

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Соціальні комунікації

Том 31 (70) № 2 2020

Частина 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

Головний редактор:

Казарін Володимир Павлович – доктор філологічних наук, професор, в.о. ректора Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Члени редакційної колегії:

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень Інституту славістики Опольського університету (Ополе, Польща);

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Семенець Ольга Сергіївна (відповідальний секретар) – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Сеітяг'ясва Таміла Решатівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Статкевич Лариса Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 9 від 05.06.2020 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Соціальні комунікації» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 15711-4182Р від 28.09.2009 року)

***Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
зі спеціальностей 035 – Філологія, 061 – Журналістика відповідно до Наказу МОН України
від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)***

***Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)***

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

**ISSN 2663-6069 (Print)
ISSN 2663-6077 (Online)**

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2020

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Громко Т. В.

ТЕЗАУРУС ГОВІРКИ ЯК ПОКАЗНИК ЇЇ ОНТОЛОГІЧНОГО СТАТУСУ.....1

Дутка О. Я.

РОЛЬ ФРАНЦУЗЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У РОЗВИТКУ ОМОНІМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ...7

Іваницька Н. Л.

ДО ПРОБЛЕМИ ВІДНОСНОСТІ ТА ДИНАМІКИ ДЕЯКИХ ГРАМАТИЧНИХ ПОНЯТЬ:
ІНФОРМАЦІЙНО-ІНФОРМАТИВНИЙ ПІДХІД.....12

Костусяк Н. М.

ДИНАМІКА ЗАПОЗИЧЕНИХ ЛЕКСЕМ ІЗ ПЕРШОЮ ЧАСТИНОЮ ВІДЕО-
В МЕДІАТЕКСТАХ ХХІ СТ.: СЕМАНТИКА ТА ПРОБЛЕМА КОДИФІКАЦІЇ 18

Ментинська І. Б.

ТЕМАТИЧНА ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ
УКРАЇНСЬКИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕРМІНІВ.....26

Оверчук О. Б.

СЕМАНТИЧНА ДИНАМІКА КОНЦЕПТУ *БЛИЙ*
У ПОЕТИЧНІЙ МОДЕЛІ СВІТУ Б.-І. АНТОНИЧА..... 32

Романченко А. П.

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ СКЛАДНИК МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СИНОПТИКА.....38

Рудь О. М.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ
З ДРУГИМ КОМПОНЕНТОМ ІЗ СЕМОЮ «ДІЯ»
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ)..... 44

Середницька А. Я.

МОВНЕ СВІТОБАЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ПЕРЕМІЩЕННЯ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ..... 50

Страгулат Н. В.

ВИПАДКИ ПОРУШЕННЯ АКЦЕНТУАЦІЙНИХ НОРМ У ФАХОВОМУ МОВЛЕННІ.....56

Строкаль О. М.

СВІТ БОГІВ НА КОЛЬОРОВІЙ ПАЛІТРІ МОВИ ОЛЕКСІЯ ДОВГОГО.....61

Тараненко К. В.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОЛІНГВІСТИКИ..... 67

Тележкіна О. О.

АНАДИПЛОСИС ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ МОВИ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ
II ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....73

Тиха Л. Ю.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ
АНДЖЕЯ СТАСЮКА..... 78

Холявко І. В.

НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ В РУСЛІ ПРАГМАТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ..... 84

Царьова І. В.

СКЛАДНЕ СИНТАКСИЧНЕ ЦІЛЕ В ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТАХ.....90

Шэнь Лиин ЛИЧНЫЕ ИМЕНА В ОНОМАСТИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА: МОТИВАЦИОННЫЙ АСПЕКТ (В РАМКАХ ИНИЦИАТИВЫ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ»).....	96
Яслик В. І. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖМОДУСНИХ ЕВДЕНЦІЙНИХ ПРЕДИКАТИВ З ІНФЕРЕНЦІЙНОЮ ТА ПЕРЦЕПТИВНОЮ СЕМАНТИКОЮ	101
РОСІЙСЬКА МОВА	
Острцова И. В. СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ОБСТОЯТЕЛЬСТВЕННЫХ КОМПОНЕНТОВ В ВЫСКАЗЫВАНИЯХ С ОПИСАТЕЛЬНЫМИ ПРЕДИКАТАМИ.....	107
СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ	
Архипенко Л. М. ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА В ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ «ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА»).....	112
Babii Yu. B., Sadova H. Yu. EFFECTIVE MARKERS OF SUGGESTIVENESS IN CONTEMPORARY POLITICAL DISCOURSE (MORPHOLOGICAL-COGNITIVE ASPECT).....	119
Kalymon Yu. O. NARRATIVE AND LANGUAGE TYPES OF SHORT STORIES BY VASYL STEFANYUK: QUANTITATIVE APPROACH.....	125
Остапчук Я. В. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ТА СЕМАНТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ КОНЦЕПТУ <i>ПАМ'ЯТЬ</i>	129
Skrypnyk N. I. TEXT AS THE SOURCE OF FORMING FUTURE PHILOLOGIST TEACHERS' COMMUNICATIVE AND SPEECH COMPETENCE	135
РОМАНСЬКІ МОВИ	
Андрієвська В. В. СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНЕ НАПОВНЕННЯ МОЖЛИВИХ СВІТІВ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ПІСНІ.....	140
Артемова Л. В., Бовсунівська А. Ю. ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТВОРІ КАРЛОСА РУЇСА САФОНА «В'ЯЗЕНЬ НЕБА»	146
Борисов В. А. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ТЕРМІНА: ДО ПИТАННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	153
Косович О. В. ПРОБЛЕМЫ ТИПОЛОГИИ ЛЕКСИЧЕСКИХ ГИБРИДОВ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ.....	158
Лаухіна І. С., Паладьєва А. Ф. СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ З ПРОПУЩЕНИМ ПРИСУДКОМ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ.....	164

Ророва Н. М. LINGOCULTURAL SPECIFICITY OF INDEPENDENCE CONCEPT IN THE UKRAINIAN AND SPANISH LANGUAGE WORLDVIEWS.....	170
Семенова О. В. НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ІГРОВОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОГО ЕНІГМАТИЧНОГО ТЕКСТУ).....	175
Слухай Н. В., Лефтерова О. М. ВЕРГІЛІЄВА «ЕНЕЇДА» ЯК КАТЕХІЗИС АНТИЧНОСТІ: СУГЕСТИВНИЙ АСПЕКТ.....	181
Ходоренко А. В., Сазонова В. С. АДАПТАТИВНА МОТИВАЦІЯ БІЛІНГВОВ В ПРОЦЕСЕ ОВЛАДЕННЯ НЕРОДНИМИ ЯЗЫКОВИМИ СИСТЕМАМИ.....	188
Чистяк Д. О. КОСМОЛОГІЧНА КОНЦЕПТОСИСТЕМА В СИМВОЛІСТСЬКІЙ ПОЕЗІЇ МАКСА ЕЛЬСКАМПА.....	192
ІНДОІРАНСЬКІ МОВИ	
Джура М. З., Гуня Л. М. ПІДРЯДКОВИЙ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ДАВНЬОІНДІЙСЬКОЇ БАЙКИ НА САНСКРИТІ «ПРО ДГАРМУБУДДГІ ТА ПАПАБУДДГІ» ПОРІВНЯНО З ЛІТЕРАТУРНИМ УКРАЇНСЬКИМ ПЕРЕКЛАДОМ ..	198
ТЮРКСЬКІ МОВИ	
Емірамзаєва А. С., Емірамзаєва С. С. КЪЫРЫМТАТАР ЭДЕБИЙ ТИЛИНИНЪ ШЕКИЛЛЕНЮВИ ВЕ УСЛЮБИЙ ИНКИШАФЫ.....	205
КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ	
Філатова К. О. ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ ПІДГРУНТЯ УТВОРЕННЯ НОВОГРЕЦЬКИХ КОМПОЗИТИВ ІЗ КОЛЬОРОНАЙМЕНУВАННЯМИ.....	218
СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА	
Кійко С. В., Малейка А. І. ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ «НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ».....	224
Шкарбан І. В. КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МАПУВАННЯ ЯК ЛІНГВОКОГНІТИВНА СТРАТЕГІЯ КАТЕГОРИЗАЦІЇ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ.....	231
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	238

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Hromko T. V.

THESAURUS OF THE SPEECH AS AN INDICATOR OF ITS ONTOLOGICAL STATUS 1

Dutka O. Ya.

THE ROLE OF FRENCH BORROWINGS
IN THE DEVELOPMENT OF HOMONYMY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE..... 7

Ivanytska N. L.

RELATIVITY AND DYNAMICS OF SOME GRAMMATICAL CONCEPTS:
INFORMATION-INFORMATIVE APPROACH..... 12

Kostusiak N. M.

DYNAMICS OF LOANWORDS WITH FIRST COMPONENT VIDEO-
IN MEDIA TEXTS OF XXI CENTURY: SEMANTICS AND CODIFICATION PROBLEM 18

Mentynska I. B.

THEMATIC AND LEXICAL-SEMANTIC CLASSIFICATION
OF UKRAINIAN COMPUTER TERMS..... 26

Overchuk O. B.

SEMANTIC DYNAMICS OF THE WHITE CONCEPT
IN THE B.-I. ANTONYCH POETIC MODEL OF THE WORLD..... 32

Romanchenko A. P.

LINGUOCOGNITIVE COMPONENT OF A LINGUISTIC
PERSONALITY OF A WEATHER FORECASTER..... 38

Rud' O. M.

STRUCTURAL-SEMANTIC MODELS OF COMPLEX ADJECTIVES
WITH THE SECOND COMPONENT OF SEMANTIC UNIT "ACTION"
(BASED ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN POETRY OF THE TWENTIETH CENTURY) ... 44

Serednytska A. Ya.

THE LANGUAGE WORLDVIEW OF MOVEMENT
IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE..... 50

Stratulat N. V.

CASES OF THE ACCENTUAL NORMS VIOLATION IN PROFESSIONAL SPEECH 56

Strokal O. M.

THE WORLD OF THE GODS ON THE COLOR PALETTE OF OLEKSII DOVHIY 61

Taranenko K. V.

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF WORLD AND DOMESTIC ECOLINGUISTICS 67

Tieliezhkina O. O.

ANADIPLOSIS AS A MEANS OF ORGANIZATION
OF THE LANGUAGE OF UKRAINIAN POETRY IN THE SECOND HALF
OF THE XX – THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY 73

Tykha L. Yu.

LEXICAL AND SEMANTIC FEATURES OF ANDRZEJ STASIUKS INDIVIDUAL STYLE..... 78

Kholyavko I. V.

SCIENTIFIC COMMUNICATION IN THE FRAMEWORK OF PRAGMATIC INTERPRETATION ... 84

Tsareva I. V.
COMPLEX SYNTAX PURPOSE IN LEGAL TEXTS 90

Shen Liying
PERSONAL NAMES IN THE ONOMASTIC SPACE OF CONTEMPORARY UKRAINIAN:
MOTIVATIONAL ASPECT (WITHIN THE “BELT AND ROAD” INITIATIVE) 96

Yaslyk V. I.
THE PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF THE INTERMODE
EVIDENTIAL PREDICATES WITH THE INFERENTIAL AND PERCEPTUAL SEMANTICS 101

RUSSIAN LANGUAGE

Ostretsova I. V.
WAYS OF DEMONSTRATION OF LOCAL COMPONENTS
IN THE STATEMENTS WITH DESCRIPTIVE PREDICATES 107

SLAVIC LANGUAGES

Arkhyenko L. M.
TERMINOLOGICAL LEXICON IN ECONOMIC DISCOURSE
(BASED ON THE MATERIAL OF THE ONLINE EDITION «ECONOMIC TRUTH» 112

Babii Yu. B., Sadova H. Yu.
EFFECTIVE MARKERS OF SUGGESTIVENESS IN CONTEMPORARY POLITICAL
DISCOURSE (MORPHOLOGICAL-COGNITIVE ASPECT)..... 119

Kalymon Yu. O.
NARRATIVE AND LANGUAGE TYPES OF SHORT STORIES
BY VASYL STEFANYK: QUANTITATIVE APPROACH..... 125

Ostapchuk Ya. V.
VERBALIZATION AND SEMANTIC CONTENT OF THE CONCEPT PAMIAT’ 129

Skrypnyk N. I.
TEXT AS THE SOURCE OF FORMING FUTURE PHILOLOGIST TEACHERS’
COMMUNICATIVE AND SPEECH COMPETENCE 135

ROMANIC LANGUAGES

Andriievskya V. V.
SEMANTIC AND COGNITIVE REPRESENTATION
OF THE POSSIBLE WORDS IN THE MODERN FRENCH SONG..... 140

Artemova L. V., Bovsunivska A. Yu.
PRAGMATIC ASPECTS OF THE USE OF PHRASEOLOGISMS
IN CARLOS RUIZ SAFÓN’S WORK “THE PRISONER OF HEAVEN” 146

Borysov V. A.
LEXICO-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF THE TERM:
ISSUES OF TERMINOLOGICAL NOMENCLATURE STANDARDISATION
IN FRENCH EDUCATION DISCOURSE 153

Kosovych O. V.
TO THE ISSUE OF LEXICAL HYBRIDS’ TYPOLOGY IN THE FRENCH LANGUAGE..... 158

Laukhina I. S., Paladieva A. F.
SYNTACTIC CONSTRUCTIONS WITH A MISSED PREDICATE IN MODERN FRENCH..... 164

Popova N. M. LINGOCULTURAL SPECIFICITY OF INDEPENDENCE CONCEPT IN THE UKRAINIAN AND SPANISH LANGUAGE WORLDVIEWS.....	170
Semenova O. V. NATIONAL SPECIFICITY OF GAME DISCOURSE (AS APPLIED TO FRENCH ENIGMATIC TEXTS).....	175
Slukhai N.V., Lefterova O. M. VIRGIL'S AENEID AS ANTIQUITY'S CATETHYSIS: THE ASPECT OF SUGGESTION	181
Khodorenko A. V., Sazonova V. S. ADAPTIVE BILINGUAL MOTIVATION IN THE PROCESS OF MASTERING NON-NATIVE LANGUAGE SYSTEMS.....	188
Chystiak D. O. COSMOLOGICAL CONCEPTUAL SYSTEM IN THE SYMBOLIST POETRY OF MAX ELSKAMP ...	192
INDO-IRANIAN LANGUAGES	
Dzhura M. Z., Hunia L. M. THE UNDERLINEAR TRANSLATION IN UKRAINIAN OF THE INDIAN TALE IN SANSKRIT ABOUT «DHARMABUDDHI AND PAPABUDDHI» AS COMPARED WITH ITS LITERARY UKRAINIAN TRANSLATION.....	198
TURKIC LANGUAGES	
Emiramzaieva A. S., Emiramzaieva S. S. THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE CRIMEA-TATARIAN LITERARY LANGUAGE AND ITS STYLISTICS.....	205
CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES	
Filatova K. O. COGNITIVE LINGUISTIC FOUNDATIONS FOR COINING MODERN GREEK COMPOUNDS WITH COLOR-TERMS.....	218
STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS	
Kiyko S. V., Maleika A. I. THE PECULIARITIES OF COMPILING THE "GERMAN-UKRAINIAN DICTIONARY OF PSYCHOLOGICAL TERMINOLOGY"	224
Shkarban I. V. CONCEPT MAPPING AS A LINGUOCOGNITIVE STRATEGY FOR NOMINATIVE UNITS CATEGORIZING	231
INFORMATION ABOUT AUTHORS	238

УКРАЇНЬСЬКА МОВА

УДК 81'282

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/01>**Громко Т. В.**

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

ТЕЗАУРУС ГОВІРКИ ЯК ПОКАЗНИК ЇЇ ОНТОЛОГІЧНОГО СТАТУСУ

У статті проаналізовано сучасний спосіб експлікації діалектного матеріалу за корпусом текстів однієї говірки – тезаурус. Визначено онтологію як сукупність лінгвістичних знань та методів їх наукових досліджень, а також зосереджено увагу на онтології опису лінгвістичних об'єктів, що є базовим онтологічним принципом дослідження мови. Удокладнено поняття «говірка» як одиниця діалектної мікросистеми у плані з'ясування онтологічних її ознак. Зосереджено увагу на лінгвістичному співвідношенні між говіркою як онтологічною даністю та її гносеологічним відображенням у різноманітних описах. Констатується назріла потреба в тезаурусному зводі, подібному до словників не тільки моноговіркових описів (дескрипцій), а й української діалектної мови у цілому. Тезаурус говірки як повний дескриптивний словник якраз і подає усі функціональні одиниці мовлення вслід за відображенням їх у корпусі текстів говірки (текстовому чи електронному), тобто є вторинним відносно «текстового опису» говірки. Подано склад одиниць тезаурусу: а) слова у традиційному їх розумінні; б) словоформи (вживання слів) і колокації (немовленнєві звукові елементи: сміх, покашлювання, «невербальні хезитативи»).

У статті наведено фрагмент тезаурусу говірки села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області. Новизною у тезаурусному способі лексикографування є включення до його складу різнопланового ономастичного матеріалу. Основний комплекс словника об'єднує усі розряди онімів, що дає можливість ще й цією гранню говірки досліджувати увесь комплекс інформації. Наводиться фрагмент онімів, зафіксованих у тезаурусі досліджуваної говірки.

Узагальнений огляд онтології говірки та досвід укладання тезаурусу говірки дав змогу дійти висновку про системний характер представлення одиниць, джерелом яких є моноговірковий корпус текстів. Оцінка якості тезаурусу говірки залежить від ступеня повноти його словника. Перспектива дослідження говірки бачиться нами не лише в повноті й точності опису значень слів, а й у ситуативній зумовленості вживання слова в говірковому мовленні.

Ключові слова: діалектологія, говірка, лексикографія, тезаурус, текст, корпус текстів, моноговірковий опис.

Постановка проблеми. Онтологічні представлення теоретичних основ будь-якої галузі знань як основні в науковому пізнанні не потребують переконання в актуальності. Сьогодні це поняття уточнюється й у різних лінгвістичних колах.

Онтологія – сукупність лінгвістичних знань та методів їх наукових досліджень. Інтерес до онтології мови в західній лінгвістиці є постійним, і, як зазначають деякі дослідники, саме з тим або іншим розумінням природи мови співвідносять розв'язання конкретних проблем лінгвістичного опису [8, с. 57]. Останнім часом мовна онтологія взагалі виходить на передній план як підтвердження

правильності певних теоретичних концепцій, наприклад когнітивної лінгвістики [18, с. 138–149].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В українському мовознавстві до проблем онтології мови звертався свого часу О. С. Мельничук у роботах «Розвиток мови як реальної системи» (1981) [10] і «Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства» (1997) [9], акцентуючи на соціальній сутності мови [10, с. 25]. Щодо онтології опису лінгвістичних об'єктів, безумовно, соціальна сутність мови є базовим онтологічним принципом дослідження мови, що для сучасної лінгвістичної науки є очевидним.

Постановка завдання. Сучасні лінгвістичні описи окремих об'єктів, наприклад говірки як мовної системи, потребують обґрунтування її онтологічного статусу як одиниці діалектної мікросистеми. Прикладним аспектом дескрипцій як моноговіркових описів є тезаурус – спосіб експлікації діалектного матеріалу за корпусом текстів однієї говірки.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні такого лінгвістичного удокладнення потребує говірка як одиниця діалектної мікросистеми у плані з'ясування онтологічних її ознак. Такі засади не лише формулюють визначення поняття «говірка», а й призначені для розв'язання низки таких понять, як «функція», «мовна система», «структурна одиниця», «явище», «система», пов'язаних із баченням її місця в діалектологічній парадигмі.

Функціональний чинник є визначальним для будь-якої наукової інтерпретації поняття. Основні функції говірки кваліфікують її особливий статус як діалектної мікросистеми. Напрями дослідження говірки визначають низку функцій: щодо носія-інформатора – епістемічна, комунікативна, естетична, культуросна, експресивна, номінативна; функція дослідника – гносеологічна, фатична, волонтеративна.

Говірка визначається в діалектній системі і мовній системі взагалі як функціональна одиниця. Рівень мовної системи – це клас однорідних одиниць, що має один ступінь функціональної складності і виконує одну функцію.

Сучасний стан діалектології потребує в описі говіркових систем урахування не лише суто лінгвістичних параметрів, а й психологічних, когнітивних, прагматичних тощо. Внутрішній розвиток діалектології як мовознавчої науки зумовив виокремлення говірки як цілісної багаторівневої одиниці й потребує комплексного всебічного вивчення. Такий напрям сучасного вивчення говірки слід, на нашу думку, назвати говіркологією.

Звернення до говірки як об'єкта лінгвістичного дослідження зумовлюється різними чинниками:

1. Діалектологічна наука наших днів просякнута переглядом внутрішніх параметрів, зокрема й говірки як реальної діалектної одиниці.

2. В українському мовознавстві намітився поштовх діалектологів на всебічний опис українських говірок.

3. Українська діалектологія володіє значною кількістю розвідок, які певною мірою є фрагментами повного опису говірки.

4. Виокремлення говірки як окремого об'єкта в діалектній системі мови.

Опис лінгвістичних об'єктів у сучасному лінгвістичному розумінні має відповідну базу, що складається з низки сегментів, і підпорядковане повному дослідженню окремого явища. Вивчення (а в перспективі – повний монографічний опис) говірки передбачає обґрунтування її онтологічного статусу як одиниці діалектної мікросистеми.

Актуальне у наш час лінгвістичне співвідношення між говіркою як «онтологічною даністю (формальною структурою, особливостями функціонування, відношенням у просторі до всього діалектного континууму)» [2, с. 15] та її гносеологічним відображенням у різноманітних описах – від словників до спеціальних інформаційних систем – знаходить новий спосіб вивчення окремої говірки.

Онтологічними чинниками, що впливають на стан дослідження говірок, П. Ю. Гриценко називає:

- усну форму побутування;
- пріоритетність для носія діалекту колективного мовного досвіду і норм його рідного говірки;
- орієнтованість під час продукування висловлювання, мови на структуру своєї говіркової системи, на колективний досвід т. зв. «мовленнетворення» рідного соціуму [2, с. 11].

При цьому онтологічний критерій «усне мовлення як основна форма існування» говірки охоплює усі сфери існування щоденної комунікації, різножанрової за змістом.

Основи комунікації в говірці – це мовленнєві традиції узусу й норми в межах окремої говірки відносно інших говірок та літературної мови. Такі альтернативні мовні засоби, прийоми вербалізації, навіть окремі просодичні елементи визначають говіркову норму, яка превалює над іншими під час комунікації. Отже, в онтології говірки визначальними є зіставлення колективного мовного досвіду і колективного досвіду творення мовлення (наприклад, з урахуванням мовних архетипів).

До онтологічної характеристики говірки відносимо також стійкість та динамізм її мовної структури.

Окреслення онтології говірки як лінгвістичного об'єкта в сучасному лінгвістичному розумінні демонструє необхідність повноти емпіричної бази для її дослідження. Такою в діалектології початку ХХ ст. науковцями визнана розгорнута текстова база, або корпус текстів. П. Ю. Гриценко сформулював «ідею повноти представлення говірки в текстах», оскільки саме вони «можуть забезпечити дослідника достатнім матеріалом для моделювання говірки як системи чи ідіолекту»

[3, с. 3–4]. Текст як феноменальна одиниця експлікації говірки відзначається як «простір природної реалізації говіркових явищ, як засіб фіксації і збереження важливої для дослідників інформації про реальні процеси, що пронизують діалектне мовлення й говірки як одну з форм існування національної мови» [4, с. 15].

Опис говіркового мовлення за корпусом текстів, що пропонується нами, є тезаурус говірки. Його можна кваліфікувати як сегмент мовленнєвої лексикографії (за визначенням Н. О. Осьмак [12, с. 5]) або як фрагмент дескриптивної лексикографії говірки, орієнтованої у перспективі на монографічний моноговірковий опис.

Термін «тезаурус» був уведений у XII ст. учителем Данте, флорентійцем Б. Латині як назва енциклопедії. Слово «тезаурус» означає сьогодні скарб, багатство, запас. За «Словником іншомовних слів» відомі такі його значення: 1) Словник, у якому максимально повно представлено всі слова мови з вичерпним переліком прикладів їх використання в текстах. У лінгвістичній практиці у повному обсязі можливий лише для мертвих мов. 2) Ідеографічний словник, у якому показано семантичні відношення (синонімічні, родово-видові і т. ін.) між лексичними одиницями. 3) (в інформатиці) Повний систематизований набір даних про певну галузь знань, що дає змогу людині чи електронній обчислювальній машині у ній орієнтуватися [1, с. 743].

Тезаурус (відповідно до третього визначення) можна розглядати як окремий випадок онтології. Учені стверджують: очевидно, що можна говорити про тезаурус людства як про суму накопичених ним знань [1, с. 744]. Сьогодні укладаються тезауруси галузей знань і навіть тезауруси мови письменників (конкорданси).

За онтологією лінгвістичної галузі тезаурус укладається для визначення кількості інформаційних лексичних ресурсів на семантичному рівні (як критерій оцінки його пертинентності). При цьому дескрипторами тезаурусу є елементи множини термінів онтології. Тобто тезаурус – це сукупність термінів, які використовуються під час семантичного опису. Тезаурус передбачає розкриття слова шляхом його поетапного включення до класів понять різного рівня узагальнення. Отже, він, з одного боку, призначений для лінгвістичних досліджень, а з іншого – прислужитися філологам як для ілюстрації фактів діалектного слововживання, студій над семантичними діалектизмами, так і для вивчення інших рівнів мови: морфологічного, фонетичного тощо. У цьому аспекті теза-

урус подає ілюстрацію текстом, який «є важливим і чи не єдиним достовірним джерелом для дослідження усіх мовних рівнів, зокрема морфології та синтаксису, які потребують ширшого контексту, аби виявити «поведінку» діалектних явищ» [19, с. 123].

За способом ідеографічної експлікації семантизації говіркового матеріалу в тезаурусі залежить від рівня дослідження. А за орієнтацією на науковий простір – від української діалектології до репрезентації на Загальнослов'янський лінгвістичний атлас.

Нині назріла потреба в тезаурусному зводі, подібному до словників не тільки моноговіркових описів (дескрипцій), а й української діалектної мови у цілому. Цей перший крок сучасних діалектологічних розвідок в українське мовознавство хоча б на основі зібраного діалектного матеріалу вже частково міг би реалізуватися. Прикладом можна було б взяти дані словника «Сільськогосподарська лексика Правобережного Полісся» [11] або досвід диференційного моноговіркового словника І. В. Сабадоша «Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району» [16].

Оцінка якості тезаурусу говірки залежить від ступеня повноти його словника і точності опису значення слів. При цьому найважливішим першочерговим завданням лексикографічного опису є ситуативна зумовленість уживання слова в говірковому мовленні. Тезаурус говірки як повний дескриптивний словник якраз і подає усі функціональні одиниці мовлення вслід за відображенням їх у корпусі текстів говірки (текстовому чи електронному), тобто є вторинним відносно «текстового опису» говірки. Адже саме відображення характерних особливостей кожної функціональної одиниці усного мовлення «зумовлює розбіжності й специфіку словників, що мають їх опис» [12, с. 75]. Показовою при цьому є роль текста-ілюстрації, який Н. О. Руснак визначає як «знакове утворення, що має когнітивно-прагматичну основу, ретранслятор певного типу інформації» [15, с. 396], а Н. В. Гуйванюк, додаючи елементи до цього визначення, – миттєвою вербалізацією свідомості у формі мовної семіотичної одиниці, що «відповідає прагматичній настанові комунікації» [5, с. 120].

Одиницями тезаурусу є: а) слова у традиційному їх розумінні; б) словоформи (вживання слів) (теоретичне обґрунтування граматичних конструкцій [23; 20; 22; 7; 14]) і колокації [21, с. 193; 6, с. 137]. Щодо останніх, то до них (за колокалістичною класифікацією – теорії усно-

розмовного мовлення [17]) відносимо одиниці: 1) мовленнєві (слова і форми слів, що передають основний зміст тексту); 2) умовно-мовленнєві, що не передають змісту повідомлюваного, а допомагають структурувати дискурс (вставні, модальні слова, сполучники, частки, а також т. зв. «вербалізовані паузи хезитації») [13, с. 86]; 3) немовленнєві звукові елементи, наприклад сміх, покашлювання, «невербальні хезитативи».

Тут доречно навести приклад – фрагмент тезаурусу говірки села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області:

АБАЦЬКА [а'бац'ка], и, ж., дит. Собака. [кай/ а'бац'ка].

АББА [абба!], виг. Уживається під час відганяння ягнят.

АБЕТКА [а'бетка], и, ж. 1. Алфавіт. [чо'го це до школи ўже а'бетку нада знат'?! а ў ш'кол'і шо то'д'і ўч'ітимут'?!]. 2. Буквар, книжка для початкового навчання грамоти. [кри'чит' хочу а'бетку та'ку/ йак ў Бура'т'іні!!! і ўс'о тут]; [а'бетки ў ш'кол'і видавали// краc'ів'і та'к'і]. 3. Каса букв і складів для початкового навчання грамоти. [ўч'ітил'ка ка'же на з'борах// т'реба са'мим робит а'бетку// пи'сат' або з газети вир'ізат' букви// ў та'ку пап'очку скла'дат' і ди'тина то'д'і на у'рок'і скла'да сло'ва].

АБИРЬКОСА [абир'коса], и, ж., бот. Див. АБРИКОСА 1 [абир'кос поўно/ т'іки дич'ки/ косточ'ка ни од'луш'пуйц'а од м'йакот'і].

А-БИРЯ [абир'а!], виг. Для відганяння овець, ягнят. А'бир'а оц'уда!

АБИРЯТЬ [абир'ат'], р'айу, р'айіш, недок. Відганяти (овець). [жал'ко ж йіх гет' абир'ат' // ждут' жеж/ гол'одн'і]; [йа абир'ала йім/ абир'ала/ а во'ни сто'йат' // йак ў'копан'і].

АБИСЬ [абис'], спол. умовний, рідко Якби. [абис' знаў/ йакий в'ік].

АБИШО [абिशо], абичого, займ. неозн. 1. Що-небудь, абичо. [а'бिशо робит' // лодир' / можна ска'зат']. 2. субст. Непомітна людина, пересічна; неспеціаліст [не розб'ірайц'а// та'киї абिशо/ а не маст'ір].

Для дескриптивного лексикографічного опису достатнім є лише первинне лінгвістичне вичленування цих одиниць із тексту. А для монографічного опису – об'єднання їх за принципом функційної

спільності, наприклад умовно-мовних одиниць, а мовних – за лексико-семантичним принципом.

Словник-тезаурус виконує і нормативну функцію, оскільки кожна вокабула має ще й стилістичне маркування. Словник включає у себе ідіоми, розподілені за смисловими категоріями. Уживання слів ілюструється прикладами з текстів розмовного мовлення.

Тезаурус – це опис у лексикографічному форматі говірки як мовної системи. Із погляду «мова – мовлення» його відносимо до мовно-мовленнєвого аспекту функціонування мови, зокрема до діалектного його різновиду. А як сегмент однієї зі сфер лексикографічного опису – до синтагматичного аспекту.

Новизною у тезаурусному способі лексикографування є включення до його складу різнопланового ономастичного матеріалу. Основний комплекс словника об'єднує усі розряди онімів, що дає можливість ще й цією гранню говірки досліджувати весь комплекс інформації. Наводимо фрагмент онімів, зафіксованих у тезаурусі досліджуваної говірки:

АЛЕКСЕЄНКО [Алек'сейенко] – оф. прізви.

АЛИЙ [Алиї] – 1. кінонім. [оўч'арок з'вут' ўс'і Алиї// йак у'ф'іл'м'і отому/ про погра'н'іч'ник'іў]. 2. орнітонім (півень). [ўже Алиї кукур'іч'е].

АЛИК [Алик] – ч. гов. ім'я ВАЛЕНТИН.

АЛИКОВА [Алик] – ж. прізвиc. за ч. гов. іменем АЛИК.

АЛИЧА [Али'ча] – мікротоп., назва лісо-смуги, де росте багато аличі. [в Али'чу з Кол'ойу йіздили// назб'ірали ш'іc'т'в'ідир].

АЛІБАБА [Ал'іба'ба] – ч. прізвиc. [з того к'іна/ шо ўс'і ди'вилис' / «Ал'іба'ба/ і сорок раз'боїн'ік'іў» // в'ін і з'виду ски'дайц'а].

Висновки і пропозиції. Узагальнений огляд онтології говірки та досвід укладання тезаурусу говірки дали змогу дійти висновку про системний характер представлення одиниць, джерелом яких є моноговірковий корпус текстів. Оцінка якості тезаурусу говірки залежить від ступеня повноти його словника і точності опису значення слів. Перспектива дослідження говірки бачиться нами не лише в повноті та точності опису значень слів, а й у ситуативній зумовленості уживання слова в говірковому мовленні.

Список літератури:

1. Гладун А. Я., Рагушина Ю. В. Применение тезауруса предметной области для повышения релевантности поиска в Интернете. *Искусственный интеллект*. 2005. № 4. С. 742–752.
2. Гриценко П. Е. Феномен диалектного явления: онтология и гносеология. *Исследования по славянской диалектологии 17: Судьба славянских диалектов и перспективы славянской диалектологии в XXI веке*. Москва, 2015. С. 9–59.

3. Гриценко П. Ю. Кроки до інформаційної повноти. *Говірки Південної Київщини* : збірник діалектних текстів / ред. Г. Мартинова. Черкаси, 2008. С. 3–6.
4. Гриценко П. Ю. Текст як простір вияву діалектних явищ. *Збірник лінгвістичних праць до 60-річчя проф. О. А. Колесникова*. Ізмаїл, 2000. С. 9–15.
5. Гуйванюк Н. В., Руснак Н. О. Багатовимірна реальність діалектного тексту. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ : КММ, 2015. С. 119–127.
6. Захаров В. П., Хохлова М. В. Анализ эффективности статистических методов выявления коллокаций в текстах на русском языке. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии* : по материалам ежегодной Международной конференции «Диалог», г. Бекасово, 26–30 мая 2010 г. Вып. 9(16) / ред. кол.: А. Е. Кибрик и др. Москва : РГГУ, 2010. С. 137–143.
7. Иорданская Л. Н., Мельчук И. А. Смысл и сочетаемость в словаре. Москва : Языки славянской культуры, 2007. 672 с.
8. Лингвистика конструкцій / отв. ред. Е.В. Рахилина. Москва : Азбуковник, 2010. 584 с.
9. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1997. № 2–3. С. 22–34.
10. Мельничук О. С. Розвиток мови як реальної системи. *Мовознавство*. 1981. № 2. С. 22–34.
11. Никончук М. В. Сільськогосподарська лексика Правобережного Полісся. Київ, 1985. 312 с.
12. Осьмак Н. А. Лексические единицы повседневной разговорной речи: пути лексикографического описания их функционирования : дис. ... канд. филол. наук. Санкт-Петербург, 2014. 235 с.
13. Полевая лингвистическая практика : учебно-методический комплекс сложной структуры. Ч. 1. Теоретические основы и методика сбора лингвистических данных для представления их в речевом корпусе русского языка / ред. А. С. Асиновский, Н. В. Богданова. Санкт-Петербург : Филол. фак. СПбГУ, 2007. 140 с.
14. Рахилина Е. В. Лингвистика конструкцій. Москва : Азбуковник, 2010. 584 с.
15. Руснак Н. О. Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 448 с.
16. Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород : Ліра, 2008. 480 с.
17. Скребнев Ю. М. Введение в коллоквиалистику. Саратов : Сарат. ун-т, 1985. 210 с.
18. Яворська Г. М. Онтологія мови в працях О. С. Мельничука та сучасна лінгвістика: деякі теоретичні наслідки. *Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство* : зб. наук. праць до 90-річчя зі дня народження. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 138–149.
19. Ястремська Т. Текст як джерело дослідження діалектної системи. *Badania dialektologiczne: Stan, perspektywy, metodologia* / pod. red. M. Raka, K. Sikory. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2014. S. 123–135.
20. Fillmore Ch. J. The case for case. *Universals in linguistic theory* / eds.: E. Bach, R. T. Harms. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1968. P. 1–88.
21. Firth J. R. *Papers in Linguistics, 1934–1951*. Oxford University Press, 1957. 233 p.
22. Goldberg A. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago : University of Chicago Press, 1995. 271 p.
23. Tomasello M. *Constructing a Language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Harvard University Press, 2003. 388 p.

Hromko T. V. THESAURUS OF THE SPEECH AS AN INDICATOR OF ITS ONTOLOGICAL STATUS

The article analyzes the modern way of explication of dialectal material on the body of texts of one dialect – thesaurus. Ontology is defined as a set of linguistic knowledge and methods of their scientific research, as well as attention is paid to the ontology of the description of linguistic objects, which is the basic ontological principle of language research. The concept of "speech" as a unit of a dialect microsystem in terms of elucidating its ontological features. The focus is on the linguistic relationship between speech as an ontological fact and its epistemological reflection in various descriptions. There is an urgent need for a thesaurus, similar to dictionaries not only of monolanguage descriptions (descriptions), but also of the Ukrainian dialect as a whole. The thesaurus of speech as a complete descriptive dictionary just gives all the functional units of speech following their reflection in the body of texts of speech (text or electronic), to wit is secondary to the "textual description" of speech. The composition of thesaurus units is given: a) words in their traditional sense; b) word forms (usage of words) and collocations (non-verbal sound elements – laughter, coughing, "non-verbal hesitations").

The article presents a fragment of the thesaurus of the dialect of the village of Pishchany Brid, Dobrovelychkivskyi district, Kirovohrad region. A novelty in the thesaurus method of lexicography is

the inclusion in its composition of various onomastic materials. The main complex of the dictionary unites all categories of onyms, which makes it possible to explore the whole complex of information with this facet of speech. A fragment of onyms recorded in the thesaurus of the studied dialect is given.

A generalized review of the ontology of speech and the experience of compiling a speech thesaurus allowed us to conclude about the systemic nature of the representation of units, the source of which is a mono-verse corpus of texts. The assessment of the quality of a speech thesaurus depends on the degree of completeness of its vocabulary. The prospect of the study of speech is seen by us not only in the completeness and accuracy of the description of the meanings of words, but also in the situational conditionality of the use of the word in speech.

Key words: *dialectology, dialect, lexicography, thesaurus, text, corpus of texts, monoverbal description.*

Дутка О. Я.

Ужгородський національний університет

РОЛЬ ФРАНЦУЗЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У РОЗВИТКУ ОМОНІМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Незважаючи на те що проблемам адаптації іншомовних запозичень приділено багато уваги, все ж таки й досі в українському мовознавстві залишається відкритим питання про основні джерела омонімії, про причини, умови, за яких іншомовне слово стає омонімом в українській мові, та ін.

У пропонованій статті з'ясовано роль французьких запозичень у розвитку лексичної омонімії в українській мові, зокрема розглянуто ті омонімічні пари і ряди, компонентами яких є лише французькі слова. Для досягнення поставленої мети виконано низку завдань: методом суцільного відбору вилучено зі СУМа в 11 т., ВТССУМа (2005 р.) лексеми, позначені як омоніми; встановлено джерело запозичення; виділено групи омонімів за джерелами виникнення; охарактеризовано семантико-стилістичні особливості лексичних омонімів, що виникли внаслідок запозичення з французької мови.

Французькі слова є потужним джерелом омонімії в українській мові. Зокрема, проаналізовано 102 лексеми, що утворюють 42 омонімічні пари і 6 рядів. 83 слова є прямими запозиченнями, а 17 – опосередкованими (через російську і польську мови – 8 одиниць; через польську і німецьку – 2; через польську – 1; через російську – 1; через німецьку – 5).

Переважає більшість лексем є загальноживаними (97 одиниць), 15 мають термінологічні значення (фотографічне – 1; медичне – 1; музичне – 1; морське – 1; математичне – 1; текстильне – 1; архаїчне – 2; військове – 1; авіаційне – 1; економічне – 1; кулінарне – 1; спортивне – 3). Стилістично маркованими є кілька лексем (архаїчне – 2, книжне – 1, розмовні – 3, поетичне – 1). У складі омонімів французького походження 10 лексем уже застаріли.

17 лексем французького походження фіксуються як омоніми в опрацьованих нами лексикографічних джерелах лише з кінця ХХ ст. (бакара́, бергамо́т, віра́ж, карабін, карка́с, картель, круп, марке́р, міньйо́н, орде́р, перл, піке́т, рондо́, селадо́н, соліте́р, тамбу́р, фракці́я).

Ключові слова: омонімія, лексичний омонім, французькі запозичення, українська мова, семантика, лексема.

Постановка проблеми. Проблема адаптації в українській мові іншомовних слів загалом та французьких запозичень зокрема мовознавці приділяли багато уваги, проте ці запозичення у складі омонімів сучасної української мови досі спеціально не розглядалися, чим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Іншомовній лексиці в українській мові присвячено значну кількість наукових праць, у яких принагідно розглядалися і французькі слова. Проте спеціальних досліджень, які б стосувалися французьких запозичень в українській мові, дуже мало. Зокрема, словотвірну валентність основ французького походження в сучасній українській літературній мові аналізувала Л. Чурсіна [21]. Серед останніх досліджень варто виділити праці В. Сімонок, яка звернула увагу на збагачення лексичного складу української мови романо-германськими запозиченнями [13], а також простежила

їхнє місце у складі фінансово-економічної лексики [12].

Постановка завдання. Мета наукової статті – з'ясувати роль французьких запозичень у розвитку лексичної омонімії сучасної української мови.

Об'єктом дослідження стали ті омонімічні пари і ряди, компонентами яких є лише французькі запозичення.

Для досягнення поставленої мети виконано низку завдань:

– методом суцільного відбору вилучено зі СУМа в 11 т., ВТССУМа (2005 р.) лексеми, позначені як омоніми;

– встановлено джерело запозичення;

– виділено групи омонімів за джерелами виникнення;

– охарактеризовано семантико-стилістичні особливості лексичних омонімів, що виникли внаслідок запозичень із французької мови.

Виклад основного матеріалу. Французькі слова починають проникати до української мови досить пізно (XVII–XVIII ст.), спочатку через польську, а потім через російську мову. Пізніші запозичення (друга половина XVIII–XIX ст.) пов'язані переважно з поширенням політичних ідей, мистецтва, культури тощо [1, с. 138]. Як уважає Т. Лукінова, «безпосередніх контактів із французами українці не мали, отже, запозичення увійшли в мову книжним шляхом, через переклади з мови освіченої частини суспільства» [7, с. 32]. Найбільша кількість французьких запозичень зосереджена в культурній, економічній, політичній та побутовій сферах. Оскільки французька мова належить до групи романських, більшість її утворень або продовжує латинські слова, або має латинські корені. Окрім того, французька мова була посередницею запозичень зі спорідненої італійської [7, с. 32].

Свої спостереження проілюструємо такими прикладами:

ажур¹ ‘у знач. ім., розм. повний порядок’ [17, т. 1, с. 23] через посередництво російської мови запозичено з фр. *a jour* ‘у порядку; (підсумовано) по сьогодні’ виникло як зрощення прийменника *a* ‘аж до, включно’ і *jour* ‘день (виконання операції)’, що виступають також у виразі *a jour* ‘ажурний, просвітчастий’ [5, т. 1, с. 51]; **ажур²** ‘просвітчасте в’язання, плетіння, вишивання; просвітчаста тканина’ [17, т. 1, с. 23] – запозичення з фр. *ajour* ‘ажур, отвір’ [2, с. 17], утвореного на основі виразу *a jour* ‘ажурний, просвітчастий’, що складається з прийменника *a* ‘при’ (з лат. *ad id.*) і *jour* ‘день, світло, отвір, просвіт’ [5, т. 1, с. 51]. Наприкінці XIX ст. зафіксовано слово *ажурний* ‘мережчатий, дірчатий’ [19, т. 1, с. 3], що, на нашу думку, пов’язане з **ажур²**. Уперше як омоніми ці слова позначаються в лексикографічних джерелах тільки із середини XX ст.: пор. *ажур¹* ‘бухг., суц. ажур; нар. ажур’ і *ажур²* ‘текст., ажур’ [18, т. 1, с. 8], *id.* [11, т. 1, с. 8];

бал¹ ‘великий вечір з танцями’ [17, т. 1, с. 93] через російську (варіант із твердим л) і польську (із м’яким ль) мови запозичено з французької; фр. *bal id.*, ‘народні гуляння з танцями’ [10, с. 32] < *bailer* ‘танцювати’ [5, т. 1, с. 121]; **бал²** ‘одинаця виміру сили якого-небудь природного явища (вітру, землетрусу і т. ін.)’, ‘виражена цифрою оцінка знань і поведінки учня; цифрова оцінка успіхів у спортивних змаганнях’ [17, т. 1, с. 93] запозичено з фр. *baile* ‘м’яч’, ‘куля’ [10, с. 32; 15, с. 101; 16, с. 145; 4, с. 81] (в [5, т. 1, с. 121] подано як запозичення з німецької або французь-

кої мов). Історія становлення цих лексем як омонімів досить цікава, оскільки словник 1886 р. вже фіксує омонімічний ряд: ‘I. Бал, танець; II. Бал, м’яч; III. Бал, балаканина’ [6, т. 1, с. 10]. Потім до середини XX ст. слово вживалося як однозначне: пор. *бал¹* ‘бал, бенкет, вечорниці’ [19, т. 1, с. 13]; *бал²* ‘вечір з танцями’ [14, т. 1, с. 23]; *бал* ‘бал, бѐн(ь)кет’ [9, с. 14]. І тільки з 1953 р. знову набуло омонімічного значення *бал¹* ‘(вечір з танцями) бал’, *бал²* ‘(одинаця виміру, оцінки явищ) балл’ [18, т. 1, с. 30]; правда, вже у 1969 р. знову подається в окремих джерелах як однозначне: *бал* ‘(кóнчен бал!) розм. та й край!, і край!, та й годі!, амба!’ [11, т. 1, с. 29];

карабін¹ ‘гвинтівка полегшеної ваги, з коротким дулом’, ‘мисливська рушниця’; **карабін²** ‘пристрій, який служить для затискання, зачеплення чогось’ [2, с. 522] запозичено, очевидно, за російським і польським (можливо, також німецьким – нов. верх. нім. ст. *Karabin*) посередництвом із фр. *carabine* ‘карабін’ [3, с. 90], що є похідним від фр. іст. (з XVI–XVII ст.) *carabin* ‘солдат легкої кавалерії’ [Там само], етимологічно неясного; первісно позначало зброю відповідного роду військ [5, т. 2, с. 381]; у [15, с. 386; 16, с. 502] подано як багатозначне. Цікаво, що у французькій мові є ще третій омонім – *carabin* ‘студент-медик’ [3, с. 90], однак українська мова його не знає. Лексему вперше зафіксовано в писемних джерелах кінця XIX ст.: *карабін* ‘карабін, карабінер’ [6, т. 1, с. 335]. Далі послідовно подається у словниках: *карабін¹* ‘коротка рушниця з широкою ручкою’ [19, т. 2, с. 8]; *карабін²* ‘коротка рушниця’ [14, т. 2, с. 219]; *карабін* ‘карабі[й]н, карабі[й]нка, ум. карабінчик, карабінчик’ [9, с. 700]; *карабін* ‘карабін’ [18, т. 2, с. 310; 11, т. 1, с. 539]; *карабін* ‘гвинтівка полегшеної ваги з коротким дулом’ [17, т. 4, с. 99]. Як омонім уперше фіксується у ВТССУМі;

кулон¹ ‘жіноча прикраса з дорогоцінного каменю або іншого матеріалу на ланцюжку, яку носять на шиї’ [17, т. 4, с. 391] – недавнє запозичення з фр. *coulant id.* [3, с. 820], що буквально означає ‘текучий, опадаючий’ і є субстантивованою формою дієприкметника від дієслова *couler* ‘текти, литися; осипатися, опадати’, до якого зводяться також слова *куліса*, *кулуари* [5, т. 3, с. 134]; **кулон²** ‘одинаця виміру кількості електрики’ [17, т. 4, с. 391] < фр. *coulomb id.* [3, с. 820], що утворилося від прізвища французького фізика Ш.-О. Кулона (1736–1806) [15, с. 470; 16, с. 572–573]. Слово зафіксоване на поч. XX ст. спочатку як багатозначне *кулон* ‘(електр. одиниця) кулон’, ‘(висюлька) кулон’ [9, с. 879]. Однак уже

з 1958 р. лексеми послідовно подаються як омоніми: *кулон*¹ ‘(драгоценний камінь як украшення) кулон’ і *кулон*² ‘физ. кулон’ [18, т. 2, с. 413]; id. [11, т. 1, с. 605]. Цілком зрозуміло, що омонімами ці слова були ще у французькій мові;

*маркіза*¹ ‘дружина або дочка маркіза’ [17, т. 4, с. 629]; *маркіза*² ‘легкий матер’яний дашок над вікном або балконом для захисту від сонця’ [17, т. 4, с. 629] – запозичення з французького багатозначного слова *marquis* ‘1. маркіз, ‘іст. марк-граф; іст. елегантний пан’; 2. навіс-маркіза; каблучка з довгастим каменем’ [3, с. 382], що походить від пізньюлат. *marchensis* ‘начальник марки (прикордонної області)’ [5, т. 3, с. 397; 16, с. 620; 4, с. 401]. Лексема фіксується на початку ХХ ст. як багатозначне слово: *маркіза* ‘маркіза’, ‘(на окне, балконе) маркіза, холодо́к (-дка́), шатро́, шатерце́’ [9, с. 1012]. Як омонім уживається із середини ХХ ст.: *маркіза*¹ ‘маркіза’ і *маркіза*² ‘(шатро) маркіза’ [18, т. 2, с. 486]; id. [11, т. 1, с. 653];

*міра́ж*¹ ‘оптичне явище в атмосфері, за якого на горизонті з’являються уявні зображення наземних предметів або ділянок неба’, ‘перен. те, що не відповідає дійсності; те, що уявляється, здається; привид’ [17, т. 4, с. 745]; *міра́ж*² ‘відбір яєць для інкубації просвічуванням через овоскоп’ [17, т. 4, с. 745] – результат запозичення французького багатозначного слова *mirage* id. < *mirer* ‘цілити’, ‘прагнути, домагатися’, ‘розглядати на світло (яйце, матерію)’, ‘дивитися, спостерігати’ та ін. [3, с. 396], що походить від лат. *mīrāri* id. [5, т. 3, с. 480]. Наприкінці ХІХ ст. вперше зафіксоване слово *міра́ж* ‘мареве, омана’ [19, т. 2, с. 103]. Таке ж значення подають і словники ХХ ст.: *міра́ж* ‘мареве, міра́ж, ф́ата-морга́на; (иллю́зія) ома́на’ [9, с. 1082]; [18, т. 2, с. 524]; [11, т. 1, с. 677]. Як бачимо, омонімічне значення розвинулося на ґрунті української мови в другій половині ХХ ст. і вперше зафіксовано в СУМі;

*піке́*¹ ‘бавовняна або шовкова тканина полотняного переплетення з рельєфним малюнком у вигляді рубчиків або опуклих візерунків на лицьовому боці’ [17, т. 6, с. 532] – запозичення з французької мови; фр. *piqué* id. [3, с. 464], букв. ‘поколотий, стьобаний’ є похідним від дієслова *piquer* ‘колотити; стьобати’ [15, с. 647; 5, т. 4, с. 402]; *піке́*² ‘стрімкий політ літака майже вертикально вниз’ [17, т. 6, с. 532] < фр. *piqué* ‘піке, пікірування’ [3, с. 464], що утворене від дієслова *piquer* ‘колотити’ у виразі *piquer une tête* ‘кинутися вниз головою’ [5, т. 4, с. 402; 16, с. 733]. Із цього випливає, що омонімія виникла на українському ґрунті, оскільки у французькій мові це одне й те ж бага-

тозначне слово. Уперше зустрічається в писемних джерелах 20-х років ХХ ст.: *піке́* ‘піке’ [9, с. 2007]. Із 60-х років ХХ ст. – як омонім: *піке́*¹ ‘текст. піке́’ і *піке́*² ‘ав. піке́’ [18, т. 3, с. 427; 11, т. 2, с. 453];

*та́лія*¹ ‘найвужча частина тулуба; місце, де носять пояс’, ‘рідко. частина тулуба від пахв до стегон’ [17, т. 10, с. 28] – запозичення з фр. *taille* id., яке має 15 значень [3, с. 590; 10, с. 305] і пов’язане з *tailler* ‘рубати, тяти, різати’ < з нар.-лат. **talair* id. [5, т. 5, с. 508; 16, с. 876]; *та́лія*² ‘заст. комплект гральних карт із двох колод’, ‘коло картярської гри до закінчення колоди карт біля банківника’ [17, т. 10, с. 28] сягає фр. *taille* < *tailler* ‘кидати банк’ [4, с. 647], пор. ще фр. *tailleur* ‘банкомет’ [3, с. 591]. Уперше укр. *та́лія*¹ фіксується словниками наприкінці ХІХ ст.: *та́лія* ‘стан’ [19, т. 4, с. 106]. Як омоніми подані в лексикографічних джерелах 1963 р.: пор. *та́лія*¹ ‘місце обхвату тулуба ременем; пояс’ і *та́лія*² ‘карт., заст. та́лія, та́лья’ [18, т. 6, с. 9]; id. [11, т. 3, с. 432];

*тира́ж*¹ ‘розіграш державної позики або лоте́реї’, ‘погашення облигацій позик або інших паперів установою, що їх випустила’; *тира́ж*² ‘кількість примірників друкованого видання одного випуску; розм. усі примірники такого видання’ [17, т. 10, с. 119] – запозичення з багатозначного фр. *tirage* id. [3, с. 604] < *tirer* «тягти», що виникло з нар.-лат. **tirare* id. неясного походження [20, т. 4, с. 60; 15, с. 826; 5, т. 5, с. 571]. Уперше лексеми зафіксовано в середині ХХ ст. спочатку як багатозначну, а далі однозначну: *тира́ж* ‘(розыгрыши выигрышей в займе или лотерее) тира́ж’, ‘полигр. тира́ж, уст. тисне́ние’ [18, т. 6, с. 44], *тира́ж* ‘тира́ж’ [11, т. 3, с. 452]. Омонімом стало в середині ХХ ст., що підтверджено в СУМі в 11 т.;

*фе́рма*¹ ‘приватне капіталістичне сільськогосподарське підприємство на власній або орендованій землі’, ‘господарське спеціалізоване підприємство радгоспу або колгоспу, що займається певною галуззю тваринництва’ [17, т. 10, с. 577] – запозичення з фр. *ferme* id. [3, с. 258] < лат. *firma* ‘орендна плата’ [15, с. 871], хоча в [5, т. 6, с. 89] виводиться від лат. *firmus* ‘міцний, стійкий, непохитний; постійний (наділ землі)’; *фе́рма*² ‘спец. інженерна споруда, що складається зі стрижнів, балок і т. ін., міцно з’єднаних (зварених, склепаних тощо) між собою у вузли; застосовується в будівництві мостів, гідротехнічних споруд, будинків і т. ін.’ [17, т. 10, с. 577] < фр. *ferme* id. [3, с. 258], що походить від лат. *firmus* ‘міцний’ [15, с. 871]. Отже, омонімами ці слова були ще в мові-джерелі. Уперше слово зафіксовано в кінці ХІХ ст.: *фе́рма* ‘ху́тір, ф́ольва́рок, ф́ільва́рок’

[19, т. 4, с. 174]. Омонімічний відповідник з'явився в українській мові тільки в середині ХХ ст.: *фєрма*¹ 'с.-х. фєрма' і *фєрма*² 'струт. фєрма' [18, т. 6, с. 279; 11, т. 3, с. 598];

*філє*¹ 'м'ясо найвищого сорту із середньої частини хребта туші; полядвигця', 'поздовжні половинки рибної тушки, очищеної від нутрощів, плавців і луски, звичайно спресовані та заморожені' [17, т. 10, с. 591] – запозичення з фр. *filet* id. [3, с. 262] – зменш. від *fil* 'нитка, низка'; французька назва зумовлена, очевидно, тим, що м'ясо *filet* продавалося зав'язаним ниткою [15, с. 877; 5, т. 6, с. 97]; *філє*² 'ажурне в'язання; виріб, вив'язаний таким способом; вишивка на сітчастій тканині; мереживо' [17, т. 10, с. 591] < фр. *filet* 'ниточка' [3, с. 262] – зменш. від *fil* 'нитка, пряжа', що походить від лат. *filum* id., спорідненого з псл. *žila*, укр. жїлá [15, с. 877; 5, т. 6, с. 97; 16, с. 936]. Отже, ці слова стали омонімами в мові-джерелі. Можемо припустити, що українська мова засвоїла спочатку *філє*², бо саме воно зустрічається наприкінці ХІХ ст. в писемних джерелах: *філє* 'сітка плетена' [19, т. 4, с. 174]. Тільки в середині ХХ ст. словники фіксують обидва слова вже як омоніми: *філє*¹ 'вишивка' і *філє*² 'сорт м'яса' [18, т. 6, с. 283]; *філє*¹ 'сорт м'яса, риби' і *філє*² 'вид вишивання, в'язання' [11, т. 3, с. 601];

*шарф*¹ 'зіткана чи сплетена річ верхнього одягу у вигляді довгої смуги, якою кутають шию, накривають голову або плечі', 'заст. кольоровий пояс або пов'язка через плече, що були розпізнавальним знаком генеральського та офіцер-

ського звання в дореволюційній російській армії' [2, с. 1614] (див. *шарф* id. [17, т. 11, с. 418]) запозичене (можливо, через німецьке посередництво, пор. нім *Shärpe* id. [8, с. 523]) із французької мови; фр. *écharpe* 'пов'язка; перев'язь' успадковане від франкської мови [20, т. 4, с. 411–512; 5, т. 6, с. 386–387]; *шарф*² 'муз. органний регістр із родини мікстур із трубами вузької мензури' [2, с. 1614] – можна припустити, що цей номен утворився на українському ґрунті від першого внаслідок семантичного перенесення, оскільки вузькі труби органа нагадують шарф. Українцям більш відоме перше слово, яке подається у словниках із середині ХХ ст. [18, т. 6, с. 475; 11, т. 3, с. 679]. Омоніми вперше зафіксовані на початку ХХІ ст., що підтверджено у ВТССУМі.

Висновки і пропозиції. На підставі проведеного дослідження можемо констатувати, що французька мова є потужним джерелом омонімії в українській мові. Більша частина слів виступає прямими запозиченнями, інші – опосередкованими (мовами-посередниками є російська, польська і німецька). Абсолютна більшість французьких лексем стала омонімами вже на українському мовному ґрунті в середині ХХ ст., а 17 слів – тільки в кінці ХХ ст. Омонімічне значення в них розвинулося переважно внаслідок розщеплення семантичної єдності багатозначного французького слова.

Уважаємо перспективними дослідження ролі запозичень у поповненні лексичного фонду української мови та розвитку в ній явища омонімії.

Список літератури:

1. Бурячок А. А. Лексика української мови з погляду її походження. *Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія* / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. Київ, 1973. С. 121–150.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Київ; Ірпінь, 2005. 1728 с.
3. Бусел В. Т. Французько-український словник. Українсько-французький словник. Київ; Ірпінь: Перун, 2012. 1104 с.
4. Егорова Т. В. Словарь иностранных слов современного русского языка. Москва, 2014. 800 с.
5. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ, 1982–2012. Т. 1–6.
6. Желеховский С., Недільский С. Малорусско-німецький словар: у 2-х т. Львів, 1885–1886. 1121 с.
7. Лукінова Т. Б. Українська лексика: семантичні зміни в запозичених словах. *Мовознавство*. 2013. № 2–3. С. 18–38.
8. Мюллер В. Великий німецько-український словник. Київ: Чумацький шлях, 2005. 792 с.
9. Повна електронна версія академічного «Російсько-українського словника» 1924–1933 рр. / за ред. А. Кримського (А–П); підготував О. Телемко. Київ: К. І. С., 2007. 3060 с.
10. Раевская О. В. Французско-русский словарь. Москва: РУССО, 2003. 368 с.
11. Русско-украинский словарь: в 3 т. Киев, 1968. Т. 1–3.
12. Сімонок В. П. Запозичена з романо-германських мов фінансово-економічна лексика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2016. № 5. Т. 1. С. 74–78.
13. Сімонок В. П. Збагачення лексичного складу української мови романо-германськими запозиченнями. *Сучасні лінгвістичні парадигми: матеріали Міжнар. наук. конф., м. Горлівка, 19 березня 2014 р.* Горлівка, 2014. С. 308–312.

14. Словарь української мови : у 4-х т / за ред. Б. Грінченка. Київ, 1958–1959. Т. 1–4.
15. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ, 1985. 968 с.
16. Словник іншомовних слів / О. Л. Пустовіт та ін. Київ, 2000. 1017 с.
17. Словник української мови : в 11 т. Київ, 1970–1980.
18. Українсько-російський = Украинско-русский словарь : у 6 т. / гол. ред. І. М. Кириченко. Київ : АН УРСР, 1953 – 1963.
19. Уманець М., Спілка А. Словарь російсько-український. Львів, 1893–1898. Т. I–IV.
20. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4-х т. / пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева ; 2-е изд., стереотип. Москва, 1986–1987. Т. I–IV.
21. Чурсіна Л.В. Словотвірна валентність основ французького походження в сучасній українській літературній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 1998. 18 с.

Dutka O. Ya. THE ROLE OF FRENCH BORROWINGS IN THE DEVELOPMENT OF HOMONYMY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Despite the fact that a lot of attention is paid to the problems of adaptation of foreign borrowings, however, the question of the main sources of homonymy, the reasons, conditions under which a foreign word becomes homonym in the Ukrainian language, and so on, remains open until now in Ukrainian linguistics.

In the scientific article the role of borrowings is cleared up from French in the development of lexical homonymy in the Ukrainian language, in particular, those homonymy pairs and series are considered whose components are only French words. To achieve the goal, a number of tasks were accomplished: by the method of continuous selection the lexeme designed as homonyms were removed from MUL (Modern Ukrainian Language) in 11 v., BEDMUL (Big Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language) (2005); the source of borrowings was established; groups of homonyms were identified by the sources of origin; as a result of French borrowings the semantic and stylistic features of lexical homonyms were characterized.

French words are a powerful source of homonymy in the Ukrainian language. In particular, 102 lexemes that form 42 homonymy pairs and 6 rows were analyzed. 83 words are direct borrowings, and 17 words are indirect (8 units through Russian and Polish; through Polish and German – 2; through Polish – 1; through Russian – 1; through German – 5).

The vast majority of lexeme are common (97 units), 15 have terminological meanings (photographic – 1; medical – 1; musical – 1; marine – 1; mathematical – 1; textile – 1; archaic – 2; military – 1; aviation – 1; economic – 1; culinary – 1; sports – 3). There are several lexemes stylistically marked (book – 1, spoken – 3, poetic – 1). As a part of homonyms of French origin, 10 lexemes are already outdated.

The 17 lexemes of French origin are recorded as homonyms in the processed lexicographic sources only from the end of the twentieth century (baccarat, bergamot, turn, carbine, carcass, cartel, croup, marker, mignon, warrant, pearl, picket, rondo, celadon, solitaire, tambour, fraction).

Key words: *homonymy, lexical homonym, French borrowings, Ukrainian language, semantics, lexeme.*

Іваницька Н. Л.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ДО ПРОБЛЕМИ ВІДНОСНОСТІ ТА ДИНАМІКИ ДЕЯКИХ ГРАМАТИЧНИХ ПОНЯТЬ: ІНФОРМАЦІЙНО-ІНФОРМАТИВНИЙ ПІДХІД

У статті простежено залежність металінгвістичних одиниць (на прикладі граматичного поняття «член речення») від інформаційно-інформативного підґрунтя, на якому вибудовують і практично використовують той чи інший термін. Проаналізовано еволюцію наукової думки щодо трактування зазначеної граматичної одиниці і схарактеризовано новітні лінгводидактичні практики врахування інформативного наповнення граматичного поняття на тлі інформаційного плюралізму. Доведено, що інформаційне поле будь-якої назви розширюють різні способи, утворюючи відносну систему мовних засобів конкретної мови. Розгорненість такої системи є свідченням обсягу інформації (знань) про ту чи іншу понятійну визначеність. Обґрунтовано, що наукове дослідження, у тому числі і в металінгвістичному оформленні, повинно враховувати інформативне поле знань про досліджуване явище та зважати на динаміку відтвореної інформації. Зразкове металінгвістичне номінування покликане на розуміння відносності термінів, здатних «узаконювати» динаміку інформації та враховувати прагматику як закономірний процес оновлення сучасної лінгводидактики. На прикладі еволюції граматичного поняття «член речення», відтвореній у традиційних та оновлених терміноутвореннях (член речення – формально-граматичний компонент структури речення – синтаксема) доведено важливість врахування динаміки інформації про поняттєвий феномен, здатний концентрувати відносну інформацію, засвідчену терміноназвою. Власне терміни як наслідок чи результат перетворення інформації на її інформативність доводять закономірний процес відносної неспроможності «металінгвістичного орнаменту» вміщувати динамічну інформацію про синтаксичну категорію «член речення», доволі вразливу й «насичену» суперечливими даними в поглядах учених стосовно цієї понятійної визначеності. Відповідно сама об'єктивна вимога забезпечення достатнього інформаційного поля словоназв різних денотатів складає концепцію укладання словників різних типів, зокрема тлумачних і термінологічних.

Ключові слова: граматики, член речення, інформаційне поле, інформативний вимір, металінгвістика, лінгводидактика.

Постановка проблеми. У концептуальних вимірах сучасного мовознавства граматичну систему витлумачують як організацію мови, виражену в граматичних одиницях, граматичних формах і граматичних категоріях, як єдність абстрактних граматичних значень і їхніх формальних виражень. Граматична система мови – це та основа, яка уможливило функціонування мови. Глибинність таких суджень призводить до активної наукової дискусії навколо обґрунтування та унормування металінгвістичних одиниць як номінацій складних граматичних понять.

У центрі уваги науковців завжди перебували й продовжують перебувати найголовніші одиниці граматики: слово, словосполучення, речення та узагальнені категорійні вияви в межах цих одиниць. Однією із найбільш дискусійних та відкритих для подальших наукових досліджень вида-

ється така граматична категорія, як «речення», що її в сучасній граматиці розглядають і «переглядають» у теорії лексикології, морфології й синтаксису. Хоча саме весь згусток проблемних питань сучасної теоретичної граматики, в тому числі й члена речення, сконцентровано на реченні, воно залишається найголовнішою одиницею також у сучасній лінгводидактиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складна категорійна природа речення, розгалужена система його структурних компонентів, закономірності їхнього зв'язку та взаємодії, різнорівневе моделювання речення викликають неабиякий дослідницький інтерес. М. В. Ломоносов, Ф. І. Буслаєв, О. О. Потебня, О. О. Шахматов, О. М. Пешковський заклали науковий фундамент у дослідженні синтаксису речення. Різні аспекти реченнєвих одиниць привер-

тали увагу Й. Ф. Андерша, Л. А. Булаховського, І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Грищенко, Н. В. Гуйванюк, П. С. Дудика, А. П. Загнітка, С. Я. Єрмоленко, Н. Л. Іваницької, М. В. Мірченка, М. Я. Плющ, В. М. Русанівського, М. І. Степаненка, В. М. Шинкарука та інших. Проблеми формування термінологічної системи української граматики в аспекті її застосування в сучасній університетській освіті та встановленні співвідношення між змістовим і формальним складниками інтерпретаційного поля сучасних граматичних термінів частково висвітлено в попередніх працях автора [5; 6; 7; 8].

Постановка завдання. Інформаційне поле будь-якої назви розширюють різні способи, утворюючи відносну систему мовних засобів конкретної мови. Розгорненість такої системи є свідченням обсягу інформації (знань) про ту чи іншу понятійну визначеність. Можна навести безліч зразків, коли самі звичайні об'єкти не можуть бути інтерпретовані одним словом, наприклад: *іграшка – предмет (→ який? → предмет, яким бавляться діти); комаха – тварина (→ яка → тварина безхребетна, членистонога); ілюзія – сподівання (→ яке? → сподівання нездійсненне, необгрунтоване)* тощо.

Інформаційне поле словоназви виявляє залежність від такого показника, як конкретність / абстрактність. Цю залежність формалізує наявність у інтерпретаціях абстрактних назв структур із багатьма абстрактними синсемантичними іменниками в складі розгорнутих ланцюгових рядів семантичної єдності: *метод – це спосіб побудови й обгрунтування системи філософського знання; сукупність прийомів і операцій практичного і теоретичного освоєння дійсності* [8, с. 34].

Гіпотеза нашого дослідження, як і будь-якого дослідження загалом, полягає в необхідності орієнтації на пошук істини і містить такі складники: 1) пошук і розуміння інформації (інформативного поля знань) про досліджуване явище; 2) розгляд інформативного поля відтворюваної інформації в динаміці; 3) металінгвістичне номінування; 4) розуміння відносності термінів, здатних «узаконювати» динаміку інформацій; 5) (частково) прагматику як закономірний процес оновлення сучасної лінгводидактики.

Пізнання цих абстрактних істин розглядаємо як процес цілеспрямованого відтворення відповідних наукових постулатів у поняттях, а далі – у визначеностях (термінах), пов'язаних із вивченням доволі непростой синтаксичної одиниці – **члена речення**.

Виклад основного матеріалу. Член речення як загальнограматичну категорію синтаксису розглядаємо як сукупність значень та форм їхнього вираження, за якими ці значення розпізнаються і які являють собою первинну параметрію стосовно формальних показників кваліфікації члена речення. Більшість членів речення характеризує лише загальне граматичне значення (наприклад, підмет, присудок, додаток, означення); обставинам властиві, крім загального, часткові категорійні значення (обставина місця, обставина часу, обставина мети, обставина умови, обставина способу дії, обставина міри й ступеня). Як загальні, так і часткові категорійні значення членів речення супроводжуються набором граматичних (здебільшого морфологічних) форм вираження. Одні з таких форм є типовими (ядерними, морфологізованими), а інші – неморфологізованими, периферійними формами.

Неабияке значення в лінгвотеорії, як і в лінгводидактиці, мають граматичні питання до членів речення. Граматичне питання та його складники (морфологічне питання, синтаксичне питання) розглядаємо як своєрідний феномен (феномени), тобто явище (явища), супроводжувані певними, прихованими сутнісними закономірностями. Отже, синтаксичні питання можна вважати тими граматичними феноменами, які лише відносно розкривають реальність, тимчасово засвідчуючи її такою, якою вона є у теорії, й уведеною в практику. Водночас граматичне питання постає як форма, зовнішній вияв системи, внутрішня структура чи «перебіг процесу» освоєння й засвоєння відповідних знань у сучасній лінгводидактиці.

У цьому зв'язку варто згадати кілька прізвищ сучасних учених та їхні праці. Нам імponує принципово новий підхід І. Ющука до зміни ієрархії вивчення мови: «від найскладнішого й найочевиднішого мовного утворення – до найелементарнішого складника» (текст → речення → словосполучення → слово → морфема → фонетика) [17]. Уся система вправ у численних підручниках і посібниках ученого вміщує завдання творчого характеру, зорієнтовані на розвиток мислення учня. Неабияку роль учений відводить питанням як засобу розвитку мислення. Хотілося б щодо цього згадати шкільні підручники О. Глазової, Ю. Кузнецова з української мови для різних класів, у яких автори постійно наголошують на необхідності опанування «законами мови», а отже, «законами мислення», які сприяють розвитку розумових здібностей, готовності самовираження. Так, наприклад, у підручнику О. Глазо-

вої, Ю. Кузнецова «Рідна мова» для 5 класу, який здобув перше місце на Всеукраїнському конкурсі підручників для 12-річної школи Міністерства освіти і науки України, після повторення вивченого в початкових класах та відомостей про текст відразу подано розділ «Синтаксис і пунктуація» (с. 62–123). Характерно, що у всі визначення членів речення автори включають як обов'язковий параметр «відповідь на питання», базуючи на цьому систему вправ і завдань, що їх під силу виконати п'ятикласнику.

Намагаючись знайти достатню кореляцію в дефініціях між двома найголовнішими частинами граматики (морфологією й синтаксисом), учені все ж номінують їх по-різному. Так, наприклад, В. М. Русанівський називає частину мови «лексико-граматичним класом слів, кожен із яких характеризується морфологічними, синтаксичними і лексико-семантичними особливостями» [15, с. 72]. І. Р. Вихованець називає член речення «мінімальною синтаксичною одиницею, яка виконує в реченні формально-синтаксичну та семантико-синтаксичну функції» [1, с. 73]. Пор. терміни «лексико-граматичний клас слів» і «мінімальна синтаксична одиниця». Стосовно питань (запитань) також знаходимо суттєву невизначеність у рекомендаціях, зокрема у І. Р. Вихованця: «Додаток називає предмет і відповідає на питання непрямих відмінків іменника» [1, с. 730]. Постає питання, як бути у разі постановки питання до додатка, вираженого інфінітивом: *Я обіцяю виконати...*

Проаналізувавши новинки посібної літератури з української лінгводидактики, можна констатувати, що змінилися самі ключові поняття концептуальних засад лінгводидактики. Якщо для шкільного курсу української мови 80–90-х років ХХ ст. характерним було зростання й поглиблення теоретичного рівня, то зараз актуалізувалась тенденція до практичного спрямування шкільної мовної освіти, тобто відбулася переорієнтація мовної освіти зі знаннєвого підходу на діяльнісний. На перше місце виступає не поінформованість, а вміння за допомогою отриманих знань розв'язувати проблеми, що виникають у конкретних життєвих ситуаціях.

М. І. Пентилюк неодноразово наголошувала на тому, що школярі повинні розвивати вміння й навички використання мови для мислення й спілкування, а отже, концептуальною передумовою навчання української мови має стати пошук нових підходів до навчання мови в школах усіх типів [13, с. 43]. Чималі напрацювання учених

(С. Омельчука, В. Нищети, І. Кучеренка, Л. Мамчур, І. Юшука та інших) стосовно вишівської та шкільної лінгводидактики вплинули на зміну парадигми філософії сучасної лінгводидактики, як і мовної освіти загалом [13].

Подаючи узагальнювальну характеристику граматики як науки, І. Р. Вихованець окремо виділяє шкільну граматику, наголошуючи при цьому на двох суттєвих особливостях цієї граматики: збереженні шкільною граматиною традиції у трактуванні граматичних явищ та відмінностях між нею і сучасним станом лінгвістичної думки [1]. Повністю поділяючи думки вченого, можемо лише акцентувати на необхідності зближення шкільної граматики з науковою за умови використання в шкільній граматиці здобутків наукової граматики, апробованих, достатньо обґрунтованих, а головне – таких, які сприяють глибокому розумінню мови і практичному її засвоєнню.

Торкаючись «граматичних одиниць» із поділом їх на «морфологічні / синтаксичні одиниці», не можна оминати питання про традиційний поділ граматики на наукову, описову й нормативну. У науковій граматиці описи побудовані на широкому фактичному матеріалі; в описовій граматиці йдеться про послідовну характеристику граматичної структури мови; нормативні граматики дають рекомендації щодо правильності використання граматичних одиниць.

На особливу увагу заслуговує різновид наукової граматики під назвою «теоретичні граматики», в яких міститься опис складних і нерозв'язаних проблем граматичної науки, як і оригінальних концепцій граматики.

Важко «вписується» член речення в «несистемну систему» понятійно-термінологічного представлення його в «Українська мова: енциклопедія» [16]. Граматика (сукупність підсистем морфології, синтаксису, словотвору) об'єднує систему морфологічних одиниць, категорій і форм, синтаксичних одиниць і категорій... [16, с. 102]. До граматичних одиниць належать морфема, слово (як частина мови і член речення) [16, с. 142]. Порівняймо хоча б назви понятійних реальностей, об'єднаних «морфологічними одиницями», «синтаксичними одиницями», «граматичними одиницями». Якщо ще можна зрозуміти включення слова в систему граматичних одиниць (як частин мови), то «слово як член речення» навряд чи витримає критику.

Орієнтуючись на шкільну практику в контексті проблематики сучасної педагогічної науки, професор І. В. Малафіїк зауважує, що «...кожна

наука володіє своїми, їй притаманними методами дослідження. І лише розкриваючи особливості цих методів та демонструючи їх «роботу», можна з достатньою глибиною розкрити сутність самої науки» [11, с. 29].

Будь-яке наукове твердження (науковий постулат) є завжди відносним, уведеним у науку в зіставленні з іншим. Його можна вважати «правильним» лише за певних умов (на відміну від протилежності – безумовної чи абсолютної). Згадаймо в цьому зв'язку теорію імовірності (про закономірності, які випливають із великої кількості випадкових явищ) чи теорію відносності (про закономірності за певних умов). Щодо відносності наукових висновків (узагальнень, постулатів), то можна було б принагідно згадати хоча б розвиток учення про прийменникову систему української мови, вузловим питанням якого постійно був склад цього морфологічного класу слів (І. К. Кучеренко, І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко).

Є вимоги, відповідні стандарти, що їх дотримуються теоретики й практики в конкретних випадках користування як науковими постулатами, так і їхнім застосуванням у практиці, зокрема в лінгводидактиці. У таких випадках «відповідальність» покладається на авторів, їхній авторитет як учених, дослідників і популяризаторів їхніх теоретико-практичних надбань.

Хоча й тут навряд чи виправданим бувають факти, коли вдаються до вживання висловів на зразок «абсолютно домінує», чи «абсолютно виправданим є ...» [12, с. 170], оскільки те, що є «помилковим», завжди вимагає уточнення, поглибленої роботи над об'єктом із залученням додаткових чинників, експериментів.

Схвальної оцінки в цьому зв'язку заслуговують «своєрідні приписи» сучасних науковців у їхніх працях, адресованих споживачам-практикам. Наведемо хоча б витяги із нового видання книги професора К. Г. Городенської «Українське слово у вимірах сьогодення» [2].

У книзі зібрані виважені рекомендації із складних і суперечливих уживань слів і словоформ як відповіді на непрості запитання, що їх безпосередньо висунула мовна практика в останні десятиріччя. У поданих найновіших рекомендаціях, ґрунтованих на нормах української літературної мови та доволі виважених теоретичних засадах академічної мовознавчої науки, автор послідовно витримує своєрідний алгоритм, складником якого є констатація певного правила, роз'яснення-посилання, а головне – рекомендації. Саме

в авторських рекомендаціях до статей постійно вживаними є авторські вживання на зразок: «на підставі зазначених правил» [2, с. 20], «зважаючи на визначення... [2, с. 26, с. 29], відповідно до правил [2, с. 84,] і так далі.

Усе це можна назвати «реалізованим синкретизмом», який із граматики перекочував у практику, знайшовши втілення в найрізнішому вияві наукових, довідкових, рекомендаційних матеріалів у найширшому багатоаспектному вимірі теорії й практики. Саме в царині Слова, як посередника між людиною й навколишнім світом, народжується й розвивається, удосконалюється й глобалізується наука, її методологія й методика.

Академік В. П. Коцур у своєму вступному слові до колективної монографії «Людино- й культурознавчі пріоритети сучасного мовознавства: напрями, тенденції та міждисциплінарна методологія» підкреслює, що саме «слова є найкращими посередниками для встановлення взаєморозуміння між представниками різних націй» [10, с. 8]. Слово як номінант денотата концентрує традиції й сучасне в різних мовах і є об'єднавчим чинником у народженні нових ідей і концепцій як у мовознавстві, так і в лінгводидактиці.

Не вдаючись до глобалізації лінгвістичних реальностей металінгвістичного представлення номінацій (термінів), покажемо це на прикладі синтаксичної металінгвістичної номінації «член речення». Для цього порівняємо три металінгвістичні номінації одного й того ж поняття: а) двослівний термін «член речення», 2) багатослівний термін «формально-синтаксичний компонент речення», 3) однослівний термін «синтаксема». Елементарний перелік уживаних у науковому синтаксисі традиційних та оновлених терміноутворень: *член речення – формально-граматичний компонент структури речення – синтаксема*, засвідчує динаміку інформації про поняттєвий феномен, здатний концентрувати відносну інформацію, відтворену терміноназвами. Самі терміни як наслідок чи результат перетворення інформації на її інформативність доводять закономірний процес відносної неспроможності металінгвістичного орнаменту вміщувати динамічну інформацію про синтаксичну категорію «член речення», доволі вразливу й «насичену» суперечливими даними в поглядах учених стосовно цієї поняттєвої визначеності.

Висновки і пропозиції. Отже, сама об'єктивна вимога забезпечення достатнього інформаційного поля слівоназв різних денотатів складає концепцію трактування наукових понять, їхньої номінації

та термінотворення, а також практику укладання словників різних типів, зокрема тлумачних та термінологічних. Науковець як людина, що творить науку, формує й формулює наукові істини, а викладач / учитель як людина, яка творчо використовує наукові істини, повинні бути одностайними в глибокому

усвідомленні й внутрішньому переконанні щодо головної істини – **відносності** знань і результатів їхнього використання на практиці. Саме в цьому, на нашу думку, полягає перспектива подальшої роботи над будь-яким дослідженням, у тому числі і запропонованим і представленим у статті.

Список літератури:

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. для студ. філол. ф-тів вузів. Київ : Либідь, 1993. 365 с.
2. Городенська К. Г. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ : АММ, 2019. 208 с.
3. Загнітко А. П. Теорії сучасних лінгвістичних вчень : навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. 528 с.
4. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика : монографія. Вінниця : СПД Главацька, 2011. 636 с.
5. Іваницька Н. Л. Змістова й формальна складові інтерпретаційного поля термінів у галузевих словниках сучасної української літературної мови. *Наук. записки Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)* : зб. наук. праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. Вінниця : ТОВ Фірма «Планер». 2016. Вип. 23. С. 20–28.
6. Іваницька Н. Л. Термінологічна система української граматикології в сучасній університетській освіті: проблеми, перспективи. *International research and practice conference «Modern philology: relevant issues and prospects of research»* : Conference proceedings, October 20–21, Lublin : Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2017. P. 19–23.
7. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові : монографія. Київ : Наукова думка, 1986. 133 с.
8. Іваницька Н. Л. Повнозначне слово української мови в сучасних категорійних вимірах : монографія. Вінниця: Нілан, 2017. 266 с.
9. Іваницька Н. Л. Синтагматика повнозначного слова і синтаксичний аналітизм. Вінниця : Ландо ЛТД, 2012. 203 с.
10. Коцур В. П. Людино- й культурознавчі пріоритети сучасного мовознавства: напрями, тенденції та міждисциплінарна методологія. Вступне слово: колективна монографія. Переяслав-Хмельницький; Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2019. С. 7–8.
11. Малафійк І. В. Розвиток знання – провідна ідея сучасної дидактики. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. пр. : наук. зап. РДГУ / РДГУ ; [ред. кол.: С. С. Пальчевський, М. С. Янцур, І. Д. Бех та ін.]. Рівне : [РДГУ], 2008. Вип. 40. С. 29–39.
12. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців : монографія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2019. 356 с.
13. Пентиліук М. І. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах : посібник для студентів. Київ : Ленвіт, 2003. 302 с.
14. Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель) : монографія. Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2009. 432 с.
15. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. Київ : Наук. думка, 1971. 313 с.
16. Українська мова : Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
17. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови. Київ : Освіта, 2012. 270 с.
18. Ivanytska N.B., Ivanytska N.L. Ukrainian and English verbs: bilateral contrastive cross-linguistic perspective. *Advanced Education*. 2008. Issue 9. P. 213–218. DOI: 10.20535/2410-8286.13275

Ivanytska N. L. RELATIVITY AND DYNAMICS OF SOME GRAMMATICAL CONCEPTS: INFORMATION-INFORMATIVE APPROACH

The article traces the dependence of the semantic content of metalinguistic units (on the example of the grammatical concept “part of a sentence”) on the information-informative basis. It regulates the appearing and practical using most of modern terms. The author analyses the evolution of scientific approaches to the interpretation of this grammatical unit and focuses on the latest didactic practices of taking into account the informative content of the grammatical concept. The results proved that the information field of any name expands in different ways, forming a relative system of language means of a particular language. The deployment of such a system is evidence of the amount of information (knowledge) about a particular

conceptual certainty. It is substantiated that scientific research, including at the moment of metalinguistic design, should accept the informative field of knowledge about the studied phenomenon and take into account the dynamics of the reproduced information. Exemplary metalinguistic nomination should be based on the relativity of terms that can “legitimize” the dynamics of information and be oriented to the pragmatics as a natural process of updating modern didactics. The importance of taking into account the dynamics of information about a conceptual phenomenon capable of concentrating relative information was traced on the example of the evolution of the grammatical concept “part of a sentence” and the elementary list of traditional and updated terms used in scientific syntax (part of a sentence – formal-grammatical component of sentence structure – syntaxeme). In fact, the terms as a consequence or result of transforming information into its informativeness prove the natural process of relative inability of metalinguistic ornament to contain dynamic information about the syntactic category “part of a sentence”, quite vulnerable and “saturated” with contradictory data in scholars’ views on this conceptual certainty.

Key words: *grammar, part of a sentence, information field, informative dimension, metalinguistics, linguistic didactics.*

Костусяк Н. М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ДИНАМІКА ЗАПОЗИЧЕНИХ ЛЕКСЕМ ІЗ ПЕРШОЮ ЧАСТИНОЮ ВІДЕО- В МЕДІАТЕКСТАХ ХХІ СТ.: СЕМАНТИКА ТА ПРОБЛЕМА КОДИФІКАЦІЇ

У статті розглянуто дібрані із засобів масової інформації початку ХХІ століття складні запозичення з першим компонентом відео-, які не фіксують найвідоміші друковані лексикографічні праці, зокрема, «Великий тлумачний словник сучасної української мови», «Словник іношомовних слів», «Словник іношомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання». Проаналізовано 45 нових лексем, серед яких лише 8 витлумачено у Вікіпедії. Зазначено, що виникнення аналізованих дериватів зумовлене потребами номінування нових реалій чи пов'язане з утворенням синонімічних відповідників до тих слів, які виникли раніше, із метою їхньої конкретизації. Наголошено, що лексеми з початковим компонентом відео- є результатом лінгвістичних запитів суспільства й становлять продуктивний словотвірний тип. Відповідно до семантичних параметрів неозапозичення об'єднано в чотири групи: 1) субстантиви, що експлікують різні форми комунікативних процесів між людьми: **відеокомунікація, відеоконференцв'язок, відеочат** та інші; 2) іменники, які реалізують функцію інформування про щось, навчання: **відеоконтент, відеорепортаж, відеолайфхак, відеофрагмент, відеоуроки**; 3) лексеми, які маркують творче віддзеркалення дійсності, пов'язану з ним діяльність та людей: **відеоарт, відеографія, відеоесейстика, відеомапінг, відеошоу** та інші; 4) номінації на позначення сучасних різновидів відеотехнології, різних процесів, дій, предметів тощо: **відеотехнологія, відеопотік, відеосервіс**. Вирізнено зафіксовані в друкованих словниках деривати, які засвідчують явище деактивації (**відеомагнітофон** та інші). Перебування на периферії лексичної системи обґрунтовано спорадичністю вживання цих одиниць у медійних текстах, а також втратою названими ними реаліями своєї затребуваності. Акцент на хитанні в правописі аналізованих неозапозичень зумовив порушення проблеми їхньої нормативності.

Ключові слова: словотворення, дериват, медіа, літературна норма, неозапозичення.

Постановка проблеми. Яскравим віддзеркаленням глобалізації й інтеграції процесів, змін у суспільстві, з'яви надсучасних технологій, гіперінформативності тощо стало проникнення в українськомовний простір значної кількості лексем, що виявляють різну активність функціонування. Одні з них залишаються на десятиліття, «життя» інших менш тривале. Трансформація різних сфер суспільства, активізація міжмовних контактів, модифікація галузевих процесів, виникнення новітніх інформаційних технологій, безперечно, впливає на мобільність мови, слугує передумовою збагачення її словникового складу, зокрема й шляхом проникнення запозичень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему неологізації в українській лінгвістиці порушували неодноразово. Дериваційні, семантичні, прагматичні, соціолінгвістичні та інші особливості нових слів обрали об'єктом вивчення Д. Х. Баранник, Л. І. Даниленко, Г. В. Дружин, Є. А. Карпіловська, Ж. В. Колоїз, М. І. Навальна,

Д. В. Мазурик, Н. О. Попова, О. А. Стишов, С. А. Федорець та інші. На питаннях мовної норми неозапозичень зацентували К. Г. Городенська, С. Я. Єрмоленко, С. Й. Караванський, Н. Ф. Клименко, Т. А. Коць, Л. В. Струганець, О. О. Тараненко та інші. Попри значну кількість напрацювань, дослідження неозапозичень, зокрема їхніх значеннєвих параметрів та кодифікації, не втрачає актуальності передусім через безперервність проникнення нових лексем до українського лексичного фонду.

Постановка завдання. Узявши за основу дібрану з масмедіа ХХІ ст. джерельну базу, ставимо за мету простежити динаміку лексичних запозичень з уже призвичаєною в національномовній площині частиною відео-, з'ясувати семантику таких слів та вказати на відповідність їхнього написання чинним нормам сучасної української літературної мови.

Виклад основного матеріалу. Компонент *відео* (від лат. *video* – дивлюся, бачу), що нині

часто функціонує самостійно, увійшов до складу української мови із середини другої половини ХХ ст., передусім виконуючи роль елемента складних слів. Тоді в засобах масової інформації й у повсякденному мовленні не надто часто використовували такі одиниці через відсутність маркованих ними реалій у пересічних українців. «Словник іншомовних слів» за редакцією О. С. Мельничука містить порівняно невелику кількість мовних одиниць із першою частиною *відео-*: *відеограма, відеомагнітофон, відеорекордер, відеосигнал, відеотелефон, відеофонограма* [6, с. 127]. Приблизно в цей час до слововжитку українців потрапили лексеми *відеофільм, відеокасета, відеокамера*. В «Енциклопедії сучасної України» зазначено, що перші відеофільми (телевистави та музичні програми) на українському телебаченні знято в середині 1970-х рр. [4]. Названі запозичення набули статусу активно вживаних у 80-х роках ХХ ст. Вони стали популярними в загальномовному просторі українців, оскільки відбивали пов'язані з розвитком новітніх на тоді технологій об'єкти, які стали доступними для людей. Значна частина цих лексем і нині не знижує активності слововжитку: *Також депутат зазначив у декларації 133 нематеріальних активи. Це торгові марки, авторські права, корисні моделі, серед яких, зокрема, ... «Відеограма концерту «ХІТІ Михайла Поплавського»* (<https://www.0522.ua>, 09.04.2019); *У процесі обшуку закладу правоохоронці вилучили 9 системних блоків, 3 комп'ютерні монітори, 1 відеорекордер...* (<https://www.ukrinform.ua>, 30.07.2016); *В основі товарної структури експортно-імпорتنих операцій, які найбільше оформлялись протягом січня – вересня 2016 року: ... – імпорт: апарати електричні телефонні або телеграфні, відеотелефони...* (<https://www.0312.ua>, 19.10.2016); *Назвали імена переможців конкурсу на кращий відеофільм про Кропивницький* (заг.). *Учора, 28 лютого, очільник Кропивницького Андрій Райкович назвав імена переможців конкурсу на кращий відеофільм «Моє рідне місто»* (<https://rk.kr.ua>, 29.02.2020); *Згадати все. Епоха VHS: як відеомагнітофони змінили уявлення про кіно* (заг.). *Саме з відеокасет формату VHS (Video Home System) і почалась ера домашнього кіно. ... От і з появою відеокасет люди отримали змогу познайомитись із масовим закордонним кінематографом...* (<https://24tv.ua>, 06.03.2017). Водночас, попри близькі часові межі виникнення та процесу засвоєння, простежуємо різну динаміку функціонування аналізованих лексем. Деякі з них зазнали

пасивізації, що зумовлено зниженим зацікавленням реаліями, які вони позначають. Зокрема, на зміну відеомагнітофонам у 2000-роках прийшли DVD-пристрої. Великі компанії, серед яких чимало японських, припинили виробництво відеомагнітофонів. Відповідно, зникла потреба й у відеокасетах. Така динаміка у світі індустрії не могла пройти повз засоби масової інформації: *Останній відеомагнітофон формату VHS в Японії випустять до кінця цього місяця. ... Компанія Funai Electric виробляла відеомагнітофони протягом 33 років. Однак у минулому році їй вдалося продати лише 750 тисяч своїх товарів, тоді як на піку продажів кількість проданих магнітофонів досягала 15 мільйонів. ... Panasonic перестав випускати відеомагнітофони ще в 2012 році* (<https://espreso.tv>, 21.07.2016); *Ретромода: зріс попит на відеокасети VHS* (заг.) *Мисливці за вінтажними речами відкрили полювання на відеокасети епохи VHS. Вартість одного набору з п'яти відеокасет оцінюють у 40 доларів. ... Для багатьох це мотлох, але для поціновувачів справжніх ретро-речей – ці товари виявилися справжнім скарбом* (<https://www.segodnya.ua>, 18.02.2018). В усному мовленні як еквівалент слова *відеомагнітофон* використовували жаргонізми, що зрідка потрапляли й до публіцистики: *Відеомагнітофони з'явилися в Союзі на початку 1980 років, і їх досі пам'ятають за назвами «відік» чи «відак»* (<https://24tv.ua>, 06.03.2017).

До нечасто вживаних можна зарахувати лексему *відеотелефон*, хоча у деяких медійних джерелах окреслено йому велику перспективу та наголошено на багатофункційності та важливості цього засобу комунікації: *Встановивши кілька відеотелефонів, наприклад, вдома, на роботі, у філіях компанії, людина отримує унікальну можливість «бути присутньою» одночасно у різних місцях...* (<https://dt.ua>, 20.01.2011). Нині у світі активно використовують відеозв'язок, проте послугуються значно дешевшими пристроями з такими функціями як додатковими. Зокрема, відеоспілкування можна реалізувати за допомогою вебкамери, смартфона, комп'ютера, ноутбука тощо. У медійних текстах простежуємо вживання утвореного від складного слова *відеотелефон* прикметникового деривата *відеотелефонний*, що становить продуктивну словотвірну модель. Роль форманта відіграє суфікс *-н-*. Наприклад: *Відеотелефонний зв'язок цікавий ... не лише приватним особам, але й великим компаніям під час проведення ділових переговорів...* (<https://dt.ua>, 20.01.2011).

Отже, беззаперечним є факт, що мова завжди реагує на запити суспільства. Змінність процесів

і зникнення реалій слугує передумовою пасивізації слова. Водночас трапляються випадки, коли лексеми переміщуються до сфери рідковживаних, але притаманна їм схема творення слугує зразком для низки інших номінацій. Керуючись новішими словниками, можемо констатувати, що з часом у лексикографічних працях перелік слів із компонентом *відео-* змінився. Зокрема, у виданні «Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання» знаходимо 29 вокабул [1, с. 108], у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» пояснено 82 лексеми [2, с. 169]. Попри значний перелік зафіксованих мовних одиниць із початковою частиною *відео-*, їхня кількість постійно зростає. Далі докладніше зупинимося на неозапозиченнях, яких немає в найвідоміших друкованих лексикографічних працях, проте на деривати аналізованого різновиду натрапляємо в сучасних масмедіа. Серед таких складних новотворів домінують іменники, які з огляду на узагальнене значення об'єднують у певні групи. До першої зараховуємо субстантиви, що експлікують різні форми комунікативних процесів між людьми, зокрема *відеодзвінок*, *відеокомунікація*, *відеоспілкування* – це близькі за семантикою номінації, які позначають спосіб обміну думками, певною інформацією, можливість повідомити про щось іншій людині чи кільком особам у режимі реального часу, водночас бачачи їх. Пріоритетність такої форми діалогу вбачають у тому, що виникає відчуття розмови з людиною, яка начебто перебуває поряд, в одному приміщенні. Відеокомунікація дає змогу звернути увагу на невербальні сигнали співрозмовника, візуалізувати розповідь, показати план, схему чогось та інше, що особливо потрібне для робочих зустрічей, коли співрозмовники перебувають далеко один від одного. Відеоспілкування важливе для людей із вадами слуху. Наприклад: *У соцімережі Facebook з'явилися відеодзвінки, в яких одночасно можуть брати участь до 50 осіб* (заг.). *Одночасно було випущено відповідне оновлення, яке додає групі відеодзвінки в настільну версію програми Messenger...* (<https://nv.ua>, 20.12.2016); *У web-центрі сім днів на тиждень працюватимуть професійні сурдоперекладачі, технічно забезпечені засобами відеокомунікації для спілкування із користувачами, котрі володіють жестовою мовою* (<https://vezha.ua>, 23.06.2017). Подекуди в медійних джерелах трапляється лексема *відеозустріч*, що в контексті виявляє близьке до поданих слів значення: *Розробники особливо підкреслюють, що в процесі відеозустрічей користувачі можуть без обме-*

жень користуватися іншими функціями месенджера... (<https://nv.ua>, 20.12.2016). Для маркування вказаних процесів послуговуються також іменником *відеоформат*, тобто реалізована за допомогою відеопристроїв форма зв'язку, комунікації: *Через коронавірус зустріч ТКГ відбудеться у відеоформаті* (заг.) (<https://www.pravda.com.ua>, 23.03.2020). За структурними характеристиками вирізняється слово *відеоконференцз'язок* – семантичний еквівалент лексем *відеоконференція* та *відеозв'язок*, у моделюванні якого беруть участь три мовні одиниці: *Фахівці компанії «Софтлайн» кажуть, що платні рішення забезпечують більш широкі функціональні можливості під час проведення конференцій (наприклад, підтримується велика кількість учасників) і сумісність з апаратними рішеннями відеоконференцз'язку різних виробників (завдяки використанню відкритих стандартів SIP та H.323)* (<https://dt.ua>, 20.01.2011). На позначення наради, на якій учасники бачать один одного на екрані й обговорюють певні питання, інформують про виконання важливих завдань тощо за допомогою спеціального пристрою, що застосовують для одночасного виклику кількох абонентів, функціонує слово *відеоселектор*: *МОЗ провело відеоселектор з регіонами щодо покращення допомоги під час інсультів* (заг.) (<https://www.adm-km.gov.ua>, 03.04.2019). Синонімічний відповідник ужитого в поданому реченні іменника *відеоселектор* – словосполучення *відеоселекторна нарада*: *У результаті запровадження компанією «Софтлайн» проекту в Головному управлінні державної служби і в 27 територіальних управліннях в експлуатацію введено інформаційну структуру, куди увійшли: ... система організації і проведення відеоконференцій для більш ніж 400 співробітників центрального апарату та територіальних органів з можливістю онлайн-трансляції щотижневих відеоселекторних нарад на порталі держоргану* (<https://dt.ua>, 20.01.2011). Принагідно зазначимо, що в словниках лексему *селектор* тлумачать як електромагнітний апарат чи спеціальний пристрій для керування сигналами, а *селекторний* – «2. Який здійснюється за допомогою селектора. Селекторна нарада» [2, с. 1304]. Отже, можемо говорити про семантичні зрушення в межах іменника *відеоселектор*, а також явище універбізації, коли двослівна назва слугує твірною базою для однослівної номінації, що виникає внаслідок еліпсу одного з компонентів.

Поняття технології, пов'язаної із забезпеченням комунікації та зображення, маркує спорід-

нене з лексемою *відеотелефон* слово *відеотелефонія*: *Софтлайн: відеотелефонія витіснить голосовий зв'язок у найближчі 5 років (заг.)*. Відповідно до досліджень компанії «Софтлайн», швидкість розвитку *відеотелефонії* збільшиться у 10–15 разів, причому багато в чому за рахунок мобільних сервісів, повідомляється в публікації *B2Blogger.com*. *Відеотелефонія* – це новий вид людського спілкування. *Відеотелефонію* не даремно називають зв'язком XXI століття, який відкриває широкі перспективи для ведення бізнесу... (<https://dt.ua>, 20.01.2011).

Деякі складні номінації з першою частиною *відео-*, хоч і близькі до проаналізованих лексем на позначення віртуального спілкування в реальному часі, але водночас виявляють свою специфіку. До них належить *відеоповідомлення* – зазвичай коротка, знята на відео усна інформація, надіслана адресатові, який зможе її переглянути в будь-який час, навіть коли адресант перебуватиме в офлайн. Отже, часові межі *відеоповідомлень* дещо розширені порівняно з іншими усними формами *відеорозмов*. Наприклад: *Лєвова частка прибутків буде отримана від відеотелефонії, обміну відеоповідомленнями...* (<https://dt.ua>, 20.01.2011). Низку лексем аналізованої групи поповнило запозичення *відеочат* – різновид листування між двома (персональний *відеочат*) чи більшою кількістю (груповий *відеочат*) людей, які бачать один одного й зазвичай мають спільні зацікавлення. Чатерів може обирати спеціальна програма. Пор. також тлумачення слова *чат*: «Чат (англ. *chat* – «розмова», «невимушена бесіда») – мережевий засіб для швидкого обміну текстовими повідомленнями між користувачами інтернету в системі реального часу» [3]: *У середині липня китайські цензори почали блокувати відеочат...* (<https://day.kyiv.ua>, 27.04.2017); *Компанія Facebook випустить власний пристрій для відеочату під назвою Portal* (<https://day.kyiv.ua>, 21.09.2018).

У другу групу об'єднуємо мовні одиниці з компонентом *відео-*, що реалізують функцію інформування про щось, навчання та інші. Такий функційний потенціал виявляє лексема *відеоконтент* – невеликий сюжет, поданий у мультимедійному форматі, що слугує візуальним засобом ознайомлення з предметами, продукцією, послугами тощо, часто виходить за межі приватності й зазвичай розміщений на сайті: *Однак значна частина користувачів буде користуватися відеосервісами вдома. Так, буде розвиватися популярність послуги OTT (over-the-top – доступ до відеоконтенту популярних інтернет-хостингів на*

екрані ТБ) (<https://dt.ua>, 20.01.2011). Узагальнене значення інформування виявляють слова *відеонарис*, *відеоогляд*, *відеорепортаж*, *відеофрагмент* як маркери записаного на відеопристрій сюжету з метою повного чи часткового відтворення переважно по телевізору: *В першій половині березня, а саме 11 числа, Володимирецький район на умовах співпраці з Володимирець.City відвідали журналістки телеканалу «Рівне 1» та відзняли матеріали. Наразі всі три відеонариси вийшли в етер* (<https://volodymyrets.city>, 21.03.2020); *Дивіться відеоогляд матчу Динамо – Рух* (<https://24tv.ua>, 24.03.2020); *Крім того, відеоогляд можна зберегти і переглянути пізніше, щоб прийняти остаточне рішення* (<http://businessua.com>, 22.03.2020); *І от цими днями в етері «Рівне 1», у новинах, вийшли всі три відеорепортажі, присвячені нашим землякам та старовинному храму у Володимирці* (<https://volodymyrets.city>, 21.03.2020); *Інформацію та відеофрагмент передали працівникам Муніципальної варти* (<https://misto.vn.ua>, 22.03.2020); *...знаменитість опублікувала відеофрагмент нового інтерв'ю в програмі «П'ятниця з Регіною»* (<https://znaj.ua>, 21.09.2019). Не можемо оминати увагою написання деяких аналізованих слів із дефісом. На користь їхнього оформлення разом слугує насамперед регулярна повторюваність компонента *відео-*, ідентичність його семантики, усталеність словотвірного типу та чинні орфографічні норми. За семантичним потенціалом близькою до схарактеризованих уважаємо мовну одиницю *відеоновини* – стисле *відеоповідомлення* про різноманітні події, спортивні ігри, публічна віртуальна презентація предмета, послуг компанії та інші. Головний акцент у поданому слові припадає на його другу частину, яка експлікує інформацію про те, чого раніше не знали, що недавно з'явилося тощо. Наприклад: *Користувачі бібліотеки на заході також ознайомилися з роботою Кропивницького міського центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги та переглянули відеоновини «Як працює мобільний додаток “Пенсійний фонд”»* (<http://fakel.kr.ua>, 02.10.2019); *...буде представлено корисний для мешканців Київщини контент та відеоновини* (<https://stolychno.news>, 11.02.2020). Незначну модифікацію семантики простежуємо в лексемі *відеоповтор* – відображення на екрані того, що відбулося раніше. Найчастіше *відеоповтори* використовують у спорті з метою уникнення суперечностей чи для показу найкращих моментів гри: *Арбітр матчу Катерина Монзуль побігла переглядати відеоповтор, після якого показала 22-річному*

футболісту червону картку... (<https://football24.ua>, 07.03.2020). За функційним потенціалом до цієї групи тяжіють деривати *відеоасистент* і *відеоарбітр* на позначення судді, який через монітор контролює гру й у разі прийняття арбітром, що перебуває на полі, неправомірного рішення повідомляє про це: *Боковий арбітр побіг до центру, фіксуючи взяття воріт. Але рефері Романов просигналізував, що епізод переглядає відеоасистент* (<http://www.golos.com.ua>, 11.03.2020); *Із системою працюють спеціальні відеоарбітри. ... Наразі в межах експерименту опрацьовують дві схеми: 1) головний арбітр звертається по допомогу; 2) відеоарбітр самотужки сигналізує про помилку* (<https://football24.ua>, 12.12.2017).

Останнім часом особливо через карантинні заходи у зв'язку з коронавірусом медійники часто використовують слова *відеокурси*, *відеоуроки* – переважно призначені для школярів дистанційні навчальні заняття чи пояснення чогось із метою кращого його розуміння, супроводжувані візуальним зображенням. Зазвичай відеокурси та відеоуроки демонструють по телевізору чи розміщують на якихось сайтах. Пор.: *З 17 березня 2020 року на телеканалі Рада та YouTube-каналі Міністерства освіти України виходять відеокурси для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання* (<https://fakty.com.ua>, 20.03.2020); *Анонси про відеоуроки розміщуватимуться на веб-сайті та сторінці Фейсбук Департаменту освіти та науки Івано-Франківської міської ради* (05.04.2020) і ... *Державна податкова служба України підготувала відеоурок про те, як заповнювати декларації про майновий стан і доходи громадян* (<https://news.finance.ua>, 05.04.2020). Якщо обидві частини зазначених дериватів як окремі слова давно функціонують в українській мові, то другий компонент лексеми *відеолайфхак* можемо назвати неозапозиченням. Відеолайфхак – це зображені на екрані певні дії, процеси, опанувавши які, відносно швидко й без надмірних зусиль можна досягти мети. В інтернеті навіть натрапляємо на хештег *#відеолайфхак*. Наприклад: *У мережі з'явилося відео-лайфхак, як не промочити ноги і не намочити під дощем в Києві* (<https://apostrophe.ua>, 15.07.2019); *Щоб вони [вішали] не валялися без діла, щоб не довелося відправляти їх у відро для сміття, подивіться цей відео-айфхак* (<https://vsyachyna.com>, 01.23.2020). В українській публіцистиці лексема *відео-лайфхак* не надто поширена. Натомість значно більшу частоту вживання має спільнокореневе слово *лайфхак*, що в контекстах відіграє роль її синонімічного відповід-

ника. Акцентуючи на проблемі орфографічного регулювання запозичень, зазначимо, що компонент *відео-* в аналізованій номінації функціонує з тією самою семантикою, як і в межах схожих за будовою мовних одиниць, не змінює частини мовної належності деривата, тому відповідно до дії закону аналогії його слід писати разом.

Третя група запозичень із першою частиною *відео-* це відносно найновіші лексеми, що номінують творче віддзеркалення дійсності, пов'язану з ним діяльність та людей. Тлумачення деяких із них знаходимо у Вікіпедії, зокрема *відеоарт* – новітній мистецький напрям, у якому для вираження художньої концепції використовують можливості відеотехніки, комп'ютерного та телевізійного зображення [3]: *«На виставці представлено 27 робіт, також у нас є відеоарт – спеціальні тематичні відео», – розповіли у прес-службі музею* (<https://www.ukrinform.ua>, 13.12.2018); *Також пройде зустріч із Юрієм Фракталісом, який покаже майстер-клас із голограмного відео-арту* (<https://day.kyiv.ua>, 27.04.2018); *відеографія* – «сучасний різновид кінематографу, що використовує як техніку виробництва фільмів відеокамери і монтажні системи, а для їх відтворення – мультимедійні пристрої» [3]: *Ми пропонуємо: напрям навчання на вибір – журналістика, фотографія, відеографія, театр, бізнес, графічний дизайн та інші* (<http://ternopillive.com.ua>, 29.04.2016).

Стосунок до цієї групи виявляє значно більша кількість неозапозичень, незафіксованих у лексикографічних джерелах, як-от: *відеоесейстика* – відносно короткий фільм, у якому домінує суб'єктивне бачення порушеної проблеми, автопсихологізм, своєрідні механізми побудови висловлень, логічність, образність мовлення та інше: *Один із засновників жанру кіно- та відеоесейстики Харун Фарокі за своє життя створив більше 90 документальних стрічок* (<https://kyiv.ridna.ua>, 05.11.2015). Докладніше зупинимося на лексемі *відеомапінг*. Це здійснена за допомогою електричних сигналів проекція, технологія якої полягає в накладанні на архітектурний чи інтер'єрний об'єкт або їхні елементи відеоматеріалу в 3D-проекції з метою його візуалізації. У такому разі виникає оптична ілюзія трансформації зображуваного. Обираючи предмет для 3D-проекування, зважають на геометричні параметри та особливості розміщення в просторі того, що слугує своєрідним екраном. Наприклад: *«Фея у царстві тролів» – абсолютно нова історія з використанням новітніх комп'ютерних технологій.*

Це 3D-оформлення і **відеомапінг** (спеціальна аудіо-візуальна технологія, що створюється за допомогою проєктора), – говорить Ірина Володимирівна (<https://khersonci.com.ua>, 31.12.2017); На фасаді Храму Різдва Пресвятої Богородиці, що на Сихові у суботу, 25 серпня, о 22:00 продемонструють **відеомапінг** «Обличчя Незалежності». **Відеомапінг** підготували до 27-ої річниці незалежності України. ... Під час **відеомапінгу** були ілюстровані історичні факти про Україну з 1991 року (<https://zaxid.net>, 25.08.2018). Оскільки аналізована лексема непоширена в усному мовленні нефахівців, то, передбачаючи її нерозуміння пересічними носіями мови, медійники навіть подають тлумачення цього слова від себе чи третьої особи: *Фотограф пояснює, що **відеомапінг** – це відеопроєкція, нарізана на карти площин, коли в певні зони будівлі проєктується різний відеоряд. Овчар розповідає, що технічно, це вперше у місті була акція із проєкторами потужністю 30 тисяч люменів, і картинку було добре видно на споруді* (<https://galka.if.ua>, 09.05.2019). Подекуди мовну одиницю **відеомапінг** ускладнюють інші компоненти, зокрема 3D і шоу: *Сьогодні на Софійській площі у Києві заплановано демонстрацію **3D-відеомапінгу** про китайську культуру* (<https://www.unn.com.ua>, 01.10.2019); *3 23.00 до 24.00 год. Оперний театр стане незвичним арт-об'єктом. На фасаді будівлі відбудеться **відеомапінг-шоу** в супроводі музики гурту *Lirwak** (<https://moemisto.ua>, 31.12.2019). Аналізуючи слова з компонентом *шоу-*, Н. Ф. Клименко зазначає: «Ця основа співвідносна з іменником *шоу* (від англ. *show* – «показ»), наділений значеннями: 1) яскрава естрадна вистава; 2) *перен.* про що-небудь, що привертає увагу; про те, що розраховане на зовнішній ефект. У складних словах вона посідає першу (більшість одиниць із нею мають саме цю позицію...) та останню (та, що поступається кількісно першій позиції...) позиції» [5, с. 54]. Слушними вважаємо й рекомендації дослідниці щодо написання компонента *шоу*: «...у складних словах основу *шоу-* необхідно писати разом із другим складником слова, адже вона скрізь виражає значення «показ», «ефектний зовні показ» [5, с. 54]. Отже, **відеомапінгшоу** треба писати разом, а не з дефісом. Зі спорідненою семантикою в засобах масової комунікації функціонують слова **відеошоу** й **відеопроєкція**: *Львів'ян запрошують на органне **відеошоу** з музикою Арво Пярта* (заг.) (<https://portal.lviv.ua>, 12.02.2020); *...Ісупова, виконуючи власний номер «Маргарита» (ймовірно, мається на увазі героїня роману Булгакова «Май-*

*стер і Маргарита»), знову наповнює його великою кількістю балетних «цитат», використує ефектну **відеопроєкцію**... (<https://day.kyiv.ua>, 03.07.2017); *Рухома **відеопроєкція**, оригінальні костюми, динамічна музика Максима Шоренкова і запальні танці ансамблю «Пульс» створюють сучасне вражаюче видовище, яке тримає увагу і маленьких глядачів, і їхніх батьків* (<https://day.kyiv.ua>, 12.01.2018).*

У джерельній базі трапляється лексема **відеообраз**, що маркує створену візуальну копію людини: *В Голлівуді обговорюють навіть те, що рано чи пізно зникнуть автентичні актори. Бо простіше намалювати якийсь **відеообраз**, ніж платити людині десятки мільйонів доларів* (<https://24tv.ua>, 27.02.2020). Також це слово функціонує на позначення узагальненого, цілісного уявлення про конкретну особу, спрямованого на формування у свідомості людей зазвичай позитивного враження про неї: *Тимошенко був призначений заступником глави АПУ. Він створив **відеообраз** кандидата в президенти Володимира Зеленського. Продажин Тимошенко GoodMedia знімав всі ролики Зеленського і найвідоміший ролик кампанії – виклик Петра Порошенка на дебати на стадіон* (<https://znaj.ua>, 22.05.2019).

У публіцистичний дискурс потрапила лексема **відеохудожник** – фахівець із відеомапінгу: *Нагадаємо, напередодні на площі Ринок на фасаді Ратуші відбувся **відеомапінг**, над яким працювали два **відеохудожники** – Володимир Стецькович та Роман Дзвонковський* (<https://zaxid.net>, 25.08.2018).

Четверту групу структурують номінації, що експлікують сучасні різновиди відеотехнології, пов'язані з ними процеси, дії, предмети та інше. Зазвичай вони перебувають в арсеналі мовлення фахівців цієї галузі, хоч почасти й покидають вузькоспеціалізовану сферу функціонування. Передусім зацентруємо на узагальненому понятті **відеотехнологія**, засвідченому в медійному просторі на позначення системи візуалізації, оснащеної спеціальним обладнанням, програмним забезпеченням, яке відповідає інноваційним тенденціям та вимогам, дає змогу накопичувати й зберігати інформацію, а також проєктувати зображення під час певних заходів: *Цікава **сценографія** Андрія Александровича-Дочевського, у якій використано сучасні комп'ютерні та **відеотехнології**, дозволяє швидко змінювати місце дії...* (<https://day.kyiv.ua>, 10.09.2013). У медійних джерелах натрапляємо на три лексеми, пояснення яких подано у Вікіпедії: **відеопотік** – «часова послідовність кадрів певного

формату, закодована у бітовий потік» [3]: *Технологія аналізує відеопотоки в реальному часі, виявляє більше тисячі понять (місця, предмети, люди тощо) та складає з них описові метадані* (<https://ukurier.gov.ua>, 23.03.2016); *відеоаналітика* – комплекс апаратно-програмного забезпечення, що використовує технології комп'ютерного зору для автоматизованого збору даних з потокового відео-сигналу; часто її застосовують у системах відеоспостереження в таких галузях, як безпека, бізнес-процеси, лабораторні дослідження [3]: *За його словами [глави Нацполіції Сергія Князева] відеоінформація та відеоаналітика дає можливість розкриття правопорушень по гарячих слідах* (<https://www.unn.com.ua>, 24.09.2019); *відеоспостереження* – «система передавання інформації з відеокамер, телевізійних камер на обмежену кількість моніторів та/або записувальних пристроїв» [3]: *Продовжується впровадження програми «Безпечне місто». Наразі вже встановлено 230 камер відеоспостереження* (<https://tv5.zp.ua>, 20.08.2019). Трапляються випадки, коли лексема з частиною *відео-* не розтлумачена у Вікіпедії, але вона є складником поясненої сполуки. Таке явище виявляють слова: *відеонагляд*, зафіксоване в словосполученні *система відеонагляду* – «система що складається з відеокамер та пристрою з обробки відеоінформації, куди зводяться сигнали від усіх відеокамер у системі» [3]; уточнюючи семантичний діапазон зазначеного деривата, додамо, що, крім комплексу обладнання, воно позначає процес передавання візуальної інформації за допомогою відеокамер: *До луцького парку протягнуть оптоволокно для відеонагляду* (<https://konkurent.ua>, 18.02.2020); *відеопомічник* як компонент словосполучення з головним іменником *арбітр* – «технологія у футболі, що дозволяє головному арбітру приймати рішення в спірних моментах матчу за допомогою відеоповторів» [3]: *Відеопомічник арбітра (VAR). Як працює система відеоповторів майбутнього* (заг.) (<https://football24.ua>, 12.12.2017); *відеодопомога*, що функціонує в сполучці *система відеодопомоги арбітрам* і є синонімом *відеопомічник арбітра*: *Система Відеодопомога арбітрам (VAR) буде використовувати більш широкі лінії офсайду в матчах Ліги чемпіонів і Ліги Європи з сезону 2020/21 для збільшення кількості голів* (<https://24tv.ua>, 06.03.2020).

Значно більшу частину мовних одиниць цього різновиду становлять неолексеми, нерозтлумачені в лексикографічних працях: *відеосервіс* – програмна система, яка забезпечує операції, пов'язані з обслуговуванням споживачів і створенням для

них зручностей: *Так, до 2015 року прибуток від мобільних відеосервісів досягне 2 млрд дол. Цей прогноз стосується таких відеосервісів, як відеотелефонія, подібна до FaceTime в iPhone 4, передання відеоповідомлень, обмін відео, відео на вимогу, завантаження відео на вимогу тощо* (<https://dt.ua>, 20.01.2011); *відеодомофон* – пристрій зв'язку з невеликим екраном, що дає змогу бачити й чути людину, яка стоїть перед будівлею й зазвичай хоче туди потрапити: *...зловмисник шляхом підбору ключа відкрив двері підсобного приміщення. Звідти викрав електропилку, перфоратор, відеодомофон та втік...* (<http://www.kiev-life.in.ua>, 29.12.2017); *відеофіксація* – здійснений за допомогою відеокамер чи інших пристроїв із такою функцією запис дій, процесів тощо для майбутнього перегляду: *ВРУ ухвалила закон про обов'язкову відеофіксацію обшуків* (заг.) *Заводжується обов'язкова відеофіксація під час обшуків, як і під час розгляду клопотань слідчим суддею (якщо не йдеться про негласні слідчі дії)* (<https://day.kyiv.ua>, 16.12.2017); *відеостіна* – великий екран, на якому розміщено комплекс зображень, що дає змогу в режимі онлайн здійснювати моніторинг вулиць, проїжджих частин міста, шкіл, контролювати технологічні процеси в установах, на підприємствах, запобігати різним порушенням, злочинності та інше: *Відеостіна та зображення з сотень камер спостереження: у Запоріжжі готують до відкриття ситуаційний центр* (заг.). *Сьогодні міському голові показали встановлену відео-стіну, побудовану в рамках програми «Безпечне місто»* (<https://tv5.zp.ua>, 20.08.2019). Крім того, відеостіну використовують як засіб огляду різних архітектурних об'єктів, парків тощо в режимі реального часу. У такому разі на ній також виведено зображення з різних камер: *«Відеостіна» – сучасний технічний комплекс із чотирьох 55-дюймових моніторів, розміщених на першому ярусі дзвіниці та чотирьох камер з 45-кратним збільшенням, встановлених на її четвертому ярусі. З огляду на традицію орфографічного оформлення це слово потребує написання без дефіса. Окрім нині поширеної лексеми *файл*, у публікаціях сучасних періодичних видань трапляється слово *відеофайл* – цифровий запис відеоматеріалів: *Відеофайли зчитуються самі за допомогою технології обробки мови і розпізнавання образів. Потрібно лише ввести слово на сайті, і сервіс запропонує кілька варіантів* (<https://ukurier.gov.ua>, 23.03.2016).*

Висновки та пропозиції. Отже, український лексичний фонд збагатилася низка складних запози-

чень із першим компонентом *відео-*, що не фіксують найвідоміші друковані лексикографічні праці [1; 2; 6]. Словотвірне гніздо поповнило 45 нових лексем, серед яких 5 безпосередньо витлумачено у Вікіпедії, а 3 структурують пояснені в ній сполуки. Виникнення дериватів зумовлене потребами номінування нових реалій чи пов'язане з утворенням синонімічних відповідників до тих слів, що виникли раніше, із метою їхньої конкретизації. Лексеми з початковим компонентом *відео-* є результатом лінгвістичних запитів суспільства й становлять продуктивний словотвірний тип. Водночас деякі із зафіксованих у лексикографічних працях слів засвідчують явище деактивації. Перебування

на периферії лексичної системи засвідчує спорадичність вживання цих мовних одиниць у засобах масової комунікації, а також те, що названі ними реалії втратили свою затребуваність. Акцент на хитанні в правописі аналізованих неолексем зумовлює порушення проблеми їхньої нормативності. Оскільки досліджені запозичення змодельовано за регулярно повторюваною, усталеною в українській мові схемою, що характерна для всіх інших дериватів із першим компонентом *відео-*, то відповідно до аналогії орфографічного оформлення їх потрібно писати разом. Перспективу студіювання становить опис дібраних із медіаджерел запозичень, у яких *відео-* становить другу частину складної номінації.

Список літератури:

1. Бибик С. П., Сютя Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання ; за ред. С. Я. Єрмоленко. Харків : Фоліо, 2006. 623 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org>.
4. Енциклопедія сучасної України. Beta-версія. URL: <http://esu.com.ua>.
5. Клименко Н. Ф. Літературна норма і неологізми. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки (Мовознавство)*. 2012. Т. 137. С. 53–58. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua>.
6. Словник іншомовних слів / за редакцією О. С. Мельничука. Київ : Гол. ред. Укр. рад. енциклопедії, 1977. 776 с.

Kostusiak N. M. DYNAMICS OF LOANWORDS WITH FIRST COMPONENT VIDEO- IN MEDIA TEXTS OF XXI CENTURY: SEMANTICS AND CODIFICATION PROBLEM

The article studies the complex loanwords with the first component video- that are found in mass media of the beginning of the XXI century and which are not in the most famous printed lexicographical works, in particular “Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language” («Великий тлумачний словник сучасної української мови»), “Dictionary of foreign words” («Словник іншомовних слів»), “Dictionary of foreign words: interpretation, word formation and word usage” («Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання»).

*45 new lexical items were analyzed, only 8 of which were interpreted on Wikipedia. It is noted that the emergence of the analyzed derivatives is due to the need to nominate new realities or to be associated with the formation of synonymic equivalents to those words that have emerged earlier, in order to concretize them. It is emphasized that lexical items with the first component video- are the result of the linguistic inquiries of the society and constitute a productive word-forming model. According to the semantic parameters neo-loanwords are combined into four groups: 1) substantives that explicate different forms of communicative processes between people: **відеокомунікація, відеоконференцв'язок, відеочат**, etc.; 2) nouns that implement the function of informing about something, studying: **відеоконтент, відеорепортаж, відеолайфхак, відеофрагмент, відеоуроки**; 3) lexical items that nominate creative reflection of reality, activities and people associated with it: **відеоарт, відеографія, відеоесейстика, відеомапінг, відеошоу**, etc.; 4) nominations that mark modern varieties of video technology, different processes, actions, subjects, etc.: **відеотехнологія, відеопотік, відеосервіс**. The lexical items which mean the process of deactivation (**відеомагнітофон**) are clearly distinguished. Staying on the periphery of the lexical system is explained by the sporadic use of these items in media texts, as well as by the loss of the realities of their relevance. The emphasis on the swing in the spelling of the analyzed neo-lexical items led to a violation of the problem of their normalization.*

Key words: word-formation, derivative, media, literary language norm, new loan.

Ментинська І. Б.

Національний університет «Львівська політехніка»

ТЕМАТИЧНА ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕРМІНІВ

У статті описано системність організації українських комп'ютерних термінів, розглянуто погляди науковців на поняття «тематична група» та «лексико-семантична група», вказано на загальні принципи їх розмежування, зроблено акцент на виокремленні тематичної та лексико-семантичної групи як складника терміносистеми. Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю віднайти та простежити особливості системної організації української комп'ютерної термінології за тематичними й лексико-семантичними групами, що дає можливість проінтерпретувати актуальні для термінології шляхи й тенденції розвитку.

Розподіл українських комп'ютерних терміноодиниць за тематичними групами здійснено із застосуванням логічного принципу, який виявляє зв'язки терміна з поняттям, яке він позначає. Виокремлено дев'ять тематичних груп, що розподіляються на підгрупи та тематичні гнізда. Простежено також тісний зв'язок терміноодиниць за спільною темою і виявлено ступінь ієрархії нижчого рівня терміноодиниць ієрархічно вищого рівня організації. Тематичні групи мають різну структуру: розгалужену і нерозгалужену. Зауважено в межах тематичної групи за структурою однослівні терміни («монітор»), складні («вебсторінка») і складені (терміни-словосполучення) («оперативна пам'ять»). Терміноодиниці кожної тематичної групи формують лексико-семантичні підгрупи. Лексико-семантичні підгрупи – це семантичні угруповання термінолексем, об'єднаних хоча б однією спільною лексичною парадигматичною семою в межах тематичної групи. Тематичні групи можуть містити кілька лексико-семантичних груп, а їх терміноодиниці характеризуються чіткою диференціацією ознак. Виявлено, що засобом тематичної ієрархічної організації є також гіперо-гіпонімна (родо-видова) парадигма, яка створює систему комп'ютерних термінологічних найменувань, а наявність розгалуженої структури мережі терміноодиниць, що виражають саме родові та видові поняття з активними зв'язками між гіпонімами, визначає специфіку гіпонімічних парадигм української комп'ютерної терміносистеми.

Перспективу наукових досліджень убачаємо в подальшому виявленні лексико-семантичних особливостей української комп'ютерної термінології.

Ключові слова: термінолексика, тематична група, лексико-семантична група, класифікація термінів, родо-видові відношення.

Постановка проблеми. У зв'язку з розвитком ІТ-технологій, комп'ютерної та обчислювальної техніки з'явилися сучасні наукові галузі: інформатика, кібернетика, теорія кодування, теорія інформації, системи штучного інтелекту, що вивчають методи отримання, опрацювання, зберігання, передавання інформації з використанням новітніх комп'ютерних технологій і засобів комунікації тощо. Усе це стало причиною стрімкого зростання інформаційного обміну в різних сферах побутування: наукових, технічних, професійних, ділових. Виникла також потреба в номінації значної кількості нових понять, уточнення окремих термінів, а отже, їхньої системності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Системність лексичного складу зумовлена не тільки комунікативними потребами <...>, і сис-

темністю об'єктивного світу, який відображений у лексиці», – зазначає М. Кочерган [5, с. 27]. «Одним із показників системності, – наголошує І. Кочан, – є наявність тематичних чи лексико-семантичних груп» [4, с. 25]. Про системність, тематичну та лексико-семантичну класифікацію в сучасному термінознавстві є низка ґрунтовних досліджень. Так, З. Куньч вказує на два підходи до вивчення семантичної системи науково-технічних термінів: логічний і лінгвістичний. Логічний спосіб передбачає виявлення ієрархії наукових понять і створення тематичної класифікації термінів будь-якої галузі знань. В основу лінгвістичного підходу покладено компонентний аналіз термінолексики (сема, семема, архісема, лексико-семантична парадигма) [7, с. 57, 69]. О. Литвин [8], досліджуючи термінолексику машинобудування,

використовує традиційний метод опису лексико-тематичних груп із покомпонентним аналізом окремих підгруп, взявши за основу такі різновиди тематичних об'єднань, як: розряд, група, підгрупа, гніздо. Н. Нікуліна [11, с. 94–95], вивчаючи терміноодиниці автомобілебудування та ремонту транспортних засобів, оперує термінами «ядро термінного поля», «центр поля», «дифузна зона», «периферія». Л. Харчук [19, с. 72] активно послуговується теорією термінного поля; термінне поле формується за принципом ядра та периферії.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – описати системність організації українських комп'ютерних термінів, розглянути тематичну та лексико-семантичну класифікацію. Виявити ступінь підпорядкованості терміноодиниць нижчого рівня терміноодиницям ієрархічно вищого рівня організації. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: виокремити тематичні та лексико-семантичні групи (підгрупи) українських комп'ютерних термінів, простежити зв'язок термінів за спільною темою та за спільною семою.

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю віднайти та простежити особливості системної організації української комп'ютерної термінолексики за тематичними й лексико-семантичними групами, що дає можливість проінтерпретувати актуальні для термінології шляхи й тенденції розвитку.

Виклад основного матеріалу. Спостерігаємо, що й досі немає однозначної думки стосовно понять *лексико-семантична група* та *тематична група*. Вказуючи на спільність таких понять, мовознавці підкреслюють, що вони виражають об'єктивну дійсність [18, с. 534–540]. Однак далі вчені розмежовують ці поняття, зазначивши, що лексико-семантична група слів є продуктом законів і закономірностей розвитку лексичної семантики мови, а тематична група слів залежить від рівня знань того чи іншого народу й уміння класифікувати явища дійсності. Л. Томіленко вважає, що підставою для виокремлення тематичних груп слугує поняттєвий (екстралінгвальний) принцип, а саме предметно-логічний зв'язок між поняттями, позначуваними словами тематичної групи [17, с. 36]. Ж. Соколовська розглядає тематичну групу як об'єднання значень слова, в основі якого лежить подальше членування спільного поняття, яке входить до змісту категорії пізнання [14, с. 47]. Г. Межжеріна [9, с. 114–126] акцентує, що лексико-семантична група як структурно-семантична одиниця мови характеризується семантичним

зв'язком слів та їхніх значень, категоріальною спільністю лексичних одиниць, ієрархічним порядком їхньої організації, відносною автономністю одиниць, неперервністю смислового простору. Т. Крехно визначає лексико-семантичну групу як «лексичну множину різноструктурних одиниць, сформовану на підставі спільності семантичного ядра, що зумовлює взаємозалежність і взаємовідношення елементів групи як одиниць мовної системи» [6, с. 11].

Цікава, на нашу думку, розвідка І. Шматко [20, с. 198–209], яка, досліджуючи українські бджільницькі терміни, зазначає, що тематичні групи – це групи термінів різних частин мови в межах семантичного (термінологічного) поля, об'єднані за однією темою, виразником якої є денотативна ознака. Лексико-семантична група, як зазначає дослідниця, – це група термінів у межах тематичних груп, об'єднаних за їхнім лексичним значенням або спільним компонентом значення. Р. Микульчик, аналізуючи тематичні й лексико-семантичні групи фізичних термінів-епонімів, наголошує на умовному характері такого поділу [10, с. 92–95].

Отже, у складі галузевої терміносистеми розглядаємо *лексико-семантичні групи* – це семантичні угруповання термінолексем, об'єднаних хоча б однією спільною лексичною парадигматичною семою в межах тематичної групи. Семантичні зв'язки між словами в межах таких груп різноманітні: частина й ціле, функціональні зв'язки предметів, а також родо-видові відношення.

Тематичні групи – відкриті об'єднання номінацій, між поняттями яких наявний предметно-логічний зв'язок. Кожна група таких термінів пов'язана спільними значенневими прикметами, за якими ці слова співвідносяться як складники тематичної цілісності. Такі термінологічні групи утворюють загальне термінологічне макрополе «Комп'ютеризація» (аналіз термінологічного поля не є об'єктом цього дослідження).

О. Суперанська вважає термінологічні поля основою системної класифікації термінології і зауважує, що для будь-якого терміна суттєву роль відіграє термінологічне поле, до якого він входить і поняття якого позначає. [15, с. 74]. Класифікація термінів ядра термінологічного поля за семантичним та логічним принципами дає змогу визначити тематичні групи, підгрупи, мікрогрупи термінів. Логічний принцип виявляє зв'язки терміна з поняттям, яке він позначає. Семантичний принцип ґрунтується на врахуванні дефініції як класифікаційної категорії, що містить слово-

ідентифікатор, яке вказує на родову належність до власне терміна, а також групу слів, які утворюють окрему тематичну групу серед інших груп [15].

Джерельною базою дослідження стали тексти підручників з інформатики, кібернетики, навчальні посібники з основ програмування, чинний класифікатор професій, а також «Тлумачний словник з інформатики (2010 р.) та ІТ-словник (онлайн) [1, 2, 3, 12, 16].

У складі української комп'ютерної термінології розглядаємо такі тематичні групи:

1. Назви галузей знань: *інформатика, кібернетика, системи штучного інтелекту, програмування, комп'ютерні мережі, захист інформації, кібербезпека*. Ці групи поділяємо на підгрупи (хоч у багатьох випадках такий поділ досить умовний, оскільки з розвитком новітніх інформаційних технологій стрімко розвиваються або з'являються нові назви напрямів комп'ютерних галузей знань). Тематична група налічує 17 підгруп 8 мікрогруп, а також тематичні гнізда, містить 76 термінів.

1.1. Інформатика: а) *теоретична інформатика*; б) *прикладна інформатика*.

1.2. Кібернетика: а) *теоретична кібернетика*; б) *економічна кібернетика*; в) *біологічна кібернетика*; г) *технічна кібернетика*.

1.3. Програмування: *теорія програмування: аналіз і оптимізація алгоритмів, структури даних, теорія типів, парадигми програмування, семантика мов програмування, теорія основ трансляції*.

1.4. Штучний інтелект: *інтелектуальні агенти та роботи, нейронні мережі, навчальні комп'ютери, комп'ютерне бачення, оброблення, візуалізація інформації та розпізнавання образів, когнітивні архітектури, добування даних, еволюція обчислення, представлення й оброблення знань, експертні системи, оброблення природно-мовної інформації тощо*.

2. Найменування фахівців інформаційної галузі (вибірку зроблено на основі чинного професійного стандарту [13]). Виокремлюємо 5 тематичних підгруп, що містять 43 терміни:

1.1. Розробник проектів у галузі інформаційних технологій: *розробник комп'ютерних програм, технік-програміст*.

2.2. Фахівець з інформаційних ресурсів: а) фахівець зі створення й аналізу вмісту вебсайтів: *блогер і модератор вебспільнот, вебаналітик, інформаційний архітектор*; б) вебдизайнер: *дизайнер (призначений для користувача інтерфейсів), верстальник вебсторінок*; в) вебмайстер:

вебпрограміст, розробник мобільних застосувань, адміністратор вебсайтів.

2.3. Фахівець з інформаційних систем: *адміністратор доступу, конструктор комп'ютерних систем, аналітик програмного забезпечення та мультимедіа, інженер із програмного забезпечення комп'ютерів*.

2.4. Менеджер продуктів у сфері інформативних технологій: *фахівець із сертифікації, фахівець-аналітик із дослідження ринку, фахівець з управління проектами та програмами, менеджер ІТ-продукту*.

2.5. Фахівець із розробки програмного забезпечення: *технік-програміст, інженер-програміст, програміст (баз даних), прикладний програміст, системний програміст, фахівець з інформаційних технологій*.

3. Назви одиниць вимірювання інформації. Виокремлюємо три тематичні підгрупи, які містять 19 термінів:

3.1. Одиниці вимірювання за українськими стандартами, які відповідають системі СІ: *біт, байт, гігабайт, кілобайт, терабайт, гібібайт*.

3.2. Одиниці вимірювання інформації, які використовують двійкові множники та префікси: *кібібіт, мебібіт, кібібайт, мебібайт, гібібайт, кібібіт за секунду, мебібіт за секунду*.

3.3. Одиниці простору та часу, уживані в ІТ-галузі за українськими стандартами: *секунда, кілосекунда, мілісекунда, мікросекунда, наносекунда, пікосекунда*.

4. Назви програм, програмного забезпечення. Виокремлюємо дві групи, перша група має 5 підгруп, 8 мікрогруп, що містять 167 термінів, друга – 273 терміни.

4.1. Системне програмне забезпечення: а) операційна система: *Microsoft Windows, Mac OS X та Linux*; б) транслятори: *компілятор, інтерпретатор*; в) *графічний інтерфейс користувача*; г) *драйвер*; г) *компонувальник*; д) *утиліта*.

4.2. Прикладне програмне забезпечення: *текстовий процесор, графічний редактор, електронні таблиці, оглядач, медіаплеєр, архіватор, програвач, офіс, антивірус, записник, календар*.

5. Назви на позначення мов програмування. Ця тематична група налічує 64 терміни: *Бейсик, Фортран, Паскаль, асемблер, C/C++, C#, Java, JavaScript, PHP, Python, Ruby, Go, Visual Basic, .NET*

6. Назви видів комп'ютерів. Ця тематична група налічує 44 терміни: *настільний комп'ютер (десктоп), сервер, неттоп, мікрокомп'ютер, моноблок, портативний персональний комп'ютер, ноутбук (планшетний ноутбук), планшет, нет-*

бук, кишеньковий персональний комп'ютер, смартфон.

6.1. За метою використання поділяють на: настільний (*офісний, домашній, ігровий*); портативний (*ноутбук, планшет, нетбук, смартфон*).

6.2. Класифікація за спеціалізацією: *універсальні (універсальний ПК) та спеціалізовані (файловий сервер, мережний сервер, бортовий комп'ютер)*.

6.3. Класифікація за розміром: *настільні (desktop); портативні (notebook); кишенькові (palmtop)*.

6.4. Класифікація за сумісністю: *апаратна сумісність (платформа IBM PC та Apple Macintosh); сумісність на рівні операційної системи; програмна сумісність; сумісність на рівні даних*.

7. Найменування частин комп'ютера, основних елементів, комп'ютерних аксесуарів. Ця тематична група досить численна, налічує 368 термінів. Поділяємо на три основні підгрупи:

7.1. Основні блоки комп'ютера: *системний блок (процесор), монітор (дисплей), клавіатура, маніпулятор (миша)*.

7.2. Додаткові пристрої: *принтер, сканер, модем, джойстик, стример, факс-модем, зарядний пристрій, відеокарта, вебкамера, блок живлення, медіапульт*.

7.3. Логічні пристрої комп'ютера: *мікропроцесор, співпроцесор, оперативна пам'ять, контролери і шина, електронна плата*.

8. Назви інформаційних процесів. Виокремлюємо п'ять тематичних підгруп. Ця тематична група налічує загалом приблизно 175 терміноодиниць. Вона об'єднує підгрупи та мікрогрупи термінів, які стосуються:

8.1. Процесів збирання інформації: *збирання даних (спостереження, вимірювання, опитування, анкетування, тестування, автентифікування); пошук інформації (пересування по гіперпосиланням, ідентифікація, завантаження, релевантність пошуку)*.

8.2. Процесів зберігання інформації (*сортування, упорядкування, систематизація, нагромадження, ущільнення, архівування, створення резервних копій, автоматичне резервне копіювання, дублювання запису даних*).

8.3. Процесів передавання інформації (*синхронізація, асинхронний режим передавання, передавання даних у Мережі*).

8.4. Процесів опрацювання інформації (*перетворення інформації, індексація, створення нових даних, процес ототожнення, форматування текстових даних*).

8.5. Процесів захисту інформації (*кодування і криптографії, шифрування*).

9. Назви понять, що стосуються Інтернету, інтернет-комунікації. Виокремлюємо три групи, що містять понад 400 термінів:

9.1. Назви об'єктів: *вебсервер, тег, шаблон сайту, доменне ім'я*.

9.2. Назви процесів: *пошукова оптимізація, просування сайту*.

9.3. Назви модулів спілкування: *чат, сайт, форум, портал, вебсторінка, мережа, соціальна мережа, Інтернет*.

Отже, тематичні групи мають різну структуру: розгалужену і нерозгалужену. Зауважуємо в межах тематичної групи за структурою однослівні терміни (*монітор*), складні (*вебсторінка*) і складені (терміни-словосполучки) (*оперативна пам'ять*). Терміноодиниці кожної тематичної групи формують лексико-семантичні підгрупи.

Ф. Філін [18, с. 530] визначає, що основною ознакою лексико-семантичної групи є родо-видові відношення. Родо-видова спорідненість групи понять означає їхню підпорядкованість спільному родовому поняттю (гіпероніму), щодо якого всі вони є видовими (гіпонімами). Реалізація гіпергіпонімічних відношень відбувається від нижчого члена ієрархічної будови до вишого, від видового – до родового. Так, у тематичній групі *назви одиниць вимірювання інформації* гіпоніми *гігабайт, кілобайт, терабайт* перебувають у тісних співгіпонімічних зв'язках один з одним і об'єднані гіперонімом *байт*; гіпоніми *кілосекунда, мілісекунда, мікросекунда, наносекунда, пікосекунда* – гіперонімом *секунда*. У тематичній групі *найменування частин комп'ютера, основних елементів, комп'ютерних аксесуарів* гіпоніми *макропроцесор, мікропроцесор, мультипроцесор, співпроцесор, постпроцесор* об'єднані гіперонімом *процесор*. Співгіпоніми об'єднують розгалужені поняття в певну семантичну єдність, відтворюють зміст родового поняття і водночас формують семантику гіпероніма. У тематичній підгрупі *фахівець із розробки програмного забезпечення* гіпонім *програміст* із розвитком комп'ютерної галузі набув різновидів значень і став гіперонімом до термінів *технік-програміст, інженер-програміст, програміст баз даних, прикладний програміст, системний програміст*, тобто спостерігаємо розширення семантики терміна *програміст*. У тематичній групі *назви галузей знань* гіперонім *кібернетика* має гіпоніми *теоретична кібернетика; економічна кібернетика; біологічна кібернетика; технічна кібернетика*, проте термін

біологічна кібернетика став гіперонімом до гіпоніма *медична кібернетика (фізіологічна)*.

Отже, гіперонім може бути як гіпонімом стосовно термінів із більш широким смисловим значенням, так і гіпонімом стосовно терміна, співвіднесеного з родовим поняттям, що уможливорює послідовне виокремлення групи й підгрупи лексичних одиниць. Дослідження гіперо-гіпонімичних зв'язків дає змогу описати складні наукові поняття, ієрархічно побудовані на родово-видових відношеннях.

Висновки. Виокремлюючи 9 тематичних груп, простежуємо певну системність в українській комп'ютерній термінології, підставою для групування термінів за спільною темою слу-

гує поняттєвий принцип, тобто терміноодиниці, об'єднані спільною тематичною ознакою, утворюють тематичну цілісність. Засобом тематичної ієрархічної організації є гіперо-гіпонімна парадигма, яка створює систему комп'ютерних термінологічних найменувань, а наявність розгалуженої структури мережі терміноодиниць, що виражають родові та видові поняття з активними зв'язками між гіпонімами, визначає специфіку гіпонімічних парадигм української комп'ютерної терміносистеми.

Перспективу наукових досліджень убачаємо в подальшому виявленні лексико-семантичних особливостей української комп'ютерної термінології.

Список літератури:

1. Глинський Я. Інформатика. Практикум з інформаційних технологій. Тернопіль : Підручники і посібники, 2014. 304 с.
2. Глинський Я. Інформатика. Основи алгоритмізації і програмування : навчальний посібник. Львів, 2011. 240 с.
3. Словник з інформатики. URL: http://xn--r1a3b.xn--b1amgblet.xn--j1amh/index.php/%D0%A1%D0%B0%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B7_%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B83.
4. Кочан І. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові. Львів, 2004. 519 с.
5. Кочерган М. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 368 с.
6. Крехно Т. Історія ЛСГ «плати – податки – повинності» в українській мові XV–XVIII ст. (на матеріалах українських пам'яток) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2005. 19 с.
7. Куньє З. Українська риторична термінологія: історія і сучасність : монографія. Львів, 2006. 216 с.
8. Литвин О. Становлення української машинобудівної термінології : дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2000. 404 с.
9. Межжеріна Г. Структурна організація семантичних одиниць (поле – лексико-семантична група – слово). *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2002. Вип. 5. С. 114–126.
10. Микунчик Р. Тематична класифікація фізичних термінів-епонімів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Проблеми української термінології. 2016. № 842. С. 92–95.
11. Нікуліна Н. Термінознавство: лінгвістичний опис української термінологічної системи автомобілебудування : навчальний посібник. Харків : ХНАДУ, 2006. 144 с.
12. Пістунов І. Комп'ютерні мережі у вільному програмному забезпеченні : навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2006. 95 с.
13. Професійний стандарт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/suchasna-it-osvita-v-ukrayini/profesijni-standarti>.
14. Соколовская Ж. Проблемы системного описания лексической семантики. *Наукова думка*. 1990. С. 32–37.
15. Суперанская А. Терминология и номенклатура. *Проблематика определенных терминов в словарях разных типов*. Ленинград : Наука, 1976. С. 73–78.
16. Тлумачний словник з інформатики. Дніпропетровськ : Нац. гірнич. ун-т, 2010. 605 с.
17. Томіленко Л. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 160 с.
18. Филин Ф. О лексико-семантических группах слов. *Езиковедский изъследования в чест на академик Стефан Младенов*. София, 1957. С. 530.
19. Харчук Л. Тематична класифікація українських електроенергетичних термінів. *Термінологічний вісник*. Київ, 2013. С. 72.
20. Шматко І. Особливості системної організації українських бджільницьких термінів за тематичними і лексико-семантичними групами. *Термінологічний вісник*. 2015. Вип. 3 (2). С. 198–210.

Mentynska I. B. THEMATIC AND LEXICAL-SEMANTIC CLASSIFICATION OF UKRAINIAN COMPUTER TERMS

The article describes the systematic organization of Ukrainian computer terms, examines the views of scientists on the concepts of both thematic and lexical-semantic groups, outlines the general principles of their delineation and emphasizes the separation of thematic and lexical-semantic group as a component of the term system. The relevance of this study is due to the need to find and trace the peculiarities of the systematic organization of Ukrainian computer terminology into thematic and lexical-semantic groups, which makes it possible to interpret the ways relevant for terminology and trends for its development.

The division of Ukrainian lexical computer units into thematic groups is made using a logical principle that identifies the relations of the term with the notion it denotes. Nine singled out thematic groups are divided into subgroups and nested thematic blocks. A close link between the terms in the common theme and the degree of the lower hierarchy of the higher-level hierarchies of the organization was also identified. The thematic groups have different structure, namely, branched and unbranched. Within the thematic group, there are single word terms (monitor), complex (web page) and compound (phrase terms) Random Access Memory. The terms of each thematic group form lexico-semantic subgroups. Lexical-semantic subgroups are semantic groupings of terminological lexems united by at least one common lexical paradigmatic seme within a thematic group. Thematic groups may contain several lexical-semantic groups, and their terminological units are characterized by a clear differentiation of features. It was found out that hyper-hyponymic (generic-type) paradigm is also the means of thematic hierarchical organization, which creates a system of computer terminological units, and the presence of a branched structure of a network of terms that express precisely generic and species concepts with active links between hyponyms determines the specific hyponomic paradigms of the Ukrainian computer terminology. The prospect of scientific research is seen in the further identification of lexico-semantic features of Ukrainian computer terminology.

Key words: *terminology, thematic group, lexico-semantic group, classification of terms, genus and species relations.*

Оверчук О. Б.

Харківський національний університет внутрішніх справ

СЕМАНТИЧНА ДИНАМІКА КОНЦЕПТУ *БІЛИЙ* У ПОЕТИЧНІЙ МОДЕЛІ СВІТУ Б.-І. АНТОНИЧА

*У статті розглядається питання специфіки дослідження концепту *БІЛИЙ* в українській культурній парадигмі з її проєкцією на поетичну модель світу одного із найяскравіших представників українського літературного процесу першої третини ХХ століття, поета-модерніста Б.-І. Антонича.*

*З огляду на антропоцентричну спрямованість сучасної наукової парадигми проведено теоретичне узагальнення наукових уявлень про концепти як особливі форми пізнавальної діяльності людини, окреслено основні принципи і підходи до вивчення концептів у поетичній моделі світу, визначено специфічні риси концепту *БІЛИЙ* в українській культурній парадигмі та в поетичній моделі світу Б.-І. Антонича, простежено його динаміку, розглянуто взаємодію традиційного й індивідуально-авторського начал.*

*З'ясовано, що функціонально значущий для світової та української культури концепт *БІЛИЙ* посідає особливе місце і в тій художній картині світу, яка вимальовується на фоні поетичного дискурсу Б.-І. Антонича. У зв'язку з цим концептуальні складники *білого* в роботі розглядаються не тільки як константи кольорового спектра, а й як свосвідні культурні домінанти, засоби пізнання і вербалізованого освоєння світу, що демонструють характерні для відповідного етапу розвитку поетичної мови процеси, стиліові зрушення, відбивають специфіку реалізації в мові колективної та індивідуальної свідомості. Структура концепту *БІЛИЙ* представлена у статті як автономна знакова підсистема. Її смислове поле, з одного боку, становлять образи, орієнтовані на світоглядні позиції звичайних носіїв культури, з іншого – серед її елементів виділяється низка компонентів психологічного, символічного, естетичного, оцінного характеру. Вони виникають унаслідок асоціативних зв'язків *білого* з іншими складниками концептосфери, індивідуально-авторських, символічних і метафоричних переосмислень категорій кольороназивання й репрезентовані конотаціями «чистий», «світлий», «сонячний», «радісний», «щасливий», «святковий», «рідний», «сакральний», «безгрішний», «неземний», «старий», «досвідчений», «давній» тощо.*

Ключові слова: *концепт, культурний концепт, мовна картина світу, поетична модель світу, поетичний дискурс, ідіостиль, кольороназва, білий, Б.-І. Антонич.*

Постановка проблеми. Антропоцентрична спрямованість сучасної науки спричинила актуалізацію в ній досліджень, присвячених вивченню проблем способів відображення в мові знань про світ, особливостей концептуалізації позамовної дійсності та тих вербалізованих компонентів, у вигляді яких культура, як ідеальна сутність, існує в мові: ключових термінів культури, культурних домінант, мовних концептів. Цікавим на цьому тлі може бути звернення до аналізу метамови одного із найяскравіших представників українського літературного процесу першої третини ХХ століття, поета-модерніста Б.-І. Антонича. Його дискурсивна практика, сформована на зламі культурних епох, характеризується стилістичним розмаїттям, змінами традиційної поетики, глибиною філософської тематики й проблематики, естетичною багатовимірністю. Увібравши

в себе «первісне коріння індоєвропейської та праукраїнської міфології», вона «сягає духовних світових і українських пластів культури», що, «переосмислені й збагачені талантом поета, творять оригінальний, самобутній і органічний художній світ, який бентежить уяву читача і приносить естетичне задоволення» [12, с. 53]. Наше дослідження, присвячене вивченню концептуальної специфіки *білого* кольору в межах поетичної моделі світу Б.-І. Антонича, продовжує тенденцію розроблення зазначеної проблеми у світлі новітніх пошуків українського мовознавства кінця ХХ – початку ХХІ століття, чим і зумовлюється його **актуальність**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепти як основні одиниці мовної і поетичної картин світу, принципи експлікації концептуального змісту нині перебувають у центрі уваги таких

авторів, як Н. Арутюнова, А. Вежбицька, С. Воркачов, О. Кубрякова, К. Красовська, Д. Лихачов, С. Ляпін, С. Нікітіна, Т. Радзієвська, Н. Рябцева, Ю. Степанов, Л. Ставицька, В. Телія та ін. Незважаючи на те, що результати цих досліджень є вагомим внеском у розвиток як практичних, так і теоретичних питань лінгвокультурології, лінгвостилістики, психолінгвістики, проблема опису концептів і принципів та механізмів експлікації концептуального змісту в різних типах дискурсу натепер залишається остаточно невирішеною, що зумовлює необхідність її подальшого розгляду.

Навіть стислий огляд наявних у сучасному мовознавстві теорій концепту засвідчує неоднозначність підходів до цього «багатовимірного, ідеалізованого формоутворення» [2, с. 16]. Адже, з одного боку, як ментальна категорія концепт може одночасно аналізуватися в різних типах виміру дійсності: понятійному, образному, ціннісному, етимологічному, культурному, а з іншого – як міждисциплінарне поняття, сформоване в різних наукових школах і філософських напрямках – когнітології, філософії, логіці, лінгвокультурології тощо, він має в межах цих наук різний зміст і обсяг, що виключає його аналіз лише в лінгвістичному ракурсі.

Узагальнюючи наявні у сучасному мовознавстві теорії концепту, відзначимо, що, по-перше, концепти тлумачать як лексичні одиниці, сукупність яких становить зміст національної мовної свідомості та формує «наївну картину світу» носіїв мови (В. Колесов, С. Ляпін). По-друге, до концептів відносять семантичні утворення, відзначені лінгвокультурною специфікою, які так чи інакше характеризують носіїв окремої етнокультури (А. Вежбицька, О. Кубрякова, Ю. Степанов). І, нарешті, до концептів належать лише семантичні утворення, список яких обмежений і які є ключовими для розуміння менталітету як специфічного відношення до світу його носіїв. Для їх позначення також уживаються терміни «протоконцепт» (С. Воркачов), «універсальний концепт» (А. Вежбицька), «ноема» (К. Хегер), «архетип» (Т. Цивьян, К. Юнг).

Ми слідом за Ю. Степановим визначаємо концепт як «згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини <...> і за допомогою чого звичайна людина, не носій культурних цінностей, сама входить до культури, а здебільшого і впливає на неї» [11, с. 43–44]. До того ж концепт у нашій роботі розглядається як складова частина поетичної моделі світу, тому видається важливим виділити ті

його риси, що зумовлюються універсальними ознаками концептуалізації світу й характером самого поетичного дискурсу. Концепт у поетично-концептуальній моделі світу є показником індивідуально-авторського художнього освоєння дійсності. Специфічна орієнтація концепту як явища поетичної мови виявляється в тому, що певні смислові утворення – концептуалізовані поетичні форми – сприймаються й оцінюються не тільки в контексті поетичного твору, але й у контексті різних культурних практик, що актуалізують етнокультурні значення, концептуальні сфери, пов'язані з народною культурою, літературою, релігією тощо. Концепт у поетичному тексті виконує роль емоційної координати, навколо якої «обертаються інші образи, що разом становлять сюжет поезії та формують образну парадигму», «є найбільш дійовим засобом пошуку і повідомлення поетичної істини з позицій певного естетичного ідеалу» [10, с. 100].

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в тому, щоб охарактеризувати особливості функціонування концепту БЛІЙ у поетичній моделі світу Б.-І. Антонича. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: визначити специфічні риси концепту БЛІЙ в українській культурній парадигмі та в поетичній моделі світу Б.-І. Антонича; виявити та охарактеризувати семантику мовних одиниць-репрезентантів концепту, простежити їх динаміку; дослідити взаємодію традиційного й індивідуально-авторського начала у його структурі.

Виклад основного матеріалу. Функціонально значущий для світової та української культури, християнської традиції, закріпленій у фольклорі, колірній гамі культурної та лінгвокультурної картин світу, концепт БЛІЙ посідає особливе місце і в тій художній картині світу, що вимальовується на фоні поетичного дискурсу Б.-І. Антонича.

У поетичній моделі світу Б.-І. Антонича, як носія цінностей світової та української культури, концепція *білого* кольору переважно репрезентується лексемою *білий*, що несе основне смислове навантаження «*який має колір молока, крейди, снігу; молочний, білосніжний, лілейний*» [8, с. 181] і найчастіше виступає у складі сполук *білий сніг, біла зима, біла хмара* та ін., надаючи цим поняттям кольорового забарвлення. Адже, як слушно зауважує А. Вежбицька, сучасні культурні значення концепту БЛІЙ виникають саме під впливом його типових прототипів – снігу та дня, що в культурно-мовній свідомості представлено часовою (день/ніч) та просторовою (*білий* зимовий пейзаж) референціями [4, с. 251].

Нерідко в поетичних текстах Б.-І. Антонича спостерігається тенденція до метафоричного та символічного переосмислення семантики **білого** кольору, денотативні значення якого, виступаючи означенням зими й снігу, зазнають модифікацій, що базуються на зоровій схожості опорних слів із предметами-носіями колірної ознаки. Так, досить продуктивними є спроби метафоричного переосмислення лексеми **білий** на підставі схожості **білого** снігового покриву з тканиною: «*На три шляхи за лисогори, за високорівню ворог відступає. Лежить на білій плахті снігу сонце – стяг попоротий від куль*» [1, с. 189], речовиною такого ж кольору (при цьому в основу перенесення покладено не лише схожість об'єктів метафоричного перенесення за кольором, а й подібність за якостями (мають кристалічну чи круп'яну будову)): «*У ста млинах зима пшеницю на сніг сріблясто-синій меле*» [1, с. 220]. У таких випадках можна говорити про актуалізацію у структурі аналізованого концепту неколірної семантики емоційного чи оцінного характеру у разі збереження колірної. До того ж тут видаються залишки міфологічної свідомості, у якій зима уявлялася вродливою дівчиною, а сніг, як її обов'язковий атрибут, – елементом її одягу.

В основі метафоричних перенесень, які вживаються для передачі кольору снігу в поетичному дискурсі Б.-І. Антонича, може лежати і зорова асоціація – схожість неозорого **білого** покриву з морем: «*Лиш дуб один крізь біле море, дельфін рослинний, вдаль пливе і лірою сніг-саван поре, віщуючи життя живе*» [1, с. 176]. Особливої уваги тут заслуговує оригінальний образ снігу-савану, за допомогою якого концептуальна структура БЛІЙ розширюється додатковими конотаціями зі значенням негативної емоційної оцінки «*заснулий*», «*мертвий*», що пояснюється сприйняттям зими як періоду року, «коли, за народними уявленнями, природа «вмирає» чи «засинає», а земля «хворіє», «відпочиває» до настання весняного тепла і світла, щоб потім знову відродитися» [7, с. 185]. Зауважимо, що такі негативні оцінні смисли концепту БЛІЙ виникають на основі сенсорно-емоційних уявлень про його прототипи.

Оригінальністю та незвичністю передачі колірної семи відзначається в мові поезії Б.-І. Антонича образ **білої хмари**. Для нього це не просто атмосферне явище, що колірною гамою варіюється від чисто **білого** до темного й навіть чорного, а щось живе. Асоціативний ряд, пов'язаний із уявленнями про хмари, вміщує образно-перифрастичні утворення, що умовно можна описати в межах

парадигм: **хмари – тканина чи одяг білого кольору, хмари – білі тварини, птахи, хмари – інші явища навколишнього світу**. Типовим для досліджуваного поетичного дискурсу є метафоричне перенесення типу **хмара – біла тканина (хустка)**: «*Вже літа є досить, угору осінь хустини білі хмарин підносить – знаки німі, що піддається зимі*» [1, с. 76], яке виникає унаслідок асоціативної схожості хмар із тканиною **білого** кольору і, на думку деяких дослідників [6, с. 55], органічно вписується в лексичну структуру образу, оскільки значення тканини для хмар є первинним. За подібною схемою створюються й такі образи: «*В цілунках тих ростуть дрібні цятини у білопері хмари, літа лік; підносять вгору свій вовнистий бік, геть утікають від землі долини*» [1, с. 48]; «*Сонце з батогом проміння вогняний погонич... Навпростець по небі білі хмари в перегони*» [1, с. 75], де простежуються вже асоціації хмари-птахи, що виникають на підставі враження схожості польоту птахів із пересуванням хмар по небу або хмари-тварини (переважно отара овець), які ґрунтуються на давньому зооморфному міфі [7, с. 468].

Традиційна символіка **білого** кольору в більшості культур, серед яких і українська, асоціюється передусім зі світлом, сонцем, життям, добром, красою, надією, чистотою, коханням та іншими близькими до них поняттями [3, с. 26]. Такі уявлення спричиняють появу в асоціативній структурі концепту БЛІЙ, окрім колірних значень, низки компонентів оцінно-фізіологічного (світлий, ясний тощо) та оцінно-психологічного (радісний, чистий, святковий, щасливий, прекрасний) плану.

Говорячи про характерну для концепту БЛІЙ семантику позитивної емоційної оцінки в поетичній моделі світу Б.-І. Антонича, обов'язково, на нашу думку, слід звернути увагу на образ **білої хати**. В українців **біле** здавна співвідносилося з божественним, чистим, узагалі зі світлом та життям. Унаслідок таких світоглядних позицій у **білому** почали вбачати найвищі блага, красу, душевність, а сам колір став відігравати в народній обрядовій дії провідну роль: колір сакрального для нашої нації житла (**хати-білянки**), святкового одягу, рушників та інших ритуальних предметів. Під впливом таких уявлень про **біле** образ **білої хати** став сприйматися на рівні архетипного символу українського села або України взагалі, а епітет **білий** у його складі набув семантики позитивної оцінки, що простежується й у дискурсі поета: «*В маленькій, біленькій хатині сон мрії колише*

в колісці дитині» [1, с. 82]; «Ще пам'ятаю: **білий дім**, де стіни з дерева та мрії» [1, с. 98]. З метою увиразнення семи «**позитивна оцінка**» та підкреслення колірною значення постійного епітета **білий** Б.-І. Антонич образно оновлює сполуку **біле село**, використовуючи у поетичному тексті лексеми зі значенням «**світлий**», «**ясний**», для яких семантика позитивного є основною: «Де вечори з євангелії, де світанки, де небо сонцем привалило білі села» [1, с. 221]. У наведеному прикладі спостерігаємо нашарування двох смислових компонентів концепту БІЛИЙ, закріплених за ним у загальномовному вжитку: **білий** – «**сонячний, світлий**» та **білий** – «**кольору крейди**», що спричиняє появу оригінального авторського образу села, освітленого сонцем. Накладання колірною та світлового значення в результаті взаємодії концептів БІЛИЙ та СВІТЛО спричиняє сприйняття **білого** кольору як теплого.

Християнська культура традиційно співвідносить **білий** колір з очищенням, невинністю, божественним началом, неземною владою [3, с. 26]. Під впливом таких асоціацій у поетичній моделі світу Б.-І. Антонича концепт БІЛИЙ також використовується як символ чистоти, священних речей, потойбічного, духовної сфери взагалі: «Схиляється на цямрину, й душа її блакитна й біла здається чиста й тиха вся, мов найтихіший квіт над квіттом» [1, с. 144]; «Молитва людська є, неначе дим, кружляє над селом, мов **білий** лебідь» [1, с. 266]. Із **білою** колірною гамою в поета пов'язується і неземне життя: «О ти, стелиш море зорями і мохом, у небо не бери дівчат з цвітучих мушель, зішли найбільшу ласку – забуття усього, в коралі заміни топільниць **білі душі!**» [1, с. 229]. Наведені поетичні дискурси ілюструють накладання на колірну сему закріпленого культурною традицією за концептом БІЛИЙ значення «**неземна чистота**». Причому, як зауважує Л. Ставицька [9, с. 53], естетичне значення «**неземна чистота**» також є типовою рисою символістської стильової норми, на світоглядних засадах якої ґрунтується і творчість Б.-І. Антонича.

Беручи за основу традиційну семантику **білого** як святого, сакрального, емоційно позитивного, Б.-І. Антонич розширює його концептуальне поле складними метафоричними образами, в яких колір виступає стрижнем. Наприклад, передаючи плінність часу, нетривалість людського життя поет створює образ лука, з якого вилітають **білі стріли-літа**: «Жовті косані цвітуть на мокрих луках, як за днів дитинства, в кучерявій млі. **Вилітають ластівками стріли з лука, білі стріли**

літ» [1, с. 178]. Згадувані роки не випадково набувають ознаки **білого**, адже вони є чи не найкращими спогадами у житті. Подібне зрушення в семантиці, що виявляється в частковій десемантизації колірної ознаки, спостерігаємо й у такому контексті: «**Весна – неначе карусель, на каруселі білі коні**. Гірське село в садах морель і місяць, мов тюльпан, червоний» [1, с. 121]. Образ весни на **білих конях** відзначається синтезом традиційної та оказіональної ознаки, оскільки **білі** коні виступають не загальноприйнятим атрибутом зими і символом смерті, а навпаки, символом відродження природи навесні, що надає їм позитивної семантики.

Характерна для концепту БІЛИЙ сема «**позитивна емоційна оцінка**» актуалізується й у контексті: «З усіх людей найбільше я щасливий, будую **білий калиновий міст**» [1, с. 342]. Фразеологізм **білий калиновий міст**, належачи до стійких сполук фольклорного походження, традиційно реалізує значення «**пора молодості, чогось пов'язаного із мрією, особливо дорогого, пам'ятного**» й асоціюється з уявленнями про щастя. Адже калину в народній уяві переважно пов'язують зі значенням дівочтва, краси, кохання, наділяють її магічними можливостями та особливою силою [5, с. 72].

Актуалізація позитивних ознак БІЛОГО може спричинити появу сем «**неймовірний**», «**фантастичний**», наприклад: «**Місто дивно біле, майже неймовірне, з мли, немов з уяви, випливає**» [1, с. 128], що також підкреслює «**неземну**» семантику в структурі концепту.

Концепт БІЛИЙ, будучи одночасно еквівалентом світла і порожнечі, осмислюється як протоколір і понадколір, що дає змогу йому реалізовувати значення «**безколірний, безбарвний, прозорий**» [8, с. 182]. Наприклад, у тексті: «**Квадратова площа. Нитяний місток. Білі молодці й дівчата сновигають поміж стінами сіток на піску, що мов підлога в віллі**» [1, с. 59], розширення концептуального змісту **білого** кольору відбувається саме за рахунок актуалізації асоціативної ознаки «**безбарвний**», оскільки шкіра незасмаглої людини сприймається як така, що не має колірною забарвлення.

Окремо слід зауважити про можливість передачі концептом БІЛИЙ конотативного значення «**сивий**», яке вказує на втрату носіями цієї ознаки природного кольору волосся внаслідок певних психічних чи фізіологічних чинників. Так, у поетичній моделі світу Б.-І. Антонича спостерігається низка метафоричних і символічних образів, що

ускладнюють семантичну структуру концепту та можуть набувати додаткових значень емоційної оцінки «старий», «рідний», «батьківський», «дорогий», наприклад: «Заходить день за долину, мов сонце за караван далеких гір. Вже від жадання в нас болить зір, вже сивини на головах є труш» [1, с. 84]. Для позначення ознаки «сивий» у таких випадках уживаються як власне кольорові лексеми (білий/сивий), так і предмети-носії колірної ознаки **білий**, оскільки несуть у собі архісему кольору і служать для нього еталоном: «Стрункий капітан на поручі опертий із люлькою. Канати потягли долоні у тисячні борозни, волосся вже сивіє, наче припорошене в борошні» [1, с. 6]. Семантична близькість лексем **сивий** та **білий** дає можливість уживати їх у поетичному тексті як контекстуальні синоніми, еквіваленти, що приводить до появи нових художніх образів і сприяє створенню індивідуальних інтерпретацій традиційного значення.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз культурного концепту БІЛИЙ у поетичній моделі світу Б.-І. Антонича визначає широке коло його семантичних інтерпретацій. Реалізації описуваного концепту, з одного боку, ілюструють його типові риси у світовій та українській культурі, а з іншого – його додаткові конотації, характеризу-

ють ідіостиль митця. Наведені нами дискурси не лише відбивають усі можливі аспекти функціонування концепту БІЛИЙ у поетичній моделі світу Б.-І. Антонича з її проєкцією на мовну картину світу, а й засвідчують його зв'язки з іншими культурними концептами, розширюють асоціативне поле аналізованого концепту та уявлення про колірну картину світу за рахунок індивідуально-авторських утворень. Причому семантика БІЛИЙ, як складника поетичної моделі світу, не завжди зводиться до колористичного начала. Колір виступає репрезентантом не тільки значення як елемента лексико-семантичної системи мови, але й певної культурної парадигми з властивою їй системою загальноприйнятих та індивідуально-авторських ціннісних орієнтирів, колом етичних і естетичних уявлень, своєрідною кардіограмою життя у різних його виявах і формах.

Перспективний напрям досліджень полягає в подальшому розвитку ідей концептуального аналізу та визначається потребою комплексного вивчення мови української поезії першої третини ХХ століття як репрезентанта культурних, релігійних, етнічних знань про світ та способів реконструкції цих знань в ідіостилях окремих представників зазначеного періоду.

Список літератури:

1. Антонич Б.-І. Поезії. Київ : Рад. письменник, 1989. 454 с.
2. Аскольдов С. Концепт и слово. Русская словесность : От теории словесности к структуре текста : Антология / под ред. В. П. Нерознак. Москва : Academia, 1997. С. 267–279.
3. Бидерман Г. Энциклопедия символов / Пер. с нем. Москва : Республика, 1996. 334 с.
4. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / Пер. с англ. Москва : Языки русской культуры, 1999. 780 с.
5. Костомаров М. Слов'янська міфологія : вибрані праці з фольклористики й літературознавства. Київ : Либідь, 1994. 382 с.
6. Потєбня А. Символ и миф в народной культуре. Москва : Лабиринт, 2000. 480 с.
7. Славянская мифология : энциклопедический словарь / под. ред. С. М. Толстой. Москва : Международные отношения, 2002. 512 с.
8. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства. За ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1974. Т. 1. 799 с.
9. Ставицька Л. Естетика слова в українській поезії 20–30-і рр. ХХ ст. Київ : Правда Ярославичів, 2000. 154 с.
10. Ставицька Л. Мовні засоби вираження наскрізного образу як елемента індивідуальної естетичної системи. *Семасіологія і словотвір* : збірник наукових праць. Київ, 1989. С. 98–102.
11. Степанов Ю. Константы : Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва : Академический проспект, 2001. 990 с.
12. Ткачук. М. Художній світ лірики Богдана-Ігоря Антонича. *Studia Methodologica* : збірник наукових праць. Ternopil : TNPU, 2015. Issue 40. С. 53–70.

Overchuk O. B. SEMANTIC DYNAMICS OF THE WHITE CONCEPT IN THE B.-I. ANTONYCH POETIC MODEL OF THE WORLD

The article considers the specifics of the study of the concept WHITE in the Ukrainian cultural paradigm with its projection on the poetic model of the world of one of the brightest representatives of the Ukrainian literary process of the first third of the XX century, poet-modernist B.-I. Antonych.

Considering the anthropocentric orientation of the modern scientific paradigm, a theoretical generalization of scientific ideas about concepts as special forms of human cognitive activity was researched, the basic principles and approaches to the study of concepts in the poetic model of the world were outlined, specific features of the concept WHITE in the Ukrainian cultural paradigm and B.-I. Antonych poetic model of the world were determined, its dynamics was traced, the interaction of traditional and individual-author principles was studied.

*It was found that the concept WHITE, which is functionally significant for world and Ukrainian culture, occupies a special place and in artistic picture of the world that emerges on the background of the B.-I. Antonych poetic discourse. In this regard the conceptual components of white in the work are considered not only as constants of the color spectrum, but also as a kind of cultural dominants, means of cognition and verbal assimilation of the world, that demonstrate the processes which are characteristic for corresponding stage of development of poetic language, stylistic changes, reflect the specifics of realization in the language of collective and individual consciousness. The system of categories of **white** was presented in the work as an autonomous sign subsystem. Its semantic field, on the one side, consists of images focused on the worldview of ordinary bearers of culture, on the other – among its elements are a number of components of psychological, symbolic, aesthetic, evaluative nature. They arise due to the associative connections of white with other components of the conceptsphere, individual authorial, symbolic and metaphorical reinterpretations of the categories of color naming and are represented by the connotations “pure”, “bright”, “sunny”, “joyful”, “happy”, “festive”, “native”, “sacred”, “sinless”, “unearthly”, “old”, “experienced”, “ancient”.*

Key words: *concept, cultural concept, linguistic picture of the world, poetic model of the world, poetic discourse, idiostyle, color name, white, B.-I. Antonych.*

Романченко А. П.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ СКЛАДНИК МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СИНОПТИКА

Лінгвокогнітивний рівень в ієрархічній моделі структури мовної особистості охоплює соціальні, побутові, культурні, енциклопедичні знання про світ. У статті проаналізовано фразеологічні одиниці як стереотипи (в розумінні Ю. Караулова), що репрезентують названий рівень. Закладені в семантиці таких одиниць ментальні стереотипи відбивають етноцентричність мовця, усвідомлення ним цінності вироблених протягом тривалої історії українського народу зразків.

Метою пропонуваної статті є встановлення лінгвокогнітивної специфіки мовної особистості синоптика. *Об'єктом* дослідження є лінгвокогнітивний рівень елітарної мовної особистості синоптика Наталки Діденко, а його *предметом* – склад, семантика та особливості функціонування узуальних і трансформованих фразеологізмів.

В основному розглянуто фразеологічні одиниці, що безпосередньо чи опосередковано пов'язані з погодними умовами. Серед них особливе місце посідає стійка сполука бабине літо, відома у слов'янських і неслов'янських мовах. На прикладі цієї та інших сталих сполук встановлено прийоми трансформації та особливості функціонування фразеологізмів в українському метеорологічному дискурсі.

Авторка доводить, що більшість стійких сполук, використовуваних елітарною мовною особистістю синоптика, стосуються професійної сфери і мають на меті доступно і серйозно чи з гумором подати відомості про очікувані погодні умови. Авторка прогнозів погоди вдається до різних прийомів трансформації фразеологічних одиниць, продуктивними серед них виявилися розширення компонентного складу, субституція та семантичне обігрування. Разом із необхідною спеціальною термінологічною лексикою фразеотрансформи забезпечують когезію і когерентність синоптичного тексту, відбивають мовну картину світу елітарної мовної особистості.

Ключові слова: метеорологічний дискурс, синоптик, фразеологічна одиниця, стереотип, етимологія, семантика, функціонування.

Постановка проблеми. Вербалізоване уявлення людини про довкілля репрезентує мовну картину світу, компонентом якої є властива певній людині чи народові фраземіка. Крім фразеологічних одиниць (ФО), до стереотипів лінгвокогнітивного рівня, у розумінні Ю. Караулова [5, с. 52–53], належать метафорика, епітетика, дефініції, що разом віддзеркалюють картину світу. Стереотип – сформоване в певних суспільних умовах зображення предмета, поняття, явища, що визначає, чим він/воно є. Закладені в семантиці ФО ментальні стереотипи відбивають етноцентричність мовця, усвідомлення ним значущості вироблених зразків упродовж тривалої історії народу. Функціуючи в суспільній свідомості, фразеологічний стереотип як образ дійсності спирається на відомості про світ, устанавлюється через традиції і є сталим поняттям.

Аналіз останніх досліджень. ФО доволі часто стають об'єктом вивчення науковців (О. Важеніна,

Н. Венжинович, І. Гарбера, І. Глуховцева, Ж. Краснобаєва-Чорна, І. Лакомська, О. Селіванова та ін.). Переважно досліджують специфіку таких одиниць на матеріалі фольклорних, художніх і публіцистичних текстів. І. Гнатюк вказує на їхні можливі трансформації в наукових текстах [2], а О. Пацевська вважає терміни-фразеологізми маркерами зв'язності в науковому дискурсі [10]. Нами проаналізовано фразеоваріанти і фразеотрансформи в науковому доробку таких українських вчених, як О. Бондар, П. Гриценко, С. Єрмоленко, Ю. Карпенко [12, с. 327–335], і констатовано, що ті й ті стійкі сполуки відбивають авторське світосприйняття, індивідуальну мовну картину світу науковця. Лінгвокогнітивний рівень особистості синоптика становить інтерес з огляду на специфічну сферу репрезентації та своєрідні маркери як вияв етнокультурного та індивідуального складника носія мови.

Мета розвідки – з'ясувати лінгвокогнітивні параметри текстів синоптика Наталки Діденко як

елітарної мовної особистості (МО) на прикладі ФО. Головною **джерельною базою** дослідження слугували прогнози погоди, створені Наталкою Діденко на своїй сторінці в мережі «Фейбук» (ФБ) та в колонці «Метеоблог головного синоптика країни» (МБ), розміщеній в українському онлайн-виданні «Opinion». Додатково прислужилися матеріали газети «Сільські вісті», зокрема рубрик «Нотатки метеоролога» та «Прикметі вір, але й перевір» (автори Анатолій Гудименко (далі – СВГ), Тетяна Адаменко (далі – СВА), Володимир Бойко (далі – СВБ)).

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що лінгвокогнітивний рівень тісно пов'язаний з етнокультурними й соціокорпоративними властивостями [4, с. 15], які відбиваються на індивідуальній картині світу, звернемо увагу на ФО, котрі передусім стосуються (безпосередньо чи опосередковано) погоди. Для осінніх прогнозів погоди актуальною є ФО *бабине літо*. Бабине літо визначають як: а) сухі, теплі дні (на початку осені); б) павутиння, що літає на початку осені [15, т. 1, с. 35]. Термінами для молодого бабиного літа є 28 серпня – 11 вересня, другу половину вересня – початок жовтня називають старим бабиним літом. Указують також на існування третього бабиного літа, що припадає на кінець другої декади листопада [11]. Ще М. Сумцов указував, що бабиним літом вважали погожі дні після Покрови Пресвятої Богоматері [14, с. 88–89]. За Є. Онацьким, бабиним літом є початок осені, коли в повітрі літає багато павутиння – бабиного літа. Він називає такі межі для цього періоду: 1–8 жовтня [8, с. 63–64]. Отже, хронологічні межі бабиного літа доволі рухомі.

Є різні версії щодо появи аналізованого вислову. За твердженням Я. Головацького, бабиним літом називають вересень, під час якого жінки, котрих називали бабами, займаються справами, що завершують осінній цикл робіт [3]. У чеській міфології, у переказах полабських слов'ян, кашубів діють жіночі персонажі, які прядуть нитки, а прядиво кидають на землю, щоб нагадати про час, коли необхідно сідати за прядіння [13, с. 126].

Розглядувана ФО має значне поширення як серед слов'янських, так і неслов'янських мов: рос. *бабье лето*, біл. *бабіна лето*, польс. *babie lato*, слов. *babie (babske) leto*, чеськ. *babi leto*, серб. *бабино лето*, словен. *babje leto*, лит. *bobu vasara*, англ. *Indian summer*. Особливістю народної картини світу є використання прецедентних онімів, відомих у тій чи тій країні [9, с. 118]. Болгари погожі осінні днини називають циганським,

чехи – павутинним, серби – Міхольським літом. У європейських країнах (Великобританії, Німеччині, Франції) донедавна цей період іменували літом Святого Мартіна (11 листопада уславлюють цього святого), нині – частіше індіанським за прикладом США [11]. Англо-український фразеологічний словник подає таке тлумачення вислову *Indian summer* (спочатку амер.): 1) бабине літо, золота осінь (тж. *St. Luke's summer*; *рідк. St. Luke's little summer*; *the little summer of St. Luke*, *St. Martin's summer*); (*день св. Луки – 18 жовтня, день св. Мартіна – 11 листопада*); 2) *перен.* розквіт; друга молодість (тж. *St. Martin's summer*) [1, с. 527], з якого видно, що цей період відомий в англійській мові як *літо святого Луки, мале літо святого Луки* і пов'язаний з Днем святого Луки чи святого Мартіна, що припадають на другу половину жовтня та першу половину листопада відповідно.

Є і розбіжності в трактуванні етимології вислову *бабине літо*, що, на переконання В. Мокієнка, свідчить про його експресивний характер. Метафоричне його тлумачення пов'язує назву початку осені з такими атрибутами: павутинням, що літає в цей час і асоціюється з першою жіночою сивиною; пізнім нетривалим коханням немолодої жінки; «осінньою» красою жінки. Зв'язок із такими видами робіт, як прядіння, ткацтво тощо, репрезентує виробничу етимологію появи фразеологічної одиниці. На ґрунті метонімічного перенесення сформувався третє пояснення, відповідно до якого йдеться про бабу-знахарку, ворожку та нитки павутиння [7, с. 214].

У синоптичних нотатках бабине літо постає таким: *Але ось дмухнув із півдня вітерець – і знову пливають по синьому небі білі паруси-хмари, пронизує повітря золоте проміння ласкавого сонця і надходить справді неповторна чудова пора бабиного літа – останні теплі осінні дні перед настанням холодів. Тоді стовпчик термометра може підніматись до високих позначок. ... у першій п'ятиденці 1952 року в багатьох районах України у денні години повітря прогрівалося до 27–33, у Криму – до 35 градусів тепла. Висока температура повітря була зареєстрована 1966 року в Чернігівській, Сумській, Рівненській, Київській, Львівській, Волинській, Житомирській областях – 26–29 градусів (СВГ); Але бувають у жовтні й надзвичайно теплі дні. За статистикою раз на п'ять років бабине літо сягає далеко за календарні межі, як, наприклад, у 1895, 1949 та 1966 роках, коли погода в жовтні була майже по-літньому тепла – температура*

повітря сягала +20–25°, удруге зацвіли ягідники, співали птахи. Найтеплішим в історії метеорологічних спостережень залишається жовтень 1999 року, коли на початку місяця у степових областях було зафіксовано температуру повітря +30–35°, 2003 року – +28–33° (СВА). У поданих прикладах наявна не тільки загальна характеристика-визначення бабиного літа, а й акцентовано на його типовій температурі. Можливі варіації бабиного літа щодо тривалості, погодних умов засвідчено в уривку з рубрики «Нотатки метеоролога»: *Найцікавішою природною особливістю вересня є повернення сухої сонячної погоди, що зветься в народі золотою осінню, або «бабиним літом». Проте це літо коротке. Тільки в окремі роки триває близько місяця. У цей період теплі дні можуть чергуватися з прохолодними ночами, на поверхні землі ранком нерідко утворюється іній, над річками та в низинах стеляться тумани, вологість повітря підвищується до 90–100 відсотків, а вдень стає сухо. Така погода сприяє яскравому забарвленню листя на деревах, кущах, які на сонці світяться, мов золото (СВГ). У газетних текстах, що репрезентують метеорологічний дискурс, акцентують на осінніх прикметах: *Багато літає павутиння «бабиного літа» – на ясну осінь і холодну зиму; павутиння стелиться по рослинах – це буде тепло (як, між іншим, нині)...; Молоде бабине літо було погожим, відповідно до прикмет старе бабине літо буде негожим (СВБ).**

Розглянемо особливості функціонування та авторське обігрування ФО бабине літо в метеодискурсі Наталки Діденко. Частина зафіксованих висловлювань містить відомості, що вказують на специфіку цієї пори: *Бабине літо – це один сезон року. Із класичними порами року все ясно, адже весна – завжди квітуча, літо – яскраве та спекотне, зима – із снігом та морозами, а осінь – дощова, сумна та хмарна. І коли восени замість сльоти та сірих хмар майже місяць світить сонце, температура повітря добирається до +20–24 градусів, а тумани лише підкреслюють цю красу – серце співає від такої синоптичної ситуації. І бабине літо справедливо та терпляче чекає, коли йому нададуть статус окремого сезону (МБ); А що таке бабине літо – кожен скаже. Це сонце, тепло і безліч красивого жовтого та синього кольорів. Сьогодні, на Покрову, в День захисника України, повсюди очікується суха, переважно сонячна погода (МБ); За прогнозами дощі та похолодання вже близько, тому треба встигнути підписати петицію про затвердження бабиного літа ще одним, особливим,*

сезоном року. Прекрасним, сонячним та ніжним (МБ).

Частіше в дописах синоптика фіксуємо лише констатацію теплих осінніх днів: *Бабине літо триває (ФБ); Жовтень дарує нам справжнє «бабине літо», чудові свята, багато можливостей подумати, попрацювати, відпочити, приносить розкішну погоду та казкову природу навколо. Приймаємо його безкорисливі подарунки із вдячністю (МБ).* Поширеною в метеодискурсі Наталки Діденко є сполука *молоде бабине літо*, напр.: *У Києві молоде бабине літо повністю підтримує свій імідж хорошої погоди (МБ); Молоде бабине літо, яке триває з 28 серпня, починає відступати перед більш поважними синоптичними особистостями (МБ); Адже лише ранньої осені, під час молодого бабиного літа, можна спостерігати такий строкатий океан кольорів та відтінків (МБ); Проте осіння неймовірна краса та щедрість нікого не може залишити байдужим. Особливо під час молодого бабиного літа (МБ).* Аналізована ФО в контексті може поширюватися епітетом: *... розпрекрасне молоде бабине літо в Україні ще триває (ФБ).*

З метою надання текстові експресивного забарвлення, гумористичного колориту ФО обігрується авторкою, напр.: *А в нас, схоже, бабине літо намірилося перейти плавно у «бабину зиму» (ФБ); Ще раз нагадую, що молоде бабине літо триватиме не вічно, вже найближчими вихідними погода зміниться, стане суттєво холодніше. І завтра, і в середу в Україні посиляться вітер. Самі бачите, погода йде всяка і явно не «бабина» (ФБ); Бабине літо триває, хороші світлі емоції української Покрови-2019 тримають у надії, що й далі, поступово, будемо йти вперед, не спотикаючись. Поганий сезон бабиним не назвуть)) Особливо в Україні (ФБ), де з'являються словосполучення *бабина зима, бабина погода, бабин сезон* у значенні *тепла/теплий*, а також відповідні позначки-усмішки.*

З метеоконтексту Наталки Діденко висновуємо ознаки бабиного літа як своєрідного періоду осені: *сонце, тепло, суха сонячна погода, розкішна погода, казкова природа, хороша погода, строкатий океан кольорів та відтінків, рання осінь, жовтень, осіння неймовірна краса та щедрість, Покрова, прекрасний, сонячний, ніжний сезон, окремий сезон.* З описів погоди зрозуміло, що бабине літо в основному припадає на жовтневі дні.

До «погодних» ФО у досліджуваному дискурсі уналежнюємо фразеотрансформи, що безпосередньо чи опосередковано пов'язані з метеоумовами,

описуваними синоптиком. Досить продуктивними виявилися ФО, до складу яких входять соматизми *голова* та *ніс*, адже вони є оптимальними показниками здоров'я й самопочуття людини. З першим соматизмом зафіксовано фразеологізми *паморочиться голова*, *крутиться голова*, що, за фразеологічним словником, указують на стан недомагання, розгубленості, приголомшеності (від перевантаження справами, турботами тощо) [15, т. 1, с. 143]. У метеоконтексті актуалізується причина такого стану – відповідні погодні умови: *Перші літні вихідні в Україні будуть з такими атмосферними стрибками, що в нас з Апельмоном вже крутиться голова* (ФБ); *І хоч голова паморочиться від такої погоди і такої синоптичної ситуації – все ж крутиться вона у правильний світлий бік* (МБ); *Від такої мінливості погоди може запаморочитися голова...* (МБ). Опосередковано з названим фізіологічним станом пов'язаний фразеологізм *збити з пантелику* – викликати збентеження в когось; спантеличити, дезорієнтувати, заплутати [15, т. 1, с. 210], де акцентовано причину дезорієнтування людини: *Тому тримайте себе і один одного в осінній здоровій гармонії, бо ці стрибки вологи, тиску, вітру та температури можуть збити з пантелику* (ФБ); *Погода передбачається мінливою найближчими днями, із коливаннями атмосферного тиску та температури повітря. Проте жодні атмосферні несподіванки не повинні збивати нас з пантелику, якщо ми вміємо довіряти професіоналам* (МБ). Те саме стосується ФО *здоровий глузд* – розсудливе, тверезе розуміння чого-небудь (ситуації, відношення між речами, стосунків між людьми тощо) [15, т. 1, с. 222]: *Ці метеорологічні каруселі, новини в стилі Карабаса-Барабаса, лавини думок від домашніх експертів, безкінечні відеозвернення і відеоконференції – від усього відбиваємося здоровим глуздом, консультаціями із професіоналами, світлими людьми, телефонними розмовами з подружками і теплими пухнастими котами* (ФБ).

ФО *на носі* вжито у значенні *незабаром*, у найближчому майбутньому [6, с. 77], а далі обіграно лексему *ніс*: *Вихідні – на носі. А ось на конкретних носах українських громадян атмосферні прояви будуть різними* (ФБ). Завдяки вклинюванню дієприкметника *посинілий* актуалізується пряме значення цього слова: *Теплі деньки ще попереду, не вішайте посинілого носа, тим більше, що опалення у більшості вже є* (ФБ). За допомогою поширення обставиною місця відбувається трансформація узуальної ФО *пхати носа*, що має значення

втручатися в чий-небудь справи [15, т. 2, с. 219]: *Найкраще покладатися на здоровий глузд, приймати із вдячністю від весни, природи та атмосфери її безцінні дари, уважно стежити за прогнозами погоди і не пхати носа в атмосферні справи, а займатися відповідально, на своєму місці, тим, чого вчився і чого вивчився* (МБ).

Уклинюванням означень синоптик апелює до знань читача/слухача, натякаючи на зміну погодних умов. ФО *викидати коники* (робити щось незвичайне, несподіване, химерне [15, т. 1, с. 91]) завдяки поширенню прикметниками (*морозні, сніжні*) трансформовано й адаптовано до метеорологічного дискурсу: *І хоча березень ще може викидати морозні та сніжні коники, ми вже знаємо, що красуня-весна скоро подарує нам зелені листочки та жовті кульбабки* (МБ). Фразеологізм *підливати масла в огонь* (ускладнювати неприязні стосунки; сприяти посиленню переживань, неприязних почуттів, настроїв, суперечок тощо [15, т. 2, с. 123]) зазнав субституції (*олія*) та поширення (*синоптична*), що сприяло створенню необхідної метеоатмосфери: *Суспільство наше цього літа неспокійне, бурхливе і часом нервове, тому атмосфера вирішила не доливати синоптичної олії в атмосферний вогонь і порадувати всіх толерантністю та мудрістю* (МБ).

У розглянутих прогнозах погоди часто спостерігається персоніфікація, створювана за допомогою фразеологізмів, коли атмосферний фронт, мороз, спека тощо постають як живі істоти, напр.: *З 15 січня морози в Києві знову візьмуть реванш* (МБ); *Атмосферні фронти визначатимуть порядок денний у більшості областей, а це означає, що надмірна вологість повітря та коливання атмосферного тиску випробуватимуть наші ослаблені мегаполісні організми* (МБ); *І Вербна неділя вже стоїть на порозі* (МБ); *30 листопада підготує для зими відповідні градуси і зробить бонусом реверанс антициклоном для забезпечення хоча б сухої погоди* (МБ).

Крім розглянутих стійких сполук, у тезаурусі елітарної МО синоптика наявні й такі ФО, котрі експресивно, емоційно характеризують різні поняття та явища, що не стосуються погоди, але є надважливими для фахівця як активного громадянина: *... пам'ять, повага до тих, хто ставив на ноги і пускав у світ, – міцний фундамент для того, що називається життям* (МБ); *Ну, але це якось зараз у тренді – страусина позиція, а якщо по-людськи, то тотальна безвідповідальність* (ФБ); *Тому головна задача найближчих днів – тримати рівновагу на підмерзлій землі*

неслизьким взуттям, не забувати вмикати фари, водіям та пішоходам знайти **золоту середину** у взаєминах, тобто слідувати правилам, і запас-тися одноразовими носовими хусточками, щоб відразу їх пропонувати відверто чхаючим сусідам по транспорту чи в крамниці (ФБ); Серед людей буває – індивідуум сам себе призначає і люди ніби погоджуються, але потім обов'язково знайдеться хтось, хто цього не знав, щоб повідомити наївним громадянам, що **король все ж голій**. І громадяни беруться за голову і дивуються, як це вони таке пропустили. Але це інша історія (ФБ); Проте клімат дістався Україні такий благословенний, що не варто рвати душу і **тікати світ за очі** (МБ).

Висновки і пропозиції. Серед ФО, що репрезентують лінгвокогнітивний рівень МО синоптика, особливе місце посідають ті, котрі тісно

пов'язані з погодою, сприяють конкретизації й поясненню суті метеоумов, інші ж – відбивають його громадянську позицію. У тезаурусі елітарної МО наявні узуальні та трансформовані ФО. Продуктивними прийомами трансформації фразеологізмів є розширення, субституція, семантичне обігрування. Саме фразеотрансформи відображають інтелект синоптика, його обізнаність із фразеологічним фондом українського етносу, створюють необхідний колорит у жанрі прогнозу погоди. ФО, до яких вдається Наталка Діденко, – це лише фрагмент мовної моделі світу особистості, який певною мірою реконструює концепт «Погода», надактуальний для синоптика. *Перспективу* дослідження вбачаємо в студіюванні лінгвокогнітивного рівня на ширшому матеріалі (метафорика, епітетика, афористика).

Список літератури:

1. Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К. Т. Баранцев. 2-ге вид, випр. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2005. 1056 с.
2. Гнатюк І. С. Функціонування фразеологізмів у науково-популярному тексті. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія»*. Сімферополь : Таврійський національний університет, 2007. Т. 20 (59). С. 168–172.
3. Головацький Я. Ф. Виклади давньослов'янських легенд, або міфологія. Київ : Довіра, 1991. 94 с.
4. Загнітко А. Теорія лінгвоперсонології : монографія. Вінниця : Ніланд-Лтд, 2017. 136 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.
6. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів. Київ : Рад. шк., 1988. 200 с.
7. Мокиєнко В. М. Славянская фразеология. Москва : Высш. шк., 1989. 287 с.
8. Онацький Є. Українська мала енциклопедія. Буенос-Айрес, 1957. Т. 1, кн. 1 : Літери А–Б. 120 с.
9. Пальчевська О. С. Народна мовна картина світу в дзеркалі фразеології. *Славянская фразеология в синхронии и диахронии*. Гомель : ГГУ им Ф. Скорины, 2017. Вып. 2. С. 115–118.
10. Пацеевська О. Терміни-фразеологізми як маркер зв'язності у польськомовному науковому дискурсі. *Київські полоністичні студії*. Київ : Університет «Україна» 2013. Т. XXII. С. 469–475.
11. Радзівська В. Третє бабине літо припадає на михайлівські дні – кінець листопада. URL: <https://gazeta.ua/ru/articles/opinion-journal/-tretye-babine-lito-pridaniye-na-mihajlivski-dni-kinec-listopada/457938>.
12. Романченко А. П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти : монографія. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019. 541 с.
13. Славянские древности : этнолингвистический словарь. Москва : Международные отношения, 2009. Т. 1. 656 с.
14. Сумцов Н. Бабье лето. *Киевская старина*. 1890. № 1. С. 88–89.
15. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови : в 2 т. Київ : Вища шк., 1984. Т. 1. 304 с.; Т. 2. 384 с.

Romanchenko A. P. LINGUOCOGNITIVE COMPONENT OF A LINGUISTIC PERSONALITY OF A WEATHER FORECASTER

Linguocognitive level of a linguistic personality covers social, cultural, encyclopedic and everyday knowledge of the world. The article analyzes phraseological units as stereotypes in the understanding of Yu. Karaulov. They represent this level. The stereotypes embodied in the semantics of phraseologisms reflect the ethnocentricity of a speaker; his awareness of the values of the models produced by Ukrainians.

The purpose of this article is to specify the linguocognitive specificity of the elitist linguistic personality of a weather forecaster. The object of the study is the linguocognitive level of elitist linguistic personality Natalka Didenko. The subject is composition, semantics and peculiarities of functioning of usual and transformed phraseologisms.

Phraseological units that are directly or indirectly related to weather conditions are considered. Among them, a special place is held by fixed expression Indian summer. Methods of transformation and peculiarities

of the functioning of phraseologisms in Ukrainian meteorological discourse are specified based on this and other fixed expressions.

It's proved that the majority of fixed expressions used by the elitist linguistic personality of weather forecaster is of the professional field and aim to provide information on expected weather conditions in an accessible manner (seriously or with humor). Natalka Didenko resorts to different techniques of transformation of phraseological units. Productive techniques include component extension, substitution, and semantic play. Together with the terminological vocabulary, phraseotransforms provide cohesion and coherence of the synoptic text, reflect the linguistic world view of elitist linguistic personality.

Key words: *meteorological discourse, weather forecaster, stereotype, phraseological unit, etymology, semantics, functioning.*

Рудь О. М.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ З ДРУГИМ КОМПОНЕНТОМ ІЗ СЕМОЮ «ДІЯ» (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті аналізуються структурно-семантичні моделі складних прикметників, другим компонент яких містить сему «дія». Матеріалом дослідження слугували прикметникові композити, дібрані із поетичних збірок поетів ХХ століття.

Зазначається, що в українській поезії використовуються як узуальні складні прикметники, так і індивідуально-авторські утворення, які виникають на базі наявних у мові слів за усталеними в сучасній українській мові словотворчими моделями. Індивідуально-авторські прикметникові утворення відзначаються складнішою семантичною структурою, що зумовлюється як складнішою словотвірною структурою, так і контекстуальним оточенням, під впливом якого у похідних одиницях з'являються додаткові семи. Виникнення індивідуально-авторських композитних прикметників у поетичній мові викликано намаганням поета відкрити в слові нові значення, необхідністю передати одним словом складну ознаку, властивість, прагненням донести до читача всю складність і багатогранність поетичного образу, сповненого експресії і глибокого соціального змісту.

З'ясовано, що серед складних прикметників більш уживаними у досліджуваних текстах є композити з другим компонентом -носний,

-тканий, -любний, -сяйний, -творний, -творчий і под. Другий компонент, що містить сему «дія», поєднується із семантично різними основами (назвами істот, абстрактних понять, назвами частин тіла, із порядковими числівниками, з основами на позначення часового відліку чи тривалості тощо), що зумовлено задумом автора.

У результаті дослідження виявлено продуктивні структурно-семантичні моделі, за якими творяться складні прикметники поетичної мови: «сема «життя, мир» + -носний», «сема «предмет» + -носний», «сема «колір» + -тканий», «сема «істота» + -любний», «сема «мир» + -любний (-любивий)» і под.

Аналіз структурно-семантичних моделей складних прикметників поетичної мови показав, що компоненти композита мотивують утворення таких номінацій, які в сучасній українській мові фіксуються як поетизми. Складні прикметникові утворення поповнюють словник мови поезії ХХ століття.

Ключові слова: *складні прикметники, композити, структурно-семантична модель, структурний компонент, сема «дія», сполучваність, семантика.*

Постановка проблеми. У поетичних творах широко використовуються складні прикметники, які мають значні естетичні й експресивні можливості, що зумовлене їхньою структурою і семантичними особливостями. Велика частина прикметників-композитів поетичної мови – це індивідуально-авторські утворення, які виникають на базі наявних у мові слів за усталеними в сучасній українській мові словотворчими моделями. У складних прикметниках закладене не лише значення складових компонентів, але і їх власні, «автономні» смислові й експресивні значення, які і визначають семантико-зображальні властивості всього складного слова як цілого. Індивідуально-авторські складні прикметники є одним із скон-

денсованих засобів художньої виразності, емоційної насиченості, засобом передачі авторської позиції, світобачення і світосприймання.

Серед прикметникових композитів, що використовуються в поетичній мові, на окрему увагу заслуговують прикметники, другим компонент яких містить сему «дія». У поетичних текстах вони характеризуються сконденсованістю позначуваної ними ознаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські лінгвісти вивчають складні прикметники за їх морфемним складом, словотвірною структурою, семантикою. Про виражальні можливості прикметникових композитів ідеться у працях О. Воронової, Т. Глебової, О. Дзівак, В. Дятчук,

С. Єрмоленко, Р. Зорівчак, А. Критенко, П. Палько, З. Петрової, Л. Пустовіт, Л. Рожило, Л. Ставицької, Л. Савченко, О. Сидоренко, Н. Сидяченко та інших.

У наукових розвідках Л. Азарової, М. Доленко, Н. Клименко, О. Мізіної, З. Олійник, О. Поліщук, Л. Пашко, О. Селіванової та інших знаходимо детальну характеристику складних слів, у тому числі й складних прикметників, їх структурно-семантичних типів та синтаксичних функцій.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз структурно-семантичних моделей складних прикметників з другим компонентом, що містить сему «дія», виявлення найбільш продуктивних моделей, за якими творяться прикметники-композиції, що в сучасній українській мові фіксуються як поетизми.

Джерельною базою дослідження послужили поетичні збірки 87 поетів ХХ століття, зокрема М. Рильського, П. Тичини, В. Сосюри, А. Малишка, І. Драча, Б. Олійника, М. Бажана, Л. Костенко, В. Стуса, В. Симоненка, Е. Андієвської, В. Голобородька, С. Гординського, В. Барки та інших авторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значна частина складних прикметників поетичної мови утворюються від основ іменника і дієслова, причому віддієслівна основа є другим компонентом композиції. У досліджуваних текстах високою частотністю вживання відзначаються складні прикметники з другим компонентом *-носний*, *-тканий*, *-любний*, *-сайний*, *-творний*, *-творчий* і под.

Широку сполучуваність у поетичних текстах має компонент *-носний*, що означає «який щось приносить, наближає». Найчастіше цей елемент поєднується з основами, що містять сему «мир, життя» (*живоносний*, *життєносний*, *мироносний*, *побідоносний*, *свободоносний*). Сюди від-

носимо також прикметник *смертоносний*, який семантично протилежний композиту *життєносний* і означає «який несе смерть, наближає кінець життя».

У складі композитних прикметників, перший компонент яких – назва предмета, основа *-носний*, крім значення «який щось приносить, наближає», має значення «возвеличує, підносить»: *вінценосний*, *зброносний*, *зореносний*, *орденоносний*.

Значно рідше компонент *-носний* сполучається з основами, що містять сему «явище природи» та «матеріал, речовина»: *буреносний*, *громоносний*, *світлоносний*, *медоносний* тощо. Поодинокі випадки спостережені поєднання *-носний* з елементами, які вказують на місце, простір (*земноносний*), результат (*плодоносний*) та містять сему «звук» (*пісенноносний*).

Сполучуваність компонента *-носний*, яка відображена на схемі 1, з основами відповідної семантики є підставою для розрізнення таких структурно-семантичних моделей складних прикметників:

а) «сема «мир, життя» + *-носний*»: *живоносний*, *мироносний*, *побідоносний*, *свободоносний*, *смертоносний* і под.;

б) «сема «предмет» + *-носний*»: *вінценосний*, *зброносний*, *зореносний*, *орденоносний*;

в) «сема «явище природи» -*носний*»: *буреносний*, *громоносний*, *світлоносний*;

г) «сема «матеріал, речовина» -*носний*»: *золотоносний*, *златоносний*, *медоносний*;

ґ) «сема «звук» + *-носний*»: *пісенноносний*;

д) «сема «місце, простір» -*носний*»: *земноносний*;

е) складні прикметники, перша основа яких вказує на певний результат: *плодоносний*.

Структурно-семантичні моделі прикметникових композитів із семою першого компонента

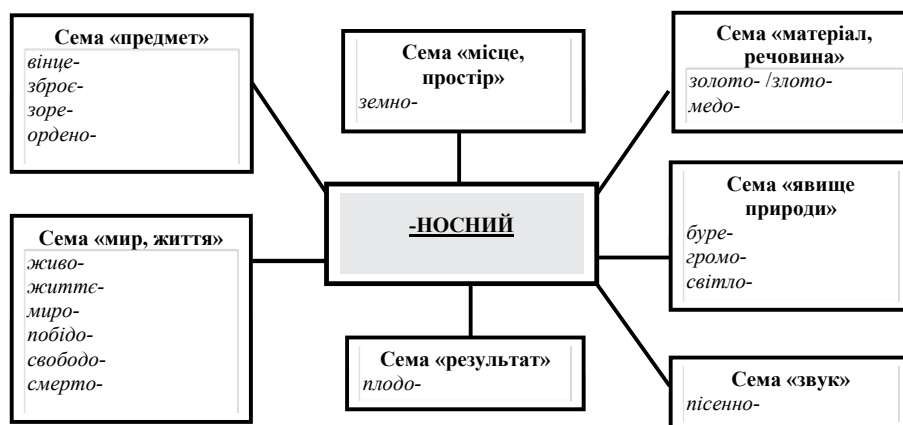

Схема 1. Сполучуваність компонента *-носний*

«звук», «результат», «місце, простір» у мові поезії мало продуктивні. Для поетичної мови характерні такі складні прикметники: *буреносний, громоносний, життєносний, зброєносний, земноносний, мироносний, пісенноносний, свободоносний*. Серед складних прикметників, спостережених у досліджуваних текстах, загальнономовними словниками фіксуються композити *вінценосний, живоносний, зореносний, злотоносний, золотоносний, медоносний, орденоносний, плодоносний, побідоносний, світлоносний, смертоносний* [1, с. 387].

Складні прикметники з компонентом *-тканий* в українській мові переважно характеризують предмети щодо кольору, матеріалу, розміру. Тому не випадково у досліджуваних текстах найбільше зафіксовано прикметникових композитів, перший компонент яких – назва металу (золото – *золототканий, злототканий*, срібло – *сріблотканий*) чи кольору (зелений – *зеленотканий*, срібний – *сріботканий*, червоний – *червонотканий*). Наприклад: «*Прийди, прийди, мій співе, мій коханий, І день візьми з собою золототканий*» (Х. Алчевська); «*І весь палкий, золототканий Із прірви сну і забуття Ти встанеш, краю мій коханий, До мрії і кращого життя!*» (Х. Алчевська). «*І майдан, від сонця ставши злототканим, Мерехтить, мов плесо, серед світлих стін*» (М. Бажан); «*Де вічним сяєвом, прозора і легка, Горить мозайка Софії злототкана...*» (М. Бажан); «*День осінній – наче грецька наволока. Русь моя! Золототкана Русь! Вибігайте, припадть до стремени: Повернувся князь наш, повернувся!» (О. Ольжич).*

Складні прикметники із семою «враження, психологічне сприймання» та із семою «розмір» у мові поезії рідко вживані, пор.: *мрійнотканий, ніжнотканий, тонкотканий*.

На підставі сполучуваності компонента *-тканий* з основами відповідної семантики розрізняємо такі структурно-семантичні моделі складних прикметників:

а) складні прикметники з першим колірним компонентом: *зеленотканий, сріботканий, червонотканий*;

б) прикметники-композити із семою «матеріал, метал» у першій основі: *золототканий, злототканий, сріблотканий*;

в) складні прикметники, перший компонент яких вказує на враження, психологічне сприймання: *мрійнотканий, ніжнотканий*;

г) прикметники із семою «розмір» у першій основі: *тонкотканий*.

Загальнономовними словниками української мови фіксуються прикметники *злототканий,*

золототканий, самотканий, сріблотканий [1, с. 332], які спостережені у досліджуваних текстах. Композити *зеленотканий, червонотканий, мрійнотканий, ніжнотканий, тонкотканий* є ідифідуально-авторськими утвореннями і характерні для мови поезії.

Значення дієслова *любити* у складних прикметниках реалізується у формах *-любний* та *-любивий*. У досліджуваних текстах складних прикметників із компонентом *-любивий* спостережено лише три – *гостелюбивий, миролюбивий, водолюбивий*. Складні прикметники із компонентом *-любний* у поетичній мові вживаються частіше. Компонент *-любний* має розгалужену сітку сполучуваності. Поєднується компонент *-любний* із назвами істот (друг – *дружелюбний*, гість – *гостелюбний*, народ – *народолюбний*, брат – *братолюбний*), із назвами почестей (слава – *славолюбний*, честь – *честолобний*, влада – *владолобний*). Часто першим компонентом у складних прикметниках виступає основа із семою «мир» (*миролюбний, волелюбний, свободолюбний*). Зауважимо, що основи *госте-* та *миро-* поєднуються як із компонентом *-любний* (*гостелюбний, миролюбний*), так і з *-любивий* (*гостелюбивий, миролюбивий*). У досліджуваних текстах спостережено лише один композит із семою «праця» у першій основі (*трудолюбний*).

Складні прикметники з компонентом *-любний* (*-любивий*) у поетичних творах утворюються за такими структурно-семантичними моделями:

а) «сема «істота» + *-любний* (*-любивий*)»: *братолюбний, гостелюбний, гостелюбивий, дружелюбний, народолобний*. Модель продуктивна;

б) «сема «мир» + *-любний* (*-любивий*)»: *волелюбний, миролюбний, миролюбивий, свободолюбний*. Модель продуктивна;

в) «сема «почесть» + *-любний*»: *владолобний, славолюбний, честолобний*. У досліджуваних текстах складних прикметників із компонентом *-любивий*, утворених за цією структурно-семантичною моделлю, не зафіксовано;

г) «сема «явище природи» + *-любивий*»: *водолюбивий*;

г) «сема «праця» + *-любивий*»: *трудолюбивий*.

Загальнономовними словниками української мови засвідчується значна кількість складних прикметників із компонентом *-любний*, але із спостережених у поетичних текстах словники подають лише прикметники: *дружелюбний, волелюбний, гостелюбний, славолюбний, владолобний, свободолюбний, народолобний, трудолюб-*

ний, миролюбний, братолюбний, честолюбний [1, с. 339]. Композити із компонентом *-любивий* рідко фіксуються загальномовними словниками. Так, прикметники *гостелюбивий, миролюбивий, водолобний*, виявлені у досліджуваних текстах, Інверсійний словник не подає.

Компонент *-сйний* найчастіше сполучається з основами, що вказують на предмети, явища природи, які виділяються яскравим світлом, блиском, сяють. Складні прикметники із *-сйний* і першою основою – назвою предметів, явищ, як правило, містять порівняльну ознаку (*зоресйний* – сяє, як зоря; *сонцесйний* – сяє, як сонце) чи вказує на межі поширення сйва (*світосйний* – сяє на весь світ). Значно рідше компонент *-сйний* поєднується із кольороназвами на позначення світлоти кольору (*світлий* – *світлосйний*, *ясний* – *ясносйний*), із назвами металу (*золото* – *золотосйний*) та з основами, що вказують на характер, психічний склад (*ніжний* – *ніжносйний*).

Сполучуваність компонента *-сйний* дає підстави для розрізнення таких структурно-семантичних моделей складних прикметників:

а) складні прикметники з першою основою – кольоропозначенням: *світлосйний, ясносйний*;

б) прикметники-композити, перша основа яких – назва металу: *золотосйний, злосйний*;

в) прикметникові композити, у яких перша основа – назва явища природи: *зоресйний, світлосйний, сонцесйний*;

г) складні прикметники із семою «фізичні якості» у першій основі: *сліпосйний*;

г) прикметники, у яких перша основа містить вказівку на характер, психічний склад: *ніжносйний*.

Частина складних прикметників із компонентом *-сйний* є авторськими неологізмами, які характерні для мови поезії: *світлосйний, ясносйний, злосйний, сліпосйний, ніжносйний*.

Значення дієслова *творити* «викликати до життя що-небудь, давати існування чомусь» [3, т. X, с. 52–53] у складних прикметниках реалізується у формах *-творний, -творений, -творчий, -творящий*, які характеризуються різною продуктивністю вживання. Так, високою вживаністю у досліджуваних текстах відзначаються композити із компонентом *-творчий* та *-творний* (*всетворчий, животворчий, життєтворчий, миротворчий, піснетворчий, рукотворний, нерукотворний, миротворний, чудотворний* і ін.). Наприклад: «Я тепер у джмелине тремоло заслуханий більше, ніж у власне ество. Та інколи, від спогадів дощу обмоклий, гріюсь під **животворним** омофором

строф» (І. Калинець); «Весна! Прекрасна, чарівна, Скрізь **животворча**, де не стане...» (О. Олесь); «А навкруг – дубів орлині крила В сонячну врізаються блакить. То земна **животворяща** сила Підніма їх в височінь» (П. Дорошко).

Композити із компонентами *-творений* і *-творящий* у мові поезії рідко вживані, пор.: *духотворений, одухотворений, животворящий, трудотворящий*.

Сполучуваність компонента із семою «творити» дуже широка. Поєднується компонент *-творний* (*-творений, -творчий, -творящий*) із основами – назвами абстрактних понять (*сон* – *снотворний*, *чудо* – *чудотворний*, *дух* – *духотворений* і под.). Значно рідше ці елементи сполучаються з основами – назвами частин тіла (*рукотворний*), із порядковими числівниками (*перший* – *першотворчий*), з основами на позначення часового відліку чи тривалості (*яротворчий, вічнотворчий*) та з основами, що містять сему «форма» (*формотворчий*) тощо.

Якщо компонент *-творний, -творчий, -творящий* поєднується з основами різної семантики, то *-творений* у досліджуваних текстах спостережений лише у поєднанні з елементом *духо-* та його формою *одухо-*: *духотворений, одухотворений*.

За сполучуваністю компонента *-творний* (*-творчий, -творений, -творящий*), яка відображена на схемі 2, з основами відповідної семантики розрізняємо такі структурно-семантичні моделі складних прикметників:

а) складні прикметники, перший компонент яких – назва абстрактного поняття: *животворчий, животворящий, життєтворчий, життєтворний, миротворчий, миротворний, одухотворений, чудотворний, снотворний, космотворчий* та под.;

б) прикметники-композити, перша основа яких – назва частини тіла: *рукотворний* тощо;

в) прикметникові композити, у яких перший компонент вказує на час, тривалість дії: *вічнотворчий, яротворчий*;

г) композитні прикметники, перший компонент яких містить сему «звукове сприймання»: *піснетворчий, словотворчий*;

г) прикметники із семою «напрям дії» у першій основі: *всетворчий*;

д) прикметникові композити, перший компонент яких – порядковий числівник: *першотворчий*;

е) складні прикметники із семою «праця» у першій основі: *трудотворящий*;

є) складні прикметники, перша основа яких містить сему «форма»: *формотворчий*.

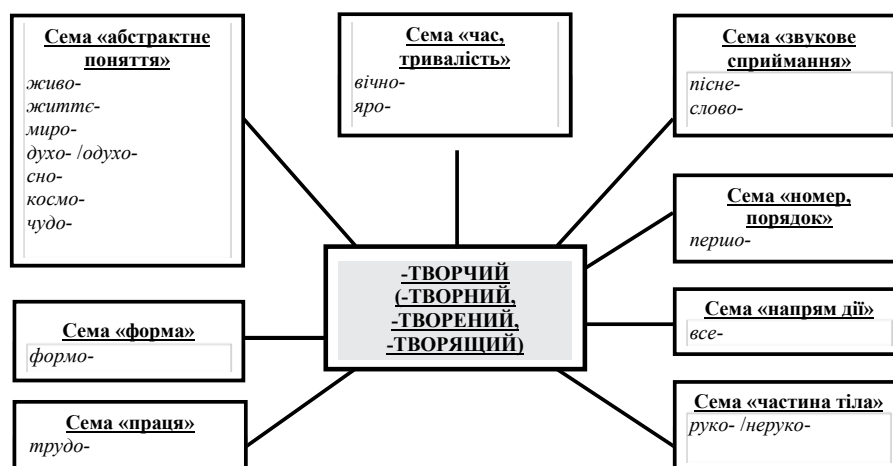

Схема 2. Сполучуваність компонента із семою «творити»

Найвищою продуктивністю відзначається структурно-семантична модель «сема «абстрактне поняття» + сема «творити», інші моделі малопродуктивні.

У загальнономовних словниках прикметники з компонентом *-творний*, *-творчий* широко представлені, пор. у Інверсійному словнику: *животворний*, *чудотворний*, *рукотворний*, *нерукотворний*, *снотворний*, *миротворний*, *всетворчий*, *животворчий*, *формотворчий* [1, с. 383, 430]. Серед композитів з елементом *-творений*, які живаються у поетичних творах, словники подають лише прикметник *одухотворений* [1, с. 358].

Належністю до високого стилю характеризуються композити з компонентом *-творячий*. Словник мови поезії фіксує такі прикметники: *животворячий*, *трудотворячий* та композити *життєтворчий*, *життєтворний*, *миротворчий*, *духотворений*, *космотворчий*, *вічнотворчий*, *яротворчий*, *пісетворчий*, *словотворчий*, *першотворчий* [2].

Висновки. Отже, одним з основних способів творення складних прикметників в українській поетичній мові є поєднання віддієслівних основ

у другій частині слова з семантично різними компонентами. У досліджуваних текстах найбільше спостережено складних прикметників з основою *-творчий* та з компонентом *-носий*. Прикметники з елементами *-тканий*, *-любний*, *-любивий*, *-сяйний*, *-творячий*, *-творений* порівняно нечисельні.

Віддієслівні основи характеризуються семантично різноманітною сполучуваністю. Поєднуються віддієслівні основи із кольороназвами, з назвами предметів та явищ природи, з назвами істот, матеріалу, з назвами абстрактних понять тощо.

У поетичній мові високою продуктивністю характеризуються структурно-семантичні моделі типу «сема «життя, мир» + *-носний*», «сема «предмет» + *-носний*», «сема «колір» + *-тканий*», «сема «істота» + *-любний*», «сема «мир» + *-любний (-любивий)*» і под.

Значна частина складних прикметників з віддієслівними основами є авторськими неологізмами і характерна для мови поезії: *буреносний*, *громоносний*, *пісенноносний*, *мрійнотканий*, *ніжнотканий*, *сліпосяйний*, *ніжносяйний*, *вічнотворчий*, *животворячий*, *пісетворчий* тощо.

Список літератури:

1. Інверсійний словник української мови / Відпов. ред. С. П. Бевзенко. Київ : Наукова думка, 1985. 811 с.
2. Рудь О. М. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників. Словник. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. 270 с.
3. Словник української мови: В 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

RUD' O. M. STRUCTURAL-SEMANTIC MODELS OF COMPLEX ADJECTIVES WITH THE SECOND COMPONENT OF SEMANTIC UNIT "ACTION" (BASED ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN POETRY OF THE TWENTIETH CENTURY)

The article analyzes structural-semantic models of complex adjectives, the second component of which contains the semantic unit "action". The material of the study was the adjective composites selected from the poetic collections of the poets of the twentieth century.

It is noted that Ukrainian poetry uses both complex and individual-author adjectives that arise on the basis of existing words, according to fixed principles of modern Ukrainian word-formation models. Individual-author adjectives are characterized by more complex semantic structure, which is conditioned by both more complex word-formation structure and contextual environment, under the influence of which in derivative units appear additional semantic units. The emergence of individual-author composite adjectives in the poetic language is caused by the poet's efforts to discover new meanings in the word; the necessity to convey complex trait or feature in one word; the desire to convey to the reader all the complexity and versatility of a poetic image filled with expression and deep social content.

It was found out that among complex adjectives the most used in the studied texts are composites with the second component -носний, -тканий, -любний, -сяйний, -творний, -творчий. The second component, which contains semantic unit "action", is combined with semantically different bases (creature names, abstract concepts, names of body parts, ordinal numbers, bases for time reference or duration, etc.), which is predetermined by the author's intention.

The result of the research has revealed productive structural-semantic models by which complex adjectives of poetic language are created: "semantic unit "life, peace" + -носний", "semantic unit "subject" + -носний", "semantic unit "color" + -тканий", "semantic unit "creature" + -любний", "semantic unit "world" + -любний (-любивий)".

The analysis of structural-semantic models of complex adjectives of the poetic language has shown that composite components motivate the formation of such nominations, which are recorded as "poeticisms" in modern Ukrainian language. Complex adjectives replenish the poetry language of the twentieth century.

Key words: *compound adjectives, composites, structural-semantic model, structural component, semantic unit "action", connectivity, semantics.*

Середницька А. Я.

Національний університет «Львівська політехніка»

МОВНЕ СВІТОБАЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ПЕРЕМІЩЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У статті проаналізовано мовне світобачення процесу переміщення в сучасній українській літературній мові.

Останнім часом науковці зосереджують увагу на вивченні когнітивних аспектів функціонування мови. Особливо актуальним є питання, яким чином мова фіксує знання про світ, сформовані людством у процесі пізнавальної діяльності.

Під час пізнання дійсності людина виокремлює однотипні явища, виділяє їхні суттєві спільні ознаки. Унаслідок цих ментальних процесів відбувається концептуалізація дійсності – визначення сукупності концептів, котрі описують усі предмети, явища, процеси. Концепти містять основні ознаки предмета чи явища, а також його образні, оцінні компоненти. Сукупність концептів, або концептосфера, схематично відтворює мовну картину світу.

Мовну картину світу виражають засоби словотвору, граматики, синтаксису, але найбільший обсяг інформації містить лексика. Особливості світогляду мовців демонструє лексичний склад, лексико-семантичні групи й поля. Вагомими для відтворення мовної картини світу є також інтегральні семи, які входять до значень великої кількості слів. Установивши ці семи, можна виокремити сукупність базових для мовного світорозуміння концептів.

Концептосферу мовної картини переміщення ми представили у вигляді синоптичної схеми ідеографічного словника дієслів переміщення. Синоптична схема складається з концептів – реєстрових одиниць словника. Вона відображає мовну картину світу, якщо концепти сформовані на основі аналізу мовних одиниць. Щоб установити масив концептів, ми проаналізували визначення 8 066 дієслів переміщення методом ступеневої ідентифікації.

З'ясувалось, що мовну концептосферу переміщення формують 21 просторовий концепт, 2 часових, 28 концептів способу переміщення, а також 5 концептів, котрі узагальнюють вищеназвані. Мовне розуміння переміщення має побутовий характер. Для мовців суттєво, в якому напрямі та з якою траєкторією переміщається предмет, як він міняє розташування чи положення; як він починає чи закінчує переміщення; яким є об'єкт переміщення, як, за допомогою яких засобів, у(по) чому, де, по якій поверхні він переміщається. У процесі дослідження також з'ясовано, які фрагменти мовної картини переміщення передано словотвірними засобами.

Ідеографічна класифікація дієслів дозволяє встановити мовну картину переміщення і представити її у вигляді синоптичної схеми ідеографічного словника. Подальше вивчення мовної картини світу дозволить пояснити процеси пізнання, мислення, фіксації людського знання в мові.

Ключові слова: мовна картина світу, дієслова переміщення, лексико-семантичне поле, ідеографічний словник, концепт.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика намагається з'ясувати, яку інформацію про свідомість людини містить мова. Ця проблема стала актуальною в кінці ХХ століття, коли науковці почали досліджувати мовну картину світу – сукупність уявлень про дійсність, котра історично склалася у свідомості мовців й відобразилась у мові [5].

Мовна картина світу виникає внаслідок ментального освоєння реальності. Цей процес відображається в мові, оскільки вона тісно пов'язана з мисленням. Пізнання дійсності, встановлення

однотипних явищ, виділення їхніх суттєвих спільних рис приводять до концептуалізації дійсності – створення системи концептів, які вичерпно описують усі аспекти реальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт, на думку В. І. Герасимова, Р. Джонсона, О. С. Кубрякової, Дж. Лакоффа, З. Д. Попової, І. А. Стерніна, Ч. Філлмора, Р. М. Фрумкіної та інших, – це одна з основних одиниць мислення. Термін «концепт» походить від латинського “conceptus” (поняття). Однак його значення є ширшим від логічного та філософського розу-

міння концепту як поняття, котре містить основні ознаки предмета чи явища. Лінгвістичний концепт поєднує змістові характеристики об'єкта з його образними, емоційними, оцінними компонентами [9, с. 34]. Сукупність концептів, або концептосфера, схематично відтворює мовну картину світу.

Мова формує картину світу, виділяючи, називаючи й систематизуючи реалії, а також створюючи на основі аналізу дійсності узагальнені словотвірні, граматичні й синтаксичні категорії. Хоча абстрактні поняття мовного світобачення виражено засобами словотвору, граматики, синтаксису, найбільший обсяг інформації передає лексика.

Мовний поділ дійсності, який відбувається за допомогою лексичних засобів, Л. Вайсгербер називав ословлюванням світу (Worten der Welt). Інші мовознавці нерідко вживають у цьому значенні термін вербалізація світу [6, с. 266].

Особливості людського світорозуміння демонструє не тільки масив слів певної мови, властиві їй лексико-семантичні групи й поля. Особливо вагомим матеріалом для відтворення мовної картини світу є інтегральні семи, котрі об'єднують слова в ці лексико-семантичні поля чи групи. Установивши перелік ознак, за якими відбувається поділ лексичної системи на групи й поля, можна відтворити масив базових для мовного світорозуміння концептів.

Концептосферу мовної картини світу можна представити у вигляді синоптичної схеми ідеографічного словника [7, с. 581]. Синоптична схема – це система концептів, яка відтворює уявлення людини про організацію дійсності. Кожному концепту відповідає словникова стаття, лексичні одиниці якої виражають його в мові.

Щоправда, ідеографічний словник представляє мовну картину світу, якщо синоптична схема заснована на мовних узагальненнях, установлених під час аналізу лексичного матеріалу. Формуючи сукупність концептів, треба враховувати такі дані, як інтегральні семи у значеннях слів, архілексеми (назви полів), гіпероніми та синоніми-домінанти. Також дуже інформативним джерелом мовних узагальнень є визначення тлумачних словників.

Однак дуже часто для укладачів синоптичної схеми визначальною є не мовна, а наукова картина світу, загальноприйнята на момент укладання словника. Наприклад, синоптична схема словника О. С. Баранова [2] ближча до наукової картини світу, відображеної у філософській і фізичній терміносистемах. Деякі автори будують схему на основі своїх індивідуальних переконань. Творці

ранніх ідеографічних праць замість наукової часто використовували міфологічну картину світу. Дані словників, синоптична схема яких побудована за дедуктивним принципом, не можуть бути використані під час відтворення мовної картини світу.

Постановка завдання. Метою статті є відтворення мовної картини переміщення на матеріалі лексичної семантики 8 066 дієслів переміщення української мови.

Виклад основного матеріалу. Категорія переміщення є однією з найважливіших у картині світу української мови. Поняттєве поле дієслів переміщення має великий обсяг (8 066 ЛСВ) і належить до основного лексичного фонду української мови.

В українському мовознавстві ідеографічні дослідження проводили такі вчені: І. М. Гетьман, І. Васильєва, У. Б. Галів, Н. Ф. Грозан, І. Л. Демчик, Г. М. Добролюбова, Є. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, Т. М. Князь, І. Є. Колесникова, Ж. М. Краснобаєва-Чорна, В. І. Критська, У. Мішук, М. М. Пешак, Т. І. Пруднікова, Ю. Ф. Прадід, Т. К. Пуздирєва, Ю. В. Романюк, О. Сірук, Н. В. Сніжко, Ж. П. Соколовська. Однак проблема ідеографічного класифікування дієслів залишається актуальною й не до кінця висвітленою в українському мовознавстві. Значення дієслів сигніфікативне, процесуальне, потребує глибокого семантичного аналізу для виявлення інтегральних понять, котрі відтворюють мовну картину світу.

Щоб установити ознаки змісту концептів мовної картини переміщення, ми виокремлювали інтегральні семи, які об'єднують дієслова в лексико-семантичні поля. Водночас особливу увагу звертали на лексико-семантичні значення, оскільки вони найчіткіше відображають процес переміщення. Цим наш підхід відрізняється від реалізованого у словниках за ред. Л. Г. Бабенко [3]; [11]. Лексико-граматичні ознаки, словотвірні значення, граматичні ознаки перехідності й виду були для нас тільки допоміжними критеріями для додаткового поділу слів на лексико-семантичні групи. Ці ознаки є більш універсальними й можуть уходити до значень дієслів різних тематичних груп, а не тільки дієслів переміщення.

Установлювати інтегральні семи у значеннях дієслів можна за допомогою компонентного аналізу. Однак зручніше формалізувати цей процес й аналізувати не безпосередньо значення дієслів, а їхні визначення, подані у тлумачному словнику [10]. Щоб виокремити інтегральні семи на матеріалі визначень, ми використали метод ступеневого аналізу Е. В. Кузнецової [8]. Згідно з ним у структурі

визначення можна виділити основний відповідник, котрий передає інтегральні семи слова, та конкретизатори, які вказують на диференційні семи. Наприклад, у визначенні лексико-семантичного варіанта дієслова *кружляти4 недок., неперех.* (плавно літати, описуючи кола) основним відповідником є гіперонім *літати*, що містить інтегральну сему «переміщатись, летячи», спільну для дієслів лексико-семантичного поля польоту. Уточнюють його слова-конкретизатори «плавно», «описуючи кола», котрі вказують на диференційні ознаки, спільні для синонімічного ряду «Літати колами, на нерухомо розпростертих крилах (кружляти)».

Мовне відображення категорії переміщення функціональне, побутове, повсякденне, антропоцентричне [1, с. 38; 4, с. 7]. Коли людина категоризує світ засобами мови, вона звертає увагу на практичні нюанси переміщення. Мовець узагальнює свої спостереження: яким є об'єкт переміщення, як, за допомогою яких засобів, у(по) чому, де, коли, в якому напрямі він переміщається. Мовні поняття містять суб'єктивну оцінку переміщення, відображають властивості самого мовця, його внутрішній світ.

Проте мовна картина переміщення, як і наукова, містить категорії простору й часу. Проте вона доповнює їх великою кількістю побутових деталей, які докладно описують ситуацію переміщення.

Мовну категорію переміщення формують три групи ознак:

1) **просторові**: напрям переміщення, його траєкторія, зміна розташування предмета у просторі. Поняття напрямку виражає концепт **Напрямок переміщення**, якому підпорядковано 15 конкретніших концептів *Переміщатись у певному напрямі; Переміщатись від однієї точки в різних напрямках; Переміщатись усередину чого-небудь; Переміщатись до однієї точки з різних напрямів; Переміщатись догори; Переміщатись донизу; Переміщатись назад; Переміщатись назовні чого-небудь; Переміщатись уперек до чого-небудь; Переміщатись через що-небудь; Переміщатись, віддаляючись від кого, чого-небудь; Переміщатись, змінюючи напрям; Переміщатись, наближаючись до кого-, чого-небудь; Переміщатись, нашттовхуючись на кого-, що-небудь; Примушувати переміщатись у певному напрямі.*

Оскільки поняття напрямку є дуже важливим для мовної картини світу, його виражає не тільки лексична, а і словотвірна семантика. Дублюють вищеназвані лексико-семантичні ознаки слово-

твірні значення «догори» (*виходити4*) – «донизу» (*сходити2*); «до однієї точки з різних напрямків» (*сходитись1*) – «від однієї точки в різних напрямках» (*розходитись1*); «усередину об'єкта» (*заходити1*) – «назовні об'єкта» (*виходити1*); «до об'єкта» (*підходити1*) – «від об'єкта» (*відходити1*); «нашттовхнутись на об'єкт» (*наскакувати2*); «над об'єктом, через об'єкт» (*перелітати3*).

Рідко вживаються суто словотвірні значення «долати певну відстань» (*проходити6*); «долати якийсь простір» (*пробігати1//*); «долати якусь відстань» (*пропливати3*), «навколо об'єкта» (*обходити1*); «повз об'єкт» (*пролітати1*); «під об'єкт» (*підпливати2*); «з місця на місце» (*переходити4*). Цифрою позначено номер лексико-семантичного варіанта у тлумачному словнику, // – варіант значення.

Лексична і словотвірна семантика дієслів представляє майже всі просторові ознаки, характерні для мовної картини переміщення. Однак у ній відсутні ознаки *близько* (в невеликій кількості дієслів є тільки словотвірна ознака «переміщатися далеко»), *направо*, майже не виражена ознака *наліво* (тільки один випадок – *полівити*). Щоб повністю відтворити мовну картину напрямку переміщення, треба аналізувати інші частини мови, особливо прислівники, словосполучення з ними (*йти далеко, повернути направо* тощо).

Просторове поняття також виражає концепт **Траєкторія переміщення**, якому підпорядковано три концепти: *Здійснювати коливальний рух, Здійснювати обертальний рух, Переміщатись безладно*. Мова враховує амплітуду, ритмічність, причину коливання, а також природу й будову рухомого предмета. Для мовного розуміння обертального переміщення суттєве значення має точка, навколо якої відбувається обертання: власна вісь чи який-небудь інший предмет. Мова виокремлює також поняття гвинтового руху, який поєднує обертання з поступальним переміщенням. Мовне розуміння безладного переміщення нагадує поняття хаотичного переміщення у фізиці.

Суто мовним, побутовим є просторове поняття зміни розташування, виражене концептом **Зміна розташування предмета у просторі**. Його конкретизують:

– концепти: *Змінювати положення у просторі* (наприклад, *випрямляти, перевертатись*); *Приймати певне положення у просторі* (наприклад, *успавати, сідати, лягати*), які вказують на незначну зміну пози предмета;

– концепт *Розміщатись де-небудь*, котрий позначає займання певного місця (*розміщатись, уможовитись*) або зміну місця перебування (*зміщатись, переселятись*).

2) **часові**. Мовне поняття часу виражає концепт **Фази переміщення**, якому підпорядковано концепти *Починати переміщатися, Припиняти переміщатися*.

Порівняно із простором, категорія часу представлена в лексичній семантиці дієслів переміщення незначною кількістю ознак. Значення дієслів переміщення не містять ознак, важливих для загальномовної картини часу: *дата, до/після, раніше/пізніше* [4, с. 161], *«час життя»*, *вічність, хвилина, секунда, момент, пора, минуле, майбутнє, теперішнє* [12, с. 86].

Часові ознаки, наявні у значеннях дієслів переміщення, дуже абстрактні і стосуються всіх дієслів. Через це їх здебільшого виражає не лексична, а граматична семантика, а також лексико-граматичні роди дії і словотвірні значення.

Граматичні ознаки минулого, теперішнього, майбутнього часу не підлягали аналізу в нашій роботі, оскільки вони властиві всім дієсловам. Натомість ми аналізували лексико-граматичні роди дії, які вказують на фази переміщення. Вони містять ознаки «почати переміщатися» (*пінити1, полінити1*), «закінчувати переміщатися» (*доходити1*); неозначено-тривалий рід дії «переміщатися якийсь час» (*політати*); означено-тривалий рід дії «переміщатися певний час» (*вилітати*); кількісний рід дії – «однократне переміщення» (*стрибнути, хитнути*) тощо; тривалий час (*попойти1, натрясти2*); повторюване переміщення (*попоходити, покидати*); перервно-пом'якшувальний рух (*повітати1, пострибувати*). Також для мови характерні часові ознаки «долати певну відстань за певний проміжок часу» (*проїжджати4, пролітати3*); «надовго» (*злягати1*), виражені словотвірними засобами. Ці часові ознаки ми використовуємо для поділу слів на лексико-семантичні групи всередині словникових статей.

3) **способу переміщення**. Це поняття є надзвичайно ґрунтовно розробленим у мовній картині світу. Воно також висвітлює процес переміщення в побутовому, повсякденному аспекті. 28 концептів **Способу переміщення** здебільшого характеризують тип предмета, який переміщається: *Переміщатись (про дим), Переміщатись (про небесні світила), Переміщатись (про повітряні маси), Переміщатись (про рідину), Переміщатись (про рослини), Переміщатись (про*

світло, темряву, тінь), Переміщатись (про сипку речовину), Переміщатись (про тварин), Переміщатись (про туман), Переміщатись (про хмари), Переміщатись великою масою.

Концепти можуть також вказувати на засіб переміщення: *Переміщатись за допомогою транспорту*. Розкривають особливості середовища переміщення концепти *Переміщатись в(по) рідині, Переміщатись, летячи*; вказують на поверхню переміщення в концепті *Переміщатись по ковзкій поверхні*.

Багато концептів розкривають характер рухів предмета: *Переміщати волоком; Переміщати кидком; Переміщати, навантаживши на себе; Переміщати, пересилаючи; Переміщатись бігом; Переміщатись із шумом; Переміщатись плавно; Переміщатись стрибками; Переміщатись, випереджаючи; Переміщатись, котячись; Переміщатись, переслідуючи; Переміщатись, повзучи; Переміщатись, подорожуючи; Переміщатись кроками; Переміщатись, сунучись; Переміщатись, танцюючи*. У двох випадках диференційні ознаки стосуються швидкості предмета переміщення: *Переміщатись повільно, Переміщатись швидко*.

Поняття способу переміщення в мові виражають лише засоби лексичної семантики. Очевидно, ці ознаки є надто різноманітними й конкретними, щоб бути формалізованими у вигляді типових словотвірних значень або лексико-граматичних категорій родів дії.

Висновки і пропозиції. Синоптична схема ідеографічного словника дієслів переміщення побудована індуктивним методом, який передбачає встановлення концептів шляхом узагальнення мовного матеріалу, і тому максимально наближена до мовної картини світу. Словник виявляє самобутність мови, особливості втілення окремих понять у словах, закономірності будови лексико-семантичних груп і семної структури слів.

Мовну картину поняття переміщення передають 56 концептів, виділених під час аналізу визначень більш як 8 000 дієслів переміщення. У процесі дослідження з'ясувалось, що мовна картина переміщення, як і наукова, заснована на взаємодії понять простору й часу. Однак, на відміну від наукової, вона містить чимало побутових, практичних, повсякденних ознак, таких як зміна розташування чи спосіб переміщення. Ознаки простору й часу, наявні в науковій картині світу, також отримують своєрідне трактування.

Просторові мовні поняття стосуються напряму переміщення, зміни розташування предмета у просторі, його траєкторії. Вони функціонують

у лексичній семантиці, але особливо важливі ознаки дублює словотвірна семантика.

Поняття часу у значеннях дієслів переміщення представлено граматичними значеннями минулого, теперішнього, майбутнього часу, типовими для всіх дієслів. Час також передають лексико-семантичні ознаки, котрі вказують на фазу (початок, кінець) дії, лексико-граматичні ознаки родів дії «почати переміщатись», «закінчувати переміщатись», «переміщатись якийсь час», «переміщатись певний час», «однократне переміщення» тощо.

Третя група концептів стосується способу переміщення предмета й має суто мовний харак-

тер. Для мовців суттєво, яким є об'єкт переміщення, як, за допомогою яких засобів, у(по) чому, де, по якій поверхні він переміщається.

Отже, ідеографічна класифікація слів дає змогу встановити мовні закономірності відображення дійсності й відтворити концептосферу, котра функціонує у свідомості мовців, у вигляді синоптичної схеми ідеографічного словника. Подальше вивчення мовної картини світу дозволить краще зрозуміти принципи функціонування пізнавальної діяльності людини, зокрема, мислення, способів словесного оформлення ментальних процесів і зберігання людського знання.

Список літератури:

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка : попытка системного описания. *Вопросы языкознания*. 1995. № 1. С. 37–67.
2. Баранов О. С. Идеографический словарь русского языка. Москва : ЭТС, 1998. 840 с.
3. Большой толковый словарь русских глаголов: Идеографическое описание. Синонимы. Антонимы. Английские эквиваленты / под. ред. Л. Г. Бабенко. Москва : АСТ – Пресс КНИГА, 2007. 576 с.
4. Вежбицкая А. М. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. Москва : Языки славянской культуры, 2001. 272 с.
5. Воротников Ю. Л., Занеги́на Н. Н. Русский идеографический словарь» и языковая картина мира. 2012. Режим доступа: <http://lexrus.ru/default.aspx?p=2913>. Дата звернення: 05.05.2020
6. Даниленко В.П. От предъязыка – к языку. Введение в эволюционную лингвистику. Санкт-Петербург : Алетейя, 2015. 387 с.
7. Даниленко В. П., Даниленко Л. В. Эволюция в духовной культуре: свет Прометея. Москва : КРАСАНД, 2012. 640 с.
8. Кузнецова Э. В. Ступенчатая идентификация как средство описания семантических связей слов. *Вопросы металингвистики*. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. С. 84–95.
9. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика : учебное издание. Москва : АСТ: «Восток-Запад», 2007. 226 с.
10. Словник української мови : в 11 т. / І. К. Білодід (гол. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
11. Толковый словарь русских глаголов: Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы / под. ред Л. Г. Бабенко. Москва : АСТ – ПРЕСС, 1999. 704 с.
12. Яковлева Е. С. Фрагменты русской языковой картины мира (Модели пространства, времени и восприятия). Москва : Гнозис, 1994. 344 с.

Serednytska A. Ya. THE LANGUAGE WORLDVIEW OF MOVEMENT IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

The scientists have been paying attention to the study of cognitive aspects of language functioning more and more often recently. The question how the language captures the amount of knowledge about the world, which is formed by the humanity in the process of cognitive functioning, is especially relevant.

During the cognition of the reality, the human is distinguishing similar phenomena and highlighting their essential common features. As a result of these mental processes, the conceptualization of reality is happening – formation of the totality of concepts that describe all the objects, phenomena, processes. The language concepts contain all of the main features of an object or a phenomenon and its naive, evaluative components. The totality of concepts schematically recreates the language conceptualization of the surrounding world.

The language worldview is expressed by the means of word formation, grammar, syntax, but the major amount of information is contained in lexicon. The features of the speaker's worldview demonstrate the lexical composition of the language, lexical-semantic groups and fields. The integral semes, which are part of the meanings of many verbs, are also crucial for the recreation of the language conceptualization of the surrounding world. When these semes are established, it becomes possible to distinguish the totality of the basic concepts for the lingual worldview.

The totality of concepts of the language picture of movement can be represented as a synoptic scheme of thesaurus of verbs of movement. Ideographic dictionary represents the language conceptualization

of the surrounding world, if concepts are formed on the base of analysis of words meanings. To establish the array of concepts, we analysed the definitions of 8 066 verbs of movement by the method of degree identification.

It was discovered that the language totality of concepts of movement consists of 21 concepts of space, 2 of time, 28 concepts of the way of movement, and 5 general concepts. The lingual understanding of movement has a naive nature. It is important for the speakers, in which direction or on which trajectory the object is moving, how it changes its location or position; how it starts or ends the movement; how the moving object looks, how, by which means, in (on) what, where, on which surface it is moving. In addition, it was discovered during the study, which fragments of the language picture of movement are transferred by the means of word formation.

The ideographical classification of verbs enables us to establish the language picture of movement and represent it as a synoptic scheme of thesaurus. The further study of the language picture of the world will help to explain the processes of cognition, thinking and preservation of the human knowledge in the language.

Key words: *conceptualization of the surrounding world, verbs of movement, lexical-semantic fields, thesaurus, concept.*

Стратулат Н. В.

Національна академія внутрішніх справ

ВИПАДКИ ПОРУШЕННЯ АКЦЕНТУАЦІЙНИХ НОРМ У ФАХОВОМУ МОВЛЕННІ

У статті проаналізовано актуальні питання мовних норм у мовленнєвій фаховій практиці, дотримання яких є вагомим показником загальної професійної культури. Акцентовано увагу на ролі акцентуаційних норм сучасної української літературної мови в реалізації їх у мовленні фахівців правової галузі. Виявлено, що правила наголошування є складними для засвоєння, тому вони становлять важливу ланку в опануванні мови й використанні її на практиці – у професійному мовленні.

Спираючись на наведені приклади, названо основні причини недотримання норм наголошування, яке свідчить про низький рівень мовленнєво-професійної культури.

На поданому лексичному матеріалі описано типові помилки, які відображають недотримання нормативності щодо наголосу. Визначено причини цих помилок та названо шляхи їх уникнення під час вимови, зокрема у професійному мовленні.

У межах лексико-граматичного класу іменників визначено продуктивні групи номінативних одиниць, котрі репрезентують основні випадки порушення акцентуаційних норм.

На конкретних прикладах лексичних одиниць (іменниках) простежено особливості випадків недотримання норм вимови, зокрема правильного наголосу. Спостереження показали, що найвірогідніше припуститись помилки з визначенням наголосу в таких групах: віддієслівні іменники середнього роду із загальним значенням опрідметненої дії (процесу); віддієслівні іменники, які утворились шляхом усічення основи, із загальною семантикою – процес, дія; іменники на позначення осіб (найменування родинних і близьких відносин), а також одиниці з наявними у структурі слова певними коренями.

Ключові слова: культура професійного мовлення, мовленнєва практика, провила наголошування, порушення наголосу, типова помилка, наголос іменників.

Постановка проблеми. Питання формування грамотного мовлення в підготовці фахівців правової сфери в контексті загальної професійної культури, безсумнівно, є пріоритетним, адже рівень професійного мовлення є певним своєрідним індикатором фахової компетентності. І на сьогодні, коли ринок праці в умовах значних соціальних перетворень і постійної мінливості висуває високі вимоги до майбутнього фахівця, суттєво підвищились і відповідні стандарти до рівня його комунікативних умінь та навичок, що, зі свого боку, суттєво впливає на ефективність загальної професійно-правової діяльності. За словами мовознавців-сучасників, фахова діяльність юриста має яскравий соціальний характер, де основним засобом його спілкування є мова, доречно і грамотне використання якої в мовленнєвій професійній практиці є показником професіоналізму [3, с. 23].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фахової культури, передусім мовленнєвої, вченими досліджується в різних аспектах.

Так, наукові розвідки цього актуального питання можемо побачити у працях Л. Барановської та С. Циганій [3], які розглядають культуру мови як складник культури професійного спілкування, Ю. Короткова аналізує головні якості, притаманні культурі мовлення правників [1], Н. Артикуца висвітлює підходи до мовної підготовки фахівців галузі права, Л. Чернікова пропонує шляхи вдосконалення мовної підготовки майбутніх правознавців [5], І. Саражинська вивчає шляхи формування мовленнєвої компетенції майбутніх працівників правоохоронної сфери [2], А. Токарська та І. Качан описують ознаки офіційно-ділового стилю мовлення правників [6] тощо. Проте актуальність вивчення питання культури професійного мовлення залишається, оскільки практика показує, що на сьогодні ще є прогалини у процесі професійної комунікації, зокрема в дотриманні мовних норм у мовленнєвій діяльності юристів. Вилучення цього недогляду, безперечно, сприятиме підвищенню рівня професійної компетентності фахівця.

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати випадки порушення мовних норм (норм наголошування) в мовленнєвій фаховій практиці; висвітлити типові помилки, які порушують культуру мовлення правника як фахівця, і з'ясувати причини їх виникнення; згрупувати виявлені помилки за семантичними і граматичними ознаками в межах іменникових одиниць; виявити роль мовної норми, зокрема її дотримання, в загальній мовленнєво-професійній культурі.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що «культура мови є найвищим рівнем володіння людиною писемними та усним засобами мови» [3, с. 23], одним із головних елементів якої є, власне, мовна нормативність. А нормативність, зі свого боку, – це невідхильність від установлених й утверджених певних правил. Відомий мовознавець С. Єрмоленко, яка є одним з авторів енциклопедичного видання «Українська мова», акцентує увагу на тому, що «Мовна норма – головна категорія культури мови» [7]. І ця категорія поширюється як на орфоепічні, орфографічні, так і на лексичні й інші норми української мови.

Розглянемо акцентологічні норми, які регулюють наголошуваність слів у сучасній українській літературній мові, а також випадки їх недотримання у професійному мовленні.

Правила наголошування (акцентуаційні норми, або словесний наголос) сучасної українській літературній мові для засвоєння є нелегкими. Передусім це можна пояснити такою характерною рисою для українського словесного наголосу, як рухомість. Наприклад, форма називного відмінка іменника чоловічого роду однини *фахівце́ць* буде мати наголос на *е*, а форма родового відмінка – на *я фахівця́*, або ж форма множини у всіх відмінках: *фахівці́*, *фахівці́в*, *фахівця́ми* тощо.

Проте, звичайно, в українській мові є багато слів, котрі мають нерухомий (сталий) наголос – під час змінювання лексичних одиниць за формами роду, числа, відмінка тощо залишається незмінним. Наприклад, форма називного відмінка іменника чоловічого роду однини *украї́нець* (наголос на *ї*) при змінюванні наголос залишається нерухомим (сталим): *украї́нця* (чоловічий рід, однина, родовий відмінок), *украї́нцем* (чоловічий рід, однина, родовий відмінок), *украї́нка* (жіночий рід, однина, називний відмінок), *украї́нки* (жіночий рід, однина, родовий відмінок), *украї́нці* (множина, називний відмінок), *украї́нці́в* (множина, родовий відмінок) тощо.

Описані вище особливості наголосу в українській мові є своєрідними причинами, котрі

зумовлюють виникнення помилок наголошування, оскільки часто користувачі мови (за відсутності відповідних знань, з одного боку, і практики – з іншого) в мовленні припускають порушень акцентуаційних норм, тобто нерідко трапляються помилки, зумовлені змішуванням рухомого й нерухомого наголосу.

Крім того, одним із чинників, який спричиняє порушення нормативності мовлення, є калькування з російської мови – регресивна асиміляція. Проілюструємо це явище такими прикладами: *симе́трія* замість *симетрі́я*, *дошка́* замість *дошкa*, *до́чка* замість *дочкa*, *ці́нник* замість *цінни́к*. І таких випадків, котрі демонструють порушення правил наголосу під іншомовним впливом, можна навести багато.

Варто також назвати вплив діалектних акцентуаційних особливостей, які впливають на практику мовленнєвої діяльності. Тут влучними будуть такі приклади: *сво́'я* замість *сво'я́*, *о́'знаки* замість *озна́'ки*.

Зрозуміло, що все це викликає труднощі у процесі засвоєння нормативного наголосу певного слова. Проте (і на цьому варто наголосити) складність опанування акцентуаційних норм не повинна спричинити їх ігнорування, оскільки дотримання правил наголошення є складником мовної культури загалом і професійної зокрема. Подолання недоліків у наголошенні слів потребує передусім щоденної праці над собою, усвідомлення акцентуаційних особливостей, постійного тренування, а також апробування в мовленнєвій фаховій практиці. Невипадково Іван Огієнко у своїй праці «Наука про рідномовні обов'язки» надав значної уваги дотриманню мовних норм у мовленні, зокрема й норм наголошування: «Літературний наголос – основа літературної вимови, а тому працюймо для набуття собі доброго літературного наголосу» [4, с. 14].

Ефективність цієї щоденної роботи залежить від лінгвістичного інтелекту, мовленнєвої мобільності особистості (й такої ж мобільності середовища, в якому перебуває ця особистість), де не останнє місце посідає мотиваційний компонент.

Проаналізуємо вивчені типові порушення наголосу у словах, розподілимо на групи та опишемо їх основні характерні особливості. Звернемо увагу на те, що приклади, де є ймовірність припуститись помилки або ж вона для такого випадку характерна, подаємо у словосполученнях як елементах мовлення. Це певні своєрідні відрізки професійної мовленнєвої діяльності. Наголосимо, що свої спостереження здійснювали в одному фаховому середовищі – правовому.

Досліджуваний матеріал показав, що найбільшу групу серед випадків порушення правил наголошування становлять іменники. І це природно, оскільки іменників, які за своєю функцією й суттю об'єднують слова на позначення предметності, в українській мові найбільше. А значить, і найбільша ймовірність уживання саме іменників невідповідно до встановлених в українській літературній мові норм.

У межах цього лексико-граматичного класу найперше місце посідають віддієслівні іменники середнього роду із суфіксами **-анн-**, **-янн-**, **-енн-**, **-ятт-** із загальним значенням одметненої дії (процесу), в яких нормативним (переважно) є наголошуваний суфікс: *адвокатува'ння, абсолютизува'ння, зізна'ння, вага'ння, надба'ння, чита'ння* та інші. Як відомо, в сучасній українській мові такі лексичні одиниці становлять основний масив серед розрядів віддієслівних іменників. І правовій галузі, звісно, їх необхідно віднести до групи найчастотніших, оскільки за граматичним і словотвірними значеннями такі іменники проявляють активність, відображаючи таку галузь знань, як юриспруденція. Це, зі свого боку, пояснює частотність типових помилок, яких припускаються фахівці цієї галузі. Продуктивність цієї групи можна продемонструвати такими прикладами з порушенням акцентуаційної норми: *основні завдання', термін ви'конання, фахові видання', чергове зібрання', обрання' керівника, поє'днання сил, вигнання' військ, визнання' помилок, складне запита'ння, термін навчання', правові вчення'.* Відповідно ж до норм наголошування правильні варіанти будуть такі, де наголос, як зазначалось вище, падає на суфікс віддієслівних іменників: *основні завда'ння, термін викона'ння, фахові вида'ння, чергове зібра'ння, обра'ння керівника, поєдна'ння сил, вигна'ння військ, визна'ння помилок, складне запита'ння, термін навча'ння, правові вче'ння.*

Однак у межах цієї групи зустрічаються поодинокі випадки, де за традицією наголос не відповідає загальній тенденції. Так, правильно вживати *рівне ди'хання, мати зобов'язання,* а неправомірним у цьому разі буде: *рівне диха'ння, мати зобов'яза'ння.* Або ж слова, які залежно від своєї лексичної семантики будуть мати той чи інший наголос. Для прикладу можна навести такий іменник, як *заняття.* У значенні «те, чим хто-небудь займається (справа, праця тощо)» в цьому слові традиційно наголос падає на суфікс: *зая'ття.* Якщо ж у значенні «урок, лекція в навчальних закладах і, взагалі, навчальна справа», то – на

закінчення: *заняття'.* Тому *мати своє заня'ття,* але *відвідати заняття' з цивільного права.*

Спостереження над випадками недотримання норм наголошування демонструє активне входження у «групу ризику» віддієслівних іменників, які утворились шляхом усичення основи, із загальною семантикою – процес, дія: *ро'змах, витрати, о'бстріл* та інші. Продуктивність цієї групи переважно зумовлена впливом російської мови, калькуванням вимови того чи іншого слова з неправильним наголошенням, відповідно до норм сучасної української літературної мови. Проілюструємо це таким мовним матеріалом: *пока'з досягнень, пе'репис населення, розла'д у сім'ї, розпа'д системи, ви'моги до документів* – порушено норми наголошування. Натомість нормативний варіант зовсім інший, власне, він і демонструє особливість, характерні риси, притаманні системі української мови. Порівняймо для прикладу: *по'каз досягнень, пере'пис населення, ро'здад в сім'ї, ро'здад системи, вимо'ги до документів* – дотримано норм наголошування.

Окрему групу слів, для яких характерні ймовірні порушення наголосу під час вимови (що, зі свого боку, порушує грамотність й одночасно правильність вимови усного мовлення) займають іменники на позначення осіб (найменування родинних і близьких відносинів, ознака за місцем народження, а також на позначення професійних занять (виду діяльності) особи. Причому це лексеми на позначення осіб як чоловічого, так і жіночого родів: *експе'рт, при'ятелька, уро'дження.* Репрезентують випадки порушення акцентологічної норми такі одиниці: *молодша до'чка, старший донька', мій ві'тчим, опікуватись дітьми', краща подруга', хорошиий прия'тель, уродже'нець Херсонщини* – неправильний варіант. Натомість правильно ж говорити *молодша дочка', старший до'нька, мій вітчи'м, опікуватися ді'тьми, краща по'друга, хорошиий при'ятель, уро'дженняць Херсонщини.*

Варто звернути увагу в цій групі на слово *підданий,* оскільки саме лексична семантика (а семантична структура цього слова має два значення) визначає місце наголосу в ньому. Так, у першому значенні «дієприкметник пасивний минулого часу чоловічого роду до *піддати,* де *піддати* означає – допомагати кому-небудь підняти щось важке; впливати, діяти чим-небудь на когось, щось із метою поліпшення, вдосконалення; класти, сипати, лити тощо на додаток до чого-небудь; додавати, добавляти та інше» наголос падає на перший склад – *пі'дданий.* Друге

значення «особа, яка перебуває в підданстві певної держави, влади, правителя» вимагає зміни наголосу, у такому разі буде наголошений другий склад – *підда'ний*. Порівняймо, до першого прикладу *підданий пливу* – наголос на першому складі, до другого – *слов'янський підда'ний* – на другому.

В окрему групу варто виокремити слова, які за своєю специфікою перебувають у безпосередньому зв'язку з їх аналогами щодо нормативного наголошування (зادля недопущення помилок у мовленні варто знати цю логічну особливість).

Особливості цього зв'язку виявляються насамперед у тому, що кожному слову цієї групи властива подібність до акцентуаційних норм. Скажімо, якщо виникають труднощі з вибором наголосу у слові *каталог* (друга частина **-лог**), і сумніви *ката'лог* чи *катало'г*, то варто звернутися до іменників, які у своїй словотвірній структурі також мають частину **-лог**, на яку й падає наголос. Наприклад, *монолог юриста*, *форма діалогу*, *актуальний полілог*, *останній некролог*. Вочевидь, якщо виникає питання щодо наголосу у слові *каталог*, безсумнівно, скориставшись методом аналогії, розуміємо, що наголошеним буде останній склад, тобто **-лог**. Тому правильно буде вимовляти *катало'г юридичної літератури*, а не *ката'лог юридичної літератури*.

Метод аналогії поширений і на групу слів, які у своїй словотвірній будові мають другу частину **-опис**. Найпоширенішими типовими помилками тут є наголошування першого складу під час вимови у словах *жи'вопис*, *ру'копис*. Зрозуміло, що це явна калька з російської мови, для якої саме таке наголошення є нормативним. Проте в сучасній українській мові правила наголосу, які поширюються на ці слова, інші. І їх, безперечно, треба знати. Знову ж таки можна вдатись до методу схожості, за яким наголос буде ідентичний до подібних випадків. Скажімо, *новий право'пис*, *часо'пис українською мовою*. Вимовити інакше, ніж з наголосом на **-о'пис**, – неможливо (інші форми навіть звучати будуть штучно). Спробуємо застосувати названий метод до слів *живопис* і *рукопис*. Маємо відповідні до чинних правил варіанти: *твори живо'пису*, *надіслати руко'пис*.

Регулярно вживають у професійному мовленні із порушенням правил вимови такі слова, до складу яких уходить частина **-мов-** у ролі кореня. Найтипівішим у цій групі є слово *вимова*. У контексті досліджень щодо правильності усного мовлення, мабуть, цей приклад звучить як іронія, однак це лише підтверджує актуальність

питання, котре вивчаємо. Тож знову звернемося до методу аналогії, який використовуємо. Так, для прикладу подамо словосполучення, елементами яких є одиниці, що містять наголошуваний корінь **-мов-**: *найкраща промо'ва*, *відмо'ва від подарунків*, *підмо'ва на злочин*. Оскільки цей метод спрацьовує в подібних випадках завжди і для запам'ятовування він дійсно є дієвим, застосування його в мовленні дозволить дотримуватись правил наголошування. Серед двох варіантів *правильна вимо'ва* і *правильна ви'мова*, безсумнівно, обираємо перший. Звертаємо вашу увагу на те, що це словосполучення, його зміст, стосується як відображення нормативності мовлення, так і обраної позиції користувача мови в підвищенні рівня культури в мовній практиці.

Не оминуло питання правильного вибору наголосу й під час уживання в мовленні слова *довідник*, із словотвірним елементом **-від-**, що, як і в попередньому прикладі, виступає в ролі кореня. Переважно вимова цього слова, зокрема наголошування, неправильна, оскільки перевагу надають наголосу на суфікс **-ник-**: *довідни'к*, що, зі свого боку, є порушенням правила. Узнявши до уваги, що за правилами сучасної української мови це слово вимовляємо як і його спільнокореневу одиницю *український відпові'дник* (у складі словосполучення), не зможемо припуститись помилки. Серед варіантів *спеціальний дові'дник* і *спеціальний довідни'к* обираємо перший, відповідно до правила.

Також уваги заслуговує постійна помилка в часто вживаному слові *листопад*, частиною структури якого є корінь **-пад-**. Чомусь, можливо, до власних фонетичних уподобань або ж під впливом діалектів, переважно вимовляють із наголосом на другий склад *листо'пад*, хоча це є порушенням норм вимови. Прослідкуємо як вимовляється корінь **-пад-** в інших спільнокореневих словах (під наголосом чи без наголосу). Для прикладу візьмемо *затяжний снігопа'д*, *місце біля водопад'ду*. Попри те, що ці спільнокореневі слова мають два корені, (як і у слові *листопад*) наголос падає на другий корінь (**-пад-**). Тому за аналогією застосовуємо це правило й до слова *листопад*: *листопа'д цього року*.

Висновки і пропозиції. Отже, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що акцентуаційні норми, як і інші мовні норми, посідають чільне місце у процесі утвердження особистості фахівця. Дотримання мовних норм відображає рівень фахової компетентності. Порушення правил вимови, передусім наголосу, демонструє

низький рівень мовленнєво-професійної культури. Причинами недотримання норм наголошування є: змішування рухомого й нерухомого наголосів (які характерні для української мови), вплив інших мов, зокрема російської, та діалектної форми мови.

Досліджуваний мовний матеріал показав, що серед лексико-граматичного класу іменників (у межах якого проводилось вивчення, оскільки він представляє найбільшу групу лексики) продуктивними групами, котрі відображають порушення норм наголосу, є віддієслівні іменники середнього роду із суфіксами **-анн-**, **-янн-**, **-енн-**, **-ятт-** із загальним значенням опредметненої дії

(процесу); віддієслівних іменників, які утворились шляхом усічення основи, із загальною семантикою – процес, дія; іменники на позначення осіб (найменування родинних і близьких відносин, ознака за місцем народження, а також на позначення професійних занять (виду діяльності) особи. Крім того, випадки недотримання правил наголошування зустрічаємо у словах, у структурі яких є корені **-лог-**, **-опис-**, **-мов-**, **-від-**. Незважаючи на те, що акцентуаційні норми є складними для засвоєння, вони, безсумнівно, становлять важливу ланку у вивченні мови й використанні її на практиці – у фаховому мовленні, у професійно-правовому спілкуванні зокрема.

Список літератури:

1. Артикуца Н. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів і викладачів права. *Право України*. 1997. № 12. С. 33–39.
2. Барановська Л., Саражинська І. Формування професійно-мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців правоохоронної сфери. *Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць*. Київ : 2008. Вип. 27. Част. 1. С. 45–50.
3. Барановська Л., Циганій С. Культура мови як складова культури професійно-правового спілкування працівників юридичної галузі. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Педагогіка, Психологія*. 2015. № 6. С. 23–25.
4. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів : Фенікс, 1995. 46 с.
5. Чернікова Л. Шляхи удосконалення мовної підготовки майбутніх правознавців. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 239. С. 134–136.
6. Токарська А., Кочан І. Культура фахового мовлення правника : навчальний посібник для вузів. Львів : Світ, 2003. 310 с. <http://litopys.org.ua/ukrmova/um55.htm>.

Stratulat N. V. CASES OF THE ACCENTUAL NORMS VIOLATION IN PROFESSIONAL SPEECH

The article is devoted to topical issues of linguistic norms in speech professional practice, compliance with which is an important indicator of the general professional culture. Emphasis is placed on the role of the accentual norms of the modern Ukrainian standard language in their implementation in the speech of legal professionals. It was found that rules of accent are difficult to learn, so they are an important link in mastering the language and using it in practice – in professional speech.

Based on the above examples, the main reasons for non-compliance with the accent standards, which indicates a low level of speech and professional culture, are identified.

The given lexical material describes typical errors that reflect non-compliance with the accent standards. The causes of these errors are identified and ways to avoid them during pronunciation, in particular in professional speech, are identified.

Within the lexical and grammatical class of nouns, productive groups of nominative units which represent the main cases of the accentual norms violation have been determined.

On specific examples of lexical units (nouns) the peculiarities of cases of non-compliance with pronunciation norms, in particular correct accent, are traced. Observations have shown that it is most likely to make mistakes with the definition of accent in the following groups: verbal nouns of the middle gender with a common meaning of the objectified action (process); verbal nouns formed by truncating the base, with common semantics – process, action; nouns for the designation of persons (name of kinship and close relations), as well as units with certain roots in the word structure.

Key words: culture of professional speech, speech practice, rules of accent, violation of accent, typical mistake, accent of nouns.

Строкаль О. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СВІТ БОГІВ НА КОЛЬОРОВІЙ ПАЛІТРИ МОВИ ОЛЕКСІЯ ДОВГОГО

У статті проаналізовано особливості вживання лексем на позначення хроматичних та ахроматичних кольорів, які беруть участь у створенні поетичних образів реалій горішнього світу. Автором статті здійснено аналіз ключових проблем, які порушено сучасною лінгвістикою в межах антропоцентричної парадигми, та наголошено на важливості мовного вираження того чи іншого погляду певного індивіда на дійсність.

Під час проведення дослідження автором було зроблено низку теоретичних узагальнень, які стосуються проблеми сприйняття індивідом довкілля, формування на основі цього сприйняття концептуальної картини світу та вираження її за допомогою низки лінгвальних засобів. Також у дослідженні було порушено питання поетичного тексту в лінгвістиці та інтерпретовано його як особливу індивідуально-авторську інтерпретаційну модель довкілля. Аналіз особливостей мовного відображення картини світу ліричним героєм Олексія Довгого показав, що одними з активних мовних засобів у нього виступають одиниці на позначення кольорів та їхніх відтінків. У статті з'ясовано, що в поетичній мові автора кольороназви часто використовуються з метою відображення реалій горішнього світу, світу богів. Такі лексеми уживаються поетом із метою відображення особливостей взаємодії світу земного зі світом небесним.

Як показав аналіз, найбільш уживаними в поетичній мові автора є одиниці на позначення синього, жовтого, голубого та червоного кольорів. У мові Олексія Довгого такі лексеми використовуються з метою поетичного вираження гармонії між двома світами, а також для репрезентації ситуації конфлікту, образної передачі гніву богів та руйнівних процесів. Було з'ясовано, що номінація синього кольору, яка виступає символом неба, божественної сутності, часто контекстуально взаємодіє з лексемами на позначення небесних світил та різного типу еманцій Світового Дерева. Поруч із нею автор часто вживає кольоропозначення «жовтий», акцентуючи на ролі сонця в горішньому просторі. Лексеми на позначення червоного та білого кольору поруч із номінаціями блакитного беруть участь у зображенні деструктивних начал у деяких текстах поета.

Ключові слова: колір, символ, божественний, гармонія, дисгармонія, мовна картина світу, поезія Олексія Довгого.

Постановка проблеми. Питання взаємодії внутрішнього світу людини і світу зовнішнього віддавна цікавлять представників різних наукових напрямів, шкіл, течій. Осібне місце в колі цієї проблематики займають дослідження особливостей мовної експлікації результатів цієї взаємодії, оскільки саме в мові як універсальному коді маємо водночас і репрезентацію індивідом своїх уявлень про навколишній світ, явища та процеси, які в ньому відбуваються, і водночас опосередковану, непрямую, часто не підтверджену безпосереднім досвідом рецепцію й навіть оцінку ним певних особливостей довкілля, так би мовити, «із чужих слів». До того ж за посередництва мови індивід може здійснювати також деякий свідомий вплив на іншого індивіда, спонукаючи останнього до надання відповідних оцінок реальності, потрібних першому, і тим самим

формуєчи його мовну, а отже, й концептуальну картину світу, котра мислиться сучасними лінгвістами як глобальна й цілісна система інформації, яка безперервно конструюється [6, с. 4]. Як бачимо, роль мови у процесі пізнання людиною дійсності та взаємодії між людьми важко переоцінити. Не випадково В. Кононенко називає мову суспільним явищем, яке об'єднує мовні категорії в когнітивно-ментальну систему, забезпечує високий рівень інтелектуалізації, актуалізацію національно-культурних процесів на ґрунті розвинутої образно-поняттєвої парадигми [9, с. 3]. Мова як явище цілком матеріальне, природно, має низку засобів, форм її втілення. Одним із найбільш поширених та універсальних її експлікантів постає текст як явище щоразу яскраве та унікальне, адже саме в тексті сконцентровано низку передусім мовних, а також і сюжетно-

композиційних засобів для передачі індивідуально-авторської рецепції дійсності [12, с. 43]. Текст виступає комплексним мовно-комунікативним явищем, у якому є вичерпна реалізація відповідної мовної одиниці внаслідок наявності в ньому різного типу семантичних рівнів – від мікрорівня мовної одиниці до власне контекстуального рівня та рівня макроконтексту, який передбачає врахування не лише сюжетно-композиційних особливостей, але й низки так званих позамовних особливостей. Саме така особливість тексту й зумовлює наявність у сучасному мовознавстві низки поглядів на цю категорію – так, зокрема, деякі науковці, семантично розширюючи її, вводять навіть поняття гіпертексту на позначення соціальної реальності. На нашу думку, найбільш доречним є визначення тексту як результату мовленнєвотвірного процесу, якому властива завершеність – твір, об'єктивований у вигляді писемного документа, літературно опрацьований, відповідно до типу цього документа, та складається із заголовка й низки одиниць (надфразних єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку [3, с. 28].

Говорячи про найбільш яскраві репрезентативні його форми, зауважимо, що особливе місце з-поміж усіх виявів тексту займає текст поетичний. Саме в ньому вбачаємо максимально сконденсовану, влучну, ритмічно й художньо насажену передачу читачеві досвіду митцевого світобачення. Поетичний текст, як своєрідна індивідуально-авторська інтерпретаційна модель навколишніх явищ і процесів дійсності, поєднує в собі поруч з індивідуальним і колективний досвід людства – його уявлення про будову та природу всесвіту, які знайшли своє втілення в міфах, легендах, переказах і казках. Такі уявлення часто характеризуються виразним національно-культурним забарвленням, зумовленим кліматичними, ландшафтними та географічними особливостями проживання соціуму, які «<...> не можуть не позначатись на мовленнєвій практиці, а отже, опосередковано й на психолінгвістичній парадигмі особистості» [9, с. 35]. Рецепція індивідом згаданих особливостей майже завжди відбувається в конкретно чуттєвій формі. Адже саме візуальний, смаковий, одоративний, тактильний чи кінетичний досвід найперше формують уявлення особи про всесвіт довкола неї. Такий безпосередньо перцептивний досвід індивіда виступає певним стрижнем, довкола якого численні другорядні чи ретрансльовані кимось іншим такі

переживання вибудовують надзвичайно динамічну, чуттєву картину світу, експліковану на мовному рівні відповідними одиницями. У поетичному, художньому тексті одними з найбільш яскравих експлікаторів цього чуттєвого досвіду виступають одиниці на позначення реалій візуального світу, який оточує ліричного героя. Як зазначає Г. Клочек, візуальні зображення характеризуються високою функційністю, виступаючи основними глибоко змістовними генераторами художніх смислів [8, с. 226]. Саме тому, на нашу думку, **актуальним** є дослідження таких мовних візуальних засобів у поетичній тканині тексту, де вони вживаються митцем не лише з метою відображення реалій довкілля, але і для вираження внутрішнього стану його ліричного героя, оцінки ним тих чи інших подій, явищ, людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У художньому тексті одиниці-носії колірної семантики характеризуються досить активним використанням та смисловою і стилістичною багатогранністю. Така висока частотність уживання зумовлена, передусім, закоріненим у національно-етнічну свідомість символізмом назв кольорів, які для наших далеких пращурів пов'язувались із реаліями сакрального світу. З іншого боку, кольоративи відзначаються високим ступенем вияву індивідуально-авторського начала, відображаючи у своїй гамі численні авторські асоціації, алюзії та переживання його ліричного героя.

В українській лінгвістиці питання кольоративів має давню історію. Так, вивченню зазначених одиниць поклав початок О. Потебня, який уважав їх одними з найбільш вагомих складників образної системи [11]. Згодом історію образного сприймання кольорів від первісних часів до сьогодення досліджував Г. Півторак [10]. У сучасному мовознавстві питанню вивчення кольороназв присвячено дослідження таких мовознавців, як Н. Адах, І. Бабій, Г. Губарева, В. Дятчук, О. Крижанська, Л. Пустовіт, О. Рудь, Л. Супрун та багатьох інших. У них згаданими авторами порушено проблеми семантики, функційних особливостей та низку теоретичних питань.

У межах окресленої проблематики, на нашу думку, недостатньо дослідженою залишається поезія сучасного автора – Олексія Довгого, в мові якого можемо помітити вербалізацію за допомогою лексем із кольористичною семантикою як традиційних уявлень людства та українців, відображених у міфах та легендах, так і почуттєво-настрійних мотивів ліричного героя, крізь призму яких відбувається оцінка останнім реалій

довкілля, вибудовування ієрархії цінностей на тлі образно-поетичного відображення дуалістичної природи всесвіту як умістилища життєтворчих та руйнівних сил водночас.

Таким чином, об'єктом нашого дослідження є мова поетичних текстів Олексія Довгого, представлених у його чотиритомному виданні вибраного, а також, власне, самі одиниці-кольороназви. Предметом стало з'ясування особливостей репрезентації космологічних уявлень ліричного героя поета лексемами із семантикою кольору.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження характеру лінгвістичної експлікації концептуальної картини світу ліричного героя Олексія Довгого за допомогою лексем, які мають семантичну вказівку на той чи інший колір. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: розкрити ідіостилістичну природу використання письменником тих чи інших кольороназв; з'ясувати особливості мовного вираження космологічних уявлень ліричного героя Олексія Довгого за допомогою лексем із тим чи іншим колірним семантичним компонентом.

Виклад основного матеріалу. Колір поруч із низкою одиниць на позначення смакового, запахового, тактильного чуттєвого досвіду виступає одним із найбільш яскравих експлікантів авторської індивідуальності. Саме в таких одиницях поет чи прозаїк виявляють читачеві свою оцінку реальності, своє бачення, свій настрій та почуття. Свідомо чи несвідомо автор тексту добирає слово, наприклад, кольоратив, яке максимально співзвучне з його авторською емоційно-експресивною інтенцією, перебуває в художньо-поетичній чуттєвій гармонії із внутрішнім станом його ліричного героя, його творчого альтер-его, слово, яке як несвідомий складник сприяє адекватному відтворенню реципієнтом внутрішнього світу ліричного героя, а як свідомий – естимації авторської майстерності. «*Живу у світі кольорів і звуків, // у музиці наструнених тиєниць, // серед лунких машинних перестуків, // у царстві див і вічних таємниць...*» [5, с. 204], – ось так окреслює свій художньо-мистецький простір поета Олексія Довгий, акцентуючи на властивих його поетичній палітрі візуально-кольористичному та акустичному аспектах.

Колір, зазначає І. Васютенко, постає усвідомленим, ретельно продуманим прийомом, за допомогою якого художник слова відображає свої думки й відчуття [1, с. 4]. Кольороназви, відповідно, виступають не лише експлікантами-атрибутами, а й певними художніми засобами репрезентації емоційної та мисленнєвої естимації, індивідуаль-

них образів реалій дійсності, почуттів, переживань, емоцій та думок.

У поетичній мові Олексія Довгого однією з найбільш репрезентативних груп слів – назв кольорів – виступає група лексем на позначення атрибутів реалій сакрального, трансцендентного світу, який охоплює світ небесний та світ потойбічний. Одним із найбільш поширених в ідіостилі митця виступає **синій** колір, якому ліричний герой поета надає часто характеристик божественного начала, пов'язуючи його з горішнім ярусом просторового континууму. Із цим ярусом у світогляді ліричного героя пов'язаний також **жовтий** (або ж **золотий**) колір. Корелює зі згаданим синім кольором також і **голубий** (чи **блакитний**), який у деяких авторських контекстах переосмислюється, стаючи символом деструктивних процесів. Останні часто художньо посилюються лексемами на позначення **червоного** кольору та реалій, асоційованих із ним.

Так, у поезії «**Сині гори. Небо синє...**» [4, с. 395] максимально повно реалізується семантика синього кольору як кольору небесного простору й моря [2, с. 473]. Згаданий твір можна цілковито вважати репрезентативним лірико-поетичним твором, який, незважаючи на свою чотирирядкову структуру, вичерпно розкриває перед читачем усю оту «божественність» і символічну сакральність синього кольору, який Дж. Тресідер трактує як найбільш спокійний і найменш матеріальний. Дослідник акцентує на винятковій сакральності цього кольору, зазначаючи, що синій колір виступає атрибутом багатьох небесних богів, таких як Амон у стародавньому Єгипті, шумерська Велика Матір, грецький Зевс (Юпітер), Гера, індійські Індра, Вішну та його еманация із блакитною шкірою – Крішна [13, с. 334]. Читаємо в поета: «*Сині гори. Небо синє. // Зорі в мареві-імлі. // Синій місяць на соснині, // Сині тіні на землі*» [4, с. 395], – бачимо, як автор художньо посилює міфічний зв'язок згаданого кольору з горішнім простором, уводячи номінації асоційованих із ним реалій – неба, зір, місяця. Особливим в аналізованому контексті також є образ-символ гори. Як зауважує В. Войтович, небо нашими пращурами уявлялось горою, аналогом якої є і Світове Дерево, яке вершиною сягає неба [2, с. 112] – в нашому контексті еманациєю Світового Дерева виступає образ соснини. Як бачимо, в аналізованій поезії синій колір виступає не лише символом небесного простору, але й у ширшому художньо-поетичному макроконтексті відображає гармонію двох світів – земного і небесного.

Поєднання двох кольорів – синього й жовтого як двох виявів небесного божественного начала зустрічаємо в поезії «Синя діброва. Синя діброва...» [5, с. 98]. Так, лексема «діброва», експлікуючи поза контекстом більшою мірою образ лісу як одного з основних місць перебування надприродних сил, локусу, через який пролягає шлях до потойбічного світу [2, с. 279], в аналізованому контексті вживається поетом із метою художнього відображення образу Світового Дерева, яке, возвеличуючись над земним «вереском трав», поєднує світ богів зі світом земним, порівняймо: «Синя діброва. Синя діброва. // Синій усесвіт над вереском трав. // Синя і жовта сьогодні Покрова, // Синя і жовта сьогодні Пора <...>» [5, с. 98], – космологічна тональність авторського мотиву посилює лексема «усесвіт». Звертає на себе увагу символізм жовтого кольору, репрезентованого в поетичних рядках відповідною лексемою. Як зауважує Дж. Трессідер, жовтий колір з усіх основних кольорів є найбільш суперечливим, поєднуючи в собі як негативні, так і позитивні конотації. Так, за словами дослідника, теплі тони асоціюються із сонячною символікою сонця та влади. Водночас жовтий колір часто пов'язували із жовтою шкірою, страхом чи хворобою, він асоціювався з опалим листям та перестиглими плодами, що, зі свого боку, зумовило асоціативний зв'язок зі смертю [13, с. 97]. У цьому разі жовтий колір, бачимо, репрезентує, по-перше, горішний світ, світ сонця – через асоціативно-контекстуальний зв'язок з образами неба, експлікованим синім кольором, та Великої Матері (тут – Покрова), а по-друге, виступає виразним національно-маркованим символом українського прапора внаслідок поєднання в колористиці останнього саме згаданих барв, що засвідчує й подальший контекст: «Жовті знамена ідуть стороною, // Сині знамена колишуть тебе» [5, с. 98]. Зауважимо, що у згаданій поезії семантику синього кольору посилює експлікований похідними від слова «голубий» лексемами «голубизна» та «голубе» блакитний колір, який у свідомості українців набув символіки справедливості, доброї слави, доброго походження [7, с. 41], порівняймо: «Все поріднилося з голубизною. // Все перевтілилось у голубе...» [5, с. 98].

Дещо оксюморонне, атипове чи власне індивідуально-авторське бачення кольорів можемо спостерігати в поезії «Летить, мов олень, час у відчайдушнім твісті...» [5, с. 39], у якій поет змальовує метаморфози Землі протягом часу існування на ній людства. У цьому тексті є переосмислене трактування таких традиційно позитивно

конотованих кольорів, як *голубий* та *білий*. Цьому сприяє, по-перше, введення в контекст майже на початку твору лексеми «блискавка», образ якої для українців віддавна символізував небесний вогонь громовержця Перуна, який той насилає, щоб відігнати темні змові сили (тут – *сніг*), злих духів. Окрім того, спалахом блискавиці Перун у Небі відкриває справжнє Небо – оселю богів, яку показує в мить свого гніву [2, с. 32], читаємо: «Летить, мов олень, час у відчайдушнім твісті, // Збиває древній пил – аж блискавка з-під ніг, // Крутиться земля у голубому свисті, // І сиплется з небес гарячий білий сніг...» [5, с. 39]. У наведених рядках звертає на себе увагу образ голубого свисту, який інтерпретується ліричним героєм як виразно негативний, незважаючи на стереотипно позитивне трактування голубого (блакитного) кольору. Аналізуючи художній контекст, зауважимо, що в цьому разі лексема «голубий» змінює свою аксіологію з позитивної на негативну внаслідок установаження семантичної мотивації від фразеологізованої сполуки «голуба планета» (Земля), конотація якої більш нейтральна, а також шляхом поєднання з лексемою «свист», яка часто має виразно негативну оцінку через асоціативний зв'язок із численними негативними фольклорними образами (зокрема, відомими образами *гадячого царя*, який свистить, наводячи жах на довкілля, чи *вовка-перевертня*, який свистить під вікнами [2, с. 460]; варто також згадати тут і відомий казковий образ *солов'я-розбійника*). До того ж аналізований образ *голубого свисту*, увиразнений контекстуально лексемою «крутитися», асоціативно наближається до образу вихору, який, за словами В. Жайворонка, в народі пов'язують із чортовим весіллям та вважають, що вихор – то диявол, а тому, коли несеться вихор, радять кинути в нього перехрещеною сокирою чи ножем, і вихор ущухне, а сокира чи ніж будуть скривавлені [7, с. 88]. Що стосується переосмислення традиційно позитивної конотації білого кольору як кольору світла, символу чистоти, істини, цнотливості, жертвності та божественності [13, с. 23], то митець, уводячи поруч із відповідною лексемою одиниці на позначення температурних характеристик (*гарячий*) та природних явищ (*сніг*), надає цьому образу практично патогенного акценту. Цьому сприяє те, що лексема «гарячий» має асоціативний зв'язок з образом вогню, який тут виступає хоч і божественним, проте деструктивним началом. Образ *снігу* тут має виразний асоціативно-образний зв'язок із зимою як порою, коли завмирає все живе.

У подальшому контексті одна із сем лексеми «гарячий» (біляядерна сема «вогонь») актуалізується введенням у контекст виразно негативно конотованими лексемами «пожежа» та «дим» із його атрибутом «ядучий» – «А над чолом Землі не царська вже корона, // Ядучий дим пожеж валує і тече <...>» [5, с. 39]. Розгортання деструктивної динаміки посилено введенням заперечувальної конструкції із часткою «не» (не царська), яка поруч із лексемою «корона» виконує функцію десакралізації образу землі як колиски життя; всеохопність цього процесу підкреслює дієслово «валувати». Порівняння «мов кров», яке стосується образу роси в рядках «І світиться на ній роса, мов кров червона, // І холодок галактик чоло її пече» [5, с. 39], сприяє трансформації цього образу із символу плодючості та божественної благодаті до символу сліз, горя та загибелі, де червоний колір як колір уже не сонця, влади чи життя, а барва смерті поруч із лексемами «холодок» та «пече» набуває виразно патогенного семантичного відтінку.

Висновки і пропозиції. Таким чином, як показує аналізований матеріал, у поетичній мові Олексія Довгого лексеми-номінації кольорів уживаються часто з метою художньо-поетичного вираження реалій горішнього ярусу просторової парадигми, який у свідомості ліричного героя асо-

ціюється з божественним началом, вищою владою та справедливістю. Найбільш репрезентативними з-поміж таких одиниць виступають лексеми на позначення синього та жовтого кольорів як образних еманцій неба та сонця. Однак, як бачимо із дослідження, деякі колоративні лексеми-репрезентанти так званого світу богів, які традиційно несуть яскраву позитивну конотацію, переосмислюються ліричним героєм поета та інтерпретуються ним як символи деструктивних процесів, які опосередковано характеризують дисгармонію між світом людей та богів, де останній виявляє себе не так через функцію зародження і плекання життя, як через гнів та покарання, що супроводжується уведенням низки апокаліптичних візій.

Окреслюючи перспективи подальших досліджень, зазначимо, що, аналізуючи, особливості кольоропозначень у поетичній мові автора, нами було помічено тенденцію митця до створення яскравих дуалістичних кольорообразів, які змінюють свою конотацію з позитивної на негативну і навпаки, залежно від авторського контексту. Уважаємо за доцільне розглянути це явище більш детально, оскільки в подальшому це дозволить більш точно й вичерпно окреслити унікальний характер лінгвальних маркерів ідіостилю Олексія Довгого.

Список літератури:

1. Васютенко І. Семантика і функціонування кольороназв як засіб художнього відображення в поетичній мовотворчості Миколи Бажана. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2012. Вип. 33. С. 3–7.
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ, 2002. 664 с.
3. Гальперин И. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : Наука, 1981. 137 с.
4. Довгий О. Вибрані твори : у 4 т. Київ : Укр. Письменник, 2009. Т. 1: Доторки блискавки. 414 с.
5. Довгий О. Вибрані твори : у 4 т. Київ : Укр. Письменник, 2009. Т. 2: Дихання вічності. Восьмивірші. 388 с.
6. Жаботинская С. Когнитивная лингвистика: к вопросу об уровнях концептуальных моделей. *Вісник Черкаського університету. Серія філологічні науки*. Черкаси : ЧДУ, 1997. Вип. 3. С. 3–11.
7. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.
8. Клочек Г. Поетика візуальності Тараса Шевченка. Київ : Академвидав, 2013. 256 с.
9. Кононенко В. Українська лінгвокультурологія. Київ, 2008. 327 с.
10. Півторак Г. Сім барв веселки. *Мовознавство*. 1969. № 4. С. 77–81.
11. Потебня О. Естетика і поетика слова : збірник. Київ : Мистецтво, 1985. 302 с.
12. Строкаль О. Між добром і злом: мовна експлікація амбівалентності всесвіту в поезії О. Довгого. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2020. Київ. Вип. XL : С. 40–57.
13. Трессидер Дж. Словарь символов. Москва, 1999. 652 с.

Strokal O. M. THE WORLD OF THE GODS ON THE COLOR PALETTE OF OLEKSII DOVHIY

The features of the use of tokens for the designation of chromatic and achromatic colors that are involved in the creation of poetic images of the realities of the upper world are analyzed in the article. The author of the article analyzes the key problems that are raised by modern linguistics within the anthropocentric paradigm, and emphasized the importance of expressing linguistically a particular individual's view of reality.

During the research, the author made a number of theoretical generalizations concerning the problem of perception of the individual reality surrounding, forming on the basis of this perception of the conceptual

worldview, and expressing it with a number of linguistic means. The study also raised the question of the poetic text in linguistics and interpreted it as a special individual author's interpretative model of the environment. The analysis of the features of the linguistic reflection of the worldview by Oleksii Dovhiy's lyrical hero showed that some of the active linguistic means are the units for the designation of colors and their shades. In the article it is found that in the poetic language of the author color names are often used to reflect the realities of the upper world, the world of the gods. Such tokens are used by the poet to reflect the peculiarities of the interaction of the terrestrial world with the celestial world.

As the analysis showed, the most commonly used in the poetic language of the author are the units for the designation of dark blue, yellow, blue and red. In Oleksii Dovhiy's language, such tokens are used to express poetic harmony between the two worlds, as well as to represent the situation of conflict, the figurative transmission of the wrath of the gods, and the destructive processes. It has been found that the nomination of blue, which is symbol of heaven, divine essence, often contextually interacts with tokens to denote the celestial luminaries and various types of emanations of the World Tree. Along with it, the author often uses color designation "yellow", focusing on the role of the sun in the upper space. Tokens for designation of red and white next to the blue categories involved in the image of destructive principles in some texts the poet.

Key words: *color, symbol, divine, harmony, disharmony, linguistic worldview, Oleksii Dovhiy's poetry.*

Тараненко К. В.

Університет митної справи та фінансів

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОЛІНГВІСТИКИ

У статті проаналізовано тенденції розвитку світової та вітчизняної еколінгвістики. Здійснено аналітичний огляд витоків, етапів становлення та тенденцій розвитку світової еколінгвістичної думки. У фокус уваги потрапляють наукові доробки зарубіжних та вітчизняних лінгвістів, підкреслені їхні спільні та відмінні вектори наукових пошуків. Доведено, що особливістю зарубіжних досліджень з еколінгвістики є зацікавленість не так екологією мови, як розробкою загальної теорії та методології дослідження мови з огляду на нову еколінгвістичну парадигму. Висвітлено різні підходи до розуміння мовної екології та екології мови, тлумачення предмета та завдань еколінгвістики. Узагальнено та окреслено проблемне поле еколінгвістики та виділено такі напрями: дослідження мовної картини світу, визначення зав'язків мовних і немовних компонентів, їхнього співфункціонування, дослідження мовного середовища та його впливу, вивчення причин мовного розмаїття, його типології й функціональності, аналіз факторів, котрі впливають на зникнення мов, систематизація екологічних і неекологічних елементів мовних систем, формування екологічної комунікації та лінгвістичної культури спілкування, уніфікація термінології наукової й фахової комунікації з урахуванням змін у глобалізованому суспільстві та свідомості людей, аналіз текстів із проблем охорони довкілля, дослідження екодискурсів, а також текстів навчальної спрямованості, націлених на виховання екограмотності, розгляд співвідношення екограмотності та мовної грамотності в контексті боротьби за чистоту мови. Визначено теоретичні та методологічні підходи до дослідження мови як динамічної системи у взаємодії із середовищем.

Ключові слова: екоконтроль, еколінгвістика, екологічне спілкування, екологія мови, проблемне поле, середовище, термін.

Постановка проблеми. Сьогодні суспільство все частіше замислюється над необхідністю екоконтролю, який охоплює не лише природоохоронну діяльність, а і стосується всіх сфер життєдіяльності людства. Пріоритетними завданнями сучасного суспільства стало врегулювання комунікативних відносин, гармонізація комунікативної взаємодії та забезпечення екологічності спілкування, що не матиме шкідливого впливу на здоров'я людини та її емоційний стан.

Сучасна світова лінгвістика значну увагу приділяє екологічним проблемам мови та мовлення. Набули актуальності лінгвістичні студії взаємодії мови із середовищем, які сформували новий науковий напрям – еколінгвістику, котра відзначається міждисциплінарним характером знання. За твердженням В. Шаховського, не тільки людина занурена в мовне середовище, а й мова занурена в людське (соціальне, психологічне, біологічне) середовище, що вимагає захисту, з одного боку, мови від цього розмаїття середовища побутування (функціонування) мови, з іншого – людини від самої мови [14, с. 54].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Про екологію мови почали говорити порівняно недавно, розглядаючи її в межах психології, антропології та соціології мови. Особливістю еколінгвістики як мультипарадигмальної дисципліни є те, що вона розглядає системну організацію мови з огляду на різноманітні природні та соціальні екосистеми. Метою еколінгвістики, на думку А. Стібба, є дослідження різних сфер життя та використання мультидисциплінарних перспектив для знаходження інтегративних шляхів аналізу навколишнього світу [22, с. 3]. Еколінгвістика є яскравим прикладом когнітивного та прагматичного повороту в сучасній науці, в якому відбувається наукове, теоретичне, методологічне та термінологічне об'єднання різних напрямів, від чого лінгвістика припиняє бути лише лінгвістикою. Утвердженню цього напрямку сприяє й те, що мову розглядають як живий організм, який підлягає законам еволюції.

Еколінгвістичні дослідження сучасної мовознавчої науки набувають усе більшої актуальності, постійно розширюється предметне коло інтересів

еколінгвістів, формується відповідна терміносистема, збагачуються знання про екологію мови, мовлення та комунікації. Питання екології мови висвітлюють у своїх роботах Б. Ажнюк, Л. Брусенська, М. Дьорінг, Г. Копніна, К. Кусько, В. Нечипоренко, Л. Нуждак, А. Раду, О. Семенець, Н. Солодовнікова, К. Тараненко, А. Філ, В. Шаховський та інші. Проблеми понятійно-термінологічного апарату вирішують О. Іванова, Н. Панченко, І. Петренко, А. Сковородніков, А. Стіб та інші. Еколінгвістичні дослідження на матеріалі ЗМІ проводять Л. Коханова, О. Семенець, О. Скочинець, С. Чемеркін, В. Шаховський та інші, в межах офіційно-ділового стилю та історії впровадження мовної політики – Л. Ажнюк, С. Дорда, Л. Масенко, В. Шишкін та інші. Еколінгвістичними дослідженнями в царині риторики, стилістики та культури мовлення опікуються Л. Масенко, В. Пасинок, А. Раду та інші. Невербальною комунікацією в еколінгвістичному вимірі опікуються Ю. Скриннік та Л. Солощук. Однак наразі еколінгвістиці бракує ґрунтовності теоретичних засад, усталеності термінологічного апарату, системності досліджень. Еколінгвістика як самостійна наукова дисципліна ще знаходиться на етапі пошуку та формування своєї основної парадигми, діапазон еколінгвістичних пошуків швидко зростає. Тому ставимо за мету – здійснити аналітичний огляд витоків та історії розвитку еколінгвістичної думки, окреслити проблемне поле еколінгвістики у вітчизняній та світовій науці, визначити перспективні напрями її розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати тенденції розвитку світової та вітчизняної еколінгвістики.

Виклад основного матеріалу. Прийнято вважати, що запровадив поняття екології мови Е. Хауген у 1972 році. Він визначав цей науковий напрям як вивчення взаємодії між будь-якою мовою та її довкіллям, яким для мови є суспільство, нація, котра використовує цю мову як один зі своїх кодів [21]. Проте сам А. Хауген уже спирався на роботу К. та Ф. Вьолінгів і Н. Шутца, де екологія мови поділялась на внутрішньомовну та міжмовну [21]. Ідеї еколінгвістичного характеру висловлював іще в XIX столітті О. Потебня, порушуючи питання про «етнозахисні функції мови», які сьогодні розглядаються мовознавцями в межах еколінгвістичної проблематики [1]. Однак еколінгвістика, як і будь-яка наукова дисципліна, від своєї появи, становлення та розвитку пройшла апробацію в межах науково-практичних конференцій та спеціалізованих видань. Позначимо цей шлях

лише оглядово: виголошення американським професором Ейнаром Хаугеном доповіді *The Ecology of Language* (США, 1970 р.) та публікація однойменної наукової праці (США, 1972), конференція Міжнародної асоціації прикладної лінгвістики (Греція, 1990 р.), Міжнародний конгрес «Мовна екологія» (Італія, 1990 р.), книга Е. Хаугена та А. Філа «Еколінгвістика» (США, 1993 р.), збірник наукових праць «Еколінгвістика: теорія, проблеми, методи» (РФ, 2003), збірник наукових праць «Екологія мови й мовна політика в сучасному суспільстві» (Україна, 2012), колективна монографія «Емотивна лінгвоекотологія в сучасному комунікативному просторі» (РФ, 2013), спеціальний випуск журналу «Language Sciences» під назвою «Еколінгвістика: екологія мови та екологія науки» (США, 2014), науковий журнал «Лінгвістика та екологія» (Великобританія, 2015) та інші.

На сучасному етапі розвитку еколінгвістики співіснують такі терміни на позначення цього наукового напрямку: еколінгвістика, лінгвоекотологія, екологічна лінгвістика, екологія мови, мовна екологія. Іноді вони вживаються синонімічно, іноді позначають різні предмети досліджень. О. Сковородніков уживає терміни «еколінгвістика» та «лінгвоекотологія» синонімічно [12]. А. Полухін стверджує, що термін «лінгвоекотологія» та «екологічна лінгвістика» насправді є синонімічними до терміна «екологія мови» [9], однак такий підхід провокує мовну надмірність: якщо ці терміни синонімічні, то лінгвістичній спільноті варто було б визначити один найбільш прийнятний. М. Дьорінг пропонує поділити еколінгвістичний підхід до розуміння мови на три підрозділи: екологію мови, яка аналізує взаємодію між мовами та опікується збереженням лінгвістичного розмаїття та мовами на межі зникнення; екологічну лінгвістику, котра переносить аналітичні концепти з екології до царини лінгвістики; критичну та прикладну еколінгвістику, що вивчає взаємодію між мовними явищами з метою реалізації екологічного дискурс-аналізу [17]. А. Філ та П. Мюльхойзер указують на два підрозділи еколінгвістики: екологію мови та екологічну лінгвістику [18]. У першому випадку лінгвісти вивчають регіональні мови і способи збереження їхньої самобутності, а у другому – працюють на перетині двох наук – екології та лінгвістики – й вивчають вплив мови на екологічну свідомість і, відповідно, говорять про значення мови у вирішенні екологічних проблем.

Британський лінгвіст А. Стіб, який став першим в історії професором екологічної лінгвіс-

тики, вживає термін «еколінгвістика», пояснюючи його так: «еко» в назві пов'язано з тим, що дискурс розглядається крізь екологічну призму, а «лінгвістика» обумовлена використанням методів лінгвістичного аналізу. На думку А. Стіба, еколінгвістика – це дуже широкий напрям, у якому працюють учені та дослідники – представники різних галузей знань [22]. Відмінною рисою зарубіжних досліджень з еколінгвістики є зацікавленість не так екологією мови, як розробкою загальної теорії та методології дослідження мови з огляду на нову еколінгвістичну парадигму. Серед такого різноманіття досліджень важливо виокремити принаймні п'ять особливостей екологічного підходу до розуміння мови, які поділяють сучасні зарубіжні еколінгвісти.

1. Еколінгвістика не розглядає мову як замкнену, усталену та ідеалізовану систему умовних знаків. За еколінгвістичним підходом мова є відкритою екосистемою, яка, на думку К. Фовлера та Б. Хождеса, має вивчатись не лише лінгвістикою, а й теорією розподіленої мови, екологічною психологією та теорією динамічних систем [23]. Мова функціонує не лише в системі детермінації «мова – культура», «мова – суб'єкт», а й у системі «мова–природа», «мова–екосистема», оскільки довкілля, ситуативний контекст мовлення впливають на структуру, значення та розвиток мови не менше за культуру та особистість, які й самі є частинами цих природних та соціальних екосистем.

2. Екологічний підхід передбачає, що мова не локалізована в суб'єкті мовлення як його вроджені чи набуті здібності, але безперервно зароджується в багаторівневій динаміці соціальної комунікації [15]. Виділяють два рівні мови: «мова першого порядку», яка залежить від індивіда та є унікальною, та «мова другого порядку», яка культурно обумовлена та визначена певною стабільністю та еталонністю на визначеному історичному етапі для певної соціальної групи [19].

3. Дослідники описують мову як системний процес, а не набір формальних структур. Оскільки функціонування та розвиток мови є соціокультурним, контекстно залежним та нелінійним процесом, то навчання мові, на думку Л. ван Ліра [25], має бути засноване не лише на засвоєнні формальної лінгвістичної метамови й чіткої граматики, а на творчості мови, яка формується в конкретних ситуаціях та не може бути повністю формалізованою. Однак мовні правила є важливою частиною екології мови загалом, їх формулювання та дотримання створюють упорядкованість та ефективність спілкування (у професійній комунікації,

наприклад) та необхідні умови для культурного наслідування мови.

4. Для екологічних підходів до мови характерне дослідження ситуативності мови. Мовні значення мають підстави не лише в мові (традиціях її вживання) чи мисленні окремої людини, а й у дійсності довкола, мова виникає з актуальних ситуацій, у яких відбувається мовлення. Тому, аналізуючи проблему походження мови та навчання мові, дослідники вказують на значення індексальних знаків [24].

5. Екологічний підхід до мови уникає редукції її природи до одного з аспектів системних процесів, котрі визначають існування мови. На думку С. Дж. Коулі, мова хоч і присутня повсюдно, але водночас не може бути локалізованою, тобто еколінгвістика розглядає максимально системний аспект існування комунікації [16].

Особливістю сучасних зарубіжних досліджень також є те, що низка екологічних підходів до мови ґрунтується не на ідеях Е. Хаугена, а на екологічній психології Дж. Гібсона, який вивчав процеси пізнання та практичні дії в їхній взаємозалежності з довкіллям.

Еколінгвістика відкриває нові перспективи дослідження мови, тому проблемне поле цієї науки пов'язане із широким спектром питань. Згідно з Е. Хаугеном, проблемним полем дослідження еколінгвістики є взаємодія мови та її оточення, середовища (environment) – суспільства, яке послуговується мовою як однією зі своїх знакових систем [21, с. 25]. Після виходу роботи Е. Хаугена почались стрімкі розвідки еколінгвістичних проблем іншими науковцями, які головним чином стосувались занепаду мов, їх вимирання, мовного планування тощо (У. Смолей, Р. Діксон, П. Мюльхойслер). На конференції Міжнародної асоціації прикладної лінгвістики М. Халлідей указав на те, що екологія й мова мають безпосередній вплив одна на одну, а саме: мова впливає на свідомість людини, а людина, відповідно, має вплив на середовище, в якому проживає, а отже, й на екологію довкілля [20]. Серед еколінгвістичної проблематики Е. Хауген виокремлює також проблеми мовної демографії; особливості взаємодії мови та її носіїв з огляду на регіональне, класове чи релігійне походження останніх; специфіку інституційної підтримки мови (урядові ухвали та законодавчі акти тощо); з'ясування ставлення мовців до мови; рівень стандартизації мови та особливості правописної кодифікованості тощо [21, с. 65].

Російська дослідниця Є. Іванова, узагальнивши наукові пошуки американських еколінгвістів,

виділяє три аспекти еколінгвістичних досліджень:

1. Інтралінгвальний, який пов'язаний із культурою мови, стилістикою, риторикою й охоплює вивчення порушень мовних норм та інших комунікативних властивостей мови.

2. Інтерлінгвальний, який пов'язаний із багатомовністю як середовищем існування певної етнічної мови та із проблемою зникнення мов і зменшенням мовного різноманіття.

3. Транслінгвальний, який пов'язаний із використанням одиниць, засобів однієї мови як засобів іншої мови [4, с. 54].

У словнику термінів та понять лінгвістики 2011 року за редакцією Т. Жеребило подано таке визначення поняття лінгвоекології разом із визначенням проблемного поля: вивчення мов у контексті їх функціонування; дослідження різноманіття лінгвістичних феноменів; визнання можливості співіснування всіх мов; прикладний характер досліджень, спрямованих на вирішення мовних конфліктів, підвищення якості освіти, підтримку й відродження міноритарних мов; дослідження адаптивних стратегій мов і мовних екологічних систем; визначення факторів, які забезпечують високий ступінь вітальності мов [3, с. 108].

О. Селіванова значно розширює проблемне поле еколінгвістики як наукового напрямку та виділяє такі напрями:

- 1) дослідження мовної картини світу;
- 2) вивчення причин мовного розмаїття, його типології й функціональності;
- 3) аналіз факторів, які впливають на зникнення мов;
- 4) систематизація екологічних і неекологічних елементів мовних систем;
- 5) аналіз текстів із проблем охорони довкілля, дослідження еко-дискурсів, а також текстів навчальної спрямованості, націлених на виховання еко-грамотності;
- 6) аналіз психологічних, соціальних, гендерних чинників еко-комунікації;
- 7) розгляд співвідношення еко-грамотності та мовної грамотності в контексті боротьби за чистоту мови [11, с. 138].

Досліджуючи проблеми мовної політики України та етнозахисні функції мови, Л. Ажнюк зазначає, що еколінгвістика покликана піклуватись про стан і перспективи розвитку мов, зокрема «загрожених та покривджених» мов, мовних меншин, діалектного середовища як частини національного і глобального лінгвофонду [2]. А. Раду визна-

чає проблематику екологічної лінгвістики разом із такими проблемами мовної екології:

1) кореляція концептуальної сфери комунікації між представниками різних лінгвокультур;

2) уніфікація термінології наукової й фахової комунікації з урахуванням змін у глобалізованому суспільстві та свідомості людей;

3) визначення зв'язків мовних і немовних компонентів, їхнього співфункціонування в умовах письмової та усної комунікації;

4) формування лінгвістичної культури спілкування тощо [13, с. 192].

Н. Панченко, розвиваючи проблемне поле еколінгвістики, визначає поняття «екологічна комунікація» як спілкування, котре не має шкідливого впливу на здоров'я людини, її психоемоційний стан [8, с. 375]. Дослідженням впливу емоцій на екологічність спілкування Н. Киселюк довела, що до проблемного поля еколінгвістики належать не лише естетичність та етичність спілкування, але і спрямованість на шкоду або користь для психологічного, а іноді й фізичного стану людини, тобто еколінгвістика має не лише мовноохоронну, а й здоров'яохоронну (терапевтичну) функцію [5].

Низка дослідників до проблемного поля еколінгвістики зараховує також проблему «екології перекладу», пов'язану з вивченням впливу індивідуальних та соціальних факторів на переклад іншомовного тексту [7]. Дотичним до цієї проблеми є також більш широкий аспект: міжкультурна комунікація та розуміння іншої культури.

Аналізуючи основні етапи еволюції еколінгвістичної думки в українському мовознавстві, С. Ключко подала основні вектори дослідження вітчизняної еколінгвістики, серед яких: питання мовної політики як одного з інструментів збереження мов, які знаходяться в небезпеці; проблема білінгвізму, а також явище мовних контактів; проблема міжмовної інтерференції – відхиленню від норм однієї мови під впливом норм іншої мови; вплив запозичень; проблема поширення «мови ворожнечі» – негативних висловів; процеси мовного вираження суспільних цінностей та їх трансформації у сфері сучасної масової комунікації; принципи екологічності використання мови в різних сферах спілкування та механізмів впливу текстів на свідомість реципієнтів, на формування їхньої картини світу; вплив на стан мови економічної та політичної ситуації в державі та інше [6, с. 11].

Також до кола еколінгвістичних досліджень українські мовознавці зараховують і риторичну, предметом аналізу якої є порушення норм пра-

вильності, зрозумілості, логічності, послідовності, чіткості, виразності та інших комунікативних властивостей мовлення. Український дослідник В. Пасинок указує на появу в еколінгвістиці нового поняття «екологія мовленнєвого середовища», зазначаючи, що предметом еколінгвістики є культура мислення й мовленнєвої поведінки, виховання лінгвістичного смаку, захист літературної мови [10, с. 7].

Екологічний підхід не обмежується лише сферою мови, він усе активніше збільшує сферу свого поширення. Наразі з'являються дослідження екологічного мислення, екологічній свідомості, екологічної культури загалом.

Висновки і пропозиції. Отже, еколінгвістика стала прикладом плідної взаємодії багатьох гума-

нітарних наук, яка досліджує мовне середовище в широкому історичному, соціополітичному, культурному контекстах, урахуваючи стрімкі процеси інтеграції, глобалізації та трансформації сучасного світу, суспільства та свідомості. Сучасні еколінгвістичні дослідження характеризуються системним підходом до розуміння мови, мультидисциплінарністю та інтеграцією різних наукових напрямів. Аналітичний огляд еколінгвістичних досліджень зарубіжних та вітчизняних учених довів, що завдання та предмет еколінгвістики загалом сформульовані та логічно продовжують ідеї Е. Хаугена. Проблемне поле еколінгвістичних пошуків швидко зростає та враховує соціальні, психологічні, біологічні та правові аспекти лінгвістичних студій.

Список літератури:

1. Ажнюк Б. Етнозахисна функція мови як наукова проблема (від Потебні до сучасності). *О. О. Потебня й актуальні питання мови і культури*. 2004. С. 50–57.
2. Ажнюк Л. Екологія офіційного мовлення як об'єкт правового захисту. *Українська мова*. 2013. № 1. С. 88–103.
3. Жеребило Т. Термины и понятия лингвистики. *Общее языкознание. Социолінгвістика : словарь-справочник*. Назрань : Пилигрим, 2011. 280 с. ^[1]_{SEP}
4. Иванова Е. Цель, задачи и проблемы эколінгвістики. *Прагматический аспект коммуникативной лингвистики и стилистики*. Челябинск : Изд-во ИИУМЦ «Образование», 2007. 125 с.
5. Киселюк Н. Вплив емоцій на екологічність спілкування (на матеріалі сучасного англomовного дискурсу). *Молодий вчений*. 2018. № 3.2. С. 5–8.
6. Клочко С. Поступ еколінгвістики в Україні: аналітичний огляд. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2017. № 12. С. 13–18.
7. Кушнина Л., Юзманов П. Экология перевода. *Культура VS природа : материалы междунар. науч.-практ. конф.* Тюмень : ТюмГУ, 2010. С. 39–43.
8. Панченко Н. Экологичность коммуникации сквозь призму достоверности информации. *Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве*. Волгоград : «Перемена», 2013. С. 374–388.
9. Полухин А. Современное языкознание и экологическое мышление. *Опыты – 2008*. 2009. С. 65–73.
10. Пасинок В. Еколінгвістичні аспекти у фокусі риторики, стилістики та культури мовлення. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Іноземна філологія*. 2015. № 81. С. 6–13.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія, Полтава : Довкілля-К. 2006. 716 с.
12. Сковородников А. Лингвистическая экология: проблемы становления. *Вестник Московского университета. Филологические науки*. 1996. № 2. С. 42–49.
13. Радуга А. Мовна екологія: напрями та проблеми дослідження. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2013. № 27. С. 191–197.
14. Шаховський В. Медийная неэкологичность как способ/средство диффамации адресата. *Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве*. Волгоград : «Перемена», 2013. С. 302–306.
15. Cowley S. J. Distributed language. *Distributed Language*. Amsterdam : John Benjamins, 2011. P. 1–14.
16. Cowley S. J. Bio-ecology and language: a necessary unity. *Language Sciences*. 2014. Vol. 41. P. 60–70.
17. Döring M., Media reports about natural disasters. An ecolinguistic perspective. *The Routledge handbook of ecolinguistics*. 2018. P. 293–307.
18. Fill A., Mühlhäusler P. The ecolinguistics reader: language, ecology and environment. London, New York : Continuum, 2001. 296 p.
19. Garner M. Language rules and language ecology. *Language Sciences*. 2014. Vol. 41. P. 111–121.
20. Hallida M. New ways of meaning: the challenge to applied linguistics. Reprinted in Fill and Mühlhäusler. 2001. P. 175–202.
21. Haugen E. *The Ecology of Language*. Stanford University Press. 1972. 211 p.
22. Stibbe A. *Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By*. London, New York : Routledge, 2015. 210 p.

23. Hodges B. H., Fowler C. A. New affordances for language: Distributed, dynamical, and dialogical resources. *Ecological Psychology*. 2010. Vol. 22. P. 239–254.

24. Kravchenko A.V. Essential properties of language, or, why language is not a code. *Language Sciences*. 2007. Vol. 29, № 5. P. 650–671.

25. van Lier L. An ecological-semiotic perspective on language and linguistics. In: Kramsch C. (ed.), *Language acquisition and language socialization: Ecological perspectives*. L. : Continuum, 2004. P. 140–165.

Taranenko K. V. TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF WORLD AND DOMESTIC ECOLINGUISTICS

The article is devoted to the current direction of modern linguistic studies – ecolinguistics. An analytical review of the origins, stages of formation and trends in the development of world ecolinguistic thought. The focus is on the scientific achievements of foreign and domestic linguists, emphasizing their common and different vectors of scientific research. It is proved that the peculiarity of foreign research in ecolinguistics is the interest not so much in the ecology of language, but in the development of a general theory and methodology of language research in view of the new ecolinguistic paradigm. Different approaches to understanding language ecology and language ecology, interpretation of the subject and tasks of ecolinguistics are highlighted. Problem field of ecolinguistics is generalized and outlined and the following directions are singled out: research of linguistic picture of the world, definition of connections of linguistic and non-linguistic components, their co-functioning, research of linguistic environment and its influence, study of reasons of linguistic diversity, its typology and functionality. on the disappearance of languages, systematization of ecological and non-ecological elements of language systems, formation of ecological communication and linguistic culture of communication, unification of scientific terminology and professional communication taking into account changes in a globalized society and people's consciousness, analysis of texts on environmental issues, research of eco-discourses, as well as educational texts aimed at educating eco-literacy, consideration of the relationship between eco-literacy and language literacy in the context of language purity. Theoretical and methodological approaches to the study of language as a dynamic system in interaction with environment are determined.

Key words: *ecocontrol, ecolinguistics, ecological communication, language ecology, problem field, environment, term.*

Тележкіна О. О.

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

АНАДИПЛОСИС ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ МОВИ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ II ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано різновиди анадиплосису й особливості його функціонування у тканині поетичного тексту.

Однією з особливостей поетичної мови є її тяжіння до оздоблення різними стилістичними засобами. Із-поміж засобів інструментування поетичної оповіді вирізняються стилістичні фігури, котрі ґрунтуються на повторенні тих чи тих мовних одиниць.

Особливості реалізації різних повторів у тканині віршового тексту неодноразово ставали предметом вивчення в роботах зарубіжних і вітчизняних дослідників. Проте не всі активно вживані в поетичних творах стилістичні засоби, основу яких становить повтор, набули належного висвітлення в наукових розвідках. Зокрема, незаслужено обійдений увагою такий засіб лексико-синтаксичного повтору, як анадиплосис. З огляду на це вважаємо за доцільне описати і схарактеризувати названу стилістичну фігуру.

Дослідник засвідчує, що в українській поезії другої половини ХХ – початку ХІ століття анадиплосис за локалізацією фіксується в межах однієї строфи (форма вираження: слова, які належать до різних частин мови; сполуки, що не виступають словосполученням; сурядні й підрядні словосполучення; предикативний центр), на межі контактних строф (форма вираження: слова різної частиномовної належності, сурядні й підрядні словосполучення), на межі різних віршів, котрі становлять певну цілість (повний віршовий рядок) і може мати різний характер насиченості (одиничний, подвійний). Оскільки раніше в науковій літературі йшлося про здвоєння тільки як повтор слова в межах сусідніх віршових рядків, то зафіксовані зразки його реалізації в українських поетичних текстах досліджуваного періоду засвідчують розширення потенційних можливостей функціонування розглядуваної стилістичної фігури.

Автор доходить висновку: всі описані приклади анадиплосису підтверджують, що ця фігура виступає засобом поелементного введення нової інформації. Це додатково зміцнює смислові зв'язки між віршовими рядками, а отже, можна говорити про те, що здвоєння – це стилістичний засіб, який сприяє посиленню внутрішньотекстової когезії.

Ключові слова: поетична мова, тканина поетичного тексту, стилістична фігура, лексико-синтаксичний повтор, анадиплосис.

Постановка проблеми. Однією з особливостей поетичної мови є її тяжіння до оздоблення різними стилістичними засобами. Із-поміж засобів інструментування поетичної оповіді вирізняються стилістичні фігури, які ґрунтуються на повторенні тих чи тих мовних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості реалізації різних повторів у тканині віршового тексту неодноразово ставали предметом вивчення в роботах зарубіжних (Р. Васу [18], Г. Векшин [3], З. Куликова [6], О. Надежкін [11] та інші) і вітчизняних (Т. Беценко [1], Н. Дяченко [5], Л. Пришляк [14], І. Синиця [15] та інші) дослідників. Проте не всі активно вживані в поетичних творах стилістичні засоби, основу яких становить повтор, набули належного висвітлення в наукових розвідках. Зокрема, незаслужено обійдений увагою такий засіб лексико-синтаксич-

ного повтору, як анадиплосис. Про цю фігуру контактного повтору без називання самого терміна (а за сутністю) лише дотично згадували у своїх розвідках такі вітчизняні вчені, як В. Васильченко [2], Н. Грицик [4], Н. Дяченко [5], Л. Михайлюк [7], А. Мойсієнко [8], Л. Мужеловська [10], В. Олексенко [12], І. Тарасинська [16]. З огляду на це вважаємо за доцільне описати і схарактеризувати названу стилістичну фігуру, адже лексико-синтаксичні повтори «в художньо-композиційному плані виступають як особливий динамізуючий засіб поетичної ідеї, як своєрідний засіб мистецького розгортання відповідної теми» [9, с. 27].

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати різновиди анадиплосису й особливості його функціонування у тканині поетичного тексту. Для досягнення окресленої мети необхідно виконати такі завдання: уточнити визначення

теоретичного поняття «анадиплосис»; описати його різновиди за особливостями локалізації, формою вираження й насиченістю вираження.

Виклад основного матеріалу. Одним із засобів організації поетичної мови є *анадиплосис* (від давньогрецької ἀναδίπλωσις – здвоєність) – контактний лексико-синтаксичний повтор, який зв'язує кінець одного мовленнєвого ряду з початком наступного. Для позначення названої стилістичної фігури використовуємо синонімічні терміни *здвоювання*, *підхоплення* (термін Г. Шенгелі [17]) і *стик* (термін О. Бріка [13]), які застосовуються в різних роботах із поетичного синтаксису.

Спостереження над фактичним матеріалом уможливили виділення класифікаційних ознак *анадиплосису* за кількома критеріями: особливості локалізації, форма вираження, насиченість вираження.

За особливостями локалізації визначаються такі різновиди: в межах однієї строфи; на межі контактних строф і на межі останнього рядка попереднього вірша й першого рядка наступного, котрі об'єднані в певну цілість за якоюсь ознакою.

1. У межах однієї строфи виявлені такі випадки підхоплення, які мають вираження різними формами:

1) *здвоювання слів*, що можуть належати до різних частин мови:

– іменників у різних відмінкових формах:

– загальних назв: *І станеш тугою одною, / що більше нудить, ніж пече. / А то нарине самотою / і самотою утече* (В. Стус) *Задовго парубкують? / То це не біда... / Біда – як цвинтар – / з'явиться дочасно* (Б. Олійник); *чорні маленькі мишки в очах мруть. / сон витікає крізь діри зіниць геть. / очі викрапають вниз на асфальт – ртуть. / ртуть відображує небо і в небі смерть* (І. Шувалова); *Волосся сиве, як ляне. / В її руках проста хустина, / хустина, як покрова, дивна – / візьміть під неї і мене!* (А. Тимченко) – зі збереженням тієї самої відмінкової й числової форми; *Протягнула руку до скрипки – / скрипка засміялась хрипко* (І. Жиленко); *Коронує осінь крука, / круком каркає розлука* (Л. Талалай); *А потім – іній, снігопад, / сліди загинули в тумані. / Він вдень поцідував кохану, / з коханою ввійшовши в сад* (І. Калинець) – із набуттям форми іншого відмінка;

– власних назв: *З перелум'я буремних доріг / Стягоносцем стояв до загину. / І над славу любив Україну, / Україну над славу беріг* (В. Забаштанський); *Україна тіка з України, / в Україні їй місця катма* (В. Базилевський); *Така-то дяка сестрам за тривоги, / За ревні сльози в братстві*

й молитви, / Коли від Бугу падали до Волги, / Від Волги зводились до Рейну ви (В. Забаштанський);

– *прикметників у різних формах: Стань, як і інші, сірим, / сірим порядним звіром* (І. Жиленко); *не плач цвіркунчику / і не журися – / осінь не-вічна / і не-вічна зима* (В. Кордун); *Нема нікого. Серед безнадій, / Де правду стоптано на пил безликий, / Лиш ти, мій друже, друже мій твердий, / Твердий добром душі. І тим великий* (В. Забаштанський);

– *дієслів у різних формах: А іще він сказав – / Це і справді страшне – / Що і ти вже не любиш, / Не любиш мене!* (Р. Третяков); *Дрімай собі, заливши сонцем вікна, / фіранками тривожно тріпочи. / Дрімай і згадуй, / згадуй і шепчи* (І. Жиленко); *Почали ми в нікуди збиратися / і збирати свої пожитки* (В. Кордун); *Я не прощаюся ні з чим, / Разом із вечором плину, / Плину зі світом своїм* (Л. Талалай); *Тебе не любити не можу, / Не можу тебе не клясти* (В. Забаштанський); *Незадоволення росте, / росте незгода дратівлива, / слова сіріють, наче лівер, / на скибах зачерствілих тем* (А. Тимченко);

– *присудкових слів: І хоч знає, що раю немає, / та немає й таких моровиць* (В. Базилевський); *Та мають бути ж й небо десь, і зорі, / в чийось вікнах вогники ясні. / Але нема. / Нема нічого зовсім. / То хай же буде всесвіт у мені* (В. Тимченко);

2) *стик сполук*, які не виступають словосполученнями: *А я? Ще скільки я всього накою, / як сильно я змінюсь!.. / Та головне – / щоб упізнала я себе такою, / а ще – щоб ти, / щоб ти впізнав мене* (Л. Хворост);

3) *контактне повторення словосполучень*:

– *сурядних: Пам'ятаю: йшла ти під вечір / І несла двоє відер води. / Колихалися стегна і плечі / Рівномірно – туди й сюди, / Туди й сюди* (М. Сом); *Між нами – ніч і день. / І день і ніч* (В. Бойко); *Гвалтують душі і тіла, / Тіла і душі. / І не тіла уже, а туші, / І чорні діри – де душа була* (В. Слапчук) – у двох останніх зразках під час повторювання словосполучення піддаються симетричному інверсуванню складників, унаслідок цього спостерігається поєднання *анадиплосису* з *хіазмом*;

– *підрядних: Ти завжди була радісною, / як скляний пролісок з березового осоння, / але на твоїх плечах / сиділи чорні птахи, / чорні птахи журби* (В. Голобородько); *Це налітає той самий вітер, / Той самий вітер звершує коло* (О. Забужко);

4) *повтор підмета і присудка: Сліпим я у Рим вернувся, / але – ти повір! – я бачу, / я бачу очима серця* (М. Бажан); *І знову спрагло приглядатись /*

до рук, до профілю... **це ти? / це ти? це ти?..** – і знов лякатись / неповноти (Л. Хворост); подеколи з інверсією: *І що б то за знак? Запахла трава!* / **Трава запахла мені з балкона** (В. Забаштанський).

2. Анадиплосис трапляється також на межі строф, де можуть повторюватись:

1) окремі слова: *Недоспана, в очах червоних, / притіла, біла – у тяжких очах, / в тяжкі, в само відлунні дзвони, / у душу б'є, в якій віки мовчать.* // **Мовчать**, хоч як з душі душили, / в клейких цідилися сльозах, / бо не було іззовні сили, / щоб викисла, щоб я сказав (В. Затулівітер); *То струмочком, то рікою / Голос плинув і спішив. / Струн торкаючись рукою, / Ви торкалися душі.* // **І душа моя тремтіла, / Зарікалася й клялась...** / **Полишивши грішне тіло, / З Вашим голосом злилась** (В. Слапчук);

2) словосполучення: *Рукою подати – і ліс, / зелене, лунке різнолистя, / в якому пірнати і плисти / гілками увись і униз, // униз і увись. Ані їсти, / ні пити – по нім розливетись / до найнезнайоміших лисьв, / до цюнайтаємніших, млистих...* (О. Різників) – повторюване сполучення хіастичної будови, котре додає поетичним рядкам більшої емоційної виразності.

3. Контактний повтор рядків на межі різних віршів, як-от в поезії В. Симоненка «Русь», що складається із трьох віршів: *І <...> / І Візантія снила крізь туман – / Підводив голову народжений титан.* / *І Підводив голову народжений титан, / І йшли назустріч вічності і смерті / Нездолані, гарячі і уперті / Дружини непокірливих слов'ян.* / <...> / *І ворог знав, підступний і лукавий, / Що витязь тут не здобичі шукав / І війни йшли не тільки ради слави.* / *І І війни йшли не тільки ради слави, / Бо інший все корилося меті – / Меч Святослава прокладав путі / Для мудрості ясної Ярослава* <...> (В. Симоненко) – фінальний рядок попереднього вірша виступає основою для розгортання поетичної оповіді в наступному й одночасно є осередком утвердження основної думки усього твору.

Такий прийом є традиційним у вінках сонетів, як, наприклад, в О. Ковальової вінок перший «Солов'ї і вишні» та вінок другий «Весна Купідона» (збірка «Осінь проща») або О. Тараненко «І вервечка, і вервиця» (збірка «Перейми») та інші.

Підтвердженням сказаного є вінок сонетів В. Баранова «Елегія осінньої струни». Вінок складається із п'ятнадцяти сонетів, де кожний наступний твір починається кінцевим рядком попереднього тексту. Наведемо ілюстрацію зі стику першого і другого віршів: *І <...> Де наша доля?*

В мавзолейній брилі... / І зруйнувать не годні мавзолей / Ні Архімед, ні мудрий Галілей. / *2 / Ні Архімед, ні мудрий Галілей, / На щастя, не ходили за волами. / А ми ходили. Тим-то поміж нами / Зросло не густо громохких ідей <...>;* чи одинадцятого й дванадцятого: *ІІ <...> / Жебрак не знає, хитро змовчить Крез – / Глухота. І що кров шугає в скроні – / Аж дивно чути в цьому безгомонні.* / *І2 / Аж дивно чути в цьому безгомінні / Красиву пісню. З безвісті зрина, / Бринить вона, тремтить, немов струна, – / Елегія осіння в тишній скроні <...>* (В. Баранов) – такий прийом слугує засобом розвитку й уточнення думки й підкреслює цілісність поетичного циклу.

Таку саму функцію виконує анадиплосис й у короні сонетів «Світло кохання» Я. Черногуза: *ІІ <...> / Лиш голуби́нь озерна, весняна / Мій спогад пестить маревом чудовим, / Як небо, сонцем вигріте до дна.* / *ІІІ / Як небо, сонцем вигріте до дна. / Моя душа закохана розквітла. / Снагу дає їй Божя ясина – / Криниця невичерпна твого світла.* <...> / *ІІІІ <...> / Та як без бою досягти вершини? / Здолай же чорні хмари перепон, / Весну життя даруй душі, Богине.* / *ІV / Весну життя даруй душі, Богине. / Удвох на яхті в океані – ми. / А за бортом іскряться білопінно / Доріжки дві, мов змахують крильми <...>* (Я. Черногуз).

За ознакою насиченості вираження виокремлюються два різновиди анадиплосису:

1) одиничний (у творі спостерігається один випадок описуваного контактного повтору (незалежно від форми вираження)): *Груднево порожньо у кроні, / і крона рада і вороні, / що їй накаркати летить / невідворотну чорну мить* (Л. Талалай); *Де ці гризцики зимуватимуть, / де зимуватимуть їхні сни?* (В. Кордун); *Дотиком до душі / Ти намалюй дощі / Усмішку напиши / Напиши як мовчиш* (В. Захабура); *Погладив і згадав: по той бік лампи, / По той бік лампи, по той берег лампи* (О. Забужко);

2) подвійний (на близькій відстані одне від одного в межах однієї строфи розміщені кілька анадиплосисів): <...> *Я посію роси / та й піду ув осінь, / з осені у зиму, / з зимки у весну / й знов посію роси / на мою кохану / й на мою Гуцульщину / ясну, / щоб землі – / світитися, / щоб усім – / любитися <...>* (Т. Мельничук) – подвійний стик розміщується в центральній частині вірша й виконує функцію композиційного стрижня, навколо вибудовується твір; <...> *рівчак перекидається на яр, / яр перекидається на балку, / балка перекидається на річку – / біжить нестримна весняна вода, / аж каміння на дні гуркоче, / несе із верхів 'їв*

усякі тріски (В. Голобородько) – здвоєння виступає смисловим центром твору і відіграє роль структуротвірною осередку.

Висновки і пропозиції. Отже, в українській поезії другої половини ХХ – початку ХІ століття активно вживається така фігура лексико-синтаксичного повтору, як анадиплосис, що за локалізацією фіксується в межах однієї строфи (форма вираження: слова, які належать до різних частин мови; сполуки, котрі не виступають словосполученням; сурядні й підрядні словосполучення; предикативний центр), на межі контактних строф (форма вираження: слова різної частиномовної належності, сурядні й підрядні словосполучення), на межі різних віршів, що становлять певну цілість (повний віршовий рядок) й може мати різний характер насиченості (одиничний, подвійний). Оскільки раніше в науковій літера-

турі йшлося про здвоєння тільки як повтор слова в межах сусідніх віршових рядків, то зафіксовані зразки його реалізації в українських поетичних текстах досліджуваного періоду засвідчують розширення потенційних можливостей функціонування розглядуваної стилістичної фігури.

Усі наведені приклади анадиплосису засвідчують, що ця фігура виступає засобом поелементного введення нової інформації, яке додатково зміцнює смислові зв'язки між віршовими рядками, а отже, можна говорити про те, що здвоєння – це стилістичний засіб, котрий сприяє посиленню внутрішньотекстової когезії.

Перспективи в розробленні розглядуваної проблеми вбачаємо у створенні частотного словника уживання анадиплосису в українських поетичних творах другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Список літератури:

1. Беценко Т. Закони звукової архітекτονіки художнього тексту. *Світогляд – філософія – релігія : збірник наукових праць*. Суми : Фабрика друку, 2014. Вип. 6. С 155–173.
2. Васильченко В. Особливості експресивного значення тавтологій у віршах Ігоря Муратова. *Наукові записки Харківського державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія : Літературознавство*. 1998. Вип. 5(16). С. 96–101.
3. Векшин Г. Очерк фоностилистики текста: звуковой повтор в перспективе смыслообразования : монографія. Москва : МГПУ, 2006. 462 с.
4. Грицик Н. Стилістичний колорит тавтологічних сполучень у поезії шістдесятників. *Ономастика і апелятиви*. Донецьк : ДНУ, 2001. С. 31–34.
5. Дяченко Н., Войкіна Л. Повтори як риси ідіостилю Володимира Сосюри. *Науковий пошук: актуальні питання філології й журналістики*. 2015. Вип. 1. С. 32–36.
6. Куликова З. Повтор как средство экспрессивности и гармонизации поэтических текстов М. И. Цветаевой и Р. М. Рильке *Електронний ресурс* : автореф. дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.19. Ростов-на-Дону, 2007. URL: <http://www.dslib.net/sravnit-jazykoved/povtor-kak-sredstvo-jekspressivnosti-i-garmonizacii-pojeticheskikh-tekstov-m.html>.
7. Михайлюк Л. Стилістичні функції словоповтору в поезії Д. Павличка (Частиномовний аспект). *Збірник наукових праць Сумського педагогічного інституту*. Суми, 1998. С. 83–91.
8. Мойсієнко А. Повтор як динамізуюча одиниця (на матеріалі поезії Т. Г. Шевченка). *Українська мова і література в школі*. 1991. № 5. С. 57–61.
9. Мойсієнко А. Стилістичні функції повтору в поезії Тараса Шевченка. *Культура слова*. 1996. Вип. 46/47. С. 23–27.
10. Мужеловська Л. Повтор як стилістичний засіб творення експресії в поетичному мовленні Олександра Олеса. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 12. С. 224–229.
11. Надежкін А. Корневої повтор в художественной речи М. И. Цветаевой. *Електронний ресурс* : автореф. дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Нижний Новгород, 2015. URL: <http://cheloveknauka.com/kornevoy-povtor-v-hudozhestvennoy-rechi-m-i-tsvetaevoy#ixzz5POEDdieL>.
12. Олексенко В. Повтор у поетичному мовленні Л. Костенко і В. Симоненка. *Електронний ресурс*. URL: ekhsuir.kspu.edu/.../Повтор (дата звернення: 20.05.2018).
13. Преображенский С. О. М. Брик – теоретик и практик «русского формализма» (размышления и хроники). *Вестник РУДН. Серія «Теория языка. Семантика. Семантика»*. 2013. № 3. С. 110–114.
14. Пришляк Л. Б. Повтор як засіб експресивного синтаксису поетичного мовлення 60-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2002. 22 с.
15. Синиця І. Лексичний повтор як засіб реалізації семантичної зв'язності тексту. *Мовознавство*. 1994. № 2–3. С. 56–60.
16. Тарасинська І. Повтор як стилістичний засіб у поезії Т. Г. Шевченка. *Проблеми зіставної семантики*. Київ, 1997. С. 320–322.
17. Шенгели Г. Техника стиха. Москва : Гослитиздат, 1960. 312 с.
18. Васру Р. Les figures de style et d'autres procédés stylistiques. Paris : Belin, 1992. 336 p.

**Tieliezhkina O. O. ANADIPLOSIS AS A MEANS OF ORGANIZATION
OF THE LANGUAGE OF UKRAINIAN POETRY IN THE SECOND HALF
OF THE XX – THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY**

One of the features of poetic language is its tendency to be decorated with various stylistic means. Among the tools of instrumental poetic narrative are stylistic figures based on the repetition of certain language units.

Peculiarities of realization of different repetitions in the fabric of poetic text have been the subject of study in the works of foreign and Ukrainian researchers so far. However, not all the actively used in poetic works stylistic means based on repetition have received proper coverage in scientific research. Such a means of lexical and syntactic repetition as anadiplosis has not been paid attention. We consider it is necessary to describe and characterize the named stylistic figure.

The aim of the article is to analyze the types of anadiplosis and the peculiarities of its functioning in poetic text.

The researcher claims that in the Ukrainian poetry of the second half of the XX – beginning of the XI century anadiplosis is fixed by localization within one stanza (form of expression: words belonging to different parts of speech; compounds that are not phrases; conjunctive and subconjunctive phrases; predicative center), on the border of contact stanzas (form of expression: words of different part of speech, conjunctive and subjunctive phrases), on the border of different poems that form a certain whole (full verse) and may have different nature of saturation (one, double). Since earlier in the scientific literature it was a question of doubling only as a repetition of a word within adjacent verse lines, the recorded examples of its implementation in Ukrainian poetic texts of the studied period testify to the expansion of potential possibilities of functioning of the considered stylistic figure.

The author concludes that all the described examples of anadiplosis confirm that this figure is a means of element-by-element input of new information. This further strengthens the semantic connections between the verses, so we can say that doubling is a stylistic device that enhances intertextual cohesion.

Key words: poetic language, poetic text, stylistic figure, lexical and syntactic repetition, anadiplosis.

Тиха Л. Ю.

Луцький національний технічний університет

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ АНДЖЕЯ СТАСЮКА

У статті проаналізовано індивідуальний стиль Анджея Стасюка, одного з найяскравіших письменників-прозаїків сучасної польської літератури, з погляду функційно-стилістичної ролі лексичних засобів в авторському тексті. На основі аналізу фактичного матеріалу розглянуто семантику окремих груп концептів, котра є компонентом художніх образів у прозі А. Стасюка. Тематичні групи ключових слів дозволили визначити джерела збагачення авторської мови.

Проаналізовано, зокрема, групи художніх образів, що передають різні види відчуттів, наприклад, запахи, звуки тощо. Зокрема, визначено, що у прозі А. Стасюка лексеми на позначення запахів можна поділити на такі групи: нейтральні, приємні й неприємні. Для вираження нейтральних та приємних нюхових відчуттів автор використовує номінації «запах», «пахнути», «пахтіти», «пахощі». Для неприємних – «сморід», «смердить», «відгонить» тощо. Для посилення відчуття запаху письменник додає слова-конкретизатори

З'ясовано, що у прозі А. Стасюка репрезентовано чималу групу художніх образів, котрі представляють звукові картини навколишньої дійсності. Зазвичай це відтворення звуків побутового життя людей, предметів й об'єктів побуту, об'єктів живої та неживої природи.

Перифрази – ще один з аспектів, які виявляють особливості індивідуальної мовної картини письменника. У статті зроблено висновок, що використання автором перифраз залежить від тематики твору, від ключових понять, навколо яких ведеться оповідь у тексті.

Крім того, елементом образної мови у творчості А. Стасюка є термінологічна лексика. Терміни в авторському тексті втрачають свої властивості й набувають переносного значення. Найчастіше письменник використовує такі групи термінів, як мистецтво, живопис, медицина, архітектура, технічні науки тощо.

Ключові слова: художній образ, лексема, семантика, номінація, термін, асоціація.

Постановка проблеми. Одна з основних домінант вивчення мови художньої літератури – дослідження індивідуального стилю письменника. Автори наукових праць й автори словників по-різному тлумачать поняття індивідуального авторського стилю. Проте спільним у них є розуміння, що це індивідуальне мовлення митця слова, яке дозволяє вирізнити його твори з-поміж інших.

Проза Анджея Стасюка – одного з найвідоміших та найбільш епатажних польських письменників сучасності, відомого українському читачеві насамперед такими творами, як роман «Схід» та збірка «Галицькі оповідання» – належить до «відбірної сучасної польської» (М. Петрашук [5]) літератури, яка здатна змусити читача думати, аналізувати. Його творчість новаторська, цікава своїм змістом і засобами його вираження; у творах чітко виражена авторська рефлексія на політичні, соціальні, побутові зміни, свідком яких письменникові довелося бути. Відчуті всі мовні особливості індивідуального стилю Анджея Стасюка, які й вирізняють його творчість із-поміж інших, допомагає майстерний переклад Тараса Про-

хаська. Саме завдяки його перекладам ми можемо зробити певні висновки про специфіку ідіолекту польського письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що проблема індивідуального стилю перебуває на вістрі уваги багатьох мовознавців, проте вона досі залишається недостатньо вивченою в сучасній лінгвістиці. Дослідники здебільшого аналізують особливості функціонування мовних засобів у художній практиці, тим самим підтверджуючи думку В. Виноградова, що індивідуальний стиль є ключовою категорією стилістики художньої літератури [3]. В О. Костецької зазначено, що художній стиль традиційно розглядають у лінгвістичній або літературознавчій площині. Прихильники лінгвістичного підходу приділяють свою увагу емоційності й експресивності мовних явищ, інтерпретують стиль як сукупність емоційних засобів й експресивних значень. Лінгвістичний аналіз стилю як системи, робить висновок науковиця, найдоречніше проводити за мовними рівнями, серед яких найпродуктивнішим у стилетворенні є синтаксичний щабель [3].

Ю. Юріна у своїй праці звертає увагу на те, що дослідження мовного аспекту ідіостилю висвітлює індивідуальну неповторність письменника, дає змогу оцінити його внесок у систему образних засобів національної мови [9].

Дослідниця Л. Коткова акцентує на тому, що «ідіолект у кожного письменника є неповторним, самобутнім, своєрідним феноменом, який зумовлений соціальними, психологічними, культурними, духовними особливостями етносу, національною специфікою, традиціями, стереотипами націолекту, представником якого є автор. Кожен письменник по-своєму відображує довкілля, добирає, виокремлює значущі, домінуючі для нього експресивні засоби, тобто має свій специфічний спосіб концептуалізації та вербалізації фрагментів національної картини світу» [4, с. 36].

У такому ж руслі досліджують питання індивідуального стилю, вживаючи його невіддільно від понять «мовна картина світу», «мовний портрет», «світогляд автора», С. Єрмоленко, С. Бибик, Н. Сологуб та інші лінгвісти.

Постановка завдання. Метою статті є визначити, дослідити та проаналізувати одну зі складників такого комплексного аналізу – функціонування ключових слів як маркерів індивідуального стилю Анджея Стасюка.

У сучасному українському мовознавстві ще немає спеціальних досліджень особливостей індивідуального стилю Анджея Стасюка з аналізом функціонування в його творах різнорівневих мовних одиниць, художніх засобів, стилістичних фігур тощо.

Мету дослідження можна реалізувати через розв'язання таких **завдань**: 1. Дослідити лексичні ресурси творення образів у прозі письменника; 2. З'ясувати стилістичну роль концептів у побудові художніх образів у творах Анджея Стасюка.

Виклад основного матеріалу. Мова письменника завжди багата на засоби передачі різноманітних почуттів, відчуттів, вражень тощо. Тому завжди цікаво проаналізувати роль засобів для передачі одоративних відчуттів, які використовує конкретний письменник у конкретному разі [1].

Анджей Стасюк належить до тих письменників, хто активно вживає слова на позначення запахів у своїй прозі. Кожен запах, кожен його відтінок свідчить про глибоку асоціативність мислення автора.

У текстах А. Стасюка одоративні назви умовно можна поділити на такі групи: нейтральні, приємні й неприємні (класифікація В. Дятчук [1]). Для вираження нейтральних та приємних нюхо-

вих відчуттів автор використовує номінації: *запах, пахнути, пахтіти, пахоці*. Для неприємних – *сморід, смердить, відгонить* тощо. Для посилення відчуття запаху письменник додає так звані слова-конкретизатори.

Приємні й нейтральні запахові відчуття репрезентовані такими прикладами, як: Пам'ятаю **запах дерева, кадила і воску** [7, с. 27], Верби, стояча вода в западинах, **запах жовтня** [7, с. 11], Ми жили, як у монастирі, пам'ятаєш? Свята. **Запах рому, запах ванілії**. У скляних пляшечках, що нагадували мензурки з ліками. **Запахи. Вони наповнювали дім, у якому було небагато, окрім цього** [7, с. 17], Вона мала пальто з коміром із якогось чорного хутра. М'яке хутро й **запах того «Білого бузку»** [7, с. 12], Завжди була мука на плячки і два рази на тиждень хліб у магазині, в якому **пахло цинамоновим печивом** [7, с. 75].

Цілу картину письменник намалював для відтворення запаху одеколону «Білий бузок». Крім опису запаху, це ще й, звісно, опис епохи: У шістдесят восьмому – так мені здається – вона мала маленький **флакончик квіткового одеколону. Він називався «Білий бузок»**. Коли ми йшли до костелу або з візитом до родини, вона легко скроплювала ним комір пальта. Потім брала дрібку на палець і торкалася моєї голови, скроні, чола. Неначе робила з мене помазаника сучасності, в яку ми мали за мить вийти і, за допомогою червоних автобусів і трамваїв, переміщатися в її череві, в її ненаситному лоні до Волі, до Праги, до Брудна. Кілька легких доторків, щось на кшталт хрещення, щоб ніхто не розпізнав нашого варварства. Нашого **звіриного запаху**. Флакончик був видовжений, мав чорну етикетку й золотий напис. Здається. Сім п'ятдесят або якось так. Переважно купувалося в кіоску. Потім кілька крапель перед виходом у світ [7, с. 12].

Неприємні запахи А. Стасюк передає в такий спосіб: Військо відійшло, розвіявся **сморід пороху**, розлетілися чорні хмари дизельних вихлопів, і село пахло по-старому [7, с. 28], Я пам'ятаю все те, що за кадром. Пісок і **запах кропиви. Сморід німецьких трупів** і згарища після росіян [7, с. 75], Чути **запах гною**, який заносять з-понад полів теплі повіви вітру. Цей дим і цей гній заходять через задвірки до міст [7, с. 15], Приходили, як упирі. З іншого світу, оскільки насправді важко було зрозуміти, що їх примушує блукати потемки в холоді й голоді. Вони з'являлися з безодні, брудні, **просяклі своєю і чужою кров'ю**. Сідали за стіл у кухні. Бабця їм прислужувала. Ніхто їх ні про що не питав, бо вони були

мертвими. **Смерділи наглою смертю.** Їли, але не набиралися сили. Потім лягали покотом, виставляли вартового, але і так доводилося чувати, бо не вдавалося заснути серед мертвяків [7, с. 9], Таким чином хати й церкви протримались у колгоспних будівлях. Позбавлені життя і святості, завмерлі, **просякнуті запахом гною, підгнилої соломи й вологою** [7, с. 8], Я часто уявляв собі цю мандрівку. Ішли десь із Динарських гір, долали долину Дунаю і вдирались у Карпати. Мішанина дакійської, іллірійської і фракійської крові, витіснена в гори слов'янами, які надходили з півночі. Гнали своїх овець, баранів і корів у пошуку пасовищ. Ішли туди, де була трава. У шкурах, які **смерділи** так само, як їхня худоба, і нестрижені; спілкувалися латиною, повною спогадів про свої давні відмерлі мови [7, с. 7].

В окрему групу виділяємо образи, які передають конкретний запах, тобто їх не можна віднести до приємних чи неприємних, бо це досить суб'єктивне відчуття. Зокрема, йдеться про запах бензину або інших пальних і паливних матеріалів. Інколи такі образи побудовані на протиставленні, наприклад: Або та мить, коли фургон уже зупинився, але в повітрі ще висить порошок, **запах бензину**, а чоловік у брудному білому халаті відчиняє задні двері, і зсередини вириваються **пахощі свіжого хліба** [7, с. 2], Сімдесят другий – сімдесят третій – на всіх вантажівках тоді були бензинові двигуни, і той **запах низькооктанового палива**, запах свободи, тасмниці і бажань, переміщувався із **запахами солодошів, цинамону, оранжади й сигарет** [7, с. 2], **Запах вугільного диму** й відголос бляшаних лопат у ранковій тиші сорок років тому на Празі [7, с. 4], Автівки тоді **пахли низькооктановим свинцевим бензином.** Цей **запах**, змішаний із літньою спекою, з димом сигарет, мав у собі щось **наркотичне** [7, с. 4], Там було волого, темно, листопадово. **Пахло вугільним димом** [7, с. 24], **долинав запах електричних батарей**, від яких працювало радіо [7, с. 28].

Запах цигарок – ще один популярний запах у прозі А. Стасюка, як і запах худоби. Більшість таких образів не метафоричні, а мають пряме значення, інколи є основою порівняння. Наприклад: З відчинених воріт стаєнь тягнувся **запах сіна і тварин** [7, с. 4], Люди **пахли так само, як тварини**, і так само родили потомство [7, с. 6], Чоловіки **курили.** Хоч вікна були зачинені, я **відчував цей запах** у холодному скляному повітрі ранку [7, с. 25], **Запах худоби** впливав із прочинених воріт стаєнь і змішувався з людським із кухонь, де готували обід [7, с. 26], Досить завернути у степ,

на випасену наголо траву, аби відчутти **запах овець.** Уся країна **пахтіла тваринами** [7, с. 41], Він (дідусь) **пахнув** так само, як і худоба [7, с. 76].

Ще одна група запахів – це запахи їжі. Ці лексичні одиниці належать до приємних запахових відчуттів, інколи вони не просто передають запах, а є описом епохи: Із пекарні долинав **запах свіжого хліба.** Перемішаний із цим світанком, із тишею [7, с. 21], Не думаю, що ці всі **запахи змінилися з часу, коли забралися німці.** Ну, може, додалась ця електрохімія, додалось **запахів їжі, більше жиру, трохи м'яса**, бо, що б не казали, прихід комунізму означав відхід або відступ голоду. Може, ще з'явилось мило, можливо, вже навіть трохи пахуче [7, с. 28], Ми жили, як у монастирі, пам'ятаєш? Свята. **Запах рому, запах ванілі.** У скляних пляшечках, котрі нагадували мензурки з ліками. **Запахи. Вони наповнювали дім, у якому було небагато, окрім цього** [7, с. 17], У ті часи всі сільські крамниці пахнули подібно. <...> Був вечір, разом із **запахом** із вузького приміщення виривалося світло. Воно було золотисте й **перемішане з пахощами ванілі та оранжади.** Більше нічого не пам'ятаю: стрімкими сходками вліво, тісне приміщення – і кінець. Лише **запах і світло** [7, с. 2], Вісімдесят третього на український Великдень я побачив їх уперше, перший раз став у чергу й потім ставав у неї аж до самого кінця, постійно в цьому знайомому **запахові.** Що це було? **Солодоші, цинамон, мармелад, ванільний цукор, буженина, випари із пляшок із-під пива, сигаретний дим, тіла людей, які стоять у черзі?** Усе разом [7, с. 2].

За О. Бабаковою, звук – невід'ємна частина концептосфери людини. Звукові образи лягли в основу художніх картин у поетичній і прозовій творчості багатьох майстрів слова. Проте стилістична роль звука, звукова організація тексту – досі малодосліджена ділянка в сучасній лінгвостилістиці.

Звукове семантичне поле складається з різних лексико-семантичних груп: *іменники, дієслова, прислівники, звуконаслідувальні слова* тощо.

Людина передає звуки навколишнього світу так, як чує й відчуває. Для кожного окремого індивіда один і той же звук буде чути по-різному. По-своєму сприймає й передає його й Анджей Стасюк.

Складником звукового семантичного поля є лексико-семантична група дієслів звучання. Названі дієслова об'єднані спільною категоріально-лексичною семою «видавати або утворювати звуки». Про це можна прочитати в О. Бабакової

у праці «Етнокультурний аспект сприйняття звуків, відображених українськими дієсловами звучання» (Вопросы духовной культуры. Филологические науки. С. 85–88).

У прозі А. Стасюка представлена чимала група художніх образів, які репрезентують звукові картини навколишньої дійсності. Зазвичай це зображення побутових картин життя людей, предметів та об'єктів побуту: **Брязкотили відра** біля криниці, **перегукувалися люди, гавкали пси**, хтось обминув мене, і я відчув його тепло [7, с.4], **Брязкотить ринками й пательнями** [7, с. 20].

Значну групу звукових образів становлять ті, в основі яких – віддієслівні іменники на позначення звуку. Це звуки як живої, так і неживої природи: Уранці я прокидаюся і **чую стукіт пташиних дзьобів**. Сало, вивішене на веранді, замерзло на камінь [7, с. 6], Потім вони поверталися, а спустошеними долинами **відлунював гуркіт бляхи** [7, с.8], Із тінистого подвір'я чулося **постогнування корів, брязкіт відер, туркотіння ланцюга** [7, с. 21], Зовсім так, ніби будували дім. **Стукіт молотків, вищання пил**, запах живиці в осінньому повітрі [7, с. 22], Вісімнадцятиколісні тягачі, обвішані запасними шинами. Стара жінка бачить їх кожного ранку. **Чує їхнє гудіння** на шосе, яке пролягає над її домом [7, с. 31].

Окремо виділяємо словосполучення, в яких звукові образи вибудовуються через порівняння. Такі образи семантично більш місткі, емоційно насичені: **Земля дрижала так, немов зближались всі коні Азії і всі її верблюди** [7, с. 5], Але **відлуння зі сходу було подібне на гаркіт звіра Апокаліпсису**, і всі знали, що німець у тих своїх блискучих чоботах, якими всі так захоплювалися, не знайде укриття на цій землі [7, с. 5].

В окремих зразках звукових образів ключовим словом виступає дієслово *шурхотіти* або іменник *шурхит*, підсилені звуконаслідувальним словом *шурх-шурх-шурх*. Таке фонетичне оформлення й використання алітерації справді створює ефект звучання: Яка це мука, – каже вона вранці. **Вона шурхає і грюкає** [7, с. 11], Вона не любила ніколи, а тепер-от узагалі. Ніколи нікуди. Один раз до санаторію яких сорок років тому. Сорок? Більше. Зо три рази – відвідати сина. І все. Тепер лише десять кроків туди і десять назад, **шурхаючи**. Ніби тіло врешті визнало поразку перед страхом невідомості. Наче страх її врешті подолав. Вона рухається – **шур-шур-шур** [7, с. 11], он вона **шур-шур-шур** туди-сюди, шукаючи щілини у цьому гвалті. **Брязкотить ринками і пательнями** [7, с. 20].

Частина звукових образів побудована на протиставленні, в їх основі лежить оксюморон із ключовим словом *тиша* або *тихо*: **Стало тихо. Гавкав пес, ревіла корова, у сутінках було чути, як відра вдаряються об цебрини криниць. Було тихо. Пішли собі і тепер галасували на Сході**, далі і далі, аж змовкли цілком [7, с. 28], **Панувала тиша**, і не курилося з жодного комина [7, с. 3].

Основою звукових образів у прозі А. Стасюка стало узагальнювальне слово *звуки*. В одних випадках воно пояснюється, конкретизуються звуки, в інших має загальне значення: На світанку я вирушив у бархани, щоб послухати. Наприклад, **звуки зерняток піску**, які осипаються, коли якась комаха повзе догори свого комашиного безміру. І коли зупиняєшся, нема більше нічого, окрім ударів власного серця [7, с. 41], Вночі темрява попросту входила досередини. Вона проникала не тільки крізь шиби, але й через старе, сухе дерево балок, крізь шпари, забиті мохом і глиною. А разом із темністю входили всі ті **звуки**, яких я раніше не знав. Я лежав у п'ятні і прислухався. Відчував страх, але сильнішою за страх була цікавість, тож **вслухався аж до раннього ранку. Миші, соні на стриху, комахи у деревині, скрип конструкцій під ударами вітру або від повіту тепла. Нічні птахи, звірята в лісі, вода у ріці і врешті власна уява** [7, с. 3], І цей **металічний звук** на тротуарах [7, с. 5].

Ще одне ключове слово образів звуку – це віддієслівний іменник *відлуння* (*відголос*), дієслово *відлунювати*: Але **відлуння зі сходу було подібне на гаркіт звіра Апокаліпсису**, і всі знали, що німець у тих своїх блискучих чоботах, якими всі так захоплювалися, не знайде укриття на цій землі [7, с. 5], Запах вугільного диму і **відголос бляшаних лопат у ранковій тиші** сорок років тому на Празі [7, с. 5], Потім вони поверталися, а спустошеними долинами **відлунював гуркіт бляхи** [7, с. 8].

Одним із аспектів, які виявляють особливості індивідуальної мовної картини світу письменника, є перифрази (парафрази).

Як вважає О. Копусь у дослідженні «Перифрази як елемент концептуальної картини світу в романах Олеся Гончара» (Слово. № 1. 2013. С. 33–37), «перифрази, котрі є описовим вираженням поняття, мають імпліцитне концептуальне навантаження. Вони здатні відображати приховані процеси й закони мовної картини світу. Якщо лексеми концептуального характеру експлікують концепти свідомого типу, які лежать на поверхні і які автор підкреслює з художньою метою, то перифрази

передають концепти глибинного рівня, використовувани підсвідомо, вони точніше відтворюють індивідуальну картину світу мовця».

Наявність цих словосполук у творах А. Стасюка надає творові певної завуальованості, читач має можливість «домалювати» картину сам. Використання автором перифраз залежить від тематики твору, від ключових понять, навколо яких ведеться розповідь у тексті. Зокрема, роман «Схід» має чітку авторську позицію щодо ролі Росії й росіян, Китаю та його населення, а також представників інших національностей у світових процесах, що й бачимо на прикладах перифрастичних сполук.

Наприклад, рефлексія автора на нижчі верстви росіян: Люди погорджували росіянами. Може, якраз не моряками, а нужденною піхотою, яка варила кури разом із пір'ям. Десятки разів я чув ту саму оповідь: **кури з пір'ям, по три годинники на руці, карабіни на шнурках. Так згадувала наступ революції моя мама. Так згадували всі.** У містах і в селах. Усно і на письмі. Ці кури з пір'ям, шнурки і годинники. **Прагнення тих курей і годинників насувалося звідкись із глибин Євразії, із безодні тундри і степів. То не був ніякий Маркс, який ремонтує світ, лишень якийсь звироднілий Чингісхан у погоні за домашньою птицею і хронометрами.** У селах із сірого дерева, в хатах під стріхами, серед піщаних городів чаївся страх перед диким, незліченним і захланним, яке насунеться, пограбує й пустить із димом ті піски, стріхи й халупи, не набагато кращі за монгольські юрти. Але це не могло прийти з міст, із-поміж мурованих будинків, крамниць, костелів, лише звідкись із кінця простору, з місць, у яких люди починають заростати шерстю й ноцями виють на червоний місяць. Це мусило вирушити десь звідти і спочатку галопувало через свої степи на чотирьох лапах, щоби аж пізніше, наближаючись до наших цивілізованих садиб, поступово випростовуватись і врешті стояти на двох ногах, аби двома вільними руками могли ловити курей і начіпляти годинники [7, с. 5].

Засилля китайців на теренах Росії А. Стасюк описує так: «Чому міліція нічого не зробить із китайцями? Чому вони забирають у нас роботу, а міліція лише спостерігає? Всюди самі китайці. Чому китайські капіталісти пригнічують народні маси Забайкалля? **Адже жовтий економічний імперіалізм прирікає червоний пролетаріат на погибель**». Він промовляв до нас, шукаючи втіхи, розуміння й підтримки. Казав, що китайцям усе дозволено в той час, коли забайкальські проле-

тарії не можуть навіть спокійно випити пиво на лавочці, адже відразу з'являється поліція, яка ходить на повідку Пекіна [7, с. 8].

Досить оригінально автор бачить й описує також прості, побутові речі, як, наприклад, базар: Тільки цей **кочовий табір: уранці розгорнути, ввечері згорнути. Як намети у студеній пустелі, в кам'яному степу** [7, с. 21].

Як відомо, для мови художньої літератури характерна стильова взаємодія. Образна мова вирізняє твори художньої літератури з-поміж інших текстів. Вона не обмежується традиційними тропами та фігурами, а наповнює естетичним змістом безобразні мовні елементи, перетворює їх у систему художньо-мовного бачення світу. До таких «безобразних» мовних елементів ми відносимо, зокрема, термінологічну лексику [8, с. 110].

Беззаперечним є той факт, що термін – це основний показник наукового стилю. У складі терміносистеми термін характеризується однозначністю в межах визначеного термінологічного поля, відсутністю синонімії та антонімії, емоційної маркованості. Проте зазначимо, що ці характеристики властиві лише «ідеальному термінові».

Говорячи про функціонування термінів у складі загальнолітературної мови, необхідно наголосити, що дедалі більше термінологічної лексики з'являється в мові художньої літератури; де термінологізовані слова наукової мови належать до структури художніх образів [8, с. 111].

У творах художньої літератури термін утрачає свої специфічні ознаки, набуваючи додаткових, а то й зовсім інших смислових значень – він виступає елементом образної системи мови [8, с. 111].

На підтвердження цього розглянемо роль термінів у прозі А. Стасюка.

Як свідчить аналіз фактичного матеріалу, у прозі А. Стасюка виявлені групи термінологічної лексики, котрі належать до таких галузей науки, як *мистецтво, живопис, медицина, архітектура, технічні науки* тощо.

Терміни письменник використовує переважно або ж із метою опису, або в іронічному значенні. Для створення іронії вдало вжита медична термінологія, наприклад: Спожита глина поводила себе як цемент, висушуючи **шлунок** і вбираючи всю вологу із **травного тракту**. **Дефекація** ставала неможливою [7, с. 57]. У сільському пейзажі це було як **ексцес**: барвистість і недоцільність [7, с. 62].

Терміни з галузі архітектури автор використовує у прямому значенні, для опису будівель і споруд, а також у складі метафор, як-от: Цього дня Він

заходить до пекла, але я чомусь не можу знайти в Городлі костелу, тож їду далі на північ і щойно у Дубенці натрапляю на святиню. Біла, скромна, **бароко, необароко**, стоїть дещо на узбіччі. Усередині пахне вологою і східним занепадом [7, с. 19], Триповерховий червоний **фасад** симетрично розділяють **пілястри** з білої цегли [7, с. 45].

У складі тропів уживаються терміни технічної та математичної сфер: **Прямокутники, ромби й багатокутники** полів покреслені прямими лініями зораних скиб [7, с. 25].

Висновки і пропозиції. Отже, на основі аналізу фактичного матеріалу можемо зробити висновки, що проза Анджея Стасюка емоційна, експресивна. У ролі активних засобів образної характеротворення виступають лексичні одиниці різної семантики, різних мовних рівнів. Зважаючи на те, що в межах однієї статті ми не можемо зробити повноцінне дослідження лексичного наповнення художніх образів у творах Анджея Стасюка, вбачаємо перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Список літератури:

1. Дятчук В. Слова на означення запахів. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine9-15.pdf>.
2. Калимон Ю., Кульчицький І., Ліхнякевич І. Ідіолект, ідіостиль, індивідуальний стиль. Тотожне чи різне? *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. № 5. 2014. С. 226–229.
3. Костецька О. Індивідуальне мовлення автора як об'єкт лінгвістики та підходи до його дослідження. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2014/indyvidualne-movlennya-avtora-yak-obekt-linhvistyky-ta-pidhody-do-johodoslidzhennya/>.
4. Коткова Л. Ідіолект Володимира Винниченка: лексико-фразеологічні та стилістичні складники : дис. ... к. філолог. н. : 10.02.01 / Ніжинський державний ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин, 2017. 247 с.
5. Петрашук М. Про Схід як феномен – новий роман Анджея Стасюка: електронний ресурс. URL: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/45232/.
6. Сидоренко І. Підходи до вивчення ідіостилу в лінгвістичних дослідженнях художнього тексту. URL: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/sydorenko_pidhody.pdf.
7. Стасюк А. Схід. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 272 с.
8. Тиха Л. Метафора в поетичному дискурсі Івана Драча : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. НАН України, Ін-т укр. мови ; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Київ, 2007. 222 с.
9. Юріна Ю. Індивідуальний стиль Олени Теліги : дис. ... к. філолог. н. : 10.02.01 / Херсонський державний університет. Херсон, 2016. 194 с.

Tykha L. Yu. LEXICAL AND SEMANTIC FEATURES OF ANDRZEJ STASIUKS INDIVIDUAL STYLE

The article analyzes the individual style of Andrzej Stasiuk, one of the brightest prose writers of modern Polish literature, in terms of the functional and stylistic role of lexical items in the author's text. Semantics of separate groups of concepts is considered on the analysis of factual material, which is a component of artistic images in A. Stasiuk's prose. Thematic groups of keywords allowed determining the sources of enrichment of the author's language.

In particular, groups of artistic images that convey different types of sensations, such as smells, sounds, etc., are analyzed. It is determined that in A. Stasiuk's prose tokens for symbols can be divided into the following groups: neutral, pleasant and unpleasant. To express neutral and pleasant olfactory sensations, the author uses nominations smell, breath. For the unpleasant - the stench, stinks, drives away, and so on. To enhance the sense of smell, the writer adds concretizing words.

It was found out that in A. Stasiuk's prose there is a considerable group of artistic images representing sound pictures of the surrounding reality. It is usually a reproduction of the sounds of everyday life of people, objects of everyday life and objects of animate and inanimate nature.

Periphrasis is another aspect that reveals the features of the individual language approach of the writer. The article concludes that the author's usage of paraphrases depends on the subject of the work, on the key concepts of the story.

Moreover, one of the elements of imaginative language in the work of A. Stasiuk is terminological vocabulary. Terms in the author's text lose their properties and become figurative. Very often the writer uses such groups of terms as art, painting, medicine, architecture, engineering, and so on.

Key words: artistic image, token, semantics, nomination, term, association.

Холявко І. В.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ В РУСЛІ ПРАГМАТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У статті проаналізовано проблему мовленнєвої взаємодії вчених у процесі пізнавально-комунікативної діяльності. Актуальність проблеми організації наукової комунікації зумовлена глобалізацією та інформатизацією суспільства. Об'єктом дослідження є комунікативність науки в сучасному соціокультурному просторі, де необхідною умовою самоорганізації наукового знання є інтеракція вчених. Предметом дослідницької уваги є прагматика сучасного українськомовного наукового дискурсу, а саме: прагматичні функції та мовленнєві стратегії цієї комунікативної сфери. Опис зазначених функцій і стратегій здійснено в руслі прагматичної інтерпретації.

Доведено, що комунікативно-прагматична структура наукового дискурсу передбачає особливу організацію смислу тексту, спрямовану не лише на формування й вираження нової ідеї, але й на активізацію ментальної роботи потенційного реципієнта, а також його переконання. З'ясовано, що володіння адекватними комунікативній ситуації стратегіями й тактиками суттєво впливає на представлення результатів на різних етапах дослідження та на адекватність їх інтерпретації відповідно до позиції авторського розуміння. Визначено, що характер наукової комунікації стає дедалі більше персоніфікованим, таким, що відображає специфіку індивідуально-особистісного сприйняття інформації. У процесі наукової комунікації вчені не лише передають інформацію, але й формують ставлення наукового співтовариства до розглядуваної проблеми.

Автор доходить висновку, що нині формуються нові способи наукової інформаційної взаємодії. Комунікація домінує в сучасному «суспільстві знань», де об'єктивність наукового знання постає не як єдино правильне відображення дійсності, а як спільна суб'єктивна реальність. За своєю прагматичною спрямованістю науковий дискурс належить до аргументативного та інформативного типів.

Ключові слова: наукова комунікація, науковий дискурс, прагматика, інтерпретація, діалог, інтертекстуальність.

Постановка проблеми. Наука як соціальний феномен постає у вигляді особливої інституційно організованої наукової діяльності. Твори наукової літератури набули відповідного лінгвопрагматичного опису як тип інституційного дискурсу. Актуалізація проблеми мовленнєвої взаємодії вчених у процесі пізнавально-комунікативної діяльності зумовлена підвищеною увагою лінгвістики до прагматичного аспекту комунікації. Крім того, актуальність проблеми організації наукової комунікації зумовлена глобалізацією та інформатизацією суспільства. Сучасний соціум, де пріоритетним є управління знаннями, поширення інформаційних технологій і впровадження інновацій, становить глобальний комунікативний простір, а «істинний смисл наукового дискурсу зароджується <...> у ситуації інтеракційних взаємовідносин у науковому співтоваристві» [6, с. 96]. Цей смисл формується на перетині кількох наукових світоглядів як синергія правил спілкування,

спільна діяльність, зумовлена мотивами учасників комунікації. Філософія визнає, що в сучасному світі репрезентативна природа знання заперечується, натомість зміцнюється соціально-комунікативна (діалогова).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сферу наукової діяльності завжди усвідомлювали як специфічну царину, і, відповідно, наукова комунікація є актуальним і соціально затребуваним об'єктом лінгвістичних студій теоретико-прикладного характеру (О. Баженова, О. Гнездечко, Н. Данилевська, Н. Заніздра, Н. Зелінська, М. Кожина, М. Котюрова, Н. Мішанкіна, Н. Непийвода, С. Ракитіна, П. Селігей, І. Синиця, О. Троянська, М. Уткіна, Т. Хомутова, В. Чернявська, Н. Шубіна та інші), що стосуються проблем культури, стилістики, редагування, авторської індивідуальності.

Прагматичні параметри наукової комунікації актуалізувалися в дослідницькому полі відносно

недавно, хоча дискурс науки з XVII ст. осмислюється як інституційна фіксація пізнавальної діяльності людини. У розвідках наукового стилю традиційно визначають ключову мету наукової діяльності – точне, логічне та однозначне передавання наукової інформації, і з огляду на це доходять висновку, що науковий стиль не передбачає реалізацію суб'єктивних інтенцій автора. Така ситуація спричинила те, що прагматику наукового тексту у вітчизняній лінгвопрагматичній школі специфіковано фрагментарно (статті А. Олійника, Г. Кицак, І. Левчук, Т. Іщенко, Н. Лазебної, М. Венгринюк, А. Павлової, Ю. Полянничка, М. Кузнецова, І. Лівницької, О. Шатілової, О. Балацької). Деталізували окремі питання прагматичної специфіки наукових текстів Н. Пільгуй, Н. Карпусенко, Х. Кунець, І. Козубська та інші вчені. Щоправда, більшість українських розвідок із проблем прагматики наукового тексту виконано на матеріалі однієї з європейських мов, тим часом українськомовний матеріал обійдено увагою.

Постановка завдання. У нашій студії акцентуємо увагу на аналізі специфіки мовленнєвої взаємодії вчених у пізнавально-комунікативній діяльності. Тож об'єктом дослідження в нашій роботі є комунікативність науки в сучасному соціокультурному просторі, де необхідною умовою самоорганізації наукового знання є інтеракція вчених, адже в процесі наукової комунікації вони не лише передають інформацію, але й формують ставлення наукового співтовариства до певної проблеми. Спираючись на думку К.-О. Апеля про те, що комунікація завжди є прагматичною [5], можемо стверджувати, що предметом дослідницької уваги в нашій роботі є прагматика сучасного українськомовного наукового дискурсу, а саме – прагматичні функції та мовленнєві стратегії цієї комунікативної сфери. Опис зазначених функцій і стратегій здійснено переважно в руслі прагматичної інтерпретації (термін О. Гнездечко [2]), тобто шляхом аналітичних операцій, котрі сприяють виявленню авторських стратегій. Розмаїття в науково-академічному дискурсі комунікативних стратегій і тактик робить запропонований підхід до аналізу обґрунтованим.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що прагматика зосередила увагу лінгвістів на численних проблемах риторики, стилістики, комунікативного синтаксису, теорії мовленнєвої діяльності, теорії комунікації та функціональних стилів, соціолінгвістики, психолінгвістики, теорії дискурсу тощо, стає зрозумілим, чому термін «прагматика» постає багатоаспектним у своїх

визначеннях, причому єдності в трактуванні цього терміна не досягнуто. Солідаризуємося з думкою І. Карамишевої, яка, дослідивши множини значень, у яких уживають термін «прагматика» в метамові сучасних лінгвістичних досліджень, дійшла висновку, що прагматика є вираженням інтенції / наміру, що лежить в основі породження висловлювання: «Людина формує предмет думки (як певне відображення об'єктивної ситуації, що пропускається через суб'єктивну призму психологічної свідомості мовця), який втілюється на психологічному рівні в певну концептуальну структуру (пропозицію) та ініціює механізми мови для втілення цієї пропозиції, «одягаючи» її в певну синтаксичну структуру, що буде відображати конкретний намір мовця і водночас давати вказівку для правильного розуміння / інтерпретації намірів мовця слухачем» [4, с. 131]. Саме з таких позицій ми розглядаємо комунікативно-прагматичну структуру наукового дискурсу – таку організацію смислу тексту, що спрямована не лише на формування й вираження нової ідеї, але й на активізацію ментальної роботи потенційного реципієнта, а також його переконання.

Вважаємо, що з пізнавальної діяльності (і наукового текстотворення) неможливо усунути прагматику, адже наукове дослідження завжди пов'язане з комунікацією, тобто вибудовується на основі інтерпретації наукових розвідок інших дослідників як діалог різних культурних позицій, наукових думок, що не збігаються в часі й просторі. Зауважимо, що в наукових текстах немає безпосереднього діалогу між ученими, яких цитує, обирає і зіставляє між собою сам автор. Однак варто врахувати, що загалом у тексті первинні висловлення, за М. Бахтінім, перетворюються, і тому їхній діалог не можна зводити лише до реплікації; діалогічні відношення мовного спілкування потрібно розуміти широко, саме як взаємодію цілих творів, зокрема, різних епох. Отже, специфіка наукового комунікативного простору «рівноправних у своїх позиціях іноверсій культурних сенсів, носіями яких є множина суб'єктів наукової діяльності, полягає в нескінченності процесу досягнення узгодженості <...>, у пошуку плідних форм взаємодії суб'єктів <...>» [1, с. 570].

Саме завдяки перекличці в науковому тексті авторської позиції з позиціями опонентів, тобто завдяки діалогу між своїм (новим) і чужим (старим) знанням він постає як інтертекст. У науковому дискурсі, що аналізується в комунікативно-прагматичному аспекті як діалог різних

дослідницьких позицій у широкому соціокультурному контексті, як взаємодія старого та нового знання в процесі евристичного пошуку, категорія інтертекстуальності реалізується засобом чергування висловлювань, що належать різним авторам: з одного боку – автору створеного тексту, з іншого – це висловлювання інших авторів, що постають у мовній тканині тексту як цитати з різних джерел. На нашу думку, така організація смислу тексту спрямована не лише на формування й вираження нової ідеї, але й на активізацію ментальної діяльності потенційного реципієнта, а також його переконання. Однак у межах евристичної діяльності «неможливо повністю відмежувати один від одного діалог різних знань (свого й чужого) і діалог (зокрема, прихований) автора з читачем, оскільки обидва діалоги становлять єдність комунікативно-пізнавального процесу, і без цієї єдності адекватне наукове спілкування, та й розгортання самого тексту, просто немислимі» [3, с. 21].

Наукову комунікацію традиційно розуміють як процес встановлення пізнавальних і соціальних відношень у науковому співтоваристві. Соціальні та ментальні процеси сучасності засвідчують суттєві зміни на комунікативному рівні у сфері науки. Спостерігаємо «активну модифікацію мовних одиниць, перерозподілення функцій вербальних і невербальних компонентів у комунікативно-прагматичній організації висловлювання / тексту, появу нових засобів для кодування інформації та її транспортування, зміну ритміко-інтонаційного контуру висловлювання як в усному, так і в писемному мовленні» [7, с. 94].

Сучасна філософія розглядає науку, з одного боку, як цілісну соціальну структуру, спрямовану на формування системи об'єктивних знань про світ, з іншого – як поле діяльності окремих людей, що мають, зокрема, й прагматичні інтереси. У лінгвістиці сьогодні вивчення формального боку мови здійснюється, як правило, крізь призму її соціально-комунікативного призначення, через пояснювальні механізми мисленнєвих і психологічних процесів людської діяльності. Формальний набір мовних засобів не завжди забезпечує адекватне сприйняття наукової інформації, інтерес до неї багато в чому зумовлений особистістю автора, його мовленнєвою поведінкою, умінням вести дискусію, здатністю організувати наукову інформацію та готовністю до діалогу.

Прагматичними складниками, що опосередковують процес комунікації, є інтенціональний фактор як домінуючий в адресанта повідомлення

та фактор сприйняття (або інтерпретація) в адресата. Актуальність прагматичного вивчення мовних феноменів у процесі вивчення дискурсу зумовлена тим, що неможливо дослідити сутнісні характеристики мовних засобів без урахування таких екстралінгвальних чинників, як мета адресанта повідомлення, його компетентність, рівень мовної та інтелектуальної готовності реципієнта до сприйняття повідомлення, особливості ситуації спілкування й контексту комунікації. Тож можна стверджувати, що наукове знання сьогодні репрезентоване у вигляді аргументативного дискурсу, який створюється комунікативною практикою і в процесі якого відбувається формування та трансформування знань усіх учасників аргументації з метою досягнення когнітивного унісону. Володіння вченим адекватними комунікативній ситуації стратегіями й тактиками суттєво впливає на репрезентування результатів його пізнавальної діяльності відповідно до авторського розуміння [6, с. 95].

Наукова комунікація реалізує завдання професійної соціалізації вчених. Її комунікативні стратегії різноманітні, але при цьому прагматичні, ситуативні, оскільки підпорядковані логіці дослідницької роботи. Володіння адекватними комунікативній ситуації стратегіями й тактиками суттєво впливає на представлення результатів на різних етапах дослідження і на адекватність їхньої інтерпретації відповідно до позиції авторського розуміння. Здавалося б, у науковому співтоваристві вироблено досить жорсткі вимоги до представлення результатів дослідження в усній та писемній сферах спілкування. Однак дедалі активніше як представники наукової спільноти, так і лінгвісти, які досліджують наукову комунікацію, порушують проблему формалізації представлення наукових знань, говорять про появу так званих псевдотекстів [7, с. 90]. Н. Шубіна слушно зауважує, що «“колективне авторство” авторефератів, наукових статей і навіть відгуків стає очевидним фактом» [7, с. 90].

Нині відбувається зміна пізнавальних установок науки та їхнє відображення в науковому дискурсі. Н. Шубіна справедливо зазначає, що «зміна типологічних ознак наукової інформації, способів її репрезентації в усній, писемній, електронній сферах наукової комунікації потребує від сучасного дослідника вправності в «демонструванні своєї мовленнєвої поведінки» [7, с. 94]. Нині індивідуальний стиль дослідника все чіткіше ідентифікується саме в науковому тексті. З огляду на це в наукових текстах формуються спеціальні засоби

авторизації. Автор виявляє себе, своє ставлення до наукових фактів у коментарях, де міститься суб'єктивно-оцінна кваліфікація інформації, що засвідчує тенденцію до актуалізації суб'єкта мовлення (автора).

Орієнтування на потенційного читача чи слухача, повага до нього зумовлюють прагнення автора до створення «комфортності» під час сприйняття та розуміння викладених наукових фактів. Крім того, у науковому спілкуванні використовують цілу низку риторичних засобів для більшої переконливості, аргументованості викладу. Деякі з них завжди є в тексті, а деякі з'являються в ньому факультативно і залежать від індивідуального стилю й комунікативної інтенції автора. До таких авторських засобів відносимо діалогізацію, посилення авторської інтенції, пом'якшення комунікативного наміру автора, створення позитивного образу, власне прийоми красномовства.

За нашими спостереженнями, одним із ключових засобів у реалізації прагматичної функції наукового тексту є концептуальна метафора, що реалізує гносеологічну функцію. Вона є засобом рефлексивного аналізу, несе глибинну інформацію, її зміст неочевидний, і це дає можливість активізувати рефлексію над образом. Практично будь-яка метафорична одиниця має прагматичний, а іноді й сугестивний, потенціал і, відповідно, моделює читацьке сприйняття з огляду на те, що автор і читач є носіями однієї мови та однієї картини світу, поділяючи її аксіологічні модули.

Аналіз матеріалу, що відображає сучасний стан наукової комунікації, уможливорює висновок про те, що характер комунікації стає дедалі більше індивідуалізованим і персоніфікованим, таким, що відображає специфіку індивідуально-особистісного сприйняття інформації. З-поміж інших авторських риторичних засобів актуальними в сучасному науковому дискурсі є відступи від наукового стилю, заміна його розмовним, гра слів, введення у науковий виклад жартів тощо. Використання цих засобів дає можливість автору виявити свою індивідуальність, завоювати довіру та інтерес читача або слухача.

«Корисність результату» текстотвірної діяльності треба шукати в царині прагматики (аналіз дискурсу, якщо розуміти його як «текст, занурений у ситуацію спілкування» і широкий екстралінгвальний контекст). Одним із призначень наукової комунікації є легітимація певної наукової проблеми, спосіб відстоювання своєї позиції. У процесі наукової комунікації вчені не лише

передають інформацію, але й формують ставлення наукового співтовариства до розглядуваної проблеми. Тож положення про те, що суб'єктивна модальність у наукових текстах є нульовою, вважаємо надто категоричним, адже ця функціонально-семантична категорія реалізується у сфері відображення чужої свідомості, яка в науковому тексті завжди представлена хоча б у вигляді цитат і посилань.

Суб'єктивна модальність, на думку більшості лінгвістів, є факультативною ознакою висловлювання, оскільки її смисловою основою становить поняття оцінки в широкому її розумінні – не лише логічної (тобто інтелектуальної та раціональної) кваліфікації повідомлення, а й різних видів емоційної / ірраціональної реакції. Досить часто відсилання до чужої думки стає не стільки засобом відтворення чужої позиції, скільки засобом вираження суб'єктивної модальності. Це дає змогу розподілити всі інтерпретації на дві категорії: ті, що зберігають об'єктивний зміст чужого висловлювання, й ті, що змінюють його. У науковому тексті стикаються сфери свідомості автора й іншого дослідника. Це дає змогу стверджувати, що в науковому дискурсі закладено установку на діалог із читачем-інтерпретатором, причому очевидним є диктат автора-творця: чужа думка не вигадана ним, а належить іншому дослідникові, і автор наукового тексту своєрідно суб'єктивує власний виклад, відсилаючи читача до думки іншого дослідника. У теорії М. Бахтіна така динамічна взаємодія авторського контексту й декодованого «чужого» тексту потрактовується як «зустріч», діалог суб'єктів мовлення – автора і метаавтора (-ів), адже будь-які смислові інтенції авторизовані.

Потлумачений сенс чужої позиції продукується автором наукового тексту шляхом використання інтерпретативних мовленнєвих стратегій, що відображають комунікативний намір та інтенційний зміст «чужого» тексту. Наприклад, оцінність насамперед виявляється в тому, що автор вказує на згоду / незгоду з чужою думкою, тобто виявляє позитивну / негативну модальність. За нашими спостереженнями, досить яскраво суб'єктивна модальність виявляється в тих випадках, коли автор застосовує іронію, репрезентуючи чужу позицію. Часто оцінка стосується цілої групи неназваних опонентів або оцінюванню підлягають цілі напрями в певній сфері наукового знання. Така інтерпретативна мовленнєва стратегія, коли «чужа свідомість» є репрезентантом усталених поглядів певної групи вчених, є типовою для наукового дискурсу, а відповідний прийом суб'єктивації автор-

ського мовлення можна вважати релевантним щодо наукового дискурсу. Стосовно наукової комунікації можна зауважити такий прийом імпліцитної суб'єктизації, як прийом «відсторонення» (доведення чужої думки до абсурду). Отже, крім експліцитної вказівки на чужу позицію, є різні види імпліцитної форми суб'єктизації в наукових текстах. Саме в них виявляється авторська оцінка позиції іншого вченого, а значить, і суб'єктивна модальність, а також яскраво виражається мовна особистість дослідника. Як бачимо, виявлення в смисловій структурі наукового дискурсу модальних і оцінних значень детермінує актуалізацію комунікативно-прагматичного аспекту його вивчення. Вважаємо це доцільним з огляду на те, що специфіка наукового дискурсу полягає в його прагматичній, епістемічній та аксіологічній спрямованості, що дає можливість автору повідомлення реалізовувати свою комунікативну волю, чинити ілюктивний вплив на інтелектуальний стан реципієнта.

Висновки і пропозиції. Аналіз корпусу текстів, що відображають сучасний стан наукової комунікації, підводить до висновку, що нині формуються нові способи наукової інформаційної взаємодії. Комунікація домінує в сучасному «суспільстві знань», де об'єктивність наукового знання постає не як єдино правильне відображення дійсності, відповідність знання про об'єкт самому об'єкту, а позиціонується як спільна суб'єктивна реальність. У процесі наукового пізнання людський фактор постає як один із найбільш значущих і дієвих. За своєю прагматичною спрямованістю науковий дискурс належить до аргументативного та інформативного типів, адже фактична сторона інформації впливає на реципієнта, а будь-який аргумент підтверджує інформацію.

Пріоритетним напрямом подальших досліджень вважаємо вивчення адаптивних механізмів у сучасній науковій комунікації, що з'явилися з огляду на зміни умов комунікації в сучасному соціумі.

Список літератури:

1. Астафьева О. Н. Синергетический подход к исследованию современных социокультурных процессов: методологические основания междисциплинарного анализа. *Постнеклассика: философия, наука, культура* / отв. ред. Л. П. Киященко и В. С. Стёпин. Санкт-Петербург : Изд. дом «Мирь», 2009. С. 564–592.
2. Гнездечко О. Н. Диалогизация научного дискурса: лингвофилософский и лингвopsихологический аспекты. Территория новых возможностей. *Вестник Владивостокского государственного университета экономики и сервиса*. 2017. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/dialogizatsiya-nauchnogo-diskursalingvofilosofskiy-i-lingvopsihologicheskij-aspekty> (дата звернення: 26.04.2020).
3. Данилевская Н. В. Научный текст в аспекте интердискурсивного подхода. *Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология*. Вып. 3. 2009. С. 18–22.
4. Карамышева І. Д. Термін «прагматика» у сучасній лінгвістиці. 2004. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/45360/2/2004n503_Problemy_ukrainskoi_terminolohii_Karamysheva_I-Termin_prahmatyka_u_128-131.pdf (дата звернення: 20.04.2020).
5. Тутнер Г. Б. Прагматика. Энциклопедия эпистемологии и философии науки. Москва : Канон+, 2009. 1248 с.
6. Холявко І. В. Сучасний науковий дискурс як синергетична єдність комунікативних дій. Topical issues of the development of modern science. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. Publishing House “ACCENT”. Sofia, Bulgaria, 2019. Pp. 94–99.
7. Шубина Н. Л. Научная коммуникация: поиски разумного компромисса. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2009. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nauchnaya-kommunikatsiya-poiski-razumnogo-kompromissa> (дата звернення: 23.04.2020).

Kholyavko I. V. SCIENTIFIC COMMUNICATION IN THE FRAMEWORK OF PRAGMATIC INTERPRETATION

The problem of speech interaction of scientists in the process of cognitive and communicative activity is analyzed in the article. The urgency of the problem of organization of scientific communication is conditioned by the globalization and informatization of society. The object of the study is the communicative nature of science in the modern sociocultural space, where the necessary condition for self-organization of scientific knowledge is the interaction of scientists. The subject of research is the pragmatics of contemporary Ukrainian-language scientific discourse, namely the pragmatic functions and speech strategies of this communicative sphere. The description of these functions and strategies is made in line with pragmatic interpretation. It is proved that the communicative-pragmatic structure of the scientific discourse implies a special organization of the meaning of the text, aimed not only at the formation and expression of a new idea, but also at activating the mental work of the potential recipient, as well as his conviction. It has been found that having appropriate communication

strategies and tactics has a significant impact on the presentation of results at different stages of the study and on the adequacy of their interpretation according to the position of the author's understanding. It is determined that the nature of scientific communication is becoming more personalized, reflecting the specifics of individual-personal perception of information. In the process of scientific communication, scientists not only transmit information, but also shape the attitude of the scientific community to the problem under consideration.

The author concludes that new ways of scientific information interaction are being formed. Communication dominates the modern "knowledge society", where the objectivity of scientific knowledge appears not as the only correct reflection of reality, but as a shared subjective reality. By its pragmatic orientation, scientific discourse belongs to argumentative and informative types.

Key words: *scientific communication, scientific discourse, pragmatics, interpretation, dialogue, intertextuality.*

Царьова І. В.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

СКЛАДНЕ СИНТАКСИЧНЕ ЦІЛЕ В ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТАХ

У статті проаналізовано особливості синтаксичних вимірів функціонування складного синтаксичного цілого в сучасному юридичному тексті. Зокрема, увагу зосереджено на низькому рівні експлікації синтаксичної зв'язності тексту на формально-синтаксичному рівні. Доведено вагомність обґрунтування основних питань тексту акта правозастосування, які привертають увагу юристів під час юридико-лінгвістичного тлумачення. Постулюється ідея про відносну самостійність речень у правничому тексті. Мінімальною текстовою одиницею сучасного юридичного тексту є відносно самостійне, самодостатнє у змістовому та синтаксичному планах речення, що реалізує законодавчу настанову в проєкції на функціональні семантико-стилістичні категорії оптимальності та стандартизованості. З'ясовано, що на початковому етапі провідним аспектом є аналіз правил поєднання висловлювань у надфразовій єдності, складне синтаксичне ціле, абзаци. Специфіку мови сучасного юридичного тексту становлять також структури, у яких уживається ціла низка термінологічних словосполучень. Структура складного синтаксичного цілого тяжіє до стандартизованості, зокрема, виділено два найбільш регулярні типи складних синтаксичних цілих у структурі сучасного юридичного тексту: контактний і дискантний. Характерною рисою лексичної заміни як засобу синтаксичного зв'язку між ССЦ та реченнями у складі кількареченнєвого ССЦ є наявність у наступних реченнях дейктичних компонентів. Наголошено, що дейктичні компоненти, що пов'язують речення у складі ССЦ у юридичному тексті, здебільшого співвідносні з другорядними компонентами. Акцентовано увагу на багаторівневості системи синтаксичних вимірів сучасного юридичного тексту, що підтверджує здатність одиниць синтаксичного рівня мови формувати диференційні ознаки функціонального стилю.

Ключові слова: дейктичний компонент, складне синтаксичне ціле, синтаксема, текст, юридичний текст, функціональний синтаксис, членування тексту.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови правової держави особливої ваги потребує обґрунтований підхід до формування законодавства. Прийняття нових (кримінального, цивільного, господарського та інших) кодексів засвідчило термінологічні та синтаксичні проблеми змісту. У руслі когнітивної парадигми сучасний юридичний текст осмислюється як складний знак, що виражає знання правника про дійсність і втілюється у нормативних актах у вигляді концептів, сукупність яких надає уявлення про правову картину світу. Під час дослідження юридичного тексту важливо враховувати таку його особливість, як наявність змістовно-концептуальної та змістовно-підтекстової інформації, що тісно пов'язані між собою. Оскільки складне синтаксичне ціле (далі – ССЦ) увійшло в систему одиниць синтаксису тільки в другій половині ХХ ст., то постає потреба вивчення структурно-семантичних одиниць юридичної мови, засоби формування якої принципово відрізняються від засобів формування багаточленного складного речення. Багатогранність цього

поняття уможливило його вивчення з боку мови, тексту, комунікації тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велику роль у вивченні ССЦ відіграло вчення чеського лінгвіста В. Матезіуса [5] та його послідовників про актуальне членування речення. Активне дослідження проблематики ССЦ розпочато в 60–70 рр. ХХ ст. Особливості ССЦ досліджували вчені В. Дреслер, О. Москальська, І. Вихованець, К. Городенська, А. Грищенко, С. Бевзенко, А. Загнітко, О. Пономарів та інші. Правознавці нехтують синтаксисом юридичного тексту, концентрують увагу на змісті та його лексичній реалізації. Д. Керімов з'ясовує мовні особливості законодавчого тексту у зв'язку з проблемою вдосконалення мови закону й стосовно синтаксису обмежується окремими «побажаннями» щодо стрункості та зв'язності тексту й уникнення стереотипізованих мовних зворотів із нечітким, розмитим значенням [6, с. 96–97]. О. Піголкін висловлює низку побажань стосовно синтаксичного оформлення законодавчого тексту (уникнення невинного вживання дієприк-

метникових і дієприслівникових зворотів, підрядних речень, складного відмінкового керування як ланцюжка відмінкових форм та іншого), а також аналізує загальні особливості мовно-правової норми, не диференціюючи лексичні та граматичні риси [3, с. 18–35] тощо. У зв'язку з вивченням історичних особливостей загальної структури законодавчого тексту (Л. Ажнюк) та окремих аспектів граматичної структури (В. Рогожа, О. Білоусова [2]) синтаксис юридичного тексту у 80–90-тих рр. ХХ ст. стає самостійним об'єктом дослідження лінгвістів. Ці праці встановлюють загальні засади дослідження законодавчого тексту. Отже, в українській лінгвістиці проблема синтаксичної структури юридичного тексту залишається не розв'язаною.

Постановка завдання. Поняття «структура юридичного тексту» охоплює всі загальні та конкретні прояви його побудови – вислови, сюжет, композицію, даючи змогу таким способом виявити не лише кожне з них, але і їхню координацію та підпорядкованість структури тексту як цілого. Юридичний текст має особливе місце серед інших видів текстів (художній, публіцистичний тощо) унаслідок того, що він здійснює безпосередній владний вплив на поведінку людини, а також забезпечує обґрунтування поданої в ньому інформації. Помилки, пов'язані з будовою і розумінням правових приписів, можуть бути, зокрема, пояснені саме тим, що об'єктом розгляду й дослідження бувають відірвані від контексту, не пов'язані між собою елементи (слова, словосполучення, речення тощо). Це зумовлює вагомість обґрунтування основних питань тексту акта правозастосування, які привертають увагу юристів під час юридико-лінгвістичного тлумачення [1, с. 120]. Отже, актуальним убачаємо описати ССЦ як структурно-семантичну одиницю синтаксису сучасного юридичного тексту.

Виклад основного матеріалу. Юридичний текст – це словесно-документальний вираз волевиявлення суб'єкта правозастосування. Відповідно, підкреслюємо той факт, що побудова структури та змісту тексту права є певною процедурою втілення вимог юридичної техніки у вигляді відповідного проекту акта. Однак утілення правил і прийомів юридичної техніки здійснюється не хаотично, а підпорядковано певним правилам побудови цілісного юридичного документа.

Представники сучасного функціонального синтаксису розмежовують низку синтаксичних одиниць: словоформа – словосполучення – речення (просте, складне) – складне синтаксичне ціле

(І. Вихованець, Г. Золотова, Ч. Філлмор, С.-К. Дік, В. Матезіус).

На початковому етапі провідним аспектом є аналіз правил поєднання висловлювань у надфразовій єдності, складне синтаксичне ціле, абзаци. Специфіку мови сучасного юридичного тексту становлять також структури, у яких уживається ціла низка термінологічних словосполучень. Кожне окреме терміносполучення має конкретне фіксоване значення: *Готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину* (ККУ, Р. III (ЗЧ), ст. 14). Термінологічні словосполучення різної структури містять у своєму складі компонент *право* як в однині, так і в множині: **прикметник + право**: *авторське право, виборче право, суміжні права, законні права*: *Порушення авторського права і суміжних прав* (ККУ, Р. V (ЗЧ), ст. 176). Словосполучення-терміни можуть відповідати моделі: **право + іменник у Р. в.**: *право придбання*; **злочин + прикметник + іменник у Р. в.**: *злочини невеликої тяжкості, злочини середньої тяжкості*. Залежний іменник у формі Р. в. нерідко поширюється факультативними компонентами, що вносять у зміст речення додаткову інформацію, тобто ускладнює просте термінологічне словосполучення, наприклад: **Організатор організованої групи чи злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені організованою групою чи злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом** (ККУ, Р. VI (ЗЧ), ст. 30). Варіант цієї структури може становити поєднання заданої моделі з іменником в Ор. в.: *Повторність, передбачена частиною першою цієї статті, відсутня у разі вчинення продовжуваного злочину, який складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром* (ККУ, Р. V (ОЧ), ст. 184); *Вчинення фінансових операцій та інших угод із грошовими коштами та іншим майном, здобутими завідомо злочинним шляхом* (ККУ, Р. VII (ОЧ), ст. 209).

Стандартні принципи членування тексту застосовні до юридичного тексту тільки частково. Проілюструємо це на прикладі довільно взятої статті з Цивільного кодексу України:

Стаття 28. Ім'я фізичної особи

1. Фізична особа набуває прав та обов'язків і здійснює їх під своїм ім'ям.

Ім'я фізичної особи, яка є громадянином України, складається із прізвища, власного імені та по

батькові, якщо інше не впливає із закону або звичаю національної меншини, до якої вона належить.

2. Під час здійснення окремих цивільних прав фізична особа відповідно до закону може використовувати псевдонім (вигадане ім'я) або діяти без зазначення імені.

3. Ім'я фізичній особі надається відповідно до закону.

Мінімальна одиниця тексту – ССЦ, що об'єднує мінімум два речення. Цитована стаття складається з чотирьох відносно самостійних частин. За всіма критеріями кожна з частин набуває ознак ССЦ: виокремлена абзацом, завершена й структурно цілісна та не виявляє при цьому експліцитних синтаксичних зв'язків із попереднім чи наступним уривком тексту.

Синтаксеми як мінімальні одиниці обов'язково передбачають входження в більшу одиницю, якою є речення. У семантично простому реченні функціонують два типи синтаксем – субстанціальні та предикатні, ядерними в семантико-синтаксичній структурі елементарних конструкцій виступають предикатні синтаксеми, які підпорядковують собі субстанціальні і визначають їхню кількість і властивості: *особа вчинила злочин = особа має злочин*; дериваційні відношення між компонентами парадигми речення мають неоднаковий характер, хоча водночас видозміни речення не порушують необхідних у цих процесах меж семантико-синтаксичної тотожності синтаксичних одиниць. Загальновизнаним є той факт, що універсальними способами передачі значення посесивності є дієслова *мати* і *бути*, які формують валентну рамку із двох облігаторних актантів (Н. Арутюнова, І. Данильчук): 1) *має передувати наслідкам*; 2) *має бути умовою, без якої не було б наслідку* (принцип *conditio sine qua non*); 3) *за своїми властивостями, як правило, має спричинити саме такі наслідки, тобто наслідки мають бути закономірним результатом вчиненого діяння*.

Лінгвістична традиція виокремлює два типи синтаксичного зв'язку ССЦ [9, с. 342] в тексті: контактний (найпоширенішими засобами ланцюжкового зв'язку між реченнями є лексична заміна й засоби актуального членування речення) і дистантний (малопродуктивний і представлений переважно вживанням так званих законодавчих посилань).

Характерною рисою лексичної заміни як засобу синтаксичного зв'язку між ССЦ та реченнями у складі кількареченневого ССЦ є наявність у наступних реченнях дійктичних компонентів,

що вказують на окремі частини попереднього речення (речень) або на все речення загалом: *Установа створюється на підставі індивідуального або спільного установчого акта, складеного засновником (засновниками). Установчий акт може міститися також і в заповіті. До створення установи установчий акт, складений однією або кількома особами, може бути скасований засновником (засновниками) (ЦКУ, ст. 87) – дійктичний компонент (підмет) – вказує на весь зміст попереднього речення.*

Дослідження дійктичних компонентів (до яких традиційно зараховують лише вказівні та особові займенники й деякі займенникові прислівники місця і часу) залишається актуальним, адже їхній лінгвістичний статус у структурі юридичного тексту не зовсім визначений. Дійктичні компоненти, що пов'язують речення у складі ССЦ у юридичному тексті, здебільшого співвідносні з другорядними компонентами (означення: *цей, такий, інший, подібний* та інші) або із змістом речення цілком (*відповідно до цих критеріїв, при цьому, у іншому випадку, у такому випадку, це питання* та інші). На відміну від художнього стилю, у тексті права головні та другорядні компоненти речення й залежні від них обов'язкові компоненти прислівної залежності піддаються лексичній заміні тільки в межах одного речення, на межі двох речень, об'єднаних у ССЦ, така заміна неможлива: *Для проведення перевірок і визначення наявності або відсутності заборгованості із сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування ліквідаційна комісія (ліквідатор) забезпечує своєчасне надання податковим органам і Пенсійному фонду України, фондам соціального страхування документів юридичної особи (її філій, представництв), зокрема первинних документів, реєстрів бухгалтерського та податкового обліку. До моменту затвердження ліквідаційного балансу ліквідаційна комісія (ліквідатор) складає та подає податковим органам, Пенсійному фонду України та фондам соціального страхування звітність за останній звітний період (ЦКУ, ст. 111).* У реченнях без змін повторюються складені терміни *Пенсійному фонду України, фондам соціального страхування*.

Дійктична заміна спорадично трапляється в законодавчому тексті, але відчутна виразна тенденція до уникнення подібних заміни із стилістичних і прагматичних міркувань, оскільки

зміст такого речення розмивається. Використання займенникових форм не є типовим явищем для юридичних текстів. Рідко в назвах статей ужито особові займенники, а в назвах розділів вони взагалі відсутні: *Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем* (ККУ, ст. 191); *Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї* (ККУ, ст. 193); *Приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації за запитами посадових осіб і зверненнями громадян та їхніх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними* (КУпАП, ст. 82-3); *Право опікуна та піклувальника на плату за виконання ними своїх обов'язків* (ЦКУ, ст. 73). Усього в назвах статей юридичних текстів особові займенники я (*ми*), ти (*ви*), він, вона, воно (*вони*) вжито: у ККУ – 15 разів, у ЦКУ – 17 разів, у КУпАП – 3 рази.

Найчастіше в назвах розділів і статей вживаються присвійні займенники *його* (*її, їхній*), зазвичай у родовому відмінку множини: *Пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв, порушення правил їхньої експлуатації* (КУпАП, ст. 61); *Порушення рівноправності громадян залежно від їхньої расової, національної належності або релігійних переконань* (ККУ, ст. 161); *Права житлово-будівельного (житлового) кооперативу та їхніх членів на квартиру в будинку кооперативу* (ЦКУ, ст. 384); *Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення* (ККУ, ст. 200), та інші, рідше – у родовому відмінку однини: *Вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення* (ЦКУ, гл. 79); *Незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу* (КУпАП, ст. 88); *Злочин, його види та стадії* (ККУ, розділ III ЗЧ); *Вина та її форми* (ККУ, розділ V ЗЧ); *Умисел і його види* (ККУ, ст. 24); *Правові наслідки вчинення правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності* (ЦКУ, ст. 221). Усього в назвах розділів присвійні займенники *його* (*її, їхній*) вжито: у ККУ – 4 рази в розділах, у назвах статей – 22 рази; у КУпАП – у розділах відсутні, у назвах статей – 15 разів; у ЦКУ – 1 раз у розділах, у назвах статей – 22 рази.

У назвах статей фіксується присвійний займенник *свій* (*своя, своє, свої*): у ККУ – 3 рази, який вказує на належність предмета будь-якій особі, що є суб'єктом дії: *Умисне вбивство матір'ю своєї*

новонародженої дитини (ККУ, ст. 117); *Примусування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків* (ККУ, ст. 280); *Неповідомлення капітаном назви свого судна під час зіткнення суден* (ККУ, ст. 285). У назвах статей ЦКУ фіксується присвійний займенник *свій* (*своя, своє, свої*) 1 раз: *Право опікуна та піклувальника на плату за виконання ними своїх обов'язків* (ЦКУ, ст. 73).

У назвах розділів уживається означальний займенник *інший* (*інша, інше, інші*): у ККУ – 2 рази: *Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини й громадянина* (ККУ, розділ V ОЧ); *Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення* (ККУ, розділ XIII ОЧ), але частіше вживається в назвах статей: *Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель* (КУпАП, ст. 52); *Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у нетверезому стані внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин* (ККУ, ст. 21); *Порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів із безпечною ведення робіт у галузях промисловості* (КУпАП, ст. 93); *Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди* (ЦКУ, ст. 22); *Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою* (ККУ, ст. 130); *Перехід частки (її частини) учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю до іншої особи* (ЦКУ, ст. 147); *Заготівля, переробка або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції* (КУпАП, ст. 42-2). Усього в назвах статей ККУ означальний займенник *інший* (*інша, інше, інші*) зафіксовано 17 разів, причому в ст. 410 двічі: *Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем*; у КУпАП – 30 разів, у ЦКУ – 36 разів. У всіх випадках і в назвах розділів, і в назвах статей означальний займенник *інший* (*інша, інше, інші*) вжито для відмежування означуваних предметів або явищ від уже відомих.

У назвах статей вживається вказівний займенник *такий* (*така, таке, такі*): у ККУ – 4 рази, у КУпАП – 5 разів, у ЦКУ – не зафіксовано: *Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних*

засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з **таким** обладнанням (ККУ, ст. 313); *Строк, після закінчення якого особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню* (КУпАП, ст. 39); *Несанкціоновані збут або поширення інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації* (ККУ, ст. 361-2).

Дистантний синтаксичний зв'язок представлений переважно вживанням законодавчих посилань. Посилання на закон використовують у судово-процесуальній документації (позовних заявах, протоколах, скаргах тощо) [7, с. 108–109], однак функції посилання на закон у різних типах тексту істотно відрізняються. У судово-процесуальних текстах посилання на закон відображають мотивування прийнятого рішення, сам процес прийняття рішення або розкривають характер дії, узагальнюють, конкретизують подієву чи констативну інформацію в документі [4, с. 11], а в законодавчому тексті посилання на закон є формою законодавчого дейксису (вказує на правову норму, не називаючи її), що слугує засобом компактності викладу, уникнення зайвих повторів.

Експліцитне посилання у формі адвербіального компонента прислівної залежності виражається іменниково-приймениковими сполуками:

1) відповідно до + іменник у формі родового відмінка із залежними словами: відповідно до вимог статті 272 цього Кодексу; відповідно до положень частини другої цієї статті; відповідно до статті 391 цього Кодексу;

2) згідно з + іменник у формі орудного відмінка із залежними словами: згідно з положеннями частин п'ятої – десятої статті 257 цього Кодексу; згідно з цією статтею.

Наступний етап – це когнітивно-орієнтований аналіз тексту, який розглядається як результат

ментальних процедур з обробки, репрезентації та зберігання людських знань [8, с. 14]. Щодо аналізу тексту Кримінального кодексу України, то він чітко структурований (глави, розділи, статті тощо) для погодженості та єдності його частин. Це дає змогу вільно орієнтуватися в його змісті, а також надати чіткості системі викладення норм кримінального права. З цього випливає вже раніше згадане нами правило законодавчої техніки про єдність термінології в межах одного нормативно-правового акта. Якщо в ньому використано різні терміни, то це означає, що вони з волі законодавця мають різне значення. Звідси випливають два висновки: по-перше, дефініція, яка включена в «особливу частину» нормативно-правового акта, поширюється на всі статті останнього; по-друге, якщо дефініцію дано під час першого використання терміна, то діяти вона буде стосовно всіх статей, де надалі траплятиметься вже визначений термін.

Висновки і пропозиції. Установлення синтаксичних вимірів функціонування складного синтаксичного цілого в сучасному юридичному тексті з'ясувало низький рівень експлікації синтаксичної зв'язності тексту на формально-синтаксичному рівні та відносну самостійність речень у правничому тексті. Мінімальною текстовою одиницею сучасного юридичного тексту є відносно самостійне, самодостатнє у змістовому та синтаксичному планах речення, що реалізує законодавчу настанову в проєкції на функціональні семантико-стилістичні категорії оптимальності та стандартизованості. Структура складного синтаксичного цілого тяжіє до стандартизованості, зокрема, виділено два найбільш регулярні типи складних синтаксичних цілих у структурі сучасного юридичного тексту: контактний і дискантний. Багаторівневість системи синтаксичних вимірів сучасного юридичного тексту підтверджує здатність одиниць синтаксичного рівня мови формувати диференційні ознаки функціонального стилю.

Список літератури:

1. Бабаев В. К., Баранов В. М., Толстик В. А. Теория права и государства. Москва : Юрист, 2003. 256 с.
2. Білоусова О. І. Граматична специфіка мови українського законодавства : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.
3. Боголюбов С. А., Казьмин И. Ф., Локшина М. Д. Язык закона / под ред. А. С. Пиголкина; ВНИИ сов. гос. стр-ва и законодательства. Москва : Юридическая литература, 1990. 189 с.
4. Губаева Т. В. Грамматико-стилистические особенности юридических текстов (процессуальные документы) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Баку, 1984. 189 с.
5. Матезиус В. Язык и стиль. *Пражский лингвистический кружок*. Москва, 1967.
6. Керимов Д. А. Культура и техника законотворчества. Москва : Юридическая литература, 1991. 158 с.

7. Красницька А. В. Юридичні документи: Техніка складання, оформлення та редагування : посібник. 2-е вид., допов. і перероб. Київ : Парламентське видавництво, 2006. 528 с.
8. Чернявская В. Е. Лингвистика текста. Лингвистика дискурса. Москва : ЛЕНАНД, 2014. 200 с.
9. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : Академія, 2004. 408 с.

Tsareva I. V. COMPLEX SYNTAX PURPOSE IN LEGAL TEXTS

The article analyzes the features of syntactic dimensions of the functioning of a complex syntax purpose in a modern legal text. In particular, attention is focused on the low level of explication of the syntactic coherence of the text at the formal-syntactic level. The importance of substantiation of the main issues of the text of the law enforcement act, which attract the attention of lawyers in the legal-linguistic interpretation, is proved. The idea of relative independence of sentences in the legal text is postulated. The minimum textual unit of a modern legal text is a relatively independent, self-sufficient in semantic and syntactic terms sentence that implements the legislative guidelines in the projection on the functional semantic and stylistic categories of optimality and standardization. Found that at the initial stage, the leading aspect is the analysis of the rules of combination of statements in narratory cohesion, complex syntactic whole paragraph. The specificity of the language of modern legal text is the structure, which makes use of a number of terminological word-combinations. The structure of a complex syntax purpose tends to standardize, in particular, the two most regular types of complex syntax purpose in the structure of modern legal text are identified: contact and treble. A characteristic feature of lexical substitution as a means of syntactic connection between CSP and sentences in a multi-sentence CSP is the presence of deictic components in the following sentences. It is emphasized that the deictic components that connect the sentences in the SSC in the legal text are mostly correlated with the secondary components. Emphasis is placed on the multilevel system of syntactic dimensions of modern legal text confirms the ability of units of syntactic level of language to form differential features of functional style.

Key words: *deictic component, complex syntax purpose, syntaxema, text, legal text, functional syntax, articulation of the text.*

Шень Лиин

Институт западных языков Аньхойского университета иностранных языков

ЛИЧНЫЕ ИМЕНА В ОНОМАСТИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА: МОТИВАЦИОННЫЙ АСПЕКТ (В РАМКАХ ИНИЦИАТИВЫ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ»)

У статті проаналізовано основні напрями дослідження українських власних особових імен, погляди вчених-ономастів на історію формування та сучасний стан антропонімії, а також визначено досягнення вчених у дослідженні українських прізвищ. Дослідження сучасних прізвищ України загалом і її конкретних регіонів зокрема широко представлені в працях вітчизняних антропонімістів. Серед ономастичних досліджень важливе місце посідає проблема засвідченого в прізвищах світогляду народу, його менталітету, специфічних культурних, національних і побутових особливостей. Оскільки основи сучасних прізвищ не несуть семантичного навантаження, їхня функція обмежується ідентифікацією певної особи, дослідження ґрунтується на аналізі первинної семантики сучасних українських прізвищ для виявлення моделей, продуктивних у період їхнього становлення. Представники когнітивної лінгвістики використовують концептуальну метафору для виявлення мотиваційної основи формування прізвища людини. Вона підходить для семантично прозорих антропонімів, сформованих на базі апелювання до рідної мови. Мотивація ж етимологічно різних імен у свідомості носіїв конкретної мови ускладнена, і незрозумілими виявляються підстави для виділення релевантних ознак ментальної структури. Багато українських прізвищ сформовано від грецьких, тюркських, угорських, латинських, німецьких, польських, російських та інших іноземних імен, а також від антропонімів, гідронімів, зоонімів, фітонімів, етнонімів, колоронімів, топонімів, назв професій, предметів домашнього вжитку та іншого.

Ключові слова: власні особові імена, ономастичний простір, мотивація значення, семантика, концептуальна метафора, сфера-джерело, сфера-мішень, концептуальна ознака.

Постановка проблеми. В связи с активизацией интеграционных процессов и важности *антропоцентричного* подхода [2, с. 33–39] в изучении языковых единиц наибольший интерес вызывают те исследования, в которых лексика анализируется в межкультурном контексте [14; 17]. Так, *культурологические* значимыми являются собственные имена людей – антропонимы – разновидность собственных имен, которыми пользуется народ, они создают его ономастическое пространство. Однако рассматриваемый слой лексики не является всесторонне описанным, не хватает специальных исследований, посвященных когнитивно-мотивационной базе формирования личных имен, что и определяет *актуальность* исследования. Лексика современного украинского языка отражает прогрессирующую тенденцию к интернационализации благодаря интеграционной функции межкультурной коммуникации. Поликультурная направленность свойственна инициативе «Один пояс и один путь», призывающей к выработке новых механизмов регионального партнерства, укреплению культурных связей и развитию во всех

областях между разными цивилизациями. Суть данной инициативы заключается в поиске, формировании и продвижении новой модели международного сотрудничества и развития с помощью укрепления действующих региональных двусторонних и многосторонних механизмов и структур взаимодействий с участием Китая. В разрезе такой проблематики исследование личных имен в ономастическом пространстве современного украинского языка получает особую *практическую значимость* для выявления историко-лингвистической и лингвокультурной информации.

Анализ последних исследований и публикаций. Общая антропоцентричная направленность современных лингвистических исследований (Н. Д. Арутюнова, В. И. Постовалова, Ю. С. Степанов) определяет интерес к личным именам в украинском языке, внутреннюю форму которых детерминируют имя нарицательное и собственное. Научные труды по *украинской антропонимии* [12] появились во второй половине XIX века, когда изучение личных имен осуществляли преимущественно в этнографическом и культурно-

социальном аспектах. Со второй половины XX столетия фамилии начинают рассматривать в этимологическом, словообразовательном [18], лингвогеографическом планах [25; 27], появляются работы, посвященные изучению украинской исторической антропонимии [3; 5]. М. Ф. Сумцов сосредоточил большое внимание на проблеме словообразовательного анализа фамилий, выделил основные аффиксы, которые были использованы в их создании, описал семантику образующих основ, рассмотрел проблему заимствованных фамилий [24, с. 214–219]. В конце XX – начала XXI века активизируются региональные исследования украинской антропонимии, начинается лексикографическая обработка имен и фамилий отдельных территорий [1; 13; 15, с. 136; 32]. Украинская антропонимика имеет весомые достижения в разработке важных теоретических вопросов, которые касаются классификации, лексико-семантического и словообразовательного анализа древних и современных фамильных названий с учетом их компонентов; вопросов антропонимии как источника информации о мировоззрении народа [19].

С середины 60-х годов XX века возросло количество научных работ по *ономастической проблематике*, выданных в Украине, и углубилась их специализация – сформировались дисциплины, предметом изучения которых являются конкретные классы имен: топонимика – направление исследования географических названий [8]; антропонимика, изучающая имена людей [10]; этнонимика – собственные имена племен, народов, государств; изучаются также космонимы (названия звезд, планет и других космических объектов) [26], теонимы (имена мифических и религиозных персонажей), зоонимы (прозвища и названия животных) [29, с. 407], фитонимы – названия растений, хрононы – названия периодов времени и другие единицы [6], гидронимы [11] и т.д. Объектом изучения ономастики являются история возникновения собственных имен и мотивы номинации, их становление в группе онимов, территориальное и языковое распространение, функционирование речи, различные морфологические, словообразовательные, семантические, этимологические преобразования, социальный и психологический аспекты [28, с. 101].

Цель исследования – определить степень изученности украинской антропонимии, в частности современных фамилий, в работах украинских и зарубежных исследователей, проанализировать ментальный механизм метафорических изменений в значении украинских фамилий для опреде-

ления их мотивационных связей. Реконструкция исследуемого фрагмента украинской языковой картины мира становится возможной при условии привлечения этимологического и семантического анализов данных, сделанных в процессе сплошной выборки из лексикографических источников современного украинского языка.

Изложение основного материала. Расшифровать культурную информацию, закодированную в личном имени, позволяет не только этимология лексической единицы, но и механизмы отбора языковых средств, применяемых в функции имен людей, вся система их использования: представления, табу, обычаи, традиции, ритуалы, социальные нормы, верования, мифология и религия [7, с. 78; 19, с. 207]. Таким образом, мотивационная связь между собственным именем и его носителем определяется комплексом факторов, которые свидетельствуют о мировоззрении и сознании социума.

Современная фамилия – оформленное официальными документами и указывающее на родство название индивида, присоединяемое к имени, которое человек приобретает при рождении или вступлении в брак, передается от поколения к поколению [22, с. 258]. Процесс возникновения и фиксирования украинских фамилий происходил в течение длительного времени. Первые попытки письменного закрепления фамилий наблюдались в первой половине XVI века, когда возникла необходимость официальной регистрации казаков Запорожской Сечи. Ученые склоняются к выводу, что система украинских фамилий в основном сложилась в конце XVIII – в начале XIX века. Образующие основы современных фамилий не несут семантической нагрузки, их функция сводится к идентификации определенного лица [20, с. 50]. В современной лингвистике существуют разные подходы к решению вопроса о значении личного имени, основанные на структурном и семантическом анализе его содержания, а также на полном отрицании значения у имени собственного [16, с. 142]. Однако следует говорить о первичной семантике современных украинских фамилий, что поможет выяснить, какие модели были продуктивными в период их становления.

Антропоосновы украинских фамилий, выделенных из словарей украинских лексикографических источников [9; 21; 23], могут быть *мотивированы такими классами слов*:

1) другими антропонимами – именами преимущественно отца, матери или деда, трансформированными в фамилию потомков, иногда через

прозвище спочатку, а потім в фамілію – іменами-патронімами (*Абрамчук, Антипенко, Вакуленко, Вакульчук, Юрченко, Юрійчук, Яременко, Яремченко*), іменами-матронімами (*Варваренко, Горпинчук, Федорин, Федоринин, Яринчук*);

2) гидронімами – *Дніпренко, Дністровий, Збрученко, Інгуленко, Прутенко*;

3) зоонімами, или анімалонімами – *Вовк, Віл, Журавель, Заєць*, деривати *Вовченко, Воленко, Волюк, Воробчук, Биковець, Бичко, Журавлюк, Зайчук, Зайченко*;

4) фітонімами – *Вишник, Грушецький, Ліщинський, Редченко, Фасолько*;

5) етнонімами – назвами національностей і етнографічних груп – *Бесараб, Китайчук, Німченко, Руминенко, Циганюк*;

6) колоронімами – *Білоножко, Білоручко, Білошкурський, Красногуб, Краснощокій, Сіроштан*;

7) національними особливостями – релігійність (*Богомолець, Гуменюк, Дяк, Молибога*), музикальність (*Капелістий, Півець, Співак*), домінуючі види діяльності (*Городник, Гречкосій, Лісниченко, Пасічник, Рибалко, Чередник*), кулінарні уподобання, визначена критичність і іронічність українців, особливо середі казаків війська Запорозького (*Безбородько, Бородай, Безнос, Кудря, Куц, Мовчан*);

8) топонімами – *Білоцерківець, Борисполець, Конотопець, Корецький, Кульчицький, Малиновський, Могилівський, Немирівський, Олевський, Обухівський, Полтавець*;

9) назвами професій – *Білоткач, Бондарець, Броваренко, Винник, Котлярчук, Кравчина, Мірошнюк, Столярєвський, Токаренко*;

10) назвами предметів домашнього обиходу, посуду, належностей, музикальних інструментів, одягу, обивки, тканин, мебелі, будівель, споруджень, засобів транспорту, сільськогосподарського і ремісничого обладнання, побутових виробів, розважень, дитячих іграшок – *Гальба, Глек, Горщак, Гребененко, Затуляк, Каганець, Крупський, Кулеша*.

Механізм переосмислення предметів оточуючої середі і оформлення результату їх отожествлення в значенні фамілій пояснюється когнітивними процесами концептуалізації і категоризації в свідомості людини. Ментальні структури мотивують вибір визначеного признака для формування семантики особистого імені і його наповнення змістом. **Явлення метафор і метонімії** як різновидності вторичної номінації в українському мовознавстві изу-

чали В. Вовк, І. Кочан, Г. Краковецька, Г. Мацюк, Е. Селіванова, А. Тараненко, Н. Цисарь, а в зарубіжній лінгвістиці – М. Алексєєва, Н. Арутюнова, М. Блэк, М. Джонсон, Дж. Лакофф, Д. Лотте, А. Річардс, В. Телія і інші. Концептуальна метафора – процес взаємодії між структурами знань двох концептуальних доменів в термінології Дж. Лакоффа і М. Джонсона: 1) сферою-джерелом (*source domain*); 2) сферою-мішенню (*target domain*) [4; 30; 31], в ролі якої виступає сам антропонім, і когнітивного признака, забезпечуючого зв'язок доменів.

Дослідники [4] використовують концептуальну метафору для надання мотиваційної основи формування фамілії людини. Наприклад, *населений пункт Олевск* (сфера-джерело) → концептуальний признак «локація, місце проживання» → фамілія *Олевський* (сфера-мішень), или *столярничество* (сфера-джерело) → концептуальний признак «ремесло» → фамілія *Столярчук* (сфера-мішень) і т. д. Далі виділені метафорическі концепти групуються в ментальні одиниці більш високого рівня (растіння як людина, символічний об'єкт як людина, тварина, професія, предмети побуту, локація як людина і інше), даючи тим самим можливість для категоріальної типологізації антропонімів в українській лінгвокультури. В основі метафори як засобу вторичної номінації і утворення фамілій в українській мові є асоціативні зв'язки між різними денотатами, відображені в колективному мовному досвіді носіїв мови. Така схема підходить для семантическі прозорих антропонімів, виниклих на основі апеллятивів рідної мови. Фамілії з'являлись в результаті семантического змінення в значенні початкового названня, змісли і коннотації добувались, зникли или мінялись в процесі визначеного періоду часу до втрати експліцитної мотивованності – імена переосмислювались і абстрагировались від носія. В національних антропоніміконах існує багато етимологіческі різних імен, мотивація яких в народному свідомості ускладнена, і незрозумілими вважаються основи для виділення релевантних признаків когнітивної структури. Так, серед українських фамілій виділяються утворені від грецьких (*Базилевич, Базишин, Геленчук, Геленко, Нікітюк, Щепенчук*), тюркських (*Русланюк, Русланенко*), угорських (*Балаженко*), латинських (*Сільвук, Троянець*), німецьких (*Вілік, Вільчук*), польських (*Войцишин, Войцехівський*), російських (*Златюк, Златченко*) і інших імен.

Таким образом, украинские фамилии получают номинативный потенциал благодаря семантическим изменениям, которые определяют формирование значения личного имени от общего через наполнение релевантным смыслом, который связан с типичной деятельностью или характеристикой человека.

Выводы и предложения. Исследования современных фамилий Украины в целом и ее конкретных регионов в частности широко представлены в трудах отечественных антропонимистов. В них осуществлено основательные анализы собственных личных имен, учтено их частотность, вариантность, локализацию. Особого внимания заслуживает анализ антропонимов на материале древних письменных источников и их этимологический комментарий. Семантика личных имен отражает мировоззрение народа, его менталитет, специфические культурные, национальные и бытовые ценности. Образующие основы современных фамилий несут идентификационную личность нагрузки, поэтому исследованию подлежит первичная семантика современных украинских фамилий, помогающая выяснить продуктивность номина-

тивных моделей. Исследователи используют концептуальную метафору для выявления мотивационной основы формирования фамилии человека. В украинском языке сфера-источник когнитивной модели семантики фамилий представлена другими антропонимами, гидронимами, зоонимами, фитонимами, этнонимами, колоронимами, национальными особенностями, топонимами, названиями профессий, предметов домашнего обихода, посуды, принадлежностей, музыкальных инструментов, одежды, обуви, тканей, мебели, зданий, сооружений, средств транспорта, сельскохозяйственного и ремесленного оборудования, бытовых изделий, развлечений, детских игрушек. Такой механизм подходит для семантически прозрачных антропонимов, появившихся на базе апеллятивов родного языка. Мотивация же этимологически различных имен затруднена в семантике украинских фамилий, образованных от греческих, тюркских, венгерских, латинских, немецких, польских, российских и других имен. Перспективным продолжением данного исследования может быть изучение территориальных особенностей мотивации личных имен в современном украинском языке.

Список литературы:

1. Булава Н. Ю. Збереження етнокультурної специфіки в апеліативних семантичних патронімах північної Донеччини. *Філологічні студії : науковий часопис*. Луцьк, 2005. № 3–4. С. 134–141.
2. Голубовська І. О. Антропологізм у мовознавстві та викладанні іноземних мов. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ : Логос, 2006. № 1. С. 33–39.
3. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. Київ : Видавництво АН УРСР, 1958. 298 с.
4. Добрич Н. Метафори в политическом дискурсе Сербии: президент и образ великодушного отца. 2015. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/metafory-v-politicheskom-diskurse-serbii-prezident-i-obraz-velikodushnogo-otsta> (дата обращения: 20.03.2020).
5. Єфименко І. В. Українські прізвищеви назви XVI ст. Київ, 2003. 168 с.
6. Железняк І. М. Роль і місце ономастичних досліджень у студіях з східнослов'янського етногенезу. *Ономастика України та етногенез східних слов'ян*. Київ, 1998. С. 5–17.
7. Железняк І. М. Світоглядний код слов'янської антропонімної лексики. *Актуальні питання антропоніміки*. Київ, 2005. С. 76–88.
8. Зеленко Л. П. Болгарсько-східнослов'янська мовна інтерференція в топонімії Східної Одещини. *Слов'янський збірник*. Одеса, 1998. Вип. 5. С. 53–56.
9. Етимологічний словник української мови : у 7 тт. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.), та ін. ; АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1 : – Г / уклад.: Р. В. Болдирев, та ін. 1982. 630 с.
10. Ільченко І. І. Староєврейські ономастичні елементи в антропонімії Нижньої Наддніпряниці. *Перші Запорізькі читання «Єврейське населення півдня України»*. Запоріжжя, 1998. Вип. 1. С. 199–201.
11. Карпенко О. П. Відновлення окремих мовних рис східних слов'ян за даними гідронімії. *Ономастика України та етногенез східних слов'ян*. Київ, 1998. С. 75–92.
12. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. Київ : Наукова думка, 1984. 152 с.
13. Корнилович М. І. Народна родова ономастика на Волині наприкінці XVIII ст. і в 1-й пол. XIX в. *Етнографічний вісник ВУАН*. 1930. Кн. 9. С. 127–131.
14. Левицький А. Е., Борисенко Н. Д., Савчук І. І. Теорія міжкультурної комунікації. Київ : Логос, 2011. 127 с.

15. Лісова Л. О. Історія вивчення та перспективи дослідження українських прізвищ. *Українська мова*. 2016. № 2. С. 136–144.
16. Мадиева Г. Б., Супрун В. И. Теория и практика ономастики. Алматы: Қазақ университеті; Волгоград : Перемена, 2015. 199 с.
17. Манакин В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : ВЦ Академія, 2012. 288 с.
18. Новикова Ю. М. Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини / за ред. проф. Т. Ю. Ковалевської та проф. І. Є. Намакштанської. Донецьк : Вебер, 2007. 996 с.
19. Пахомова С. М. Реконструкція світогляду язичників за даними слов'янської антропонімії. *Вісник Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника*. Філологія. Вип. XXIX–XXXI. Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського нац. ун-ту, 2011. С. 204–207.
20. Познанська В. Д. Прізвища із суфіксом -енко в антропонімії Донеччини. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Донецьк : Український культурологічний центр, 2006. Т. 11. С. 49–57.
21. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ. Київ : Вид-во «Радянська школа», 1968. 257 с.
22. Семашко Т. Ф. Прізвища з колоративними основами в антропонімії Північного Надазов'я. *Вісник Прикарпатського національного університету. Серія : Філологія*. Івано-Франківськ, 2011. С. 257–261.
23. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : словник-довідник. Київ, 1996. 335 с.
24. Сумцов М. Ф. Малорусские фамильные прозвания. *Киевская старина*. № 885. С. 214–219.
25. Сухомлин И. Д. Основы Полтавской ономастики (по материалам Полтавских актов книг XVII в.) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Харьков, 1964. 20 с.
26. Фомина Л. Ф. Освоение русским языком европейской астрономической номенклатуры в Петровскую эпоху (на материале названий незодиакальных созвездий). *Записки з ономастики*. Одеса, 2000. Вип. 4. С. 23–30.
27. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : монографія. Ужгород, 2008. 672 с.
28. Шалацкая К. В. Основная терминология исследования имен собственных. *Вестник Омского государственного педагогического университета*. Гуманитарные исследования. 2016. № 4 (13). С. 100–102.
29. Шульгач В. П. Зоонім. *Українська мова : енциклопедія*. Київ, 2000. С. 407.
30. Black M. MoreaboutMetaphor. *Metaphorand Thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. P. 19–41.
31. Lakoff G. *Metaphors We Live by*. Chicago; L. : The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
32. Mytnik I. *Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku*. Warszawa : Uniwersytet Warszawski, 2010. 412 s.

Shen Liying. PERSONAL NAMES IN THE ONOMASTIC SPACE OF CONTEMPORARY UKRAINIAN: MOTIVATIONAL ASPECT (WITHIN THE “BELT AND ROAD” INITIATIVE)

The article analyzes the main directions of research of Ukrainian personal names, the views of onomastic scientists on the history of formation and the current state of anthroponymy, as well as the achievements of scientists in the development of Ukrainian surnames. Studies of modern Ukrainian surnames in specific regions in particular are widely represented in the works of native anthropologists. Among onomastic studies, an important place is occupied by the problem of the people's worldview, their mentality, specific cultural and national features. Since modern surnames do not carry a semantic load, their function is limited to identifying a specific person, the study is based on an analysis of the primary semantics of modern Ukrainian surnames to identify patterns that are productive during their formation. Representatives of cognitive linguistics use a conceptual metaphor to identify the motivational basis for the formation of a person's surname. It is suitable for semantically legible anthroponyms formed on the basis of the appeals to the native language. The motivation of etymologically different names in the minds of speakers of a particular language appears to be difficult, and the reasons for identifying relevant features of comparison in the mental structure are obscure. Some Ukrainian surnames are formed from Greek, Turkish, Hungarian, Latin, German, Polish, Russian and other foreign names, as well as from anthroponyms, hydronyms, zoonyms, phytonyms, ethnonyms, colonyms, toponyms, names of professions, household items etc. Geopolitical and geostrategic position of Ukraine, world market conditions, state of leading economic power centers and markets of Ukrainian export, nature of relations with international financial institutions and integration associations, all these are external factors that determine current state and trends of Ukraine's economy. With this in mind, it is undisputed that realization of “One belt one road” initiative will facilitate great economic opportunities for Ukraine

Key words: *personal names, onomastic space, motivation, semantics, conceptual metaphor, source sphere, target sphere, conceptual feature.*

Яслик В. І.

Прикарпатський факультет

Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖМОДУСНИХ ЕВІДЕНЦІЙНИХ ПРЕДИКАТИВ З ІНФЕРЕНЦІЙНОЮ ТА ПЕРЦЕПТИВНОЮ СЕМАНТИКОЮ

У статті проаналізовано особливості функціонування головних засобів вираження інформації, отриманої в результаті логічного висновку (інференції) та чуттєвого сприйняття (перцепції). Акцентовано, що в українській мові категорійна семантика евіденції ґрунтована на вказівці джерела інформації та репрезентована способами її отримання – зі свідчень від зовнішнього джерела, у результаті логічного висновку та сенсорного сприйняття.

Предметом вивчення є семантика висновковості та чуттєвого сприйняття. З'ясовано, що евіденційні предикати мають міжмодусний характер й утворюють модус висновковості та перцептивності. Вид модусу зумовлений способом сприйняття та інтерпретації дійсності, а отже, визначений семантикою предиката та характером пропозиції. Оскільки сприймаємо світ за допомогою різних видів сенсорики, це відбивається на багатозначності та синкретизмі семантики предикатів, а також на особливостях міжмодусного функціонування евіденційних засобів.

Установлено спільний з'ясувальний характер конструкцій і виявлено основні предикати, що є носіями евіденційної семантики інференції та перцептивності. Здатність виражати типову евіденційну семантику висновковості та чуттєвого сприйняття виявили дієслова, предикативи, субстантивно-прийменникові та субстантивно-дієслівні комплекси. Вони найчастіше реалізують відповідні значення в головній частині складнопідрядного з'ясувального речення або в простому неелементарному реченні зі вставними конструкціями. Інференційна й перцептивна семантика актуалізована винятково на синтаксичному рівні, оскільки лише контекст дає змогу розмежувати модифікації евіденційної семантики та визначити її вид.

Ключові слова: евіденція, евіденційна семантика, інференція, висновковість, перцептивність, чуттєве сприйняття, модус.

Постановка проблеми. Для українського мовознавства проблема евіденції є новою: її мало досліджували як у теоретичному, так і в практичному аспектах, що засвідчує незначний обсяг наукових робіт, присвячених цій проблематиці. У нашому розумінні евіденція – це функціонально-семантична категорія, модусна семантика якої виражає джерело інформації, репрезентоване комунікативно зумовленими мовними засобами. Щоб детальніше з'ясувати особливості категорійної семантики евіденції, необхідно проаналізувати компоненти, які її структурують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвоукраїністиці евіденційність принагідно згадували, досліджуючи семантику деяких суміжних категорій, зокрема модусних [4], ствердження [2], модальності [1]. Засоби вираження евіденційності в текстах сучасних засобів масової інформації побіжно описала О. Шатілова [8]. Більш ретельно в ґрунтовних компаративних студіях еві-

денційність на прикладі сербської та української мов досліджує Л. Попович [5; 6]. Однак міжмодусна помежова семантика евіденції потребує детальнішого вивчення.

Постановка завдання. Головні завдання статті – виявити предикати з інференційною та перцептивною евіденційною семантикою та з'ясувати особливості їхнього функціонування в інференційно-перцептивному континуумі.

Виклад основного матеріалу. Евіденційна семантика висновковості ґрунтується на безпосередньому сприйнятті результатів, наслідків, непрямих ознак деякої події, які дають змогу дійти висновку про те, що відбувалося, встановити загальну картину. Хоча вивідна інформація опосередкована сенсорним сприйняттям, однак для правильного її декодування головним є розумовий процес, міркування, припущення суб'єкта сприйняття. Семантика висновковості неоднорідна за своєю суттю, оскільки основою

для висновку може бути візуальне сприйняття її результатів, міркування з урахуванням пресупозицій [9], осяяння, припущення, що ґрунтуються на фонових знаннях. Усіх їх об'єднує обов'язкова наявність підстав для логічного висновку, які слід проаналізувати, відновити, виявити причинно-наслідкові зв'язки між ознаками та результатами події. Тому евіденційна семантика висновковості в синтаксичній конструкції дає змогу виділити дві частини: зумовлювальну та власне висновкову. Наприклад: *Ми виїхали за місто, де починалися гори, я помітив, що від нас не відстає ще одне авто, але з того, як мій водій спокійно позирав у дзеркальце заднього огляду, зрозумів, що то свої* (В. Шкляр). Висновок «що то свої» отриманий завдяки декодуванню прямих візуальних ознак («водій спокійно позирав у дзеркальце заднього огляду»), які становлять зумовлювальну частину евіденційної конструкції. Зумовлювальних частин, які є підставою для висновку в разі правильного їхнього розуміння, може бути кілька, наприклад: *Було видно, що до кімнати давно вже ніхто не заходив. На високих стінах біліло павутиння, а різний мотлох, звалений на підлозі, вкривав товстий шар пилу* (Д. Білий). Безпосереднього візуального сприйняття, що «до кімнати давно вже ніхто не заходив» немає, це висновкова інформація (позначимо її – Б), однак є ознаки, які на це вказують (*павутиння, мотлох, пил*; позначимо їх – A_1, A_2, A_3), тому суб'єкт сприйняття доходить такого висновку. Отже, можемо змодельовати евіденційну семантику висновковості в цій конструкції: $B \leftrightarrow$ тому що A_1, A_2, A_3 . Позиція зумовлювальної частини не змінює характеру висновкової інформації, хоча зауважимо, що її постпозиція доповнює семантико-синтаксичні відношення поясненням (як у попередньому прикладі). У більшості проаналізованих контекстів зумовлювальна частина стоїть перед висновком, тому моделі речень мають переважно такий вигляд: $A_1 \leftrightarrow$ отже B , наприклад: *В обличчя хлопцю повіяло сирым повітрям, і він здогадався, що саме у тому напрямі знаходяться двері* (Д. Білий). Бачимо, що обов'язковими складниками речень із вивідною інформацією є предикат, що кодифікує когнітивну діяльність, а також об'єкт цієї діяльності, на який спрямована увага суб'єкта сприйняття, синтаксична експлікація якого необов'язкова, адже процес мислення передбачає наявність перцептора.

Загалом підставою для висновку, як засвідчує фактичний матеріал, може бути інформація, сприйнята зі слів інших осіб (переповідність), зором, слухом, нюхом, дотиком, смаком, а також знання

з досвіду (фонові, пресупозиційні). У результаті пропонуємо розмежовувати прямий висновок, основою для якого є сенсорно сприйнята інформація, та непрямий висновок – загальні знання про аналогічну подію, яка вже відбувалася в житті суб'єкта сприйняття та ґрунтується на ситуації розуміння, пригадування, припущення та іншого. Крім того, у конструкції з непрямою висновковою інформацією, на відміну від прямого висновку, немає зумовлювальної частини, адже немає потреби переповідати аналогічну ситуацію, яка стала підґрунтям для вивідної інформації: *Судячи з усього, у вас знову був мікроінфаркт, Якове Платоновичу* (В. Лис). *Бо у Стамбулі, куди, здогадувався Конашевич, турки повезуть їх з Очакова, там, у Стамбулі, султан Наливайка стратить* (М. Вінграновський). У наведених контекстах не вказано зумовлювальних причин для таких припущень: сенсорно сприйнятих ознак немає.

Висновкова семантика на синтаксичному рівні найчастіше репрезентована складнопідрядним з'ясувальним реченням. Це мотивовано тим, що предикат відповідної семантики актуалізує пропозицію логічного характеру, яка є типовою в спілкуванні, що відповідає наративній оповіді в тексті: *Через деякий час хлопець помітив, що річка попереду звертає кудись вбік, – виходило, що за цим поворотом вона вже буде прямувати не в напрямі Козацького Яру* (Д. Білий). Найбільш продуктивними у вираженні евіденційної семантики висновковості виявилися предикати *бачити* (у значенні *розуміти*), *вважати, видаватися, виявлятися, доходити висновку, думати, дізнатися, здаватися, здогадатися, знати, зрозуміти, з'ясувати, мислити, міркувати, пам'ятати, пригадати, припускати, підозрювати, розуміти, снитися, усвідомити* та інші. Звичайно, вони мають синкретичний характер, оскільки вказують не лише на джерело інформації – висновок, а й можуть виражати додаткові смислові нашарування, які розкривають кореляцію евіденції з епістемічною модальністю, оцінністю, авторизацією. Наприклад: *Придивляючись до русоволосої красуні Марини, енергійної на людях і, як йому здавалося, геть зламаної усередині, та вишуканої «леді» Дани В'ячеславівни, він дійшов висновку, що патологічний потяг до вбивства може ховатися під с'яйливою маскою суцільного зовнішнього задоволення життям*. (І. Роздобудько).

З погляду синонімії в контексті інференційної семантики цікавими є предикати *думати* та *вважати*, які актуалізують інформацію як результат інтерпретації дійсності в процесі логічної опера-

ції. Якщо конструкції з предикатом *думати* концептуалізують суб'єктивний бік сприйнятого, внаслідок чого інформація може бути не зовсім правильно декодована, то предикат *вважати* у виявлених контекстах вказує на інформацію, у достовірності якої мовець більш упевнений. Його позиція виражена, сперта на доказові факти, досить підстав для того, щоб відстоювати свій погляд. Порівняймо: **Вітька думав, що письменники живуть у золотих палатах, у замках, хоромах, палацах, ну, принаймні у просторих світлих квартирах, а тут на цілу сім'ю дві комірчини, старенькі меблі, портрет якогось неголеного дядька в куфайці, пучечок сухого зілля, тісна кухня і... звичайнісінький пісний борець, який Майстер зварив сам** (В. Шкляр). **Він також вважає, що давно потрібно розігнати більшу частину правоохоронців, люструвати суддів, але ж нова влада цього не зробила, то чому не можуть зробити ті люди?** (С. Талан).

Вербалізацію інференційної семантики виявляємо також у реченнях із вторинною предикацією – вставними та відокремленими конструкціями, які містять вказівку на джерело інформації. Оскільки кожен перцептор сприймає світ по-своєму та категоризує дійсність відповідно до свого світорозуміння, то це відбувається на виборі тих мовних засобів, які найбільш точно можуть передати концептуальні особливості висновковості. Маємо на увазі, що суб'єкт сприйняття залежно від інтенцій може обрати той засіб і ту форму вираження вивідної інформації, яка найкраще передасть висновок, припущення, здогад про подію. Наприклад: *У мене на чолі вимальовуються плями. Я щоранку ретельно зтираю їх пудрою, щоб не завважив Юліан (мені чогось соромно), але вони темніють із кожним днем, і господиня вже побачила, каже: «Здається, до пані летить бузько з донечкою...» З донечкою. Не з сином. Може, гуцулка розуміється на прикметах* (Р. Андріяшик). Підставою для господині, щоб сказати, що «до пані летить бузько з дитиною», стала прикмета появи на чолі плям. Звичайно, це все припущення, оскільки вставне слово «здається» сигналізує, що далі наведено суб'єктивну думку, власний погляд. Висновку передувала ситуація візуального сприйняття ознак, і методом припущення на основі фонових знань (очевидно, гуцулка все-таки знала деякі прикмети, які б могли бути ймовірними) перцептор зробив такий висновок.

Компонентом висновку, який ґрунтується на непрямих свідченнях про подію, як правило, є семантика сумніву. Суб'єкт сприйняття передає

інформацію тільки як один із можливих варіантів, тому не категоричний у висловленні: увівши інференційний показник, перцептор дає змогу іншим сприйняти подію по-своєму. Серед вставних конструкцій виявляємо дієслівні, субстантивно-прийменникові та предикативні. Найуживанішими є *здається, виявляється*, які не тільки актуалізують висновкову інформацію, а й виражають ставлення до неї, тому є показником епістемічної модальності. Окрім вказівки на припущення, у семантичній структурі цих евіденційних засобів виявляємо сему «здивування»: **Виявляється, його пригнало не переконання, а нестача грошей. Він мені розповів цікаву річ. Виявляється, багато тітушок хотіли, щоб Майдан стояв якомога довше** (С. Талан). Опосередкована модусом переповідності (*він мені розповів*), інформація для суб'єкта сприйняття є не тільки висновковою, але й у багатьох випадках несподіваною. На процес виведення інформації з інференційною семантикою вказують предикативи *очевидно, схоже, значить, виходить, видно, відомо, по-моєму* та подібні. *Влада торкнулася до розстелених простирادل на ліжку – вони були холодні й вологі від дрібних бризок, що летіли з відчиненого віконця. Значить, ліжко залишалось порожнім принаймні зо дві-три години* (І. Роздобудько). Зазвичай предикатив *значить* вживають зі значенням узагальнення, підсумку, однак із прикладу бачимо, що він актуалізує інформацію, виведену на основі тактильно сприйнятих ознак, яка є результатом цілеспрямованого логічного висновку. З таким самим значенням виявляємо вставне слово *отже*, яке сигналізує, що далі йтиме підсумок, а логічно виведена інформація, наприклад: *Три квочки, яких вони так чисто й хитро прибрали, судячи з усього, нічого не знали. Знає той, хто вбив Рінку. До речі, спало на думку Лілі, цим «невідомим» міг бути сам Вовик. Отже, він, мабуть, дізнався від неї, де дорожочіності, вбив, а потім вирішив, що й вона, Лілі, зайва.* (І. Роздобудько). Як бачимо, евіденційна семантика висновковості слова *отже* виявляється в контексті, де на ґрунті зумовлювальних ознак, доказів суб'єкт сприйняття робить висновок про подію загалом. Подібну ситуацію маркує предикатив *виходить*: *Мало не з-під ніг у Сивоока і його товаришів виметнулися колоди, що правили за мостовий настил, колоди, виходить, лежали нічим не закріплені, трималися просто завдяки своїй власній вазі, а тепер їх легко й швидко стихано вниз, у глибокий рів, і передня частина мосту враз вишкірилася самими подовжніми лежачими* (П. Загребельний). Предикативи найбільш виразно засвідчують зв'язок

евіденції з епістемічною модальністю та можуть бути об'єктами окремого дослідження в контексті гіпотетичних інтенцій [7].

Серед субстантивно-прийменникових за морфологічною природою вставних конструкцій найбільш продуктивними є ті, що утворені прийменниками з огляду на, за, на та субстантивами думка, переконання, погляд, припущення, міркування й інші: *По-друге, на моє стовідсоткове переконання, помірна дедовщина – без вивалених кишок і відбитих легень – наше офіцерство цілком влаштовувала* (Ю. Андрухович).

На відміну від інференції, чуттєве сприйняття як найбільш достовірне джерело інформації репрезентує пряму евіденцію: базується на інформації, сприйнятій безпосередньо зором, слухом, смаком, нюхом, дотиком. Чуттєве сприйняття за природою дифузне, оскільки суб'єкт сприймає дійсність за допомогою одночасно кількох аналізаторів, один із яких завжди головний. Вид евіденційної семантики чуттєвого сприйняття зумовлений ситуацією перцепції, в якій інваріантними є суб'єкт сприйняття, канал сприйняття, за допомогою якого відбувається процес перцепції, та об'єкт сприйняття. Загалом, сприймають не органи чуття, а людина за допомогою органів чуття [3], однак з евіденційного погляду особа перцептора не впливає на вид евіденції, оскільки джерело інформації виражається предикатом: *Підійшла ближче і побачила, що хвіртка відчинена навстіж, по двору снують люди, а жінки запнуті чорними хустками* (С. Талан). Суб'єкт сприйняття імплікований, однак це не змінює позначення прямого доступу до інформації, сприйнятої візуально.

Як уже було зазначено, сенсорно сприйнята інформація неоднорідна, бо становить п'ятірну єдність, співвідносну зі способом сприйняття зором, слухом, дотиком, нюхом, смаком, що в семантико-граматичній підсистемі мови представлені засобами, які формують перцептивний модус. На синтаксичному рівні ця інформація виражена складним і простим неелементарним реченням, різновиди яких структурно не відрізняються від конструкцій із висновковою інформацією. Хоча сприйняття дійсності є синкретичним, проте сприйнята зором інформація є найбільш типовою та точною і представлена значною кількістю предикатів візуального сприйняття, серед яких: *бачити, вглядіти, вдивлятися, виглядати, визирати, дивитися, зауважувати, оглядати, помічати, придивлятися, підглядати, споглядати, спостерігати, спрямовувати погляд, стежити* та інші, наприклад: *Звівся на ноги і поба-*

чив, що кінь вертається до нього, а ген-ген полем скачуть вершники (В. Лис). *Влада помітила, що, жестикулюючи, він вилив трохи вина на свою вишукану білу краватку* (І. Роздобудько). Наведені евіденційні засоби засвідчують упевненість у достовірності безпосередньо сприйнятої інформації. Однак серед візуальних предикатів виявляємо *привидітися*, який актуалізує непевну інформацію з низки причин (сприйняття вночі, на великій відстані, під час галюцинацій тощо), через що об'єкт може бути сприйнятий хибно. Такі випадки не частотні та периферійні для евіденційної семантики візуального сприйняття.

Сприйнятту зором інформацію виражають також предикативи, девербативи, субстантивно-прийменникові комплекси, зокрема: *видно, помітно; свідок, споглядач, спостерігач, очевидець, спостереження; на очах, перед зором, очима, в присутності, переді мною*. Активними у плані вираження семантико-синтаксичних відношень у субстантивно-прийменниковому комплексі виявилися прийменники *за, на, перед, при*: *Він ще раз зім'яв у руці прохолодну тканину і... перед очима чітко вималювалась картина: нервові тонкі пальці погладжують такого самого кольору тканину* (І. Роздобудько). *На власні очі бачив, як до офісу заносили зброю, багато зброї* (С. Талан).

Сприйняття на слух виражене головню предикатами *зачути, наслухатися, підслухати, прислухатися, причутися, розслухати, слухати, почути, чути* та іншими, а також похідними від них формами дієприслівників і дієприкметників, предикативом *чутно*, субстантивно-прийменниковими та стійкими субстантивно-дієслівними комплексами з іменниками *вухо, звук, слух*. Найбільш виразно міжмодусний характер простежуємо на прикладі предиката *чути*: у його семантичній структурі виявляємо такі основні евіденційні семи:

– «сприймати на слух»: *Поки я удруге закидаю свою вудку, ти вже, чую, повертаєшся, чую, бо ти голосно кричиши, летячи низько над водою, чую, бо ти голосно дзвониши, роздзвонюєш усім рибалкам, що ти уловив рибинку* (В. Голобородько). Без сумніву, це значення предиката *чути* є преферентним;

– «сприймати іншим аналізатором»: *Вони були зовсім поруч, бо Януш почув навіть псячий запах окалини від розпечених на жаровнях гарматних ключок* (М. Вінграновський);

– «сприймати інтуїтивно»: *Чую я, що з приходом оцього Луціуса якесь ворохобництво наближається* (Д. Білий);

– «відчувати»: *Юрій почув, як його серце робиться все важче і важче, украй обважніло, і тепер тільки вага його і відчувалася* (І. Костиря);

– «розуміти»: *Ти знаєш, я чую, що через неї я загубив половину своєї віри в правду і святість якихсь ідей* (В. Винниченко);

– «сприймати зі слів інших (переповідність)»: *Григорій запідозрив щось незвичайне, відколи почув від посланця про намір маркіза працювати до ранку і наказ у разі чого розбудити його навіть серед ночі – лише б побачитися з «капітаном Бартеєм» якнайшвидше* (Т. Литовченко).

Інші джерела інформації – сприйняття смаком, нюхом, дотиком – представлені меншою кількістю мовних засобів, оскільки здатність виражати відповідну семантику мають предикати *чутти* та *відчувати*. Також для вказівки на джерело інформації, отриманої за допомогою нюху, слугують предикати *нюхати*, *вловлювати* (*запах носом*), *розбирати*; сприйняття на смак експліковане предикатами *розмакувати*, *попробувати*, *відчутти смак*; тактильне сприйняття виражене дієсловами *доторкнутися*, *гладити*, *цупати*, *почувати*, *помацати*, *чіпати*, *притулитись*, *обійняти*, *попробувати* (*на дотик*). Наприклад: *Я знобливо повела очима і відчула, як він міцніше, майже до болю стиснув мою руку вище ліктя* (В. Шкляр). *Відкоркувавши її [бутлю] і скривившись від різкого запаху самогону, що вдарив у ніздрі, сколихнула нею і відчула, що рідини там зовсім небагато* (М. Дзюба). *Хоч вітер зносив дим униз по Дніпру, мені враз запахло горілим, і запахло тривою, перед моїм зором постала хатка з віконечком, у яке заглядає мальва* (Ю. Мушкетик).

Висновки і пропозиції. Логічний висновок і сенсорне сприйняття є джерелами інформації, які становлять основу евіденційної семантики висно-

вковості та перцептивності. На синтаксичному рівні модус висновку та сенсорного сприйняття представлений предикатами відповідної семантики в межах складнопідрядного з'ясувального речення, а також простого неелементарного речення з вторинною предикацією. Вивідна інформація опосередкована сенсорною (рідше переповідною), оскільки логічний висновок зазвичай робиться за результатами та ознаками, сприйнятими органами чуття. Синкретизм семантики сенсорних предикатів зумовлює їхню здатність формувати перцептивний і висновковий модуси.

Загалом категорійна семантика евіденції репрезентована предикатами, які мають міжмодусний характер. Модифікації евіденційної семантики простежуємо на рівні перцептивно-висновкового та перцептивно-переповідного модусу, оскільки міжмодусні предикати в контексті актуалізують одну із сем, яка стає головною. Особливо це стосується предикатів чуттєвого сприйняття (зором, слухом, дотиком, смаком, нюхом), які виявляють здатність формувати не тільки перцептивний, а й висновковий модус, зумовлений контекстом і характером пропозиції. Така дублетність семантики засвідчує кореляцію евіденції з епістемічною модальністю, оскільки евіденційні засоби контекстуально можуть актуалізувати семантику категоричної чи проблематичної достовірності. Як засвідчив фактичний матеріал, суб'єктивний компонент семантики евіденційного засобу пов'язаний зі способом сприйняття інформації та найчастіше виявлений у конструкціях, що виражають висновкову семантику.

Дослідження евіденції, на нашу думку, є перспективним із погляду реалізації евіденційних стратегій, а також впливу евіденційних засобів на ефективність комунікативного акту.

Список літератури:

1. Білоус Н. Особливості відтворення категорії модальності у перекладах теологічних текстів (німецько-український напрям). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2016. № 34. С. 16–31.
2. Гурко О. Функційно-семантична категорія ствердження в українській літературній мові : дис ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Дніпро, 2017. 400 с.
3. Леонтьев А. Деятельность. Сознание. Личность. Москва, 1975. 304 с.
4. Ніка О. Евіденційність як категорія модусу у староукраїнських текстах. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика* : зб. наук. пр. Київ, 2009. Вип. 18. С. 50–58.
5. Поповић Љ. Контрастивна граматика українског и српског језика: таксис и евиденцијалност. Београд, 2012. URL: <http://www.sanu.ac.rs/Izdanja/ElIzdanja/Kontrastivan.pdf> (дата звернення: 15.04.2020).
6. Попович Л. Граматикалізація показників евіденційності в українській мові. *Лінгвістичні студії*. 2017. Вип. 34. С. 38–52.
7. Шабат-Савка С. Граматичні маркери суб'єктивно-модальних інтенцій: вставні та вставлені конструкції. *Філологічний дискурс*. 2016. Вип. 3. С. 240–250.

8. Шатілова О. С. Функційно-семантичне поле евіденційності в сучасній українській мові. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Філологічні науки». 2015. № 7 (340). С. 65–70.
9. Willett T. A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality. *Studies in Language*. 1988. № 12. P. 51–97.

Yaslyk V. I. THE PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF THE INTERMODE EVIDENTIAL PREDICATES WITH THE INFERENCE AND PERCEPTUAL SEMANTICS

The article analyzes the peculiarities of the functioning of the main means of the expression of the information obtained as a result of a logical conclusion (inference) and a sensory apprehension (perception). It is emphasized that the categorial semantics of the evidence is based on the indication of the source of the information and represented by the ways of its receiving, i.e. from the testimony from an external source, as a result of a logical conclusion and a sensory perception in the Ukrainian language.

The subject of studying is the semantics of the inference and sensory perception. The evidential predicates have been found to have an intermode character and form the mode of the inference and perceptuality. The mode type is determined by the way of the reality perception and interpretation and, therefore, determined by the predicate semantics and the suggestion nature. Since we perceive the world with the help of different sensory means it affects the ambiguity and syncretism of the predicates semantics as well as the features of the intermode functioning of the evidential means.

The common explanatory character of the constructions is determined and the main predicates that carry the evidential semantics of inference and perceptuality are revealed. Verbs, predicatives, noun-prepositional and noun-verbal complexes have shown the ability to express the typical evidential semantics of the inference and sensory apprehension. They mostly actualize the particular meanings in the main part of a complex explanatory sentence or in a simple non-elementary sentence with the insert constructions. Inferential and perceptual semantics is actualized exclusively at the syntactical level, because only the context enables to distinguish modifications of the evidential semantics and determine its type.

Key words: *evidence, evidential semantics, inference, conclusionality, perceptuality, sensory apprehension, mode.*

РОСІЙСЬКА МОВА

УДК 811.161.1'373.46

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/19>**Острецова И. В.**

Национальная металлургическая академия Украины

СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ОБСТОЯТЕЛЬСТВЕННЫХ КОМПОНЕНТОВ В ВЫСКАЗЫВАНИЯХ С ОПИСАТЕЛЬНЫМИ ПРЕДИКАТАМИ

У статті досліджено різновиди та особливості функціонування факультативних компонентів структури висловлювань з описовими предикатами – обставинних сирконстантів. На матеріалі спеціальних текстів з металургії, медицини та права проаналізовані комунікативні можливості зовнішніх стосовно пропозиції обставин, їх роль в ідентифікації ситуації дії. Встановлено, що для сфери спеціальної комунікації типовими є сирконстанти, що дають змогу деталізувати ситуацію дії з точки зору мети, причини і засобів її протікання. У результаті дослідження мовного матеріалу встановлена частотність використання різновидів сирконстантів у структурі висловлювань з описовими предикатами в трьох проаналізованих дискурсах з використанням найбільш поширених дієслівних компонентів (здійснювати, проводити, відбуватися). Крім цього, в результаті дослідження були отримані зведені дані про частоту обставинних сирконстантів. Таким чином, були виділені найбільш значущі конкретизатори ситуації дії для кожної зі спеціальних сфер комунікації. Проаналізовано особливості сполучуваності сирконстантів з обов'язковими структурними елементами пропозиції: предикатом і різними типами актантів. Проведено кількісний аналіз конфігурацій актантів і сирконстантів у кожному з представлених дискурсів. Проведене дослідження показало, що вибір тієї чи іншої предикатно-аргументної структури, а також вибір ядерних і периферійних учасників пропозиції (актантів і сирконстантів) для побудови функціональної перспективи висловлювання визначається комунікативним наміром автора. Зроблено висновок про те, що вирішення певного комунікативного завдання, якому підпорядковується процес виникнення будь-якого тексту загалом, зумовлює тісний взаємозв'язок процесів вибору структурно-семантичної схеми пропозиції і комунікативної навантаженості описових предикатів у висловлюваннях спеціальної сфери комунікації, а отже, використання тих чи інших елементів пропозиції.

Ключові слова: описовий предикат, сирконстант, пропозиція, актант, дієслівний компонент, дискурс.

Постановка проблеми. Активное распространение в научной речи описательных глагольно-именных сочетаний, коррелирующих с однословными обозначениями действия, свидетельствует о более широких возможностях данных структур для вербализации семантики процессуальности. В связи с этим особую актуальность приобретают исследования пропозициональной структуры высказываний с описательными предикатами (далее – ОП) с точки зрения коммуникативного потенциала данных конструкций в специальном дискурсе.

Анализ последних исследований и публикаций. Процесс построения предложения, рассма-

триваемый в различных аспектах, подчинён выполнению определённой коммуникативной функции языка, которая в логическом и аналоговом аспектах синтаксиса тесно связана с когнитивной функцией [6, с. 188]. Это позволяет отнести частные синтаксические функции ОП к способам решения коммуникативных и когнитивно-коммуникативных проблем построения высказывания [2, с. 94].

Исследованию различных аспектов функционирования глагольно-именных аналитических конструкций посвящены работы таких учёных, как В. Г. Гак, Н. Н. Прокопович, В. Н. Телия, М. М. Копыленко и др. Особое внимание уделяется структурно-семантической характеристике однословных

обозначений действия [7], их стилистическим свойствам [4], а также их роли в семантико-коммуникативной структуре высказывания.

Понятие пропозиции впервые возникло при исследованиях семантики предложения, ориентированных на структуру события, ситуацию как денотат предложения. В русистике одним из первых в этом направлении, по мнению В. А. Белашаповой [1, с. 767], начал работать Т. П. Ломтев, понимавший содержание предложения как «систему с отношениями», центром которой является выразитель отношений – предикат, задающий места для предметов, определяющий их количество и характер [5].

Пропозиция, являясь семантической моделью ситуации реальной действительности, складывается из определённых составляющих. Центральным компонентом пропозиции является предикат, который может быть представлен глаголом, отглагольными и отадективными существительными, качественными прилагательными. В структуре пропозиции важным является обозначение предметов, которые являются участниками ситуации, – актантов. Значение актантов заложено в семантике предиката, определяется его валентностью.

Предикат и субъектно-объектные актанты являются ядром пропозиции, это обязательные её компоненты. На периферии находятся сирконстанты – компоненты, значение которых не предусмотрено предикатом, но возможно в ситуации: времени, места, причины, цели, условия.

Постановка задания. Описательные предикаты, представляющие собой устойчивые глагольно-именные словосочетания, в процессе построения предложения с точки зрения пропозиции предоставляют новые возможности в организации предложения по сравнению с однословными глаголами [3, с. 105; 2, с. 92–93].

Описательные предикаты специальной сферы коммуникации сочетаются, как правило, с сирконстантами – внешними по отношению к пропозиции обстоятельствами с различной семантикой. Рассмотрим возможные в специальных дискурсах (сферах металлургии, медицины и юриспруденции) типы сирконстантов более подробно.

Изложение основного материала. Значение цели действия в исследуемых дискурсах (металлургия, медицина, право) чаще всего выражается предложно-именной конструкцией с предлогом для: *Нагрев полуфабрикатов для получения прутков и катанки осуществляют в электрических печах сопротивления...* [ПММ, с. 196]; *Осуществляют исследование крови беременной для*

выявления ВИЧ-инфекции... [А, с. 23]. Цель может оформляться также конструкциями с предложными лексемами *с целью, в целях*: *Прессование из порошка ... выполняют с целью получения исходных заготовок определённой формы и размеров...* [ПММ, с. 125]; *Современное реформирование законодательства проводится с целью установления единообразия законов Союза и штатов* [ТПП, с. 620]; *В целях защиты от повреждений в процессе транспортировки к заказчику производят упаковку готового проката* [ХПМ, с. 199].

Целевая конструкция может представлять собой придаточное предложение: *...чтобы разгрузить подшипники рабочих и шестерённых валков, производят их уравнивание* [ХПМ, с. 112]; *...проводят обследование матки, чтобы исключить нарушение её целостности...* [А, с. 304].

Временные и пространственные параметры действия вводятся в высказывание с ОП с помощью сирконстантов – локатива и темпоратива.

Формы выражения временных и пространственных параметров действия в предложениях с ОП разнообразны: это наречия, предложно-падежные группы, придаточные предложения и т. д.

Во всех специальных сферах локатив и темпоратив в некоторых случаях могут быть единственными конкретизаторами действия в высказываниях с описательными предикатами, ср.:

локатив: *Все упаковочные работы выполняют на полу участка упаковки или на специальных линиях с роликовыми конвейерами* [ХПМ, с. 201]; *Дальнейшее лечение осуществляется в лимфологических отделениях хирургического и терапевтического профиля* [ЛЭ, с. 244]; *Происходят выраженные изменения в пульпе* [ТС, с. 125]; *Реализация осуществляется в сфере любого гражданского общества* [ТПП, с. 190];

темпоратив: *Обдирку производят после перековки слитка на круглое сечение* [ТПО, с. 374]; *Операции осуществляют в первые 3 года жизни ребёнка* [Офт., с. 122]; *Превентивный контроль осуществляется до принятия нормативно-правового акта* [ТПП, с. 577]; *Торможение происходит в том случае, когда экономические требования в праве отражаются в искажённом виде* [ТПП, с. 255].

Причина действия в специальном дискурсе чаще всего эксплицируется с помощью предложно-именных комплексов с предлогами:

а) **вследствие:** *Повреждения брюшной стенки могут произойти вследствие прямой травмы* [СДХ, с. 377]; б) **благодаря:** *Процесс прокатки осуществляется благодаря наличию сил трения,*

действующих между поверхностями валков и металла [ХПМ, с. 47]; в) **в результате**: Осуществляется пластическая деформация твёрдого тела **в результате действия внешних сил** [ХПМ, с. 14]; **Катодное травление происходит в результате восстановления и механического отрывания оксидов металла выделяющимся водородом** [ВП, с. 74]; г) **за счёт**: Изменение цвета очага деминерализации происходит **за счёт увеличения размера микропространств и проникновения красящих веществ органической природы** [ТС, с. 144]; д) **в связи**: **В связи с увеличением ионов калия происходит сдвиг ацидоза** [СДХ, с. 239]; е) **под + воздействие/влияние** чего-л.: **Под воздействием лимфокинов происходит хемотаксис макрофагов...** [ТС, с. 427]; **Под влиянием экстрагенов происходит расширение сосудов** [А, с. 76]; ж) **при + наличие** чего-л.: **При наличии язвы в выходном отделе желудка может произойти резкое сужение этого отдела** [СДХ, с. 357]. Необходимо отметить высокую частоту встречаемости каузативных сирконстантов в медицинском дискурсе, что объясняется спецификой специализированных медицинских текстов, необходимостью установления причин паталогических процессов, происходящих в организме человека.

Кроме уже названных структур, необходимо назвать не менее значимый тип сирконстантов – **способ осуществления действия**. Отражая подробности, детали ситуации описываемого действия, обстоятельственные комплексы, характеризующие способ действия, вводятся в предложение в соответствии с коммуникативными потребностями автора. К наиболее типичным формам выражения способа действия относятся следующие:

а) наречия и наречные группы: **Прокатку очень тонких листов ... целесообразно производить на многовалковых станах...** [ДМС, с. 241]; **Нагрев слитков ... выполняют ступенчато...** [ПММ, с. 15]; **При волочении с малыми степенями обжатий течение металла происходит ровнее** [ВП, с. 93]; **...созревание фолликулов происходит редко и бес-**

системно [А, с. 51]; **Создание Экономического и валютного союза должно было происходить постепенно...** [ЕП, с. 166];

б) имя существительное или именной комплекс в творительном падеже: **Первичную деформацию слитков тугоплавких металлов производят ковкой...** [ДМС, с. 224]; **Горячее цинкование осуществляют погружением труб в ванну с расплавом цинка** [ТПО, с. 347]. В составе таких комплексов могут иметь место предлоги **посредством, путём**: **Через станину люнета проходит натяжной болт, который посредством вращения гайки осуществляет натяжение волоочильной цепи** [ВП, с. 156]; **Известкование осуществляют путём неоднократного погружения бунтов катанки и подката в горячий известковый раствор** [ВП, с. 77]; **Местные обшечные суды осуществляют правосудие путём рассмотрения и решения гражданских, уголовных, административных дел** [ТГП, с. 138];

в) предложно-именные конструкции с различными предлогами: **Пластическую деформацию на НШПС в непрерывной группе осуществляют за счёт многократной деформации с небольшими промежутками** [ТПО, с. 186]; **Палате предписано осуществлять проверку под углом зрения «чистого финансового управления»** [ЕП, с. 429]; **...за исключением физических лиц, осуществляющих торговлю на условиях уплаты рыночного сбора** [ОНП, с. 183];

г) деепричастные обороты: **Свои функции суд призван осуществлять, руководствуясь только законом, правом** [ТГП, с. 108]; **Исчисление налога в течение года производится, исходя из совокупного облагаемого налогом дохода** [ОНП, с. 225].

Если суммировать данные о наличии сирконстантов в структуре высказываний с описательными предикатами по каждой конкретной специальной сфере, то получается следующая картина, представленная в таблице 1.

Можно сделать вывод, что для всех специальных дискурсов в высказываниях с ОП наиболее значимым является указание на способ действия.

Таблица 1

Сводные данные о частоте обстоятельственных сирконстантов

	Металлургия		Медицина		Право	
	Ед.	%	Ед.	%	Ед.	%
Сп. действия	372	43,9	348	30,6	200	56,7
Локатив	291	34,4	223	19,6	61	17,3
Темпоратив	113	13,3	449	39,4	80	22,7
Причина	44	5,2	79	6,9	4	1,1
Цель	27	3,2	40	3,5	8	2,2
Всего	847	100	1139	100	353	100

Во всех дискурсах детализация действия осуществляется за счёт введения в структуру предложения локатива и темпоратива, особенно показательных для сфер металлургии и медицины. Сирконстанты с семантикой причины и цели преобладают в медицинском дискурсе. Особенностью языка медицины является также высокий процент сирконстантов, характеризующих временные параметры действий, последовательность их осуществления и т. д.

В одном высказывании с ОП может находить формальное выражение как один из сирконстантов, так и несколько. Чаще всего в структуре предложения сирконстанты сочетаются с субъектными и объектными актантами. В специальных текстах исследуемых дискурсов отмечены предложения, в которых описательный предикат сочетается только с разными обстоятельственными сирконстантами. Например:

Ср. + Сп.: *Обработку абразивом (Ср.) осуществляют одновременным вращательным движением притиров (Сп.)* [ВП, с. 211];

Т + Сп.: *Операции проводят под общей анестезией (Сп.) в возрасте 2–3 лет (Т)* [Офт., с. 332]; *В неотложных случаях (Т) может быть проведено голосование в письменной форме (Сп.)* [ЕП, с. 366];

Т + Ср.: *При стафилококковой пневмонии (Т) проводят пассивную иммунизацию гипериммунной антистафилококковой плазмой (Ср.)* [ВБ, с. 21].

Необходимо отметить, что конфигурация актантов и сирконстантов в пределах высказывания может быть достаточно разнообразной. Так, в предложениях с ОП, репрезентирующих металлургический дискурс, отмечено 65 типов конфи-

гураций, медицинский – 55, правовой – 35 типов соответственно. Однако многие из выделенных типов представлены единичными контекстами. Если проводить анализ, начиная с конфигураций, отмеченных не менее чем в пяти высказываниях, то оказывается, что контексты с наиболее типичными конфигурациями актантов и сирконстантов составляют в металлургическом дискурсе 38,5%, в медицинском – 45,5% и в правовом – 63%.

Выводы и предложения. Высказывания с описательными предикатами организуют событийную пропозицию, отображая ситуации объективной действительности. Проведённый анализ необязательных элементов пропозиции показал, что поверхностная структура высказывания в специальном дискурсе отражает различные компоненты ситуации того или иного действия: субъект, объект действия, объект-результат, инструмент, временные и пространственные координаты, назначение и способ осуществления действия.

Выбор актантов и сирконстантов для формирования предикатно-аргументной структуры высказывания определяется коммуникативным намерением автора. В свою очередь решение некоторой коммуникативной задачи, которой подчиняется речевой процесс в целом, обуславливает тесную взаимосвязь процессов выбора структурно-семантической схемы предложения и коммуникативной нагруженности описательных предикатов в высказываниях специальной сферы коммуникации.

Результаты, полученные в ходе рассмотрения периферийных структурных компонентов пропозиции, могут быть использованы в дальнейших исследованиях коммуникативного потенциала устойчивых аналитических конструкций в специальных дискурсах.

Список литературы:

1. Белошапкова В. А. Синтаксис. Современный русский язык : учебник для высших учебных заведений. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Азбуковник, 1999. Раздел «Синтаксис». Введение. Гл. 1–10. С. 606–869.
2. Грошева М. А. Номинативный потенциал глагольно-именных сочетаний типа «принять решение» и «to give a smile» : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Тюмень, 2004. 239 с.
3. Дидковская В. Г. Системно-функциональное описание фразеологических сочетаний современного русского языка (на материале глагольно-именных словосочетаний) : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01. Санкт-Петербург, 2000(а). 350 с.
4. Корнева Л. М. Семантико-стилистические свойства глагольно-именных устойчивых словосочетаний нефразеологического характера в современном русском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Волгоград, 1993. 219 с.
5. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории. Москва : Изд-во МГУ, 1972. 200 с.
6. Слюсарева Н. А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. Москва : Просвещение, 1981. 206 с.
7. Шумейко Н. Е. Структурно-семантическая характеристика глагольно-именных сочетаний, соотносительных с двувидовыми глаголами, в русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Киев, 1989. 19 с.

Источники фактического материала:**Металлургия**

ПММ – Прокатка малопластичных металлов с многосторонним обжатием : учебное пособие для вузов. / Л. А. Барков, В. Н. Выдрин, В. В. Пастухов, В. Н. Чернышев. Челябинск : Metallurgy, 1988. 304 с.

ХПМ – Зотов В. Ф. Холодная прокатка металла : учебное пособие для СПТУ / В. Ф. Зотов, В. И. Елин. Москва : Metallurgy, 1988. 288 с.

ТПО – Технология процессов обработки металлов давлением / П. И. Полухин, А. Хензель, В. П. Полухин и др. Москва : Metallurgy, 1988. 408 с.

ВП – Красильников Л. А. Волоочильщик проволоки : учебное пособие для СПТУ / Л. А. Красильников, А. Г. Лысенко. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Metallurgy, 1987. 320 с.

ДМС – Новые процессы деформации металлов и сплавов : учебное пособие для вузов / А. П. Коликов, П. И. Полухин, А. В. Крупин и др. Москва : Высш. шк., 1986. 351 с.

Медицина

А – Акушерство : учебник для медицинских вузов / под ред. Э. К. Айламазяна. 2-е изд., испр. Санкт-Петербург : СпецЛит, 2000. 494 с.

ВБ – Маколкин В. И. Внутренние болезни : учебник / В. И. Маколкин, С. И. Овчаренко. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Медицина, 1994. 464 с.

Офт. – Ковалевский Е. И. Офтальмология : учебник. Москва : Медицина, 1995. 480 с.

ЛЭ – Буянов В. М. Лимфология эндотоксикоза / В. М. Буянов, А. А. Алексеев. Медицина : Медицина, 1990. 272 с.

ТС – Терапевтическая стоматология / Бобровский Е. В., Барышева Ю. Д., Максимовский Ю. М. и др. Москва : Медицина, 1988. 560 с.

СДХ – Кузнецова В. Н. Сестринское дело в хирургии. Ростов-на-Дону : Феникс, 2000. 416 с. – Серия «Медицина для Вас».

ВБ – Маколкин В. И. Внутренние болезни : учебник / В. И. Маколкин, С. И. Овчаренко. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Медицина, 1994. 464 с.

Право

ТПП – Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник. Харьков : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.

ЕП – Топорнин Б. Н. Европейское право : учебник. Москва : Юристъ, 2001. 456 с.

ОНП – Кучерявенко М. П. Основы налогового права : учебное пособие. Харьков : Легас, 2001. 304 с.

Ostretsova I. V. WAYS OF DEMONSTRATION OF LOCAL COMPONENTS IN THE STATEMENTS WITH DESCRIPTIVE PREDICATES

The article considers the varieties and features of the functioning of the optional components of the structure of sentences with descriptive predicates – sirconstants. Using the material of special texts on metallurgy, medicine and law, the communicative possibilities of circumstances external to the proposition are analyzed, their role in identifying the situation of action. It has been established that for the sphere of special communication sirconstants are typical, allowing to detail the situation of action from the point of view of the goal, cause and means of its course. As a result of the study of linguistic material, the frequency of use of varieties of sirconstants in the structure of sentences with descriptive predicates in the three analyzed discourses using the most common verbal components (to implement, produce, conduct) was established. In addition, as a result of the study, summary data were obtained on the frequency of circumstantial sirconstants. The most significant concretisators of the situation of action were identified for each of the special areas of communication. The features of the compatibility of sirconstants with the obligatory structural elements of the proposition: a predicate and various types of actants are analyzed. A quantitative analysis of the configurations of actants and sirconstants in each of the presented discourses is carried out. The study showed that the choice of one or another predicate – argument structure, as well as the choice of nuclear and peripheral participants in the proposition (actants and sirconstants) for constructing the functional perspective of the statement is determined by the communicative intention of the author. It is concluded that the solution of a specific communicative problem, which obeys the process of the emergence of any text as a whole, determines the close relationship between the processes of choosing the structural-semantic sentence scheme and the communicative load of descriptive predicates in the statements of the special sphere of communication, and therefore, the use of certain elements of proposition.

Key words: *descriptive predicate, circonstant, proposition, actant, verb component, discourse.*

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 811.162.1

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/20>

Архипенко Л. М.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА В ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ «ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА»)

Статтю присвячено висвітленню актуальних лінгвістичних питань, пов'язаних з виокремленням великого пласта спеціальної лексики, що відображає економічне життя сучасного суспільства. Розглянуто певні закономірності, пов'язані з появою нових економічних термінів, схарактеризовано їх сукупність як терміносистему, визначено її місце в загальній картині суміжних терміносистем. Встановлено, що для системи економічних понять, неоднорідних за своїм змістом і роллю, виконуваною ними, одночасно характерні єдність, цілісність та ієрархічна організація елементів. Неоднорідність змісту економічних понять залежить від особливого місця економіки як системи, а специфіка економіки відбивається в економічній термінології, де поряд із власне економічними термінами функціонують терміни, залучені з інших терміносистем (правової, історичної, географічної та інших). Економічна термінологія є продуктом історичного розвитку. У ній відображені послідовні етапи економічних змін у суспільстві, для кожного з яких характерна своя особлива лексика, що вказує на характер відповідних виробничих відносин. Соціально-економічні зміни знаходять відображення у виникненні нових ключових слів, які характеризують певний історичний етап суспільного розвитку. Розглянуто різні принципи, аспекти та способи термінологічної номінації. Особливу увагу приділено препозитивному та соціально-комунікативному характеру терміна. У термінологічній номінації виділяємо когнітивний, психолінгвістичний і лінгвопрагматичний аспекти й по-новому кваліфікуємо роль метафори в аспекті мислення. У прагматичному аспекті чітко простежуємо регулятивну функцію терміна – інформаційну установку на конкретну дію. Під час вивчення прагматики й семіотики економічної терміносистеми економічний термін подано як одиницю дискурсу, структурна організація та зміст якої підпорядковані необхідності адекватного відображення економічної реальності а також нав'язуванню певного її бачення шляхом здійснення когнітивної обробки й наступної відповідної репрезентації інформації.

Ключові слова: термін, економічна термінологія, економічний дискурс, терміносистема.

Постановка проблеми. Сьогодні спостерігаємо фундаментальні зміни у всіх сферах життя нашої держави, які, безумовно, не могли не позначитися на мовленні громадян. Докорінна перебудова державної системи, всіх сторін економічного життя спричинила рух відповідних процесів у мові: як у словниковому складі, так і в його термінологічній складовій частині. «Термінологічний вибух», який ми сьогодні спостерігаємо, повною мірою стосується економічної галузі знань, призводить до постійного розширення її понятійного апарату. Якісні історичні зміни характеру наукового пізнання супроводжуються постійним кількісним зростанням обсягу всієї спеціальної лексики. Результатом розвитку науково-технічної

революції є безпрецедентне зростання кількості неологізмів у мові, які в основному позначають спеціальні термінологічні поняття. За спостереженнями дослідників, терміни становлять переважну більшість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом певні терміносистеми поповнилися значною кількістю нових україномовних термінів, створених у результаті компенсації понятійних лакун. І насамперед це стосується економічних термінів, адже в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. економічні відносини стали «провідниками» нових термінів з європейських мов. Саме ця ситуація спричинила особливий інтерес сучасних лінгвістів до економічної терміносистеми як, без-

сумнівно, найбільш рухомої та значущої частини спеціальної лексики, до її ретельного й усебічного аналізу. Активне вивчення української економічної термінологіки здійснюють Т. Д'ячук [5], О. Михалевич [7], Н. Пілецька [10], О. Покровська [11]. Основні лінгвістичні напрями дослідження сучасного економічного дискурсу окреслює Г. Яроцька [16]. Взаємовпливи новітнього наукового й публіцистичного мовлення перебувають у центрі уваги О. Стишова [12], М. Навальної [8; 9], Г. Чорновол [14] та ін.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати деякі закономірності, пов'язані з появою нових економічних термінів, схарактеризувати їх сукупність як терміносистему, визначити її місце в загальній картині суміжних терміносистем, етапи формування та становлення відповідних семантичних і словотвірних структур; розглянути термін як одиницю економічного дискурсу.

Під час дослідження використано статистичний і описово-аналітичний методи, а також методи системного опису, порівняльно-зіставного аналізу та інші.

Теоретична значущість і наукова новизна отриманих результатів полягають у наочній демонстрації взаємодії особливої сфери лексики економічного дискурсу не просто як списку термінів, а як специфічної лексико-семантичної та функціональної системи, що відбиває певні відношення економічних понять, характеризують структуру й семантику економічних термінів різних економічних устроїв і етапів суспільного розвитку сучасного суспільства. Результати дослідження є внеском у розвиток лексикології, семантики й термінознавства.

Виклад основного матеріалу. Дослідження мови як знакового і структурного об'єкта вимагає системного підходу. Визначення мови як знакової системи (від грец. *ὄβητια* – «ціле, складене з частин; поєднання») – множинність елементів, що перебувають у певних відносинах і зв'язках та утворюють певну цілісність, єдність) належить Ф. де Соссюру й підготовлене тривалою традицією, в тому числі дискусіями античних граматицистів про співвідношення аномалії та аналогії в мові, працями В. фон Гумбольдта, А. Шлейхера, І. А. Бодуена де Куртене.

В. фон Гумбольдт вважав, що «мова має супроводжувати думки. Думка, не відстаючи від мови, повинна слідувати від одного її елемента до іншого й знаходити в мові позначення для всього, що робить її зв'язаною <...> Щоб відповідати мисленню, мова, наскільки це можливо, своєю будо-

вою має відповідати внутрішній організації мислення» [3, с. 345]. У цьому сенсі термінологічна система, зокрема й галузі економіки, є зручним об'єктом для розгляду системних внутрішньомовних відносин. Термінологами встановлено, що сам процес деривації, створення терміна є більш складним порівняно зі створенням загальноживаного слова. Зважаючи на це, В.П. Даниленко зазначає: «якщо для останнього достатнім можна вважати використання одного з наявних способів словотворення, то для терміна необхідне ще словесне розкриття змісту термінологічної номінації, тобто дефініції поняття. І це входить до словотворчого акту новоствореного терміна, оскільки без дефініції, без визначення меж змісту поняття, без виділення тих ознак, які вирізняли б це поняття поміж інших, термін не можна вважати повноцінним» [4, с. 94].

У сучасному термінознавстві розглядають різні принципи, аспекти та способи термінологічної номінації. Особлива увага приділяється препозитивному та соціально-комунікативному характеру терміна. У термінологічній номінації можна виділити когнітивний, психолінгвістичний і лінгвопрагматичний аспекти, можна по-новому кваліфікувати роль метафори в аспекті мислення. Основний висновок сучасної науки: без метафори немає творчого мислення. У прагматичному аспекті чітко простежується регулятивна функція терміна – інформаційна установка на конкретну дію [1, с. 27].

У мові й логіці спостерігається протиставлення понять «термін» – «нетермін». Прагнення до чіткого розмежування терміна й інших мовних одиниць і до виділення особливих закритих систем, в яких функціонують терміни, позначилося й у визначенні співвідношення понять «термінологія» і «терміносистема». Під термінологією зазвичай розуміють «сукупність термінів, що обслуговують певну сферу знань, пов'язаних із системою понять: мистецтво, техніку, виробництво тощо. Це особливий пласт лексики, який піддається свідомому регулюванню та впорядкуванню» [15, с. 683].

Під час розмежування понять «термінологія» і «терміносистема» В. М. Лейчик акцентує на тому, що сукупності термінів можуть утворюватися як стихійно, так і свідомо. Дослідник пропонує називати стихійно сформовану сукупність термінів термінологією, а сформовану свідомо – терміносистемою. При цьому базовою частиною терміносистеми є сконструйована й реалізована в знаковій формі система понять, або логічна схема,

в центрі якої перебуває ядро – основне поняття, і від нього розходяться інші поняття, що позначають види, ознаки, функції, процеси й суміжні об'єкти. Між різними видами понять існують родо-видові, функціональні, атрибутивні та інші види логічних зв'язків. Проте подібна логічна схема ще не є терміносистемою. Для створення повноцінної терміносистеми, на думку В. М. Лейчика, до логічної схеми необхідно додати дефініції понять, підібрати терміни, які адекватно виражають ці поняття, і впорядкувати терміносистему таким чином, щоб кожному терміну відповідало одне поняття [6, с. 192].

Аналізуючи функції, виконувані терміном, В. М. Лейчик виділяє номінативну, сигніфікативну, комунікативну, прагматичну й евристичну [6, с. 78–79]. Наприклад, у номінативній щодо економічної сфери подані одиниці позначають певні об'єкти діяльності людини (*чек, сертифікат, банкнота* та ін.); у сигніфікативній (функції позначення) актуалізуються значення кожної з лексичних одиниць, які організовують економічну термінологію в цілому (діяча – *торговець, споживач, виробник, продавець, гравець, економіст, стратег*; дії – *позичати*; ознаки – *позикові кошти, поточна політика, імпорт одягу, грошово-кредитна політика* тощо).

Комунікативна – функція передачі знання (навчання, спілкування фахівців тощо), яка сприяє спілкуванню зі спеціалістом у галузі економіки, що передбачає знання вузькопрофесійної лексики економічної підмови. Прагматична функція («експресивна») спрямована на вирішення певного кола завдань і досягнення будь-яких цілей; в евристичній функції термін виступає як інструмент пізнання.

Природним місцем існування для терміна, за висновками науковців, виступає самостійний функціональний різновид загальнолітературної мови, традиційно названий мовою науки. Л.Ю. Буянова в роботі, присвяченій проблемам термінологічної деривації мови науки, подає таку його характеристику: «Концептуально-когнітивний простір мови науки структуровано й організовано; мовні механізми, що визначають адекватність функціонування всіх його рівнів, когерентні й імпліцитно детерміновані антропоцентричною природою мови в цілому. Відповідно, наукове пізнання світу (предметно-просторових і подійно-часових аспектів у їхній динамічній мінливості), неможливе поза мовною особистістю, зумовлює гетерогенність спектра поглядів на досліджуваний об'єкт. Мова науки як специфічне знаряддя пізнання зумовлює створення як цілісної мовної

картини світу і її текстури, так і субкартин (предметного, атрибутивного, квантитативного, каузального, локально-темпорального та ін. світів)» [2, с. 44]. Отже, специфіка терміна як оперативної одиниці мови науки відображає його найтісніший зв'язок із самою сферою мови науки, яким у межах цього дослідження виступає мова економічного блоку наук.

Для системи економічних понять, неоднорідних за своїм змістом і роллю, виконуваних ними, одночасно характерні єдність, цілісність та ієрархічна організація елементів. Неоднорідність змісту економічних понять прямо залежна від особливого місця економіки як системи. Специфіка економіки відбивається в економічній термінології, де поряд із власне економічними термінами функціонують терміни, залучені з інших терміносистем (правової, історичної, географічної та інших).

Економічна термінологія, на нашу думку, є продуктом історичного розвитку. У ній відображені послідовні етапи економічних змін у суспільстві, для кожного з яких характерна своя особлива лексика, що вказує на характер відповідних виробничих відносин. Соціально-економічні зміни знаходять відображення у виникненні нових ключових слів, які характеризують певний історичний етап суспільного розвитку. Так, для періоду перебудови для економічної ситуації були характерні такі терміни, як *приватизація, ваучер, дефолт, деномінація*. Для нинішнього етапу це такі терміни, як *депозит, маркетинг, інвестиція, мерчандайзер, збут, прибуток* тощо. Ці слова, як правило, складають базисну термінологію і входять до неї як необхідний і обов'язковий елемент. З одного боку, вони використовуються носіями мови для позначення відповідних процесів і явищ, з іншого – є засобами пізнання цих процесів і явищ, з поглибленням пізнання сутності яких виявляються нові особливості цих процесів і явищ, з чим пов'язане вироблення нового кола понять. Для їх позначення й розкриття створюються нові терміни або переосмислюються наявні.

Під час вивчення прагматики й семіотики економічної терміносистеми, безумовно, актуальним є підхід до терміна і як до одиниці дискурсу. Передумовою виокремлення економічного дискурсу є неодноразова згадка про стрімкий розвиток економічної термінології та перехід її до загальноживаної лексики. Водночас, як зазначає Г. Яроцька, сама структура економічного терміна, його зміст зазнають суттєвих змін через необхідність адекватно відображати економічну реальність, а також

нав'язувати певне її бачення, «використовуючи» процеси фокусування/дефокусування, тобто здійснюючи когнітивну обробку й наступну відповідну репрезентацію інформації [16, с. 78]. Кількісний аналіз фактичного матеріалу, відбраного з українського *інтернет-видання «Економічна правда»*, наочно демонструє, що в дискурсивному просторі економічної сфери частотні такі терміни.

АКРЕДИТИВ (англ. *letter of credit* ['letər əv 'kredit]) – зобов'язання, зазвичай з боку банку, на прохання клієнта заплатити вказаному бенефіціару певну суму грошей після пред'явлення визначених документів, які встановлені в умовах та положеннях акредитиву (джерело: The FATF study «Trade-based money laundering» (June 23, 2006). Glossary. [URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/documents/trade-basedmoneylaundering.html>]; грошове зобов'язання банку-емітента виконати зобов'язання проти належного представлення (джерело: Положення про порядок здійснення банками операцій за акредитивами: затверджено постановою Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок здійснення банками операцій за акредитивами» від 03.12.2003 р. № 514 (у редакції постанови Правління Національного банку України від 11.04.2018 р. № 38), зареєстровано в Міністерстві юстиції України 24 грудня 2003 р. за № 1213/8534. *Офіційний вісник України*. 2003. № 52. Ст. 2831) [13, с. 50]. «Уряд Молдови підписав угоду з Європейським банком реконструкції та розвитку, за яким країні нададуть **акредитив** на 50 мільйонів доларів для закупівлі газу в Нафтогазу, якщо транзит російського газу через територію України зупиниться. Про це повідомляє «Інтерфакс-Україна» (12 ГРУДНЯ 2019 р.).

АНДЕРРАЙТЕР (англ. *underwriter* [ˌʌndəˈraɪtə]) – торговець цінними паперами (банк, фінансова або інша компанія), який виступає гарантом і бере на себе ризики в процесі андеррайтингу. У контексті ринків капіталу – це дилер, який бере на себе зобов'язання викупити випуск цінних паперів або його частину за заздалегідь визначеною ціною. Наявність такого зобов'язання дає емітенту гарантію того, що цінні папери будуть розміщені за встановленою ціною. За прийняття ризику щодо розміщення цінних паперів серед інвесторів А. одержує від емітента оплату у вигляді комісійних. Вимоги до операцій, що здійснює А., встановлюються Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку (Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку)

(джерело: Банківська енциклопедія / колектив авторів. – К.: ЦНД НБУ «Знання», 2011. – С. 503) [13, с. 62]. «У ПраТ ІТТ-Інвест, яке є торгівцем цінними паперами, зберігачем та **андеррайтером**, за 20 років діяльності дійсно було декілька угод з корпорацією «Укрпідшипник», однак вони не стосувалися ані «Запорізького заводу напівпровідників», ані «АктивСоalara», – заявила заступник міністра Маркарова» (15 ГРУДНЯ 2015 р.).

БАНКІВСЬКІ МЕТАЛИ (англ. *banking metals* ['bæŋkɪŋ 'metlz]) – золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів у зливках та порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, що вироблені з дорогоцінних металів з пробами для вітчизняних монет не нижче ніж: для золота – 995, для срібла – 999, для платини і паладію – 999,5 і в іноземних монетах з дорогоцінних металів з пробами не нижче ніж: для золота – 900, для срібла – 925, 99 Б для платини та паладію – 999 (джерело: Інструкція про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України: затверджено постановою Правління Національного банку України «Про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України» від 27.05.2008 р. № 148, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 11 червня 2008 р. за № 520/15211. *Офіційний вісник України*. 2008. № 43. Ст. 1430) [13, с. 89]. «Усі банки працюють з продуктом «банківські метали». До них належать золото, срібло, платина та паладій, доведені до найвищих проб, у зливках і порошках, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів» (16 ЛИПНЯ 2019 р.).

БАНКІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ (англ. *banking activity* ['bæŋkɪŋ æk'tɪvɪti]) – залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб (джерело: Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5. Ст. 30) [13, с. 62]. «З метою посилення конкуренції на банківському ринку та недопущення подальшого закриття комерційних банків через завищені норми законів чи нормативні документи регулятора, на нашу думку, доцільно внести зміни в закон «Про банки і **банківську діяльність**» з метою поділу банків на базові та універсальні» (27 ЛЮТОГО 2019 р.).

КРЕДИТНА КАРТКА (англ. *credit card* ['kredit ka:d]) – банківська картка, на основі якої її

держателю надана кредитна лінія. Картка надає їй держателю можливість здійснювати покупки або знімати готівку в межах заздалегідь установленого ліміту. Наданий кредит може бути погашений повністю після закінчення певного періоду часу або частково. При цьому залишок розглядають як розширений кредит. Із суми будь-якого розширеного кредиту стягуються проценти, а з держателя картки інколи стягуються комісійні (джерело: Банківська енциклопедія / колектив авторів. – К.: ЦНД НБУ «Знання», 2011. – С. 503) [13, с. 372]. «Відсоток за овердрафтом вищий, ніж на кредитних картках, але оскільки овердрафт погашається швидко, переплата зазвичай невелика. Іноді банки пропонують овердрафт із грейс-періодом: якщо погасити борг у визначений термін (часто до 30 днів), відсотки взагалі не нараховуються» (21 СІЧНЯ 2020 р.).

ІНВЕСТИЦІЇ (англ. *investments* [ɪnˈvestmənts]) – довгострокові вкладення капіталу в будь-яке підприємство з метою одержання прибутку. Інвестиції поділяються на державні та приватні, прямі та портфельні; на послуги, житлове будівництво; реальні (прямі), інтелектуальні, фінансові та інвестиції для заміни зношених основних фондів. Довгострокове вкладення капіталу (коштів) у різні галузі економіки переважно за межами країни, а також майнові й інтелектуальні цінності, які вкладуються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, внаслідок чого утворюється прибуток чи досягається соціальний ефект (джерело: Економічний словник / Й.С. Завадський, Т.В. Ососька, О.О. Юшкевич. – К.: КОНДОР, 2006. – 356 с.) [13, с. 297]. «До кінця лютого плануємо визначитись щодо концесійних проєктів у аеропортах Львів, Запоріжжя, Херсон та Чернівці. Також готуємо концесії вокзалів залізничних станцій Чоп, Дніпро, Миколаїв, Харків, Хмельницький, які мають дати нову якість для наших пасажирів на залізниці», – сказав Криклій. Він наголосив, що концесії та інвестиції мають стати рушійною силою оновлення та розвитку української інфраструктури» (31 СІЧНЯ 2020 р.).

ІНТЕРНЕТ-ТЕРМІНАЛ (НСМЕП) (англ. *web-based terminal for (NSMEP)* [web beɪst ˈtɜːmɪn(ə)l fɔː]) – набір програмно-апаратних засобів, здатних реалізувати функції платіжних терміналів НСМЕП, використовуючи можливості передавання інформації, які забезпечує Інтернет або інша комп'ютерна мережа загального чи корпоративного користування. Інтернет-термінал має дві рознесені в просторі частини – клієнтську та серверну, взаємодія між якими здійснюється за допомогою Інтер-

нету (джерело: Банківська енциклопедія / колектив авторів. – К.: ЦНД НБУ «Знання», 2011. – С. 503) [13, с. 314]. «У 2005 р. Укрпошта запровадила нову *on-line* версію інтернет-терміналу для здійснення поштових переказів грошових коштів через Інтернет, що дозволяє виконувати оплату з банківського карткового рахунка НСМЕП і переглядати стан цього рахунка» (11 ЖОВТНЯ 2007 р.).

ІНСАЙДЕР (англ. *insider* [ɪnˈsaɪdə]) – особа, яка завдяки своєму службовому становищу або спорідненим зв'язкам має доступ до конфіденційної інформації про діяльність банку, що недоступна широкій громадськості, та може використати її у власних цілях з метою збагачення, одержання неконкурентних переваг, привілеїв тощо. (джерело: Банківська енциклопедія / колектив авторів. – К.: ЦНД НБУ «Знання», 2011. – С. 503) [13, с. 312]. «Кабінет міністрів 18 грудня 2016 року прийняв рішення про націоналізацію Приватбанку і купівлю Міністерством фінансів 100% його акцій за 1 грн. На етапі тимчасової адміністрації в банку була проведена процедура конвертації коштів *інсайдерів* банку в капітал (*bail-in*)» (14 СЕРПНЯ 2019 р.).

ПІДПРИЄМНИЦТВО (англ. *entrepreneurship* [ˌɒntɹəprəʊˈnɜːzɪp]) – самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку (джерело: Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144) [13, с. 494]. «Ось що сказано в маніфесті. Маніфест Давоса-2020: «Транснаціональні компанії самі, разом з урядом і громадянським суспільством, є зацікавленою стороною в забезпеченні нашого глобального майбутнього. Вони повинні розвивати свої професійні знання та вміння, використовувати *підприємництво* і відповідні ресурси, аби разом з іншими компаніями та стейкхолдерами покращувати ситуацію у світі» (17 СІЧНЯ 2020 р.). «Україні варто вдосконалити логістичну інфраструктуру, покриття інтернетом, систему платежів для розвитку електронної торгівлі та *підприємництва*, – вважає засновник Alibaba Group та найбагатша людина Китаю Джек Ма» (ЛИСТОПАД 2019 р.).

ВЕКСЕЛЬ (англ. *bill of exchange / promissory note* [bɪl vɪ ɪks ˈtʃeɪndʒ / ˈprɒmɪs(ə)rɪ nəʊt]) – використовується експортерами як одержання платежу від покупця за поставлений товар. Вексель захищає (зменшує операційні ризики) двох сторін. Документарні кредити, які видані покупцю банками,

вимагають виписувати вексель. Часто вексель виписується продавцем відповідно до умов товарної угоди з покупцем (джерело: The APG Typology Report on Trade Based Money Laundering (July 20, 2012), par. 159/ URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/documents.html>); цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю). Векселі можуть бути прості або переказні та існують виключно в документарній формі. Особливості видачі та обігу векселів, здійснення операцій з векселями, погашення вексельних зобов'язань та стягнення за векселями визначаються законом (джерело: Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268) [13, с. 136]. «Фонд гарантування вкладів фізичних осіб достроково погасив черговий **вексель** на суму 2,6 мільярда гривень і повністю розрахувався за першим кредитним договором з Міністерством фінансів на загальну суму 10,12 мільярда гривень» (12 ЛИПНЯ 2019 р.).

ЗОЛОТОВАЛЮТНИЙ РЕЗЕРВ (англ. *gold reserve* [gəʊld ri'zɜ:v]) – резерви України, відображені в балансі Національного банку України, що включають в себе активи, визнані світовим співтовариством як міжнародні і призначені для міжнародних розрахунків (джерело: Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238) [13, с. 290]. «Третій критерій достатності резервів – їх обсяг щодо суми зовнішнього боргу. Не обов'язково державного: погашення і державного, і недержавного боргів створює попит на іноземну валюту, а значить тиск на золотовалютні резерви країни» (28 СІЧНЯ 2020 р.).

Наведені приклади ілюструють, що структура й семантика економічних термінів різноманітні, оскільки ці мовні одиниці створювалися для термінологічної номінації різноманітних фрагментів цілісного економічного простору, що й зумовило структурне та семантико-семіотичне розмаїття термінів. Це пояснюється тим фактом, що створений термін не тільки виконує номінативну функцію, тобто називає поняття, але й відображає у своїй формально-когнітивній структурі це поняття. Хоча позначення певного поняття саме цим словом або словосполученням – явище значною мірою умовне, для фахівців будь-якої наукової сфери та галузі професійної діяльності небайдуже, яким терміном

їм доводиться оперувати, і тому терміни оцінюються як вдалі, не зовсім вдалі й зовсім непридатні. Це свідчить про те, що велике значення для теорії терміна має поняття деривації. У процесі деривації відбувається зміна форми (структури) й семантики одиниць, взятих за вихідні в смисловому плані. Ця зміна може бути пов'язана або з використанням термінологічного знака в новому значенні, або зі створенням нового знака (терміна) шляхом перетворення старого або його комбінації з іншими знаками мови з тією ж метою.

Також необхідно враховувати, що терміни, як й інші знаки національної мови, не статичні, а постійно змінюються під час еволюції суспільства і його сфер діяльності – наукової, технічної, виробничої, економічної, політичної тощо. Усі найважливіші періоди створення, існування й функціонування термінів не випадкові, а формують певну структуру просторово-часових зв'язків, систему понятійно-категоріальних зв'язків, відносин, функцій, що спостерігається і в економічній терміносфері.

Висновки і пропозиції. Можна констатувати, що економічна термінологія, в якій поряд із власне економічними функціонують також терміни, залучені з інших термінологічних систем (правової, географічної, історичної та ін.), є продуктом історичного розвитку й відображає всі етапи економічних змін у суспільстві, кожен з яких характеризується своєю специфічною лексикою, яка описує відповідний рівень виробничих відносин. Система економічних понять, будучи відображенням економіки як системи, характеризується єдністю, цілісністю, ієрархічною організацією елементів, які неоднорідні за своїм змістом і виконуваними функціями. В економічних текстах термінологічні лексичні одиниці виконують, за В.М. Лейчиком, номінативну, сигніфікативну, комунікативну, прагматичну та евристичну функції. Економічна терміносистема, будучи системою знаковою, має як загальномовні особливості, так і ознаки, властиві тільки їй. Логічність, аргументованість викладеного змісту в економічних текстах є важливим фактором, адже явища в галузі економіки вимагають підкреслено фактологічної точності висловлювання. Однак, незважаючи на підвищений інтерес до цієї проблеми, серед лінгвістів і досі не існує єдиного розуміння процесу міграції термінологічної лексики, зокрема економічних одиниць, у загальновоживану мову, що потребує подальшого ретельного аналізу й окреслює перспективи наукових досліджень у цьому напрямі.

Список літератури:

1. Архипенко Л. М. Особливості адаптації запозичень з німецької мови в системі української економічної термінології. *Одеський лінгвістичний вісник* : Науково-практичний журнал. 2017. Спецвипуск. С. 26–29.
2. Буянова Л. Ю. Терминологическая деривация в современном русском языке (метаязыковой аспект). Краснодар : КубГУ, 1996. 252 с.
3. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1984. 400 с.
4. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов. *Исследования по русской терминологии*. Москва, 1971. С. 7–67.
5. Д'ячук Т. М. Семантичні зсуви (розширення і звуження) як способи поповнення складу соціально-економічної термінології. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць. Київ, 1998. С. 125–128.
6. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. 2-е изд. Москва : КомКнига, 2006.
7. Михалевич О. М. Структура та функції економічної лексики другої половини ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2011. 20 с.
8. Навальна М. І. Історія формування економічної лексики на позначення дій та процесів // *Економічний вісник університету: Збірник наукових праць учених та аспірантів*. Переяслав-Хмельницький, 2016. Випуск 28/1. С. 40–44.
9. Навальна М. І. Нові явища та процеси у вживанні дієслів соціально-економічної сфери в українській мові : монографія. Переяслав-Хмельницький : Видавництво «С В К», 2014. 188 с.
10. Пілецька Н. Українська термінологія як об'єкт дослідження. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*: Серія «Проблеми української термінології». 2008. № 620. С. 175–181
11. Покровська О. А. Українська термінологія ринкових відносин : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01, Харків, 1995. 24 с.
12. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі засобів масової інформації). Київ : КНЛУ, 2003. 388 с.
13. Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції / А.Г. Чубенко та ін. Київ : Ваіте, 2018. 826 с.
14. Чорновол, Г. В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань) : дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2004. 23 с.
15. Українська мова : енциклопедія. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
16. Яроцкая Г. С. Основные лингвистические направления исследования экономического дискурса. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2014 № 10. Том 2. С. 78–80.

**Arkhypenko L. M. TERMINOLOGICAL LEXICON IN ECONOMIC DISCOURSE
(BASED ON THE MATERIAL OF THE ONLINE EDITION «ECONOMIC TRUTH»)**

This article is dedicated to highlighting crucial linguistic issues that are related to the isolated large layer of special lexicon that reflects the economic life of modern society. Some consistencies related to the emergence of new economic terms are reviewed, and they have been labelled into the united terminology system and its place has been determined within the overall picture of adjacent terminology systems. It has been established that the system of economic concepts, which are heterogeneous in their content and role played by them, are simultaneously characterized by unity, wholeness and hierarchical organization of elements. The heterogeneity of the content of economic concepts depends on the special place of the economy as a system, and the specificity of the economy is reflected in economic terminology, where along with the actual economic terms, there are terms borrowed from other terminology systems (legal, historical, geographical and others). Terminology of economic is a product of historical development. It reflects the consecutive stages of economic change in a society, each of which is characterized by its own specific vocabulary, indicating the nature of the respective industrial relations. Socio-economic changes are reflected in the emergence of new keywords that differentiate a particular historical stage of social development. Various principles, aspects and modes of terminological nomination have been explored. A particular attention has been assigned to the prepositive and socially communicative nature of the term. In the terminological nomination, we distinguish cognitive, psycholinguistic and linguo-pragmatic aspects and qualify the role of metaphor in the aspect of thinking in a new way. In a pragmatic aspect, we can clearly trace the regulatory function of the term – an informational setting for a specific action. While studying the pragmatics and semiotics of the economic term system, the economic term is presented as a unit of discourse, the structural organization and content of which is subordinated to the need to adequately reflect economic reality and to impose a certain vision on it by performing cognitive processing and subsequent appropriate representation of information.

Key words: term, economic terminology, economic discourse, terminology systems.

UDC 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/21>**Babii Yu. B.**

Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University

Sadova H. Yu.

Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University

EFFECTIVE MARKERS OF SUGGESTIVENESS IN CONTEMPORARY POLITICAL DISCOURSE (MORPHOLOGICAL-COGNITIVE ASPECT)

The article is devoted to clarification of problems of political advertising discourse in the system of cultural and value priorities of modern society. The relevance of the selected issue has been outlined. It is conditioned by the scientists' interest in the phenomenon of advertising as a modern means of suggestive influence on the masses, and the necessity of its research in connection with the change of man's literary-centric thinking into advertising-centric one. The article emphasizes the present problem of the research, which is expressed by conducting a comprehensive analysis of advertising as a cultural practice and a form of social interaction that can influence the formation of social consciousness. In the research, advertising discourse is treated as a whole complex of relations, which are represented in the process of origin, formation, development and functioning of an advertising text. Also, advertising discourse is interpreted as a cognitive process related to the creation of a text, its suggestiveness, and ultimate purpose. In the context of the chosen research direction priority, the study of political advertising discourse in other aspects, in particular linguacultural, semiotic, gender, comparative, functionally pragmatic, communicative and others, has been conducted in detail. Particular attention has been paid to the morphological-cognitive principle of analysis.

In the course of the research, the corpus of verbal dominants, shaping the suggestogenic nature of the politically oriented advertising text, has been considered. Such concepts as to win, to promise, and to gain have been considered among such verbal dominants. The basic universal and culturally specific ways of political advertising suggestiveness have been formulated on the basis of the verbal linguistic dominants interpretation, the content and functional structure of such verbal markers have been described. The meaning of the morphological nature of key conceptual units of the verbal character has been generalized, which promotes the memorization of advertising, and expresses its manipulative effect. Grammatical categories of tense, mood, and aspect have been among such units.

Key words: advertising discourse, communication, advertising text, concept, verbal dominant, suggestive influence.

Introduction. None of the elements of the communicative technologies complex has such opportunities of psychological influence on the consumer as advertising, which determines its special role in shaping tastes, values, and preferences. Advertising discourse is defined as the whole complex of relationships that are revealed in the process of origin, formation, development and functioning of the advertising text. In other words, advertising discourse is a cognitive process associated with the creation of a text, its suggestiveness, and ultimate purpose. Whereas an advertising text is a linguistic segment, a product of speech and thinking, through which the communicator and the recipient come into certain social relationships [2].

The relevance of the research of an advertising discourse is, on the one hand, due to the scientists' interest in the phenomenon of advertising as

a modern means of suggestive influence on the masses, and, on the other hand, the necessity of its research in connection with the change of the man's literature-centric thinking to advertising-centric one: an advertising text is recognized as one of the leading forms of communication in the modern society, together with its internal aspects and external relations is the original reality of philology. The present problematic is represented by the implementation of a comprehensive analysis of advertising as a cultural practice and social interaction form, which allows interpreting it as a means for shaping public consciousness, tastes, and priorities.

Main material. The existence of contradicting social, economic and political interests in today's society requires both their harmonization and, in general, an atmosphere of trust between their speakers, one of which is the language. An important

role in this process belongs to the dialogue between authorities and citizens, their associations, ensuring communication between participants of political relations. Establishing partnerships between the political life subjects makes the study of political communication issues relevant.

For Ukraine, the relevance of the outlined problem is exacerbated by the high degree of citizens' lack of confidence in the current government. This degree is caused by a number of reasons, including the discrepancy between the promises before the elections and their fulfillment after the end of the election campaign; sharp disputes and conflicts between the government and the opposition, etc. Therefore, modern scholars' appeal to political advertising discourse in the aspect of cultural and value priorities of a modern society is relevant, because it is considered as a mechanism by which the existence and development of human relations, encompassing all mental symbols, means of their transmission in space and preservation in time.

The relevance of the research is also motivated by the rapid development of mass communication, in particular in the field of advertising and PR-technologies. Suggestive features of the words usage in advertising texts, elucidation of the psycholinguistic nature of individual linguistic elements (in particular, semantic, and grammatical), linguistic interpretation of the language standard of advertising products are the issues increasingly requiring scientific grounding.

The purpose of the research is to analyse the corpus of verbal markers that create the suggestogenic nature of the politically oriented advertising text, in terms of their conceptual meaning and morphological structure. The purpose led to the solution of the following tasks: to identify the features of the contemporary political discourse; to distinguish realization of verbal markers used in political texts; to make a generalized description of the key conceptual units of the verbal character that contribute to the memorization of advertising, expressing its manipulative effect; to determine the role of the morphological nature of verbal suggestogenes in the process of shaping the accessibility of advertising and its effectiveness, in particular, to describe the marking of political texts by verbal categories of tense, mood and aspect.

The object of the research is the variety of contemporary advertising discourse products, in particular politically oriented texts in the form of political slogans, agitation political programs of candidates for the post of president of Ukraine, political speeches, speeches, commercials, as well as advertising messages of social direction.

The subject of the research is the system of verbal markers in the texts of non-commercial advertising, which realize the main purpose of the advertising message that is to form values, stimulate to active actions, and manipulate the recipient's consciousness. In this sense, the study of advertising texts is one of the priority spheres for the modern linguistics of the text development and is carried out in linguacultural (V. Buhrim, V. Karasyk), semiotic (R. Bart, A. Prylutskaya), gender (T. Bureychak, O. Kis), comparative (A. Vuhman, I. Horodetska), functionally pragmatic (L. Herashchenko, V. Zirka), communicative (T. Krutko, L. Khavkina) and other aspects. Advertising texts systematically becomes the subject of attention of researchers within the framework of the general theory of advertising and the concept of discourse in national (Y. Bulyk, M. Holianych) and foreign linguistics (A. Dayan, V. Krasnykh), which affirms the discourse characteristics of the advertising message that affect the perception of advertising texts as a sign fixation of advertising discourse.

In this context, it is possible to study the language as a universal cognitive mechanism, a cognitive instrument of political discourse – a system of signs playing a role in the representation (coding) and transformation of political information. Language is a means of information organizing, processing and transmitting. It is not studied independently, but in terms of reflecting the world in the human mind and ways of conceptualizing the world, general principles of categorization and information processing mechanisms, as well as the way in which the language reflects the people's cognitive experience and the impact of the environment. Being an integral part of cognition, language reflects the interplay of communicative, aesthetic and suggestive factors that are crucial in the context of political communication.

The validity and authenticity of the research main provisions has been ensured by the correct application of methods and techniques of analysis, with which the proper amount of factual material has been processed. In particular the methods of conceptual analysis, dictionary definition, and the formal-semantic one have been applied.

In the structure of advertising discourse, there are many means of suggestion at all linguistic levels such as the systematic use of keywords, phonostylistic means of influence, language game, the realization of ambiguity, word-there are uses multiple levels of suggestive actualization, which more often contributes to the suggestive identification

of the advertisement in the recipient's mind – the ad is enjoyed, remembered, shaping the images, thus enhancing the consumer's suggestive effect.

Advertising is not only a multifunctional, but also a multidimensional phenomenon of mass communication. Depending on the ultimate goal, advertising may be commercial and non-commercial (political, social). The purpose of commercial advertising is to profit from the sale of goods. Political advertising provides solutions to issues such as gaining power, influencing the processes of state or city government, the PR of political parties and more. The analysis of modern advertising samples shows that the dominant possibilities of the verb are directly dependent on the type of advertising and its purpose. There is a tendency towards the preferences of particular verbs in their grammatical representations, depending on the targeting of the advertising text.

Creating non-commercial advertising text requires taking into account two aspects, functional and content. In this regard, it is reasonable to disclose the semantic accent of the verb for the sake of a good suggestion on the recipient [6].

In our study, an attempt has been made to determine the suggestive actualization from a linguistic perspective. By this term we mean the correlation of the lexical and morphological aspects of the effectiveness of the advertising texts content, which reflects their conceptual nature. The grammatical nature of political advertising has been presented in detail on the example of verbal suggestogenes, which, in our opinion, are one of the main methods of persuasion in the advertising message. This grammatical nature is a phenomenon not only in the political sphere, but also in linguistic reality, since it adjusts the deep psychic layers of society, draws attention to major political problems, each time exacerbating the influential effect of inexhaustible of topical issues, ensuring the development of relations between people and authorities.

More than 80 political advertising texts created by the campaigns of the leading Ukrainian parties and politicians between 2018–2019 have been analyzed in the research. Having carried out the semantic analysis of verbs used in political advertising texts capable of having a suggestive influence on the recipient, it was determined that the semantic nucleus of such verbs has been determined to contain such concepts as desire, movement, gain, and promise.

The semantic meaning of the concept “desire” is embodied in political advertising texts with the help

of verbal suggestogenes want, seek, need, dream, etc. For example, “The city needs development!” (Andriy Kulchytsky), “I dream of a happy future for Ukraine!” (Yulia Tymoshenko). Suggestive strategies of using such verbal dominants are completely motivated, in our opinion, since they all indicate future action, which systematically increases the suggestive influence of such an advertising political text aimed at the recipient's subconscious.

The semantic family of words with the central concept “рух” (movement) has different shades of meaning: *розвиток* (*розвиватися*), *відновлення* (*відновлюватися*, *оновлюватися*), *прогрес* (*здійснювати прорив*) тощо / development (develop), recovery (restore, recover, renew), progress (make a breakthrough), etc. These shades are realized in the advertising texts by the verbs *йти* (to go), *відновити* (to recover), *розвивати* (to develop), *змінити* (to change), for example: “Only a strong leader will restore peace!” (Batktivshchyna (Motherland) Party), “To change everything for the Ukrainians' benefit!” (Oleh Tiahnybok). Encouragement to perform this or that action always precedes the fact of doing / not doing the action itself, that is why verbal dominants with the mentioned semantics are extremely convenient for such a type of advertising as political.

In this functional aspect, political campaigns create advertising slogans with the words *зупинити* (to stop), *припинити* (to put an end), *заборонити* (to forbid) as antonyms to the verbal conceptual sphere of the word “рух” (movement): “We will stop them!” (Yulia Tymoshenko), “Let's break up prosecutors and judges!”, “Let's put an end to/Forbid the sale of land!” (Oleh Liashko).

Suggestive validity with “gain” semantics is focused on the verb “*перемогати*” (win). At the same time, the context of advertising messages concerns not only the victory in the elections, but also the victory of the country and the Ukrainians over the aggressor and over their problems, for example: “<...> success is possible, and we have shown it in Lviv. So go ahead and win!” (Andrey Sadovyi), “We will defeat the aggressor again! Only together! Only forward!” (Petro Poroshenko). This is explained by the ambiguity of the verb “to win”, as indicated by its dictionary definitions (1. To win; 2. To emerge victorious; 3. To overcome; 4. To overpower; 5. To cope).

The “обіцянка” (“promise”) concept realizes its semantics into political advertising texts with the help of the verb dominants *обіцяю*, *гарантую* (to guarantee, to promise). For example, “I guarantee

the price of gas for the population will be halved” (Yulia Tymoshenko), “Dear Ukrainians, I promise you to go to the President of Ukraine, and I will do it immediately!” (Vladimir Zelensky). The corpus of such verbs clearly shows the “marginal” (final, indisputable) semantics, which implies maximum trust in the author of the political slogan, which is important in the context of this type of advertising.

It should be noted that the most relevant semantic cores in 2019 were the concepts of “захист” (“protection”) and “віра” (“belief”). This urgency is caused by the war in the east of Ukraine and the struggle to obtain the autocephaly of the Ukrainian Church. Accordingly, these concepts implement their semantics by using the verbs вірити (to believe), боронити (to defend), захищати (to protect): “Produce Ukrainian! Buy Ukrainian! Defend Ukrainian, because it’s yours!” (Yuriy Kostenko), “A Ukrainian, protect your rights! Don’t let your own dignity be trampled!” (Yuriy Lutsenko); “I believe in Ukraine! I believe in Ukrainians!” (Yulia Tymoshenko). The established corpus of verbal dominants causes the recipient only positive associations of peace, victories, confidence in the future, and, therefore, they are maximally suggestogenic.

So, principle assessment of political advertising consists of two components. On the one hand, it is an assessment of the degree of its informative value, which is achieved through the used and perceived cognitive dominants, and determines the level of relative confidence in the reported and the productivity of the reported, on the other hand it is the degree of manipulative capability on the part of such advertisements, which are clearly represented by language verbal markers and their conceptual specifications.

As political texts are written to inform, persuade, and encourage to vote for a particular candidate, the main components of such a text are: 1) cognitive (it provides the voter with information, new knowledge); 2) affective, which should form the necessary emotional attitude; 3) regulatory, which stimulates specific actions.

At the previous stage of the research, it was found that the verbal concepts and their verbal markers take a prominent place among the linguistic means that facilitate the implementation of political texts in the cognitive sense. The realization of the second and third components is conditioned by the grammatical nature of verbal units – grammatical categories, forms of expression, through which the text touches the emotional sphere, becomes logical, consistent, and presents the realities of perspective or states facts that have already taken place. Therefore, in political

discourse, morphological markers of suggestion expression are: temporal affiliation of verbs; types of ratio; performance characteristics; use of personal and impersonal forms; numerical and generic features of individual verb forms.

It is stated that the expression of political direction texts suggestion is verbalized at the level of three tense forms of verbs. The concept of time is one of the basic linguistic concepts. In the last decade, time has been studied as a universal cognitive formation, embodied in language and discourse (V. Zinchenko, L. Liubinska and S. Liepilin), and as a national-cultural phenomenon (Yu. S. Beloziorova, V. Evans, R. Nunez,). Grammar tense in morphology is usually understood as the relation of the moment of action, denoted by the verb, to the moment of speech. The main feature of the concept of tense is its duality: tense is either distancing the subject and the object of observation, or engaging the subject of observation in the formation of the image of the object, its associative characteristics, and, therefore, suggests “Need emotions” from the advertised to the recipient. Human consciousness actively reflects events occurring over time and imparts primarily a verb whose categorial value is procedural in the broad sense. Therefore, the temporal value is inherent in the verb.

The tense range of the verbs used in discourse segments of the political theme contains some gradation from the past tense to the present, where the past tense (15%) symbolically indicates the problem, the present tense (25%) indicates how to solve it, and the future (60%) focuses the audience for the future, embodies the desire to instil confidence in the prospects: “We have made this choice together on the Maidan!”; “We remember what the city began to turn into during Granaturov’s time! We don’t want Nikolaev to become a freelance regional center!”. The audience focused on the perception of political information is interested not only in the fact when the action is taking place, but also in its process and final result. That is why modern politicians, speaking of their experience, their activities and achievements, use the verb dominant in the form of the past tense. Verbal suggestogenes nowadays actualize the need for an object (product) of advertising, create an atmosphere of presence and stimulate the active fulfilment of the advertised requirements. The verbalization of the political context by the forms of the future tense is conditioned by the perlocutionary effect of communication that is the outlining of political perspectives increases the agitation nature of such expression.

Infinitive constructions are often used to indicate future action and express the inevitability, necessity, obligation and categorical nature of the action and are rather common in political programs. For example, *реформувати, створити, запровадити, провести, зупинити*, (reform, create, implement, carry out, stop).

The mood of the verb is also the main means of expressing the agitation function of political discourse examples. Verbs expressing the speaker's will – command, demand, urge, etc., the wish to perform the desired action or to acquire the desired process or state – find a good context in terms of perspective (64%): “Now that you know their full team, don't fool yourself, don't sell your suffrage! Vote for the candidate running for the party you believe in! Vote for him! Only then things will change for the better in Ukraine!” A series of verbs in the form of the Imperative mood of the 2nd person plural indicates the mass addressee which the speaker also counts on, prompting him to take an active action in politics. The explicit imperative mood makes it possible to use these forms as main grammatical means of the political communication agitation function realization, for example: “Citizens of Mykolaiv! Let us think together with O. Senkevich about our children and grandchildren tomorrow. Let's elect him our mayor! Citizens of Mykolaiv, don't let yourselves be fooled!”. The use of imperative forms in political discourse is possible due to the fact that the speaker may induce the action or acquisition of the status of those who do not directly participate in the act of communication with him.

The meaning of imperativeness in different types of discourses can be conveyed by infinitives that contain a semantic shade of a categorical nature: “You elect – not all politicians are the same”; “It is enough to make empty promises and soothe voters' eyes with temporary benefits during the election campaign! We must not promise, but do <...>”. However, the infinitive has a high degree of categorical nature that is not characteristic of political discourse, where the information is given not only to “influence” but also to “be liked”.

Verbal markers of the Indicative mood (30%) indicate the reality of what was going on, is going on, or is going to happen, for example: “We remember how the country was plundered, the sanatoriums were destroyed and factories fell into decay. We do not want to pay the chaps. We do not want to bribe officials”. In a Conditional mood, a verb indicates the desired action or one that can occur under certain conditions: “Would you like to live in a prosperous country? Then

you should join us! Party “Sluha Narodu (People's Servant)”. Such conditionality (6%) interferes with the main purpose of political communication because it arouses addressees' doubts.

The aspect of the verb also contributes to the implementation of the suggestive effect of political texts. Both the verbs of the perfective aspect (*зробив, відстояв, проголосував, зреалізував*) / (made, defended, voted, realized) and the imperfective aspect (*думати, вибирати, голосувати, доводити*) / (to think, to choose, to vote, to prove) demonstrate the suggestive influence. The perfective aspect creates confidence in the advertised, suggestively adjusts the recipient to a positive impression of the stated, and reinforces the completion of the action, gives a shade of evidence, reasoning, while the imperfective aspect opens the prospects for the audience in making crucial decisions.

The grammatical form of the verb gender is rarely used as an accentuating suggestive means of the political text. It cannot be seen in echo-phrases or slogans, because it gives an understanding of gender identity, and political (especially advertising) text is in its turn characterized by mass orientation.

Among other morphological features, we state the presence of a large number of verbal nouns in political texts. They create a general idea of the action and provide unambiguity. As a rule, these are nouns end in *-ння* and *-ція* and denote procedural meanings (*збереження, відтворення, збільшення, налагодження*) / (preservation, reproduction, enlargement, setting up) and abstract concepts (*модернізація, реструктуризація, інвентаризація*) / (modernization, restructuring, inventory). This type of lexemes usage gives extra dynamism and efficiency to the text.

Thus, a political discourse is used as a verbal form of power, as a means of influencing a large audience. The task of a political discourse is to influence people's consciousness in order to achieve a certain goal – to explain, justify, and sometimes even magnify certain conditions in which society exists, to provoke the necessary reaction, as well as to induce certain actions to convince the majority of the population to the correctness of their actions and the appropriateness of their stay in power. As a result of the analysis, it has been concluded that the suggestion of political direction texts at the morphological level is marked by a verbal categories of tense, mood and aspect.

Conclusions. So, in the course of the research it has been proved that the formation of suggestive potential of advertising political discourse is realized through various linguistic means that determine

the verbal and cognitive specificity of advertising. Political advertising realizes its appeal to the addressee through the prism of grammatical, in particular morphological means, and achieves the suggestion effect by semantics of key verbal concepts with a multifunctional focus.

The conducted research has some theoretical value, which is realized in the deeper study of the suggestive potential of modern advertising by means of verbal representation, and the obtained results emphasize the role of language morphological means (in particular, verbs and their grammatical categories) in the perception of the advertising message as a piece of discourse genre.

Taking this into account, the prospects of the conducted research are obvious. Further

consideration of the amplitude of political discourse basic verbal concepts is probable, since with the change of political structure and social conditions, new cognitive interpretations of these concepts are quite possible. The prospect of the chosen subject of the research is also seen in the fact that advertising attracts attention, generates consumers' interest in the product or service, gives them a pleasant image or a positive attitude to the advertised thing, stimulates to active consumer actions through the usual suggestive mechanisms (nouns, synonymous adjectives, punctuation marks in texts of advertising), it often happens that elementary advertising context generates a number of symbolic values in recipients, and, consequently, their linguistic nature can be described in the context of other parts of speech suggestogenes.

References:

1. Владимирська Г. О. Реклама. Київ : Кондор, 2006. 336 с.
2. Дедюхин А. А. Модели организации вербальной и визуальной информации в тексте рекламы (на материале английских и русских текстов рекламы автомобилей) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка». Краснодар, 2006. 25 с.
3. Дудко О. С. Оцінювання дієвості та ефективності реклами. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 3. С. 174–182.
4. Коваленко Є. С. Рекламний дискурс: лінгвістичні аспекти вивчення. *Лінгвістичні студії*. 2004. № 19. С. 314–319.
5. Скорікова Д. В. Соціально-психологічні особливості сприйняття реклами та її вплив на людину. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2008. Т. 36 (липень – вересень). С. 188–195.
6. Ткачук В. В. Інформаційне проникнення у клієнта: сутність та роль при створенні політичної реклами. *Освіта регіону*. 2009. № 2. С. 184–188.
7. Томенюк О. С. Когнітивний підхід до аналізу мовних явищ. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 141–146. URL: <http://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/011-21.pdf> (дата звернення: 15.03.2020).
8. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия : учебное пособие. Москва : Флинта ; Наука, 2006. 136 с.

Бабій Ю. Б., Садова Г. Ю. ДІЄСЛІВНІ МАРКЕРИ СУНЕСТОГЕННОСТІ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ (МОРФОЛОГО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ)

Статтю присвячено з'ясуванню проблематики політичного рекламного дискурсу в системі культурно-ціннісних пріоритетів сучасного соціуму. Окреслено актуальність обраної проблеми, що зумовлена зацікавленістю науковців у самому феномені реклами як сучасного інструменту сугестивного впливу на маси та необхідністю його дослідження у зв'язку зі зміною літературоцентричного мислення людини на рекламоцентричне. У статті наголошено на сучасності досліджуваної проблеми, що виражається проведенням комплексного аналізу реклами як культурної практики та форми суспільної взаємодії, здатної впливати на формування суспільної свідомості. У роботі рекламний дискурс інтерпретовано як когнітивний процес, пов'язаний зі створенням тексту, його сугестогенністю та кінцевим призначенням. Деталізовано вивчення політичного рекламного дискурсу в інших аспектах, зокрема лінгвокультурологічному, семіотичному, гендерному, зіставному, функціонально-прагматичному, комунікативному тощо. Окрему увагу приділено морфолого-когнітивному принципу аналізу. Для реалізації поставленої мети розглянуто корпус дієслівних доміант, що формують сугестогенну природу рекламного тексту політичного спрямування. З-поміж них описано найпродуктивніші концептуальні доміант «перемагати», «обіцяти», «вигравати». На основі інтерпретації концептуальної природи дієслівних доміант сформульовано основні універсальні та культуроспецифічні шляхи сугестогенності політичної реклами, описано зміст і функціональну структуру таких вербальних маркерів. Також системно узагальнено значення морфологічної природи ключових концептуальних одиниць дієслівного характеру, що сприяє запам'ятовуванню реклами, виражає її маніпулятивний ефект. Це, зокрема, граматичні категорії часу, способу, виду.

Ключові слова: рекламний дискурс, комунікація, рекламний текст, концепт, дієслівні доміант, сугестивний вплив.

Kalymon Yu. O.

Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyj

NARRATIVE AND LANGUAGE TYPES OF SHORT STORIES BY VASYL STEFANYK: QUANTITATIVE APPROACH

The article is devoted to the quantitative analysis of Vasyl Stefanyk's short stories, namely its dialectal part as well as different types of narrative (author's and character's speech patterns). The research aims at expanding the methods of studying the vocabulary of a certain author by means of computer technologies and statistical tools, which will complement traditional methods and clarify the existing statements regarding the work of Vasyl Stefanyk. The corpus of his works (short stories) was created to conduct quantitative studies. By linguistic corpus, which is the object of corpus linguistics, we mean a large, unified, structured, philologically competent mass of linguistic data submitted electronically and intended for various linguistic studies. The main idea is that corpora is more an auxiliary tool and facilitate the process of triangulation of linguistic phenomena, that is their study through several approaches and techniques, which helps to refine or re-examine the object of study. In general, our research may contribute to an in-depth study of the Western variant of the Ukrainian language, which existed at the turn of the nineteenth and twentieth centuries. Such kind of research has complemented from a corpus of the short stories structurally annotated according to the generally acknowledged principles. The first part of this article is about discussing the features of dialectal language on the scale of all short stories' language. Combining this information with the data about different types of narrative (author's and character's speech) contribute to defining peculiar features of short stories by Vasyl Stefanyk and his idiolect in general. Further research may lie in analyzing similar features among other writers and their comparison with those of Vasyl Stefanyk.

Key words: corpus linguistics, short stories, narrative, quantitative linguistics, dialectal language, national language, direct speech.

Introduction. Nowadays researchers are focusing on quantitative and qualitative approaches for analyzing a writer's literary heritage. Quantitative and statistical methods, which are gaining popularity with the development of computer technologies, corpora, and software capable of processing large amounts of data and analyzing them according to the researcher's requests, are considered to be the latest methods of investigating author's style features. Such research is more representative and effective due to quantitative and concordance methods, especially in the field of stylometry, for language expression is determined not only by the author, but also by a number of other factors (text type, addressee and circumstances), so it can be very diverse [16; 18, p. 27–30; 19, p. 255–264; 22, p. 259–267; 24, p. 212–241].

The quantitative approach supposes the analysis of linguistic units at different levels (phonemes, morphological, lexical and syntactic elements), their frequency and distribution in the text, while qualitative approach establishes patterns of functioning of these elements of linguistic structure in context. Since the middle of the last century, there has been a need for a comprehensive approach to the analysis of a work of art

that involves the merging of linguistic, mathematical and literary methods [23, p. 212–241].

The object of our research is to show the application of these methods in analysis of Vasyl Stefanyk's idiolect. **The subject** of our article is the author's short stories and their narrative types. The main **purpose** of this paper is to show how different types of narrative are represent within the author's short stories. The tasks are the following: to describe different approaches to studying types of narration; to use corpus linguistics methods and quantitative analysis to analyze short stories by Vasyl Stefanyk; to interpret the obtained results as features of short stories.

Methodology. According to David L. Hoover in [17, p. 17] there are two main modes of style variation analysis – macro- and microanalysis, the latter being the most suitable one for studying any author's idiolect or even within one literary work “as a way of better understanding authorship and style”. Nowadays corpora of texts as well as statistical tools play vital roles in such kind of research. Among Slavic nations the greatest projects have been dedicated to the style of Karel Chapek in the Czech Republic [15] and Fiodor Dostoevskyi in Russia [13]. In Poland similar approach

has been adopted thoroughly by Jan Rybicki for Henryk Sienkiewicz's trilogy [21]. In Ukraine Solomiia Buk has applied such type of analysis to Ivan Franko's six novels [1]. As it can be seen from the above such researches are very few in Ukrainian studies but are highly needed. Our aim is to try out this method on Vasyl Stefanyk's short stories as one of the aspects of studying his idiolect.

Results and Discussion. The research is based on the corpus of the author's short stories published during his lifetime. Most of them were taken from the anniversary issue published in 1933 and three short stories taken from the last lifetime publications (Stefanyk). As a result, we have obtained a corpus of 57 short stories that were normalized according to general rules as described by Ihor Kulchytskyi [5]. According to the common definition of text corpus and its main features [2; 14; 20] ours has acquired the following characteristics:

1) creation and purpose: referential (information about the language in a certain time period); synchronous (representing the language of a certain time interval); static (fixes the status of the language at a certain time period); special (representing a particular language period, a fragment of a language aimed at solving partial, specific scientific research tasks);

2) by type of text material: full text (contains full texts of short stories by Vasyl Stefanyk); written (the constituent material of the corpus is only printed texts); monolingual;

3) by type of software processing: partially annotated (contains structural, morphological and extralinguistic annotation).

As for structural annotation it includes the division of text into chapters, sections, paragraphs, sentences, etc., with the special status of headings, notes, references, etc., depending on the genre-stylistic features of the text. In general, the structural composition of a text is considered an element of its architectonics and, above all, contains a division into paragraphs, sentences, words [12]. The text of the short stories itself is further annotated at the sentence level that we mean as "a syntactic unit constructed on a fixed pattern, expressing a relatively complete thought or a certain emotion and acting as the primary means of communication" [3]. Capital letter at the beginning of the sentence and one of these characters at the end of the sentence (? /! /... / !!! / ??? /?!) we consider as the beginning and the ending of a sentence, respectively.

The language of Vasyl Stefanyk's stories has caused a great deal of debate and controversy whether it is oversaturated with dialectal linguistic units that impede the perception of text by a reader unfamiliar with such vocabulary [4; 6; 7]. Based on the case, the quantitative

distribution (absolute and relative) of the writer's general and dialectal vocabulary units for each novel have been calculated. A generalized diagram of the correlation of these types of vocabulary across all texts is provided below (Diagram 1).

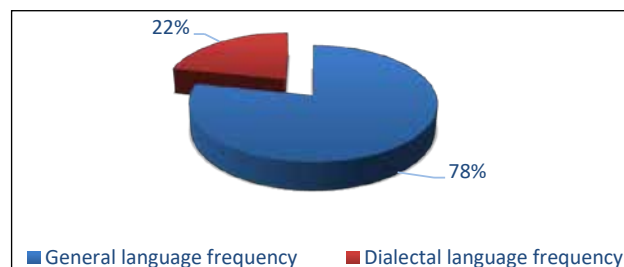

Diagram 1

As one can see, in general dialect vocabulary comprises less than a quarter of all word forms.

The structural annotation of the corpus also contains distinction between the author's speech and direct speech of the characters. These indicators for all the short stories are summarized on a diagram below (Diagram 2).

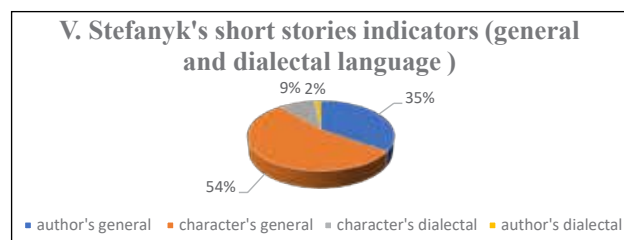

Diagram 2

The data obtained indicate that in the author's language the dialectal vocabulary is 2% and the direct language of the characters – 9%. The general vocabulary ratio in these types of narratives is 35% and 54%, respectively. Thus, the language of characters in Vasyl Stefanyk's short stories contains a large proportion of dialectal elements, which confirms the fact that it was in the direct speech of the characters that the author used the language that was inherent to them.

This data also allows us to analyze the ratio of direct and indirect speech to total language (Diagram 3).

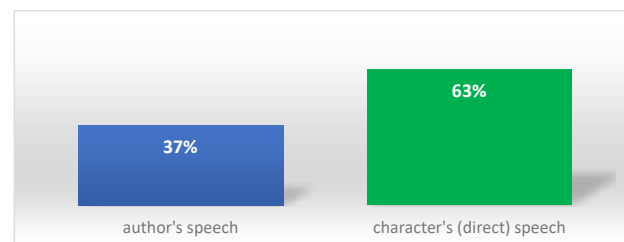

Diagram 3. The ratio of the character's and the author's language in Vasyl Stefanyk's short stories

As one may see the former indicator contains 63% and the latter 37% of the whole text respectively, which indicates a high degree of direct speech that might be explained by the genre features the author used throughout his life.

Conclusions. Although such calculations provide useful information about Vasyl Stefanyk's idiolect,

it would be even informative to compare them with the same data obtained from other authors, including his contemporaries. As a result, it may help to underline peculiarities of the Western variant of the Ukrainian national language that was prevailing on the territory of Western Ukraine at the end of the XIX – beginning of the XX centuries.

References:

1. Вук С. Пряма й авторська мова великої прози Івана Франка: лінгвостатистичне дослідження у контексті корпусної лінгвістики. *Вісник Львівського університету. (Серія філологічна, вип. 52 : Мовознавство)*. 2011. С. 199–209.
2. Демська О. М. Текстовий корпус: ідея іншої форми. Київ : ВПЦ НАУКМА. 2011. 282 с.
3. Загнітко А. П. Український синтаксис: навч.-практ. комплекс: [в 2 ч.]. Донецьк-Слов'янськ : ДонНУ. 2010. 651 с.
4. Кобилянський Б. В. Діалект і літературна мова. К., 1960. 276 с.
5. Кульчицький І. М. Технічні аспекти опрацювання комп'ютером природномовних текстів. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Інформаційні системи та мережі*. Видавництво Львівської політехніки. Львів. 2014. С. 344–353.
6. Матвіяс І. Взаємодія діалектної лексики з лексикою української літературної мови. *Мовознавство (№ 2)*. 1985. С. 37–43.
7. Матвіяс І. Г. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури. *Мовознавство (№ 6)*. 2008. С. 3–13.
8. Стефанік В. Межа. *Літературно-науковий вісник, т. 92, кн. 2*. Львів. 1927. С. 97–98.
9. Стефанік В. Твори (передмова В. Коряка. До друку виготовував Ів. Лизанівський. 3-є вид.). ДВУ. 1929. С. 94–95.
10. Стефанік В. Твори (з дереворитами В. Касіяна і М. Бутовича). Львів : З друкарні Видавничої Спілки «Діло». 1933. 222 с.
11. Стефанік В. Шкільник. «Рідна школа» №1. Львів, 1932. С. 2–4.
12. Тишківська Н. Архітектоніка новел В. Стефаніка. *Василь Стефанік і українська культура (тези)*. Ч. II. Секція III. Мова і стиль творів В. Стефаніка. Івано-Франківськ, 1991. С. 71–73.
13. Шайкевич А. Я., Андрущенко В. М., Ребецькая Н. А. Статистический словарь Ф. М. Достоевского. Москва : 2002. URL: http://cfrl.ruslang.ru/dost_cd0/dostoevski.htm (дата звернення: 25.02.2019).
14. Широков В. Корпусна лінгвістика. НАН України, УМІФ. Київ : Довіра. 2005. 472 с.
15. Čermák František (ed.): *Slovník Karla Čapka*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny. Ústav Českého národního korpusu. 2007. 714 p.
16. Hoover D. Quantitative Analysis and Literary Studies. In: *A Companion to Digital Literary Studies*. URL: http://digitalhumanities.org/companion/view?docId=blackwell/9781405148641/9781405148641.xml&chunk.id=ss1-6-9&toc.id=0&brand=9781405148641_brand (дата звернення: 24.03.2019).
17. Hoover D. The microanalysis of style variation. *Digital Scholarship in the Humanities, Volume 32 (2)*. 2017. P. 17–30.
18. Jones S. When Computers Read: Literary Analysis And Digital Technology. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*. Vol. 38. 2012. P. 27–30.
19. Kešelj V., Peng F., Cercone N., Thomas C. N-gram based author profiles for authorship attribution. *Proceedings of the conference Pacific Association for Computational Linguistics, PACLING*. Vol. 3. 2008. p. 255–264.
20. MacEnery T., Hardie A. *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge University Press. 2012. 294 p.
21. Rybicki J. Policzmy Trylogię Sienkiewicza. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*. 2010. P. 85–109.
22. Siemens R. A New Computer-assisted Literary Criticism? *Computers and the Humanities*. 2002. p. 259–267.
23. Vaughan E., O'Keeffe A. Corpus Analysis. *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. 2015. P. 1–17.
24. Wright D. Using word n-grams to identify authors and idiolects: A corpus approach to a forensic linguistic problem. *International Journal of Corpus Linguistics Vol. 22(2)*. 2017. p. 212–241.

**Калимон Ю. О. ТИПИ НАРАТИВУ ТА ЛЕКСИКИ
У НОВЕЛАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА: КІЛЬКІСНИЙ ПІДХІД**

Стаття присвячена кількісному аналізу новел Василя Стефаника, а саме його діалектному складнику, а також різним типам оповіді (авторське мовлення та мова персонажів). Такого типу дослідження поодинокі в україністиці. Метою дослідження є розширення методів вивчення ідіолекту певного автора за допомогою комп'ютерних технологій та статистичних засобів, що доповнить традиційні методи та уточнить наявні твердження щодо творчості Василя Стефаника. Корпус його творів (новел) створений для проведення кількісних досліджень. Під лінгвістичним корпусом, що є об'єктом корпусної лінгвістики, ми маємо на увазі велику, єдину, структуровану, філологічно компетентну масу мовних даних, що подаються в електронному вигляді та призначені для різних лінгвістичних досліджень. Основна ідея полягає в тому, що корпуси є допоміжним інструментом і полегшують процес тріангуляції мовних явищ, тобто їх вивчення за допомогою декількох підходів і прийомів, що допомагає уточнити або поглянути по-новому на предмет дослідження. Загалом наші дослідження можуть сприяти поглибленому вивченню західного варіанту української мови, що існував на межі XIX–XX ст. Такий тип дослідження доповнив наш корпус новел, структурно анотованих за загально визнаними принципами. Перша частина цієї статті стосується обговорення особливостей діалектної мови в масштабі мови всіх новел. Поєднання цієї інформації з даними про різні типи оповіді (авторська та персонажів) сприяє визначенню особливостей новел Василя Стефаника та його ідіолекта загалом. Подальше дослідження полягає у перспективі аналізу таких показників серед інших письменників та їх порівнянні із Василем Стефаніком.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, наратив, розповідь, кількісна лінгвістика, діалектна мова, національна мова, мова автора, мова персонажа.

Останчук Я. В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ТА СЕМАНТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ
КОНЦЕПТУ ПАМ'ЯТЬ**

На матеріалі українських лексикографічних джерел та фіксацій із текстів української літератури лексеми пам'ять, що є ключовою для концепту Пам'ять, а також лексеми пам'ятати, що є наступним за важливістю репрезентантом концепту, виявлені його основні значення: когнітивна функція; контейнер інформації; спогад; ознака свідомості; інструмент, який мовець використовує під час пригадування; метафорична сутність, що спонукає людину до спогадів.

Розглянуто предикативний супровід концепту Пам'ять, а саме занурення слова в контекст дії і виявлення всього кола операцій, які можливі в полі функціонування концепту. Аналіз мовного матеріалу засвідчує такі регулярні предикації: запам'ятовування інформації, внесення інформації в пам'ять; володіння інформацією; відтворення інформації; втрата інформації.

Проаналізовано ознаки концепту Пам'ять в контексті української паремійної картини світу, зокрема зв'язок із добром і злом.

Пам'ять може мати специфічний характер і стосуватись якогось з аспектів життя чи діяльності людини. Подібно до інших когнітивних функцій пам'ять людини може бути розвинута різною мірою, що знаходить відображення в мовному матеріалі.

Пам'ять постає у мові як уявний пристрій чи орган, котрий має локалізацію, асоціюється з фізичними відчуттями, може контролюватись зусиллями суб'єкта або функціонувати незалежно від його волі.

Суб'єктом пам'яті може виступати як індивідуальний носій, так і суспільство, колектив. Колективна пам'ять виражається в проявах суспільно-історичного досвіду, суспільної свідомості.

Концепт Пам'ять є складним гетерогенним та багатозначним універсальним утворенням, що має автономічний характер, оскільки наявність бінарних опозицій є конститутивною ознакою такого концепту, тому його структуру можна представити через ряд опозицій.

Ключові слова: *концепт, концептосфера, когнітивна лінгвістика, когнітивні ознаки, семантичне поле, семантичний маркер.*

Вступ.

Властивий мові спосіб концептуалізації дійсності є універсальним, з іншого боку, національно специфічним, таким чином, носії різних мов сприймають світ крізь призму своїх мов, що дає змогу стверджувати, що мовна картина світу втілює в собі зафіксований у мовних формах спосіб світосприйняття і світобачення певного народу. Одним зі шляхів реконструкції мовної картини світу є аналіз концептів як ментальних утворень, що водночас є базовими одиницями мисленнєвого коду людини та являють собою результат пізнавальної діяльності суспільства, передають комплексну інформацію про позначуваний предмет чи явище й інтерпретацію суспільного відношення до цього явища чи предмета.

До апробованих методів дослідження концепту, що передбачають встановлення мовних засобів його вираження, належать дефініційний аналіз, компонентний аналіз, етимологічний аналіз, вивчення

концептів через лексико-граматичне поле лексеми, що його репрезентує, побудова синонімічного ряду, стилістична інтерпретація, методика фреймового моделювання, застосування інструментарію теорії когнітивної метафори, асоціативний експеримент, когнітивно-семантичний, зіставний аналіз концептів у різних культурах, когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних одиниць, верифікація отриманого когнітивного опису у носіїв мови тощо. Проте, зважаючи на складність явища, цілі та мету дослідників, неоднаковий підхід до розуміння концептів, є ще достатня кількість нерозв'язаних питань, пов'язаних із методологією вивчення концептів.

Вираження концепту – це сукупність мовних і немовних засобів, що прямо або опосередковано ілюструють, уточнюють і розвивають його зміст. Метою концептуального аналізу є виявлення парадигми культурно значущих концептів й опис їх концептосфери [2, с. 69].

У мові концепти реалізуються одиницями різних мовних рівнів – лексемами, фразеологізмами, приказками та прислів'ями, граматичними формами, синтаксичними структурами та текстами. Позначаючи той чи інший концепт, вони активізують відповідний когнітивний контекст, при цьому складним питанням залишається визначення кордонів мовного значення й загального енциклопедичного. Дискурс виявляється водночас і «середовищем перебування», і «засобом реалізації концептів», і тими позначеннями, що впливають на їх зміну й розвиток [3, с. 11].

Обов'язковою передумовою концептуального аналізу у цьому напрямі є не лише семантичний аналіз його імені та інших номінативних одиниць, що його репрезентують (дефінітивний, етимологічний, частиномовний аналіз, встановлення синонімічного та антонімічного рядів), а й верифікація отриманих даних вивченням дискурсивних реалізацій засобів вербалізації концепту з оперттям на методики дискурс-аналізу, що дає змогу встановити як його базові семантичні ознаки, так і асоціативно-образні, що відбивають усі стереотипізовані знання, уявлення, вірування, образи, оцінки, припущення, упередження, очікування тощо, асоційовані з феноменом, що репрезентує концепт.

Метою пропонованої розвідки є аналіз вербальної реалізації концепту Пам'ять на матеріалі українських лексикографічних джерел та фіксацій із текстів української літератури, що дає змогу простежити сукупність значень мовних засобів, що номінують концепт, та виявити основні когнітивні ознаки, що його формують. Об'єктом дослідження є мовні одиниці для позначення концепту Пам'ять. Предметом – здатність вилучених одиниць вербалізувати концептуальні ознаки зазначеного концепту.

Виклад основного матеріалу.

Осмилення і пізнання світу є невід'ємною частиною мисленнєвої та мовної діяльності. Феномен пам'яті ізоморфний таким глобальним категоріям, як знання, мислення, свідомість, усвідомлення, розуміння. Подібно до інших абстрактних концептів концепт Пам'ять має когнітивну природу, відображаючи зв'язки та закономірності, що існують у світі та свідомості індивіда. За його допомогою відбувається процес усвідомлення та категоризації знань та уявлень, узагальнення людського досвіду, організуються пізнавальні властивості.

Пам'ять можна трактувати як форму існування і систематизації результатів пізнавальної діяль-

ності людини; суб'єктивний образ об'єктивної реальності, тобто адекватне відображення зовнішнього і внутрішнього світу у свідомості людини у формі спогадів; у широкому смислі – це сукупність теоретично-образних надбудов і уявлень, у вузькому – дані, інформація.

Як зазначає С. Рубінштейн, «без пам'яті ми були б істотами миттєвості. Наше минуле було б мертвим для майбутнього. Теперішнє, в міру його протікання, безповоротно зникало б у минулому. Не було б ні заснованих на минулому знань, ні навичок. Не було б психічного життя, злитого в єдності особистої свідомості, і не можливий був би факт по суті безперервного навчання, який проходить через усе наше життя і робить нас тим, чим ми є» [4, с. 323].

Пам'ять у теорії пізнання визначають як одну із пізнавальних здатностей, яка полягає у мимовільному закріпленні, збереженні і відтворенні у свідомості суб'єкта здобутих у процесі пізнавальної діяльності відомостей про суб'єктивний і об'єктивний світи, результати їх творчої переробки, умов і способів відображення. Завдяки пам'яті суб'єкт спроможний примножувати свій минулий досвід, нагромаджувати знання й оперувати в уяві та мисленні образами – заміниками реальних об'єктів, поняттями та уявленнями [6, с. 463].

З метою виявлення істотних ознак визначеного поняття, предмета або явища дослідники доволі часто використовують метод аналізу словникових дефініцій лексем-вербалізаторів концепту, що дає змогу представити концепт у вигляді стислих логічних визначень. Так, дефініційний аналіз однойменної лексеми *пам'ять*, що є ключовою для концепту Пам'ять, виявив такі значення концепту:

1) здатність запам'ятовувати, зберігати і відтворювати в свідомості минулі враження; здатність особливо добре запам'ятовувати що-небудь або користуватися якимось органом чуттів; 2) запас вражень, що зберігаються в свідомості і можуть бути відтворені; 3) згадка про кого-, що-небудь; те, що нагадує про кого-, що-небудь; згадка про померлого [5, с. 39–40].

Дефініційний аналіз лексеми *пам'ятати*, що є наступним за важливістю репрезентантом концепту Пам'ять, окрім уже зазначених, окреслив такі значення концепту:

«Зберігати в пам'яті, не забувати»: *Один про живе життя тихо, спокійно, а помре, то ніхто й не помітить, що такий чоловік і жив на світі. А другий такий після себе слід залишає, що цілі покоління про нього пам'ятають* (Г. Тютюнник);

«Усвідомлювати, розуміти»: *Я їй не пам'ятаю, як мати ввели мене в хату, як поблагословили! Подавали рушники (я винесла щонайкрайшій, вишиваний) та їй заручили нас (Марко Вовчок);*

«Мати на увазі, враховувати»: *Пам'ятай, Гайдаю, той перестав бути більшовиком, хто починає боятися маси, хто не вірить їй... (О. Корнійчук);*

«Знати»: *Хапко – бісик з освітою, зна, – кому яка відповідь годиться... Справний бісик любить садками,... а своє діло добре пам'ятає (Марко Вовчок);*

«Здатність розумно, тверезо мислити, міркувати; свідомість»: *Пітьма заступила очі, пам'ять покинула мене... (І. Франко).*

За семантичними маркерами ці лексеми можна об'єднати в декілька поняттєвих блоків:

пам'ять як когнітивна функція, що полягає у запам'ятовуванні, пам'ятанні чи забутті інформації, втрата пам'яті асоціюється із втратою цієї функції: *Погано, правда, було з Костем Гнатовичем, він зовсім утратив пам'ять, майже нікого не впізнавав, тяжкі болі його мордували, і ніякої ради їм, ніякого ліку (В. Шкляр);*

пам'ять як контейнер інформації, спогадів: *У пам'яті я збережу навек і вчительки уважність обережну, і з другом батька бесіду бентежну (М. Бажан); Від рясного читання на селі він зберіг, щоправда, в пам'яті силу імен, назв та змістів, але все це було подібне на занедбану бібліотеку, де книжки навіть на полиці не поставлено (В. Підмогильний);*

пам'ять як спогад, де пам'ять асоціюється зі спогадом про якусь подію, ситуацію чи факт: *Пам'ять про ці звірства протриває сотні років і чоловіком високої душі буде списана в книгу болю й скорботи, і книга та навекі лишиться безіменною, бо хіба ж має ім'я пам'ять? (П. Загребельний);*

пам'ять як ознака свідомості: *Якось на грані між пам'яттю й непритомністю до його обважнілого розуму почали добиратись розрізнені голоси (М. Стельмах).*

Подальший аналіз відображень понять, закладених у концепті Пам'ять на мовному матеріалі, дає змогу виокремити такі значення концепту:

пам'ять як інструмент, який мовець задіює під час пригадування: *Геродот здивовано пружив пам'ять, бо не здогадувався, кому нахваляється його друг, а про нещасного метека Гіпербола йому й на думку не спадало (І. Білик);*

пам'ять як метафорична сутність, що спонукає людину до спогадів: *Але пам'ять малю-*

вала в увяї лише сиву постать у кутку й нічого більше (М. Трублаїні); Пам'ять прискіпливо вибирала з минулого те, що розвіювало його останні сумніви: постійні якісь телефонні дзвінки, мовчання у трубку, Софіїні походеньки до подружок, кравчинь, вічні її затримання на роботі, зрештою подружнє розхолодження й апатія до того, що колись так хвилювало і збурювало кров (В. Шкляр).

Принциповим моментом вербалізації концепту **Пам'ять** є спосіб його предикативного супроводу, а саме занурення слова в контекст дії і виявлення всього кола операцій, які можливі в полі запам'ятовування/пам'ятання/пригадування/забування. Аналіз мовного матеріалу засвідчує такі регулярні предикації концепту:

запам'ятовування інформації, внесення інформації в пам'ять: *занести, внести, зафіксувати, закарбувати в пам'ять: Східців не бачив, ступав навпомацки, та, виявляється, пам'ять закарбувала тут кожну сходинку, і він ішов рівно, не спотикаючись (В. Шкляр); Меркурій Юхримович кивнув головою, але не пробачив, а вписав у пам'ять слова директора, що в цьому році більше підозри, ніж треба (П. Загребельний); Легка моя пам'ять вбирала в себе одразу все, що їй подобалося (П. Загребельний);*

володіння інформацією: *мати в пам'яті, тримати в пам'яті: Ще засіло в пам'ять, як Полушка (він стояв у гурті лісорубів, зотлілий пеньок під шапкою-моховичкою) скрушно позіхнув, ніби тим підтвердив: така, брат, доля, нічого не вдієш, – і дня не стало (В. Близнець); І нащадки зазвичай добре зберігають пам'ять (брати Капранови);*

користування пам'яттю як інструментом для відтворення спогадів: *напружувати пам'ять: Марта напружила пам'ять, аби в точності відтворити той погляд, і знову ледь не підскочила на місці: так, так, в очах був переляк (І. Роздобудько); – Я тобі нагадаю, я тобі просвіжжу пам'ять. Край дороги – пригадуси? (Н. Бічуча);*

відтворення інформації: *виринати, вставити, спливати, майнути, промайнути в пам'яті: Щось далеко їй забуте, ніби аж з того світу, сплигло їй на пам'ять: ніч, двоє в степу; Санько і вона, втікачка; над ними зорі південного степу, і він казав щось хмільне... (В. Близнець); І хоч тепер мені важко сказати, де в цій історії початок, а де кінець, пам'ять насамперед вертає до того зимового дня, коли я знов опинився без даху над головою (В. Шкляр); І весь минулий вечір, розмова з Галею, з Фомушкою стали якимись*

шматками, в якімось дикім неладі **приходити йому на пам'ять** (В. Винниченко);

забування інформації: *втрачати пам'ять: Пам'ять йому як одбило, в гарячці й не помітив, куди подівся Гарба, чи є хто живий* (В. Близнець); *А потім все стихло, і пам'ять отерпла, і він, мабуть, спав* (В. Близнець); *...бо все одно не народиться дитина, яка може виявитися нешлюбною донькою мільонера, що втратив пам'ять і опритомнів тільки після того, як уперше побачив свою крихітку, на той час уже вісімнадцятирічну і з апетитним бюстом* (Н. Сняданко).

Аналіз синонімічного ряду лексеми *пам'ятати* та її антоніму *забувати* дає змогу виокремити такі семантичні маркери:

відтворення інформації, пошук інформації: *згадати, згадувати, пригадувати, нагадати, нагадувати, здумати, здумувати, надумати, надумувати, попам'ятати, спогадати: Згадала, як ми разом жили, як я тебе доглядала. Та згадала, як ото колись він усе викликав мене нашими ворітьми* (М. Стельмах); *Напружуючи пам'ять, пригадала, що на цьому годиннику циферблат розбито не на дванадцять, а на двадцять чотири частини* (М. Трублаїні);

володіння інформацією: *пам'ятати, пам'ятувати, тямити, тямувати, тямкувати: Я пам'ятаю вчительку мою, просту і скромну і завжди спокійну* (В. Сосюра); *Але й досі пам'ятую Ранок теплої весни* (Я. Щоголів);

втрата інформації: *забути, забувати, забуватися, позабути, призабути, призабутися, призабуватися: Батько його помер скоро по війні, мати теж не зажилася на світі, рідню Андрій поступово забув, рідня забула його, і вже ось добрих двадцять літ Приймак не навідувався до свого села – ніби одрізав, ніби й не існувало його ніколи на світі, того села* (В. Дрозд); *А що потрібувала поживи для розбудженого раз материнського чуття, тож стала чи не другою матір'ю для малої Тетянки, бо з часом стала Тетянка ніби її власною дитиною, і вона заспокоїлася, призабула власну свою дитину* (О. Кобилянська);

фіксація інформації: *запам'ятати, запам'ятовувати, зафіксувати, зафіксувати, фіксувати, затямити, затямлювати: – Ось вам, – подав Кирило Васильович Тамарі якусь книжку. – Читайте, побільше запам'ятовуйте німецьких слів. Поки що це ваше бойове завдання* (А. Хижняк).

Пам'ять може мати специфічний характер і стосуватись якогось з аспектів життя чи діяльності, як-от: *...бо моя зорова пам'ять на обличчя*

чомусь працює незалежно від моєї ж зорової пам'яті на прізвища, і тому я добре пам'ятаю і обличчя, і прізвища, тільки ніколи не впевнена, чиє обличчя відповідає чийому прізвищу, і навпаки (Н. Сняданко); *Соломія-Корнелія мала надзвичайно рідкісне колоратурне сопрано, абсолютний слух і унікальну музичну пам'ять* (В. Близнець).

Подібно до інших когнітивних функцій пам'ять людини може бути розвинута різною мірою, що в мовному матеріалі знаходить відображення у формах словосполучень *погана/чудова/блискуча/феноменальна пам'ять: Пам'ять у неї була чіпка, як гліцинія* (П. Загребельний); *Я сподіваюся на вашу професійну пам'ять, – вирішив полестити я, і не помилюся* (П. Загребельний); *Він мав погану пам'ять на дати, і Софія завжди нагадувала йому про дні народження та маленькі ювілеї їхнього родинного життя* (В. Шкляр).

На позначення поганої пам'яті найчастіше використовуються словосполучення *коротка пам'ять: Пам'ять коротка у ворогів, грають з вогнем... Та не вдається їм обдурити народ, погнати його на нову війну* (І. Цюпа); *– Вельми коротку пам'ять маєш, учителю, – лихо засміявся Савмак і притяг його за полу білого гіматія* (І. Білик); *куряча пам'ять: От уже куряча пам'ять – бачити людину і не згадати, де й коли...* (Л. Смілянський); *дірява пам'ять/голова: – Значить, у тебе дірява пам'ять* (В. Мастерова); *Чогось на старість у мене голова стала дірява* (Ю. Мушкетик); *стареча/ледача пам'ять: Гайгай! стареча пам'ять! Виразно ж тут стоїть, що жаден майстер на судьбищах не має промовляти* (Леся Українка); *В якійсь далекій стороні... В Німеччині... В Туреччині... Та ні! Таку ледачу пам'ять маю, Що й не згадаю* (Л. Глібов).

Концепт Пам'ять має амбівалентну оцінку, що спричинена самою природою мнемічних процесів, які в різних життєвих ситуаціях можуть бути потрактовані по-різному. Процес забування може бути як негативним, так і позитивним, якщо йдеться про стирання в пам'яті непотрібної або неприємної інформації-спогадів: *Раїса почувала себе добре, немов викинула з пам'яті все неприємне* (М. Коцюбинський). Пам'ять є невід'ємною частиною людського функціонування як живого організму: *Нікуди не подінешся, не втечеш од своїх початків, від витоків, бо людина починається, як ріка, але від води різниться тим, що мав пам'ять – цю найбільшу насолоду, але й найтяжчу муку водночас* (П. Загребельний).

Пам'ять постає у мові як уявний пристрій чи орган, який активно функціонує, разом з тим як

щось компактне, те, що має кордони, що частково відповідає психолінгвістичній інтерпретації пам'яті як набору активних процесів, а не статичної структури [1, с. 53]. Як будь-який орган вона має локалізацію (*в'їстися в мозок, в'їстися в печінку, тримати в голові, не спускати з думки, пронести в серці*), асоціюється з фізичними відчуттями (*пам'ять болить, пече, тривожить; Пам'ять болить дужче за тіло* (Н. Сняданко), може контролюватись зусиллями суб'єкта або функціонувати незалежно від його волі.

Поштовхом до згадування може бути якась теперішня подія, пов'язана з минулим: *Дівчина торкнулась пальцями патрона і згадала, що так і не показала їм знайденого листа таємничої незнайомки* (В. Козаченко); *Та на сходах зустрів «рябу людину з рябим голосом» і враз пригадав усе* (І. Білик), однак згадування може відбуватись раптово: *Раптом згадала, що забула зачинити двері, без видимих причин: І тут же згадав якусь сіру стенографістку, яка погоджувалась працювати підряд сімдесят дві години* (М. Хвильовий), навіть мимовільно, без потреби і бажання суб'єкта: *Тут мимоволі згадується глибокодумна сентенція доктора Варфоломія Кнурця про сучасну прозу* (П. Загребельний); *Чомусь пам'ятаю, що річка звалась Леглич* (Л. Костенко).

Фактичний матеріал показує, що згадування може поєднуватись з емоціями: *Ми всі згадуємо ваш вчинок з такою вдячністю* (В. Козаченко); *І він з огидою згадав, що забув рукавички в гостях; І Гудзик з досадою згадав, що він на сьогодні обіцяв пану Яну послать до двору гарненьку дівчину від машини* (В. Винниченко), тому пам'ять як уособлення спогадів людини може мати різноманітне емоційне забарвлення: *Жорстока як пам'ять. Глибока як криниця* (І. Роздобудько); *Андрій зовсім не здивувався, що для нього та ніч теж стала особливою, а порцелянова берегиня, імені якої він так і не спитав, надто відрізнялася від колишніх його жінок, – і пам'ять по собі залишила незвично тривку, болісну* (В. Арєнев).

У контексті української паремійної картини світу концепт Пам'ять тісно пов'язаний із добром і злом, що втілено в пареміях: *Все добре пам'ятай, лихого уникай!; Добро пам'ятай, а зло забувай; Не поминай лихом, а добром, як хочеш, причому погана пам'ять триваліша за добру: Добре довго пам'ятається, а лихе ще довше; Хто в пір'я проростає, той за бідного не пам'ятає*. Зневага до забудьків і роззяв зафіксована в пареміях: *Забув, що й на боргу; Наївся забудьків (все забув); Ударив*

у губу та й забув рахубу; Памороки забив; Вийшли жєнці в поле жати та й забули серпи взяти.

Суб'єктом пам'яті може виступати як індивідуальний носій, так і суспільство, колектив. У такому разі вона асоціюється з вищими цінностями людства – добром, патріотизмом, честю. В основі індивідуальної пам'яті лежать механізми вищої нервової діяльності головного мозку, а колективна пам'ять виражається в проявах суспільно-історичного досвіду, суспільній свідомості: *Бо вбити – не означає усунути з людської пам'яті. Пам'ять не належить ні королям, ні гетьманам, ні державі, ні церкві – це єдине, чого не може відібрати в людей ніяка сила* (П. Загребельний); *До того ж ми давно вже почали формувати певну спільну пам'ять, пам'ять, що лежить поза межами досвіду окремого індивідуума* (В. Арєнев); *Народ, лякаючись, що згине пам'ять його, мерщій виставляє наперед великого співця* (П. Загребельний). Так, суспільна пам'ять відображає культурно-історичну своєрідність народу, виступає своєрідним місточком між минулим і сьогоденням, визначаючи орієнтири для сприяння соціальної і національної ідентифікації членів суспільства.

Висновки. Пам'ять належить до невід'ємних та найважливіших атрибутів людської свідомості, є одним з інструментів пізнання навколишнього світу і самопізнання, формування самосвідомості, уявлень про минуле та майбутнє, формою існування і систематизації результатів пізнавальної діяльності людини, суб'єктивним образом об'єктивної реальності.

Дефініційний аналіз лексем *пам'ять, пам'ятати*, а також їх синонімів, звернення до мовного матеріалу дало змогу зафіксувати такі поняттєві блоки, що формують семантичне наповнення концепту: пам'ять як когнітивна функція; пам'ять як контейнер інформації, спогадів; пам'ять як спогад; пам'ять як ознака свідомості; пам'ять як інструмент, який мовець задіює під час пригадування; пам'ять як метафорична сутність, що спонукає людину до спогадів.

Принциповим моментом вербалізації концепту Пам'ять є спосіб його предикативного супроводу, а саме занурення слова в контекст дії і виявлення усього кола операцій, які можливі в полі запам'ятовування/пам'ятання/пригадування/забування. Аналіз мовного матеріалу засвідчує такі регулярні предикації концепту, як: запам'ятовування інформації; внесення інформації в пам'ять; володіння інформацією; відтворення інформації; втрата інформації.

В українській паремійній картині світу концепт Пам'ять тісно пов'язаний із добром і злом,

причому погана пам'ять триваліша за добру, зафіксована зневага до забудьків і роззяв.

Суб'єктом пам'яті може виступати як індивідуальний носій, так і суспільство, колектив. У такому разі вона асоціюється з вищими цінностями

людства – добром, патріотизмом, честю. В основі індивідуальної пам'яті лежать механізми вищої нервової діяльності головного мозку, а колективна пам'ять виражається в проявах суспільно-історичного досвіду, суспільній свідомості.

Список літератури:

1. Залевская А. А. Введение в психолінгвістику. Москва. 1999. 382 с.
2. Карасик В. И. Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики. Волгоград : Перемена. 1999. 208 с.
3. Мартинюк А. П. Концепт у дискурсивній парадигмі. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Харків. 2006. С. 9–12.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер. 2002. 720 с.
5. Словник української мови: в 11 т. / І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. 1976. Т. 6.
6. Філософський енциклопедичний словник / За заг. ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис. 2002. 742 с.

Ostapchuk Ya. V. VERBALIZATION AND SEMANTIC CONTENT OF THE CONCEPT PAMIAT'

The given article aims at analysis of verbal realization of the concept Pamiat' on the material of Ukrainian lexicographic sources and fixations from the texts of Ukrainian literature which gives the possibility to grasp the set of language means that nominate the concept as well as to determine its main cognitive features.

The cognitive structure of the concept is determined; on the basis of definitional analysis of the key words pamjat' and pamjatatu, which are crucial in the representation of the concept, sets of meanings are revealed as well as its main attributes. According to the prevailing semantic marker such meanings as remembering information; possessing information; retrieving information; loss of information are described.

The main cognitive features of the concept are determined in the contexts of paroimia, in particular its connection with good and evil, disrespect to assent-minded.

Memory can be of specific kind and concern different aspect of life or activity of a person. Similarly to other cognitive functions it can be developed differently which is reflected in language material.

The predicative context of the concept Pamiat' states that the concept can be realized in the following regular predications as – cognitive function; container of information; memory; attribute of consciousness; tool, that a speaker uses while remembering; metaphorical essence that impels a person to remember.

Memory appears in the language as an imaginary device or part of body that has localization, it is associated with physical sensations, can be controlled by the subject's efforts, or function independently of its will.

The subject of memory can be an individual as well as society or community. Collective memory is expressed in the manifestations of social-historical experience, public consciousness.

Key words: concept, cognitive linguistics, cognitive features, semantic field, semantic marker.

Skrypnyk N. I.

Communal Higher Education Institution “Vinnytsia Humanities Pedagogical College”

TEXT AS THE SOURCE OF FORMING FUTURE PHILOLOGIST TEACHERS' COMMUNICATIVE AND SPEECH COMPETENCE

Speech competence formation is an integral part of every specialist's training and is of particular relevance in today's economic and pedagogical context, since communication provides career opportunities and professional success. The article analyzes communicative and speech competence as a didactic problem, considers the essence of the concepts “text”, “educational text”, “written text”, “oral text”, clarifies the definition of “students' communicative and speech competence”. It is determined that the text should now be considered as a universal didactic unit, which provides a comprehensive knowledge of the language, the normative use of language signs and contributes to the formation of useful communication and speech skills. The characteristics of oral text, written text, educational text, types of educational text are given on the basis of the analysis of scientific works. It is emphasized that the educational text of any textbook must meet the following requirements: logic, coherence, integrity, accessibility, scientific city, consistency, continuity, integrative knowledge. Important characteristics of the text are accuracy, logic, coherence, expressiveness, which are achieved through evidence, argumentation. The textbook should be used in the process of learning linguistic topics as it encourages students to build coherent statements. It is stressed that messages, instructions, reports, observations, public speaking, oral or written answers are means of forming the ability to build expressions in oral and written forms. Thus, text can be presented as a subject of study, as a means of learning, as a product of teaching.

Key words: *communicative and speech competence, text, educational text, written and oral text, speech, communication.*

Introduction. New priorities for educational competency are set out in the National Doctrine of Development of Ukrainian Education, the Law of Ukraine “About Education”, the National Program “Education” (Ukraine of the 21st Century), the Decree of the President of Ukraine “About the National Strategy of Educational Development in Ukraine until 2021”. Today, the modern world requires individuals who are ready to communicate effectively and think critically, professionals who are able to work in a team, set a goal and achieve it, communicate in professional broadcasting in all spheres of a democratic society. The communicative and vocational competence is particularly important in higher education institutions, which is dictated by the demands of time and is defined as one of the key competences of the modern educational process.

Scientists such as M. Bakhtin [1], I. Galperin [3], L. Loseva [11], O. Moskalskaya [14] and others, emphasize that the text itself is the basis that integrates elements of language, where all linguistic units acquire natural functions and, accordingly, the text is one of the effective types of cognitive activity for the development of communication and speech competence.

The main unit of speech activity is the text. Each text, covering a specific topic, contains specific information and is aimed at performing a specific communicational task. The importance of studying language in the course of speech activity, taking into account the processes that occur during listening and when talking about the different roles of the speaker and listener in the communication process, was drawn by a large number of scholars who represented the psychological paradigm. Yes, the idea of different understanding of words and expressions by the speaker and the listener in the communication process is found in Potebna, Steintal, Baudouin de Courtenay.

However, the attempt to study the language with communication participants has led to the creation of such a complex object of study that the ways that existed at this stage of development of the conceptual apparatus linguistics could not be adequately described. In this regard, introducing into the field of linguistics a new object of study – systemic relations in language – representatives of the system-structural paradigm, passing to the description of the higher levels of the linguistic system, created a base for the study of a new object – text, in its statics and dynamics [17, c. 150].

The interest of scholars in the problems of the text is evidenced by the large number of works of Ukrainian and foreign researchers, in particular N. Harutyunova, F. Batsevich I. Bechta, I. Galperin, S. Karaman, V. Karasyk, G. Kolshansky, M. Kochergan, M. Makarov, L. Friedman, Y. Habermas, Z. Schmidt and others. Definitions of the term “text” refer to one of the controversial issues that are being discussed ambiguously, by linguists (D. Barannik, A. Koval, O. Ponomaryov, O. Selivanov, etc.), psychologists (L. Vygotsky, I. Zimnya, T. Ladyzhenskaya, O. Luria, I. Sinitsa, etc.) and lingvodidakts (O. Bilyaev, O. Goroshkina, V. Melnichiko, M. Stelmakhovich, I. Khomyak, etc.).

The object of the study is to develop the communicative and vocational competence of future vocabulary teachers in the process of working with the text. The purpose of the article is to investigate the originality of the text and to determine its role in the process of communicative speech act. According to this goal, the following tasks were defined: to clarify the definitions of the key concepts “text”, “educational text” “oral text”, “written text”, “communicative and speech competence of students-philologists”, to study the functioning of text in communication, to determine the need for text in the process of speech activity and related problems, differentiate texts by form of communication, analyze types and genres of speech.

The realization of the stated purpose and the solution of the set tasks were carried out through the use of the following methods of research: analysis, synthesis, generalization of scientific researches on the problem of formation of communicative-speaking competence of students in the process of working with the text.

Thus, the text is a complex communicative unit of the highest order, which is a prototype, product, and object of communicative-cognitive activity, and is also an effective didactic means of improving the communicative-speaking competence of future philological teachers.

Basic material. Text is an exercise of linguistic competence in the process of communicative-speaking activity. For researchers, the distinction is made between the concepts of “text”, “speech”, “discourse”, which are extremely important for understanding the term “text”. In the early 70’s of XX century. an attempt was made to differentiate the concepts of “text” and “discourse” by including the category of situation. Discourse was interpreted as “text plus situation” and text accordingly – as “discourse minus situation”. The text is a phenomenon narrower than

discourse and has features of a closed system, as well as a written and oral form of embodiment.

Note that broadcasting arises because of the need for communication. It is always aimed at the listener and intended to communicate with him. Basic in the speech development of language learners is the improvement of the ability to use speech as a means of communication. I. Shevchenko and O. Morozova under the speech understand speech activity, which takes place in a broad socio-cultural context, is a set of process and result, characterized by continuity and dialogism [5].

According to T. Ladyzhenskaya, the set of conditions that determine broadcasting, constitute a communication situation [10, c. 89]. The speech situation is an important component in the communication process, as it not only stimulates expression, but also plans its form, style, type and genre, creates certain conditions for communication.

Speech competence is a basic indicator of the professional competence of the modern specialist in philological profile, and therefore can not be applied only to a particular academic discipline, and should cover the entire range of proposed subjects, which is provided for by the appropriate educational and professional training program for future teachers. According to L. Mamchur, “An important factor in the formation of the speech competence of a future teacher-philologist is his speech development, which involves mastering the system of speech knowledge and skills required for communication in different types of speech activity. An indicator of this development is communicative competence, that is, the ability to communicate, which leads to the active use of language, the ability to perceive and reproduce the content of another’s language, to produce their own, demonstrating their intellectual development, cultural achievements and values” [13].

The perception of text is a much more complex process than the perception of a communicative act: the content of the whole text is modulated by the interpretation of certain communicative acts. The perception of the text includes the reception of elements of language that the person hears or sees, establishing their relationship and forming an idea of their meaning [2, c. 103].

In the «Linguistic Encyclopedic Dictionary» the following interpretation of the definition is proposed: “Text (*from Latin textus – fabric, plexus, connection*) – a sequence of semantic units united by a semantic connection, whose main properties are coherence and purpose” [12].

According to I. Halperin, the text is “a work of speech-creative process, characterized by

completeness, objectified in the form of a written document, literarily processed, consisting of a name (title) and a number of special units (transphrasal unities), combined different types of lexical, grammatical, logical, stylistic communication, which has a definite purpose and pragmatic attitude" [3, c. 45].

The basis of our exploration is the definition found in the studies of I. Kovalik, L. Matsko, M. Ivy, who define the text as "a written or oral flow, which is a sequence of sound, graphemic elements in syntactic structures (sentences), which express a complex of related judgments" [8, c. 7]; A. Selivanova is of the same opinion, understanding the text as a verbal mediator of communication, for which he is a "holistic sign form of broadcasting organization" [15, c. 7].

It is now a clear fact that increased attention to the text, its comprehension and production occurs in the communication process. In our opinion, the text should be regarded as both the basic unit of speech, and as an expression, and as a product of speech, as well as as a completed speech work, which is characterized by informativeness, integrity, thematic unity, has its own structure, means of "coherent" parts.

You can take into account that you use the up-to-date content and navigation when using this time, as well as being the source of all my units, categories, and browse the working vocabulary. For example, G. Sommer, under the term "educational text", creates a text that exists for medium purposes. At the time when it was lost that killing the main criterion was to play a didactic criterion, not a linguistic one. The main didactic criterion of the educational text G. Sommer sees in its function, which is used in the generation of new oral or written texts [7].

An important tool for developing language skills in the educational process, as well as a source for learning language units, is a textbook. For example, G. Sommer claims it an "educational text" as used for educational purposes. The scientist points out that the didactic criterion should play the main criterion, not the linguistic one. The main didactic criterion of the educational text G. Sommer considers its function, which is manifested in the generation of new oral or written texts [7].

Thus, T. Kudryavtseva proposes to consider educational texts as an object of learning and as a means of learning. The scientist states: "Types of educational text as an object of learning are differentiated from the content side by means of construction; and types of educational text as a means of learning differing

in formal characteristics" [9, c. 40]. N. Goncharova divides the educational texts into descriptions and stories, reflections and proofs, arguing that "since any content is expressed in a particular expression, the text, the logical structure of each particular text will be determined by the logical structure of the type of content" [4, c. 230].

Summarizing everything, we can conclude that the educational text as a means of forming communicative, linguistic, speech and socio-cultural competence is endowed with rich didactic potential. In context of the globalization process, which has covered all aspects of social life and the sphere of education, the educational text should be focused on solving a specific didactic task in different situations of the educational process, on the formation of key and subject competences in students.

At the heart of the formation of communicative-speaking competence of future Ukrainian language teachers, the key is undoubtedly the oral and written text. In the linguistic education the text is referred to as "a segment of speech or expression (oral and written) relating to a specific field. In the process of performing a certain task, it becomes an act of speech activity and can be both a support and a goal, both a product and a process" [2, c. 10]. According to M. Vashulenko, I. Hudzik, T. Donchenko, I. Zimnya, V. Melnichiko, M. Pentylyuk, I. Khomyak, O. Khoroshkovskaya, the text is a universal product for the development of productive and receptive types of speech activity.

In the process of listening, it becomes important to be able to perceive utterances (phonetic skills), to identify the language of the message (linguistic skills), to understand the messages (semantic skills), to interpret the messages (cognitive skills). When reading, it is first and foremost about the ability to perceive written text (technical reading skills), to identify messages (language skills), to understand messages (semantic skills) [2].

Oral text is text created verbally. Written text is created or recorded in writing. These types of texts are not only a means of language learning, but also an object of assessment. In particular, in the speech test, oral text is evaluated as a result of speech according to the following parameters: "discursive organization, interaction, pronunciation, grammar and vocabulary" [18, c. 81]. Written text in the assessment of productive skills – writing is assessed by the criteria "content, communicative achievements, structure, language (vocabulary and grammar)" [18, c. 32].

We believe that text itself is an important means of assimilating new material and at the same time an indicator of learning outcomes based on texts authored

by future philologists in accordance with educational and professional programs. It should also be remembered that the text is a coherent statement that consists of a group of sentences united by the theme and the main purpose, as well as the author's attitude to what is being communicated. There are three logical parts to the text: the beginning, the main part, and the ending.

Nina Stankevich interprets the text as the basis of any kind of speech activity: dialogue, audiotext, text for reading, written work. In her opinion, in the analysis of types of speech activity educational texts can be classified in various ways [16, c. 43]. We propose to classify the types of educational texts by the following criteria: the content and method of presentation of the material – text-story (oral or written text: article, work, translation, letter, message), text-description (genres: landscape, portraiture, characteristics of people, phenomena), text-reasoning (reflection-statement, reflection-observation, reflection with evidence); by the nature of psychological and emotional influence on the participants of the educational process – text-illustration (drawing), text-scheme, text-symbol; by

results of educational interaction – text-algorithm, text-instruction, text-test. In the process of working on these types of texts, students of philology are formed appropriate communication and speaking skills, skills, social experience, spiritual values.

It is the text as didactic material that represents coherent speech, interpersonal communication, promotes the acquisition of national and universal cultural and spiritual values, expression of speech, norms governing relations between people.

Conclusions. As a result, it can be stated that the didactic text material should be informative and appropriately selected, to meet the needs of nowadays. The greatest element in the structure of the text is the complete speech communication, the conversation that correlates in speech with the macro or microtext. Oral and written texts function through speech events.

Prospects are seen in the development and scientific substantiation of ways of introduction of professionally oriented texts, which traditionally are divided into dialogue (dialogical text), monologue (monologic text), polylogist.

References:

1. Bakhtin M. M. (1986) *Problemy rechevykh zhanrov. Literaturno-kriticheskie stati [Problems of speech genres. Literary-critical articles]*. Moscow : Hudozhestvennaya literatura. (in Russian).
2. Belyanin V. P. (2003) *Pisholingvistika: uchebnik [Psycholinguistics: a textbook]*. Moscow: Moskovskiy psihologo-sotsialnyy institut. (in Russian).
3. Galperin I. R. (2004) *Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya [Text as an object of linguistic research]*. Moscow : Editorial URSS. (in Russian).
4. Goncharova N. (1998) Strukturnye osobennosti uchebnykh tekstov distsiplin lingvisticheskogo tsikla [Structural features of educational texts of disciplines of the linguistic cycle]. *Systema i struktura skhidnoslovianskykh mov: mizhkafedralnyi zb. nauk. prats – The System and Structure of the Eastern Slavic Languages: An Interdepartmental Collection. of sciences works*. Kyiv : Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova, pp. 229–237. (in Russian).
5. Shevchenko I. S. (Eds.) (2005) *Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyi fenomen: monohrafiia [Discourse as a Cognitive-Communicative Phenomenon: Monograph]*. Kharkiv : Konstanta. (in Ukrainian).
6. Nikolaev S. Iu. (Eds.) (2003) *Zahalnoievropeiski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia [Pan-European recommendations for language education: study, teaching, assessment]*. Kyiv : Lenvit. (in Ukrainian).
7. Sommer G. (1996) Tipy pismennykh uchebnykh tekstov dlya razvitiya govoreniya i pisma [Types of written educational texts for the development of speaking and writing]. Proceedings from MIIM '96: "Voprosy lingvistiki i lingvodidaktiki. Materialy konferentsii MAPRYAL – Issues of linguistics and linguistics methodology. MAPRYAL" (pp. 223–228). Krakow : Wydawnictwo Naukowe WSP. (in Russian).
8. Kovalyk I.I. (1984) *Metodyka linhvistychnoho analizu tekstu [Methods of linguistic analysis of the text]*. Kyiv : Vyscha shkola. (in Ukrainian)/
9. Kudryavtseva T. S. (1984) *Funktsionirovanie teksta v uchebnom protsesse [Functioning of the text in the educational process]*. Moscow : Nauka. (in Russian).
10. Ladyzhenskaya T. A. (1986) *Zhivoe slovo: ustnaya rech kak sredstvo i predmet obucheniya: ucheb. posob [The Living Word: Oral Speech as a Means and Subject of Learning: Textbook]*. Moscow. (in Russian)
11. Loseva L. M. (1980) *Kak stroitsya tekst: posobie dlya uchiteley [How the text is constructed: a manual for teachers]*. Moscow: Prosveschenie. (in Russian)
12. Yartseva V. N. (Eds.) (1990) *Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar [Linguistic Encyclopedic]*. Moscow: Sov. Entsiklopediya. (in Russian)

13. Mamchur L. (2013) Formuvannia movno-rytorychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia-slovesnyka [Formation of linguistic-rhetorical competence of a future teacher-philologist]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: zb. nauk. prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny – Problems of modern teacher preparation: Coll. of sciences. works of the Uman State Pedagogical University named by Pavel Tychyna*. (Vol. 8 (Part 2)). (pp. 182–186)/ Uman : FOP Zhovtyi O. O. (in Ukrainian)
14. Moskalskaya O. I. (1981) *Grammatika teksta [Grammar of the text]*. Moscow : Vysshaya shkola. (in Russian)
15. Selivanova E. A. (2004) *Osnovy lingvisticheskoy teorii teksta i kommunikatsii: monogr. ucheb. posob. [The Foundations of Linguistic Theory of Text and Communication: Monogram. Textbooks]*. Kyiv : Fitosotsiotsentr. (in Russian)
16. Stankevich N. (2007) Vydy movlennievoi diialnosti v aspekti linhvodydaktyky. [Types of speech activity in the aspect of linguistics]. *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi – Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language*, 2, 40–47. Lviv : Vydavn. tsentr LNU imeni Ivana Franka. (in Ukrainian)
17. Zwilling M. Ya. (1987) *Obschestvenno-politicheskii i nauchnyi tekst kak predmet obucheniya inostrannym yazykam [Socio-political and scientific text as a subject of instruction in foreign languages]*. Moscow: Nauka. (in Russian)
18. Handbook for teachers for exams from 2016. Cambridge English. (n.d.). *base. cambridgeenglish.org*. URL : [fromhttps://www.cambridgeenglish.org/Images/167791-cambridge-english-first-handbook.pdf](https://www.cambridgeenglish.org/Images/167791-cambridge-english-first-handbook.pdf) (accessed: 04/18/2020).

Скрипник Н. І. ТЕКСТ ЯК ФОРМУВАЛЬНА КОМУНІКАТИВНА ТА МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Формування мовленнєвої компетентності є невід'ємною складовою частиною навчання кожного фахівця і набуває особливої актуальності в сучасних економічних, педагогічних умовах, оскільки комунікація забезпечує можливість кар'єрного росту та професійного успіху. У статті проаналізовано комунікативно-мовленнєву компетентність як дидактичну проблему, розглянуто сутність понять «текст», «навчальний текст», «письмовий текст», «усний текст», уточнено дефініцію «комунікативно-мовленнєва компетентність студентів-словесників». Визначено, що текст нині варто розглядати як універсальну дидактичну одиницю, яка забезпечує цілісне пізнання мови, нормативність уживання мовних знаків і на цій основі сприяє формуванню ужиткових комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок. На основі проведеного аналізу наукових робіт надано характеристику усного тексту, письмового тексту, навчального тексту, типів навчального тексту. Осмислення тексту – складний процес, він будується за логічними правилами Акцентовано увагу на тому, що навчальний текст будь-якого підручника, посібника має відповідати таким вимогам: логічність, зв'язність, цілісність, доступність, науковість, послідовність, наступність, інтегративність знань. Важливою якістю навчального тексту є точність, логічність, зв'язність, виразність, які досягаються шляхом доказовості, аргументованості. Під час вивчення лінгвістичних тем варто використовувати навчальний текст, адже він стимулює студентів до побудови зв'язних висловлень. Визначено, якщо розглядати мовлення як мовленнєвий продукт, то до основних засобів формування у здобувачів освіти вміння будувати висловлення в усній і писемній формах мовлення будуть належати не лише перекази та твори, а також і такі засоби: повідомлення, інструкція, відгук про твір мистецтва, науково-популярну статтю, усна відповідь на занятті, звіт про виконану роботу, виступ на засіданні гуртка, привітальна промова, лист, щоденник життя і спостережень, письмова відповідь на занятті, тези, конспект статті, роздум (міркування) на ту або іншу тему, доповідь. Отже, текст можна представити як предмет навчання (те, чому потрібно навчитися), як засіб навчання (те, яким способом навчатися), як продукт навчання – самостійно створені студентами-філологами тексти, і текст є результатом навчання.

Ключові слова: комунікативно-мовленнєва компетентність, текст, навчальний текст, письмовий та усний текст, мовлення, спілкування.

РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1'42:821.133.1

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/25>

Андрієвська В. В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНЕ НАПОВНЕННЯ МОЖЛИВИХ СВІТІВ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ПІСНІ

Статтю присвячено дослідженню семантико-когнітивних засобів вираження художньо-авторської картини світу сучасної французької пісні. Текст малої форми, яким є пісенний текст, вибрано матеріалом дослідження з огляду на його смислотвірний потенціал, специфіку його когнітивних механізмів, а також комплексну реалізацію соціального, культурного та лінгвістичного текстових складників. Розвідку проведено з урахуванням основних положень і методів теорії семантики можливих світів, виокремлено ключові текстові концепти та логіко-сміслові категорії, що визначають ментальні простори художнього універсуму пісні «Ensemble» французького виконавця Grand Corps Malade. Результати дослідження дозволили виокремити два паралельні світи – реальний та можливий – у художньому просторі французької композиції. Світ «ENSEMBLE» є позитивно векторним, паралельним і бажаним, із ризиком залишитися потенційним без можливості реалізації. Він проєктує гармонійне життя людини в соціумі, визначає суспільний устрій як єдино можливий для забезпечення майбутнього людського роду. Світ «TOUT SEUL» – негативно векторний і реальний – зображує світ самотності та егоїзму. Ключові концепти обох паралельних світів утворюють антонімічні пари, передаючи у такий спосіб конфліктність двох ментальних просторів: СМУТОК / РАДІСТЬ, БАЙДУЖІСТЬ / ДОВІРА, САМОТНІСТЬ / ЄДНІСТЬ, ГОРДІСТЬ / ВЗАЄМОДОПОМОГА, СТАГНАЦІЯ / РОЗВИТОК, СКЛАДНІСТЬ / ЛЕГКІСТЬ тощо. Опозиційність паралельних світів також представлено логічними смисловими категоріями «свій/чужий» та «мій/наш», які в пісенному тексті вербалізовано через відповідні присвійні прикметники та реалізовано через принцип імовірності, представлений у матеріалі дослідження синтаксичними структурами із прагматичним значенням припущення чи потреби, а також комунікативною категорією адресатності – зверненням до «іншого, чужого». Загалом, пісенна композиція разом із представленими в ній образами та когнітивним змістом є своєрідним гімном-закликом до єднання, особливо актуальним для сьогодення і для людства, що втрачає віру в необхідність спілкування, соціальної інтеграції та інтеракції.

Ключові слова: семантика можливих світів, ментальний простір, текстовий концепт, художня картина світу, сучасна французька пісня.

Постановка проблеми. Сьогодні малі текстові форми привертають усе більше уваги лінгвістичної науки своїм співвідношенням «лаконічність тексту / компресія інформації». Лінгвістичні пошуки пісенного матеріалу є особливо плідними з огляду на те, що в тексті пісні максимально повно реалізується семантична формула системної тріади тексту як об'єкта лінгвістики, соціології і лінгвокультурології, а отже, в ній репрезентуються культурні, (не)вербально виражені смисли, характерні для конкретного періоду та певного соціуму [6, с. 122]. Специфічне побутування пісні як тексту в надмовному рівні культури зумовлює

у свою чергу наявність у ній особливих текстоутворюючих механізмів її вербального компонента. Очевидним є те, що під час продукування пісенного тексту в його структурі, в його системі смислотворення активізуються специфічні властивості пісні як культурного феномену [там само, с. 126].

З точки зору художнього сприйняття рівень кодування смислів у такому тексті створює передумови для їх дослідження та інтерпретації із застосуванням методів семантико-когнітивного аналізу, який якнайкраще реалізує кодованість смислів і стимулює до їх розкодування. Текст пісні є плідним матеріалом для розвідки художньої картини

світу, а також семантичним полем для проектування можливих, бажаних світів як однієї із площин реалізації індивідуально-авторської картини світу. Остання вербалізується та концептуалізується за допомогою образних конструктів і ключових текстових концептів, навколо яких структуруються і розгортаються паралельні світи як когнітивний конструкт авторської свідомості [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасна теорія можливих світів ґрунтується на різних теоретико-методологічних позиціях і розглядається у двох аспектах, об'єднаних спільним прагненням до встановлення типології можливих світів: логічний – крізь призму модальної логіки (J. Hintikka, R. M. Adams, S. Kripke, D. Lewis, G. Fauconnier) та когнітивний – крізь призму нарративної теорії (M. L. Ryan, А. Бабушкін, О. Кагановська, Р. Савчук). Дослідники останнього напрямку продовжили розроблення таких понять, як семантика можливих світів, ментальний простір, матеріалізовані в мовному знакові (G. Fauconnier, M. L. Ryan).

Постановка завдання. Метою нашої розвідки є семантико-когнітивний аналіз художнього простору сучасної французької пісні крізь призму теорії семантики можливих світів. Матеріалом нашого дослідження слугує композиція французького виконавця, відомого за сценічним ім'ям Grand Corps Malade. Для його творчості характерні ангажованість та чітка соціальна позиція, які ідентифікують виконавця як активного громадського діяча, а його пісенні тексти – як цінне поле для семантико-когнітивних розвідок. Завданнями нашого дослідження вважаємо: виокремити ключові текстові концепти художнього простору композиції «Ensemble», простежити їх розгортання в тексті пісні, виокремити лексико-семантичні способи їх вербалізації в художньому просторі, встановити семантико-когнітивні механізми поділу художнього універсуму пісенної композиції на паралельні світи – реальний та можливий, визначити ключові ознаки-атрибути, текстові концепти та лексико-семантичне втілення кожного із них.

Виклад основного матеріалу. Становлення концептуального уявлення про світ художнього тексту з виокремленням уявного світу позначило розширення первинного концепту «світу як обжитого місця» в бік формування поняття ментального простору. Останній, він же уявний, є континуумом художнього тексту, який «формується як простір референції, в основі якого перебуває семантичний простір» [2, с. 13]. Серед особливостей художнього тексту визначають його «властивість висту-

пати в ролі провідника смислу», за рахунок чого той «розгортає світ художнього вимислу в його співвіднесеності з позамовним світом, тобто зі світом реального досвіду» [там само, с. 14]. У художній площині реальний і вигаданий світи найчастіше виокремлюються через реалізацію логіко-сислової категорії «свій»/«чужий», які мають численні інтерпретації типу «цей – той», «ми – вони», «далеке – близьке» і перебувають у протиставленні типу «статичне/динамічне» [там само].

Саме у такий спосіб, крізь призму протиставлення категорій «свій» / «чужий», відбувається членування художнього універсуму композиції «Ensemble», яка є своєрідним гімном-закликом до єднання, особливо актуальним для сьогодення і для людства, яке втрачає віру в необхідність спілкування, співжиття, соціальної інтеграції та інтеракції. У тексті два світи – «свій» і «чужий» передано крізь прагматичну категорію адресатності, яка виражена анафоричним повтором *À celui qui*, який імплікує звернення до тих, хто не вірить у силу колективного духу та необхідність єднання. Автор не отожднює себе з потенційним адресатом повідомлення, протиставляючи себе іншим, на що вказують займенники *autre* (= інший) та *leur* (= їм): *À celui qui pense que l'enfer c'est les autres; Chaque interaction est féconde, explique-leur* (GCM, Ensemble). Крім того, заклик лунає у формі наказового способу 2 ос. одн. *explique* («ти») та 1 ос. мн. *portons* («ми»), що є традиційним і максимально функціональним для досягнення відповідної комунікативної інтенції: *Chaque interaction est féconde, explique-leur; Quand la vie est trop lourde, portons-la à plusieurs* (GCM, Ensemble). Розподіл двох світів, таким чином, відбувається на основі категоріальної опозиції «ти – ми». До того ж асоціативно і метафорично два світи конкурують, як пекло і рай. Світ «чужий (= ти)» вербалізовано через лексему *enfer* (= пекло), що імпліцитно уможливує рівність: світ «свій (= ми)» є рай (= *paradis*).

Опозиційність двох паралельних світів проектується також за допомогою категорій «мій / наш», виражений у тексті композиції відповідними присвійними займенниками *le mien* ≠ *le nôtre*: *À celui qui préfère dire le mien que le nôtre* (GCM, Ensemble); а також особовими займенниками *je* ≠ *on*: *Tout seul je vais vite / Ensemble on va loin* (GCM, Ensemble). Кожен зі світів отримує певний перелік ознак-атрибутів і оціночний вектор. Світ «мій» – світ реальний, негативно векторний – простір самотності та егоїзму; світ «наш» – бажаний,

уявний, позитивно забарвлений – простір гармонійного соціального існування. Світ реальний представлений через прислівник *vite* (= en peu de temps [8]) як світ швидкоплинний, короткотривалий, обмежений у часі, а отже, безперспективний, позбавлений категорії якості. Натомість прислівник *loin* (= à une grande distance; dans un temps jugé éloigné [ibid.]) несе концептуальне значення довгого шляху, як у часовому, так і просторовому континуумі, що потенційно містить перспективи для розвитку і процвітання.

Так, у тексті пісні бажання автора побачити світ об'єднаним і цілісним чітко проектується у двох паралельних світах – реальному і можливому, де останній – світ паралельний та світ можливих перспектив [1], який набуває статусу потенційного, однак із загрозою перейти до світу втрачених можливостей, який несе інформацію про дії, які мали би можливість мати місце в минулому, але з деяких причин не відбулися і залишилися лише гіпотетично можливими [3, с. 128]. Паралельні світи чітко протиставляються, семантично структуруючись навколо антонімічних та протилежних смислів і значень вживаних лексичних одиниць. У композиції світ реальний, «мій», – негативно векторний – представлено виразом «tout seul», світ паралельний – позитивно векторний, «чужий» – вербалізовано за допомогою прислівника «ensemble». Відповідні лексичні одиниці, набуваючи додаткових контекстуальних значень, отримують статус концептів і утворюють антонімічну концептуальну пару TOUT SEUL ≠ ENSEMBLE, які представляють, відповідно, життя на самоті та в колективі собі подібних і змальовують життя в кожному можливому просторі.

Концепт TOUT SEUL представлено дієслівними конструктами *stagner* (= ne pas évoluer ou évoluer très lentement [8]), *s'ennuyer* (= ne pas savoir s'occuper; éprouver de la contrariété à cause d'une absence [ibid.]), *se perdre* (= être réduit à rien; cesser d'exister [ibid.]), що об'єднані семами негативного вектору зі значенням втрати самоідентифікації, відсутності розвитку чи припинення існування, які у свою чергу структурно доповнені заперечними конструктами типу *ne...pas*, *rien*: *Tout seul il s'ennuie, il stagne, il se perd* (GCM, Ensemble). Атрибутом спроектованого світу «tout seul» є гордість (*orgueil* = opinion très avantageuse qu'une personne a de sa propre valeur aux dépens de la considération due à autrui [8]), яка несе негативу конотацію і доповнює в такий спосіб песимістично векторний характер змалюваного простору

самотності та егоцентричності: *À celui qui ne tend jamais la main par orgueil* (GCM, Ensemble). Лексичний конструкт «*tendre la main*» несе в собі значення допомоги, однак у комбінації із заперечною конструкцією *ne...jamais* надає світові «TOUT SEUL» якісних атрибутів із протилежним значенням: ЕГОЇЗМ, БАЙДУЖІСТЬ. Категоричності вказаних текстових концептів додає заперечний прислівник *jamais*, який вказує на неможливість реалізації атрибутів світу TOUT SEUL у світі ENSEMBLE. Крім того, визначальною характеристикою життя у світі «чужому» є його складність і гнітючість, виражені в тексті прикметником *lourd*: [...] *la vie est trop lourde* (GCM, Ensemble). Антонімічного значення та позитивного наповнення набуває останнє твердження, коли воно транспортується в контекст світу «ENSEMBLE»: *Quand la vie est trop lourde, portons-la à plusieurs* (GCM, Ensemble), де прислівниковий вираз *à plusieurs* виступає контекстуальним синонімом *ensemble* і концептуально уможливує рівність *ensemble* = *à plusieurs*, як наслідок – дозволяє висунути таке твердження: *La vie est plus facile à plusieurs* (GCM, Ensemble). Адже в паралельному світі, де людина живе у колективі, життя видається легшим за підтримки іншого.

Світ «ensemble» загалом насичений лексичними одиницями з позитивною конотацією: [...] *ensemble on craint rien / On progresse, on grandit et putain on rigole bien* (GCM, Ensemble). Контекст набуває оптимістичного забарвлення завдяки семам відсутності страху (*ne rien craindre*), зростаючого розвитку, кількісного (*grandir* = devenir plus grand; plus intense [8]) та якісного (*progresser* = se développer, être en progrès [ibid.]) руху вперед і вгору відповідно, що символізує успіх і процвітання людства, а також за рахунок наявності позитивно векторного емоційного компонента – життєстверджуючого сміху (*rigoler* = rire, s'amuser [ibid.]). Проаналізовані дієслівні конструкти світу «ensemble» вибудовують антонімічні пари з відповідними елементами світу «tout seul», репрезентуючи в такий спосіб конфліктну природу їхньої взаємодії: *progresser*; *grandir* ≠ *stagner*, *se perdre*; *rigoler* ≠ *s'ennuyer*; *résister* ≠ *ne rien craindre*.

Загалом, ядро концепту ENSEMBLE в пісенному тексті представлено прислівниковими одиницями *ensemble* і *à plusieurs*, а також іменниковими конструктами *collectif*, *équipe* і *meute*. Серед останніх спостерігаємо градаційне насичення семантичного наповнення лексичних одиниць зі значенням групового об'єднання від примітивно-тваринного до соціально-активного: *meute* →

équipe → *collectif*. Так, іменник *meute* (= bande de chiens ou d'autres animaux proches [5]) звертає до корінно-первинного призначення людини, до її примітивного та несвідомого інстинкту до життя в групі собі подібних: *L'homme est un animal qui est fait pour vivre en meute* (GCM, Ensemble). Еволюційною кульмінацією існування будь-якого організму на землі є його родо-видове визнання: *Que l'entraide et le partage c'est l'avenir de l'espèce* (GCM, Ensemble), де *espèce* = ensemble des êtres vivants d'un même genre ayant en commun des caractères distinctifs et pouvant se reproduire [8]. Людина – представник виду, класу подібних між собою особин. Іншою лексичною одиницею *équipe* представлено свідомий вибір людини збиратися в групи для виконання спільного завдання: *équipe* = groupe de personnes devant accomplir une tâche commune [ibid.]. Додаткове семантичне значення несе іменник *collectif*, демонструючи важливість прийняття спільних рішень групою людей: *collectif* = groupe de personnes réunies pour délibérer et prendre des décisions [ibid.]. Таким чином, аналіз словникових дефініцій дозволив визначити ядро концепту ENSEMBLE як групу людей, об'єднаних досягненням спільної мети та необхідністю прийняття колективних рішень.

Концептуально значимим є підсилення лексичних конструкцій *collectif* і *équipe* іншими іменними одиницями, що несуть значення сили та могутності, реалізація яких є можливою лише завдяки згуртованості: *La puissance du collectif, la force de l'équipe* (GCM, Ensemble). Ілюстративний матеріал надає можливість творення рівності: *collectif / équipe* = *puissance / force*, стверджуючи взаємозалежність двох елементів і заперечуючи можливість функціонування одного без іншого. Концептуальним доповненням слугує епітет *fort* (= сильний) зі спільним семантичним наповненням і вжитий в одному контексті із зазначеними вище лінгвальними одиницями: *Les hommes sont plus forts* (GCM, Ensemble).

Світ бажаний автор населяє мешканцями, без яких життя в колективі не є можливим. У тексті композиції іменники на позначення людей – *prochain* (= très rapproché; personne, être humain considéré comme un semblable [8]), *voisin* (= qui est à une distance relativement petite; qui présente un trait de ressemblance, une analogie [ibid.]) – об'єднані семою близькості, подібності, які асоціативно прирівнюють мешканців одного простору до людей, що належать до однієї родини. До того ж вони володіють певними атрибутивними ознаками, які позначають надзвичайні здібності як

цілющі та лікувальні через лексему *thérapeute* (= personne qui soigne des malades; psychothérapeute [5]): *Il est pour son voisin le meilleur thérapeute* (GCM, Ensemble). Іменник підсилено прикметником найвищого ступеня порівняння *bon* = *meilleur*, що підкреслює абсолютний показник рівня певної якості. Крім того, людині властиві також орієнтуючі та спрямовуючі якості, вербалізовані через лексему *repère* (= objet ou endroit choisi pour s'orienter, se retrouver (dans l'espace ou dans le temps [8]): *Il est pour ses prochains le plus fiable des repères* (GCM, Ensemble). Мешканці світу ENSEMBLE наділені такими чеснотами, як відданість і вірність, які в тексті вербалізуються прикметником *fiable* (= en qui ou en quoi on peut avoir toute confiance, auquel on peut se fier [8]) у найвищому ступені порівняння. Периферійними в концептуальній сфері текстового концепту ENSEMBLE є лексичні конструкції на позначення взаємодопомоги та взаємодії, які реалізуються в тексті через іменники *interaction* і *entraide* відповідно, де визначальними є префікси *inter-* і *entre-*, які несуть сему взаємодії та інтеракції: *préfixes, du latin inter, entre, exprimant la réciprocité ou l'action mutuelle* [ibid.].

У тексті пісні віднаходимо елементи когнітивного дисонансу, представленого математичною рівністю $1+1=3$: *Je pense que chez l'homme un plus un égale trois* (GCM, Ensemble). У можливому світі знак «+» – не простий математичний символ, це також невід'ємний елемент сумування. Знак «плюс» символізує командний дух (*esprit d'équipe*), саме той компонент пазлу, без якого єдність і групування людей та життя в колективі не мають сенсу. Категорію ймовірності у прикладі ілюстративного матеріалу, а отже, існування у світі іншому, ніж уявний, показує ввідна структура *Je pense*.

Кульмінаційною в композиції є строфа рефрену: *L'esprit d'équipe / Comme un besoin* (GCM, Ensemble), виражена порівняльною конструкцією, яка уможливорює тотожність: *esprit d'équipe* = *besoin*, де *besoin* = exigence pour l'être humain ou l'animal, provenant de la nature ou de la vie sociale [8]. Сема потреби в тексті також виражена конструкцією *avoir besoin de*: *Moi je dis que j'ai besoin des autres pour bien vivre* (GCM, Ensemble). Ствердження того, що людське існування неможливе без соціалізації передає також конструкція *être fait pour*: *L'homme est un animal qui est fait pour vivre en meute* (GCM, Ensemble). Таким чином, командний дух визначається як необхідність, гарантія, запорука гармонійного життя

людства та його майбутнього, що повторюється і стверджується в іншій строфі: *Que l'entraide et le partage c'est l'avenir de l'espèce* (GCM, Ensemble). Дві тотожності, представлені вище, уможливають рівність: *l'avenir* ↔ *esprit d'équipe*, де майбутнє та командний дух є поняттями взаємозалежними.

Висновки та пропозиції. Отже, проведена нами лінгвістична розвідка надала змогу дослідити концептуальний простір двох паралельних світів – реального та можливого – у сучасній французькій пісні та встановити ключові текстові концепти їх репрезентації. Так, позитивно векторний світ «ENSEMBLE», світ паралельний і потенційний, проектує гармонійне життя людини в соціумі, а світ «TOUT SEUL» – негативно векторний і реальний – зображує світ самотності та егоїзму. Ключові концепти обох паралельних світів утворюють антонімічні пари, передаючи кон-

фліктність двох ментальних просторів: САМОТНІСТЬ/ЄДНІСТЬ, СТАГНАЦІЯ/РОЗВИТОК, СКЛАДНІСТЬ/ЛЕГКІСТЬ, СМУТОК/РАДІСТЬ, БАЙДУЖІСТЬ/ДОВІРА, ГОРДІСТЬ/ВЗАЄМОДОПОМОГА тощо. Опозиційність протилежних світів також представлено логічними смисловими категоріями «свій/чужий» та «мій/наш», які реалізуються через принцип імовірності, вербалізований у матеріалі дослідження структурами із прагматичним значенням припущення чи потреби, а також комунікативною категорією адресатності – зверненням до «іншого, чужого».

Щодо потенційних перспектив сучасна французька пісня відкриває нові аспекти для структуривання та пошуків засобів вербалізації кодованих смислів у індивідуально-авторському художньому просторі з огляду на її специфіку як малої літературної форми та як культурного та соціального феномену.

Список літератури:

1. Бабушкин А. П. Возможные миры в семантическом пространстве языка : монография. Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2001. 86 с.
2. Кагановська О. М. Можливі світи і наратив крізь призму текстових концептів (перекладознавча проблема). *Науковий Вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету : Філологія, педагогіка, психологія* : зб. наук. пр. ; Київ. нац. лінгв. ун-т, каф. ЮНЕСКО. Київ, 2000. С. 13–20.
3. Котова О. В. Типологія можливих світів у когнітивній лінгвістиці. *Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2015. Випуск 13. С. 127–135.
4. Савчук Р. І. Семіотика творення можливих світів у наративному просторі художнього тексту : теоретичний аспект. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2016. Кн.1. С. 229–234.
5. Fauconnier G. *Espaces mentaux: Aspects de la construction du sens dans les langues naturelles*. Paris : Les éditions de minuit, 1984. 216 p.
6. *Analyse et interprétation du texte* / К. І. Kirilenko et al. Київ : Видавничий центр КДЛУ, 2000. 347 с.
7. Ryan M. L. *Possible worlds, artificial intelligence, and narrative theory*. Bloomington, Indianapolis : Indiana University Press, 1991. 291 p.

Довідники:

8. Larousse. Dictionnaire de français. URL: <https://www.larousse.fr>

Джерело ілюстративного матеріалу:

GCM, *Ensemble* : Paroles de la chanson Ensemble par Grand Corps Malade. *Paroles.net : paroles de chansons*. URL: <https://www.paroles.net/grand-corps-malade/paroles-ensemble>.

Andriievskaya V. V. SEMANTIC AND COGNITIVE REPRESENTATION OF THE POSSIBLE WORDS IN THE MODERN FRENCH SONG

The article deals with the research of semantic and cognitive means of expression in the modern French song artistic and author's picture of the world. The small text, which is a song text, was selected as a study material in view of its semantic potential, the specificity of its cognitive mechanisms, as well as the complex implementation of the social, cultural and linguistic textual component. The investigation was carried out taking into account the basic principles and methods of the theory of the semantics of possible worlds, the key text concepts and logical-semantic categories that define the mental spaces of the ensemble of the French singer Grand Corps Malade song ensemble were singled out. The results of the study made it possible to distinguish two parallel worlds – real and possible – in the artistic space of French composition. The world “ENSEMBLE” is positively vectored, parallel and desirable, with the risk of remaining potential without

realization. It projects the harmonious life of human in the society, defines the social system as the only possible one to secure the future of the human race. The world "TOUT SEUL" – pessimistically vectored and real – depicts a world of loneliness and selfishness. The key textual concepts of both parallel worlds form antonymic pairs, thus conveying the conflict of two mental spaces: SADNESS / JOY, INDIFFERENCE / TRUST, LONELINESS / UNITY, PRIDE / RECIPROCITY, STAGNATION / DEVELOPMENT, COMPLEXITY / EASINESS etc. The mutual opposition of the parallel worlds is also represented by the logical and sensed categories "one / other" and "my(mine) / our(ours)", which are verbalized in the song text through the respective possessive adjectives and realized through the principle of probability represented in the material of the study by syntactic structures with pragmatic meaning, as well as communicative category of targeting – appeal to "an other; a stranger". In general, the song composition, along with the image and cognitive content presented in it, is a kind of anthem-call for unity, especially relevant for the present and for humankind, who lose faith in the need for communication, social integration and interaction.

Key words: possible worlds semantics, mental space, textual concept, picture of the world, modern French song.

Артемова Л. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Бовсунівська А. Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТВОРІ КАРЛОСА РУЇСА САФОНА «В'ЯЗЕНЬ НЕБА»

Статтю присвячено дослідженню прагматичних аспектів уживання фразеологізмів у текстовому просторі роману Карлоса Руїса Сафона «В'язень неба». Однією з визначальних рис ідіостилю цього знаного сучасного іспанського письменника є метафоричність та образність його художнього слова, насиченість тексту фразеологічними єдностями, які відіграють істотну роль у створенні прагматичного навантаження художнього твору. Так, ми розглянули широке коло прагматичних функцій, які виконують фразеологізми загалом у художньому стилі, і визначили домінантні для роману «В'язень неба», а саме такі, як: номінативна; оцінна; характеристики персонажу (зовнішній вигляд, негативні та позитивні сторони, психічний, емоційний стан, мовна характеристика); створення гумору, іронії або сатири; увиразнення авторського мовлення; передавання національного колориту мовлення.

Сафон активно використовує фразеологізми різних тематичних груп, різної структури тощо. Найбільшою по використанню є тематична група «Людська істота» (до цієї групи належать фразеологізми, чиє походження виходить з елементів людського організму, його власних характеристик та потреб, характеристики психічного стану, зовнішнього вигляду, позитивних і негативних сторін та емоційних станів людини, позначення оцінно-експресивного ставлення до іншої людини, позначення психофізичних дій та процесів, процесів відчуття людини та соціального становища особи). Поряд із загальномовними фразеологічними одиницями, до складу яких входить загальновоживана лексика, автор використовує діалектні та індивідуально-авторські фразеологічні одиниці, що є особливістю його ідіостилю. Всі три виокремлені групи фразеологізмів відображають здебільшого негативний психофізичний та емоційний стан персонажів. Активно представлені в художньому просторі роману Сафона фразеологічні одиниці із соматичним компонентом. Серед них фразеологізми, до складу яких входять соматизми ріє, тапо, оґо, складають більшість. Висока частотність використання саме цих частин організму в складі фразеологічних одиниць зумовлена їхньою участю в багатьох процесах діяльності людини, що дозволяє формувати нові стійкі вирази. Унікальне поєднання різних типів фразеологічних одиниць у романі вважається виявом ідіостилю та уможлиблює більш виразну репрезентацію індивідуально-авторської мовної картини світу.

Ключові слова: фразеологія, фразеологізм, класифікація фразеологічних одиниць, функції фразеологічних одиниць, художній твір, прагматика.

Постановка проблеми. Фразеологічний склад кожної мови – фрагмент концептуальної картини світу, в якій представлені риси національного менталітету, характер соціального, політичного, історичного розвитку народу.

Фразеологізми становлять невід'ємну частину художнього стилю мови. У мові художнього твору фразеологічний матеріал зазнає значних змін і в граматично-формальному, і в змістовому плані, і саме такі зміни фразеологічних одиниць (далі – ФО) та пристосування їх до умов конкретних текстів створюють один із показників індивідуальної творчої манери, ідіостилю, коли давно відомі фра-

зеологізми оновлюються в індивідуальній мовотворчості письменника.

Вибір прозового твору Карлоса Руїса Сафона «В'язень неба» для дослідження є не випадковим, оскільки одна з визначних ознак стилю Карлоса Руїса Сафона полягає в активному використанні ФО. До цього часу немає спеціальних досліджень, присвячених індивідуальному стилю Карлоса Руїса Сафона на фразеологічному рівні. Недостатня теоретична розробленість указаних проблем та їх практична значущість зумовили вибір теми статті, її мету, завдання, логіку та послідовність викладення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологічні одиниці є об'єктом наукового зацікавлення дослідників різних жанрів художнього стилю та авторського ідіостилу зокрема. Серед них виділяємо О. Важеніну, Ю. Драган, Ж. Краснобаєву-Чорну, А. Уляничу, О. Усенку, Н. Янчук.

Значний внесок у дослідження фразеології в Іспанії внесли: Хуліо Касарес, Альберто Сулуага, Гарольд Тун, Еугеніо Косеріу, Зойла Корнеадо Море.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення прагматичної спрямованості іспанських фразеологізмів у творі Карлоса Руїса Сафона «В'язень неба», виявлення їхньої комунікативної і національно-культурної специфіки.

Виклад основного матеріалу. «В'язень неба» – третя частина літературного всесвіту «Цвинтар Забутих Книг», майстерно написаний роман, де нитки книг «Тінь Вітру» та «Гри Янгола» сходяться та ведуть нас до загадки, яка прихована в серці «Цвинтаря забутих книг».

Розуміючи *ідіостиль* як сукупність глибинних механізмів створення текстового простору автором, які вирізняють його серед інших, а також системи мовно-стилістичних засобів, характерних для творчої манери певної мовної особистості автора [2, с. 37]), по відношенню до Карлоса Руїса Сафона його особливостями постають: 1) *синтез таких жанрів*: детективу, драми, пригоди, фантастики, романтики, жаків, філософського та комедійного жанру, соціального та готичного романів; 2) вишуканий стиль, на який вплинули такі фактори, як естетика готики та експресіонізму, аудіовізуальний наратив та поєднання різних наративних елементів. Ця техніка дозволяє поєднувати різноманітні елементи з традиційного роману XIX століття [6]; 3) *архітектурний символізм* [1, с. 152]; 4) *іронія* є засобом вираження особливої авторської оцінки, текст роману обрамлений в «іронічні лапки», в них серйозні теми представлені в іронічному ключі; 5) особливості синтаксичної організації тексту роману «В'язень неба» дали можливість визначити такі експресивні засоби художнього впливу на читача: ускладнені синтаксичні конструкції; багатоконпонентні складні речення з різними видами сурядного та підрядного сполучникового зв'язку; ускладнення підрядних зв'язків у межах одного речення герундіальними та вставними конструкціями. Виразність синтаксичних структур посилюється образністю внаслідок використання стилістичних фігур, серед яких широко використовуються апозиція, парцеляція, період, повтори,

зевгма (як стилістичний засіб редуції) та інверсія (як стилістичний прийом зміни порядку слів). Домінуючими тропеїчними мовними засобами є метафора, метонімія, оксюморон, епітет та уособлення [5, с. 157].

В індивідуальному стилі письменника знаходить своє вираження авторська позиція щодо тих чи тих інших проблем, вибору виражальних засобів, тобто риси його мовотворчої індивідуальності. Поряд із проблемами дослідження композиції, прийомів метафоризації художніх творів висвітлення проблеми функціонування ФО теж наближає дослідника до розуміння індивідуального стилю письменника.

Матвієнків О. визначає такі комунікативно-прагматичні функції фразеологічних одиниць у художніх творах, як: *номінативна; оцінна; емоційно-експресивна; функція передачі негативних та позитивних сторін персонажа; відтворення внутрішнього стану персонажа; портретної характеристики персонажа; мовної характеристики персонажа; створення гумору, іронії або сатири; увиразнення; порівняння; створення необхідного колориту; створення градації; лаконізації мовлення (компресії інформації); евфемістична; асоціативна; залучення уваги адресата; заголовна; сюжетної основи; останнього акорду* [3, с. 39].

У ході аналізу роману Карлоса Руїса Сафона «В'язень неба» шляхом суцільної вибірки було виокремлено корпус з 479 фразеологічних одиниць, з яких 37% мають суто граматичний характер, тобто вживаються як засоби когезії речення і тексту, тоді як вагома частина у 63% несуть семантичне навантаження і становлять інтерес для нашого дослідження. На нашу думку, в романі «В'язень неба» застосування ФО не вирізняється високою частотністю, проте це в повній мірі компенсується своєрідним прагматичним підходом до їх вживання. Прагматичний потенціал фразеології письменника актуалізується через функції, що вона виконує як важливий естетичний компонент його художнього простору. Розглянемо докладніше функціональну роль фразеологічних одиниць у творі іспанського письменника.

Номінативна функція. Під цією функцією розуміється здатність фразеологічної одиниці позначати й називати фрагменти навколишньої дійсності як цілісні позамовні об'єкти, надаючи їм емотивної оцінки.

Наприклад, номінативну функцію мають такі фразеологічні одиниці: 1) *canto del cisne* – цей вислів бере початок ще з античних часів. Вживають

на позначення: а) останнього прояву таланту людини (вузьке значення); б) останнього вчинку людини в житті (широке значення): « – (...) *Pero lo que disfruté yo escribiendo aquella novela no me lo quitará nadie. – Si se la traigo un día, ¿me la dedicará? – Faltaría más. Fue mi canto del cisne*» [7, с. 296]; 2) *olla de grillos* – позначає місце, де панує безлад та метушня: «*Heredia me consiguió los papeles en el 1939, hacia el final de la guerra. Entonces era más fácil, aquello era una olla de grillos y, cuando la gente se dio cuenta de que el barco se hundía, por dos duros te vendían hasta el escudo onomástico*» [7, с. 66]; 3) *humor de fascio* – у цьому випадку «fascio» походить від слова «fascista». Вислів позначає відсутність логіки у вчиненому злочині, тому тут відчутна гірка іронічність: « – *Ya lo sé. Se llamaba Heredia. Un artista. – ¿Llamaba? – Lo encontraron flotando en el puerto hace un par de meses. Dijeron que se había caído de una golondrina mientras daba un paseo hasta el rompeolas. Con las manos atadas a la espalda. Humor del fascio*» [7, с. 76]; 4) *mano de santo* – цей вираз походить зі стародавнього забобону і застосовується на позначення цілющої та чудотворної сили деяких засобів, ліків. «*Ahora mismo mando que le envíen un chuletón de ternera crudo para que se lo ponga en la cara a modo de mascarilla. Mano de santo para contusiones en distancias cortas*» [7, с. 326].

Оцінна функція та функція характеристики персонажів (зображення зовнішнього вигляду, фізичного та психічного стану).

За допомогою мови головних персонажів Сафон підкреслює негативні риси і ставлення до інших героїв, таких як Вальс або Каскос. Мова Ферміна, що пересипана образними висловлюваннями та розмовними зворотами, найкращим чином відображає його вкрай відразливе ставлення до Каскоса. Негативність окремих лексичних одиниць (*un baboso, cretino*) відтіняється ФО, які фіксують негативний образ в уяві читачів: «*¿Usted cree que si doña Beatriz quisiera hacerle el salto tendría que esperar a que un baboso de medio pelo le enviase boleros recalentados para camelársela?*» [7, с. 78]; «*Este cretino es simplemente un ave carroñera que tira piedras a ver si le da a algo*» [7, с. 78]. ФО «*ser chulo piscina*» утворена шляхом зіставлення термінів «*chulo*» та «*piscina*» і звучить як образа: «*En consecuencia, es previsible que crápulas, infelices, chulopiscinas y toda clase de gallitos al uso le vayan detrás*» [7, с. 78].

Чітко зчитується ставлення автора до жіночого персонажу Беатріс. Їй приписується вродлива зовнішність та позитивні якості. ФО дають сформувати повноцінний ідеальний образ, яким

її наділяє автор. В очах Ферміна вона – свята жінка: «*Hágame caso, que una mujer con la cabeza y las enaguas bien puestas a los de esa ralea los ve venir de lejos*» [7, с. 78]; «*Daniel, pero tiene usted el problema clásico de los hombres que se casan con una fêmeina de bandera*» [7, с. 78].

Для змалювання фізичного стану та зовнішнього вигляду персонажів автор часто звертається до компаративних ФО: *borracho como una cuba, estar como una rosa, como dos gotas de agua, agarrado como piña*. Беатріс із метою заспокоїти наречену, яка хвилюється, що її вагітність надто помітна, каже: «*Plano como una tabla de planchar. Donde toca, claro*». Окрім того, щоб надати фразеологізмам ще більшої виразності, автор застосовує прийом парцеляції:

« – *¿De qué fallecí? – Causas naturales. Se cayó usted por un barranco cuando pretendía huir de la justicia. – Entonces, ¿estoy muerto? – Como la polka*» [7, с. 216].

Для створення цілісного опису одного з персонажів автор послуговується рядом ФО, що функціонують для вираження психічного стану і утворюють контекстуальний синонімічний ряд: *tocado del ala, estar como un cencerro, estar como una chota, no estar en sus cabales, no tenerlas todas consigo*: « – *Ha llegado a mis oídos que algunos de los presos dicen que Martín está un tanto tocado del ala, como dicen ustedes. ¿Es así? – preguntó el señor director.*» [7, с. 118]; «*¿Ha oído hablar usted de la esquizofrenia, Fermín? Es una de las nuevas palabras favoritas del señor director. – Es lo que los civiles gustan en referirse como «estar como una chota»*» [7, с. 121].

Функція відтворення емоційного стану персонажа. Ці фразеологізми виражають психічний стан людини, її настрої, переживання та почуття. Нами з'ясовано, що більшість ФО, які вжиті у творі для характеристики емоційного стану та відчуттів людини, мають негативне забарвлення у значенні. Вони позначають такі негативні відчуття, як: а) страждання, біль, відчай, пригнічення, смуток: *de capa caída, con humor de perros, llorar como una magdalena*; б) гнів, роздратування, нетерпимість, незадоволеність: *echar chispas, estar hasta la coronilla, montar en cólera*; в) хвилювання, тривога, страх: *ponerle/ponérsele (a alguien) la piel de gallina*; г) зневага, огида: *mirar (a alguien) por encima del hombro*.

Домінування негативізму серед вжитих ФО на позначення емоційного стану людини пояснюється їхньою яскравою експресивністю та емоційною навантаженістю.

Функція створення гумору, іронії або сатири.

Фразеологізми надають висловленому жартівливого тону, висміюють певні явища дійсності, що часто досягається гіперболізацією характеристик осіб, предметів чи явищ.

На лексичному рівні ФО набувають іронічного забарвлення шляхом енантіосемічних перетворень (розвитку в слові значення, протилежного до узуального) [4, с. 130]: 1) «*Yo con el vestido de mi madre y un par de apaños me caso igual y a Fermín le da lo mismo, porque cada vez que le enseñe un vestido nuevo lo único que quiere es quitármelo... Y así nos luce el pelo, Dios me perdone – dijo la Bernarda palmeándose el vientre*» [7, с. 332]; 2) «*La carta era de su anterior prometido. (...) Además de miserable y rastrero, este tío es un cursi de tomo y lomo*» [7, с. 66]; 3) «*– Lo que yo haría es ir en busca de ese cabestro y propinarle tamaña patada en las vergüenzas que cuando se las tuviesen que extirpar del cogote no le quedasen más ganas que de meterse a cartujo. Pero yo soy yo. Y usted es usted*» [7, с. 69]; 4) «*– No se crea que con tanta palabrería me despista – replicó Salgado, malicioso. – Sé perfectamente lo que están tramando usted y su amigo del alma Martín con todo ese cuento de El conde de Montecristo*» [7, с. 157].

Окрім лексичного рівня, іронія може створюватися на словотвірному із застосуванням афіксів, надаючи виразу суб'єктивно-модального значення [4, с. 130]: «*– ¿Cuánto cree que ese capullito de alhelí debe de tener escondido en su nidito de codicia? – preguntó Fermín*» [7, с. 142].

У такому випадку виражається сарказм, побудований за допомогою виразного антифразисного відношення шляхом застосування гіперболізованого порівняння: «*– Brillante discurso – comentó Martín. – Histórico. Cada vez que ese hombre habla, la historia del pensamiento en Occidente da un giro copernicano*» [7, с. 78].

Отже, вираження іронії за участі фразеологізмів у романі «В'язень неба» здійснюється переважно на лексичному рівні завдяки інтерпретації виразу в значенні, протилежному до узуального. Але також є випадки застосування антифразисних висловлювань (синтаксичний рівень) та афіксів (словотвірний рівень) [4, с. 130].

Функція створення необхідного колориту.

Фразеологізми найчастіше використовують для описання події, яка характеризується певними історичними й соціальними особливостями. Наприклад: «*– No haga usted ni caso. Mi padre siempre nos decía a mí y a mis hermanos que éramos unos inútiles y que íbamos a acabar de picapedreros.*

Y aquí me tiene, más chulo que un ocho. Triunfar en la vida cuando la familia cree en uno y lo apoya no tiene mérito» [7, с. 240].

Автор установлює інтертекстуальність між ФО «*ser de la acera de enfrente*» та послідовною реакцією. Одне залежить від іншого, оскільки миттєва реакція на цю ФО бере за основу її дані, щоб вказати на те, що персонаж Еварісто «*camina por todas las aceras*», або, іншими словами, він бісексуал: «*– Menuda mirada le ha echado a la señora el muy granuja – dijo la Bernarda. – Y eso que dicen que es de la acera de enfrente. – Me parece que Evaristo camina por todas las aceras, Bernarda*» [7, с. 332].

«*Extraje el billete de cien pesetas que me había dado Salgado y se lo mostré.*

– *Este es mi presupuesto para gastos y trámites de expedición – apunté.*

– *Ya veo que tira usted con pólvora del rey, pero mejor guarde esos dineros para otros empeños que requerirá esta fazaña porque mis oficios los tiene usted de balde – repuso el profesor*» [7, с. 291].

Інтертекстуальність відображається і в наступному прикладі, де, застосовуючи ФО, автор відтворює алюзію на відомий роман Сервантеса:

«*– Entonces, ¿lo ve usted factible, profesor?*

– *Bueno, es una misión quijotesca como pocas – estimó el profesor. – ¿Cómo proveer al enjuto hidalgo don Fermín de la Mancha de casta, galgo y un legajo de papeles falsificados con los que emparejarle con su bella Bernarda del Toboso a los ojos de Dios y del Registro Civil?»* [7, с. 288].

Функція увиразнення. Фразеологізми допомагають розкрити прихований зміст, уточнити його. Наприклад, за допомогою фразеологізму *no contar de la misa la media* професор Альбуркерке вказав, що Даніель багато речей приховує від нього: «*– ¿Por qué siempre me parece que de la misa me cuenta usted no ya la media, sino un cuarto?»* [7, с. 293].

Функція створення градації. Фразеологізми допомагають увиразнити конкретну деталь, надати їй яскравих і помітних рис. Далі представлено приклад висхідної градації, де спочатку йде слово, а потім ФО: «*– Un día te das cuenta de que se te ha pasado la juventud y que el tren se ha ido ya. ¿sabe usted?»* [7, с. 347].

Тут градація утворюється нанизуванням синонімічних фразеологізмів, пов'язаних із набиранням ваги, вибудовуючи ланцюг виконання дій – *ponerse morado* → *hecho un tocino*: «*– Descuide. Si yo cuando me lo propongo tengo más facilidad para engordar que una soprano. Ahora cuando suba me pongo morado de polvorones de esos que se compra*

don Gustavo en Casa Quílez y mañana me tiene usted hecho un tocino» [7, с. 283].

Функція лаконізації мовлення (компресії інформації). Фразеологізми дозволяють скоротити розлоге описання, не зруйнувавши основної думки.

« – *¿Ha leído usted a Dumas? – De cabo a rabo. – Ya tiene usted pinta. Si es así, ya sabrá por dónde van los tiros. Escúcheme bien».*

Евфемістична функція. Фразеологізми допомагають замінити грубий вираз із неприємним емоційним забарвленням: « – *Jesús, María y José! – estalló Fermín. ¿Está usted loco? Lo miro y no lo reconozco... ¿Qué quería? ¿Cargarse a ese imbécil?»* [7, с. 327].

Асоціативна функція. Фразеологізми викликають у читача певну асоціацію, згадку про щось.

«*Todo el mundo tira la piedra y luego señala al vecino»* [7, с. 123] – цей вислів створює чіткий асоціативний ряд у читачів та містить посилання на біблійний епізод, де в захист блудниці Марії Магдалини Ісус Христос мовив до народу: «Хто з вас без гріха, нехай першим кине в неї каміння».

Функція сюжетної основи. Характеризується зіткненням термінів контекстного оточення з омонімічними компонентами розмовного фразеологізму створюється малюнок сюжетної лінії, яка й становить предмет оповіді.

« – *Le diría que tiene usted un par de huevos si no me constase que sólo le queda parte de uno y, si esta jugada le sale rana, ni eso – aventuró Fermín»* [7, с. 159].

« – (...) *pero su padre es una florecilla tierna y delicada y creo que ha llegado la hora de tomar cartas en el asunto antes de que se fosilice del todo.*

– *¿Y qué cartas son ésas, Fermín? – cortó la voz de mi padre a nuestra espalda – No me diga que me va a montar una merienda con la Rociño»* [7, с. 53].

Частина стійких сполук у романі Сафона мають у своєму складі *соматизми* (фразеологізми, в складі яких є хоча б один компонент, що входить у лексико-семантичну групу назв частин тіла та органів людини). Ці соматизми становлять основу для формування значної кількості ФО. У романі «В'язень неба» ми виявили 77 (16%) ФО із соматичним компонентом. Серед них фразеологізми, до складу яких входять соматизми *pie, mano, ojo*, складають більшість. Ми пояснюємо високу частотність використання саме цих частин організму в складі ФО їхньою участю в багатьох процесах діяльності людини, що дозволяє формувати нові стійкі вирази.

Водночас деякі фразеологізми сформовані на основі фізичної реакції людини: *ponerle (a alguien)*

la piel de gallina, revolverle (a alguien) el estómago (algo o alguien), abrir los ojos como platos.

Так само фразеологізми з органами чуттів здебільшого формуються на основі їхньої функції, а саме: *ser todo oídos, abrir los oídos; clavar los ojos en (algo o alguien), ir con mucho ojo, darle (a alguien) en la nariz (algo)*. Однак в інших конструкціях їхнє первинне значення відкидається, і поняття розкривається з іншого аспекту: *tener buen ojo, no tener (alguien) más narices, no pegar (alguien) ojo.*

Ми дійшли висновку, що переважна більшість застосованих автором фразеологізмів несе підкреслено негативний характер: *caérsele (a alguien) el pelo, estar hasta la coronilla, poner(se)le (a alguien) los nervios de punta, de medio pelo, mirar (a alguien) por encima del hombro, con el rabo entre las piernas, ligero de cascos, estar en los huesos, jugarse el cuello, con las manos en la masa etc.*

ФО, до складу яких входять такі компоненти, як «*corazón*» та «*cara*», утворюють синонімічні ряди: 1) страх – *con el corazón en un puño; caérsele (a alguien) el corazón a los pies; encogérsele (a alguien) el corazón*; 2) протистояння, бійку – *plantarle cara (a algo o alguien), romper la cara, partirle (a alguien) la cara, esculpir (a alguien) una cara nueva.*

Поряд із загальномовними фразеологічними одиницями, до складу яких входить загально-вживана лексика, автор використовує діалектні та індивідуально-авторські ФО, що є особливістю його ідіостилу. Той факт, що автор народився в Каталонії, також залишив слід на творчості Руїса Сафона і безпосередньо на його способі застосування певних ФО, які пов'язані з його походженням та спогадами з минулого. Таким чином, у романі можна знайти *catalanisms* («каталанізми»), і хоча таких випадків лише два, вони заслуговують на увагу.

Hacerle (a alguien) el salto. Це дієслівна ФО, яка походить від каталонського виразу «*fer el salt*». Отже, це приклад «*catalanismo*» (дослівний переклад фрази з каталонської мови на іспанську). На веб-сайті «*El Refranyer Dites, Refranys i Maneres de Dir*», який присвячений каталанській фразеології, запропоновано два можливих значення цього виразу: 1) *faltar a una cita o compromiso*; 2) *cometer una infidelidad conyugal*. К. Р. Сафон застосовує цю фразу з другим значенням, як ми можемо бачити у прикладі нижче: «*¿Usted cree que si doña Beatriz quisiera hacerle el salto tendría que esperar a que un baboso de medio pelo le enviase boleros recalentados para camelársela?»* [7, с. 78].

Tocar (alguien) la pera. Значення цієї дієслівної ФО може бути зведене до одного дієслова: «дратувати». У El DRAE немає жодної згадки, тоді як на веб-сайті «El Refraner Dites, Refranys i Maneres de Dir» зазначена фраза «*tocar la pera*» відповідає кастильському варіанту. Це дало нам привід вважати, що цей вираз був запозичений з каталанської мови і введений в іспанську. У словнику El DRAE можна знайти щонайменше два вирази з ідентичним конотативним значенням, як в оригіналі: «*tocar los cojones*» та «*tocar las narices*». Стосовно мотивації ФО, яка нас цікавить, усе вказує на те, що *la pera*, яка фігурує у виразі, виступає не чим іншим, ніж евфемізмом терміна «*cojones*» через свою зовнішню схожість: « – *Es que el mío es un temple dialéctico y predispuesto a tocar la pera al menor asomo de falacia o papapanatada, amigo mío, pero su padre es una florecilla tierna y delicada y creo que ha llegado la hora de tomar cartas en el asunto antes de que se fosilice del todo*» [7, с. 53].

Авторські фразеологізми Руїса Сафона. Окрему групу фразеологізмів у романі «В'язень неба» складають такі, які ми не віднайшли у словниках або інших академічних виданнях, що дає нам право визначити їх як авторські, чиє значення ми можемо визначити завдяки контексту. Ми вважаємо, що це створені власне письменником ФО, які ще не набули стійкості та сталості через свою новизну. Авторська майстерність проявилася у здібності Руїса Сафона, послуговуючись відомими образами та метафорами, створити нові ФО, значення яких може легко зчитуватися з асоціацій, які викликають у читача її компоненти. Образи, до яких вдався письменник, належать як до власне іспанських, так і до відомих різним культурам. Найцікавішими є такі:

Cantar (alguien) como una escolanía de gallos: компаративна ад'єктивна ФО. Як кажуть у світі музики, зв'язуючись із El DRAE, un gallo – «*nota falsa y chillona que emite quien canta, perora o habla*». Таким чином, вираз «*escolanía de gallos*» позначає хор, який фальшивить та різке слух, а отже, виділяється та привертає увагу. « – *Fermin, con este armatoste cantamos como una escolanía de gallos – advertí*» [7, с. 276].

Roncar (alguien) como un toro de lidia: компаративна дієслівна ФО, де порівняння позначає глибоку фазу сну людини та передусім гучне хрюпіння, як у ФО «*roncar como un mastín*». Ця ФО містить у своїй конструкції елемент іспанської культури: el «*toro de lidia*»: «*Al día siguiente Fermin salió de puntillas para no despertar al padre Valera, que se había quedado dormido en el sofá con un libro*

de poemas de Machado en la mano y roncaba como un toro de lidia» [7, с. 230].

Más soso que una paella de berzas: це компаративна ад'єктивна ФО, яка застосовується, щоб виразити, наскільки щось або хтось є прісним або несмачним. Тут також присутній гумор, іронія та образність. Мотивація цієї ФО бере свій початок від двох елементів: 1) *la paella* (паелья) – іспанська культурама досить відома у всьому світі; 2) *la berza* (капуста) – овоч, який прийнято вважати несмачним за його корисні властивості. Варто зазначити, що в такому типі фразеологічної конструкції порівняння застосовується з метою посилення значення прикметника. Окрім того, прикметник «*soso*» в даній ФО набуває елативного значення: «*Y la verdad es que hace días que estoy pensando que tendríamos que llevárnoslo al Molino y luego de picos pardos porque, aunque el prócer para estos menesteres es más soso que una paella de berzas, creo yo que un encontronazo con una moza prieta y con buena circulación le iba a espabilar el tuétano – dijo Fermin*» [7, с. 52].

Salirle (a alguien) más moscas que a un tarro de miel en la Feria de Abril: це синтаксична ФО, яка застосовується для позначення чиеїсь привабливості. Для її створення автор звернувся до культурної події, яка відбулася у квітні в Севільї. Ще у 1846 році вищезгаданий ярмарок мав за мету сприяти купівлі та продажу великої рогатої худоби. Зараз це – одне із найвідоміших свят Андалусії, яке супроводжується музикою, танцями, звичаями та традиційними стравами цього регіону. Посилання на мед найточніше передає солодкість та привабливість, що спостерігається і в інших стійких конструкціях: «*luna de miel*», «*aunque la dulzura halaga, la mucha miel empalaga*», «*la miel no se ha hecho para la boca del asno*»: «*Usted no se dará cuenta, pero yo me jugaría los calzones a que a su santa esposa le salen más moscas que a un tarro de miel en la Feria de Abril*» [7, с. 78].

Venus de baratillo: номінальна ФО для іронічного позначення блудниці. Це алюзія на Венеру, богиню кохання та краси в романській міфології. Поєднання з ад'єктивною ФО «*de baratillo*» додає нотки іронії, підкреслюючи її жалюгідне становище: «*No hacía falta ser un lince para deducir que me encontraba a las puertas de un establecimiento de alquiler de habitaciones por horas y que la única nota discordante de mis visita era que no venía de la mano de una de las Venus de baratillo que patrullaban la esquina*» [7, с. 42].

Висновки і пропозиції. Вдале використання різнорівневих мовних засобів сприяє реалізації

ідейного та естетичного задуму митця художнього твору. Створений художній простір є вербальним віддзеркаленням світовідчуття автора, його особистісних ціннісних орієнтирів. Саме крізь призму авторського художньо-образного бачення реалій навколишньої дійсності актуалізуються комунікативно-прагматичний потенціал та експресивна й естетична значущість фразеологізмів у художньому творі. Послугуючись невичерпним потенціалом різноманітних фразеологічних засобів, Сафон надав своєму роману живого, реалістичного звучання, виразної експресивної тональності. Широкий спектр фразеологічних одиниць допо-

міг автору створити яскраві образи, максимально наблизити героїв та події, що з ними відбуваються, до читача, дозволив останньому глибше зануритися у внутрішній світ та емоції персонажів. Фраземіка, уміло введена письменником у мовлення дійових осіб, отримала особливе звучання, що свідчить про високу художню майстерність та креативність, уміння вибирати та обігрувати мовний матеріал для створення високохудожнього твору.

Перспективою дослідження вважаємо подальше вивчення зображально-виражальних мовних засобів, що формують ідіостиль іспанського письменника Карлоса Руїса Сафона.

Список літератури:

1. Зверева Е. В. Гений лабиринта или лабиринт гения: некоторые особенности литературного стиля Карлоса Руиса Сафона. Древняя и Новая Романия. *Российский университет дружбы народов*. 2018. Выпуск 18. С. 145–155.
2. Корнієнко А. І., Бугайлова А. С. Ідіостиль автора: мовно-літературний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2016. Том 1. С. 36–38.
3. Матвієнків О. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому творі. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2013. Вип. 21. С. 37–43.
4. Пацаранюк Ю. Синтаксичні способи реалізації іронії. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2009. Выпуск 475–477. Слов'янська філологія. С. 130–135.
5. Радочин К. В. Стилiстичний синтаксис Карлоса Руїса Сафона. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. Київський нац. лiнгв. ун-т, 2014. Выпуск 33. С. 148–157.
6. Tosaus E. R. Algunas consideraciones sobre La sombra del viento de Ruiz Zafón. *Espéculo. Revista de estudios literarios*. Universidad Complutense. Madrid, 2008.

Джерела ілюстративного матеріалу:

7. Carlos Ruiz Zafón. *El Prisionero del Cielo: A Novel*. Barcelona : Planeta, 2016. 379 p.

Artemova L. V., Bovsunivska A. Yu. PRAGMATIC ASPECTS OF THE USE OF PHRASEOLOGISMS IN CARLOS RUIZ SAFÓN'S WORK "THE PRISONER OF HEAVEN"

The article is devoted to the study of pragmatic aspects of the use of phraseology in the textual space of Carlos Ruiz Safón's novel "Prisoner of Heaven". One of the defining features of the individual style of this well-known modern Spanish writer is the metaphoricality and figuration of artistic expression, the saturation of the text with phraseological units that play a significant role in creating a pragmatic charge of the work of art. Yes, we have considered a wide range of pragmatic functions that perform phraseology in general in the artistic style, and identified the dominant functions for the novel "Prisoner of Heaven", namely: nominative and evaluative functions; function of character attributes (appearance, negative and positive sides, mental and emotional state, linguistic characteristics); function of creating humor, irony or satire; expressive function of author's speech; function of transmission of national peculiarities of speech.

Safón actively uses phraseology of different thematic groups, different structure etc. The most used thematic group is the "Human Being" (this group includes phraseology, whose origin is based on elements of the human body, its own characteristics and needs, characteristics of mental state, appearance, positive and negative sides and emotional states of human being, designation of evaluative and expressive attitude to another person, designation of psychophysical actions, processes, sensation and social status of the person). Along with general linguistic phraseological units, which include commonly-used vocabulary, the author uses dialectal and authorial phraseological units, which is a feature of his individual style. All three designated groups of phraseological units mostly reflect the negative psychophysical and emotional state of the characters. Phraseological units with a somatic component are actively represented in the artistic space of Safón's novel. Among them, phraseology, which comprises somatisms pie, mano, ojo, makes up the majority. The high frequency of use of these parts of the body as part of phraseological units is due to their participation in many processes of human activity, which allows the formation of new stable expressions. The unique combination of different types of phraseological units in the novel is considered a manifestation of individual style and makes a representation of the authorial linguistic picture of the world more expressive.

Key words: *phraseology, phraseological unit, classification of phraseological units, functions of phraseological units, work of art, pragmatics.*

Борисов В. А.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ТЕРМІНА: ДО ПИТАННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ДИСКУРСІ

Сучасна термінологія є досить динамічною системою, якій властиві перманентні зміни відповідно до екстра- та інтралінгвальних тенденцій доби. Зміни відбуваються в термінології як науки, у галузевих термінологіях різних мов і, відповідно, у конкретних терміносистемах. Загальна теорія термінології перебуває на перетині лінгвістики, логіки, онтології, інформатики. Вона базується на поняттях, їхніх характеристиках і на пошуку лінгвістичного відображення цих понять – терміна. З погляду традиційної термінології термін можна протиставити слову: терміну властиві моносемія, точність визначення і наявність одного референта, що робить із нього своєрідний ярлик для позначення об'єкта. Моносемію покладено в основу творення терміна, вона виправдана прагненням до уникнення двозначності (незрозумілості) у фаховій комунікації. З кінця ХХ століття набувають актуалізації нові напрями в термінології: соціотермінологія, текстуальна термінологія, соціокогнітивний напрям, комунікативна теорія термінології. У сучасних дослідженнях терміносистем французького наукового/професійного дискурсу термінологічну лексику сприймають як частину лексичного складу мови у вигляді системи, де лексеми та їхні значення залучені до утворення мережі взаємозумовлених семантичних зв'язків. Аспекти вияву цих системних зв'язків є певними феноменами, навколо яких організовано базові лексико-семантичні мікросистеми мови: полісемія, синонімія, антонімія. Так, аналіз функціонування термінів у дискурсі освіти дає змогу констатувати, що ідеальна модель терміна часто зазнає порушень. Терміни, як і загальноживані слова, набувають властивостей полісемії починаючи з моменту свого включення в дискурс. Але попри всі зміни, що відбулися в загальній теорії термінології за останні десятиріччя, питання нормалізації термінів, їх стандартизації є актуальними для термінологічної номенклатури у сфері освіти.

Ключові слова: дискурс освіти, термін, термінологія, моносемія, полісемія, синонімія, антонімія.

Постановка проблеми. Сучасна термінологія є динамічною системою, якій властиві зміни. Технологічні й економічні трансформації посутньо впливають на суспільні структури. У «цифровому» суспільстві виникають нові потреби, адже воно вимагає актуалізації галузевих терміносистем і робить центральним не стільки термін, скільки різноманітні сфери його застосування. Зміни відбуваються в термінології як науки, у галузевих термінологіях різних мов, зокрема французької, і, відповідно, у конкретних терміносистемах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну кількість наукових розвідок останніх років присвячено вивченню лексико-семантичних відношень у термінології французької мови. Так, Н. Кюсьюк зосереджує увагу на дослідженні антонімії у французькій юридичній термінології. Р. Кокурек у дослідженні технічної й наукової французької мови приділяв увагу лексичній антонімії. Існують

наукові розвідки, спрямовані на дослідження явищ синонімії та антонімії у французькій спортивній лексиці (Р. Коваль, Ю. Струганець), синонімічних відношень у медичній терміносистемі (Л. Баррос). В окремих роботах здійснено порівняльний аналіз лексико-семантичних відносин у терміносистемах різних мов: С. Якімовська розглядає явище синонімії у французькій та македонській юридичній термінології, Ф. Кемун порівнює прояви полісемії в термінології біомедицини французької, англійської та іспанської мов.

Постановка завдання. Сьогодні вивчення окреслених питань не стало предметом окремих досліджень термінології французької освіти, проте метамова дискурсу освіти потребує аналізу лексико-семантичних відношень, що й становить актуальність представленої статті.

Виклад основного матеріалу. Загальна теорія термінології, яку зазвичай називають класичною,

або традиційною, термінологією, відповідає сукупності досліджень, що були проведені на основі термінологічної концепції австрійського термінолога та промисловця Е. Вюстера (або його послідовників). Ця теорія перебуває на перетині лінгвістики, логіки, онтології, інформатики і базується на поняттях, їхніх характеристиках, а також на пошуку лінгвістичного відображення цих понять – терміна. З погляду традиційної термінології термін можна протиставити слову: терміну властиві моносемія (*la monosémie*), однозначність (*l'univocité*), точність визначення і наявність одного референта.

Класична термінологія вважалася виключно ономазіологічною й мала на меті стандартизацію спеціалізованого мовлення. З кінця 70-х років ХХ ст. почалася критика загальної теорії термінології, її обмежувального характеру й неможливості застосування в сучасних складних умовах взаємодії між галузями та науками. Утворилися нові напрями в термінології: соціотермінологія (Ф. Годен), текстуальна термінологія (Д. Буріго, М. Слodziан), соціокогнітивний напрям (Р. Теммерман), комунікативна теорія термінології (М. Т. Кабре). Серед перших робіт нового напрямку були роботи французького лінгвіста А. Рея, який наполягав на необхідності врахування в термінології можливості мультидисциплінарного підходу до термінологічних одиниць, репрезентативної і комунікативної функції спеціалізованого дискурсу, ситуації спілкування, концептуальних змін [6].

Починаючи з останніх десятиліть ХХ ст. термінологія значно наблизилася до лінгвістики загалом і до лексикології зокрема. Основною метою стала не стандартизація, а опис спеціалізованого дискурсу. На сучасному етапі розвитку спеціалісти вже визнають полісемію або синонімію як достатньо прийнятні характеристики терміна. Також смисл терміна може зазнавати впливу контексту його вживання [8].

Зрозуміло, що моносемія лежить в основі творення терміна, вона виправдана прагненням до уникнення двозначності (незрозумілості) в комунікації між спеціалістами. Проте аналіз функціонування термінів у дискурсі призводить до констатації, що ідеальна модель терміна зазнає порушень. Терміни, як і загальнонавчальні слова, тяжіють до полісемії починаючи з моменту свого включення в дискурс. Це явище має місце навіть у межах однієї сфери вжитку терміна, наприклад *la direction* водночас є органом управління та процесом управління.

Подібні порушення традиційної схеми трапляються й у системі «одне поняття – один термін». Частими є ситуації, коли один термін вважають основним для вираження поняття, а ще декілька – визнаними синонімами. Здебільшого в термінології використовують один з аспектів синонімії, так звану «референтну синонімію», за якої дві або більше лінгвістичних одиниць є синонімами, якщо вони відсилають до одного поняття і через це поняття до одного об'єкта. Тобто синонімія існує в теорії позначення (називання), а не в теорії смислу (значення) [5, с. 111–112].

З погляду деяких дослідників синонімія свідчить про певну неуніфікованість терміносистеми [1], адже синонімію вважають властивою терміносистемі в період становлення. Причинами появи синонімів може бути розвиток внутрішніх мовних ресурсів, історичні зміни в термінологічній лексиці, пошук більш відповідного терміна у зв'язку з уточненням, розширенням або звуженням певного поняття, зміни в законодавстві. Найменш схильними до синонімії дослідники вважають терміносистеми точних наук.

Запозичення з інших мов (на сучасному етапі – з англійської) також можуть слугувати джерелом виникнення синонімів: *logiciel éducatif* (m.) – *educational software, formation en ligne* (f.) – *on-line training*. Із цим типом синонімів активно борються Французька академія, Комісія зі збагачення французької мови та інші офіційні установи. Вони мають на меті поширення французької мови та збереження її чистоти й через законодавчі акти та урядові документи рекомендують уживати тільки французькі терміни.

Синонімія може носити частковий характер, бути неабсолютною:

1) *éducatrice* (f.) – *enseignante* (f.) – *formatrice* (f.) – *maîtresse* (f.): *éducatrice* – вихователька, *formatrice* – тренерка, інструкторка, *maîtresse* – шкільна вчителька, зокрема вчителька початкових класів, *enseignante* – вчителька середньої школи;

2) *système éducatif* (m.) – *système d'éducation* – система освіти. Перший термін (за термінологією ЮНЕСКО) відповідає формальному навчання населення, а другий означає окрему систему освіти (Франції, Квебека, Швейцарії);

3) *pilotage* (m.) (більш загальний, нейтральний термін) – *direction* (f.) – *gouvernance* (f.) – *management* (m.) – управління, керування (належать до структур із більш чіткою ієрархією). Терміни *gouvernance* та *management* узагалі не мали відношення до освіти та прийшли зі сфери ділової мови;

4) *abandon scolaire* (m.) (більш загальний термін, означає «покинути школу, колеж, університет») – *décrochage scolaire* (m.) (більш вузький термін, означає «покинути заклад середньої освіти») – *abandon des études* (вживається для тих, хто завчасно покидає навчання, і для тих, хто закінчив програму, але не отримав відповідної кваліфікації) – *abandon en cours d'études – sortie précoce (prématurée)* (f.) *du système éducatif* – тимчасове або остаточне перебивання навчання [7, с. 63].

Досить поширеним явищем можна вважати тимчасову синонімію, що виникає у разі заміни одного терміна іншим, більш новим і відповідним. Деякий час старий і новий терміни використовують паралельно, доки всі спеціалісти не ознайомляться зі змінами й не звикнуть до них. Серед прикладів тимчасової синонімії в терміносистемі французької освіти можна назвати такі:

1) *lycée d'enseignement professionnel* (m.) – *lycée professionnel* – ліцей професійної освіти (професійний ліцей). Другий термін замінив перший у 1985 р.;

2) *Ecole nationale de perfectionnement* (f.) – Національна школа оздоровлення – *Etablissement régional d'enseignement adapté* (m.) – регіональний заклад адаптованої освіти;

3) *logiciel éducatif* (m.) – *logiciel pédagogique* (існував до 2007 р.) – програмне забезпечення для допомоги у засвоєнні знань і набутті компетентностей. Нині маємо справу з новою парою синонімів *logiciel éducatif* – *logiciel d'enseignement*.

Окремим підвидом термінологічної синонімії є абсолютні синоніми, що розрізняються тільки вживанням у повній чи скороченій формі:

1) *diplôme de licence* (m.) – *licence* (m.) – диплом ліцензіата (три роки після бакалавра);

2) *cours en ligne ouvert à tous* (m.) – *cours en ligne* – загальнодоступний онлайн-курс. До цієї пари існує ще один синонім – *cours en ligne ouvert massivement*.

Антонімія є, безперечно, визнаним явищем у термінології й сприймається дослідниками як «позитивний» (порівняно із синонімією) елемент утворення терміносистеми. Проблема антонімії та предмета її дослідження є дуже давньою. Ще Аристотель у процесі закладання основ своїх філософських концепцій звертався до опозицій, що реалізуються у «змаганні» протилежних слів. Проте погляди на антонімію як на одну з найактуальніших підсистем мови, класифікація антонімів й досі не мають загально визнаного всіма науковцями спільного напрямку [3, с. 80].

Підходи до визначення й аналізу термінів-антонімів також продовжують змінюватися у зв'язку з розвитком та змінами в лінгвістиці загалом й у термінології зокрема. У сучасному розумінні антонімії віддають перевагу поняттю протиставлення (l'opposition), яке одночасно із запереченням включає певну «спільність» термінів, їхню приналежність до однієї сфери. Висувають гіпотезу, що антонімія є особливим випадком співгіпонімічних відношень (la relation de co-hyponymie): щоб бути антонімами, термінам треба мати спільний гіперонім (на одному рівні) [2]. За загальними ознаками дослідники виокремлюють три типи антонімічних відношень:

1) антонімія в прямому значенні (l'antonymie stricte, scalaire), найбільш поширений тип, який передбачає градуальні опозиції: *éducation formelle* (f.) – *éducation informelle* (існує також проміжний варіант *éducation non-formelle*); *évaluation formative* (f.) – формативне оцінювання – *évaluation sommative* – сумарне оцінювання (МКР, іспит); *évaluation formative* – *évaluation certificative* (підсумкове, часто публічне, оцінювання, що закінчується врученням атестату, диплому);

2) антонімія зі значенням комплементарності (la complémentarité), яка саме й включає значення заперечення: *littérisme* (m.) (з абсолютним синонімом *letrisme* (m.)) – здатність читати простий текст, розуміючи його, використовувати й повідомляти інформацію, подану письмово – *illettrisme* (m.); *délivrance d'un diplôme* (f.) – видача диплома – *détention d'un diplôme* (f.) – позбавлення диплома; *cours en ligne ouvert à tous* (m.) – загальнодоступний онлайн-курс – *cours en ligne d'accès restreint* – онлайн-курс обмеженого доступу; *décrochage scolaire* (m.) – припинення навчання в закладі середньої освіти – *raccrochage scolaire* (m.) – поновлення в навчанні;

3) антонімія зі значенням взаємоспрямованості (la réciprocity), коли суб'єкт однієї дії є об'єктом іншої [4]: *enseigner* – *apprendre*.

Пару дієслів *enseigner* – *apprendre* та похідних від них іменників *enseignement* – *apprentissage* варто розглянути більш детально. Дієслово *enseigner* є синонімом *apprendre* у значенні *apprendre qch à qn* – викладати (навчати). Але в контексті *apprendre qch* це дієслово означає «учити щось (самому)», і в такому разі означені дієслова стають антонімами зі значенням взаємоспрямованості. Відповідно, іменники *enseignement* і *apprentissage* є контекстуальними синонімами в ряду слів *éducation* (f.) – *formation* (f.) – *apprentissage* (m.) – *enseignement* (m.) –

instruction (f.). Разом із тим *enseignement* – це діяльність учителя/викладача, тоді як *apprentissage* – це діяльність учня, їх нерідко протиставляють, як і терміни *enseignant* – *apprenant*. Таким чином, ми маємо справу із взаємопрямованими антонімами. Подібну ситуацію спостерігаємо й в українській мові щодо вживання термінів «вчити» та «навчати».

Явище омонімії також відіграє свою роль у формуванні французької терміносистеми освіти, хоча його прояви є достатньо обмеженими в термінології. У загальному плані французька мова є більш схильною до омонімії, ніж українська, особливо до часткової омонімії. Дослідники доходять висновку, що у французькій мові короткі слова частіше утворюють омонімічні пари або групи, ніж довгі. У термінології омонімії здебільшого є результатом «переміщення» терміна з однієї терміносистеми до іншої, а також результатом термінологізації загальнонавчаних слів: 1. *crédit* (m.): а) повага, б) грошовий кредит, с) навчальний кредит; 2. *discipline* (f.): а) предмет, б) дисципліна; *classe* (f.): а) навчальний рік, б) сукупність учнів, с) місце для проведення занять; *éducation* (f.): а) освіта та розвиток людини, б) розвиток якоїсь здібності, органу. Як синонім до останнього значення вживається термін *exercice* (m.).

Найчастіше явище омонімії трапляється в системі термінів-аббревіатур: *CE* – *Comité d'éducation* (m.) або *Conseil d'école* (m.), *UE* – *Union européenne* (f.) або *Unité d'enseignement* (f.). Для запобігання термінологічній плутанині, що може виникнути під час уживання аббревіатур, у найбільш важливих офіційних документах, пов'язаних із французької системою освіти (наприклад, в Освітньому кодексі), терміни вживаються тільки в повній формі.

Абревіатури-омоніми, як і загальнонавчани слова-омоніми, можуть поділятися на підвиди. Наприклад, серед акронімів іноді мають місце омофони: *Sivis* (*Système d'information et de vigilance sur la sécurité scolaire*, m.) – система інформування та спостереження за шкільною безпекою та *Civis* (*Contrat d'insertion dans la vie sociale*, m.) – договір соціальної адаптації.

Пароніми, що за загальним, найбільш спрощеним визначенням є словами, які мають майже однакову вимову, але не є омонімами, поділяються на декілька самостійних типів. Найбільш поширеними є паронимазії – схожі за звучанням слова, які не мають нічого спільного за змістом. Окрім того, існують ще часткові пароніми, які є результатом вирівнювання (атракції) за аналогією з іншим словом, та штучні вирази, сформовані в результаті

впливу одного виразу на зміст іншого. Основними проблемами існування паронімів у термінології є проблема змісту, плутанина та неадекватність вживання слів, хоча іноді змістовий нюанс і не є значним.

Наведемо деякі приклади термінів-паронімів, які активно вживають у французькій терміносистемі освіти:

1) *compétent* (компетентний) – *compétentiel* (компетентнісний);

2) *scolarité* (f.) (шкільне навчання, тривалість навчання) – *scolarisation* (f.) – шкільне навчання, дія навчання дітей у школі. Із цією парою термінів пов'язані інші, які також треба чітко розрізняти за семантикою: *frais de scolarité* (m.pl.) – плата за навчання, але *taux de scolarisation* (m.) – показник зарахування, кількість учнів;

3) *communicatif* (комунікативний) – *communicationnel* (комунікаційний);

4) *éducatif* (освітній, навчальний) – *éducatif* (той, що стосується освіти, має відношення до освіти).

Висновки і пропозиції. У сучасних дослідженнях у галузі термінології французької мови термінологічну лексику сприймають, як і лексичний склад мови взагалі, у вигляді системи, де лексеми та їхні значення залучені до утворення мережі взаємозумовлених зв'язків. Аспекти прояву цих системних зв'язків є певними феноменами, навколо яких організовані базові лексико-семантичні мікросистеми мови: полісемія, синонімія, антонімія. Але попри всі зміни, що відбулися в загальній теорії термінології за останні десятиріччя, питання нормалізації та перекладу (відтворення) термінів посідають важливе місце в дослідженнях термінологів. Стандартизація є реальністю, яка має щонайменше два рівні. Французька мова, як і більшість інших мов, змушена підтримувати певний порядок у термінологічній номенклатурі. Крім того, термінологія передбачає певний суспільний контроль, без якого терміни втратили б можливість функціонувати як професійна лексика. Цей контроль, що здійснюється індивідом або групою, які пов'язані з певною спільнотою, сприяє тому, що термін може залишатися в кожній ситуації свого вживання достатньо чітким (якщо й не повністю моносемічним), щоб функціонувати як термін, зміст якого спеціалісти розумітимуть однаково. Можна стверджувати, що в конкретній ситуації спілкування спостерігається відсутність двозначності терміна навіть тоді, коли йому властива полісемія або він є членом синонімічного ряду.

У сучасному світі, де спілкування та обмін інформацією перебувають у центрі діяльності людей, потреба у «послугах» термінології стає все більш відчутною. Необхідність чіткого розуміння термінів у кожному їх конкретному вживанні представниками різних галузевих та мовних

спільнот, прагнення до гармонізації або навіть уніфікації систем освіти (і, відповідно, терміно-систем) країн європейського простору роблять подальші розвідки в напрямі загальнотеоретичного та лексикографічного аналізу термінів сфери освіти суголосними часові.

Список літератури:

1. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство : підручник. Львів : Світ, 1994. 216 с.
2. Amsili P. L'antonymie en terminologie : quelques remarques. 2003 [E-resource]. URL : <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00009275/document>.
3. Cuciuc N. L'antonymie privative dans le français juridique. *Buletinul Stiintific al Universitatii Mihail Kogalniceanu*. 19/2010. № 1. P. 80–95.
4. Gutu A. Aspect systémique et fonctionnel des antonymes. Chisinau : ULIM, 2005. 120 p.
5. Le sens en terminologie / Sous la direction de Henri Béjoint, Philippe Thoiron. Lyon : Presses Universitaires de Lyon, 2000. 281 p.
6. Rey A. La terminologie: noms et notions. 2e édition. Paris : PUF, 1992. 127 p.
7. Terminology of European Education and Training Policy. Second edition / James J. Calleja. Luxembourg: Publications office of the European Union, 2014. 338 p.
8. Thoiron P., Béjoint H. La terminologie, une question de termes? *Meta*, 55 (1), 2010. P. 105–118. URL : <https://doi.org/10.7202/039605ar>.

Borysov V. A. LEXICO-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF THE TERM: ISSUES OF TERMINOLOGICAL NOMENCLATURE STANDARDISATION IN FRENCH EDUCATION DISCOURSE

Modern terminology is dynamic, and it undergoes changes due to intralingual and extralingual factors. Changes take place in terminology as a science, in terminologies of different languages, and correspondingly in terminological systems. The general theory of terminology lies in the domains of linguistics, logics, ontology, computer science. It is based on concepts, their characteristics, and the search for the linguistic presentation of these concepts – the term. In terms of traditional terminology, the term can be contrasted to the word: the term is characterized by monosemy, unambiguity, precise definition, and single referent, thus making a kind of a label for defining an object. Monosemy is the basis for terms creation, it is justified by the necessity to avoid ambiguity in professional communication. Since the end of the twentieth century new trends in terminology have become relevant: socio-terminology, textual terminology, socio-cognitive direction, communicative terminology theory. In modern studies of French terminology, terminological vocabulary is perceived as a system where lexemes and their meanings are involved in the formation of a system of interconnected relationships. Aspects of manifestation of these systemic connections are certain phenomena around which basic lexical-semantic microsystems of the language are organized: polysemy, synonymy, antonymy. The analysis of terms functioning in education discourse leads to the fact that the above mentioned aim is not always achieved. Terms tend to be polysemic from the moment of their inclusion in discourse. But despite all the changes that have taken place in the general theory of terminology over the last decades, the issue of terms normalization and standardization are topical for the terminological nomenclature in the field of education.

Key words: education discourse, term, terminology, monosemy, polysemy, synonymy, antonymy.

Косович О. В.

Тернопольський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ПРОБЛЕМЫ ТИПОЛОГИИ ЛЕКСИЧЕСКИХ ГИБРИДОВ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

У статті розглянуті типології гібридних утворень відповідно до різних критеріїв. Розмежування гібрида в лексичному плані може служити відправним моментом для представлення типології гібридів залежно від різних критеріїв, як-от способи породження, морфологічна будова, характеристики в неологічному плані тощо. Широкі можливості щодо аналізу процесів гібридизації відкриваються і з погляду соціолінгвістики, статистики, нормативних мовних стандартів, діячності тощо (категорії гібридних утворень у тимчасовому плані, категорії соціолектів, які вирізняються високою частотністю гібридних новотворів, сучасна активність греко-латинської та англо-американської гібридизації, гібридна неологія з погляду нормативних настанов мови тощо).

Дослідження гібридних лексем у морфологічному та лексичному планах зосереджено передусім на виявленні параметрів, які уможливають розмежування даного феномену та диференціацію його з-поміж аналогічних мовних явищ. Деякі науковці зазвичай розрізняють дві категорії лексичних одиниць у дериваційному плані: гібриди й адаптовані запозичення. Безперечно, гібрид є видом запозиченої лексеми, проте вважаємо, що ці два типи базуються на різних дериваційних механізмах, отже, мають відрізнятися один від одного.

З огляду на всі аспекти утворення гібридів, зокрема і фактичний матеріал, у статті ми використовуємо таке визначення цього терміна: гібрид – це твірне, складнотвірне або складне слово мови, що складається зі словотвірних елементів (основ і афіксів) різної етимології.

Гібридизація є природним процесом безперервного контакту мов. Мови, немов би «притираються» та пристосовуються одна до одної, отже, відбувається запозичення одиниць, компонентів, елементів однієї мови в іншій. Кількість гібридів у французькому словниковому складі є суттєвою на відміну від інших мовних вокабулярів. Як свідчить наукова розвідка, міксування в гібридних лексемах різноманітне: корінні суфікси здатні поєднуватися з коренями, що запозичуються, і, навпаки, наявні в мові

корені – із запозиченими афіксами. Отже, в тій самій лексемі можуть водночас «співіснувати» корінні та запозичені афікси.

Ключові слова: французька мова, гібрид, лексичний гібрид, гібридна неологія, гібридність, запозичення, типи гібридів, конфікс, афікс.

Постановка проблеми. Сегодня гибридная неология способствует обогащению лексики разных языковых регистров, особенно вокабуляра техноклассов, медиа и рекламы, а также словаря некоторых социолектов, например, языка молодежи. Однако в работах, посвященных проблемам лексикологии и словообразования, концепты гибридов и гибридизации являются нечеткими, даже двусмысленными: попытки анализа и классификации, которые до сих пор были фрагментарными, неполными, в основном ограничиваются изучением структурального, классического типа гибрида во французском языке (конфигуральный гибрид). Будучи слишком привязанными к традиционному восприятию данного концепта, французские лингвисты редко принимают во внимание динамичный и сменный характер феномена

гибридизации, следовательно, нет теории изучения гибридной неологии, а также четкой типологии гибридных образований.

Анализ последних исследований и публикаций. Процессы гибридизации широко изучаются исследователями-славистами, особенно гибридные образования украинского, польского и чешского языков (Н. Клименко, Е. Карпиловская, Л. Кислюк, 2008 г.; D. Buttler, 1986, 1990 гг.; J. Obara, 1986 г.; S. Warchoń, 1986 г.). Данные ученые считают, что «гибридизация способствует обогащению языка (его понятийного поля) и укрепляет его жизнестойкость, поскольку прокладывает пути для формирования новых устойчивых связей между семантикой отдельных слов, их словообразовательных и лексических рядов и лексем смешанного гибридного типа, называющих новые

понятия и реалии» [1, с. 200]. Сегодня существуют различия в отношении этимологической природы, с одной стороны, украинского, польского или чешского языка и, с другой стороны, французского, различия, которые частично оправдывают данное методологическое несовпадение.

Постановка задания. В статье предоставлена типология гибридных образований, а также дифференциация понятия «гибрид». Описаны разные точки зрения на проблему гибридизации, что расширяет понятие гибрида за пределы его классического значения (особенно конфиксальных образований).

Изложение основного материала. Гибридная неология принимает различные морфемные схемы. Кроме классических гибридов греко-латинского происхождения, сегодня активно создаются неологизмы-гибриды, особенно при помощи англо-американских элементов (*docu-soap, top-niveau*), и время от времени, с помощью элементов других языков, наблюдаем распространение процессов греко-латинской конфиксации, в частности, в научно-технической терминологии.

Результаты исследования позволяют утверждать, что гибриды являются неотъемлемой частью французского языка. Явление гибридизации, сопровождавшее французский язык на всех этапах его истории, продолжает развиваться и в современном языке, что подтверждается наличием гибридов и их образующих среди неологизмов. Это позволяет сделать вывод о том, что гибридизм является актуальным адаптационным механизмом ассимиляции иноязычного материала, характеризующего историческое развитие французского языка и современное словотворчество.

Представим несколько типологий в соответствии с разными критериями.

1. Морфологическая типология.

Это важнейшая классификация лексических гибридов, составленная в соответствии с различными типами морфологической организации.

1.1. Гибриды, созданные путем словосложения.

Словосложение, в широком смысле слова, предусматривает все традиционные образования, такие как синангии и сложные лексемы. Сюда мы также относим аббревиации и телескопизмы. Классификация, предложенная ниже, охватывает только регулярные типы, образования фантазийного, окказионального характера сюда не входят (*démmerdenzisch*):

– имя существительное + имя существительное: *gestalt-thérapie, médecine-ball*;

– имя существительное + прилагательное: *french cancan, clean-émail*;

– имя существительное + другая часть речи: *café Ludo, égo-training*;

– прилагательное + прилагательное: *sanctosépulcral, austro-prussien*;

– синангия: *harpon de spudding, toiture à sheds*;

– именная сложная лексема: *light emitting diode, amplificateur de public address*;

– телескопизмы: *Velourex (velours + rex), Incoloy (incolore + alloy)*;

– аббревиации: *FIV (fécondation in vitro), DNS (“Domaine Name Server”)*.

1.2. Гибриды, созданные с помощью конфиксации.

Среди всех морфологических типов гибридов эта классическая схема (в частности, частичная конфиксация) является, несомненно, самой продуктивной. Различаем гибриды как полностью конфиксальные (греко-латинские), частично конфиксальные (коренная основа, сочетающаяся с конфиксом, который размещается в начале или в конце), так и все виды конфиксальных расширений.

– полная конфиксация: *lactogène, aéroduc*;

– частичная конфиксация: *néoclassique, cancérologie*;

– расширение: *hypofifriophobie, fruidémérologue*.

1.3. Гибриды, созданные с помощью аффиксации.

По сравнению с предыдущим типом данные образования представляют меньше гибридных образований, их производительность является незначительной.

– гибридные префиксы: *hypercorrection, infrarouge*;

– гибридные суффиксы: *bronzing, tiray*.

1.4. Гибриды-обороты (гибридные выражения).

Характерные, в частности, для разговорной речи, данные гибриды делятся на два основных подтипа:

– глагольные выражения: *être croque-love, être low-tech*;

– адвербиальные выражения: *grosso merdo, what mille de temps*.

2. Гибриды, созданные с помощью деривационных средств, и гибриды-заимствования.

Гибриды могут быть образованы во французском языке или заимствованы из других языков. Гибриды, созданные с помощью деривационных средств, намного многочисленнее, чем созданные с помощью заимствования. Относительно второй

категории гибридов нужно различать два случая. Первая категория гибридов может образовываться в другом языке, не во французском. А французскому языку остается только их позаимствовать, ассимилируя данную категорию гибридов на разных уровнях, в частности, на графо-фонетическом. Так, существительное *monocle* не является гибридом, созданным с помощью деривационных средств в современном французском языке, это гибриды-заимствование из латинского языка: *mono* [s], греческий элемент + *oculus*, латинская основа. Лексема *automobile* имеет статус гибрида, созданного с помощью деривационных средств, только в языке, в котором она была создана (во французском), а в языках, которые ее заимствовали, является гибридом-заимствованием (*автомобіль* в украинском языке, например).

Несколько противоположный механизм наблюдаем в некоторых гибридах, образованных из заимствования, например *ventôse*. Как отмечает А. Леклерк [10, с. 310], данное слово является заимствованным из латинского языка и представлено уже в адаптированной форме. Его этимон *ventosus* не имеет статус гибрида.

Заимствование элемента *-ôse* является заметным по отношению к его эквиваленту *-eux* в лексеме *venteux*. Однако *nivôse* не является гибридом, поскольку оба его морфемные элементы принадлежат к сфере научных терминов, в отличие от их эквивалентов в лексеме *neigeux*.

3. Интерференционные и неинтерференционные гибриды.

Появление некоторых гибридов является результатом интерференции двух или более языков. Мы предлагаем их называть интерференционными гибридами, в отличие от неинтерференционных. Неинтерференционные гибриды традиционно относятся к деноминативным гибридам, а интерференционные гибриды охватывают большое количество ономастических образований.

Интерференционные гибриды ономастического типа (особенно топонимы) перманентно возникают в качестве географических наименований (так, англо-французский билингвизм в Луизиане в XVIII–XIX вв. породил многочисленные топонимические гибридные структуры, содержащие французский формант *-ville*, который присоединяется к английским существительным. Например: *Greenville, Nashville, Hopkinsville, Huntsville, Kirksville* и т.д. [14, с. 300]. И наоборот, интерференционные гибриды деноминативного типа являются обычно окказиональными неологиз-

мами и могут переходить границы нормы языка. Например, префиксальный гибриды *disconnecté* (вместо *déconnecté*) [9, с. 122].

Поскольку наша статья в основном касается неинтерференционных гибридов, мы представим только отдельные предположения относительно интерференционных гибридов.

Французские лингвисты изучают ономастические гибриды прежде всего с точки зрения диахронии (см.: E. Nègre, 1990 г.; H. Dorion, J. Poirier, 1975 г.; Hamon, 1992 г.).

Так, Э. Негр разделяет топонимические гибридные образования на гибридные деривативы (например, *Bugnières*: герм. *Bunno* + романский суффикс жен. р. мн. ч. *-arias*; *Bunn-arias [terras]*: *terres de Bunno*) и гибридные сложные слова (напр.: *Basemont*: герм. *Baso* + лат. *montem*) [12]. Изучение интерференционных гибридов, в традиционном варианте, не является совместимым с нашей теорией. Прежде всего потому, что оно является в основном диахроническим, в частности, относительно ономастических гибридов, кроме того, данный подход смешивает гибриды и ассимилированные заимствования на деривационном уровне.

4. Деноминативные гибриды и авторские гибриды.

В соответствии с функциями неологизмов можно разделить гибриды на два основных класса: гибриды деноминативные и авторские гибриды.

4.1. Деноминативные гибриды.

Это первая функция лексических гибридов. Созданные для названия новых понятий, используемых, в частности, в области техники и науки, эти гибриды заимствуют свои иноязычные форманты, прежде всего из латинского и греческого языков, с XVIII в., «одальживают» свои лексические ресурсы, что происходит и сегодня. В общем, речь идет о гибридах-интернационализмах, образованных в основном: а) как средство международного общения; б) для экономии и лаконичности, которые обеспечивает, в частности, их полностью или частично конфиксальная структура; в) для семантической точности (этот аспект подчеркивают, в частности, Д. Батлер и Д. Корбен [4; 7]. Для иллюстрации последнего пункта вспомним положение Д. Корбен, которая выделяет семантическую конкретизацию (особенно классифицируя функцию) отдельных неологизмов с формантом *savant* («архикомпонент», как называет автор), префиксальным или конфиксальным [7]. Именно этот формант выполняет

функцию классификатора, уточняя различные характеристики пространственной или временной (*transatlantique, exocentrique, intracrânien*), количественной оценки (*monosite, bipolaire, microampure, nanoseconde*) и другие.

4.2. Авторские гибриды.

Особенно заметны в литературе и в языке разных социолектов (разговорная речь, жаргон и т.д.), где они выполняют поэтические, сатирические, экспрессивные, игровые функции. Механизм их образования в основном состоит из сочетания стилистически и семантически противоположных элементов (*pluricon, trouillomutre, toilettologue*), элементов, которые, как правило, должны быть отделены [3; 4; 6; 11].

Как мы увидели выше, для некоторых авторов [2; 5] данная стиливая или семантическая гибридность является главным критерием для предоставления лексическим единицам статуса гибрида. Таким образом, этимологическая неоднородность, традиционный параметр лексической гибридности, не является релевантным критерием, такие образования не имеют ничего аномативного или гибридного. Итак, традиционные гибриды, как, например, *spectroscope*, являются, согласно положениям данных лингвистов, только негибридными сложными образованиями, поскольку оба элемента данной лексемы, отличающиеся в этимологическом плане, характеризуются одной стилистической или семантической контрастностью.

С точки зрения теории, согласно которой гибридикация основывается на деривационном механизме присоединения различных элементов, прямо заимствованных из одного или нескольких других языков, лексический гибрид – это специфический неологичный тип, сочетающий в себе черты, характеристики деривата (образующего слова) и заимствования. Данный подход позволяет дифференцировать это понятие от подобных концептов (особенно от заимствований, ассимилированных в деривационном плане), подтверждая то, что гибрид и ассимилированное заимствование являются двумя типами лексических новообразований, основанных на противоположных механизмах, следовательно, должны восприниматься в качестве двух разных понятий. Одновременно данная точка зрения расширяет понятие гибрида за пределы его классического значения (особенно конфиксальных).

Лексический гибрид – это скалярный концепт, категорийные границы которого иногда нечеткие, особенно в отношении суффиксальных гибридов

на основе французского языка и «латинизированного» элемента. Гибридная неология, как мы увидели выше, принимает различные морфемные схемы. Кроме классических гибридов греко-латинского происхождения, сегодня активно создаются неологизмы-гибриды с помощью, особенно, англо-американских элементов (*docu-soap, top-niveau*), и время от времени с помощью элементов других языков, что не мешает распространению процессов греко-латинской конфиксации, в частности, в научно-технической терминологии. Отметим, что среди различных структурных типов гибридов конфиксальная гибридикация остается самой продуктивной. Например, С. Керен [15] зарегистрировал 249 греко-латинских гибридов во французской медицинской терминологии. Также нужно подчеркнуть процесс частичной конфиксации, которая является очень продуктивной, особенно в языке средств массовой информации и рекламы. Подавляющее большинство данных авторских образований имеет окказиональный характер и композитную структуру [16]. Здесь различаем два структурных подтипа: конфиксальные элементы могут присоединяться к автономным коренным основаниям (*aéroville, multimodal, médiacratie, toilettologue, sartrophage, chocolatophilie*) либо к усеченным коренным основаниям (*publiphobe, télévore, europhile, écocide*). В «фантазийных», специально созданных с целью оригинальной рекламы и т.п., границы между конфиксацией и словосложением являются часто размытыми, нечеткими, сложная структура гибрида приобретает экзотический характер и отличается новизной референта.

В качестве примера приведем рекламный неологизм *lipo-action* (марка стирального порошка), в котором первый элемент, по характеристике лексической новизны (с греческого языка *lipos* – «жир»), теряет статус конфикса, по меньшей мере для среднестатистического говорящего. Другим примером данного «структурного экзотизма» является гибрид *Topkapil* (название косметического продукта), который морфологически идентифицируется с телескопизмом (*Topkapi* – название знаменитого султанского дворца в Стамбуле как символа роскоши + *capil*: латинизированный «фантазийный» аломорф от *capillus/cheveu* в латинском языке) и коннотативно имеет дополнительный гибридный формант (*top* – английский элемент, имеющий значение *превосходства, преимуществ*).

Среди аффиксальных гибридов самыми продуктивными являются те, которые имеют

префиксальную структуру (*subaigu, ultra-chic, anticorps, hypercorrect* и т.д.). Среди неклассических элементов активным гибридным суффиксом является английский *-ing*, который присоединяется к французским основам (*ramping, bronzing, frotting*). Другим активным формантом является *-av*, окончание, заимствованное из цыганского языка, которое присоединяется к французским основаниям и выполняет роль суффикса во французском языке (*pourav, couillav, tirav*). Другие иноязычные неклассические аффиксы наблюдаются не так часто (*overvitaminé, ordurissimo*).

Вывод и предложения. Таким образом, лексический гибрид – это скалярный концепт, категорийные границы которого являются иногда

нечеткими, особенно относительно суффиксальных гибридов на основе французского языка и «латинизированного» элемента. Гибридная неология, как мы увидели выше, принимает различные морфемные схемы. Кроме классических гибридов греко-латинского происхождения, сегодня активно создаются неологизмы-гибриды, особенно с англо-американскими элементами (*docu-soap, top-niveau*), время от времени и с помощью элементов других языков, что не мешает распространению процессов греко-латинской конфиксации, в частности, в научно-технической терминологии. Отметим, что среди различных структурных типов гибридов конфиксальная гибридизация остается самой продуктивной.

Список литературы:

1. Клименко Н., Карпіловська Є., Кислюк Л. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 335 с.
2. Veciri H. Néologismes “spécialisés” dans les médias et la vie quotidienne: aspects morphologiques et sémantiques. *Néologie lexicale. № 6*. GRIL, Université Paris 7. 1994. pp. 302–354.
3. Buttler D. Formacje hybrydalne w różnych okresach rozwoju i warstwach słownikowych polszczyzny. *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich*. Lublin : UMCS, 1986. S. 24–31.
4. Buttler D. Hybrydy w nowym słownictwie polskim. *Poradnik Językowy*. 1990. S. 145–150.
5. Cabré M. La terminologie. Théorie, méthode et applications. Armand Collin – Les Presses de l’Université d’Ottawa. Paris ; Ottawa, 1998. 322 p.
6. Cellard J., Rey A. Dictionnaire du français non-conventionnel. Paris, 1980. P. 287–290.
7. Corbin D. Morphologie dérivationnelle et structuration du lexique. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1987. 422 p.
8. Dorion H., Poirier J. Lexique des termes utiles à l’étude des noms de lieux. Québec : Presses de l’Université Laval, 1975. 162 p.
9. Forlot G. Variation lexicale et reconstruction sémantique en migration: le cas de Français expatriés en milieu anglo-canadien. *La Linguistique*. 1999. № 2 (35). P.113–126.
10. Leclercq H. Néologismes d’origine grecque et latine pendant la Révolution française. *Les études classiques*. 1989. № 57. P. 303–316.
11. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. München : Verlag C. H. Beck, 1969. 545 p.
12. Nègre E. Toponymie générale de la France. Genève : Librairie Droz, 1990. 668 p.
13. Obara J. Hybrydy i pyłkalki na tle innych jednostek językowych obcego i rodzimego pochodzenia. *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich*. Lublin : UMCS, 1986. S. 59–73.
14. Rudnyćkyj J. Names in contact: Canadian pattern. Henri Dorion, dir. Les noms de lieux et le contact des langues. Place Names and Language Contact. Québec : Presses de l’Université Laval, 1972. P. 293–301.
15. Quéirin S. Emploi de termes hybrides gréco-latins dans le langage médical. URL: <http://www.erudit.org/revue/meta/2001/v/n1/003886ar.html>.
16. Sablayrolles J.-F. La néologie en français contemporain: examen du concept et analyse de productions néologiques récentes. Paris : Honoré Champion, 2000. 588 p. P.178–180.
17. Warchoł S. O derywacji hybrydalnej. *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich*. Lublin : UMCS, 1986. P.107–122.

Kosovych O. V. TO THE ISSUE OF LEXICAL HYBRIDS’ TYPOLOGY IN THE FRENCH LANGUAGE

This article describes the typology of hybrid entities in accordance with different criteria. The distinction between the hybrid in the lexical plan can serve as a starting point for the proposal of a typology of hybrids depending on various criteria such as, the mechanisms of generation, morphological structure, neological functions and so on. Broad prospects for the study of this concept can also be opened at an angle of sociolinguistics, statistics, rules of language, diachrony, etc. (types of hybrids productivity over time, the types of sociolect,

characterized by the frequency increasing of hybrid structures, the current performance of the Greek-Latin and Anglo-American hybridization, hybrid neology from the point of view of the norms of language, etc.).

The study of hybrids in morphological-lexical plan primarily involves clarification of the criteria which allow to distinguish between this category and differentiate it among similar lexical units. Some authors often identify two types of lexical units in derivational terms: hybrids and adapted loan-words. Of course, a hybrid structure is a type of borrowing, but, in our opinion, these two categories are based on various relative derivational mechanisms, and, accordingly, must differ from each other.

Considering all aspects of the formation of hybrids, including the facts, in our work we use such definition of the term hybrid: so, hybrid is derivational, word-formative or complex word in the language, composed with the word-formative elements (stems and affixes) of different etymology. In our study, we consider the formation of hybrids and their place in the modern French language within the framework of neologization processes.

Hybridization is a natural result of the constant convergence of languages. Borrowing from each other certain units, elements, components, languages are adapting and adjusting to each other, acting alternately in the role of the source or the recipient. The number of hybrids in the French language greatly exceeds their availability in other languages. As the results show, the combination of hybrids may be different, indigenous affixes are able to be combined with borrowed roots and, on the contrary, roots existing in the language can combine with borrowed affixes, indigenous and borrowed affixes can simultaneously «coexist» in the same lexeme.

Key words: French language, hybrid, lexical hybrid, hybrid neology, hybridity, borrowing, types of hybrids, confix, affix.

Лаухіна І. С.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Паладьєва А. Ф.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ З ПРОПУЩЕНИМ ПРИСУДКОМ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У статті порушено проблему явища еліпсису в синтаксичних конструкціях сучасної французької мови, зокрема, увагу зосереджено на будові еліптичних речень із пропущеним предикативним дієсловом. З'ясовано, що еліпсис являє собою синтаксичну реалізацію лінгвістичної компресії, яка відображає загальну тенденцію до мовної економії в результаті скорочення структури мовної одиниці без зміни закладеної в ній інформації, що має системний характер і є стилістично немаркованою. Здійснення цього процесу відбувається як за умови опущення надлишкових елементів, так і завдяки їх заміні на менші за обсягом одиниці. Установлено, що еліптичні конструкції не тотожні неповним реченням і не обмежуються випадками зевгматичних опущень, оскільки зевгма є лише одним із різновидів еліпсису, за якої може бути опущений будь-який компонент з метою уникнути повтору. Основним критерієм еліптичності треба вважати існування в мові повного корелята скороченої конструкції, водночас допускається можливість її відновлення до повного варіанта за умови наявності попереднього або наступного контексту чи ситуації діалогічного мовлення у процесі комунікації.

У дослідженні розроблено типологію французьких еліптичних конструкцій, зокрема класифікацію речень із пропущеним дієсловом-предикатом, та проаналізовано їх основні моделі (зевгматичні й незевгматичні). Акцентовано на формально-семантичній організації та прагматичних характеристиках еліптичних речень: 1) граматичних ознаках пропущеного дієслова та його семантиці (перехідне/неперехідне, безособове, модальне, імператив, інфінітив, заперечне); 2) структурно-стилістичних ознаках синтаксичних конструкцій (питальні речення, підрядна порівняльна частина у складнопідрядному реченні, репліки діалогічного мовлення, синтаксична одиниця з авторським текстом і прямою мовою).

Зроблено висновок, що опущення присудка здебільшого представлене в зевгматичних моделях, у яких можливий пропуск дієслова-зв'язки, перехідного й неперехідного дієслів. У незевгматичних моделях часто пропускаються дієслова "etre", "avoir", модальні дієслова, імперативні та дієслова зі значенням мовлення в реченнях із прямою мовою.

Ключові слова: еліпсис, еліптичний, дієслово-предикат, зевгматичні/незевгматичні моделі.

Постановка проблеми. Питання про еліпсис є найбільш суперечливим у мовознавстві через неоднозначне розуміння цього лінгвістичного явища, різні підходи науковців до критеріїв еліптичності та класифікації еліптичних моделей. Це мовне явище стало об'єктом наукового аналізу ще з античних часів і викликало дискусії серед лінгвістів, які приводили до неоднозначних рішень. Спочатку еліпсис досліджувався лише як риторична фігура, коли мовознавці звернули увагу на використання в мовленні незавершених речень для досягнення певного стилістичного ефекту. Потім інтерес для вчених становив граматичний аспект феномену, і основний акцент у дослідженнях робився на відсутності структурних елементів,

обов'язкових у повному варіанті речення. Натепер ця проблема ще потребує комплексного детального дослідження, оскільки носії мови через стрімкий ритм життя, брак часу на безпосереднє повноцінне спілкування намагаються висловлюватися більш лаконічно, заощаджуючи мовні засоби, що притаманно саме різноманітним еліптичним структурам. Попри активне дослідження еліпсису, чимало питань нині залишаються дискусійними, тому актуальність статті зумовлена потребою цілісного й усебічного вивчення еліптичних конструкцій сучасної французької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема особливостей еліптичних конструкцій

висвітлювалася в роботах закордонних і вітчизняних мовознавців Н. Ісхакової, М. Зелікова, А. Ларькіної, Н. Підгірної, Ф. Брюно, Дж. Піса й інших. Лінгвісти пропонували різні визначення еліпсису, водночас глибоко був вивчений один із його різновидів – зевгма. За останнє десятиліття науковці неодноразово зверталися до питання формально-семантичної організації і прагматичних характеристик еліптичних речень, але не можна стверджувати, що це явище всебічно досліджене, оскільки нині немає повної класифікації еліптичних речень у сучасній французькій мові.

Постановка завдання. Статтю присвячено аналізу французьких синтаксичних конструкцій з еліпсисом дієслова-предиката. Мета наукової розвідки – розглянути класифікацію еліптичних моделей із пропущеним присудком та виявити їхню специфіку.

Виклад основного матеріалу. Відсутність чіткості у визначенні феномену еліпсису призвела до того, що в лінгвістів виникали суперечливі думки за зіставлення еліптичних і неповних речень. Так, Ф. Брюно вживав прикметники «неповний» і «еліптичний» як синоніми й отожднював поняття бездієслівного й еліптичного речень [5, с. 13]. Саме тому питання про еліпсис дієслова-предиката у французькій мові є одним із найбільш складних, оскільки необхідно розрізняти речення, у яких його відновлення вже неможливе (тобто йдеться про компресивні структури), і власне еліптичні [3, с. 102]. До перших належать односкладні номінативні речення [2, с. 87], тому ми розглянемо тільки моделі опущення дієслова-предиката у власне еліптичних реченнях.

І. Зевгматичні моделі.

Зевгма проявляється тоді, коли частини складного речення мають у своєму складі те саме дієслово, яке є в першому простому реченні й не повторюється у другому [4, с. 101]. Пропуск присудка характерний для таких конструкцій, у яких спостерігається синтаксичний паралелізм двох частин і здебільшого опускаються дієслова *être* й *avoir*: “*Sa bouche ūtait plus rouge, ses yeux (ūtaient) plus allongūs*” (F. Sagan). – «Її губи були більш червоними, розріз очей – (був) більш подовженим».

Однак необхідно зазначити, що в зевгматичних реченнях може бути опущене будь-яке дієслово, тому можна виділити такі їх моделі:

1) пропуск дієслова-зв'язки: “*C'est vrai que les yeux sont grands, la bouche (est) petite et les dents (sont) ravissantes*” (B. Groult). – «Це правда, що в неї великі очі, маленький ротик і чарівні зубки»;

2) пропуск перехідного дієслова: “*Que dois-je faire? s'impatiente-t-il. (Faire) ma valise ou bien (faire) ma priure?*” (Y. Khadra). – «Що я повинен робити? – нетерпляче спитав він. – Збирати валізи чи молитися?»;

3) пропуск неперехідного дієслова: “*Soncoeurs' ūtait remis a battre, ses poumons (s'ūtaient remis) a inhaler et a expirer del'air, unsouffledevie*” (M. Levy). – «Його серце знову стало битися, легені (стали) вдихати й видихати повітря, дихання життя».

Прикладами зевгматичних пропусків дієслова можна вважати неповні підрядні порівняльні частини складнопідрядного речення, які були детально проаналізовані Дж. Пісом [6], тому далі ми будемо опиратися на його класифікацію.

1. Опущення дієслова зі збереженням підмета:

а) підмета й прямого додатка: “*Elle [la fumūe] couvraitlesmurs encore debout, commelamer (couvre) unfondrocheux*”. – «Дим покривав уцілілі стіни, як море (покриває) скелясте дно»;

б) підмета й непрямого додатка чи обставини: “*La jeunesse, l'eland'en versagirent sur elle [l'armūe turque] comme ceux de Bonaparte (agirent) sur l'armūe d'Italie*”. – «Молодість, дух протиріччя подіяли на неї, як молодість і дух Бонапарта (подіяли) на армію Італії»;

в) підмета й підрядної частини умови: “*Mon frure a agi comme moi (j'aurais agi) si j'avais ūtū a sa place*”. – «Мій брат учинив, як я (би вчинив), якби був на його місці» [6, с. 287–285].

2. Опущення підмета й присудка зі збереженням додатка:

а) прямого додатка: “*Mon pure aimait Nietzsche plus que (il aimait) tout autre ūcrivain*”. – «Мій батько любив Ніцше більше, ніж (він любив) якого-небудь іншого письменника»;

б) непрямого додатка і обставини: “*Je te rencore son imagination, comme (jeter) sa tkte contre un mur, contre ces capitales de poussiere, de lianes, et de tours a visages, ūcrasūes sous les taches bleues des villes mortes?*” – «Покинути свою уяву, як битися головою об стіну проти цих запліюжених мегаполісів, ліан, баит, які мають обличчя, але розчавлених синюшними плямами померлих міст?»;

в) непрямого додатка й обставини: “*J'ucrois comme (je crois) a la lueur du phosphore*”. – «Я в це вірю, як (я вірю) у те, що фосфор світиться»;

г) підрядної частини умови: “*Vous allez t'ūcouter commesij' ūtais votre pere (comme vous t'ūcouteriezsi <...>)*”. – «Ви будете мене слухати, (як ви мене слухали б), якби я був вашим батьком» [6, с. 287–285].

3. Опущення дієслова й додатка з вираженим підметом:

а) прямого додатка: “*Rien ne me gène au tant que la renommée d’un paysage (me gène)*”. – «*Ніщо мене так не бентежить, як (бентежить) популярність краєвиду*»;

б) прямого й непрямого додатка чи обставини: “*C’est ce qui, presque autant que la curiosité (me rattache a la vie), me rattache encore a la vie*”. – «*Це те, що майже так само, як цікавість (змушує мене жити), змушує мене жити*»;

в) непрямого додатка чи обставини: “*Les peuples, autant que les individus (s’abêtissent dans la paresse), s’abêtissent dans la paresse*”. – «*Народи так само, як і окремі індивіди (тупіють у ледарстві), тупіють у ледарстві*» [6, с. 287–285].

У репліках-питаннях діалогів можливе опущення будь-якого дієслова, оскільки воно зрозуміле із ситуації:

- *Il aime la liberté.*
- *Et toi, (tu aimes) la tienne* (S. Beauvoir).
- *Vin aime la liberté.*
- *A tu (likes) ta?*

Відповіді *non* і *oui* припускають зєвгматичне опущення цілого речення:

- *Tu es amoureux en ce moment?*
- *Non.*
- *Pourquoi?*
- *Personne ne t’inspire.*
- *La te manque?*
- *Non, l’amour c’est des ennuis* (A. Nothomb).
- *Tu es amoureux?*
- *Non (я не закохана).*
- *Чому?*
- *Niemandem interessiert.*
- *Dir das?*
- *Non, l’amour c’est des ennuis* (A. Nothomb).
- *Tu es amoureux?*
- *Non (я не закохана).*
- *Чому?*
- *Niemandem interessiert.*
- *Dir das?*

Отже, стає зрозумілим, що зєвгматичного опущення зазнають будь-які дієслова незалежно від їх семантики і граматичної форми.

II. Незєвгматичні моделі.

Тут можна виділити такі моделі: опущення дієслів *avoir* і *être* в ролі смислових і допоміжних, модальних дієслів, інфінітивів, дієслів в імперативі й опущення дієслів зі значенням мовлення в реченнях із прямою мовою.

1. Опущення дієслів *avoir* і *être*.

1.1. Опущення частини аналітичного присудка з підметом абстрактної семантики *c’est*: “*Le téléphone sonna. C’était sa mère. (C’était) Curieux: elle téléphonait toujours dans les moments où elle avait besoin d’être amenée a l’ordre*” (J. Rouart). – «*Подзвонив телефон. Це була його*

мати. (Це) цікаво: вона дзвонила завжди тоді, коли їй потрібно було прийти до тям».

Підтвердженням частотності такого опущення може слугувати відновлення повної фрази в наведеному контексті, яке не становить жодних труднощів: “*Comment faites-vous? – ai-je dit. L’habitude, a-t-elle murmuré. Vivre, vous savez, Vincent, c’est une habitude*” (R. Ducharme). – «*Як ви так можете? – запитав я. Звичка, – прошепотіла вона. – Знаєте, Вінсенте, життя – це звичка*».

У безособових реченнях може опускатися частина предиката *il est*: “*Tu as raison. (Il est) Inutile de se faire des soucis*” (N. Buron). – «*Ти маєш рацію. Не варто непокоїтися*».

1.2. Опущення частини предиката з підметом конкретної семантики (нечисленні випадки): “*Zofia poussa la porte de sa chambre.*

– *(Tues) Juste a temps, dit-elle en déposant un bouquet de pivoines sur la table de nuit*” (M. Levy). – «*Зоф’я відчинила двері спальні*».

– *(Tu) yeras vite, – сказала вона, поклавши букет півоній на нічний столик*».

У розмовному мовленні деякі такі еліптичні звороти (із пропуском підмета і присудка) стають нормою:

- *(Tues) Content d’être de retour? – disait Jean.*
- *Trus. Et toi, zava?* (F. Sagan).
- *Tu radis retourner? – dit Jean.*
- *Du tout. A quel point?*

1.3. Найменш характерним для французької мови є пропуск дієслова-зв’язки у складеному іменному присудку, який можливий тільки в розмовному мовленні: “*Je ne croirai plus jamais, un homme! Tous (sont) des salauds*” (N. Buron). – «*Я не повірю більше жодному чоловікові! Усі сволота!*»

1.4. Дієслово *avoir* здебільшого опускається в безособовому предикаті *il y a*: “*(Il y a) de la barbaque partout, les doigts coincés dans les essieux*” (D. Pennac). – «*Повсюди м’ясо, пальці, які застрягли між осей*».

Найбільш частотними тут є моделі із заперечною модальністю: “*La rue autour de nous me semble soudain déserte: (il n’y a) ni bruit, ni passant, seulement elle et moi marchant a l’encontre l’unde Pautre*” (M. Gallo). – «*Вулиця навколо нас раптом здалася мені пустельною: (нема) ні шуму, ні перехожих, тільки я і вона, які йдуть назустріч один одному*».

Також у питальних фразах у діалозі:

- *Deux îcoles, une usine, un pont.*
- *(Est-ce qu’il y a) Pertes humaines?* (Y. Khadra).
- *Deux écoles, un usine, un pont.*
- *(C) Людські жертви?*

Конструкція *il y a* може повністю опускатися в реченнях на кшталт “*Il y a de quoi faire l'enfer*” (С. О'Connell). – «Є від чого вжахнутися». Навіть у програмах новин на телебаченні, у текстах яких переважають повні фрази, ведучі дозволяють собі скорочені висловлювання: “<...> *de quoi énerver le gouvernement irakien*” – «<...> іракському урядові є через що хвилюватися».

1.5. У питальних реченнях можливий ситуативний еліпсис дієслова *avoir*: “(Vous avez) *Des amants? En dehors de moi, je veux dire*” (А. Launay). – «У вас є коханці? Крім мене, я маю на увазі?».

1.6. Останнім часом стають поширеними еліптичні відповіді із пропуском дієслова *avoir* у складі дієслівного присудка минулого часу:

- *Ce type a l'air gentil comme tout.*
- *Comme un crocodile devant un filet mignon.*
- *Tu le connais?*
- *(Je ne l'ai) Jamais vu* (М. Levy).
- *Цей тип дуже милий.*
- *Як крокодил перед яловичою вирізкою.*
- *Ти його знаєш?*
- *(Я його) ніколи не бачила.*

1.7. У деяких репліках-відповідях діалогічних єдностей дієслово *avoir* опускається настільки часто, що повні кореляти вже практично не використовуються: “*Vous savez ce qu'il s'est passé? – (Je n'ai) aucune idée*”. – «Ви знаєте, що відбулося? – (Не маю) ні найменшого уявлення».

Отже, дієслова *être* й *avoir* здебільшого опускаються в еліптичних реченнях із підметом абстрактної семантики, у питальних реченнях, у репліках-відповідях діалогів, водночас інші моделі також мають свою нішу в мові й у подальшому можуть перейти до групи стійких.

2. Опущення модальних дієслів.

Опущення модального дієслова може спостерігатися як у питаннях-відповідях діалогів, так і в окремих синтаксичних одиницях.

2.1. Дієслово *vouloir* здебільшого опускається в питальних реченнях. Так, у літаку стюардеса традиційно пропонує пасажирам: “*Du thé? du café? du jus?*” – «Чаю? кави? соку?». Очевидно, що мається на увазі дієслово *vouloir*: “*Voulez-vous du thé?*” – «Ви бажаєте чаю?» тощо.

2.2. Дієслово *pouvoir* здебільшого реалізується в інфінітивних моделях: “*Aqui (je peux) confier ce secret? On (peut-on) manger?*” (М. Druon) – «Кому (я можу) довірити цю таємницю? Де (можна) поїсти?».

2.3. Дієслово *devoir* може опускатися як у питальних, так і у стверджувальних реченнях:

“*C'est Pierre qui a raison. Pourquoi montrer sa faiblesse?(doit-il)*” (А. Gavalda).

Значимо, що конструкції з опущеним модальним дієсловом майже завжди містять інфінітив, оскільки в дієслівному присудку опускається не основне, а допоміжне дієслово. Відновлення таких структур до повних є очевидним, що часто відображається в перекладі: «Чому він повинен показувати свою слабкість?» (хоча можливий інший варіант перекладу з опущеною частиною предиката («Навіщо показувати свою слабкість?»)). В інших випадках опущення вже не відчувається мовцями і під час перекладу не відображається: “*Je ne savais pas comment (je dois) réagir a ces mots*”. – «Я не знав, як реагувати на ці слова».

2.4. У французькій мові опущення *il faut* можливе в реченнях, зміст яких відновлюється з контексту: “*Voir un médecin. Il fallait voir un médecin*” (F. Morel). – «Лікаря. Треба було викликати лікаря».

2.5. Опущення присудка після модального дієслова трапляється рідше. Відновлення до повної конструкції можливе за допомогою попереднього контексту:

- *Za sent le neuf, – dit Maxim.*
- *J'ai refait la chambre pour vous.*
- *Il ne fallait pas* (F. Giesbert).
- *Пахне фарбою, – сказав Максим.*
- *Я відремонтував кімнату для вас.*
- *Не варто (цього робити).*

3. Інфінітивні речення.

У французькій мові серед безпосередньо еліптичних моделей інфінітивних речень можна виділити такі:

1) зєвгматичні моделі в репліках-відповідях діалогу на кшталт:

- *Qu'est-ce que tu veux?*
- *Manger.*
- *Чого ти хочеш?*
- *Їсти;*

2) афективно-заперечні моделі (відновлення можливе завдяки безособовому дієслову *il y a*): (*Il n'y a) Rien a dire!*; (*Il n'y a) Rien a faire*;

3) моделі розповідного інфінітива: “*Et l'insolente Mylune Farmer de chanter a la radio: “Si je dois tomber de haut, que machute soit lente”*” (F. Veigbeder). – «І зухвала Мілен Фармер співає по радіо: «Якщо я повинна упасти з висоти, нехай моє падіння буде повільним»;

4) моделі полемічного інфінітива:

- *Tu veux me laisser?*
- *(Est-ce que je peux) te laisser?*

– *Tu хочеш мене залишити?*

– *Залишити тебе?*

5) моделі безособових речень: “*Ah, madame Patinot, quel mois de juin! (il y a) De quoi fondre!*” (С. Izner) – «А, мадам Патіно, який червень! Розплавитися можна!»;

6) моделі з опущеним модальним дієсловом: “*Deux mots étaient rudiés sur la carte de correspondance: “(je veux) Vous revoir”, ils étaient signés “Arthur”*” (С. Izner). – «На поштовій картці було написано два слова: «Побачити вас знову», і підпис – «Артур».

4. Еліпсис дієслів в імперативі.

У реченнях імперативного типу можна припустити наявність дієслова, якщо існує повний варіант спонукальних речень: “*Qu’y a-t-il? (Sortez) Dehors! Elle est morte*”. – «Що там? (Вийдіть) Геть! Вона померла!»; “*Ecartez-vous! (Faites) Place!*” – «Позступіться! Місце!»; “*Del’air! Donnez-lui de Pair!*” “*Donnez-lui de Pair*» «Повітря! Дайте йому повітря!»; “*Vite, vite. Antoine, (viens) avec moi!*” (С. Izner) – «Швидко, швидко! Антуане, за мною!».

5. Еліпсис дієслів зі значенням мовлення в реченнях із прямою мовою та словами автора.

Детальне дослідження таких речень із пропуском дієслова-предиката зі значенням мовлення у французькій мові проведено в роботі Н. Ісхакової [1]. Автор виділяє чотири види введення прямої мови (А – слова автора, П – пряма мова):

1) препозитивний (А + П): “*Elle: J’ai envie d’être jolie*”. – «Вона (сказала): Я хочу бути гарною»;

2) з обрамленням (А + П + А): “*Il fuma. – Et vous voulez quoi, finalement? – S’assit sur la chaise et feuilleta le dossier*”. – «Він закурих. – І чого ви хочете? – Потім сів на стілець і став гортати досьє»;

3) інтерпозитивний (П + А + П): “*Je vais passer le reste de la nuit, enfin, Maigret s’installait à côté de Jannin. Lourtine, derrière, fumait sa cigarette. – Et voilà, mes enfants*”. – «Я проведу тут залишок ночі, – нарешті Мегре влаштувався поряд із Жаннін. Луртин позаду курих цигарку. – Ось так, діти мої»;

4) постпозитивний (П + А):

– *Qu’est-ce qu’il t’arrive? Gilles eleva, s’adossant à la tête du lit.*

– *Що з тобою відбувається? – Жиль піднявся, прихилився до узголів’я ліжка* [1, с. 7].

Висновки і пропозиції. Еліпсис варто розглядати як конкретний прояв – структурну модель компресії, експліцироване в синтаксичній редукації будь-якого компонента речення-висловлення, яке допускає можливість його відновлення до повного варіанта, часто зумовленого наявністю попереднього чи наступного контексту або ситуацією діалогічного спілкування у процесі комунікації. Опущення присудка – досить поширене явище у французькому синтаксисі й здебільшого представлене в зевгматичних моделях, у яких спостерігається пропуск дієслова-зв’язки, перехідних і неперехідних дієслів. У незевгматичних моделях часто пропускаються дієслова *être*, *avoir*, модальні дієслова, імперативні та дієслова зі значенням мовлення в реченнях із прямою мовою.

У подальших перспективах дослідження актуальним є більш глибоке вивчення критеріїв еліптичності з метою відокремлення еліптичних конструкцій від неповних і односкладних речень; вивчення еліпсису інших складників речення; також заслуговує на увагу дослідження формально-семантичної організації еліптичних речень та їхніх прагматичних характеристик.

Список літератури:

1. Ісхакова Н. Неполные конструкции с прямой речью в современном французском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1991. 27 с.
2. Зеликов М. Компрессия как фактор структуры и функционирования иберо-романских языков : монография. Санкт-Петербург, 2005. 444 с.
3. Ларькина А. Эллипсис в современном французском языке : дис. ... канд. филол. наук. Архангельск, 2009. 175 с.
4. Підгірна Н. Різновиди лінгвістичної компресії у французькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 49. С. 99–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_49_32.
5. Brunot F. La pensée et la langue. 3 ed. Paris, 1936. 982 p.
6. Rees J. L’implication du verbedans les propositions comparatives. *Le français moderne*. 1954. № 4. P. 287–295.

Laukhina I. S., Paladieva A. F. SYNTACTIC CONSTRUCTIONS WITH A MISSED PREDICATE IN MODERN FRENCH

The article deals with the problem of the phenomenon of an ellipse in the syntactic constructions of modern French, in particular focusing on the construction of elliptical sentences with a missed predicative verb. It has been found out that an ellipse is a syntactic implementation of linguistic compression, which reflects the general tendency for linguistic savings as a result of the reduction of the structure of a linguistic unit without changing the information contained therein, which is systematic and stylistically unmarked. The implementation of this process occurs both by omitting the redundant elements and by replacing them with smaller units.

It is established that elliptical structures are not identical with incomplete sentences and are not limited to cases of zeugmatic omissions, since zeugm is only one of the varieties of ellipse, in which any component can be omitted in order to avoid repetition. The main criterion for ellipticity is the existence in the language of the full correlate of the truncated design, while allowing the possibility of its restoration to the full variant, provided there is a previous or subsequent context or situation of dialog speech in the communication process.

The study developed a typology of French elliptical constructions, in particular, the classification of sentences with a missed verb predicate, and analyzed their basic models (zeugmatic and non-zeugmatic). Emphasis is placed on the formal-semantic organization and pragmatic characteristics of elliptical sentences: 1) grammatical features of the missing verb and its semantics (transitive / intransitive, impersonal, modal, imperative, infinitive, negative); 2) structural and stylistic features of syntactic constructions (interrogative sentences, subordinate comparative part in a compound contract sentence, replicas of dialog speech, syntactic unit with the author's text and direct language).

It is concluded that the omission of the preposition is mostly represented in zeugmatic models in which the verb-conjugation, transitive and intransitive verbs may be omitted. In non-zeugmatic models, the verbs "etre", "avoir", modal verbs, imperative and verbs with the meaning of speech in sentences with direct speech are often missed.

Key words: *ellipse, elliptical, verb-predicate, zeugmatic/non-zeugmatic model.*

Popova N. M.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

LINGOCULTURAL SPECIFICITY OF INDEPENDENCE CONCEPT IN THE UKRAINIAN AND SPANISH LANGUAGE WORLDVIEWS

The article is devoted to the study of linguocultural peculiarities of the INDEPENDENCE concept in the modern language worldviews of Ukraine and Spain. Due to such linguistic methods as semantic and cognitive analysis, taking into account the methods of such related disciplines as cultural studies, sociology and psychology, applying the method of full field enumeration sampling, the means of concept's verbalization in both language worldviews as well as common and distinctive features of concept's nuclear element and cognitive characteristics were identified. Having used the obtained data, we managed to compare the conceptual, associative and axiological constituents of the investigated mental units in both worldviews. The analysis of the interpretation field has allowed revealing differences in Spaniards' and Ukrainians' concept perception, caused by different worldviews, mentalities, historical, cultural, social and political factors, as well as variations in these nations' language consciousness.

*It has been determined that the INDEPENDENCE concept has acquired specific features in Ukrainian and Spanish language cultures due to the great influence of extralinguistic factors. This fact is particularly evident in the distinct connotations of concept's verbalizers. Thus, the nuclear element of the Spanish INDEPENDENCE concept is characterized by a more personal nature, focusing on the individual and it is less subjected to globalized society's external influence, whereas in modern Ukrainian language culture it is mostly focused on a common national wealth and on Ukraine's position in the modern world. Negative cognitive features representation of the investigated concept in the Spanish worldview is based on lexemes having a common basis with the concept's verbalizer (*independencia – independentismo*), whereas in the Ukrainian language worldview the words *незалежність* and *сепаратизм* are antonyms.*

Key words: *culturally tagged concept, conceptual sphere, language worldviews, notional constituent, associative constituent, axiological constituent, connotation.*

Introduction. Various differences in national worldviews are able to provoke misunderstanding in intercultural communication. Despite the opinion that the concepts existing in different cultures can't be recognized as nationally tagged mental units, they change their universal features converting into culturally and socially determined concepts. Such differences were treated in scientific papers of A. Agibalova, C. Goddard, I. Holubovska, V. Karasyk, N. Med, A. Mussolff, S. Vorkachov and other linguists. Combining linguistic and cultural approach to the language study within cognitive linguistics methods has gained popularity in Eastern Europe and developed practically into a separate direction of cognitive linguistics – cognitive linguoculturology. This new approach differs from the linguocognitive conception by adding culturally specific features of peoples' thinking embedded in the national conceptual sphere and reflected in the language world view to the dichotomy “language – mentality”.

According to A. Balashova, the cognitive linguocultural approach examines the specifics of the national conceptual sphere from “culture

to language”, since the concepts contain rational, emotional and evaluative characteristics and, accordingly, they are culturally significant for particular people [1, c. 43]. This approach determines the concept as a basic cultural unit containing a notional, associative and value components, being dominated the last one.

The universal *INDEPENDENCE* concept, which is an importance basis for contemporary linguistic worldview, has been developing in Ukrainian and Spanish conceptual spheres for many centuries. It has been influenced by different types of consciousness, such as philosophical, religious, political, house holding, etcetera [6, c. 164], deriving from the universality and involving special ethnic and cultural components in its notion and value structure. This part of national Ukrainian and Spanish conceptual spheres has been actualized lately due to such event as the movement for independence in Catalonia in Spain and the annexation of Crimea and the war in the east of Ukraine.

The relevance of our research is determined by humanity scientists' deep interest in revealing

the most effective methods of collaboration among different countries and depressing different conflicts which could ruin the world. Meanwhile cognitive linguists, explaining differences among culturally-tagged concepts which have the same origin and are characterized by universal features, are trying to realize how human's consciousness and language interact. As the usage of language is the most relevant reflecting of conceptual sphere, the cognitive analysis of *INDEPENDENCE* concept in Ukrainian and Spanish worldviews allows comparing them and determining the most striking cultural differences of its notional and value constituents.

The **aim** of the scientific paper is to reveal differences in the investigated concept's elements in Ukrainian and Spanish worldviews, explaining their proceedings and facilitating translation process in order to eliminate misunderstanding between representations of Ukrainian and Spanish nations. Having been determined means of verbalization of *INDEPENDENCE* concept and its conceptual features in both languages, the comparative method gives us a possibility to compare universal and nationally-tagged elements of concept's nuclear and peripheral field.

Thus, our research **object** is *INDEPENDENCE* concept in Ukrainian and Spanish conceptual spheres, while the **subject** is its notional, associative and value component and its differences revealed in Ukrainian and Spanish language worldviews.

Methodology. The methodology of the investigation is based on the combination of cognitive and comparative linguistics methods altogether with method used in culturological studies, sociology and psychology. The quantitative analysis helps to select the most frequent language means of concept's verbalization. The semantic analysis allows to determine the lexicographic (encyclopedic) and psycholinguistic (sensory) content of language units which verbalize the concept. The cognitive interpretation of the semantic research results makes it possible to draw conclusions about mental entities by engaging cultural, historical and everyday information and is carried out by analyzing the interpretative field of the concept reflecting the attitude of a certain conceptual sphere representatives to concept's information and value content which is formed by the set of its cognitive features and turns into a certain type of knowledge, subjected to logical thinking and cognition operations in human's mind. The comparative analysis of obtained results reveals specific nationally tagged features, permitting to realize Ukrainians' and Spaniards' comprehension and acceptance

of the same concept and prove the fact that even universal concepts, appropriate to all nations in the world, can convert into culturally determined mental units having been transformed under certain circumstances and in an authentic cultural and social environment.

Journalistic articles, radio and TV comments and oratory essays related to present-day social and political situation in both countries have been chosen as an empirical basis for our research from Ukrainian and Spanish mass media, in order to apply contextual and interpretation analysis for revealing conceptual features in Ukrainian and Spanish lexicons, were used to determine the content of language units which verbalize *INDEPENDENCE* concept.

Results and discussion. The *nominative field* of the concept consisting of all possible forms of verbalization of its nuclear categories and conceptual features in the language worldview includes semantic, idiomatical, figuratively-associative and paradigmatic groups [5, c. 112]. While analyzing dictionary definitions, we learned that the nuclear words-verbalizers of the Ukrainian concept *НЕЗАЛЕЖИЦЬ* and Spanish concept *INDEPENDENCIA* are practically corresponding words in this couple of languages. *INDEPENDENCIA* for Spaniards can be verbalized by the words *cualidad* (*quality*), *condición* (*condition*), *libertad* (*freedom*), *entereza* (*fortitude*), *firmeza de carácter* (*strength of character*) [15], meanwhile for Ukrainians the most relevant words are *воля* (*freedom of will*), *свобода* (*freedom of expression*), *самостійність* (*autonomy*) [14]. The only difference in concept's *notional component* of the concept is that the modern Spanish concept's prototype is more personalized; meanwhile Ukrainian one is focused on general social values. Its significant constituents, such as *SUBJECT*, *SUBJECT'S CHARACTERISTICS*, *OBJECT* and *ATTRIBUTE* [11, c. 185] are focused on person's individualization in the Spanish society, determining his/her own abilities, needs, wishes, persuasions or faith.

The interpretation of *INDEPENDENCE* concept is closely related to the type of consciousness. To reveal its real society value and its place in a national conceptual sphere in a certain historical period of time we should pay attention not only to its nuclear components but also to peripheral field consisting of conceptual features which appear in the process of people's interpretation of the concept. Thus, the derivative phrases, which verbalize *INDEPENDENCE* concept are usually figurative and based on people's associations. Nowadays the *associative constituent* of the Ukrainian

INDEPENDENCE concept is verbalized with such words combination as *globalization, entrance in the EU, economic development, defense of national interest, Russian intervention, peace*, while for Spaniards the most frequent associative relations are based on *ethnic differences, local traditions, political manipulation, language, rupture and individualization*.

The concept's *evaluative constituent* in the Spanish worldview is mostly represented by the word *independentismo* which has been using since Catalonia started pretending for a new independent geopolitical status. Being conceptual synonym to the noun *independence*, the word *independentismo* gives quite negative valuation to the political and social movement related to the geopolitical status of country's integral part.

The social and political situation in Spain has extrapolated on two opposite opinions due to strong divergent process inside the country. Being one of the strongest economically, having its own language and cultural habits, possessing historical autonomy due to the current Constitution, Catalonia has felt quite independent from the central authorities, except economical and international political issues. The verbs *buscar, manifestar (su voluntad), votar (por la independencia)* reveal pacific ways of new geopolitical status obtaining. The Catalan *INDEPENDENCE* concept is characterized by such features as *cultura propia, identidad colectiva, raíces auténticos, idioma, tradiciones locales. Ser explotado, reprimido* belong to negative Catalan concept's features which appeared in the periods of Primo de Rivera's and Franco's military dictatorial regimes and are still being applied to the economic sphere, being Catalonia a contributor of 20% of the country's total GDP and obtaining much less reinvestment from the state, especially in the period of the last economic crisis. The negative appreciation of the Catalan politics is expressed by the word *independentismo catalán*, appropriating conflict appearance to some political circles, but not to the desire of population majority as only a third part of Catalan citizens took part in the referendum.

While the political type of consciousness is presented in the language worldview with country's official political course, contextual, metaphorical and idiomatic language units help the researcher realize everyday consciousness interpretation of the phenomenon and determine valid concept's content in national mind. Among the most frequent language means which characterize the Spanish *INDEPENDENCIA* concept are contextual synonyms, contextual connotations,

metaphors and idioms. The phrases *votación simbólica, acto de pura propaganda, proyecto independentista, proceso formal, una ruptura tan traumática* express negative Spanish society's attitude to the separation process of Catalonia. The Spanish *INDEPENDENCE* concept obtains such feature as *political manipulation* and enriches negatively connotated conceptual features, being associated with *pressure* within such metaphors as *presionar al gobierno central, exacerbar la tensión, silenciar la voz*; idioms *ganar por un pelo, llevar a cabo el gobierno Catalán* and special denominations *El camino al 9-N, Diada*. Positive evaluative features of the concept are associated with *estado unido, bienestar social, posibilidades, derechos humanos* [16].

In Ukraine, otherwise, people living on the separated territories were forced to live separately from the rest of the country, being persuaded by special tactics of so called "*hybrid war*" or just being scared by military intervention. They don't have strong ethnic differences. Even the question of language has been declared by the outer enemy as a social problem in order to create a conflict, while most of Ukrainians are bilingual and they have never planted the usage of Ukrainian or Russian language as a mean of judgment on a person. Ukrainians on occupied territories actually became hostages of the situation, refusing moving out from their native places. The situation has influenced greatly on the Ukrainian language worldview in which many associations are verbalized by words with negative (*загарбники, військова окупація, анексія, захоплення, порушення прав людини, наслідки, ізоляція, санкції*) and positive semantics (*патріотизм, єднання, національні інтереси, моральні цінності*). The conceptual features verbalized by these words have approached to the close peripheral field of *НЕЗАЛЕЖНІСТЬ* concept.

Some neutral words obtained connotations being used within the framework of contemporary political and social situation and being collocated in certain linguistic context: *військовослужбовець (serviceman)* is used as a contextual synonym to the word *захисник (defender)* which has a gorgeous positive connotation and transmits Ukrainians appreciation and respect to the soldiers: "*Дякуємо нашим військовослужбовцям за звитягу та непохитність у захисті свободи і незалежності України*" [14].

New metaphors describing the situation and verbalizing conceptual features have appeared in the Ukrainian worldview: *війна за уми і серця людей, загнати в дипломатичну пастку*,

рухатися у завданому коридорі, звинувачують владу у всіх гріхах. It means that the investigated concept possesses a wide associative net, occupying quite central position in it and interpreting the reality according to national values.

Idiomatical units, proverbs, saying and popular author's sayings are characterized by their ability to reflect concept's value element, revealing peoples' feelings and emotions, their attitude to the social phenomena. Thus, the phrase російські «зелені чоловічки» nominate a new social reality on Ukrainian society and express people's negative attitude to it. While ділити шкуру невбитого ведмедя describes political ambitions and desire to receive proper benefit from the serious and difficult situation. Дамоклів меч within the linguistic context Мінські домовленості reveals evaluation of international attitude towards Ukrainian-Russian military conflict, intensifying the saying's meaning with the verb нависає: "Напруга Мінського процесу хоч і вимушено спала, «дамоклів меч» цих домовленостей все одно буде нависати над Україною" [13].

Conclusion. Spaniards' and Ukrainians' worldview differences formed for many centuries due to certain political event, living standards, intellectual and educational development, psychological and emotional characteristics of both mentalities have formed particularities of their contemporary perception and interpretation of *INDEPENDENCE* concept, cultural and social uniqueness of which is determined by the set of its notional, associative and axiological constituents. Being universal, *INDEPENDENCE* concept while transforming under authentic historical and cultural circumstances has converted into nationally tagged mental unit which represents and important part of Ukrainian and Spanish conceptual sphere.

Its nuclear and periphery constituents differ, being represented by various language units with different connotations in language worldviews of both societies' representatives. Ukrainian concept's nuclear prototype is less personalized and more subjected to external influence than the Spanish one which contains such characteristics as *capacidad de valerse por sí mismo, asumir sus responsabilidades, no tolerar ingerencias externas, abastecer sus necesidades sin recurrir a otros.*

Concept's associations in the Ukrainian and Spanish conceptual spheres are tightly related to nowadays social and political situation in the countries. In the Ukrainian concept such associations as *integration, war, international relations, national interests* and *democracy* have been actualized lately. Spanish strong associations are related to *autonomy, manipulation, ethnic tradition, regional language, united country* and *individual freedom.*

The evaluation of independence in both societies is demonstrated in its interpretational field where evaluative component is represented by language units with different connotations. Conceptual features with positive connotation is closer to the nuclear part in the Ukrainian concept, while the Spanish mental unit shares evaluative constituent between *independence* and *independentism* perception, the last of which is characterized by negative Spaniards' attitude to the divergent movements inside the country.

The perspectives of this research should be conducted to other culturally tagged concepts to reveal and analyze them in order to determine differences in nations' conceptual worldviews, as well as to find possible methods of their harmonization within interdisciplinary approach.

References:

1. Балашова Е. Ю. Концепты любовь и ненависть в русском и американском языковых сознаниях : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Саратов, 2004. 18 с.
2. Воркачѳв С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт. Москва, 2004. 236 с.
3. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Базовые характеристики лингвокультурных концептов. *Антология концептов*. 2005. Т. 1. С. 13–15.
4. Мед Н. Г. Оценочная картина мира в испанской лексике и фразеологии (на материале испанской разговорной речи) : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.05 / Санкт-Петербургский государственный ун-т. Санкт-Петербург, 2008. 332 с.
5. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва, 2007. 314 с.
6. Попова Н. М. Еволюція національно маркованих концептів у мовній картині світу Іспанії : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.05 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2019. 451 с.
7. Agibalova T. M. Language Mind as a Mediator of Culture Interiorization. *Science and Education a New Dimension: Philology*. 2017. V(35). Issue 125. P. 7–9.
8. Goddard C., Wierzbicka A. Words and Meanings : Lexical Semantics Across Domains, Languages, and Cultures. Oxford, 2014. 314 p.

9. Holubovska I. American Political Linguoculture in the Mirror of National Values (On the Material of Inaugural Speech of Donald Trump). *Odessa linguistic journal*. 2018. Issue 11, P. 29–36.
10. Musolf A. Metaphor and Cultural Cognition. *Advances in Cultural*. Melbourne, 2017. P. 325–344.
11. Tomchakovska Yu. Reconstruction of the esthetic concept of charm in the English and Ukrainian linguistic cultures. *Odessa linguistic journal*. 2018. Issue 11. P. 184–191.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ-Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
13. Радіо «Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30544810.html> (Last accessed: 10.04.2020).
14. Укрінформ: мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/> (дата звернення: 12.04.2020).
15. Diccionario de Real Academia Española, 23.ª ed., Madrid: Espasa, 2014. URL: <https://dle.rae.es/?w=independencia> (Last accessed: 30.03.2020).
16. El País. (2020). URL: www.elpais.es. (Last accessed: 20.04.2020).

Попова Н. М. ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА КОНЦЕПТУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІСПАНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Статтю присвячено вивченню лінгвокультурної специфіки концепту НЕЗАЛЕЖНІСТЬ у сучасній мовній картині світу України та Іспанії. Завдяки лінгвістичним методам семантико-когнітивного та порівняльного аналізу, з урахуванням методів суміжних дисциплін, таких як культурологія, соціологія та психологія, методом суцільної вибірки було визначено засоби вербалізації концепту в обох мовних картинах світу, а також спільні й відмінні мовні засоби репрезентації ядерних та периферійних ознак концепту, що дало змогу порівняти поняттєвий, асоціативний та аксіологічний складники цих ментальних одиниць. Аналіз інтерпретаційного поля дозволив встановити відмінності у сприйнятті концепту іспанським та українським народами, зумовлені відмінним світосприйняттям, менталітетом, історико-культурними та соціально-політичними чинниками, а також розбіжностями у мовній свідомості представників цих народів.

*У процесі дослідження було встановлено, що універсальні характеристики концепту НЕЗАЛЕЖНІСТЬ під впливом переважно позамовних чинників набули специфічних рис в українській та іспанській лінгвокультурах, що особливо яскраво прослідковується у відмінних конотаціях мовних одиниць-вербалізаторів концепту. Встановлено, що ядерний елемент концепту НЕЗАЛЕЖНІСТЬ у мовній картині світу Іспанії має більш особистісну природу, фокусує на індивіді, та менше піддається зовнішньому впливу глобалізованого суспільства, тоді як в сучасній українській лінгвокультурі він проектується насамперед на загальнонаціональне благо і асоціюється з місцем України в сучасному світі. Репрезентація негативних когнітивних знак досліджуваного концепту в іспанській мові базується на лексемах, що мають спільну основу з ядром-вербалізатором концепту (*independencia – independentismo*), тоді як у мовній картині світу України лексеми незалежність і сепаратизм екстраполюються, будучи антонімами.*

Ключові слова: культурно маркований концепт, концептуальна сфера, мовна картина світу, поняттєвий, асоціативний, аксіологічний складник, конотація.

Семенова О. В.

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ІГРОВОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОГО ЕНІГМАТИЧНОГО ТЕКСТУ)

У статті проаналізована національна специфіка французького ігрового дискурсу на матеріалі тексту загадки. Установлено, що загадка являє собою фольклорний енігматичний текст, який складається з досвіду багатьох поколінь, розумових, етичних принципів поведінки етносу, створений із метою закодувати певний об'єкт дійсності й викликати бажання адресата розкодувати його. Представлені дефініція загадки, засоби її архітекτονіки, виділені основні моделі переносу значення (метафора, тропи), співставлення, порівняння, образність, за допомогою яких придумують загадки. Проаналізовано особливості реалізації національної специфіки загадки французьким етносом. Доведено, що тексти загадок утворюються за допомогою простих, складних речень, віршованих текстів, для яких характерні композиційна чіткість, ритмічне оформлення, стислість. Визначено, що культурна маркованість, збереження в пам'яті етносу символів осмислення світу, моделі його декодування є однією з головних рис. Культурна маркованість сприяє стійкості знаку, забезпечує трансляторну спроможність передаватись від одних нащадків до інших. Загадка як макрознак стійко закріплює емотивні властивості, характеризує будь-який народ, колективний досвід, стереотипи етносвідомості, архетипи колективного несвідомого. Загадки виступають засобом концептуалізації світу, ідентифікації, порівняння та систематизації його елементів. Загадки символізують специфіку нелокального соціокультурного поля етнічної спільноти. Загадки є продуктом культури народу, фіксуючи у своєму знаковому просторі історичний і культурний досвід етносу, його образне світосприйняття, цінності, пріоритети, стандарти, стратегії мовленнєвої поведінки. Французька загадка характеризується тонкою межею між енігматичним та гумористичним дискурсом. Загадки сприяють художньому сприйняттю навколишньої реальності у французькій лінгвокультурі.

Ключові слова: ігровий дискурс, енігматичний текст, загадка, етнос, етносвідомість, архетип, образне світосприйняття, метафоризація.

Постановка проблеми. Об'єктом дослідження є французький енігматичний текст. Предмет дослідження – лінгвостилістичні особливості французьких загадок. Мета дослідження полягає у виявленні національної специфіки французького ігрового дискурсу. Дослідження французької загадки є актуальним з огляду на необхідність вивчення енігматичних текстів узагалі й текстів загадок зокрема та невизначеність питання про закономірності кодування загадок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом у мовознавстві зріс інтерес до загадок, що стало предметом дискусій серед мовознавців та літературознавців. У своїх теоретичних дослідженнях торкалися цієї теми вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Потебня, І. Березовський, В. Анікін, Н. Захарова, А. Журинський, Е. Кьонгес-Маранда, М. Номис, Ю. Ілларіонова, Е. Зубкова, А. Мойсієнко, О. Селіванова, О. Іваніцький, Г. Онищенко, Д. Садовников, Н. Мечковська, С. Лазутіна, І. Гаценко, Т. Мизин, Г. Пасько,

З. Волоцька, Ю. Левін, В. Митрофанова, В. Мазурик, А. Головачова, Т. Топорова, Е. Тайлер, І. Франко, Р. Жорес, Е. Ролланд, А. Дюндес, А. Іоллес, К. Курт, Р. Раух та інші.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення національної ментальності французького етносу шляхом вивчення енігматичного тексту. Матеріалом дослідження слугували загадки, взяті із онлайн-джерел.

Виклад основного матеріалу. Феномен гри розглядається як особливий вид дискурсу, який не вичерпується мовною грою і являє собою конгломерат жанрів і комунікативних подій. Виділення конститутивних ознак ігрового дискурсу неможливо без урахування ознак гри. Проблема визначення поняття гри дуже складна: багато дослідників, які займаються грою, відзначають багатогранність цього явища, котре не дозволяє сформулювати його точне визначення і встановити чіткі межі. У літературі, присвяченій аналізу природи гри, її онтологія розкривається в межах

таких опозицій, як ігрове – серйозне, реальне – вигадане, ритуал – творчість.

Протиставлення «гра – серйозність», прийняте І. Хейзінгом як основа його теорії, стало теоретичним міркуванням про гру. Як наслідок цього протиставлення виникла опозиція «гра – справа, праця, робота», або, іншими словами, «ігрове – утилітарне» [15, с. 38].

Очевидно, що протиставлення ігрового та серйозного містить у собі певне протиріччя: з одного боку, сфера серйозного – це все людське життя, з іншого боку, ознака «серйозності» притаманна деяким видам ігрової діяльності, а серйозна діяльність цілком може містити ігрові моменти. Не можна не погодитись із тим, що гра є важливою справою (ігрова терапія; навчальні, розвиваючі, ділові ігри), вона часто передбачає важку фізичну або розумову працю (спортивна гра) й може бути роботою (артист, спортсмен, шоумен). Ігрова форма (мімікрія, перформанс, маски, тощо) використовується в політиці із цілком «серйозною» інтенцією як засіб реалізації маніпулятивних та презентаційних стратегій.

Спроба зняти це протиріччя привела дослідників до концепції «серйозної гри», де гра відрізняється від не гри фактором задоволення, чи приносить будь-яка діяльність задоволення або практичну користь. Гра планується як форма отримання задоволення, а робота – як форма практичної корисної діяльності. Гру можна вважати невдалою, якщо задоволення від неї ніхто не відчув, навіть якщо у процесі гри здобуті певні навички, а роботу – проваленою, якщо практична мета не досягнута, навіть притому, що люди насолоджувались процесом.

Ігри, які використовують у терапії, психотренінгах, навчанні, – професійно-орієнтовані, як і дитячі ігри, дозволяють програвати соціальні ролі в безпечних обставинах.

Мовна гра охоплює загадки, лічилки, скоромовки, карикатури, криптограми, хронограми (гра букв і цифр), памфлети тощо. У мовній грі фіксується парадоксальна властивість: здатність перетворювати умовне на реальне й минуле – на сьогодення. До мовної гри можна також віднести каламбури, різноманітні жарти, пародії, пароніми, гостроти, ребуси та шаради, для вирішення яких людині не потрібен ні партнер, ні контрагент: йому важливо отримати задоволення й особистий результат.

Незважаючи на те, що загадка у Франції має довгу історію, набувши популярність у XVIII столітті, наразі вона її не втрачає. Попри те, що, на

перший погляд, загадка вважається дитячим жанром, насправді іноді розгадати складні загадки до снаги не кожній дорослій людині. Оскільки ми дотримуємось думки, що загадка є комунікативним актом, внутрішньо діалогічним і потенційно інтерактивним, тобто має бути відповідь-розгадка, то можна говорити про ймовірність комунікативних невдач. До причин комунікативних невдач відносяться неправильна побудова висловлювання, складність його структури, імпліцитність багатьох відомостей, суттєвих для його структури, а також більш глибокі причини, наприклад, відмінності знань про світ різними етносами [13, с. 32].

Загадка як окремий усний жанр художнього мистецтва містить життєвий досвід поколінь та інтелектуально-етичні норми поведінки етносу. Походження загадок часто пов'язують із міфологічними уявленнями етносу про навколишній світ.

Важливою рисою загадок вважається культурна маркованість. Етнічна культуру як складний феномен життя народу являє собою збережені в колективній пам'яті етносу символічні способи матеріального та духовного усвідомлення світу, моделі його пізнання й інтерпретації, а також способи колективного існування народу. Культурна маркованість загадки сприяє її відтворенню, знаковій стійкості, забезпечуючи її потенціал трансляції, тобто можливість передаватись із покоління в покоління [16].

Загадка як макрознак фіксує у стійкій формі особливості емічної реальності як єдність думок, відчуттів і почуттєвих вражень, що характеризує певний етнос його колективний рефлексивний досвід, стереотипи етносвідомості й архетипи колективного несвідомого. «Загадки є одночасно і продуктом, і інструментом мовної категоризації та концептуалізації світу, ідентифікації, порівняння та систематизації його елементів» [8, с. 274]. Загадки символізують специфіку нелокального соціокультурного поля етнічної спільноти, продукт культури народу, котрий фіксує у своєму знаковому просторі історичні релікти та культурні сліди досвіду етносу, його образного світосприйняття, цінностей і пріоритетів, стандартів і стратегій комунікативної поведінки.

Загадку можна зустріти в будь-якій культурі та мові й на будь-якій території. Досліджуючи загадки різних мов, можна говорити про спільні та відмінні риси. Тематика загадок належить до предметів та явищ, які зустрічаються в житті етносу. Загадка належить до ігрового дискурсу та є важливим засобом розвитку розумових здібностей, допо-

магає розмірковувати, мислити, доводити. Арістотель називав загадку «добре сформульованою метафорою» [2]. На думку В. Даля, «загадка є натяком, коротким алегоричним описом предмета, який треба вгадати» [3]. Найбільш точне визначення загадки належить В. Анікіну: «Загадка – це поетичний опис будь-якого предмету чи явища, мета якого – випробувати кмітливість людини, прищепити їй поетичний погляд на реальність» [1]. С. Ожегов уважав, що загадка – «відображення або висловлювання, яке необхідно розкодувати» [12]. В. Митрофанова не згодна з наявними визначеннями загадки й наполягає на тому, що в загадках відбувається не алегоричний опис предмета, про який здогадуються, а його повна заміна іншим предметом чи явищем [7]. На думку Т. Мизина, загадка являє собою енігматичний текст, який має єдину інтенцією – закодувати певний об'єкт дійсності і змусити адресата розкодувати його [6]. О. Селіванова розглядає загадку як дискурсивний зразок, який є абстрактною стереотипною моделлю ситуації спілкування, яка враховує не лише лінгвокомунікативні, а й соціальні та культурні різнобічно діалогізовані аспекти функціонування мовного жанру [10, с. 202]. Г. Пасько кваліфікує мовленнєвий жанр загадки як комунікативне явище дискурсивної природи [9, с. 185].

Композиція загадок складається із двох частин: загадки (питання) та відгадки (відповіді), логічно пов'язаних між собою. Специфіка загадок полягає в тому, що в них у прихованій формі зашифрований предмет чи явище, де необхідно знайти його первинне значення. Загадки з'явилися через численні заборони, які побутували в житті людини. Літературна загадка базується на образному уявленні про предмет чи явище, порівнянні та співвідношенні, але відрізняється від народної своєю формою. Народна загадка характеризується короткою структурою і складається із двох коротких фраз. Народна загадка зберігається етносом і має бути достатньо короткою. Навпаки, автор літературної загадки може її представити розгорнутим описом із численними ознаками, використовуючи художні поетичні засоби літературного стилю. До особливостей народної загадки С. Сендерович відносить нечіткий образ, відсутність спеціальних предметних знань, відсутність ізольованого побутування, незалежність, самостійність [11]. В. К. Топоров виокремлює такі риси загадки як стислість, композиційна чіткість, ритмічне оформлення, наявність рифми [14].

Ю. Круглов розподіляє загадки за принципом їх побудови на загадки-іносказання (метафорична

презентація будь-якого предмета або явища); загадки-опис; загадки-питання; загадки-задача (вимагають навичок рахування) [5]. Усі лінгвістичні характеристики загадок зумовлені прагненням до компресії: на синтаксичному рівні – перевага двоскладних речень із безсполучниковим зв'язком, на морфологічному рівні – відсутність інтенсифікації тексту, форм найвишого ступеня прикметників, займенників, обмежене вживання службових елементів.

Тематика загадок відбиває картину світу, яка властива французькому етносу, національну специфіку лінгвокультури народу. Моделі загадок припускають прямий опис предмета за його основною та головною ознакою; завуальований непрямий, метафоричний опис предмета, опис предмета через інший предмет, наприклад: *Une partie du corps qui permet de manger* (La bouche) (Частина тіла, яка дозволяє їсти) (Рот); *Ma montre me la donne* (L'heure) (Мій годинник його показує) (Час); *C'est la vache qui nous le donne* (Le lait) (Корова його нам дає) (Молоко); *Je peux faire le tour du monde en restant dans son coin* (Un timbre) (Я можу об'їхати весь світ залишаючись в своєму куточку) (Марка); *J'ai un chapeau, mais pas de tête. J'ai un pied mais pas de chaussures* (Un champignon) (У мене є капелюх, але не має голови. У мене є нога, але не має взуття) (Печериця); *Je n'ai ni pattes, ni ailes, ni yeux, ni mains, je ne rampe pas, je ne nage pas, mais je m'enfuis dès qu'on me touche* (Le savon) (У мене немає ні лап, ні крил, ні очей, ні рук, я не повзаю, не плаваю, але зникаю, щойно мене торкаються) (Мило).

Параметри порівняння в загадках-метафорах у художніх текстах можуть бути за зовнішнім виглядом, зовнішньою схожістю; за кольором; за схожою структурою двох предметів; за функцією, за роллю цих предметів у побуті, в житті людини; за особливостями руху чи поведінки, наприклад, *Un insecte rouge, qui vole et qui a des points noirs* (Червона комаха із чорними цяточками, яка літає = Божа корівка); *On le fabrique en faisant fondre du sucre* (Le caramel) (Її виготовляють, розтоплюючи цукор) (Карамель). Особливістю загадки є те, що вона виявляється питанням, але наприкінці не завжди можна побачити знак питання. Більшість загадок напочатку не містять прямого питання, це хитрий опис предмета, за яким треба вгадати, про що йдеться. Водночас перша частина обов'язково передбачає відповідь. Іноді загадки побудовані у вигляді прямого питання, наприклад, *Qu'est-ce que l'on trouve une fois dans une minute, deux fois dans un moment, mais jamais dans une heure?*

(La lettre «M») (Що можна знайти один раз у слові «хвилина», два рази у слові «момент», але ніколи у слові «година»?») (Літера «М»); *Quelle roue ne tourne pas quand une voiture tourne à droite?* (La roue de secours) (Яке колесо не повертається, коли машина повертає праворуч?) (Запасне колесо); *Je ne fais pas partie du corps, mais cinq doigts. Qui suis-je?* (Un gant) (Я – не частина тіла, але в мене п'ять пальців) (Рукавичка); *Un camion roule vers le village, et croise quatre autres camions, au total combien de véhicules roule vers le village?* (Un seul) (Вантажівка їде до села й зустрічається з іншими чотирма вантажівками, скільки автомобілів прямують до села?) (Один); *On m'achète pour manger, mais on ne me mange jamais. Qui suis-je?* (Une assiette) (Мене купують, щоб поїсти, але ніколи не їдять. Хто я?) (Тарілка); *Nous tuons et nous donnons la vie. Nous sommes des poissons ou des fruits – c'est toi qui choisis. Que sommes-nous?* (Des mots) (Ми вбиваємо й надихаємо на життя. Ми – риба або фрукти – це тобі вирішувати. Що ми?) (Слова); *Quelle main vaut-il mieux utiliser pour mélanger du sucre dans une tasse de thé?* (Une cuillère) (Якою рукою краще розмішувати цукор у чашці чаю?) (Ложка); *Nourris-moi, et tu me feras vivre; donne-moi de l'eau, et tu me tueras. Qui suis-je?* (Le feu) (Нагодуй мене – і ти зробиш мене живим; дай мені води – і ти вб'єш мене. Хто я?) (Вогонь).

Історично склалось, що загадка була пов'язана з тим, що оточувало людей, із предметами повсякденного життя. Не виняток і французька загадка. Французький етнос звертався до об'єктів природи, як живої, так і неживої. Наприклад: *«Qu'est-ce qui passe à travers les vitres sans les briser?»* (Le soleil) (Що проходить крізь скло, не розбиваючи його?) (Сонце); *«Je suis blanche et parfois ronde. Parfois, vous me voyez, parfois vous ne me voyez pas. Qui suis-je?»* (La lune) (Я біла й іноді кругла. Іноді ви мене бачите, іноді ви мене не бачите. Хто я?) (Місяць); *«Qu'est-ce qui ne fait pas de bruit en se levant, mais peut réveiller tout le monde?»* (Le jour) (Що не шумить, устаючи, але може розбудити всіх?) (День); *«Qu'est-ce qui tombe sans se faire mal?»* (La nuit) (Що падає (наступає), не пошкодившись?) (Ніч).

Поступово завдяки науково-технічному прогресу увійшли до словника нові поняття, тому загадка адаптувалась під докільця, яке стрімко розвивається. З'явилися інші загадки, пов'язані з сучасними технологіями, наприклад, *«Les garçons l'utilisent, les filles l'aiment, les parents le détestent. Qui suis-je?»* (Le cellulaire) (Хлопці його використовують, дівчата його люблять, батьки

його ненавидять.) (Сотовий телефон); *«Quel animal n'aime pas les ordinateurs à cause des souris?»* (L'éléphant) (Яка тварина не любить комп'ютери через мишею?) (Слон).

Крім звичних для нас усіх загадок, є і так звані каламбури, які використовують гру слів, наприклад, у загадці *«Quel fruit le poisson déteste?»* (La pêche) (Який фрукт не любить риба?) (Персик/Рибалка) спостерігається полісемія слова, яке можна перекласти як «персик» і як «рибна ловля», тому в жартівливій формі ставиться питання про те, який фрукт не люблять риби, хоча насправді йдеться про рибалку.

Наступний тип загадок пов'язаний із написанням слова-відгадки, тобто ідеться не про сам задуманий об'єкт, а про його семантичне значення. Щоб розгадати таку загадку, необхідно точно знати правильне написання слова. Часто такі загадки вводять в оману, призводять до неправильної відповіді-розгадки, наприклад: *«Qu'est-ce qu'il y a à la fin d'un arc-en-ciel?»* (La lettre «L») (Що в кінці веселки?) (Літера «Л»)). Перше, що спадає на думку – це власне веселка, яка з'являється в небі після дощу, але цей образ далекий від правильної розгадки – адже на кінці слова «arc-en-ciel» знаходиться літера «L». Якщо ми перекладали цю загадку українською, то розгадкою була б буква «А» (остання буква у слові «Веселка»).

Якщо говорити про ментальність французької нації, то варто зазначити, що утворювалась та формувалась вона в умовах сильної державної влади, яка спричинила парадоксальну ситуацію: французи вірять у непорушність державних інститутів, важливість прав і свобод для кожного індивіда, проте водночас регулярно піддають сумніву легітимність урядів, королів та режимів. Недовіру до влади та перманентну ймовірність її скинути знаходимо в іронічному жарті-загадці: *«Quel est l'instrument à corde le plus désagréable?»* (Le gilet) (Який найнеприємніший струнний інструмент?) (Шибениця) – демонстрація однієї з рис французької загадки – іронічності.

Французи були й залишаються надто вільним народом, у них відсутній практично будь-який страх перед державою. Загалом, коли йдеться про національний характер французів, необхідно обов'язково вказати на свободу правил поведінки та свободу думки цієї нації. Один із дослідників французького менталітету Т. Зелдін вважає, що основною характеристикою сучасної французької нації є унікальність кожної індивідуальності: «немає двох французів, які б однаково визначили свою сутність і в якій було б однакове поєднання

таких елементів, як освіта, культура, сподівання» [4, с. 180].

Експериментаторська натура французів виявляється в їхній великій любові до вигадок і фантазій. Це одна з найбільш яскравих рис французького національного характеру. Немає такого ідеалу, який не можна було б піддати сумніву, відсутні будь-які абсолютні межі прекрасного, адже все піддається спотворенню та викривленню, наприклад: «*Je suis immobile pendant la vie et je me promène durant ma mort. Qui suis-je? (Une feuille d'arbre) (Я нерухомий за життя і блукаю під час смерті) (Лист)*».

Структурно ігровий дискурс, котрий виявляється у процесі дослідження французької загадки, відрізняється не тільки своєю питальною конструкцією, а й абсурдним змістом, який не викликає жодних асоціацій; семантично такі загадки здебільшого розраховані на жартівливий хід подій, веселість, наприклад:

«*Quatre singes sont dans une voiture,
Lequel de ces quatre singes conduit la voiture?
(Celui qui possède un permis)*».

«Чотири мавпи в машині,
Яка із цих чотирьох мавп керує машиною?
(Та, у якої є посвідчення)».

Загадка може бути представлена у вигляді маленького вірша, в якому пропонується розгадати річ, описуючи її завуальовано або двозначно, наприклад:

«*Je viens sans qu'on y pense
Je meurs en ma naissance,
Et celui qui me suit
Ne vient jamais sans bruit.*» (*L'éclair*)
(Блискавка).

«*Enfant de l'art, enfant de la nature,
Sans prolonger les jours, j'empêche de mourir,
Plus je suis vrai, plus je fais d'imposture,
Et je deviens trop jeune à force de vieillir*» (*Le portrait*) (Портрет)

Загадки у віршовій формі використовуються в основному під час навчання дітей, оскільки вони їх легко запам'ятовують.

Характерна риса французької загадки – це її жартівливість. До загадки ставляться як до абсурдного, до того, що викликає сміх і задоволення. Для французів загадка є проявом гри, яка не відбиває ментальні риси, не характеризує розумову свідомість, практично неможливо її розгадати. Найчастіше вона побудована в розмовному стилі й має питально-відповідальну конструкцію, не вимагаючи відповіді.

Висновки і пропозиції. Отже, результати нашої розвідки свідчать, що загадка є енігматичним текстом, який має низку жанрових характеристик: ритмічну організацію, часто віршовану форму, власну жанрову фразеологію і структуру та здатен викликати у свідомості образні асоціації. Образну частину загадки з наявним запитанням, експліцитно чи імпліцитно вираженням, можна розглядати як самостійний текст, ключ до відгадки. Як і будь-який текст, загадка характеризується змістовою та структурною цілісністю. Це особливий художній твір, котрий формується за допомогою метафори, порівняння, паралелізму та інших тропів. Важливим фрагментом картини світу в тексті загадки виступає антропоцентризм. Лінгвістичний аналіз образної частини загадки засвідчує, що засобом створення художнього образу в жанрі загадки найчастіше виступають складнопідрядні та прості речення.

У різних лінгвокультурах цей жанр залишається засобом формування та розвитку розумових здібностей, формування навичок аналізу, зіставлення явищ. Уважаємо, що загадка в художніх текстах є окремим художнім твором зі своїми поетичними рисами. Загадки в художніх текстах підкреслюють особливе сприйняття навколишньої реальності франкомовної лінгвокультури та належать до дитячого фольклору. Маючи ігровий елемент, загадки захоплюють дітей та виконують пізнавальну та розвиваючу функції.

Уважаємо, що це дослідження не вичерпує всієї проблематики. Перспективним вбачаємо розвідку функціонування французьких загадок у різних типах дискурсу.

Список літератури:

1. Аникин В. Русские народные пословицы, поговорки, загадки, детский фольклор. Москва : Учпедгиз, 1957. 240 с.
2. Аристотель. Риторика / перевод Н. Платоновой. Москва, 1978.
3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. Москва : Русский язык, 1998, Т. 1, 699 с.
4. Зелдин Т. Сокровенная история человечества. Москва : Астрель, 2006. 464 с.
5. Круглов Ю. Русские народные загадки, пословицы, поговорки. О поэзии русской загадки. Москва : Просвещение, 1990. 335 с.
6. Мізин Т. Лінгвостилістичні особливості англійської народної загадки. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2014. С. 139–143.

7. Митрофанова В. Художественный образ в загадках. *Современные проблемы фольклора*. Вологда, 1971. С. 141–151.
8. Панасенко Т. Комунікативно-прагматичний потенціал загадок у різносистемних мовах : дис. ... канд. філ. Наук : 10.02.15 / Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2015. 338 с.
9. Пасько Г. Мовленнєвий жанр загадки в дискурсивній площині: особливості функціонування. *Лінгвістичні студії*. 2011. Вип. 23. С. 184–188.
10. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія. Київ ; Черкаси : Брама, 2004. 275 с.
11. Сендерович С. Морфология загадки. Москва : Школа «Языки славянской культуры», 2008. 208 с.
12. Ожегов С. Словарь русского языка. Москва : ООО «Издательский дом «ОНИКС 21 век», 2003. 1200 с.
13. Темнохуд А. Загадки как разновидность языковой игры (на материале французского языка). *Наука и образование: проблемы, идеи, инновации*. 2018. №5. С. 31–33.
14. Топоров В. Из наблюдений над загадкой. *Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Загадка как текст*. Т. 1. Москва : Издательство «Индрик», 1994. С. 40–44.
15. Хейзинга Й. Homo Ludens. Опыт определения игрового элемента культуры. Москва : Издательство Ивана Лимбаха, 2016. 416 с.
16. Tupper F. J. The Comparative Study of Riddles. URL: <https://www.jstor.org/stable/2917828>.

Semenova O. V. NATIONAL SPECIFICITY OF GAME DISCOURSE (AS APPLIED TO FRENCH ENIGMATIC TEXTS)

The article attempts to explore the national specificity of French game discourse on the material of the text of riddles. It has been established that riddle is a folk enigmatic text that consists of the experience of many generations, thinking, ethical principles of ethnos behavior, created with the purpose to encode a certain object of reality and cause the desire of the addressee to decode it. The definition of riddle and the means of its architectonics are presented, there are also basic patterns of transference of meaning (metaphor, tropes), juxtaposition, comparison, imagery by means of which puzzles are made up. The peculiarities of realization of the national specificity of riddle by the French ethnic group have been analyzed. It has been proved that the texts of riddles are formed by simple, complex sentences, poetic texts characterized by compositional clarity, rhythm, brevity. It has been determined that cultural marking, keeping in memory of ethnos symbols of the world understanding, the model of its decoding is one of the main features. Cultural marking contributes to the sustainability of the sign, provides a translational ability to transmit from one descendant to the other. Riddle as a macro sign permanently fixes the emotive properties, characterizes any people, collective experience, stereotypes of ethnic consciousness, archetypes of the collective unconscious. Riddles serve as a means of conceptualizing the world, identifying, comparing, and organizing its elements. Riddles symbolize the specificity of the non-local socio-cultural field of the ethnic community. Riddles are a product of the culture of people, fixing in their sign space the historical and cultural experience of ethnos, its figurative worldview, values, priorities, standards, strategies of speech behavior.

The French riddle is characterized by a fine line between enigmatic and humorous discourse. Riddles contribute to the artistic perception of the surrounding reality in French linguoculture.

Key words: game discourse, enigmatic text, riddle, ethnos, ethno-consciousness, archetype, figurative worldview, metaphorization.

УДК 811.124

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/32>**Слухай Н. В.**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Лефтерова О. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВЕРГІЛІЄВА «ЕНЕЇДА» ЯК КАТЕХІЗИС АНТИЧНОСТІ: СУГЕСТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті запропоновані нові – сугестивні – підходи до вивчення Вергілієвої «Енеїди» як найбільш резонансного тексту античності. У фокусі дослідження – шоста книга «Енеїди», яка забезпечує когнітивне мапування художньо-міфопоетичного світу Вергілія. Дослідження демонструє феномен формування в тексті поеми ранньохристиянської молитви («благання») й системи постулатів світобудови, заповіданих античним світом людству й переданих через героя-медіатора зі світу сакрального потойбіччя співвітчизникам і прийдешнім поколінням. «Благання» потрапило у фокус дослідження через те, що з-посеред кількох предикатів, які визначають головного персонажа поеми – Енея, центральне місце з-посеред багатьох («добро-чесний», «хоробрий», «величний», «люблячий і відданий син», «покірний волі богів») посів атрибутивний предикат «побожний». Порівняння звернень до сакруму з боку героя Енея і язичницької пророкиці Сівілли продемонструвало розбіжності в їх входженні до транс, формі і змісті звернень та унаочнило процес та результат формування в «Енеїді» Вергілія прообразу ранньохристиянської молитви від суб'єктної, менталізованої та емоційної. Система постулатів-регуляторів людського буття впливає на підсвідоме читача через сприйняття істин, трансльованих батьком Енея – Анхісом – зі світу вічності і становить «катехізіс від Анхіса». Система регуляторів людської поведінки забезпечує глибинне переформатування читачем сюжету: герой, наділений чеснотами, розкриває земну проєкцію космічних законів світобудови й істинну сутність буття, пізнає сам і представляє людству зміст античного заповіду шляхом інсталяції стверджувальних постулатів (наведення транс), застосування імперативного та застережувального постулатів (утилізації транс). Уведення до трансового стану здійснюється через трансову нішу антифактивності засобами міфопоетичного моделювання, які становлять окрему цінність як такі, що розкривають діапазон сакрального світобачення Вергілія, і як такі, що демонструють спектр архаїчних дієвих засобів наведення трансового стану.

Ключові слова: Вергілій, «Енеїда», античність, сугестія, сакральний, міфопоетика, транс, ранньохристиянська молитва.

Постановка проблеми. Історико-міфопоетична поема «Енеїда» Вергілія кардинально позначилась на становленні європейської епічної традиції, а шоста книга цієї поеми – на збереженні архаїчного сакрального коду художнього письма й усталенні універсальної ранньохристиянської інтерпретаційної системи вірувань, а саме стверджувальних, заборонних та застережувальних постулатів – регуляторів людського буття, формуванні прообразу ранньохристиянської молитви-благання.

Закоріненість поеми в систему ранньохристиянських уявлень була помічена науковцями та культурними діячами давно. Італійський гуманіст, єпископ Альби Марк Єронім Віда створив свою Христиаду, поему про діяння Христа, в гуманістично-вергілієвських традиціях, віддаючи данину

внеску Вергілія у процес інсталяції в суспільстві ранньохристиянських уявлень; Джон Мільтон поклав у підґрунтя свого неперевершеного *Paradis Lost* тексти Вергілія й Біблії як прецедентні. Екзегетика й поетика вергілієвської творчості тісно переплітаються в текстах видатних митців світової культури (Данте Аліг'єрі «Божественна Комедія», Фрідріх Готліб Клопшток «Мессеїда») й виступили предметом дослідження в сучасних наукових розвідках (Courcelle [4], P.A. Deproost [5], Anne Fraïsse [6], Glenn A. Steinberg [7]). Незважаючи на те, що поема давно й добре осмислена як один із найбільш впливових текстів античної культури, де зафіксовані зародки ранньохристиянської семіотики, етики та естетики, кожна епоха відкриває в цьому масштабному творі нові втаємничені смисли, комплементарні її світоглядним

парадигмам, і сьогодні з його викликами щодо пізнання глибин людської психіки й пошуків крос-часового універсального матричного знання знову звертається до таких «вічних» текстів людства, як «Енеїда».

Постановка завдання. Метою статті є дослідити, як у латинськомовному класичному епічному творі формувалась ранньохристиянська молитва, як саме шляхом усвідомлення та інсталяції Енеєм стверджувальних постулатів (наведення трансю) відбулось пізнання героєм своєї сутності (самоусвідомлення високої місії) та осмислення змісту античних регулятивів буття, з наступним упровадженням імперативного та застережувального постулатів (утилізації трансю), адресованих спільноті співвітчизників та прийдешнім поколінням. Об'єктом дослідження є зміст і структура Вергілієвої «Енеїди» як сакрального тексту – «катехізису античності». Предметом дослідження є знаки формування ранньохристиянського світогляду – молитви-благання та системи сугестивно навантажених постулатів – регулятивів людського буття.

Методологія дослідження заснована на поєднанні методів міфопоетики, лінгвістики тексту, сугестивної лінгвістики.

Текст шостої книги розглянутий методикою лінгвістики тексту крізь призму ключових слів – предикатів, які визначають головного героя поеми, – центральним серед предикатів виявилась предикативна ознака «побожний».

Осмислення ознак звернення до сакральних сутностей із боку побожного Енея та язичниці Сівіллі здійснене методикою сугестивної лінгвістики через зіставлення розбіжностей у їх входженні до трансю стану й дослідження самої природи трансю станів Енея та Сівіллі. Зміст «благання» Енея, яке продемонструвало ознаки формування прообразу ранньохристиянської молитви, досліджено комплексом методів міфопоетики та сугестивної лінгвістики.

Система постулатів-регулятивів людського буття, відкрита герою-медіатору між світами Енею під час його подорожі у світ потойбіччя, досліджена методикою лінгвістики тексту та сугестивної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу. Традиційно зміст шостої книги «Енеїди» передається квадрою дій: сходження Енея в підземний світ – зустріч героя з батьком, Анхісом, – передача знання Енею Анхісом – повернення Енея. Або ж інтерпретується через розширений опис сюжетної лінії: прибулий до Італії Еней зустрічається

у храмі Аполлона з віщункою Сівіллою, яка погоджується допомогти Енею дістатись підземного царства для зустрічі з тінню батька, котра володіє «абсолютним знанням». Після виконання завдання – здобути «золоте гілля» й після принесення жертви Прозерпіні – Еней і Сівілла спускаються до підземного царства Аїда, простору підземного судді Міноса і простору Елісію, де тінь Анхіса оповідає їм про майбутнє й дає відповіді на питання Енея, після чого герой благополучно повертається до світу підсоння. У такому вимірі «Енеїда», зокрема й шоста її книга, є добре вивченими під різними кутами зору, насамперед у працях європейських науковців, де, зокрема, йдеться про дослідження традицій та інновацій у шостій пісні поеми [8, с. 193–210], поетики сновидінь, семіотики виходу Енея з потойбіччя [9, с. 51–55], структури та символіки вергілієвської топографії [10], катабасиса Енея [11, с. 35–40], імпліцитного та символічного характеру образів у тексті твору [12], структури асоціативного компонента вергілієвського вірша [13]. Проте у дзеркалі напрямів сугестивної лінгвістики та міфопоетики вияскравлюється той факт, що шоста книга «Енеїди» розгортає також потенціал впливу на підсвідоме сприйняття читачем подій, описаних у поемі, що спричиняє глибинне переформатування читачем сюжету, а саме: герой, наділений чеснотами, виступає медіатором між світом людей і світом сакруму, у процесі «благання» входить у трансю стан і під час подорожі розкриває земну проєкцію космічних законів світобудови, висвітлює істинну сутність буття, транслює продиктовані сакрумом регулятиви людського існування, формує застережувальний постулат, адресований сакрумом людям.

Чесноти героя, які зумовлюють його здатність до творення «благання» – прообразу ранньохристиянської молитви

Текстові маркери легендарного троянца Енея в шостій книзі «Енеїди» представлені в такому діапазоні: «*благочесний*» (“*pius*” [14, ряд. 9], [15]); «*хоробрістю славний*», – той, який вирізняється з-посеред інших благочестям та хоробрістю, дослівно – зброєю (“*pietate insignis et armis*” [14, ряд. 403], [15] «*величний*», тобто фізично привабливий, дужий, також відомий своїми подвигами (“*ingentem Aeneam*” [14, ряд. 413], [15]); той, який «*для Деїфоба і для міні посмертної все учинив*» (“*omnia Deiphobo solvisti et funeris umbris*” [14, ряд. 510], [15]); той, який «*довів свою щирю любов до батька*» (“*exspec tata pietas*”, тут – *любов, доброта, відданість*)), «*любов, яка*

подолала важкий шлях» (“*vicit iter durum pietas*” [14, ряд. 688], [15]) й відкрила для героя можливість спілкування з Анхісом у підземному світі. Домінантною ознакою Енея з-посеред названих «той, який поважає священні закони, дослухається до законів сакрального порядку, покірний волі богів», скорочено – «побожний» в античному розумінні, тобто «благочесний, послідовник традицій, прихильник і хранитель обрядів, сімейно-кланових традицій, особливої шани до батька». Ця ознака вбирає більшість із предикованих Енею.

Еней знаходиться в позиції медіатора між язичницькою і ранньохристиянською етичними парадигмами, зміна яких відбувається й унаочнюється в тексті поеми, що помітно, насамперед, під час порівняння кодів звернення Енея і Сівіллі до сакруму. Обидва звернення до сакруму відбулись у трансівному стані героїв. Зазвичай під трансом (від англ. *trance* – екстаз) мають на увазі різні феномени: ресурсний стан сугестії, тобто змінений функціональний стан центральної нервової системи, який дозволяє здійснити сугестивний вплив на людину [1]; «потік» як гармонійний стан позитивних переживань, зумовлений повним утягненням у діяльність; високопродуктивний ресурсний стан нейролінгвістичного програмування Нового коду [1, с. 150–151]. Сугестивне навіювання пов’язане із трансом будь-якого типу внаслідок активізації кількох трансівних ніш (ресурсних станів): сакралізація/десакралізація (неповна фактивність), гіперконцентрація, деконцентрація, хаотизація, сублімація і трансформація, емоційна стимуляція, сенсифікація (хоча емоційна прошивка та сенсифікація наявна в усіх станах [1, с. 20–25]). Транс широко використовується для сугестивного (позаконтрольного свідомості) навіювання і програмування поведінки людини в художній формі комунікації, яка передбачає когнітивну діяльність через засвоєння культурних надбань людства. Вергілій як геніальний митець слова творив у «потоківому» стані неповної фактивності, і «Енеїда» як твір є результатом художнього письма у трансівному стані; але, крім того, транс був обраний основним засобом утілення концепції твору через входження до трансу, наведення та утилізацію трансу.

Стимульований до молитви віщункою, побожний Еней демонструє значні відмінності від Сівіллі у процесі входження до трансу: його звернення до вищих сил – це пристрасна відсуб’єктна молитва, названа «благанням», у трансівних станах емоційності та гіперконцентрації. Він – «цар, який зі dna свого серця <...> посилає благання»

(“*funditque preces rex pectore ab imo*” [14, ряд. 55], [15]) – молитву, побудовану як звернення до подяка всемогутньому Фебу: «*О Фебе, ти завжди в біді до троянців бував милосердний*» (“*Phoebe, gravis Troiae semper miserate la bores*” [14, ряд. 56], [15]); «*ти багато років нас вів*» (“*tot maria intravi duce te*” [14, ряд. 59], [15]), співвіднесені із проханням до інших богів: «*ви, всі боги та богині*» (“*vos <...> dique deaeque om nes*” [14, ряд. 64], [15]), і «*ти, найсвятіша Віщя діво, що знаєш майбутнє*» (“*Tu que, o sanctissima vates*” “*praescia venturi*” [14, ряд. 65–66], [15]), а також як обіцянка всемогутньому Фебу: «*Збудую Фебові з чистого мarmуру храм*» (“*tum Phoebo <...> de marmore templum instituat*”) і «*святкові Дні встановлю та їх іменем Феба назву я*» (“*festosque dies de nomine Phoebi*” [14, ряд. 69–70], [15]), «*твої пророцтва <...> складу*» (“*tuas arcana meae genti ponam*”), «*присвячу я обраним*» (“*lectos sacrabo viros*” [14, ряд. 71–74], [15]).

Тобто звернення Енея до вищих сил – це прообраз ранньохристиянського тексту адресації до сакральної сутності.

Продумана структура молитви свідчить на користь її менталізованості, що підтверджується такими маркерами молитви: «*А за роботою думку в умі він снує сумовиту*» (“*ipse suo tristis cum corde volutat*” [14, ряд. 185], [15]), «*На безконечні погляне бори й починає молитись*» (“*sic forte precatur*” [14, ряд. 186], [15]), «*От коли б те золотее гілля між дерев показалося мені*» (“*aureus arbore ramus ostendat*” [14, ряд. 187–188], [15]).

Поєднання менталізованості (зокрема, структурованості) молитов з емоційністю є характерним для християнства (про аналогічні якості акафістних молитов [1]). Порівняймо «благання» Енея з описом трансівного стану Сівіллі: «*раптом обличчя й весь вигляд змінився, Коси розвіялись в неї*» (“*non voltus, non color unus, non comptae mansere comae*” [14, ряд. 47–48], [15]), «*груди здіймаються*» (“*sed pectus anhelum*” [14, ряд. 48], [15]), «*серце Диким набрякло шаленством*» (“*rabie fera corda tument*” [14, ряд. 49], [15]); «*здається, і голос в неї нелюдський*» (“*videri nec mortale sonans*” [14, ряд. 49–51], [15]). Овіяна силою близького бога, «*віщунка, іще не приборкана Фебом*» (“*At Phoebi nondum praetens vates*” [14, ряд. 77], [15]), «*В шалі*» (“*immanis*” [14, ряд. 77], [15]), «*бушуючи*» (“*bacchatur*” [14, ряд. 78], [15]), «*пробує, чи не вдасться позбутись Бога великого з серця. Та бог тим більше вуста її спінени*» (“*os rabidum*” [14, ряд. 80], [15]) *тисне, і серця* (“*corda domans*”) *її дикість приборкує дужче І втихомирює*

(*“fingitque premedo”* [14, ряд. 80], [15]). Сівілла – не суб’єкт благально-молитовної дії, а об’єкт примусу, стимуляції до пророцтва з боку Феба, вона намагається «позбутись Бога» (*“si pectore possit excussisse deum”* [14, ряд. 78–79], [15]), який тисне їй на уста. Із-посеред текстових в описі стану Сівілли домінують транскові маркери сублімації та трансформації (притлумлення власного «Я» та перетворення на «Іншого») на основі сенсibiliзації (підвищення сенсорної чутливості як результат надзосередження на результатах опрацювання світу органами чуття). Особливо помітною є сенсibiliзація, візуальні ознаки (обличчя й весь вигляд змінилися, коси розвіялися, груди здіймаються, уста спінені, Сівілла охоплена шалом), аудіальні ознаки (голос нелюдський), які в сукупності позначають стан сублімації та трансформації: віщунка не дорівнює своїй людській іпостасі, вона – медіатор між світом людей і сакрумом, але вона – не суб’єкт молитовної дії, на відміну від Енея, а об’єкт примусу з боку богів.

Таким чином, трансдова молитва Енея визначається суб’єктністю, емоційністю (сердечністю), менталізованістю – структурованістю (звернення-подяка, прохання, обіцянка), вибудовується у транскових нішах підвищеної емоційності та гіперконцентрації. Це є прообраз ранньохристиянської молитви. Трансове пророцтво Сівілли визначається вимушеністю (сама віщунка – об’єкт примушування), спонтанністю (маркер – «раптом»), характеризується скупченням сенсорних ознак глибокого трансу (нелюдський голос, спінені уста, розметані коси, змінені обличчя й вигляд, шал, груди здіймалися), вибудовується у транскових нішах сублімації та трансформації на основі сенсibiliзації (Сівілла набуває здібностей пророчиці, тобто демонструє ознаки входження до архаїчного стимульованого зовні трансу). Транс забезпечує змінений стан свідомості. Пророчиці Сівілли він у край потрібний для входження до стану медіатора; носієві священної крові царського роду дарданів Енею транс потрібен для сходження в підземний світ, перебування в ньому і, головне, для сприйняття й подальшої передачі співвітчизникам і прийдешнім поколінням стверджувальних, імперативного та застережувального постулатів, які можна назвати катехізисом античного світу або навіть й античним заповітом європейському світові. Античний заповіт у поемі є формою Вергілієвої крос-темпоральної трансляції нащадкам сакральних благ і заборон. Порушення заповіту – вільне чи вимушене, вмотивоване чи невмотивоване, підготовлене чи спонтанне – веде до колапсу

світу, руйнування світобудови, зупинення часу, згортання простору, зупинки сюжету: згадаймо, убивство Турна Енеєм, світлим сакральним героєм і носієм чеснот, під час двобою ватажків призводить до раптової зупинки розгортання сюжету, – адже подальше історично резонансне заснування Риму та історія Юла і Юліїв належать профанній, а не вергілієвій сакральній-міфопоетичній історії.

Сказане зумовлює надзвичайну вагу інсталяції уявлень про космічні закони світобудови в їх проєкції на реальний світ, на сутність людського буття, тобто відтворення тез античного заповіту, представленого Вергілієм в «Енеїді»; з-посеред них – 4 стверджувальні постулати, які виконують функцію засобів наведення трансу, один імперативний, заради якого наводиться транс, один застережувальний, що вказує на конкретний шлях виконання імперативної дії.

Уявлення про космічні закони світобудови й сутність людського буття в координатах античного світу Вергілія

Космічна світобудова в шостій книзі поеми чітко визначена: чистий ефірний Дух (*“spiritus intus”*) рухає світ і становить його безсмертну сутність (*“totamque infusa <...> agitat molem et”* [14, ряд. 724], [15]); творить, оживляє, надихає і спричинює рух колеса буття; розум пронизує й організує створену матерію, включно з людиною (*“inde hominum pecudumque genus”* [14, ряд. 728], [15]), наділеною душею, котра спалахнула від небесного вогню (*“igneus est ollis vigor et caelestis origo”* [14, ряд. 730], [15]), але потребує загартування й очищення в земному колообігу; загартовані людські душі уподібнюються до ефірного вогню (*“concretam exemit labem, purumque re linquit aetherium”* [14, ряд. 746–747], [15]) і, повертаючись на Землю з небесного первня, рухають коло буття (*“has omnis, ubi mille rotam volvere per annos”* [14, ряд. 748], [15]). Анхіс переглянув потомків (*“recensebat <...> carosque nepotes”* [14, ряд. 684], [15]), «долю і щастя мужів» (*“fataque fortunasque virum”*), «їх звичаї й рук їх діяння» (*“moresque manusque”* [14, ряд. 681–683], [15]). За словами Анхіса, «Це душі, яким присудила Доля умілитись ще раз (*“animae, quibus altera fato corpora debentur”* [14, ряд. 713–714], [15]), вони «з Летеїської річки (*“Lethaei ad fluminis”*) Воду безжурності п’ють, і в ній забуття довговічне» (*“undam securos latices et longa oblivia potant”* [14, ряд. 713–714], [15]). Світоустрій античного світу в передачі Вергілія носить ознаки стохастичності й високої толерантності, зумовлені кратністю дій, відкритою можливістю для душ очиститись,

шансом за «бажанням» душ ще раз утілитись, отримати «забуття довговічне», але не довічне. За ознакою толерантності Вергіліїв світ нагадує світ іранського Гародмана (Гаронмана), де заплямовані душі, які не змогли зумовленого порушенням законів світобудови звуження мосту Чинват, зірвались і впали, але не у прірву, а зачепились за виступи (поява яких спричинена добрими діяннями), роздумували й калялись, доки не очистились. У цьому колообігу трансформації душі (народження – життя – перехід у потойбіччя – очищення – дозвіл на реінкарнацію – забуття – народження), колообігу, де править божественний закон, чи не єдина можливість удосконалити світ – передати до світу реального буття сакральну звістку – заповіт із вуст блаженної душі, з-посеред яких – обрана душа Анхіса. Цей заповіт поданий як кілька ретро-рефлексивно осмислених постулатів, із-посеред яких знаходяться чотири стверджувальні, один імперативний, один застережувальний, полегшене сприйняття яких зумовлене трансом антифактивності. Транс антифактивності підтримується не лише подорожжю до одного з художньо-міфопоетичних світів антифактивності – світу потойбічного буття з багатою атрибутикою, але й міфопоетичними психологічними асоціативами, а саме: міфологемами-медіаторами між світами («золота гілка», «печера», «болото»); міфологемами-атрибутами протиставлених світів підсоння й потойбіччя (багатобарвність підсоння – монохромність потойбіччя, небесні світила підсоння – «своє» сонце й зірки потойбіччя), також світів Елісію і простору покараних душ (зелений колір протиставлений безбарвності; тиша, природні звуки (ліс шумливий), приємні звуки (музика) – стогону й виттю; пахощі лавру – смороду тощо). Потенціал психологічних асоціативів описаний у працях із міфопоетики (Слухай Н.В) [1].

Стверджувальні постулати наведення трансу

В «Енеїді» до етапу внесення основної думки (постулату утилізації трансу) впроваджені чотири основні (з розгалуженнями) постулати, які можна віднести до засобів наведення трансу.

Перший постулат. Космоцентричні тенденції універсуму домінують над антропоцентричними, вони організують буття простих людей, пророчиць і героїв, й утілення божественного замислу не спинити. «вішунка, іще не приборкана Фебом» (“*At Phoebi nondum patiens <...> vates*” [14, ряд. 77], [15]), «В шалі» (“*immanis*” [14, ряд. 77], [15]), «бушуючи» (“*bacchatur*” [14, ряд. 78], [15]), «Та бог уста її Снінені тисне, і серця її дикість приборкує» (“*os rabidum, fera corda domans, fingitque*

premedo” [14, ряд. 80], [15]), «*пони́д груди шалену острогоами коле*» (“*ea furenti <...> stimulos sub pectore vertit Apollo*” [14, ряд. 100–102], [15]). Застереження проти змагання з богами засвідчує також історія Мізена: «*Мізен богів із ним змагав*» (“*Misenum Aeoliden*” [14, ряд. 164], [15]) “*cantu vocat in certamina divos*” [14, ряд. 172], [15]). Виклик змагання «*прийняв сам Трімон, Імежу скелями <...> втопив того мужа*» (“*Triton <...> inter saxa virum <...> immerserat unda*” [14, ряд. 173–174], [15]). Та сама думка впроваджена афористично: «*Вчітьсь на прикладах правди й не важтесь богам не вклонятись*» (“*discite iustitiam toniti et non temnere divos*” [14, ряд. 620], [15]).

Другий постулат. Людина повинна гідно пройти шлях земного буття; винного – порушника усталених законів світобудови, того, хто ВИБРАВ неправильне рішення, покарання неодмінно знайде. «*Страждають ті, кого жаром жорстоке зв’ялило кохання*» (“*hic, quos durus amor crudeli tabe peredit*” [14, ряд. 442], [15]), «*ті, які бравів ненавиділи*» (“*Hic qui bus in visi frat res*” [14, ряд. 608], [15]), «*били Рідних батьків а чи нищили свого клієнта обманом*» (“*pul sa tus ve pa rens, et fra us in ne xa clien ti*” [14, ряд. 609], [15]), «*Ті, що, знайшовши скарби, їх для себе тримали*» (“*aut qui di vitiis so li in cu bue re re per tis*” [14, ряд. 610], [15]), «*в перелюбстві убиті, й хто в військо пішов нечестиве*» (“*qui que ob adul te rium cae si, qui que arma se cu ti*” [14, ряд. 613], [15]), «*хто не боявсь владарів своїх зрадить*» (“*im pia nec ve ri ti do mi no rum fal le re dextras*” [14, ряд. 614], [15]). Один із непорушних законів світобудови – необхідність віддавати гідну останню шану померлим (про це свідчить історія Палінура непохованого).

Третій постулат. Не треба примушувати світ підкоритись волі людини, не варто «трусити» Світове дерево: що повинно бути, – буде: «*Отже, ти високо й пильно дивись*» (“*ergo al te ves ti ga oculis et rite repertum*») «*і, як тільки побачиш золоту гілку*» (“*ramus aureus*”) «*В руку бери, так годиться*» (“*ergo capre manu*” [14, ряд. 146–147], [15]). «*Як лиш покликаний долею ти*» (“*si te fata vocant*” [14, ряд. 143], [15]), «*то <...> знайдеш Сили*» (“*<...> duro poteris*” [14, ряд. 148], [15]). «*Але людині дано відслідковувати знаки, які посилає провидіння: Мовив і став*» (“*sic effatus*”); «*і став уважно дивився*» (“*pressit, observans*”), «*Що за знаки подають, і куди попрямують у льоті голуби*» (“*quae signa ferant, quo tendere pergant*” [14, ряд. 197–198], [15]).

Четвертий постулат. Доторкнутись хтонічного (впасти, зійти вниз, потрапити в підземний

світ) можна, повернутися (позбутися хтонічного) – важко: «Сину Анхиса, троянче, легкий перехід до Аверна» (“*Tros Anchisiade, facilis descensus Averno*” [14, ряд. 126], [15]), «Вдень і вночі там чорна Дітова брама відкрита» (“*noctes atque dies patet atri ianua Ditis*” [14, ряд. 127], [15]), «Тільки вернутися звідти і вийти на світ цей небесний» (“*sed revocare gradum superasque evadere ad auras*”) – «Це уже труд, це справа велика» (“*hoc opus, hic labor est*” [14, ряд. 128–129], [15]). Тому знання провісників несе смуток і журбу: «Смуток обличчя його огорнув» (“*Aeneas maesto defixus lumina voltu ingreditur*” [14, ряд. 156–157], [15]), «невідоме майбутнє Важить в своїй голові він. За ним і Ахат поступає, Вірний товариш його, у такій же журбі» (“*paribus curis*” [14, ряд. 159], [15]), «крок за кроком; Мазями мажуть» (“*corpisque lavant frigentis et unguent*” [14, ряд. 219], [15]). «Зчиняється плач» (“*fit gemitus*” [14, ряд. 220], [15]). Тому сон розуму, спричинений острахом, «народжує чудовиськ» (Ф. Гойя): «Тут Еней наш, проїнятий Страхом (“*subita trepidus*”) рапто-вим, меча добуває (“*corripit*”) і вістрям у вічі Стрічним усім наставляє (“*strictamque aciem venientibus offert*” [14, ряд. 219], [15]).

Ці чотири постулати належать трансівній ніші сакралізації (антифактивності); вони не становлять системи, але є маркерами божественного, героїчного, гріховного, доброчесного, потойбічного та утаємниченого, вони перемикають сприйняття у площину сакральної-міфопоетичного реєстру, дозволяють уникнути дидактичності головної тези – античного заповіту.

Античний заповіт

Чотири постулати наведення трансубумовлюють прихований зміст катехізису античності, який готує читача до прикінцевого заповіту, – квінтесенції етичної системи античного світу, заповіданої християнству: «Діти, <...> своєї душі ви до воєн <...> Не призвичаюйте» (“*ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella*” [14, ряд. 832], [15]), «серцю вітчизни таких ви ударів Не завдавайте» (“*nei patriae validas in viscera vertite viris*” [14, ряд. 833], [15]), «Зброю відкинь» (“*proice tela manu*” [14, ряд. 835], [15]). Зміст античного заповіту є корелятивним із християнським – «не убий» з однією поправкою – мечем можна підкоряти «гордовитих» (а гордість – гріх і в християнстві) тому, хто є знаряддям божественної волі: «Ти владно вестимеш народи (“*tu regere imperio populos*” [14, ряд. 851], [15]), будеш «Милувать, хто підкоривсь, і мечем підкорять гордовитих» (“*parcere subiectis et*

debellare superbos” [14, ряд. 854], [15]). Але цей дозвіл не стосувався Турна, який теж належав до світу світлого героїчного сакруму, тому вбивство Енеєм Турна змінило хід сакральної історії.

Застережувальний постулат античності

Цей постулат виражений експліцитно й належить до яскравих образів «Енеїди» Вергілія, хоча дослідники досі не приділяли йому належної уваги. Ідеться не про мету, а про засіб досягнення мети в людському світі, який завжди представлений діапазоном можливостей: «Двоє воріт мають марева сонні» (“*Sunt geminae Somni portae*” [14, ряд. 893], [15]): «одні роговії» (“*cornea*”) – «правдиві» (“*quia veris*” [14, ряд. 894], [15]); «Другі виблискують білою кістю слоновою» (“*altera candenti perfecta nitens elephan*” [14, ряд. 895], [15]), вони несуть «обманні сонні видіння» (“*sed falsa insomnia*” [14, ряд. 896], [15]). «Так там повчає Анхис сина, а з ним і Сівілли І через браму з слонової кісті на світ випускає» (“*prosequitur dictis portaque emittit eburna*” [14, ряд. 895], [15]).

Людина завжди має вибір рішення, яке приходить крізь ворота, які належать неструктурованому простору потенцій, – «ворота роговії» (“*cornea*”) – звичайні, непривабливі, неяскаві й некоштовні, але крізь них приходять «тіні правдиві», або «ворота з білої слонової кісті» (“*candent <...> nitens elephan*”) – блискучі, привабливі, коштовні на вигляд, але крізь них приходять «обманні лиш сонні видіння» (“*falsa insomnia*”). Провидець Анхис із простору Елісію випустив сина й Сівілли на світ «через браму з слонової кісті», і цією знаковою дією передрік подальший розвиток сюжету. Імперативний та застережувальний постулати античного світу, які є квінтесенцією «Енеїди», зокрема її шостої книги, адресовані, як це було показано на співвідношенні постулатів наведення та утилізації трансубумовлюючої людини.

Таким чином, всесвітньо відома поема Вергілія «Енеїда» містить і формує через благання Енея прообраз емоційної менталізованої суб’єктивної ранньохристиянської молитви, адресованої Енеєм сакруму. Але закоріненість поеми в систему ранньохристиянських світоглядних уявлень не вичерпується цим фактом. Поему справедливо кваліфікувати як катехізис античності, кросс-темпорально адресований сучасному світу. Система постулатів – регулятивів людського буття, представлених в «Енеїді», представлена чотирма стверджувальними, одним імперативним та одним застережувальним, формують передхристиянську парадигму, центровану щодо тези «не убий», так допоки й не почутої людством.

Список літератури:

1. Слухай Н. В. Сугестивна лінгвістика: лінгвістичне програмування поведінки людини. Навчально-методичний посібник для аспірантів. Київ, 2019. 247 с.
2. Слухай Н. В. Ізоморфізм світового дерева: межі явища та його міфопоетичний резонанс (на матеріалі текстів православних акафістів). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2009. Вип. 26. Ч. 3. С. 169–175.
3. Слухай Н.В. Суггестия и коммуникация: лингвистическое программирование поведения человека. Київ, 2012. 319 с.
4. Courcelle Jeanne. Lecteurs païens et lecteurs chrétiens de l'Énéide. 1. Les témoignages littéraires. *Coll. Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*. 1984. Nouvelle Série. t. 4. 265 p.
5. Deproost P. A « Ficta et facta ». La condamnation du « mensonge des poètes » dans la poésie latine chrétienne. *Revue des Études Augustiniennes*. 1998. t. 44. P.101– 121.
6. Fraïsse Anne. Épopée biblique entre traduction poétique et commentaire exégétique . *Cahiers d'Études du Religieux*. 2008. Vol 1.
7. Glenn A. Steinberg. Dante, Virgil, and Christianity: Or Statius, sin, and clueless pagans in Inferno IV. *Forum Italicum*. 2013. № 47(3). P. 475–496.
8. Schilling R. Tradition et innovation dans le chant VI de l'Énéide de Virgile. *Journal des Savants*. 1980. P. 193–210.
9. Tarrant R. J. Aeneas and the gate of sleep. *Classical Philology*. 1982. Vol. 77, № 1. P. 51–55
10. Frédéric Dewez. Cartes, routes et chemins symboliques dans l'Énéide. *Études classiques*. 2009. 211 p.
11. Gotoff . The difficulty of the ascent from Avernus. *Classical Philology*. 1985. vol. № 1. P. 35–40.
12. Vallat D. Per transitum tangit : allusions, sens caches et réception de Virgile dans le commentaire de Servius, *Eruditio Antiqua*. 2009. URL: <https://www.eruditio-antiqua.mom.fr/> (дата звернення: 15.04.2020).
13. Thomas J., Structures de l'imaginaire dans L'Énéide. Paris, 1981. 447 p.
14. Vergili P. Maronis Aeneidos. Liber sextus. Энеида Виргилия. Казань, 1891. 520с.
15. Вергілій Енеїда. Переклад М. Білика. URL: http://www.ae-lib.org.ua/texts/vergilius__aeneis__ua.htm (дата звернення: 15.04.2020).

**Slukhai N.V., Lefterova O. M. VIRGIL'S AENEID AS ANTIQUITY'S CATETHYSIS:
THE ASPECT OF SUGGESTION**

The article proposes new approaches to the study of antiquity's most influential text, Virgil's Aeneid, from the standpoint of suggestion. The research focuses on Book 6 of Aeneid, which serves as a cognitive roadmap of Virgil's mythopoetic and artistic world. We demonstrate the phenomenon of how early Christian prayer (plea, beseeching) was formed in the poem's text, as well as the worldview dogmas bequeathed by antiquity to posterity and transmitted via the mediating hero from sacral otherworld to compatriots and generations to come. The research came to focus on the pleas due to the fact that of the several predicates ("virtuous", "brave", "majestic", "loving and loyal son", "obedient to divine will") defining Aeneas, the main hero, "godly" is the central one. A comparison of appeals made to sacral forces by Aeneas and Sybil, the heathen prophetess, shows exactly how different they are in the way characters enter a state of trance; in what they say and how they say it. The comparison visualizes both the process and the result of early Christian prayer's crystallization in Virgil's work – a prayer which is subjective, mentally cognized and emotional. The tenets regulating human existence imprint on the reader's subconscious as commandments relayed by the father of Aeneas, Anchises, from beyond the veil and form the catethysis of Anchises. This system intended to regulate human behavior contributes to the reader's rethinking of the poem's plot: the virtuous hero reveals the earthly reflection of cosmic laws and the essence of being itself; he both learns and presents to others antiquity's testament by laying down affirmative statements (trance induction) and using imperative and cautionary statements (trance utilization). The submersion into trance is achieved via trance niche of antifactivity through mythopoetic modeling; those being of intrinsic value due to their capacity to display Virgil's sacral worldview and as examples of archaic but effective means of trance induction.

Key words: Virgil, Aeneid, antiquity, suggestion, sacral, mythopoetics, trance, early Christian prayer.

Ходоренко А. В.

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Сазонова В. С.

Химико-технологический университет

АДАПТАТИВНАЯ МОТИВАЦИЯ БИЛИНГВОВ В ПРОЦЕССЕ ОВЛАДЕНИЯ НЕРОДНЫМИ ЯЗЫКОВЫМИ СИСТЕМАМИ

У статті розглянуто проблеми білінгвізму в цілому і адаптаційної мотивації (термін Ж. Піяже) навчання зокрема на матеріалі дітей 8 і 10 років батьків-іммігрантів, що народилися і виховуються в іспаномовному середовищі. Аналіз проведено в процесі оволодіння нерідних мов (англійської, французької, іспанської) в рамках придбаного координативного штучного білінгвізму змішаного типу з елементами навчального білінгвізму. Особливу увагу та інтерес приділено проблемі міжмовної інтерференції та спробі її вирішення в умовах чотирьох мов, що використовуються білінгвами, як одного з найважливіших компонентів всебічного опису білінгвізму як цілісної проблеми на матеріалі опису конкретного досвіду. Охарактеризовано в загальному вигляді сучасну ситуацію феноменології білінгвізму в умовах глобалізації та міграційних процесів. Зокрема, розглянуто явище змішаного типу білінгвізму, навчального асиметричного білінгвізму, згадується поняття «інтуїтивного мислення», ролі інтелекту та навичок в адаптації до навчання в рамках евристичної теорії. Конкретизовано матеріал дослідження та обрані методи опису і аналітичного спостереження за учнями в процесі оволодіння нерідними мовами. На основі виділених типологічних характеристик, виду, компонентів, функцій побудована модель білінгвізму на прикладі матеріалу дослідження, виділені основні проблеми мотивації учнів, спрогнозовано та рекомендовано шляхи вирішення виникаючих проблем і боротьби з перешкодами на етапі раннього, складного асиметричного білінгвізму. Обґрунтована емоційно-когнітивна складова частина, значення інтелектуальної адаптації, навички в рамках евристичної теорії в процесі розвитку інтуїтивного мислення білінгвів у (1) подоланні інтерферентних проблем перемикання на нерідні мови, (2) у становленні абсолютної істинної білінгвальної компетенції. Окреслено перспективи вивчення білінгвізму з компонентним значенням використовуваних у комунікативній / навчальній практиці мов ≥ 2 / мультилінгвізму, що набирає актуальності в процесі загальної глобалізації і тенденцій до імміграційних процесів у суспільстві.

Ключові слова: асиметричний змішаний навчальний білінгвізм, мотиваційна адаптація, інтуїтивне мислення.

Проблема, которая в общем виде рассматривается в статье, а именно вопросы мотивации детей-билингвов, не решена до конца в науке. В диахроническом срезе смежных наук вопросы «адаптивного» знания, навыка, эвристической теории рассматривались на разных этапах и до конца не свелись в единую систему применительно к билингвизму, в частности естественному, сложному смешанному билингвизму. Этим определяется *практическое значение* настоящего исследования в решении *цели* выделить мотивационные особенности в практике билингвистического овладения языком детьми из билингвистических семей для снятия проблем в процессе обучения. В рамках синхронического подхода для достижения цели предполагается решить следующие

задачи: охарактеризовать виды и типы билингвизма, выделить механизмы, показать значение навыка в рамках эвристической теории, обосновать и определить конкретный тип билингвизма на материале исследования. *Актуальность и перспективы исследований* определяется фактом неснятых барьеров общения, решение такой проблемы во многом зависит от решения прогрессивного становления языковой компетенции и становления не только языковой личности, но и личности в целом.

Явление билингвизма представляет интерес для исследований в разных областях научного знания вплоть до физиологии, в частности вовлеченности правого полушария мозга в языковые процессы при билингвизме. Вполне возможно,

что физиологическая дифференциация билингва от монолингва будет доказана не только в сфере языка, но и в сфере физиологии мозга.

Основу же для настоящего исследования мотивационных факторов в условиях проявленного сложного типа билингвизма на примере детей 8 и 10 лет, родившихся и воспитывающихся в испаноязычной среде в семье русскоязычных родителей-иммигрантов в процессе освоения неродных языков билингвизма, представляют наработки когнитивных и нейронаук: фактор биологической адаптации, интуитивного знания в константном восприятии, пассивных автоматических механизмов, выделенных Жаном Пиаже [3, с. 25].

В работе *H. Baetens-Beardsmore* выделено более 30 типов билингвизма. Ниже мы приведем некоторые выделенные типы, поскольку случай нашего материала исследования представляет сложный тип билингвизма и требует всесторонней детализации признаков для выявления проблем, связанных с торможением становления языковой компетенции обучающихся. Что касается общей классификации, мы согласны с его тройственной общей классификацией, а именно: 1) смешанный (два языка сливаются в одну систему); 2) координативный (две языковые системы сохраняются раздельными без доминирующего языка. При этом билингв думает на том языке, на котором говорит.; 3) субординативный (наличие двух раздельных языковых систем с использованием «переводного метода» с наличием доминантного языка (основного языка мышления). Это неполное владение вторым языком, характерно для начинающих билингвов с сопутствующими элементами координативного и смешанного двуязычия.

В классификации билингвизма выделяют: естественный (бытовой) и искусственный (учебный). В работе [4, с. 16] отмечается: «Искусственный билингвизм представляет собой владение двумя лингвокультурными кодами, один из которых усвоен в условиях специального обучения и характеризуется следующими такими признаками: 1) асимметричная коммуникативная компетенция в отношении двух языковых кодов; 2) управляемый характер становления искусственного билингвизма; специфическая коммуникативная траектория становления искусственного билингва» [4, с. 16].

В работе использованы методы теоретического обзора феноменологии билингвизма, а также практический анализ эмпирического опыта работы

с билингвами, (беседа и наблюдение (в процессе обучения). Основой для теоретической части исследования детского билингвизма послужили работы [1; 3]. В поиске подходов и методов исследования использовались замечания, сделанные в статье [2]. В процессе обучения билингвов имеет важное значение мотивация, а именно внутренний стимул к изучению. Когнитивные способности, которые участвуют в процессе решения текущих задач становления языковой компетенции, интенция – мотив к решению проблемы/преодолению помехи к пониманию/воспроизведению языка. В психологической теории для двуязычного индивида важен «механизм билингвизма», вслед за Пиаже мы называем такой механизм «пассивным автоматическим механизмом». Это способность переключаться с одного языка на другой вследствие «биологической адаптации» [3, с. 51] в рамках «константного целостного восприятия».

На настоящем этапе развития научного подхода к изучению билингвизма и билингвального обучения выделяют, кроме прочего, идеологии [5, с. 152] на примере разных культур и языков. Так, билингвизм изучается в семьях различных языковых сред: франко-английских [5, с. 149], японско-каталонских [6, с. 46] и др.

В деятельности языковой личности когнитивная составляющая проявляется одновременно следствием сформированной и стимулируемой мотивации. Следует отметить, что мы рассматриваем когнитивное начало как совокупность эмоционального сознательного и несознательного восприятия и воспроизводства действительности. Таким образом, внутренняя предрасположенность (объективная или субъективная ситуация билингвизма) отношения к факту билингвизма как цели и средству овладения языком, а значит, и контролем над положением в социуме, способность влиять на причины и следствия успеха в сфере языка и общества, что тесно связано между собой, и есть непосредственно мотивационным стержнем индивидуума, обучающегося и обучаемого билингва. Проблема нам видится в стимуляции этого мотивационного признака любой языковой личности. Это проблема усложняется возрастом, в нашем случае – дети 8 и 11 лет. На практике очень трудно согласиться с бытующим мнением о «гибкости» «детского сознания/мозга». Эта гибкость отнюдь не помогает в искусственной стимуляции мотивационного фактора на занятиях.

Нельзя не признать факт владения языковыми парами детьми и возможность дальнейшего развития языковой компетенции, целью

которой можно ставить абсолютный билингвизм, и мотивация на этапе становления должна преодолеть эгоцентрическую составляющую личности ребенка, о которой пишет Ж. Пиаже, с чем не поспорил ни один его последователь. Личностное начало, эгоцентричное восприятие могут помешать успешному овладению языком. Осознание, что трудно в детском возрасте, целей изучения языка уступает мотивации приобщения к социально влиятельному языковому коллективу. В нашем случае вынужденная ситуация жизни в языковой испаноговорящей среде стимулирует овладение испанским, однако отмечаются лакуны в восприятии языковых единиц, что влечет полное непонимание контекста детьми. Именно гибкость сознания играет «злую шутку»: вместо мобилизации сил к решению языковой проблемы, чему, например, учат на переводческих отделениях, умения аналитического прогноза и оценки контекста к моделированию смысла и т.д. сознание ребенка полностью блокирует стимул. По наблюдениям, ребенок теряет связь с текстом, ситуацией, и, как результат, статистические данные билингвистических колледжей Испании за последние 3 года дают депрессивную кривую успеваемости. Соответственно, значение приобретает мотивация адаптативного характера, предполагающая тренировку навыка, интуитивного знания, визуального образа в рамках теории психологии интеллекта Ж. Пиаже, а также эвристической теории

по методу экспериментальной опытной «пробы», или методу «проб и ошибок», усвоение через осознанно полученную опытным путем ошибку.

Становление компетентности также затруднено компонентами межъязыковой интерференции, что обусловлено наличием 4 используемых в практике коммуникации языков. В решении проблем и устранении помех в становлении языковой компетентности личности приобретает важность фактор активации стимула в процессе успешного решения проблемы “problem solving”, снятия преград к свободной билингвальной практике. Надо признать, что в процессе обучения степень языковой компетентности меняется вплоть до потери прогрессивных признаков, здесь важность приобретают социальные факторы (среда: школа, семья), «историческая» подоплека складывающегося и развивающегося билингвизма, когнитивная активность/пассивность обучающихся. Факторы, влияющие на недостатки в развитии билингвов и доказывающие, что достичь абсолютного билингвизма не представляется реальным, приведены в таблице 1.

Выводы. Таким образом, на материале нашего исследования, а именно наблюдения в процессе обучения детей 8 и 10 лет от русскоязычных родителей-иммигрантов, девочек, родившихся и воспитывающихся в испаноязычной среде, а именно в Андалусии, Испания, в соответствии с признаками билингвизма определен собственно

Таблица 1

Характеризующие факторы особенностей билингвизма на примере фактического материала исследования

Компоненты	Тип	Языки	Характеристика	Наличие признака
Языковая компетентности	Совершенный	4	Совершенное владение	-
	Реальный	3	Нормативное владение языками	+
	Несовершенный	1	Минимальная компетентность в одном из аспектов языка	+
Речевые инструментов	Чистый	1	Изолированное функционирование языков	+
	Смешанный	2	Одновременное использование языков	+
Интерференция	Координированный (адекватный)	-	Полное отсутствие расхождений или минимальное расхождение между степенью владения двумя языками	-
	Сложный (неадекватный)	1	Мышление осуществляется преимущественно на одном языке, затем переводится на другой	+
Время овладения вторым языком	Ранний	2	Предполагает формирование менталитета билингва	+
	Поздний	2	Создает предпосылки для формирования менталитета билингва	+

тип билингвизма на отдельно взятом примере. Мы определяем последний как приобретенный координированный вид искусственного билингвизма смешанного типа с элементами учебного билингвизма, поскольку дети изучают английский и французский (на английском свободно изъясняются с ограниченными навыками коммуникации в определенных сис-

темах социального знания, что продиктовано недостаточными фоновыми знаниями, дети живут не в англоязычной, а испаноязычной среде). Мы имеем дело с естественно приобретенным билингвизмом (языковая пара русский-испанский) и учебным, координированным билингвизмом (пары русский-английский, русский французский, англо-французский).

Список литературы:

1. Черничкина Е.К. Детское двуязычие как специфический вид билингвизма. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, № 7(25), часть 2, Волгоград, 2013. С. 201–209.
2. Ширин А.Г. Билингвизм: поиск подходов к исследованию в отечественной и зарубежной науке. *Вестник Новгородского государственного университета*. № 36, 2006. С. 79–82.
3. Пиаже Ж. Психология интеллекта. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 68 с.
4. Baetens Beardsmore H. Bilingualism in Belgium. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 1:2, 1980. P. 145–154.
5. Kirsch C. Ideologies, struggles and contradictions: An account of mothers raising their children bilingually in Luxembourgish and English in Great Britain. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 2012. P. 145–154.
6. Fukuda M. Language transmission in Catalan/Spanish-Japanese families in Catalonia: language use and parental attitudes towards languages. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 2014. P. 45–55.

Khodorenko A. V., Sazonova V. S. ADAPTIVE BILINGUAL MOTIVATION IN THE PROCESS OF MASTERING NON-NATIVE LANGUAGE SYSTEMS

The article focuses on the problems of bilingualism in general and the aspect of motivation, in particular. Under investigation are children of 8 and 10 years old from the families of immigrant parents, children born and raised in a Spanish-speaking environment. The definition of the specific type of bilingualism has been given with the latter defined as acquired coordinated artificial bilingualism. We analyze the very process of learning non-native languages as part of the acquired coordinated artificial bilingualism of a mixed type with the elements of educational bilingualism for the final purpose of solving interference problems in the context of the four languages used by bilinguals as components of a comprehensive description of the research material. The problem has been characterized in general terms of main concepts of bilingualism phenomenology in the context of globalization and migration processes. The research material has been specified with the methods of description and analytical observation of learners in the process of mastering non-native languages selected. Based on the identified typological characteristics, types, components, functions, bilingualism model has been constructed and the type of bilingualism defined using the research material as an example, the main problems of students' motivation are highlighted, recommended solutions to emerging problems and interference control at the stage of early, complex asymmetric bilingualism are predicted. The emotional- cognitive component, the value of intellectual adaptation, and skill in the framework of heuristic theory in the process of developing the bilinguals' intuitive thinking in (1) overcoming the interference problems of switching to non-native languages, (2) in establishing the absolute bilingual competence, are substantiated. It has been outlined the perspectives of the current study of bilingualism with a component value of the languages ≥ 2 / multilingualism used in communicative / educational practice, gaining relevance in the process of general globalization and trends in immigration processes in society.

Key words: asymmetric educational bilingualism of mixed type, adaptation, heuristic theory, intuitive thinking.

Чистяк Д. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОСМОЛОГІЧНА КОНЦЕПТОСИСТЕМА В СИМВОЛІСТСЬКІЙ ПОЕЗІЇ МАКСА ЕЛЬСКАМПА

У статті проведено моделювання космологічної концептосистеми ранньої поетичної творчості бельгійського франкомовного письменника-символіста Макса Ельскампа на матеріалі зібрання творів «Хвала життю» (1898) для визначення особливостей його художньої концептуалізації в контексті франкомовного бельгійського символістського семіозису. Ранній доробок М. Ельскампа ознаменований трансфером концепту ДУША з позитивно маркованої концептосфери СВІТЛО і негативно маркованої концептосфери ТЕМНЕ і ХОЛОДНЕ до позитивно маркованої концептосфери ВИЩИЙ СВІТ (корелят ВІЧНОСТІ, передусім із залученням біблійних актантів і топосів) шляхом ВОЗНЕСІННЯ або функціонування міфологеми СМЕРТЬ-ВІДРОДЖЕННЯ. Космологічна концептосистема в ранній поезії М. Ельскампа характеризується оригінальними лінгвоментальними структурами. Позитивно маркована концептосфера СВІТЛО (виділена концептами ВОГОНЬ, СОНЦЕ, СВІТЛО, НЕБО, ВЕРХНЄ, ЗІРКА, ВІТЕР, ПТАХ, САД, РАЙ, МОРЕ, МІСЯЦЬ, КОХАННЯ, теонімами Ангел, Христос, Діва Марія, Святий Іоанн, символами «душа-отара», Павич, Пелікан, Півень) актуалізує анімістичну тотожність ДОЛЯ = СВІТЛО, передусім у плані реконструкції християнської міфопоетичної картини світу. Поетичний доробок М. Ельскампа органічно вписується в космологічну концептосистему бельгійської франкомовної поезії. У перебігу лінгвоконцептологічного аналізу текстів бельгійських поетів-символістів М. Метерлінка, Е. Верхарна, Ж. Роденбаха, Г. Ле Руа, Ш. Ван Лерберга й М. Ельскампа виявлено, що всі досліджувані автори реінтерпретували космоконцепти ВИЩИЙ СВІТ, ВОДА, СВІТЛО, ТЕМНЕ, ХОЛОДНЕ, ВОГОНЬ, СОНЦЕ, СВІТЛО, НЕБО, ВЕРХНЄ, ЗІРКА, ВІТЕР, ПТАХ, САД, РАЙ, МОРЕ, МІСЯЦЬ, КОХАННЯ. Також встановлено, що провідною міфічно маркованою дісхемотою в бельгійських поетів-символістів постав перехід концепту ДУША з негативно маркованого (варіант: негативно і позитивно маркованого в Ш. Ван Лерберга і М. Ельскампа) НИЖНЬОГО СВІТУ до позитивно маркованого ВЕРХНЬОГО СВІТУ.

Ключові слова: космологія, міф, символізм, концептосистема, концепт, образ, картина світу.

Постановка проблеми. Питання виявлення глибинних структур, що лежать в основі художньої концептуалізації, залишається в мейнстрімі новітніх філологічних досліджень. Постструктуралістська парадигма повертає дослідників до розширення інтерпретаційної бази аналізу літературних текстів задля визначення закономірностей проблем породження структурних і семантичних первнів художнього семіозису. Розроблена нами в попередніх роботах [5; 6] методика лінгвоміфопоетичного та лінгвокогнітивного аналізу космологічної концептуалізації в художньому тексті застосована в цьому дослідженні на матеріалі творчості бельгійського символістського письменника Макса Ельскампа.

Ім'я М. Ельскампа постає в першій четвірці бельгійських поетів-символістів (поряд із М. Метерлінком, Е. Верхарном і Ш. Ван Лербергом). А втім, критики межі ХІХ–ХХ ст., так само,

як і деякі сучасні дослідники визнавали його за автора «новонегритянських пісень» (І. Жількен), «відкривача маразму» (А. Жіро) [23, с. 32], «багатого дилетанта» (Ж. Орізе) [24, с. 211]. Натомість метри символістської поезії наголошували на поезії «прекрасного очищення» (Р. де Гурмон) [2, с. 155]. Така розбіжність у поглядах обґрунтовує потребу у виявленні глибинних структур, що лежать в основі художньої концептуалізації М. Ельскампа для визначення місця його доробку в контексті символістського мистецького руху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші ґрунтовні дослідження ранньої творчості М. Ельскампа на початку минулого століття виявили її емблематичну природу та фольклорну основу. Р. де Суза наголошував, що «пісні» М. Ельскампа «виходять за межі народної простоти через зайву штучність» [12, с. 65]. О. Бівор [9, с. 12] слушно зауважував впливи поезики

групи «Парнас» на ранні тексти М. Ельскампа. Ж. де Бошер у літературному портреті М. Ельскампа, виконаному загалом у річищі біографічного методу, наголошував на впливі фольклорної традиції, буддійської філософії, текстів «Євангелій», але без детального аналізу [10, с. 80–150]. Біографічний метод наявний у працях А. Мокеля [26; 27], Л. П'єрара [29], Ж. Рамакерса [30], М. Шільца [31], Е. ван де Ворста [33], Л. Стейнс [32] і Ж. Марлоу [25]. Р. де Гурмон зауважував «емблематичність» образності поета як корелята актанта-ДУШІ [2, с. 156]. Р. Гіет удався до інтертекстуального зіставлення поезики М. Ельскампа з французькими символістами [19; 20; 21]. І. Гофетт зазначав наявність архаїчної лексики для досягнення стилізації під народну поезію [17, с. 14]. П. Горсекс під час стилістичного аналізу вірша «Вежа зі слонової кістки» зауважував реконструкцію християнської символіки в авторській концептуалізації [18, с. 171]. Ш. Бернар указував на наявність християнського контексту в поезії М. Ельскампа [8, с. 332]. Цей напрям розвинув у докторській дисертації М. Оттен [28], С. Г. Новак виявила в ельскампівських текстах трансформацію середньовічних естетичних категорій [3, с. 332], а автором цих рядків було виконано стилістичний аналіз фонічних ефектів у збірці «Хвала життю» [7]. А втім, комплексної студії міфопоетичної космології у творчості М. Ельскампа нині не проведено, що не дає змоги провести реконструкцію нуклеарних структур його художньої концептуалізації.

Постановка завдання. Метою розвідки постає моделювання космологічної концептосистеми ранньої поетичної творчості Макса Ельскампа на матеріалі символістських збірок [16] для визначення особливостей його художньої концептуалізації в контексті франкомовного бельгійського символістського семіозису.

Виклад основного матеріалу. Символістська художня мова текстів М. Ельскампа характеризується передусім актуалізацією християнської космології, про що яскраво свідчать навіть заголовки представлених книжок. Водночас у зв'язку зі специфічною стилізацією художньої поезики для створення барокового «ефекту наїву» відбувається проникнення в тексти й давнішого міфопоетичного фонду; зрештою, християнський інтертекст постає його інтерпретантом. Найширше представленою в поезиці М. Ельскампа постає позитивно маркована концептосфера СВІТЛО, реалізована концептами ВОГОНЬ, СОНЦЕ, СВІТЛО, НЕБО, ВЕРХНЄ, ЗІРКА, ВІТЕР, ПТАХ, САД, РАЙ,

МОРЕ, МІСЯЦЬ, теонімами Ангел, Христос, Діва Марія, Святий Іоанн.

У збірці «Недільний» (1893) відбувається антропоморфізація символу «неділя», що постає корелятом міфопоетичних зв'язків ЖИТТЯ = СВІТЛО. Промовистим є порівняння Неділі з міфемою немовля-Христос: *Ils sont venus, // Naïvement nus et goulus // De raisins de verre et de cierges, // Sur les bras longs des saintes vierges. // Les dimanches.* [16, с. 11]. Діви постають тут у поширеному в середньовічній іконографії образі Діви з Дитям в оточенні Святих Дів зі свічками; в іншому місці є вказівка на Діву Марію в символі «*Vierge des dimanches solaires*» [16, с. 17]. Схожа семантика наявна в низці семантичних дублетів, помітних у такому уривку: *Or, midi c'est une fontaine, // Et le jet d'eau vivant toujours, // Et des cygnes tout à l'entour, // Et la fenêtre aux châtelaines* [16, с. 35]. Вочевидь, наведені символічні знаки постають тотожними в плані концептуалізації СВІТЛО = ДОЛЯ: «водограй живої води» («Псалми», 35:11) в християнстві є символом вічної цноти Діви Марії, як і лебідь, а також діви-мешканки замку, адже замок в середньовічній літературі уявлявся корелятом Небесного Єрусалиму («Одкровення від Іоанна», 21:10 [15, с. 155]) й актуалізацією ВЕРХНЬОГО СВІТУ СВІТОВОГО ДЕРЕВА.

Концептосфера СВІТЛО для НИЖНЬОГО СВІТУ представлена символікою ДУШІ-Отари: *Car il en est comme d'un troupeau, // Marie, de vos âmes vues d'en haut <...> // Hommes, femmes : agnelles, angeaux* [16, с. 31]. Як відомо, у християнській традиції поширене розуміння отари як вірних Христа («Євангеліє від Іоанна», 21:15; «Одкровення від Іоанна», 5:6), що актуалізує жертвенну природу Вівці й тотемістичну тотожність СМЕРТЬ = СВІТЛО. Концептосфера ВЕРХНЄ як корелят міфологічної ДОЛІ представлена такими концептами міфологічного комплексу СВІТОВЕ ДЕРЕВО, як ЗАМОК, ХРАМ, ДЕРЕВО. ЗАМОК ототожнюється з ДУШЕЮ і РАСМ: *Mais dans un château // Du paradis est mon âme* [16, с. 13], так само як і ХРАМ, корелят ВІЧНОСТІ: *La bien-aimée accroche aux vitraux // De la chapelle d'où l'on voit loin, // Avec le pain, le sel et les anneaux, // Ma pauvre âme, elle, qui ne meurt point* [16, с. 25]. В іншому фрагменті ХРАМ метафоризується як САД СВІТЛА і ЗОЛОТА, корелят Едему (пор. золото як атрибут Едему, «Буття; 2:11»): *Sur vos beaux autels voir brûler leurs cierges // Dans un jardin de cœurs d'argent doré* [16, с. 45]. Оригінальною ідеологемою в поезії М. Ельскампа постає *Flandre aux jardins* [16, с. 74], де асоціативні

зв'язки САД = ВІЧНІСТЬ перекодовують концепт КРАЙ у топіку Едему, а символ *Flandre des tours* [16, с. 83] актуалізує міфологічний анімістичний концепт ВЕРХНЕ = ДОЛЯ. Оригінальна інтерпретація САДУ-НЕБА наявна в такому уривку: *Lors, vive la rose // Du vieux jardin de bonne foi, // Où tu t'es fait, du cœur aux doigts, // La blessure au signe des croix // A chercher l'aimée pour toi close* [16, с. 30]. Вочевидь, тут убачається контамінація міфема Христа-Страдника (символ Хрест) із метафорою КОХАННЯ = НЕДОЛЯ, втіленої, зокрема, в міфемі Ерота-стрільця [1, с. 238].

Концептосфера НЕБО представлена концептами ПТАХ у різноманітних варіаціях, актуалізуючи міфологічну семантику НЕБО = ПТАХ = СВІТЛО, перекодовану пізніше в метафору ДУША = ПТАХ. Наприклад, символ «пелікан», як емблема Милосердя і міфема Христа (Псалом 101:7), за спільною семою «годування своєю кров'ю» представлений як корелят ДУШІ: *Dans un beau château // Des cormorans d'azur clament // Et courent après mon âme // Dans l'herbe au bord de l'eau...* [16, с. 14]. Іншим сакральним ПТАХОМ, знаком СВІТОВОГО ДЕРЕВА, ототожнюваного з наратором, постає Павич: *Mais geai qui paon se rêve aux plumes, // Haut, ces tours sont-ce mes juchoirs?* [16, с. 31]. Павич може символізувати НЕБО з огляду на подібність до зіркового обрію та метафоричне перенесення ОКО = НЕБО = БОГ, що знайшло відбиття у традиційній символіці солярних божеств (знак Пана і Юнони) та в символіці Христа в середньовічній іконографії, зокрема в емблематиці Й. Босха [14, с. 89]. Ще одним ПТАХОМ постає Півень у такому фрагменті: *Mais Marie lit un évangile // dans la prairie qui chante-fleure <...> // Oubliant les heures sonnées // avec le temps et les années <...> // et coqs d'or, sur les campaniles, // passent le vent et les nuées* [16, с. 82]. Вочевидь, тут актуалізується солярна символіка Півня як архаїчної метафори й будителя СОНЦЯ, втіленого також в атрибуті Святого Петра: спершу використовуваного як маркера його гріха, потрійного відречення від Христа («Євангеліє від Іоанна», 13:38), а згодом перекодованого в символ Церкви Петрової, що має будити СОНЦЕ Віри.

Із концептом АНГЕЛ порівняна КОХАНА [16, с. 21], і семантизація розширюється через дію «вознесіння КОХАНОЇ до РАЮ», аналогічну до «вознесіння Діви Марії»: *Et le ciel tout équivoque d'anges <...> Et déjà Vous êtes comme un ange <...> // C'est au pays du bleu paradis // Que vous allez planter un beau mai, // Et loin du toujours, et loin du jamais...* [16, с. 21]. Слід зауважити,

що символ «травень» (у католицькій традиції – місяць Діви Марії) тут може поставати корелятом САДУ-ЕДЕМУ. Іншою позитивною концептуалізацією КОХАНОЇ стає ЗІРКА, що постає корелятом концепту КОХАННЯ. Ототожнення ЗІРКИ з МОРЕМ (*Or, ma pauvre // Mie des étoiles // Ma pauvre // Mie c'est la mer* [16, с. 28]) може асоціюватися з культом «зірки морської», Діви Марії [16, с. 36]. В іншому місці актант ототожнює себе (а також «свій добрий край») із Богородицею і на свято Успіння возноситься на НЕБО: *Mes heures allées avec ma vie d'homme // Se vivre en Salut à vos hauts royaumes, // Dans les beaux châteaux d'or de vos couronnes* [16, с. 29]; тут актуалізується анімістична тотожність НЕБО = ДОЛЯ, наявна, приміром, у міфемі Небесного Єрусалима («Одкровення від Іоанна», 21:10). Діва Марія також пов'язана з МІСЯЦЕМ: у символі «степлілий від ваших ніг місяць» актуалізується образ Діви з Місяцем у ногах, також із «Одкровення від Іоанна» (12:1) [16, с. 40].

Ще один спосіб контакту наратора з ВЕРХНІМ СВІТОМ – сходження на нього СВЯТОГО ДУХУ: *Aujourd'hui qu'il faisait grand vent // Au ciel, ont dit des voix d'enfants, // Les belles flammes sont descendues <...> // Car des voix ont clamé dans la rue, // Que des enfants ont vu l'Esprit-Saint // Et les belles flammes, chues des nues, // Entrer chez moi par le jardin* [16, с. 50]. Як бачимо, в цьому фрагменті наявне ототожнення ВІТРУ, САДУ, ГОЛОСУ, ДІТЕЙ і ВОГНЮ як корелятивів СВІТЛА-НЕБА і міфопоетичного анімістичного концепту ДОЛЯ. Зауважимо, що метафоричні зв'язки СЛОВО БОЖЕ = ВОГОНЬ наявні в Біблії (приміром, «Пророка Єремії», 23:29), як і міфема Святого Іоанна, автора «Одкровення», що постає символом гармонізації простору, тож визначається так: *Saint-Jean-des-harmonies, // Venu dire à tous la mesure* [16, с. 59]. Зі СЛОВОМ-ВОГНЕМ асоціюється і Пророк-наратор зі збірки М. Ельскампа «Символом апостольства», який гине за віру як еретик. Апофеозом ототожнення наратора з Богом через СЛОВО постає асоціація останнього з майбутнім РАЄМ, НЕБЕСНИМ ЄРУСАЛИМОМ: *C'est de mon paradis qui vient, // Déjà la voix dans mes paroles.* [16, с. 54]. Концептосфера ВОДА представлена міфемою Христа і ДУШІ, актуалізацією регенераційних сил водної стихії в антропоморфічному образотворенні: *Jésus se fatigue aux rames // Et prend plaisir à mon âme // Qui se rafraîchit dans l'eau dans un beau château* [16, с. 13]. У цьому уривку можлива актуалізація символіки Христа й апостолів як «рибалок душ» («Євангеліє від

Луки», 5:10). В іншому місці [16, с. 61] присутній образ Христа, що йде по морю (пор. «Євангеліє від Іоанна», 6:16): *Car déjà les flots en concert // Disent aujourd'hui mes paroles, // Et les voiles font des étoiles // A Christ en marche sur la mer.*

Негативно маркована в поезиці М. Ельскампа концептосфера ТЕМНЕ, реалізована концептами СМЕРТЬ, НІЧ, ВЕЧІР, ВОДА, ВІТЕР, ЗИМА. Тут убачаємо репрезентацію архаїчного міфологічного мислення з елементами дуалістичного структування універсуму.

Концепт ВЕЧІР маркований негативно як СМЕРТЬ, ГРІХ, ПЕКЛО. Наведемо приклад концептуалізації ГРІХА і ПЛОТІ: *Anges, la chair du soir m'envoûte, // Et j'ai plus mal à ma migraine // Où la femme, en feu, de mes veines // Siffle dans les eaux de mes doutes ; // Et des cheveux tombés me peinent* [16, с. 22]. Дія «сичання», вочевидь, асоціюється з міфемою Змія й може бути запозичена з «Одкровення Іоанна» (12:3), де з'являється на небі «жінка, одягнена в сонце» (спільна сема «палання» і дракон як її атрибут) як корелят міфологічних зв'язків СОНЦЕ = НЕБО і ЗЕМЛЯ = НЕДОЛЯ. Концептосфера ВОДА представлена негативно маркованими символами «рибалка», «дош». Символ «бідний рибалка» [16, с. 14] постає опозицією до «багатого рибалки», Христа («Євангеліє від Луки», 5:4), де актуалізована архаїчна метафора ЗЛИДНІ = СМЕРТЬ. Варіація такої моделі наявна в іншому місці [16, с. 94], де міститься заувага, що символ Рибалки вказує на концепт ДУША. Концепт ЗИМА актуалізує міфопоетичну семантику ХОЛОД = НЕДОЛЯ, втілену в поезії М. Ельскампа в концепті ХВОРОБА: *Or, l'hiver m'a donné la main, // J'ai la main d'Hiver dans les mains, // Et dans ma tête, au loin, il brûle // Les vieux étés de canicules* [16, с. 44]. Архаїчна метафора ХВОРОБА = НЕДОЛЯ наявна, приміром, в «Енеїді» Вергілія [34, с. 379], де Хвороба постає мешканкою Аїду. Також наявна актуалізація метафори ЗИМА = СТАРІСТЬ = СМЕРТЬ: *Car un vieil hiver s'enfuit en courant // Par le chemin que lui montrent les cygnes* [16, с. 45–46], де ЛЕБІДЬ постає корелятом метафори ПТАХ = НЕБО = ДУША і атрибутом Аполлона, бога Сонця [22, с. 132]. «Вознесіння» ЗИМИ-СМЕРТІ на НЕБО присутнє в такому фрагменті: *Car c'est chose morte allée où veut Dieu, // Ici tout hiver à pieds lourds de fanges // Depuis qu'ont passé blancs et bleus les anges // Heureux d'un pays comme Dieu le veut* [16, с. 64]. Зазначимо трансформацію орнітологічного символу ЛЕБІДЬ як атрибута БОГА-СВІТЛА в пізнішого корелята сакрального актанта Ангел.

Концепти ТЕМНЕ і МІСЯЦЬ асоціюються зі СМЕРТЮ актантів Неділі, Кохана, Діти і Ангели: кінець тижня збігається з космізацією темряви й асоціюється зі смертю, але й воскресінням Христа, зокрема через наявність негативно маркованої групи актантів Євреї, які засудили його на смертну кару: *Or, ils sont venus les laids juifs <...> // Voir mourir de consommation // Mes enfants qui vont vers les anges // Et la vie félice des langes. // Au minuit de la lune blanche, // Mes très-chrétiens et bons dimanches* [16, с. 25]. У цьому уривку актуалізована тотемістична тотожність СВІТЛО = СМЕРТЬ, контамінована з анімістичною семантикою НЕДОЛЯ = ТЕМНЕ.

Висновки і пропозиції. Отже, космологічна концептосистема в ранній поезії М. Ельскампа характеризується оригінальними лінгвоментальними структурами. Позитивно маркована концептосфера СВІТЛО (виділена концептами ВОГОНЬ, СОНЦЕ, СВІТЛО, НЕБО, ВЕРХНЄ, ЗІРКА, ВІТЕР, ПТАХ, САД, РАЙ, МОРЕ, МІСЯЦЬ, КОХАННЯ, теонімами Ангел, Христос, Діва Марія, Святий Іоанн, символами Отара, Павич, Пелікан, Півень) актуалізує анімістичну тотожність ДОЛЯ = СВІТЛО, передусім у плані реконструкції християнської міфопоетичної картини світу. Вона базується на перетині таких сакральних концептів-локусів, як КРАЙ (корелят СВІТОВОГО ДЕРЕВА, концепти ХРАМ-САД, ЗАМОК, ВЕЖА, ВОДОГРАЙ), НЕБО (САД-ЕДЕМ, АНГЕЛИ, КОХАНА ДІВА, ЗІРКА, МІСЯЦЬ, СВЯТИЙ ДУХ), МОРЕ, темпоральних маркерах «неділя» (що набуває ознак актанта ДУША з актуалізацією міфемі Христа) та «травень» (символ Діви Марії та Воскресіння Христового).

Реалізацією ХАОСУ в М. Ельскампа постають ТЕМНЕ і ХОЛОДНЕ, репрезентовані концептами СМЕРТЬ, ПЛОТЬ, ГРІХ, НІЧ, ВОДА, ВІТЕР, МІСЯЦЬ, міфічним комплексом Пекло, міфемами Змій, Діва з Драконом, архаїчними метафорами «злідні = смерть» і «хвороба = смерть», темпоральними маркерами ВЕЧІР і ЗИМА, які актуалізують анімістичний мегаконцепт НЕДОЛЯ з рудиментами тотемістичної семантики СМЕРТЬ = СВІТЛО (концепт МІСЯЦЬ).

Основною міфологічно маркованою дієсхемою в ранній (символістській) поезії М. Ельскампа виступає перехід макроконцепту ДУША з позитивно маркованої концептосфери СВІТЛО і негативно маркованої концептосфери ТЕМНЕ і ХОЛОДНЕ (горизонтальний вимір ЧАСУ, поле боротьби бінарних опозицій СВІТЛЕ / ТЕМНЕ, КОХАННЯ/СМЕРТЬ, ВОДА/ТЕМНЕ, міфологема

Хаос) до позитивно маркованої концептосфери ВИЩИЙ СВІТ (корелят ВІЧНОСТІ, передусім із залученням біблійних міфологічних актантів і топосів) шляхом ВОЗНЕСІННЯ або міфологеми СМЕРТІ-ВІДРОДЖЕННЯ, яка постає актуалізацією анімистичної концептуалізації НЕБО = ДОЛЯ. Оригінальною виступає концептуалізація ГОЛОСУ-СПІВУ як проєкції божественного світотворчого ВОГНЮ, зафіксована в численних біблійних інтертекстуальних маркерах, що передбачає гармонізацію: перетворення КРАЮ на НЕБО шляхом еманції в ГОЛОСІ СВІТЛА-НЕБА на ЗЕМЛЮ.

Отже, поетичний доробок М. Ельскампа органічно вписується в космологічну концептосистему бельгійської франкомовної поезії. У перебігу лінгвоконцептологічного аналізу текстів бельгійських поетів-символістів – М. Метерлінка, Е. Верхарна, Ж. Роденбаха, Г. Ле Руа, Ш. Ван Лерберга й М. Ельскампа – виявлено, що всі досліджувані автори реінтерпретували космоконцепти ВИЩИЙ СВІТ, ВОДА, СВІТЛО, ТЕМНЕ, ХОЛОДНЕ,

ВОГОНЬ, СОНЦЕ, СВІТЛО, НЕБО, ВЕРХНЄ, ЗІРКА, ВІТЕР, ПТАХ, САД, РАЙ, МОРЕ, МІСЯЦЬ, КОХАННЯ. Істотними виявилися апеляції авторів до концептосистеми з християнською конотацією: ГРІХ, ПТАХ, СМЕРТЬ, ЖЕРТВА-БОГ, ДІВА МАРІЯ, АРХАНГЕЛИ та інші. Також установлено, що провідною міфічно маркованою дієхемою в бельгійських поетів-символістів постає перехід концепту ДУША з негативно маркованого (варіант: негативно і позитивно маркованого в Ш. Ван Лерберга і М. Ельскампа) НИЖНЬОГО СВІТУ до позитивно маркованого ВЕРХНЬОГО СВІТУ. Перспективним вважаємо моделювання космологічної концептосистеми бельгійського символізму з урахуванням компаративного аналізу поетичного доробку з іншими художніми текстами цього культурного ареалу як у синхронічному, так і в діахронічному аспектах, а також компаративний аналіз із ширшими семіотичними системами (поезія французького та франкомовного символізму, поезія європейського символізму, зокрема українського).

Список літератури:

1. Античные гимны / ред. А. А. Тахо-Годи. Москва : МГУ, 1988. 362 с.
2. Гурмон Р. де. Книга масок. Петроград : Грядущий день, 1913. С. 175–182.
3. Новак Є. Г. Категоризація символів у збірці «Хвала життю» М. Ельскампа. *Молодий вчений*. 2017. № 3. С. 332–335.
4. Святе Письмо / пер. І. Хоменко. Львів : Свічачо, 2017. 1504 с.
5. Чистяк Д. О. Міфопоетична картина світу в бельгійському символізмі : монографія. Київ : Журнал «Радуга», 2016. 272 с.
6. Чистяк Д. О. Мова міфопоетичного космосу в українській та бельгійській символістській поезії : монографія. Київ : Саміт-Книга, 2019. 609 с.
7. Чистяк Д. О. Особливості художньої концептуалізації в ранній поезії Макса Ельскампа. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2015. Вип. 19. Т. 2. С. 147–149.
8. Bernard Ch. Une précision sur l'évolution mystique de M. Elskamp. *Bulletin de l'ARLLF*. 1950. Т. XXVIII. P. 44–50.
9. Bivort O. Le premier Elskamp. *Textyles*. 2003. N°22. P. 9–20.
10. Bosschère J. de. Max Elskamp. Paris : Bibliothèque de l'Occident, 1914. 155 p.
11. Davignon H. L'amitié de Max Elskamp et d'Albert Mockel. Bruxelles : Palais des Académies, 1955. 76 p.
12. De Souza R. La poésie populaire et le lyrisme sentimental. Paris : Mercure de France, 1899. 202 p.
13. Dictionnaire des symboles / édité par J. Chevalier, A. Gheerbrant. Paris : Robert Laffont, 2002. 1100 p.
14. Durliat M. Le monde animal et ses représentations iconographiques du XIe au XVe siècle. *Actes du 15e congrès de la Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur public*. Toulouse, 1984. P. 73–92.
15. Ellul J. Sans feu ni lieu, signification biblique de la grande ville. Paris : Gallimard, 1975. 302 p.
16. Elskamp M. Œuvres complètes. Bruxelles : Le Cri, 2001. 756 p.
17. Goffette G. D'exil comme en un long dimanche / *Elskamp M. La louange de la vie*. Paris : La Différence, 1990. P. 7–18.
18. Gorceix P. Le symbolisme en Belgique. Heidelberg : Carl Winter Universitätsverlag, 1982. 192 p.
19. Guiette R. Hommage à Max Elskamp. *Bulletin de l'ARLLF*. 1957. Т. XXXV. P. 216–234.
20. Guiette R. Max Elskamp / *Max Elskamp. Choix de poèmes, inédits, bibliographie, documents*. Paris : Seghers, 1955. P. 7–99.
21. Guiette R. Références poétiques de Max Elskamp. *Bulletin de l'ARLLF*. 1954. Т. XXXII. P. 238–251.
22. Kastner G. Les Sirènes: essai sur les principaux mythes relatifs à l'incantation. Paris – Londres: Barthès et Lowell, 1858. 208 p.

23. La Belgique fin de siècle / édition établie par P. Gorceix. Bruxelles : Complexe, 1997. 1200 p.
24. La bibliothèque de poésie. T. 10: La poésie symboliste. Paris : France Loisirs, 1996. 286 p.
25. Marlow G. Max Elskamp. *Le Flambeau*. 1933. P. 715–718.
26. Mockel A. Max Elskamp. *Annuaire de l'ARLLF*. 1934. P. 35–66.
27. Mockel A. Notes sur Max Elskamp. *NRF*. 1932. 1er août. P. 181–193.
28. Otten M. Un aspect de la pensée religieuse de Max Elskamp. *Bulletin de l'ARLLF*. 1958. T. XXXVI. P. 37–48.
29. Piérard L. Un poète de la vie populaire, Max Elskamp. Bruxelles–Paris : Van Oest et Cie, 1914. 62 p.
30. Ramaekers G. Max Elskamp. *La Belgique artistique et littéraire*. Mars 1908. P. 417–432.
31. Schiltz M. La vie tourmentée de Max Elskamp. Anvers : Ça ira, 1937. 52 p.
32. Stijns L. L'amitié de Verhaeren et d'Elskamp. *Revue Générale Belge*. 15 avril 1955. P. 957–978.
33. Van de Vorst E. Max Elskamp. *Synthèses*. Octobre 1950. P. 204–210.
34. Virgile. L'Énéide. T. I. Paris : Delalain, 1825. 435 p.

Chystiak D. O. COSMOLOGICAL CONCEPTUAL SYSTEM IN THE SYMBOLIST POETRY OF MAX ELSKAMP

The article is devoted to the modeling of the cosmological conceptual system of the early poetic work of the Belgian symbolist writer Max Elskamp based on the analysis of his early collection of poetry "Glorifying Life" (1898) in order to define the peculiarities of his artistic conceptualization in the context of the Belgian French-Speaking Symbolist poetry semiotic system. The early works of Max Elskamp are characterized by the transfer of the concept SOUL from the positively marked conceptual sphere LIGHT and the negatively marked conceptual sphere DARKNESS and COLD to the positively marked conceptual sphere UPPER WORLD as a correlate of ETERNITY, with the use of Biblical figures and topics and the mythic scheme of ASCENSION and DEATH-RESURRECTION. The cosmological conceptual system in the Symbolist poetry of Max Elskamp is developed by the systematic use of the original mental structures. The positively marked conceptual sphere LIGHT (represented by the concepts FIRE, SUN, LIGHT, SKY, HEIGHT, STAR, WIND, BIRD, ORCHARD, PARADISE, MOON, SEA, LOVE, sacral symbols Angel, Christ, Mary, Saint John, Peacock, Pelican, Cock) is actualizing the animistic analogy GOOD LUCK = LIGHT especially for the reconstitution of Christian worldview. The poetic work of Max Elskamp is an organic part of the cosmological conceptual system of Belgian French-Speaking poetry. During the linguistic conceptual analysis of Belgian Symbolist texts by Maurice Maeterlinck, Charles Van Lerberghe, Gregoire Le Roy, Georges Rodenbach, Emile Verhaeren it was defined that all the authors that have been studied were interpreting the cosmological concepts UPPER WORLD, WATER, LIGHT, DARKNESS, COLD, FIRE, SUN, LIGHT, SKY, HEIGHT, STAR, WIND, BIRD, ORCHARD, PARADISE, SEA, MOON and LOVE. It was also delimited that the most important mythically marked conceptual scheme in the worldview of Belgian French-Speaking Symbolist poetry was the transfer of the concept SOUL from the negatively marked or negatively and positively marked DOWN WORLD (especially in the works by Charles Van Lerberghe and Max Elskamp) to the positively marked UPPER WORLD.

Key words: cosmology, myth, symbolism, conceptual system, concept, image, worldview.

ІНДОІРАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.211'01'25-13:[801.8:82-191'01=211.03=161]
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/35>

Джура М. З.

Львівський національний аграрний університет

Гуля Л. М.

Львівський національний аграрний університет

ПІДРЯДКОВИЙ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ДАВНЬОІНДІЙСЬКОЇ БАЙКИ НА САНСКРИТІ «ПРО ДГАРМУБУДДГІ ТА ПАПАБУДДГІ» ПОРІВНЯНО З ЛІТЕРАТУРНИМ УКРАЇНСЬКИМ ПЕРЕКЛАДОМ

У статті розглянуто байку про «Дгармабуддгі та Папабуддгі» з давньоіндійського збірника байок «Паньчатантра» з його першого розділу під назвою «Втрата дружби». Головний наголос у статті зроблено на підрядковий переклад байки зі санскриту на українську мову, запропонований авторами статті, порівняно з українським літературним перекладом. Через підрядковий переклад байки проявлено особливості граматичної та синтаксичної будови мови санскриту. Також за можливості наближено й передачу семантики слів. Завдяки підрядковому перекладу байки можемо спостерегти близькість або ж віддаленість українського літературного перекладу до оригіналу з граматично-синтаксичного погляду, як і точність чи неточність передачі семантики слів у ньому. Взято до уваги й літературний аспект, а саме структуру байки, ритміку оповіді тощо. Звернуто увагу й на стиль повісті в оригіналі, котрий є розповідним, і на те, як він переданий у літературному перекладі.

Автори статті розділили речення підрядкового перекладу на смислові частини поділками, котрі допомагають інтонаційно правильно прочитати речення, а отже, зрозуміти його зміст. За можливості збережені й дієприкметникові конструкції у функції присудка, котрі вкорочують речення у санскриті, надаючи йому обривчастості. Проаналізовано літературний переклад на наявність вищезгаданих ознак. Звернуто увагу на зміст-повчання у байці та його передачу в літературному перекладі. Виявлено смислово неточність у версіях байки на санскриті видання М. Р. Кейла та у версії тієї ж байки у перекладі українською І. Серебрякова.

У кінці статті подано додаток із таблицями з латинськими графемами на позначення звуків у санскриті, оскільки текст байки представлено латинським письмом.

Ключові слова: байка, граматично-синтаксична будова речення, підрядковий переклад, ритміка повісті, стиль оповіді, структура байки, український літературний переклад.

Постановка проблеми. Мета статті – зробити підрядковий переклад байки на санскриті «Про Дгармабуддгі та Папабуддгі» зі збірника давньоіндійських байок «Паньчатантра», а також порівняти його з українським літературним перекладом байки з видання «Паньчатантра, або П'ять кошків житейської мудрості» у перекладі Ігоря Серебрякова [1]. Зауважимо, що під час перекладу імен на українську мову назва байки звучатиме «Про Правий ум та Злий ум». Бо слово «дгарма» на санскриті – ключове духовне поняття – має такі значення: 1) стан (душевний); 2) мораль; 3) релігійний припис;

4) совість; 5) добродійність; 6) справедливість; 7) обов'язок; 8) природа, сутність, характерна риса; 10) релігія, віра [5]. А слово «пїпа» означає: 1) злий; 2) грішний; 3) несприятливий (про знамення); 4) грішник; 5) нещастя; 3) провина [5]. Слово ж «буддгі» має значення: 1) ум, погляд; 2) дух, душа; 3) мудрість; 4) роздуми.

Доцільність поставленої проблеми до опрацювання в даній статті є, на нашу думку, кількакратно. По-перше, підрядковий переклад байки проявить особливості граматичної та синтаксичної будови мови санскриту зі збереженням, за можливості, наближеної передачі семантики слів. Залучення

ж українського літературного перекладу покаже близькість або віддаленість перекладу до оригіналу, як і **точність чи неточність передачі семантики слів**. Потрібно мати на увазі й літературний аспект порівняння, адже байка, насамперед, є літературним твором, із властивою їй **структурою і повчанням-висновком**. Тому побічно звернемо увагу ще й на ці аспекти під час аналізу оригіналу, переданого підрядковим перекладом українською мовою, тобто на дотримання у перекладі **структури байки з її ритмікою**, а також на майстерність або ж умілість передачі повчання, котре несе **фабула байки**. Ще одним літературним аспектом, цікавим для аналізу оригіналу та літературного перекладу, є правильна передача стилю розповіді. Давньоіндійські байки збірника «Паньчатантра» загалом і наша байка зокрема мають повчальний характер, а отже, стиль розповідний і нейтральний, не гумористичний, не сатиричний. Цікаво, який тон або стиль дотриманий автором українського літературного перекладу.

Отже, виділивши вище аспекти-наголоси мовознавчого та літературознавчого характеру до висвітлення у статті, окрім, власне, праці, проробленої авторами з підрядкового перекладу українською мовою тексту оригіналу на санскриті, приступаємо до першої головної частини, а саме подачі тексту байки.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що сам текст байки на санскриті передаємо латиною, тому у додатку до статті подаємо таблиці латинських графем на позначення звуків у санскриті. Це ж ми робили у своїх попередніх статтях із тієї ж тематики таких як: 1) «*Підрядковий переклад зі санскриту Вступу до Збірника давньоіндійських байок «Паньчатантра» з коротким аналізом*»; 2) «*До перекладу давньоіндійської байки «Проткача Сомілаку» на українську мову*»; 3) «*Мовний та понятійний аналіз байки «Воскресителі лева» з «Паньчатантри» з огляду на навчання санскриту українських студентів*».

Додамо також, що в українському підрядковому перекладі, зробленому авторами статті, ми зберігали написання, наближене до правопису у санскриті, тобто не використовували великої букви на початку речення чи із власною назвою, ні коми чи крапки. Натомість кінець речення позначали двома вертикальними рисками як і у санскриті, а також розбивали речення на смислові групи однією вертикальною рисою.

А ось і текст самої байки:

1. **kasmiñcchidadhīṣṭhanē dharmabuddhiḥ pāpabuddhiḥ dvē mitrē prativasataḥ sma** || (підрядк.) 1. В якомусь краю | правий ум та злий ум | два друзі жили || (Серебр.) 1. В одному місті жили собі два приятелі Дгармабуддгі та Папабуддгі.

2. **atha kadacitpāpabuddhinā cintitam – aham tāvan mūrkhō daridropētaḥca** || 2. (підрядк.) отожд злим умом подумано – я такий дурний до бідності дійшов | 2. (Серебр.) От якось гріховеда Папабуддгі й подумав: «Чого це я, дурна моя голова, маю животіти у злиднях?».

3. **tadēna(m) dharmabuddhimādāya dēcāntara(m) gatvāsyācraṇyēnārthō pārjanam krtvāinamapi vañchayitvā sukhi bhavāmi** || 3. (підрядк.) так | того правого ума взявши | в інше місце пішовши | з його підтримкою багатства заробіток зробивши | та обманувши | щасливим буду | 3. (Серебр.) Подамся, мабуть, удвох із добродішним Дгармабуддгі до іншої країни, з ним разом наживу там багатств, а потім круг пальця його обкручу і сам тоді розкошуватиму.

4. **athānyasminnahani pāpabuddhir dharmabuddhi(m) prāha – bhō mitra vārdhakabhāvē kimātmanaḥcēṣṭita(m) smariṣyasi** || 4. (підрядк.) отожд одного дня | злий ум правому умовив | – пх | друже | на старості що зі своїх діянь пам'ятатимеш || 4. (Серебр.) Одного дня він сказав Дгармабуддгі: «Чуєш, друже, що ти згадуватимеш на старості літ».

5. **dēcāntaramadrctvā kā(m) ciṣṭajanavātā(m) kathayiṣyasi** || 5. (підрядк.) чужої сторони не побачивши | що потомству з діянь повіш || 5. (Серебр.) коли нічого не бачив на своєму віку? Про що онукам розповіси, як не побуваєш у чужих краях?

6. **atha tasya tadvachanamākārṇya prahrṣṭamanāstēnaiva saha gurujanānujñātaḥ ḥubhē.hani dēcāntara(m) prasthitaḥ** || 6. (підрядк.) отожд той | ту розмову почувши | з обрадуваним умом | з ним же з учителями та людьми попрощавшись | на світанку | в інший край вирушив || 6. (Серебр.) І ось одного погожого дня з дозволу старших приятелі вирушили в далеку дорогу.

7. **tatraca dharmabuddhiprabhāvē bhramatā pāpabuddhinā prabhūtātara(m) vittamasāditam** || 7. (підрядк.) і там | силою правого ума | блукаючи злим умом | пребагато добра досягнуто | (Серебр.) 7. Мандруючи по різних країнах, вони завдяки кмітливості Дгармабуддгі дуже розбагатіли собі на втіху.

8. **tataḥca dvāvapi tau prabhūtōpārjitavittau prahrṣṭau svagrham pratyautsukyēna nivrttau** || 8. (підрядк.) тоді двоє ті | пребагато заробивши добра | обрадувані | до свого дому з бажанням вернулися || 8. (Серебр.) Але, знудившись за рідним краєм, врешті подались додому.

9. **atha svasthānasamīpavartinā pāpabuddhinā dharmabuddhirabhihitaḥ bhadrā na sarvēda(m) dhana(m) grha(m) prati nētum yujyatē** || 9. (підрядк.) так | біля свого дому | злим умом, котрий ішов | до правого ума мовлено | дорогий | не все оте

багатство додому нести належить. || 9. (Серебр.) І коли вони вже підходили до свого міста, Папабуддгі звернувся до приятеля: «Не треба, любий, усе наше багатство нести додому

10. **yataḥ kuṭumbinō bāndhavācca prārthayiṣyantē** || 10. (нідрядк.) бо слуги та родичі прагнутьимуть (його) || 10. (Серебр.) бо там ми його швидко розтринькаємо: родичі та друзі безперестану виканючуватимуть його у нас.

11. **tadatraiva vanagahanēkvāpi bhumaṇi ki(m)cinmātra(m)ādāya grha(m) praviṣvaḥ** || (нідрядк.) 11. тоді тут же | в гущі лісу | десь в землю поклавши | якусь частину взявши | в хату зайдемо || 11. (Серебр.) Краще закопаймо гроші десь у лісовій глушині, ну а трохи візьмемо із собою».

12. **bhūyōpi prayōjanē sa(m)jatē tanmātram samētyāsmātssthānānnēṣyāvaḥ** | (нідрядк.) 12. знову | коли потреба виникне | ту міру зібравши | з отого місця понесемо | 12. (Серебр.) ---

13. **tadākarṇya dharmabuddhirāha – bhadra ēva(m) kriyatām** || 13. (нідрядк.) те почувши | правий ум сказав | дорогий так най буде зроблено || 13. (Серебр.) «Так і зробимо», – погодився Дгармабуддгі, і вони обидва, повернувшись до своїх осель, стали щасливо жити.

14. **tathānuṣṭitē dvāvapi tau svagrham gatvā sukhēna sthitavantau** | 14. (нідрядк.) так сталося | двоє оті до свого дому пішовши | щасливо зоставалися (там) | 14. (Серебр.) «Так і зробимо», – погодився Дгармабуддгі, і вони обидва, повернувшись до своїх осель, стали щасливо жити.

15. **athānyasminnahani pārabuddhirniṣṭhē. ṭavyām gatvā tatsarva(m) vitta(m) samādāya gartā pūrayitvā svabhavana(m) jagāma** | 15. (нідрядк.) отож | одного дня | злий ум | вночі до лісу пішовши | те усе майно взявши | яму заповнивши | до своєї оселі пішов || 15. (Серебр.) Якось уночі Папабуддгі попростував до лісу, викопав гроші, засипав яму і притьмом побіг додому.

16. **athānyedyurdharmabuddhi(m) samabhyētya prōvāca – sakhē bahukuṭumbā vāya(m) vittābhāvātsidāmaḥ** || 16. (нідрядк.) отож одного дня | до правого ума підійшовши | мовив | друже | багато родин наших | від нестачі добра гинуть | 16. (Серебр.) На другий день він прийшов до Дгармабуддгі і сказав йому: «У мене, друже, велика сім'я, і ми вже давно живемо впроголодь».

17. **tadgatvā tatra sthānē ki(m)cinmātra(m) dhanamānāyāvaḥ** || 17. (нідрядк.) отож пішовши в оте місце | якусь частку багатства ми двоє принесли || 17. (Серебр.) Ходімо в ліс та візьмімо трохи грошенят».

18. **sō.bravīt – bhadra ēva(m) kriyatām** || 18. (нідрядк.) він мовив | дорогий | так най буде зроблено || 18. «Давай так і зробимо», – відповів Дгармабуддгі.

19. **atha dvāvapi gatvā tatsthāna(m) yāvatkhanatastāvadrikta(m) bhāṇḍa(m) dṛṣṭavantau** | 19. (нідрядк.) так двоє ж пішовши до того місця | коли викопали | тоді пустий горщик побачили || 19. (Серебр.) Прийшли вони на те місце, де заховали своє багатство, а коли розкопали, то побачили порожню калитку.

20. **atrāntarē pārabuddhiḥ ṣirastāḍayanprōvāca – bhō dharmabuddhē tvaya hṛtamētaddhana(m) nānyēna** | 20. (нідрядк.) тут тим часом | злий ум | б'ючись головою | мовив | – пх | правий уме | тобою забране оте багатство | не іншим || 20. (Серебр.) Тоді Папабуддгі вдарив себе по лобі й загорлав: «Ой, Дгармабуддгі, це твоїх рук діло! Ти обчистив калитку!

21. **yatō bhūyōpi gartāpūraṇa(m) kṛtam** || 21. а тому знову | наповнення ями зробив || 21. (Серебр.) ---

22. **tatprayacchamē tasyārdham** | 22. (нідрядк.) отож | дай мені його половину || 22. (Серебр.) Віддай мені половину грошей,

23. **athavāha(m) rājakulē nivēdayiṣyāmi** | 23. (нідрядк.) інакше я у королівському дворі виповім || 23. (Серебр.) а то я піду на царський двір і все там розкажу».

24. **sa āha bhō durātman maiva(m) vada** | 24. (нідрядк.) він відповів | дурна душе | так не говори || 24. (Серебр.) «Не смій, негіднику, так говорити! не можу я займатися крадіжкою».

25. **dharmabuddhiḥ khalvahaṁ** || 25. (нідрядк.) правий ум я ж || 25. (Серебр.) Недарма назвали мене Дгармабуддгі,

26. **naitaṅcaurakarma karōmi** || 26. (нідрядк.) того діла крадіжки не роблю || 26. (Серебр.) не можу я займатися крадіжкою».

27. **ēva(m) dvāvapi tau vividamānau dharmādhikariṇa(m) gatau prōcatuḥ paraspara(m) dūṣayantau** || 27. (нідрядк.) так двоє оті сварячись | пішовши до суду | промовили | одне одного обвинувачуючи | 27. (Серебр.) Пішли тоді вони удвох до суду й заявили про сподіяне, зваливши провини один на одного.

28. **atha dharmākariṇādhiṣṭitapurūṣairdivy arthē yāvanniyojītau tāvatpārabuddhirāhaḥ** | 28. (нідрядк.) отож суд постановив чоловікам божий суд | коли наказано їм | тоді злий ум мовив | 28. (Серебр.) А судді постановили розв'язати справу божим судом.

29. **ahō nasamyagdṛṣṭōyam nyāyaḥ** | 29. (нідрядк.) агов | не правильно побачена ота постанова || 29. (Серебр.) Папабуддгі запротестував: «О, це несправедливе рішення».

30. **tadatra viṣayē mama vṛkṣadēvatāḥ sākṣībhūtāstīṣṭhanti** || 30. (нідрядк.) тоді тут в тій окрузі | в мене духи дерев свідками будуть ||

30. (Серебр.) А в мене у цьому ділі є свідки – божества дерев довкола того місця, де були закопані гроші.

31. **tā apyāvayōrēkatara(m) caura(m) sadhu(m) vā kariṣyanti** || 31. (нідрядк.) тих двох з нас | котрий злодій | а котрий праведний зробіть || 31. (Серебр.) От вони й розкажуть, хто їх украв.

32. **atha taiḥ sarvairabhihitam** || 32. (нідрядк.) ото ж тими усіма сказано || 32. (Серебр.) --- .

33. **tadasmākamapyatra viṣayē mahatkautūhala(m) vartatē** | 33. так у нас тут в окрузі велика спека є || 33. (Серебр.) Нам дуже цікаво, як ця справа обернеться.

34. **tadpratyūśasamayē dvābhyāmapyasmābhiḥ saha tatra vanōddēcē gantavyamiti** || 34. (нідрядк.) тоді в час світанку | з двома вами | ми туди у ліс підемо || 34. (Серебр.) Так от, завтра на світанку ви обидва разом із нами підете до того лісу!»

35. **ētasminnantarē pāpabuddhiḥ svaggham gatvā svajanakamuvāca tāta prabhūtō.ya(m) mayārthō dharmabuddhēcōritaḥ** || 35. (нідрядк.) тим часом | злий ум до свого дому пішовши | своєму родителю (отцю) мовив | тату | пребагато того багатства правого ума | мною украдено | 35. (Серебр.) Тільки-но Папабуддгі почув рішення суддів, він одразу ж метнувся додому й сказав своєму батькові: «Тату, знаєш, Дгармабуддгі пограбував мене.

36. **sa ca tava vacanēna pariṇatim gacchati** || 36. (нідрядк.) і він твоєю промовою на загин (загибель) піде (згине) || 36. (Серебр.) Тепер усе залежить від твого слова,

37. **anyathā mama prāṇaiḥ saha yāsyati** || 37. (нідрядк.) інакше я зі життя піду || (Серебр.) і якщо ти мені не допоможеш, обірветься моє життя!»

38. **sa āha – vatsa druta(m) vada yēna prōcya tadravya(m) sthiraatā(m) nayāmi** || 38. (нідрядк.) він сказав | синку | скоро мов що треба промовити | (щоби) те майно до сталості я довів || 38. (Серебр.) Той озвався: «Кажі, синку, швидше, що треба робити?»

39. **pāpabuddhirāha – tāta asti tatpradēcē māhaçamī** || 39. (нідрядк.) злий ум мовив | тату | є у тій місцевині | велике дерево шамі | 39. (Серебр.) І Папабуддгі розпорядився: «Татку, в лісі росте крислате дерево шамі,

40. **tasyā(m) mahatkōṭaramasti** || 40. (нідрядк.) у ньому | велике дупло є || (Серебр.) а в ньому є велике Дупло.

41. **tatra tva(m) sām)pratamēva praviça** || 41. (нідрядк.) туди ти одразу ж ввійдеш || 41. (Серебр.) Ти туди залізеши,

42. **tataḥ prabhātē yadāham satyaçrāvaṇa(m) karōmi tadā tvayā vācya(m) yaddharmabuddhiçcaura iti** || 42. (нідрядк.) тоді на світанку | коли я крик присяги (з)роблю | тоді

тобою (має бути) мовлено | що правий ум крадій | 42. (Серебр.) і, коли завтра вранці я питатиму, хто вкрав гроші, назвеш Дгармабуддгі».

43. **tathānusthitē pratyūṣē pāpabuddhiḥ snatvā dharmabuddhipuraḥsarō rājapuruṣaiḥ saha tā(m) çamīmabhyētya tārasvarēna prōvāca** || 43. (нідрядк.) так сталося | на світанку | злий ум | омившись | правий ум попереду | разом з королівськими людьми | до того дерева шамі підійшовши | пронизливим голосом мовив || 43. (Серебр.) Ранком другого дня Папабуддгі, зробивши обмивання, підійшов з Дгармабуддгі й судьями до дерева і голосно прорік:

44. **ādityacandrāvanilō.nalaçca dyaurbhūmirāpō hr̥daya(m) yamaçca ahaçca rātriçca ubhē ca sa(m)dhyē dharmō..pi jānāti narasya vṛttam** || 44. (нідрядк.) сонце та місяць | вода та вогонь | небеса та земля | ядро та смерть | день та ніч | і сумерки | право ж породжує поведінка людини || 44. (Серебр.) «В ім'я Землі і Неба, Сонця й Місяця, Вогню й Води, Повітря, Дня і Ночі, Душі і смерті, вранішньої Сутіні, В ім'я самого Дгарми – винуватець є!

45. **tatkathaya bhagavati vanadēvatē āvayōryaçcaura iti** || 45. (нідрядк.) ото ж | повіч | щасне лісове божество | з нас хто крадій || 45. (Серебр.) То повідай же, о найдостойніше божество дерева, хто з нас двох злодій!»

46. **atha pāpabuddhipitā çamīkōṭarasthaḥ prōvāca bhō dharmabuddhinā hr̥tamētaddhanam** || 46. (нідрядк.) ото ж злого ума батько перебуваючи в дуплі шамі промовив пху правим умом вкрадене те багатство 46. (Серебр.) І тоді батько Папабуддгі, який сидів у дуплі, промовив: «О, ці гроші вкрав Дгармабуддгі!»

47. **tadākarnya sarvē tē rājapuruṣā vismayōtphullocanā yāvatt dharmabuddhērvittah araṇocita(m) nigrāha(m) çāstradrṣṭyāvalōkayanti** || 47. (нідрядк.) те чуючи усі ті королівські люди зі здивування випуклі очі коли про крадіж майна правим умом почули смерть за баченням припису розглядали || 47. (Серебр.) І тоді батько Папабуддгі, який сидів у дуплі, промовив: «О, ці гроші вкрав Дгармабуддгі!»

48. **tāvaddharmabuddhinā tacchamīkoṭara(m) vahnibhōjyadravyaiḥ parivēṣṭaya vahninā sa(m) dīpitam** || 48. (нідрядк.) тоді правим умом | те дупло шамі | деревом жертим вогнем | оточивши | вогнем зайнялося || 48. (Серебр.) А тим часом Дгармабуддгі назбирав сухого хмизу і під самим дуплом розпалив вогнище. І от, коли запалахкотіло полум'я,

49. **atha jvalati tasmiṇçamīkōtarē. rdhadagdhāçarīraḥ sphutitēkṣaṇaḥ karuṇa(m) paridēvayanpāpabuddhipitāniçcakrāma** || 49. (нідрядк.)

отож горить у тому дуплі шамі | напів спалене тіло з повипукалим очима | жалібну пісню заводячи | злого ума отець виповз || 49. (Серебр.) І от, коли запалахкотіло полум'я, з дупла, ойкаючи, вискочив батько Папабуддгі, на якого страшно було дивитися: тіло геть попечене, а очі мало не лопалися.

50. **tataṣṣa taiḥ sarvaiḥ pṛṣṭaḥ sarva pārabuddhicēṣṭita(m) nivēdayitvōparataḥ** || 50. (підрядк.) тоді тими усіма розпитаний | всю поведінку злого ума виповівши | помер || 50. (Серебр.) Царські слуги стали його розпитувати, і він признався їм, до яких хитрощів удався його син.

51. **atha tē rājapuruṣāḥ pārabuddhi(m) ṣamīcākhāyā(m) pratilambya dharmabuddhi(m) praṣasyēdamūcuḥ** || ... 51. (підрядк.) отож ті королівські люди | злого ума на гілки шамі повишавши | а восхваляючи правий ум | промовили | ... 51. (Серебр.) Тоді вони повісили безчесного Папабуддгі на сучку дерева шамі, а Дгармабуддгі наділили похвалою і сказали ...

Висновки і пропозиції. Отже, представивши текст байки «Про Дгармабуддгі та Папабуддгі» на санскриті з його підрядковим перекладом українською мовою, виконаним авторами статті, і його літературним перекладом українською мовою Ігора Серебрякова, приступимо до другої частини нашої статті, а саме порівняльного аналізу. Ще раз наголосимо на тому факті, що речення підрядкового перекладу ми розділи на смислові частини поділками, котрі допомагають інтонаційно правильно прочитати речення, а отже, і зрозуміти його зміст. По-друге, ми намагалися, наскільки можливо, зберегти дієприкметникові конструкції у функції присудка, котрі ніби стягують чи то вкорочують

речення, надаючи йому обривчастості/короткості. Того немає в літературному перекладі українською мовою, де всюди використані часові особові форми дієслова. Отже, властива ритміка повісті на санскриті, досягнута почасти граматичними засобами, не передана в українському літературному перекладі. А вона є важливою, бо жанр тексту байки власне націлений на усну передачу та сприйняття на слух, свого роду текст-пісня. Отой ритмічний аспект не простежується в українському літературному перекладі, котрий є розлогим і довгим. Порівнюючи ж семантику передачі лексики байки, можемо відзначити радше описовий характер літературного українського перекладу, ніж точне дотримання тексту під час передачі значення слів. Додамо також, що є одна смислова неточність: у нашій версії байки з видання М. Р. Кейла Злий ум каже татові, що він украв майно з лісу, і, власне, штовхає батька на те, аби прикрити його злодіяння, на що батько й пішов. У літературному ж перекладі Злий ум каже, що то Правий ум вкрав у нього майно. Отже, виходить, що батько не знав правди, покриваючи свого сина.

Ну і щодо повчання, котре несе фабула байки, зазначимо, що з версії байки на санскриті Зло покаране Правом, а його Співдіяч (батько), хоча й несвідомий, потерпів від опіку і помер. В українському ж літературному перекладі Зло покаране Правом, а його Співдіяч, потерпів, обгорівши напів.

Ось так коротко охарактеризували літературний український переклад байки порівняно з оригіналом через підрядковий український переклад, здійснений авторами статті.

ДОДАТОК

ТАБЛИЦІ З ЛАТИНСЬКИМИ ГРАФЕМАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУКІВ У САНСКРИТІ

Таблиця 1

Голосні

		Голосні (дзвінки)			
а) прості:	короткі	довгі			
	1. a	2. ā			
	3. i	4. ī			
	5. u	6. ū			
	7. ṛ	8. ṝ			
	9. Ṛ	[Ṛ]			
б) двоголосні: (довгі)	10. e	11. ai	12. o	13. au	

Таблиця 2

Послаблені приголосні

Послаблені (приголосні)	
анунāsіка (anu <i>no</i> , <i>вздовж</i> + nāsika <i>nīc</i>) – дзвінкий звук, який назалізує попередній голосний	14. знак у вигляді місяця з ріжками догори і цяткою посередині
анусvāра (anu <i>no</i> , <i>вздовж</i> + svāra <i>голос</i>) – дзвінкий асимільований «м»	«ṁ» – знак у вигляді надрядкової цятки)
візарга (vi- <i>ви</i> + sarga <i>пуск</i>) – недзвінкий придиховий (рос. дыхательный) із «с», «р»	15. «ḥ» – знак у вигляді двох крапок

Таблиця 3

Приголосні

Приголосні					
Шумні					носові дзвінкі
	недзвінкі (глухі)		Дзвінкі		
	прості	придихові	прості	придихові	
задньопіднебінні гортанні	16. k	17. kh	18. g	19. gh	20. ṅ
передньопіднебінні палятальні	21. c	22. ch	23. j	24. jh	25. ṅ
верхньопіднебінні язичні	26. ṭ	27. ṭh	28. ḍ	29. ḍh	30. ṅ
зубні	31. t	32. th	33. d	34. dh	35. n
губні	36. p	37. ph	38. b	39. bh	40. m

Таблиця 4

Півголосні

	півголосні (дзвінкі)
	41. y (палятальний)
плавні (приголосні)	42. r (язичний)
	43. l (зубний)
	44. v (губний)

Таблиця 5

Шиплячі

шиплячі (свистячі)	
передньонебінний	45. ṣ (недзвінкий)
верхньонебінний	46. ṣ̣ (недзвінкий)
зубний	47. s (недзвінкий)

Таблиця 6

Придиховий

Придиховий	
задньопіднебінний	48. h (дзвінкий)

Список літератури:

1. Панчатантра. П'ять кошків житейської мудрості: Шукраптанті. Київ : Дніпро, 1988. 382 с.
2. Избранные рассказы / пер. с древнеиндийского ; предисловие и примечание Р. О. Шор. Москва : Российская Ассоциация, Институт общественных наук, 1930. 157 с.
3. Кнауэр Ф. И. Учебник санскритского языка. Грамматика. Хрестоматія, Словарь. Ляйпциг : Типографія В. Драгулина, 1908.
4. Kale M. R. Pancatantra of Visnusharman. Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, Reprint : Delhi, 2008. 250 p.
5. Санскритско-русский словарь / сост. В. А. Кочергина ; изд. 2-е. Москва : Русский язык, 1987. 944 с.

Dzhura M. Z., Hunia L. M. THE UNDERLINEAR TRANSLATION IN UKRAINIAN OF THE INDIAN TALE IN SANSKRIT ABOUT «DHARMABUDDHI AND PAPABUDDHI» AS COMPARED WITH ITS LITERARY UKRAINIAN TRANSLATION

In the article, entitled “The Underlinear Translation in Ukrainian of the Indian Tale in Sanskrit about “Dharmabuddhi and Papabuddhi” as compared with its Literary Ukrainian Translation”, the tale about “Dharmabuddhi and Papabuddhi” from the collection of old Indian tales of the “Pancatantra”, from its first section under the name of “The Loss of Friendship”, has been studied. The main stress in the article is put on the underlinear translation of the tale from Sanskrit into Ukrainian, as made by the authors of the article, and compared with the Ukrainian literary translation. Through the underlinear translation of the tale, the peculiarities of the morphemic and syntactic structure of the Sanskrit language are manifested. Also, throughout the translation, the semantics of the words have been preserved, as much as possible. Thanks to the underlinear translation, we can observe the proximity or the remoteness of the Ukrainian literary translation from the morphemic and syntactic point of view, as well as accuracy or inaccuracy of the rendering of the semantics of words in it. The literary genre aspect has been taken into account, as well, namely, the structure of a tale, its peculiar rhythmic, etc. Also, the attention is paid to the stylistics of the tale in the original, which is of narrative character, and to how it is rendered in the literary translation.

The authors of the article have divided the sentences of the underlinear translation into content parts by bars, which help to read the sentence with the right intonation, and to understand its meaning. Also, the participle constructions in the function of the predicate, making the Sanskrit sentence peculiarly concise and lending it a certain abruptness, have been preserved, as much as possible. The Ukrainian literary translation has been analyzed in respect of the presence in it of the afore-mentioned features. Also, the attention is paid by the authors to the morale content of the tale in the original, and to its rendering in the literary translation. Thus, a content divergency, or a translation error, has been found in the version of the tale in Sanskrit of M.R.Kale's edition, and that in the Ukrainian literary translation by I.Serebriakov.

A Table with Latin graphemes denoting Sanskrit sounds has been annexed to the article. Since the text of the tale in Sanskrit is presented in Latin.

Key words: *tale, morphemic and syntactic structure of the sentence, an underlinear translation, rhythmic of the tale, stylistics of the tale, structure of the tale, the Ukrainian literary translation.*

ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.19 '38.08

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/36>**Емірамзаєва А. С.**

Тарас Шевченко адына Киев миллий университети

Емірамзаєва С. С.

Тарас Шевченко адына Киев миллий университети

КЪЫРЫМТАТАР ЭДЕБИЙ ТИЛИНИНЪ ШЕКИЛЛЕНЮВИ ВЕ УСЛЮБИЙ ИНКИШАФЫ

Пропонована стаття присвячена питанню історії розвитку кримськотатарської літературної мови. Значна увага приділяється діалектам, які лягли в основу цієї мови.

Кримськотатарська мова формувалася впродовж декількох століть. Науковці виділяють два етапи її розвитку – давній (XIII–XIV ст.) і середній (XV–XX ст.). Кримськотатарська мова зазнала впливу арабської мови, згодом – османської та інших тюркських мов. Вона належить до алтайської сім'ї тюркських мов і разом із татарською, башикирською, казахською та киргизською входить до кипчацької підгрупи.

Літературна мова впродовж століть мала періоди свого лексичного збагачення й занепаду, що зумовило неоднорідність фонетичного, лексичного та інших мовних рівнів.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що кримськотатарська мова перебуває у складному з позиції розвитку становищі та потребує глибшого дослідження.

Мета дослідження – надати загальні відомості про кримськотатарську мову, а саме про її розвиток і стилістику, звернути увагу на її характерні особливості.

Особливу роль відіграють літературні тексти, завдяки яким ми дослідили історію становлення, розвитку й використання кримськотатарської мови починаючи з XIII ст. і до початку XX ст. Останні сто років увагу більшості дослідників, таких як А. Меметов [6; 7], Е. Ш. Меметова [9; 10], Е. Велієва [2], Р. Фазил [15], Е. Н. Меджитова [11], К. Коңуратли [20], привертає той факт, що розвиток кримськотатарської мови пов'язаний насамперед із кримськотатарською літературою. Саме література дає поштовх для розвитку мови, тому вивчення стилів, особливо художнього, допомагає дослідити тонкощі мови. У пропонованій статті досліджується саме історія розвитку кримськотатарської літературної мови та її стилістики.

Ключові слова: аглютинативна мова, літературна мова, діалект, кипчацька та огузька групи.

Алимлернинъ малюматларына коре, ер юзюнде беш бинъге якъын тиль бар. Буларнынъ эксериети миллий тиллер ве халкъ тиллеридир. Базы бир ерлердеки къабиле тиллери де шу эсапкъа кирелер.

Ер юзюндеки тюрк тиллерининъ огренюви ХІ асырдан башлана. Биринджи тюркий тиллерининъ тедкъыкъ эткен алим Махмут Къашгъарлыдыр. «Диван-у лугъат-ит тюрк» эсеринде тюрк къабилелерининъ тиллерини этрафлыджа огренип, башкъа тиллернен тенъештирди.

Къырымтатар тили тюркий тиллернинъ пытагына кире. Эдебий тилинде эки ири шивенинъ – къырымнынъ чель тараф ве ялы

бою шивелернинъ, яни тюрк алемининъ экибуюкпытагыюлгъаныкъыпчакъ ве огъуз лехжелерининъ къошулмасындан бир эдебий тиль мейдангъа кетирилген.

Къырымтатарларсюргюнлик ерлеринден къайтып башлангъан сонъ, миллетнинъ асыл (тамыр)халкъ оларакъ сакъланып къалмасында ана тилининъ эммиети даа зияде артта. Шу мунасибетнен авдет деври къырымтатар тильшынаслыгы меселерининъ огренилюви гъает актуаль проблемалардан бири ола.

Ишимизнинъ актуаллиги. Эдебий тили девирлер девамьндачешит – тюрлю янъы сёзлеркирсеткен, эм де заифлашкан,

эдебий тильнинь тизилиши лексик, фонетик, морфологикхусуиетлернишаркъ, европа ве дигер тюркий тиллерде насылинджеленгенини огренип, талиль этип,кыырымтатар тилинде насыл къуллаангъаныны айырмакъ, тедкъикъ этмектир.

Ишимизнинь макъсады. Малюм олгъаны киби, эр бир эдебий тиль шивеллер эсасында шекиллене. Биринджиден шивелерни тарихий джеэтен огренмек, сонъ эдебий тиль шивелерден тизильгенини арап, фарс, славянве дигер тиллерден алынмаларны бири- биринден къыяслап талиль этмектир. Эдебият эсерлеричешит-тюрлю услубиетинде язылгъаныны себебинден услюпни огренмектир.

Ишимизнинь ильмий джеэтен янъылыгы. Кыырымтатар эдебий тильдаа юксек дереджеде огренильмегени ичюн, бу мевзу бу кунге даа о къадар терен огренильмегениветалиль этильмегенитасдыкълайыкъ. Тедкъикъ этиледжек кыырымтатар эдебий тилининь тарихий шекиллениуви ве услюбий инкишафы мевзусыны: А. Меметов [6; 7], Э. Ш. Меметова [9; 10], Э. Велиева [2], Р. Фазыл [15], Э. Н. Меджитова [11], К. Къонураглы [20].

1970 – топлангъан малюматлар боуджа СССР территориясында 32 бучукъ миллион якъын тюркий тиллеринде лаф эткен инсан яшай эди [11]. Оларнынь сырасында кыырымтатар тили де бар. Тюркий тиллернинь классификациясыны (таснифини) аллимлернинь чокъусы тизгенлер. Оларнынь арасында М. Къашгъарлы, Радлов, Самойлович, Баскаков. Тюркий тиллерни классификациясыны япкъанда алимлер тарафындан учь алетмет козь огюне алынды:

- 1) территориаль;
- 2) лексик, фонетик алямети;
- 3) грамматик алямети [9].

Тюркий тиллернинь классификациясыны ильк сефер Макъмуд Къашгъарлы япты. «Дивон -у -лугъат -ит - тюрк» эсеринде косътере. Кыырымтатар тили бутюн тюркий тиллер киби, агглютинатив тиллернинь сырасына кире.

Агглютинатив – латин созюнден agglutinare «япыштырмакъ» манасыны ташый [14, с. 13]. Агглютинатив тиллерде эр бир грамматик мана адет узьре айры ялгъама иле ифаделене. Шу ялгъама сёзнинь тамырына къошула [7, с. 18].

Малюм олгъан киби, тильнинь каммуникатив джеэттен муйим къысмы-грамматикадыр. Морфология, синтаксис ве сёз япылувы киби къысымларындан ибареттир. Грамматика – тильшинаслыкънынь энъ зиядебакъылгъан (огренильген) болюклеринден биридир [2, с. 125].

Грамматик термини эки манада къуллааныла. Биринджиден – тильнинь структура элементлеринден бирисинми, яни тильде олгъан къаиделерни анлатса, экинджиден, тильни ана шу къаиделерни анлаткъан, оларны группаларгъа топлагъан фени де бильдире [7, с. 164].

Грамматика – юнанджа grammatike techne – «язы саънаты» манасындаки ибареден алынгъан(грамматика сезюнинь тамыры gramma –«ариф» манасыны анлата [7, с. 164].

Бойлеликнен,бир сёз тамырына бир-бири артындан къошулгъан бир къач дане ялгъама ола билер. Месея, кыырым тилинде бир-бири артындан сёз япыджы, чокълукъ бильдириджи, мулькиет, келиш ялгъамалары къошула билер: иш (тамыр) + чи (сёз япыджы) +пер (чокълукъ) + имиз (мулькиет) +ге (догърултув келиши) киби.

Кыырымтатар тили Х–ХІ асырларда малюм ичтимаий-тарихий шараитлерге коре халкъ тили алында шекиллене башлады.

Миллий тиллернинь инкишафы бир къач себеппе багълыдыр. Биринджиден, бир де бир мемлекетте девлет тили оларакъ къабул этильген тиль этрафлыджа инкишаф эте. Шу девлетте къуллаанылгъан башкъа тиллернинь статусы, девлеттилине коре, сынъырлангъан ола ве олар юлу аджымдатерекъкъыят этип оламайлар [7, с. 12].

Тильшынаслыкъ я да лингвистика тильни ильмий шекильде огренген фендир. Тильшынаслыкъта тиллер эм айры алда, эм де сойдаш олгъан тиллер озъара тенъештирилип тедкъикъ этиле. Сойдаш тиллерни тенъештирип огренген саагъа *къыясий тильшынаслыкъ* деселер, тиллерни айры-айры алда огренген болюкке *хусусий тильшынаслыкъ* дейлер. Шу эки саа негизинде *умумий тильшынаслыкъ* фени мейдангъа келе.

Тильшынаслар лингвистиканынъ чезильмеген меселелерини ильмий эсапта аль этювде тарих, этнография, археология, психология, физиология киби фенлернинь материалларындан, нетиджелеринден файдаланалар [7, с. 4].

Инсан джемиетинде эсас алякъа вастасы факъат агъызавий нутукъ шеклинде олгъан. Биринджи девирлерде язы олмагъан. Джемиет инкишафынынь невбеттеки басамакъларында осип баргъан икътисадий ве медений талаплар ихтияджы нетиджесинде язы мейдангъа келе [7, с. 5].

Язынынь пейда олувы *эдебий* тильнинь мейдангъа кельмесине себеп ола. Тильнинь малюм нормаларгъа кирсетильген, малюм

кьаиделерге бойсундырылган шеклине *эдебий тиль* дейлер [7, с. 5].

Къырымтатар эдебий тили тарихий оларакъ учь девирге болуне:

1) Къадимий къырымтатар эдебий тили (XVI асырға къадар) [7, с. 6];

«Къырым тили /Дешт тили» адлы язы тилининь къулланылгъаны девир XIII асыр – XVI асыр орталары [20, с. 106];

2) эски къырымтатар эдебий тили (XVI асырдан XX асырнынь биринджи черигине къадар) [7, с. 6];

а) османлы тюрк тиллининь Къырым ханлыгъында девлет тили горевиниджра эттиги девир (XVI асыр орталарындан 1783 сенесине къадар);

б) «Къаранлыкъ асыр» (1783–1883 йыллар);

в) «Терджиман» газетанынъязы тилининь къулланылгъаны девир 1783–1920 [20, с. 106];

3) земаневий къырымтатар эдебий тили (XX асырнынь биринджи черигинден шу куньлерге къадар) [7, с. 6];

а) халкънынь къонушма тили темелинде эдебий тиль яратмакъ чабалары деври (1900–1934);

б) чагъдаш (земаневий) къырымтатар эдебий тили деври (1934 – тен бугуньге къадар) [20, с. 106].

Белли олгъаныкиби, къырымхалкъы Къырымда яшагъан къадимий халкълардан мейдангъа келип, онынь тили де эски заманлардан башлап яваш-яваш шекилленип кельген. Къырымда къадимий заманлардан берли киммерийлер, скитлер, юнанларнен берабер тюрк къабилелери яшап кельдилер. IV-нджи асырдан башлап тюрк къабилелери ерли киммерийлер, скитлернен къарышып къырым халкънынь негизини тешкиль этелер. Бу къарышув нетиджесинде тюрк тили устюн чыкъа, киммерийлер ве скифлернинь къалымтылары къадимий тюрк тилинде лаф этмеге башлайлар [7, с. 6].

XX асырнынь биринджи къысмында Акъмесджитте тильге багъышланган учь буюк Бутюн Къырым конференциясы олып кечти. Шу конференцияларда эдебий тилининь негизи ялы бою (огъуз) шивесинден орта ёлакъ шивесине кечирильди. Бу конференцияда белли тильшынас Бекир Чобан-заде фааль иштирак этти. Земаневий къырымтатар эдебий тилининь терекъкъиятына белли язджылар Асан Чергеев, Асан Сабри Айвазов, Осман Акъчокъракълы, Умер Ипчи, Шевкъи Векторе, Эшреф Шемъи-заде, Джемилъ Сейдамет, Шамиль Алядин, Айдер Осман, Эмиль Амит, Риза Фазыл ве башкъалары буюк иссе къоштылар [7, с. 7].

Тиль озюнинь тизилишине, теркибине коре муреккеп адиседир. Тильнинь бир-бири иле узвий багъланган сес системасы, лугъат теркиби, грамматик къурулушы мевджут олып, олар бирликте бир бутюнликни тешкиль этелер [7, с. 8].

Тильнинь сеслери сёзлер ве грамматик шекиллерини мейдангъа кетирювде муим маддий эсас олып хызмет этелер. Бойле сеслерсиз тильнинь озю де олмаз эди: инсан тили сес (давуш) тилидир. Эр бир тильнинь озюне аит сеслер системасы бар [7, с. 9].

Лугъат теркиби тильнинь сёз хусусиетидир; лугъат теркибиндеки сёз ве ибарелер тиль ичюн къурулуш материалы олып хызмет этелер. Фикирни ифаделейиджи джумлелер ана шу сёзлерден, сёзлернинь озъара къошулувындан тешкиль олалар [7, с. 9].

Грамматик къурулуш сёзнинь морфологик, синтактик хусусиетлери (сёзнинь тизилюви, сёзлернинь багъланув усуллары ве башкъалар) иле бельгилене [7, с. 9].

Тильнинь къысымлары, яни сеслер системасы, лугъат теркиби, грамматик къурулушы озъара сыкъ багълы.

Асырлардевамындакъырымтатарэдебий тилининь ве эдебиятыннътарихында энъ эсас басамакъларданолгъан девирлер: Ханлыкъ (XV–XVIII), Рус инкъляптан эвель (XVIII–XX), эм совет (1920–1980) деврилер [1, с. 34].

Анъане къырымтатар эдебий тилининьбир формада инкишафыны ве иллеринмесине, бедий эдебият догърусундан китапхане, муимбир роль ойнай [1, с. 35]. 1995 сенесинде Къырымда Исмаил Гаспралы адына китапханеси ачылды. Бу китапхане, ильмий ве башкъа ишлеримизге буюк ярдым эте, чюнки тек бу китапханеде: оджалар, талебелер, мутехассыслар ве башкъалары медениетимизден терен таныш олалар.

Къырымтатар тили – халкъ тасиль (мектеп, окъув юртлар) аланында, китап басамакъларында эм эв лакъырдасында, къорантада ишлетиле. Къырымтатар тили эски къырымтатар тили олып сайыла. Зенгин урф – адетлеримизде, бедий китаплардан ве динний яшайышта пек чокъ къулланыла [1, с. 39].

Земаневий къырым эдебий тилининь лугъат теркиби, эсасен, алты менбадан тешкиль олгъан: 1) умумтюрк сёзлери; 2) къырым тилининь озь сёзлери; 3) иран тиллерининь сёзлери; 4) арап тилинден алынган сёзлер; 5) юнан тилинден кирген сёзлер; 6) рус ве рус тили вастасынен Европа халкъларынынь тиллеринден алынган сёзлер [7, с. 89].

Эксерий тюрк тиллеринде къадимий заманлардан берли къулланылып кельген умумий сёзлерге умумтюрк сёзлери айтыла. Меселя: *ана, бала, къыз, къардаш, къол, козь, кель, ал, айт, яхшы, догъру* [7, с. 90]. Къырым тилининъ озь сёзлери. Меселя: *бита, дуду, къуданче, енгенче, алапче* киби сёзлер тек къырым тилинде къулланылалар [7, с. 92].

Къырымтатар тили озюнинъ чокъ асырлыкъ тарихий терекъкъияты девамында лугъат теркибини озь ички ресурсларына эасланып, зенгинлештирип кельди. Озь къатлам негизлери эасында янъы сёзлер япылды, сёз маналары кенълешти, эдебий тильге шивелерден тюрлю девирлерде сёзлер алынды [7, с. 92].

XIV-джи асырдан башлап, къырым тили мустакъиль алда шекилленип башлагъан сонъ къырым тили я да башкъа тиллерден алынган элементлер ярдымынен япылган сёзлер де къырым тилининъ озь сёзлери сырасына кирелер.

Къырымтатарларынынъ тюрк эдждатлары къадимий заманлардан берли башкъа тюрк ве эджнебий къабилелер ве халкъларнен ян-янаша яшап кельдилер. Къырым тилине къардаш ве эджнебий халкъларынынъ тиллеринден бир сыра сёзлер ве ялгамалар алынды [7, с. 92]. Меселя: юнан алынмалары – *пачавра, таван, ыргъат, фурун, кирез, ялы, кестане*. Арап алынмалары – *Ватан, китап, сабун, нокъта, медениет, ариф, меджлис*. Иран алынмалары – *атеш, чешиме, дост, къоранта, саз, зурна, эфсане*. Славян тиллеринден алынмалары – *капик, газет, къартон, къапыста, кофта, автобус, шофер* [7, с. 92, 100, 105, 122]. Авроппа тиллерден алынмалары. Яшайиштарзымызгъакенишсюретте кирип ерлешкен земаневий технологиялар нутукъымызгъа *компьютер, файл, диск, интернет* киби бир сыра фааль къулланылган сёзлерни кирсетти [3, с. 110].

Тиль джемиетте пейда олгъанынен даима **ичтимай** характерге менсюп олды, чюнки тиль инсанлар джемиетинде озь ара алякъа багъламакъ, фикир денъишмек ичюн хызмет эте. Тиль факъат джемиетте, адамлар коллективи ичинде мевджут олган ичтимай вастадыр. Тиль фикир киби къадимийдир [7, с. 8].

Къырымтатар диалектлеринен багълы олган тедкъикъатларнынъ сабычокъдегильдир. Бу саада: В. В. Раадлов, А. Самайлович, А. Е. Крымский, Бекир Чобан-заде, В. Х. Кандараки, У. Куркчи, Э. В. Севаргян, Н. А. Баскаков, А. Меметов, С. Р. Изидиноваведигер алимлер иджат эткен эдилер [13, с. 147].

Земаневий къырымтатар тили учь буюк шиведен ибареттир. Бу учь шиве бир – биринден фаркъ этелер.

Баскаковнынъ фикириндже, орта ёлакъ деп айтылган шиве, огъуз ве къыпчакъ къабиле тилининъ къарышмасы нетиджесинде мейдангъа кельгендир [11].

Эдебий тиль яваш-яваш шекиллене, терекъкъият эте. Эдебий тильнинъ адамлар арасында даркъалмасында мектеп, радио, газета, журнал, бедий эдебият ве телеяйыларда хызмет эте [7, с. 5].

Къырымтатар эдебий тили пейда олгъанына къадаар къырым халкъы озь дуйгъуларыны, арзу-истеклерини, къасветлерини агъыз яратыджылыгында акс эттире эди. Къадимий заманлардан берли къырым халкъында агъыз яратыджылыгынынъ чешит жанрлары (чынълар, манелер, масаллар, эфсанелер, дестанлар ве тапмаджалар) къулланылып кельмекте. Къараман-эпик дестанлар арасында «Къопланды батыр», «Эдиге», киби, лирик-эпик дестанлардан «Таир ве Зоре», «Боз-йигит» киби эсерлерни косьтермек мумкюн [7, с. 7].

Къадимий эдебий къырымтатар тилининъ шекилленивине XIII асырда Эски-Къырымда тизильген «Кодекс Куманикус» лугъаты, Махмуд Къырымлынынъ «Юсуф ве Зулейха» дестаны, Халиль огълу Али шаирнинъ «Къысса-и-Юсуф» серлевалы дестаны, Абдульмеджит эфенди, Усеин Кефевий ве Менъли Герайнынъ эсерлери буюк иссе къоштылар. Мухаммед Герай хан, Веджихий, Лютфий, Ашыкъ Умер, Селим Герай хан, Мустафа Джевхерий, Лейля Бикеч, Джанмухаммед, Исметий, Абдурефи Боданинский, Асан Нури, Исмаил бей Гаспринский, Решид Медиев, Усеин Шамиль Тохтаргъазы киби шаирлер ве языджыларнынъ эсерлери эски къырым эдебий тили юкселювининъ нумюнелеридир [7, с. 7].

Къадимий девирлерде яшаган къабилелернинъ (бир ерде топланып яшаган инсанларнынъ) аятында осюв девирлери олган. Оларнынъ медений аятында бу девирлер алтын девир сайылган.

Бутюн алемни айретте къалдырган къадимий тюрк эдебияты абиделери медениетнинъ юкселиш девирлеринде язылган. Орхонабиделеринден (VIII асыр) «Культигин абидеси», «Бильге Къаган абидеси», «Тонъюкьюкъ абидеси», Махмуд Къашгъарийнинъ (XI асыр) «Дивани лугъат-ит-тюрк», Юсуф Баласагъунлынынъ (XI асыр) «Къутадгъу билиг» («Бахт кетирген бильги») китаплары о девирдеки тильни сакълап къалган абиделер сайылалар.

Тюркий тиллер ве эдебиятларнын тамырлары шу девирлерден кзувет ала. Тюркий халкъларнынъ язылы эдебиятынынъ темели, тамырлары оларнен багълана.

Къырымтатар язысы тарихындан араб графикасы эсасында, латин графикасы эсасында ве кирилл элифбеси эсасында шекилленген язы системалары беллидир. Араб язысы тюркий дюньягъа, шу сырада Къырымгъа, ислям дининен келип, чокъ асырлар девамьнда джемиетнинъ ичтимаий ве медений ихтияджларыны темин эте эди. Къырымтатар эдебиятынынъ, рухий медениетининъ къыйметли абиделери араб язысы иле язылгъандырлар. Узун вакъыт ичинде араб уруфаты къырымтатар тили ичюн денъишмелерсиз къулланыла эди, онъа тек фарс элифбесинден базы ариф тутукъ сеслерни ифаде эткен бир къач къошма ариф кирсетилген эди. XIX асырнынъ сонъунда исе араб элифбеси эсасындаки имля исляхат олунып башлады. Шу исляхатнынъ башында мешур маарифчи Исмаил Гаспринский тура эди. Араб элифбеси ве имля къырымтатар тилинде 1928 сенесине къадар къулланылып кельген эди.

Графика бильгиси джизетинден араб графикасы тюркий тиллернинъ тутукъ сеслер системасы ичюн келишкли эди [21].

1920-нджи сенелери тюркий тиллернинъ чокъусы латин графикасына кечмеге башлайлар.

1990 сенелерде къырымтатар тили латин элифбесиндеде файдаланмагъабашлады. 1997 сенелеринде Къырым Юкара Шурасы тарафындан къырымтатар тилиделатин графикасы да язмакъмумкюн олгъаны къарар чыкъкъан эди. Шимдики къырымтатарэлифбе турк тилиндеки элифбесине якъын, эски латин элифбесинден фаркълана. Къырымтатар язысынынъ кириллязысына кечирилъмеси акъкъында 1938 сенесининъ къарары исе алимлер огюнде къыйын вазифе къойды.

Бугунъдеэсасенкирилязыларыишлетиле, аммамиллийматбуат васталарыяваш – явашяныэлифбегекечмеге тутуналар [2, с. 126].

Къырым пек буюк олмаса да, къырымтатар тили бир къач шивеге болъуне. Кимер шиведеки койлерде дженктен эвель лакъырды эткенде бирбиринден фаркъы бар эди. Шу шивелердеки чокътан – чокъ сёзлер къартларданэшитмек мумкюн. Къырымтатар тилимизде эки, учъ, дерт сёз бир мананы бильдирмеси мумкюн: *апай, аврат, къары, къадын, рефикъа; бала, эвлят, явру, чоджукъ; акъай, къоджа, эр, рефикъ* ве иляхре [17, с. 2].

Эр бир тильде эки эсас шекильмевджут: лакъырды тили ве эдебий тиль. Лакъырды тили озъ небетинде, ерине коре, шивелернен деайрыла биле. Озь инкишафында белли бир даимий шекиль алгъан эдебий тиль исе бутюн къалкъ ичюн бирдир, умумийдир [15, с. 120].

Земаневий къырымтатар эдебий тили исе бу эки лехдженинъ къарышмасындан, табиий бирлешмесинден, яни оларнынъ синтезинден ибареттир [15, с. 121].

Тиль эр вакъыт денъишип тургъан адиседир. Тиль джемиетнинъ терекъкъияты иле багъллы алда инкишаф эте. Тильнинъ инкишафы эки эсас процесстен, яни *дифференциация* ве *интеграциядан* ибареттир.

Дифференциация адисесине коре, бир тильнинъ шивелери арасында фаркълар пейда ола. *Интеграция* процесси нетиджесинде бир тильнинъ бир-бирине коре баягъы фаркъы олгъан шивелери озъ фаркъларыны джойып бир умумий тильге чевирилелер [7, с. 13].

Тиль терекъкъиятындаки бу эки чешит денъишовни эм къабиле тиллеринде, эм де халкъ тиллеринде расткетирмек мумкюн. Миллий тиллерининъ пейда олувында интеграция процесси эсас роль ойнай.

Шивешынаслыкъташивеве тар шивелерни айырлар. Тар шиве бу бир яхут бир къач койнинъ ичинде яшагъан адамларнынъ лакъырды тилидир. Шивелер исе бир къач тар шиведен ибарет олалар. Сюрюнликтен эвель къырымтатар тилинде учъ шиве айырыла эди: орта ёлакъ, чёлъ (шималь) ве ялы бою (дженюп) шивелери. Эдебий тиль шивелер эсасында шекиллене [12, с. 117].

Миллий тиль ве *эдебий тиль* тюшонджелери бир дегиль. Миллий тиль миллетнинъ пейда олувы иле берабер мейдангъа келе. О халкъ тили эсасында шекиллене. Эдебий тиль исе миллий тильден эвель, халкъ тили мевджут олгъанда да пейда ола билир [7, с. 5].

Эдебий тильнинъ вазифеси халкънынъ миллет олып шекилленген девринде юкселе, кзуветлене; чюнки миллий эдебий тиль ана шу миллет кишилерининъ бутюн иш фаалиетини къаплап алгъан алда акс эттире.

Миллий эдебий тильнинъ эки чешити бар: 1) *язма шекли*; 2) *агъызавий шекли* [7, с. 5].

Къырымда, арап язысы эсасында бу *язма тиль* къырым халкънынъ Ислям динини къабул этерек, энди эр джезттен умумий бир халкъ оларакъ, яни шимдики тильнен айткъанда къырымтатар халкъы оларакъ X–XI асырларда, яни Къырымгъа къыпчакълар кельген сонъ

шекилленип башлагъаны шубесиздир. Чюнки XII асырнынъ сонъында «Юсуф ве Зулейха» киби 5620 сатырлыкъ шириий дестаннынъ пейда олмасы ичюн о эдебий тиль ве эдебият узун бир девир шекилленип, инкишаф этип кельмеси шарт эди [15, с. 122].

Миллий тиль тюшонджеси эдебий тиль тюшонджесине коре баягъы кенъ: миллий тиль маалле шивелерини де озъ ичине ала, эдебий тиль исе бир я да бир къач эсас шивелер эсасында пейда ола. Башкъа шивелерден эдебий тильге тек айры характерли лексик ве морфологик элементлер сайланып алына [7, с. 6].

Къырымтатар тилинде эсасучь группа айрылалар: шималь (къыпчакъ), орта ёлакъ (меркези), ве дженюп (ялыбой ве османлы) лехджелери группаларынынъ тюрк тили диалект этрафы ерлеринен ве бераберликнен бойле косьтеребилирлер.

Шималь шивесинден десёзлер эдебиятымызда чокъ. Эшреф Шемъи-заденинъ «Чёльде яз акъшамы» шириинде [22, с. 100], Умер Ипчининъ «Зейнеп тизе» хатырасында [23, с. 55] ве башкъа язджыларымызнынъ эсерлеринде корьмек мумкюн.

Дженюпте къонушмалары ялыбой лехджелери чокъусы Истамбул Османлыджанынъ тесиринде олып, даа пек огъулашкъан *миш-аффикси* пек чокъ кулланыла (отурмамыш-отурмагъан, алышмагъан-алышмамыш). Таир Халилов, Джевдет Аметов, Билял Мамбетнинъ вебашкъаларнынъ эсерлеринде кормек мумкюн [22; 24].

Бу шивелерининъ эр биринде озюне аит фонетик, лексик, грамматик хусусиетлер мевджут. Къырым эдебий тили юкъарыда косьтерильген учь шиведен бирине-орта ёлакъ шивесине эсаслана, чюнки бу шиведе лакъырды эткенлерни эм шималь, эм дженюп шивелеринде лаф эткенлер яхшы анълайлар ве орта ёлакъ шивесининъ фонетик, лексик ве грамматик имкянлары къалгъан эки шивеге коре зиядедже, зенгиндждир. Шуны къайд этмек керек ки, къырым эдебий тилининъ шекилленювинде шималь ве дженюп шивелерининъ ролю гъает буюктир [7, с. 6].

XX асырнынъ башында «Терджиман» газетасынынъ тесири алтында анджакъ янъы девир шаирлеринден Асан Чергеев, Шамиль Токътаргъазы, Мемет Нузет, Абдулла Лятиф-заде ве дигерлери арап-фарс ве османлы тилининъ тесиринден чекилип, озъ тиллеринде яза башладылар. Бу анъанени сонъра: Умер Ипчи, Шевкъий Бекторе, Амди Герайбай. Бекир Чобан-

заде, Эшреф Шемъи-заде ве дигер эдиплеримиз буюк бир гъайретнен девам эттирдилер.

Исмаил Гаспринскийнинъ мемориаль музейинде он йыл девамьнда 1922–1932 сенелери къырымтатар маарифининъ тарихи ве дигер гъаевий саалар боюнджа теджикъат ишлери алынып барыла тургъан. Ялтадаки Кърымны огренюв Джемиетининъ болноги янынъда кърымтатар секциясы мейдангъа кетирильген эди. Кърым Девлет университетинде, сонъундан педагогика институтына чевирильген, мектеплер ве дигер окъув муэссиселери ичюн кадрлар азырланыла эди. Кърымтатар тилинде радиоэшиттирювлер алынып барылды.

1929–1935 сенелери арасында олып кечкен умумкъырым тиль кон-ференциялары нетиджесинде эдебий тилимиз кене озюнинъ ёлуна минди – чёль ве ялы бою шивелери бирлештирилип, орта ёлаккъа эсаслангъан ве бинъ йылдан бери яшап кельгени эдебий тилимизнинъ девамджысы олгъан земане къырымтатар эдебий тили ильмий ве амелий джеэттен ресмийлештирильди.

Лякин айны шу 30-нджы ве 40-нджы йылларда тилимизге, умумен медениетимизге, халкъымызгъа арды-сыра амансыз дарбелер эндирильди ки, буларнынъ акъибетинде, хусусан сюрюнлик девринде эдебий тилимиз бутюнлей ёкъ олув хавфы астында къалгъан эди [15, с. 131].

Отузынджы сенелери ильмий меселелер мемурий усулларнен чезильген вакъкъытларда Бекир Чобан-заденинъ ильмий фаалиетибирден токътай. Оны миллий тюрк элифбелери Бутюн союз Меркезий Комитетининъ ильмий совет эркъанындан чыкъаралар.

Совет тюркшныслыгъында онынъ ады асыр девамьнда анъылмай. Лякин джиан ильмий джемаатчылыгъы Бекир Чобан-задени унутмай, онынъ зенгин асабалыгъы кениш тешвикъ эте. Ондан файдалана. Онынъ бизгекъалдыргъан баймирасы тюркий халкълар медениетнинъ инкишафына хызмет этер [6, с. 264].

Эллинджи йилларда Къырымны къырымтатарсыз Украинагъа къоштылар, амма докъсанынджы йылларда Украинанынъ лингвист харитасында олмагъан бир ердененъи бир тиль пейда ола [18, с. 19].

Къырымтатар тильге ве медениетке муим ёнелиш котерильмесине окъув ильмийлик ярдым эте [18, с. 21].

1957 сенеси Ташкентте ана тилинде «Ленин байрагъы» газетасы чыкъарылып башлангъаны, ана тилинде радио эшиттирювлери тешкиль

этильгени, ансамбль мейдангъа кетирильгени, ана тилинде китаплар нешир этилип башлангъан. Йылда 13–15 китап чыкъарыла эди. Сонъра 1968 сенесинден башлап, мектеплерде кырымтатар балаларына афтада бир кере ана тили дерслери берильген, эм де Низамий адына Ташкент Девлетпедагогика институты янында, кырымтатар тили ве эдебияты факультети тешкиль этильген эди. 1976 сенеси ана тилинде йылда эки кере чыкъкъан эдебият альманахы, 1980 сенесинден исе «Йылдыз» журналы чыкъып башлагъан [5; 15]. Бойлелике, арадан чокъ кечмей Узбекистанда халкъымыз топлу суретте яшагъан ерлердеки бир къач мектеплерде учюнджи сыныфтан башлап кырымтатар балалар озъ ана тилини огренип башладылар. Дерслер башта факультатив алында кечилип башлады, сонъра исе мустакъиль дерске чевирильдилер [5, с. 117].

Сонъки йылларда кырымтатар тилинден файдаланувнынъ сынъырлары баягъы кенишледи. Кырымдакырымтатар тили ве эдебиятыны дерс оларакъ кечкен мектеплернинъ сайысы артып башлады. Эки миллий орта мектеп ачылды. Бир сыра мектепкедже олгъан бала тербиеси муэссиселеринде тербиевий ишлер кырымтатар тилиде алынып барыла. 1992 сенеси Акъмесджитте мейдангъа кетирильген педагогика окъув юртунда башлангъыч сыныфлар ичюн оджалар, мектеп чагъынадже олгъан бала тербиеси муэссиселери ичюн тербиеджилик азырланмакъта. 1990 сенесинден берли Акъмесджит девлет университетининъ филология факультетинде, кырымтатар тили ве эдебияты болуги чалышмакъта. Джумхуриетининъ пайтахтында кырымтатар тилинде «Янъы дюнья», «Кырым» газеталары, «Йылдыз» меджмуасы нешир олунмакъта. Таврия нешрияты янында кырымтатар эдебияты ве санъаты болуги чалышмакъта [5, с. 118].

Кырым окъув - педагогика нешрияты тешкиль олунды. О, мектеплер ичюн окъув-методика китапларыны нешир этип башлады. Кырымтатар тилини къуланув сынъырларынынъ кенишлемеси бедий эдебиятнынъ осьмесине, буннынънен берабер дигер миллетлер эдебиятынынъ энъ яхшы нумюнелерини кырымтатар тилине терджиме этмекнинъ имкянларыны бермекте [5, с. 118].

Бильгенимизге коре 6 Кырым Мухтар Джумхуриет Конституциясында 1992 сенесинден учъ эсас тиль: рус, украин ве кырымтатар девлет тиллер киби, бельгиленген эди [18, с. 24].

Услужует – тильшинаслыкънынъ айрыджа бир пытагъы олып, тильнинъ чешит услюплерни,

лакъырды ве эдебий тильнинъ чешит жанрларында къулангъан сёзлерни огрене.

Лингвистик термини оларакъ, бу сёз эр алда, услюбиет бойле маналарда къулланыла:

1) Тильшинаслыкънынъ чешит услюплерни огренген саа;

2) Тильшинаслыкънынъ тасвирий васталарыны ве оларнынъ къуланув даиресини огренген ... лякин, бу сёзни ашагъыдаки маналарына да расткетирмек мумкюн:

а) Тиль элементлернинъ белли бир вазифесини беджерювнен багълы олгъан, бирлешкен системасы;

б) Тиль васталарынен файдалангъан белли бир язвджынынъ эсери, жанры ичюн хусусий олгъан усуллар топلامы: Ш. Алядиннынъ услюби, дестанлар услюби ве иляхре;

в) Тиль васталарнынъ ифаделев услюбиети эссасында сечилюви, тильдеки сёзнинъ къулланылувы.

Услужуетнинъ эсас тюшонджелери вазифесинде: тильнинъ услубий къурулышы, услуп, услубий ренк, синонимия, тиль нормасы ве онынъ функциональ – услубий чешитлери [10].

Эр халкънынъ онларнен шивелери янында бир эдебий тили бардыр [10].

Кырымтатар тильнинъ шекиллениюви та орта асырларда башлап, асырлар девамында шекилленип кельмектедир. Бир де бир халкънынъ язма тили пейда олгъан сонъ, онынъ эдебий тили тез шекилленимеге, илерилемеге чареси ола.

Кырымтатар тильнинъ ядикярлыкъларындан Ибраим эфендининъ эсерлери (IX асыр), Мухаммед Кырымлынынъ «Юсуф ве Зулейха» поэмасы (XII асыр), Кырым ханлыгъы девириндеки эдебий иджат: Менгли Гирей, Гъазы Гирей, Ханзаде хан (XI–XVI асырлар), Джан-Мухаммед (Джанмухаммед) (XVII асыр), Ашыкъ Умер, Эшмырза, Исметий – Терджиман деврини къайд этмек мумкюн [10].

Кырымтатар тилинде, адети узъре, беш функциональ услуп айрыла: ильмий, ресмий – иш, публицистик, лакъырды ве бедий эсернинъ тили [10].

Китабий услуплер, ильмий, ресмий – иш, публицистик, бедий эсернинъ тили. Ресмий къонушмаларда я да монолог шекилинде язувда къулланылыр [10].

Лакъырды услуби ресмий олмагъан къонушма саасында, агъзавий диалектлерине, шекилинде къулланылыр. Лакъырды услуби эдебий тиль нормасына бойсунмагъан нутукътыр [10].

Услуп – эсасен, функциональ услуби, тарихий адиседир [10].

Эдебий тильнинь инкишаф дереджеси исе онынъ къаиде ве васталарнынъ бир ...де сакъладыр. Бунъдан гъайры инкишаф эткен тиль услюп джеэтинден зенгиндир. Эдебий тиль имля ве грамматик нормалары эксерий алда гъает тургъун олып лексикасы чешит къуланмаларгъа ёл ача.

Бир тамам шекили эдебий тильде бойле айры ве башкъа тиль васталарны инкяр этмей, лякин инкишаф эткен, бир тамам къалыплашкъан эдебий тильде айры васталар эксерий алда услюп вазифесини беджерелер. Эдебий тильнинъ нормасы шекиллирелишмеси бир тарафтан инсаннынъ акъылы тесирине багълы олса, экинджи тарафтан озю – озюнден чыкъкъан бекленильмеген вакъыяларгъа багълыдыр [10].

Сёз къайсы бир нутукъ услюбинде къуланмасында онынъ биринджи вазифеси мананы бильдирмектир.

Услюбетины тар манада анлаткъан вакъытта базы яызджылар, мисаль оларакъ, У.Ипчи язгъан макъалесининъ биринде бойле деген: муэллифнинъ услюби онынъ сач ...ренкине, козьлернинъ арекетине, тиллнинъ чевиренмесине ве юрегининъ урушына бенъзер: услюп бурун кибиدير, эр кезде башкъадыр.

М. Горький – «эдебий тильни яызджылар, шаирлер, дигер эдиpler ишлеп чыкъаралар – деген эди!» Шубесиз, эдебий тильнинъ тикленмесинде, шекильде бир де бир халкънынъ ялынъыз яызджылары да буюк роль ойнайлар. Шуны да къайд этмек керек ки, эджебий тиль белли бир ёлгъа минмеси ичюн он, бельки де, юз йыллар керектир [10].

Эр бир яызджи озь макъсадына догъру сёзини беленген киби озюнинъ ольчевинен теништирсе, къолайлашасёзининъ тасвирий къувети артыра. Сёз услюпке догъру къуланулывы шарт. Тильде пек чокъ сёз бардыр. Девир денъишмеси себебинде бир къач сёз умумен къуланулывы чыкъып кетелер.

Меселя: муаррир (эвель яызджи, *муэллиф* анылата эди)

Пассив лугъат тешкиль эткен сёзлер:

мефтюн – севда зира – чюнки

табъ – нешит этмек иракъ – узакъ

афан – туфан – сув таишкъы афыза – хатице

Эскирген сёзлернинъ къуланулывы кенъ къуланулывы тюшип къалгъан сёзлер эбедиен гъаип олмагъан. Олар лугъатларда сакъланалар. Базада хусусан бедий эсерлерде муэллиф бир де бир услюбий макъсад. Эскирген сёзлер джанлаталар [10].

Сёйлейиджи малюм бир фикирни бильдиргенде лакъырды вакътында белли бир сёзлерни сечип къуллана. Бунъа бир манадаш сёзлер сырасында ерлешкен сёзлернинъ услюп (стилистик) ренки джеэттен фаркъланувы ве шу фаркъланув эсасында тюрлю нутукъ чешитлерининъ (функциональ услюплери) къуланулывы себеп ола [7, с. 144].

База алимлернинъ фикириндже земаневий къырымтатар тилинде тек публицистик ве ильмий функциональ услюплер къуланмакъта [2; 20].

Демек, сёйлейиджи бир де бир лексик бирликни (ве умумен тиль вастасыны) озю козеткен лакъырды макъсадындан келип чыкъкъан алда умумхалкъ тилинден сайлап алып ишлете. Бу макъсатларгъа фикирни ифаделери, тесирли, ачыкъ-айдын, джиддий ве кулюнчли киби стилистик ренклернен ифаделери иле иришиле. Лугъаттеркибиндеки база сёзлер малюм бир тюшонджени ифаделевинден гъайры, къошма эмоциональ-экспрессив ренкке де малик олгъаны акъкъында юкъарыда айтылып кечильди. Меселя: *бет-чере, кулькю-тебессюм* киби манадаш сёзлернинъ экинджилиери эмоционалликке зенгин, шунунъ ичюн оларнынъ тесири зиядеджедир.

Тюшондже, ифаделевинден гъайры, къошма тесирченликке иришов ве нутукънынъ малюм услюбини яратмакъ макъсадынен къулануылгъан сёзлерге экспрессив-услюп лексика дейлер [7, с. 145].

Инсанлар ичюн яшайышта керек олгъан шейлерни анылаткъан, услюп ренки олмагъан сёзлерге умумкъулануылгъан лексика дейлер.

Умумкъулануылгъан сёзлер услюп джеэттен сынъырланмагъаны ичюн, оларгъа услюп джеэттен битараф лексика дейлер. Меселя: *ада, ёл, араба, бет, козь, баяз, къара, сары, юрмек, чалышмакъ, ашамакъ, мен, о, бу, шу, бет, он бинъ* ве башкъалары [7, с. 146].

Услюп джеэттен битараф сёзлерни эр бир жанрда къуланмакъ мумкюн.

Нутукънынъ айры-айры чешитлерине хызмет эткен сёзлерге услюп джеэттен сынъырлангъан лексика дейлер. Бойле махсус сёзлер агъызавий нутукъта я да язма нутукъта къуланулывына коре экиге болюнелер [7, с. 146].

Агъызавий нутукъкъа айт олгъан сёзлер бедий эсерлерде персонажларнынъ нуткъунда бериле. Меселя – *Етти, етти, къардашым, – деди машинадан тюшкен Али акъай. – Текмиль, дадыны къачырдынъ. Ал паранъны да, кес зырылтынъны. (Ю. Б.) – Сен неге шай къуртуруп юресинъ? – дедилер онъа. (Ч. А.) – Захар, чокъ шашмалама! Ярым кунълюк омюринъ къалса,*

бир кунълюк малынь олсун, деген чобан сёзюни билесинъми?.. (Ч. А.) [7, с. 147].

Агъзавий нутукъ лексикасында кучълю эмоционаллик ве образлылыккъа зенгин олгъан махсус **эмоциональ-образлы сёзлер** де бар. Эмоциональ-образлы сёзлерге эсас манасы дуйгъу, рухий алыны я да тюрлю давуш ве аркетлерни, ярыкълыкъ корюнюшлерини ифаделейиджи образлы такълидий сёзлер кирелер. Бойле сёзлер адамда тюрлю психологик алларны къозгъалай, вакъиагъа, адисеге коре олгъан менфий я да мусбет мунасебетини ифаделей. Бойле хусусиет: а) нидаларгъа (айрыджа дуйгъу ифаделеген нидаларгъа) ве олардан ясалгъан сёзлерге аит (*ах, эх, ух, уф, вай, уфудламакъ, вайылдамакъ* киби); б) такълидий сёзлерге ве олардан ясалгъан сёзлерге аит (*гъарч-гъурч, тарс-турс, къарс, къарс-къурс, лип, лип-лип, тапыр-тупур, литильдемек, гъырчылдамакъ* ве башкъалары) [7, с. 147].

Язма нутукънынъ услуп (стилистик) джеэттен сынъырлангъан лексикасы. Китап, меджмуа, газеталарда къулланылгъан, умумен язма эсерлер ичюн характерли олгъан сёзлернинъ нисбетен тургъун экспрессив-услуп (стилистик) ренки олувы я да олмамазлыгы мумкюн. Чюнки, ресмий ишке, чыкъышкъа, поэтик лексикагъа, халкъ дестанларына, публицистикагъа аит сёзлернинъ бир де бир дереджеде къошма ренки ола билер. Амма ильмий-фен, техник терминлер, тарихий сёзлер, профессиональ сёзлер, эсасен, эмоциональ ренксиз олалар. Атта эвель эмоциональ ренки олгъан сёзлер де термин сырасына кечкен сонъ эмоционаллигини ёкъ эте. Бунынъ ерине «китабийлик» ренки пейда ола. Ана шу «китабийлик», «ильмийлик» хусусиети ильмий-техниктерминлерни, профессиональ сёзлерни услуп джеэттен умумкъулланылувадики сёзлерден фаркълы эте ве ишлетюв даиресини сынъырлап къоя [7, с. 148].

Нутукъны тасвир этювде онынъ язма(китабий услуплери) я да (агъзавий лакъырды услуби) шекиллери муим ер тутмакъталар.

Лакъырды нутугъы язма шекилинде тезкере ве шахсий мектюплер; къулланыла билер; бир де бир бедий эсернинъ къараманнынъ нутугъы да лакъырды услуп киби къабул олуна. Меселя: У. Ипчининъ «Мырзанынъ хатире дефтеринден».

Бойлеликнен, сёзлер услуп бельгилерине коре малюм нутукъ чешитинде къулланылувына коре айырылалар [7, с. 144]. Китабий услупнинъ агъзавий шекилинде лакъырды услупнинъ язма шекилинде исе – китабий услупнинъ чизгилери акс олуна.

Ильмий услуп илим саасында къулланыла. Алимлер тарафындан ачылгъан гъае, делиль ве къанунлар ильмий эсерлерде акс олуныр. Ильмийметинвазифесинде: монография, макъале, маруза, рецензия, очерк, реферат, ильмий – тедкъикъат иш акъкъында эсабат, автореферат, диссертация чыкъа билелер [10].

Ильмий эсернинъ макъсады – къайд этильген фикирнинъ догърулыкъ исбатламакъ. Онынъ ичюн ильмий метининъ эписи тиль васталары эки фени козьде туталар: малюмат бермек ве тесир этмек.

Ильмий нутукънынъ мантыкълыкъ, анъыкълыкъ, догърулыкъ киби чизгилери ялынъыз шу нутукъкъа аит дегиль. Олар эм публицистик, эм ресмий ве белли дереджеде лакъырды нутугъына да зарур. Лякин ильмий эсер, юкъарыда къайд этильген чизгилери олмаса озь ильмийликни исбатлап олмаз.

Мантыкълыкъ – бу метиндеки къысымларнынъ бири – бирине артындан арды - сыралы, мана иле багълы ерлешюви [10].

Анъыкълыкъ – анълайышлыгыны козьде тутуа. Яни берильген малюмат анълайышлы, тегиз тильнен берильмели.

Ильмий нутукънынъ учюнджи чизгиси – **догърулыкъ** – айтылгъан фикирнинъбир маналы олмасына чалыша. Шу себептен ильмий метинлерде, адети узьре, экспрессив васталар ёкъ – сезлер, эсасен догъру манада къулланылалар. Терминлернинъ чокълугъы да метининъ бир маналылыгына алып бара.

Ильмий нутукъ ичюн типик хусусиетлери булардыр: мана догърулыкъ, образлылыкъ, гизли эмоционаллик, базы бир къурулыкъ. Шу чизгилернинъ олувы – олмалы шекиль хусусиетлери: анълылыкъ, мантыкълыкъ.

Илимде фикир этюв эснасы белли бир тюшюндже, яхут анълам шекилини ташый. Тильге чевирилгенде исе бу анълам бири дигерининъ артындан алкъаланып кельген мантыкълый муалязалар, хулясалар да озь ифадесини коре. Ильмий тильде фикир даима ачыкъ делилленен, исбатларненмантыкълый сюретте бельгиленип келе. Ильмий тильнинъ типик хусусиетлеринден фикир догърулыкъ, кинаесизлик, объективлик ве ифаде къурулыкъны къайд этмек лязимдир [10].

Ильмий тильнинъ сёзлеричокъусы алларда бир маналыдырлар, яни ильмий тильнинъ эсасыны терминлер тешкиль этелер [10].

Ресмий – иш услубикъанун ве иш – юрютив укъукъ сааларында къулланыла. Ресмий - ишуслуби деерлик даима язма шекилинде

кьулланыла, агъзавий исе топлашувларда олгъан чыкъыш ве марузаларны кьайд этмек мумкюн [10].

Иш – юрютюв текстнинь огюнде мундеридже толулугъы, аньыкълыкъ, догърулыкъ, кыскъалыкъ киби талаплары тура. Иш текстлери ичюн бу талаплар муим ерни туталар: олар олмагъанда иш тексти весикъа вазифесинде чыкъыш оламай. Иш – юрютюв услубининь тавтология деген чизгиси дедогърулыкъта алып баргъан хусусиеттир [10].

Текстнинь график ресмийлештириллови де: кысымларгъа болуне, саифеде текстнинь муайем ерлешюви – догърулыкъ ве аныкълылыкъкъа алып бара. Иш юрютювтекстлер де объектив олмалылар, муэллиф «мен» ифаде этюв имкянлыгъы аслында кьабул олунмай.

Кьайд этильген талаплар иш – юрютюв кягъытларында эмоционаллик ве экспрессивлик ёкълугъына алып бара. Шу себептен ресмий- иш услуби «кьуру» атта «сувукъ» сайыла [10].

Ресмий тиль чокъусы алларда чешит укьукълар узеринде кьурулып. Укьукъ исе адамларнынь арасында, муэссислер арасында, укюметлер арасында олгъанмунасибетлерни бир тертипке кьоя. Шунунь ичюн ресмий тиль эр вакъыт мутлакъиет узеринде кьурула. Ресмий тильни публицистиканен кыяслагъанда, эбет, ресмий тиль кьуруджадыр. Лякин ресмий тильде де экспрессив ибарелер кьулланылмасы мумкюн [10].

Эпистоляр услуби – кырымтатар эдебий тилиндересмий–ишвесикъаларына кьын тургъан услубий чешитлерине кьайд этмек мумкюн. Биз биринджи невбетте адамлар арасындаки мунасибетлерини косьтерген мектюплерни козьде тутамыз [10].

Тюркий тиллернинь услубий кьурулышынен огърашкъан тедкьикъадчылар исе, эпистоляр услубини айры функциональ услуп деп саймайлар (Н. А. Баскаков «Структурные и функциональные стилистические модификации в современных тюркских языках») [10].

Композицион – услубий джеэттен бакъкъанда мектюплернинь чокъусына кириш, яни селямлар ола. Мында муэллиф озь сагълыгъыны бильдире ве шуны мурааджат эткен адамгъа да тилей [10].

Бойлеликнен, эпистоляр услубининь тюрлю хусусиетлери акъкъында айтаджакъ олсакъ, баштан шу услуп ялынъыз язма шекильде кьулланылгъаныны кьайд этмек керекмиз [10].

Публицистик услуби ичтимаий мунасибетлер: сиясий – идеологик, ичтимаий – икътисадий,

медений – саасында кьулланыла. Китабий услуплерден энъ чокъкъуллангъанлардан публицистик услубини кьайд этмек мумкюн, чонки онынь даркъалмасына газета, радио, телевидение киби кутьлевий малюмат васталары фааль иштирак этелер [10].

Публицистик услуби газета ве меджмуалар саифелеринде такъдим этильген. Бу услуптеки текстлер мевзу ве тиль джеэттен ресмийлештирюв чешитлигинен айырылалар. Публицистиканынъ эсас ве биринджи вазифеси земаневий меселелер боюнджа хабер бермек. Газета инсанларнынь акъылларына тесирэтип, муайен бир ичтимаий фикир шекиллendirмеге борджлу [10].

Публицистик услубининь хусусий чизгилеринден бири стандарттыр, стандартлар нутукъта азыр алда кьулланып, сейлешювни баягъы егиллештирелер, шунунь ичюн кутьлевий хабер васталарында зияде ишлетилелер [8, с. 109].

Газета услубнынъ энъ эсас ве биринджи функциясы – хабер бермек. Публицистиканынъ меркез нокъталарындан бири документалистикадыр, яни берильген материалларнынь конкрет фактлар узеринде кьурулувы [10].

Лакъырды услубнынъ – кьонушмадыр. О, кьорантада, истисалда ресмий олмагъан мунасибетлер саасында, адамларнынь сербест кьонушмаларында кьулланылгъан ичюн, дигер функциональ услублеринден энъ чокъ дар кьалгъандыр [10].

Лакъырды услубиэм публицистикада, эм бедий эдебиятта кьуллана биле. Шу услупнинь тесири башкъа функциональ услуплернинь агъзавий шекиллеринде кьуллангъан лекция ве марузаларгъа кече билер.

Лакъырды нутугъында «сонъ», «айда», «эбет», «иште» сезлерининь чокъ кьулланылгъанларыны кьайд этмек керек: «Айды, баллар, кьайтайыкъ», «Айды, айса, мен де кеттим. Эбет, эбет, Земине бита!», «сонъ?», «Иште, санъа кьартоп!». Мында бу услупке хас оборотларны да расткетирмек мумкюн: «Алырсынъ!», «Тапсанъ – алырсынъ!» – Мында мимика ве жестлернинь эмиети артыкъ буюктир [10].

Бедий эсернинь тили – юкъарыды анъылгъан бутюн услуплерден бир тарафтан зияде афырылгъан, экинджи тарафтан керек олгъан вакъытта шу услуплернинь хусусиетлерини ве инджиликлерни кьаврап алгъан ве озюнде сыныргъан услуп – бедий эсернинь услубидир. Бедий эсернинь тили энъ биринджи оларакъ кендисининь аэнклиги, образлыгъы,

джанлылыгыве нефеслигинен айрылып тура [10].

Бедий услюп башкыа услюплернен кьулланып базада бир ерге кьошсада, оларны кьарыштырмай, чунки бедий эсерде эр бир дигер услюп эсернинь умумий услюп ве мундериджесине эсаслана. Эдебий эсерде тильнинь зенгин синонимиясы, сёзлернинь чокь маналыгы, дигер услюп кьатламлары кьулланыла. Булар эписи языджынынь поэтик фикирини ифаделевине хызмет эте [10].

Эбет, кьырымтатартилини зенгинештирген, услюбен чешитлештирген терджимеджиликтир. Эм терджимеджиликэм терджимнинь тил теринликлерине толмасына себеп олур [19, с. 18].

Эдебиятыннь байлыгы – тильден багылдыр. Тилимиз зенгин, онынь ичюн эдебиятымызда дапарлакь зиялар, эсерлер, шиирлер яратылды.

Тюркий халкьлар язылы эдебиятыннынь асыл тамырлары Орхон абиделери (VIII асыр), Махмуд Кьашгьарийнинь «Дивани лугьат-ит-тюрк» (XI асыр), Юсуф Баласагьунлынынь «Кьутагьду билиг» (XI асыр) киби кьадимий эсерлеринен багылдыр. Кьырымтатар халкьынынь да асыл тамырлары шу девирлерден келип чыкьа.

Кьырымтатар эдебияты тарихында эдебиятымызнынь инкишаф эткен ве дургьунлыкькьа огьрагьан девирлери олгьан. Бу девирлерде эдебият хазинемизни зенгинлештирген бир чокь эсерлер язылгьан. Бу эсерлер бугуньде-бугунь эм халкьымызнынь, эм де тюркий миллетлернинь эдебий вариети сайыла.

IX–X асырларда Ислям динининь Кьырымда кениш джайрамасы эдебият саасында бир чокь денгьишювлерге ёл ачты. Арап халкь агьыз иджадынынь «Юсуф ве Зулейха», «Лейля ве Меджнун» киби нумюселери халкь арасында айтыша-айтыла тильде дестан ола. Бу эсерлернинь эр бири о девирдеки эдебиятыннь инкишафына тесир эте. Нетиджеде, Махмуд Кьырымлынынь «Хикьает-и Юсуф ве Зулейха» дестаны языла. Бу эсер XIII асырда асыл кьырымтатар тилинде язылгьан ильк эсердир. Бу дестан асыл кьырымтатар тилинде язылгьан абидедир.

Дюньягьа мешур «Кодекс Куманикус» латин-аджем-кьуман лугьаты 1245–1295 сенелери Солхатта (Эски Кьырымда) языла. Оны итальян туддजारлары ве ерли улемалар тизе. Бу эсер асыл кьырымтатар тилинде язылгьан экинджи язылы абиде сайыла [4, с. 73].

Мамлюклер девринде, хусусан Мысырда кьырымлы Бейбарс султанлыкь эткен вакьытта, бир чокь улемалар ве шаирлер Кьырымдан

Мысыргьа кеткенлер. Сонгьра о якьлардан тувгьан юртуна кьайтып кельгенлер, иджадий ве омюр ёлларыны тувгьан топракьларда девам эткенлер. Абдульмеджит эфенди шу девирде иджат эткен шаирлерден биридир [4, с. 75].

1391 сенеси Сейфи Сарай Саадининь «*Гулистан*» диваныны дердж эте. Бу дивангьа Абдульмеджит эфендининь тек бир «*Эй, гонгьоль*» серлевалы гьазели кирсетиле. Абдульмеджит эфенди инсанныннь гонгьоло вазиетине коре денгьишкени акькьында фельсефий фикирлер юрюте: «*Ярабби! Козюмден ал бу гонгьоль дадыны!*» – диерек, ярдым истеп, Танрыгьа мурааджат эте [4, с. 75].

Кьырымтатар халкьыныннь тарихында Кырым Ханлыгы деври муим эмиетке малик бир девир ола. Кырымда Герайлар укюм сюрген девир – Кырым Ханлыгы деври сайыла. Кырым Ханлыгы девириндекьырымтатар эдебиятында юксексевиеге иришкен улема, алим, эдип ве шаирлер тюркий девлетлерде де белли оларар: *Газайи, Мухаммед Камиль, Ашыкь Умер, Джанмухаммед* ве даа чокь муэллифлер иджат эткенлер [4, с. 83].

XIX асырныннь сонгьу ве XX асырныннь башында кьырымтатар эдебиятында бир чокь денгьишювлер олып кечти [5, с. 162].

XX асырныннь сонгьында Багьчасарайда «Терджиман» газетасы чыкьарыла башлагьан сонгь – либераль буржуа эдебияты догьа. Бу газета ве эдебиятынньтили де белли дередже о девирки турк эдебий тилининь тесири алтында булуна [16, с. 126].

Бу девирде догьрудан – догьру халкь тилине эсаслангьан ве джемий кьырымтатар халкьы ичюн келишикли бир сой эдебий тиль мейдангьа кетирюв ичюн ильки ынтылувны демократ халкь шаири Шамиль Токьтаргьазы япа башлагьан эди. Лякин шараитнынь бойле агьыр олгьанына бакьмадан, Шамиль Токьтаргьазынынь эсерлери муим дередже халкь тилине якьын тильде язылгьанлар. «Келиннь, достлар » шиирини бакьайыкь:

*«Достлар келиннь ашайыкь, ичейик,
Ортакь ашлыкь сачайыкь, бичейик,
Ойнайыкь, кулейик, кьардашлыкь не билейик,
Хан бизи алдата, ядата –
Козюмизниачайыкь!»*

*Эрмениге, кьазакькьа, черкезге
Душманлыкьтан кьачайыкь!»* [16, с. 126].

Онынь эсерлеринде эм сёз теркиби, эм де сёзлернинь шекиллери, оларнынь озьара багьланышлары ве джумлелернинь тизилишлери

кырымтатар тилининъ ичкикъанунларына уйгун ве ачыкъ анылайшылдыр. Шамиль Токътаргъазынынъ эсерлеринде орун, ашав, къолай, джувурув, эгри, эписи киби, халкъ тилинден алынаракъ, о девир эдебий тилине кирсетилген сёзлер пек чокътыр [16, с. 126].

Бизде, даа Октябрь революциясындан чокъ йыл эвель халкъ тилине пек якъын шекильде, яни халкъ агъыз яратыджылыгы сырасынен бол – сал суварылган ве халкъкъа ачыкъ анылашылган, гъает саде тильде язган Мемет Нузэт эди.

Мемет Нузэт эдебий тилимизни халкъ тилинденчельтенип алынган пек чокъ сёз ве ибарелернен байытты. Меселя: *коч, текаран, эрик, урув, орув, джарма, апай, арувча, къалай (къалайсын) сёзлери ве бель бувув, ыргъат джурюв, чал чекменге бурюнюв* киби ибарелер бу джумледендир.

«Эй, джанчыгъым, пек шенъсинъ, баладайсын, Арувлыкъта йылдызсын, тувган айсын.

Гедже – кунъдюз дертинъден ялып куйип,

Магъа болды – боладжакъ, сен къалайсын!» («Арувчама») [16, с. 128].

Эдебий тиль халкъ тилиэсасындабир сой тиль оларакъ шекилленимсинде буюк роль ойнаган эрбапларымыздан бириси даа шаир Бекир Чобан-задеэди [16, с. 128]. Бушаирилькингиэсерлеринден башлап кырымтатар халкъ тилининъ орта ёлакъ шивесине базанып кельди:

«Оксюзге той болганда,

Къальби къуванч толганда,

Ах, табылсам, йырласам,

Къальбим ташкъан, акъкъанда,

Оны умютякъкъанда,

Ах, табылсам, багъырсам,

Йигитлери чагъырсам» («Ах, табылсам», 1919).

Бекир Чобан-заде, яратыджылыгыилерилеген сайын, ортаёлакъшивесини аит хусусиетлери сюзип чыкъара берди ве оларныэдебий тилимизнинъ малы этти. Нетиджеде, бушаир, хусусан Шамиль Токътаргъазыгъа, Мемет Нузэтке коре, бутюн кырымтатар тили ичюн унер ве ольчу ола биледжек умумий ве бир сой тильге даа якъын кельди [16, с. 129].

Юкъарыда аныылган шаирлерге бакъкъанда, земане эдебий тилимизнинъ нормаларына, хусусан Умер Ипчи зияде якъын эди:

*Анавы эвде токъ къурсакълы агъалар бар,
Мынавы эвде ач къурсакълы агъавлар бар.*

Анавы эвде эр кес куле, джыйынмы бар?

Мынавы эвде эр кес агълай, олюми бар?

(«Эвлерге бакъкъанда» 1915 с.) [16, с. 129].

Бу эсерлернинъ тилиндечель шивеси ичюн характерли хусусиетлер олмагъаны киби, онда ялы бою шивесине махсус аляметлер де козьге чарпмай [16, с. 129].

Умер Ипчиозъ яратыджылыгынынъ сонъки йылларында язган эсерлеринде энди бизим умумен шекиллени демек мумкюн олган эдебий тилимизнинъ орькенлерини берди [16, с. 129].

Нетидже. Бу ишимизни тедкъикъ эткенде, къазанган бильгилеримиз эсасында илериде алимлернинъ, языджыларнынъ, оджаларнынъ макъалерини, ве бедий эдебиятыны окъупчыкъан сонъ, бойле нетиджелерге кельдыкъ: Кырымтатар тиль – къадемей тильдир. О, асырлар, йыллардевамында тюрленди ве зенгинлешти. Шаркъий тиллерге якъынлашкъан сенелери де олган, нетиджеде эдебиятымыз зенгинлешти. Бунъа бакъмадан азолса да озъ къадемейсёзлерини десакълап къалды. Эсас тюркий тилинденсёзлер заифлашти. Эдебий тильнинъ шекиллениви нетиджесинде шиве фаркълары яваш-яваш ёкъ олып кете, тильде умумийлик мейдангъа келе.

Дюнъя боюнджа ич бир эдебий тиль услубиетсиз олмай. Услубиет бизгеильмий, ресмий, публицистик ве эдебий услуплери мейдангъа кетире. Оларсыз, тиль ве ер боюнджа чешит – тюрлю эдебий тиллер бош ве заиф, медениетсиз оладжакъ эди. Инсанларгъа бири-биринен (башкъа мемлекетлеринъ адамлардан) къонушмасы да къыйын олур эди. Услубиет медениетимизге буюк иссе къоша.

Сонъки сенелер (2001–2020) кырымтатар тилимизнинъ инкишафы арта: яш муэллифлер, янъы китаплар, балалар меджмуалар (Арманчыкъ, Йылдызчыкъ), мектеп китапларыны чокъусы кырым татар тилинде басыла, лугъатларымыз зенгинлеше (тилимизде тюркий сёзлер чокълаша). «Йылдыз» меджмуанынъ пек буюк эмиети де бар. Бу девиргеаит тильшынаслыкъ, эдебиятшынаслыкъ тынъилерилевинепек чокъярдымытийген.

Къулланылган эдебият:

1. Баскаков Н. В., Насырова О. Д. Краткий социолингвистический очерк крымскотатарского языка (часть 3). *Вопросы филологии*. 2001. № 3(9). С. 34–40.
2. Велиева Э. Миллий матбуат саифелеринде авдет деври кырымтатар тильшынаслыгынынъ актуаль меселелери. *Йылдыз*. 2010. № 4. С. 120–130.
3. Ганиева Э. Кырымтатар ильмий терминологиясынынъ инкишаф ёллары. *Йылдыз*. 2009. № 3. С. 107–111.
4. Кокиева А. Кырымтатар эдебиятынынъ тарихы: 9 сыныф ичюн. Симферополь : Кырым девлет окъув-педагогика нешрияты, 2002. 232 с.

5. Меметов А. М. Тилимизни ве тарихымызны огренейик. *Йылдыз*. 1994. № 3. С. 116–121.
6. Меметов А. М. Бекир Чобан-заде ве кырымтатар тильшнаслыгы. *Йылдыз*. 1993. № 5–6. С. 262.
7. Меметов А. М. Земаневий кырымтатар тили. Симферополь : Кырым девлет окъув педагогика нешрияты, 2006. 320 с.
8. Меметова Э. Ш. Кырымтатар тили системасында публицистика услубиенинъ туткъан ери ве хусу-сиетлери. *Йылдыз*. 2005. № 1. С. 108–114.
9. Меметова Э. Ш. Тильнинъ агъзавий ве зыма услуплерининъ кяршылыкълы тесири (кырымтатар тили узеринде). *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2013. Т. 26(65). № 2. С. 189–194.
10. Меметова Э. Ш. Основы стилистики и культуры речи : учебное пособие для студентов филологиче-ских факультетов. Симферополь : Тезис, 2014. 224 с.
11. Меджитова Э. Н. Кырымтатар чель шивесинде чифт ве текрарлангъан диалектизмлер. *Культура народов Причерноморья*. 2012. № 224. С. 24–26.
12. Решетов Э. Кырымтатар шивелерине даир. *Йылдыз*. 2006. № 4. С. 117–120.
13. Решетов Э. Кырымтатар шивелерининъ тарихындан. *Йылдыз*. 2005. № 4. С. 147–150.
14. Турецкий язык. Три книги в одном. Грамматика, разговорник, словарь. Москва : Астрель ; АСТ, 2011. 320 с.
15. Фазыл Р. Кырымтатар эдебий тильнинъ шекилленюв ве инкишаф ёлу. *Йылдыз*. 2010. № 1. С. 120–136.
16. Фетислямов А. Эдебий тилимизнинъ шекилливинде шаирлеримиз ве язджыларымызнынъ ролю. *Йылдыз*. 1986. № 5. С. 126–129.
17. Хайсер С. Тилимизнинъ зенгинлиги. *Янъы дюнъя*. 2007. 28.07. С. 2.
18. Эмирова А. Крым – любовь и боль моя. Симферополь : Крымучпедгиз, 2000. 160 с.
19. Исмаил Асан Керим огълу. Кырымтатар тили огренювинде эдебиятынъ ролю ве кучю. *Гунсель*. 1999. № 2. С. 17–18.
20. Къонурат К. Кырымтатар язы тильнинъ тарихчеси. *Йылдыз*. 2003. № 4. С. 106–119.
21. Крымскотатарско-русский словарь / сост. С. М. Усеинов. Тернополь : Диалог, 1994. 397 с.
22. Велиулаева А. В., Муртазаева Г. Э., Алиева Л. А. Тувгъан эдебият : учебник по литературе на крымскотатарском языке для 6 кл. средней школы. Симферополь : Крымское учебно-педагогическое госу-дарственное издательство, 1998. 192 с.
23. Ипчи У. Икъялер : рассказы. Ташкент : Эдебият ве санъат нешрияты, 1972. 208 с.
24. Халилов Т. Юкъусыз геджелер (икяе). *Йылдыз*. 2001. № 4. С. 54–64.
25. Шемъи-заде Э. Къавал (шиирлер). Ташкент : Эдебият ве санъат нешрияты, 1965. 133 с.

Emiramzaieva A. S., Emiramzaieva S. S. THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE CRIMEA-TATARIAN LITERARY LANGUAGE AND ITS STYLISTICS

The article is devoted to the history of the development of the Crimean Tatar literary language. Where much attention is paid to the dialects on the basis of which the Crimean Tatar language was formed.

The Crimean Tatar language was formed over several centuries, namely in two stages: the ancient one from the XIII–XIV centuries and the average from the XV–XX centuries.

The high-powered influence on the Crimean Tatar language was from the Arabic language, then from the Ottoman and other Turkic languages. The relevance of this topic is that the Crimean Tatar language is in a difficult state, in terms of its development, and needs more in-depth study. Literary language over the centuries has had periods of its lexical enrichment and decline, which causes the heterogeneity of phonetic, lexical and other language levels. The purpose of the study is the need to provide general information about the Crimean Tatar language, namely its development and style, to pay attention to the characteristics of the Crimean Tatar language.

The Crimean Tatar language belongs to the Altai family of Turkic languages. Together with Tatar, Bashkir, Kazakh and Kyrgyz, it belongs to the Kipchak subgroup.

A special role is played by texts through which we can explore the history of the formation and use of the Crimean Tatar language from the XIII century to the early twentieth century. Over the past hundred years, the attention of most researchers such as A. Memetov [8; 9], E. Sh. Memetova [11; 12], E. Velieva [2], A. Selimova [26], R. Fazyl [18], E. N. Medzhitova [13], K. Konuratly [25] has been attracted by the fact that the development of the Crimean Tatar language is primarily associated with Crimean Tatar literature.

It is literature that gives impetus to the development of language, and the study of styles, especially artistic style, provides an opportunity to explore the subtleties of language.

Key words: agglutinative language, literary language, dialect, Kipchak and Oguz groups.

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.161.2'373.611

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/37>

Філатова К. О.

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ ПІДГРУНТЯ УТВОРЕННЯ НОВОГРЕЦЬКИХ КОМПОЗИТІВ ІЗ КОЛЬОРОНАЙМЕНУВАННЯМИ

У статті запропоновано дослідження лінгвокогнітивних засад утворення композитів із основними кольороназвами в новогрецькій мові. З цією метою розглянуто методіку лінгвокогнітивного аналізу композитів із кольороназвами в досліджуваній мові. Процедура дослідження представлена декількома етапами, на першому з яких передбачено аналіз композитів новогрецької мови по черзі з кожною основною кольороназвою; на другому, порівняльному, етапі здійснено розгляд усіх композитів новогрецької мови зі всіма основними кольоронайменуваннями, а саме: *ασπρος, λευκος* / білий; *μαυρος, μελας, μελανος* / чорний; *κοκκινος, ερυθρος* / червоний; *πρασινος, χλωρος* / зелений; *κιτρινος, ζανθος* / жовтий; *μπλε, γαλαζιος, γαλανος* / синій, блакитний, голубий; *γκριζος, γκρι* / сірий; *ροζ* / рожевий.

У розвідці детально описано I етап лінгвокогнітивного аналізу композитів новогрецької мови з базовою кольороназвою та проілюстровано цей етап на прикладі композитів із кольороназвою *κοκκινος, ερυθρος* / червоний. Зокрема, у межах I етапу лінгвокогнітивного аналізу композитів новогрецької мови з кольороназвами виконано такі кроки: із лексикографічного джерела новогрецької мови проведено вибірку композитів із окремою кольороназвою; дані композити розподілено на дві групи: із кольором-онтологічною ознакою предмета та кольором-символьною ознакою; композити першої групи співвіднесено з відповідними предметними доменами; розглянуто композити новогрецької мови з кольороназвами, утворені шляхом прямої або переносної номінації; проаналізовано композити з переносним значенням, утворені під час метафоричної номінації; розглянуто композити, у яких колір має символічне значення; проведено кількісне опрацювання отриманих результатів.

У висновках подано результати II етапу лінгвокогнітивного аналізу композитів новогрецької мови зі всіма основними кольороназвами: *ασπρος, λευκος* / білий; *μαυρος, μελας, μελανος* / чорний; *κοκκινος, ερυθρος* / червоний; *πρασινος, χλωρος* / зелений; *κιτρινος, ζανθος* / жовтий; *μπλε, γαλαζιος, γαλανος* / синій, блакитний, голубий; *γκριζος, γκρι* / сірий; *ροζ* / рожевий.

Ключові слова: номінативна одиниця, базові кольороназви, лінгвокогнітивний аналіз, номінативні моделі, концептуальні домени, базисні пропозиціональні схеми, внутрішня форма композитів.

Постановка проблеми. Аналіз колоративів новогрецької мови, здійснений на основі досліджень Б. Берліна і П. Кея [17], дав підстави дослідникам [18] уважати, що новогрецька мова має 12 основних кольороназв: *άσπρο* [áspro] – білий, *μάυρο* [mávro] – чорний, *κόκκινο* [kócsino] – червоний, *πράσινο* [prásino] – зелений, *κίτρινο* [cítirino] – жовтий, *μπλε* [blé] – синій, *γαλάζιο* [galázjo] / *γαλανό* [galanó] – блакитний, *καφέ* [kafé] – коричневий, *πορτοκαλί* [portokalí] – помаранчевий, *ροζ* [róz] – рожевий, *μωβ* [món] – фіолетовий та *γκρι* [grí] – сірий.

На підставі аналізу кольороназв у новогрецькій мові [16; 20] можна стверджувати про наяв-

ність синонімів практично в усіх кольороназвах новогрецької мови. Наприклад, білому відповідають *ασπρος* та *λευκος*; чорному – *μαυρος, μελας* та *μελανος*; червоному – *κοκκινος* та *ερυθρος*; зеленому – *πρασινος* та *χλωρός*; жовтому – *κιτρινος* та *ζανθος*; синьому – *μπλε, γαλανος* та *γαλαζιος*, фіолетовому – *μενεξεδενιος, μενεξεδης, μωβ, ιωδης, ιοχρουν*, сірому – *γκριζος* та *γκρι*. Тож стає цікавим, як вищезазначені кольороназви новогрецької мови беруть участь у номінативних процесах під час створення композитів? Зокрема, чи має під собою створення композитів із кольороназвами новогрецької мови лінгвокогнітивне підґрунтя?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні наукові дослідження, присвячені кольороназвам новогрецької мови, які виступають як окремими лексичними одиницями [19; 18; 9], так і частинами складних слів [10; 15; 14], все ж залишають простір для розгляду композитів із кольороназвами новогрецької мови, зокрема, у когнітивно-лінгвістичному напрямі.

Наше дослідження спирається на розроблення професоркою С. А. Жаботинською положення про базисні пропозиціональні схеми [5–8], а також на доробок семантики лінгвальних мереж [2].

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає у встановленні лінгвокогнітивного підґрунтя творення композитів новогрецької мови з основними кольоронайменуваннями, що передбачає визначення концептуальних моделей, які лежать в основі номінативних моделей вищезазначених композитів. Мета передбачає виконання такого **завдання**: застосування методики лінгвокогнітивного аналізу композитів новогрецької мови з кольороназвами, що передбачає виконання двох етапів процедури такого аналізу, а саме: проведення аналізу композитів новогрецької мови з кожною основною кольороназвою та порівняння результатів аналізу всіх груп композитів новогрецької мови зі всіма кольороназвами.

Об'єктом дослідження є композити з кольороназвами в новогрецькій мові. **Предмет дослідження** – лінгвокогнітивне підґрунтя формування композитів із кольороназвами в новогрецькій мові.

Виклад основного матеріалу. Процедура лінгвокогнітивного дослідження кольороконцептів у номінативній структурі новогрецьких композитів подібна до процедури лінгвокогнітивного дослідження кольороконцептів у номінативній структурі англійських та українських композитів [12; 13] та має декілька етапів.

На першому етапі здійснюється аналіз композитів новогрецької мови по черзі з кожною основною кольороназвою; на другому, порівняльному, етапі здійснюється розгляд усіх композитів новогрецької мови зі всіма основними кольоронайменуваннями.

Перший етап дослідження складається з таких операцій:

1) Проводиться вибірка композитів новогрецької мови з конкретною кольороназвою з лексикографічного джерела досліджуваної мови.

2) Композити новогрецької мови з конкретною кольороназвою розподіляються на дві групи: до першої відносять композити з кольором – онтоло-

гічною ознакою предмета, до другої – композити з кольором – символною ознакою.

3) Композити новогрецької мови з кольором – онтологічною ознакою предмета – розподіляються на концептуальні домени, а саме: ЛЮДИНА, ТВАРИНА, РОСЛИНА, ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ, МІСЦЕ (ТЕРИТОРІЯ), АРТЕФАКТ, ОДЯГ та ЇЖА, відповідно до назви наділеного кольором предмета у внутрішній формі слова поряд із колоративом.

4) Композити новогрецької мови з кольороназвами, які співвідносяться із предметними доменами, мають за основу внутрішньої форми квалітативну пропозиціональну схему «ЩОСЬ (X) (базис) є КОЛІР (ознака) > КОЛІР (ознака) є ЩОСЬ (X) (базис)», яка вживається у прямих номінаціях, а також бере участь у метонімічних, метафоричних і змішаних зсувах, які спостерігаються на другому, третьому та четвертому дери-ваційних кроках. У кожному предметному домені композити новогрецької мови з колоративами розглядаються як продукт прямої або переносної номінації.

5) Окремо аналізуються композити новогрецької мови з певною кольороназвою, які формують переносне значення за метафоричної номінації. «За метафоричних зсувів враховується метафоричний потенціал домену онтологічної сутності, наділеної кольором, який залежить від обсягу її метафоричного спектра та кількості відповідних метафоричних виразів» [2–4; 11, с. 76].

6) Композити новогрецької мови з певною кольороназвою, як символною ознакою, розподіляються із зазначенням онтологічної основи, від якої сформувалося метафоричне значення, перетворене на символ.

7) Проводиться кількісний аналіз отриманих даних із різних параметрів.

На другому, порівняльному, етапі розглядаються всі композити новогрецької мови зі всіма основними кольоронайменуваннями, тобто порівнюються результати, отримані на першому етапі лінгвокогнітивного аналізу композитів із кольороназвами у новогрецькій мові. «Напрями аналізу включають: 1) установа ступеня проміантності (репрезентативності) різних базових кольорів, які фігурують у складі композитів; 2) з'ясування пріоритетності доменів онтологічних сутностей, наділених кольоровою ознакою; 3) установа числа композитів, утворених на першому, другому, третьому та четвертому кроках дери-вації за участі базисних пропозиціональних схем, які виявляють різний ступінь номінативної

активності; 4) визначення метафоричного потенціалу онтологічних доменів предметних сутностей, наділених колірними ознаками; 5) з'ясування ролі різних кольорів новогрецької мови у формуванні символічних значень, представлених у композиціях цієї мови» [12, с. 148; 13, с. 184].

І етап лінгвокогнітивного аналізу композитів новогрецької мови з кольороназвою *κόκκινος, ερυθρός* / червоний. Вищевикладена методика лінгвокогнітивного аналізу композитів новогрецької мови з кольоронайменуванням *κόκκινος, ερυθρός* / червоний апробована [11, с. 164–167] та проілюстрована нижче:

1) Проаналізовано 25 композитів новогрецької мови із прикметниковою основою *κόκκινος, ερυθρός*, або 14,3 % від загального числа композитів із кольороназвами в новогрецькій мові. 22 композити є іменниками, 3 – прикметниками.

2) Онтологічна ознака предмета позначена 22 одиницями (88 %), символічна ознака кольору – 3 одиницями (12 %). Онтологічними ознаками предмета, позначеними прикметниковою основою *κόκκινος*, виступають: «який має колір крові, зрілого томату», «стиглий, зрілий», «червоний, колір крові, колір пристрасті», «колір відображення яскравих вогнів у дорожньому русі, який забороняє проходження фігур або пішоходів», «(в рулетці) один з двох кольорів, на які у грі роблять ставки на все – і виграють», «те, що робиться з помідорів та має їхній колір» [1, с. 914; 2, с. 446]¹; онтологічною ознакою предмета, позначеною прикметниковою основою *ερυθρός*, виступає «червоний» [1, с. 674].

3) Поняття про предмети, наділені цими ознаками, конституують шість концептуальних ознакових доменів, які, зважаючи на номінативну щільність відповідних композитів, мають такий ступінь номінативної промінантності:

– **центральні** – **АРТЕФАКТ** [Артефакт: 9]: 9 – 36 %; **ЛЮДИНА** [Частина тіла: 6]: 6 – 24 %;

– **периферія-1** – **ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ** [Природний об'єкт: 3]: 3 – 12 %; **ТВАРИНА** [Тварина: 1; Частина тіла: 1]: 2 – 8 %; **РОСЛИНА** [Частина рослини: 1]: 1 – 4 %; **ОДЯГ** [Частина одягу: 1]: 1 – 4 %.

4) Основою внутрішньої форми композитів, співвіднесених із зазначеними предметними доменами, є квалітативні пропозиціональні схеми «**ΚΑΠΟΙΟΥ/ΚΑΤΙ (X) είναι ΚΟΚΚΙΝΟΣ**», «**ΚΑΠΟΙΟΥ/ΚΑΤΙ (X) είναι ΕΡΥΘΡΟΣ**», вживані

¹ Номер один відповідає словнику ΛΝΕΓ, номер два – словнику ΗΡС. Після двокрапки надано номер сторінки.

у прямих номінаціях і їхніх подальших номінативних зсувах.

Прямі номінації виду *κόκκινος / ερυθρός X* (10 одиниць – 40 %) утворюються на першому кроці деривації. Наприклад, **Артефакт:** *κόκκινο πανί* (1: 914) – ім. червона тканина, яка драгує бика під час кориди; *Ερυθρά Ημισέληνος* (1: 674) – ім. Червоний Півмісяць як емблема організації; **Частина тіла людини:** *ερυθροκύτταρο* (1: 674) – ім. еритроцит, червоні клітини крові; **Природний об'єкт:** *κόκκινος πλανήτης* (1: 914) – ім. червона планета – планета Марс; *Ερυθρά Θάλασσα* (1: 674) – ім. Червоне море; **Тварина:** *κοκκινόψαρο* (1: 914) – ім. окунь, велика істівна риба північної частини Атлантичного океану червоного кольору з шипами на голові; **Частина рослини:** *κοκκινούοϋλι* (1: 914) – ім. буряк (*ουύλι* – качан, *кольрабі*).

Прямі позначення виду *κόκκινος / ερυθρός X* беруть участь у номінативних зсувах (60 %): метонімічних / МТН (11–44 %), метафоричних / МТР (4–16 %). Метонімічні номінативні зсуви відбуваються на підставі базисних пропозиціональних схем: партитивності (10 вживань), каузації (1 вживання), власності (1 вживання). Метафоричні номінативні зсуви відбуваються на підставі пропозиціональної схеми подібності / метафори (4 вживання). Зазначені схеми застосовуються у творенні композитів на другому та третьому кроках деривації (14 та 1 одиниць відповідно). Наприклад:

– Партитивність: другий крок деривації – **МТН 1. Така ЧАСТИНА ТІЛА ЛЮДИНИ** → **2. Партитивність (Частина > Ціле):** *κοκκινोटριχης* (1: 914) – *прикм.* рудоволосий, рудий, хто має руде волосся; *ερυθροδερμος* (1: 674) – ім. червоношкірий; третій крок деривації – **МТН 1. Такий АРТЕФАКТ / Частина-1** → **2. Партитивність (Частина-1 > Ціле)** → **3. Партитивність (Ціле > Частина-2):** *ερυθροσταυριτης* (1: 674) – ім. член організації Червоного Хреста.

– Каузація: другий крок деривації – **МТН 1. Такий АРТЕФАКТ / Засіб** → **2. Каузація (Засіб > Каузатор):** *ερυθρογραφος* (1: 674) – ім. писар, який, використовуючи червоні чорнила, прикрашає початкову літеру тексту декоративним візерунком.

– Власність: другий крок деривації – **МТН 1. Така ЧАСТИНА ОДЯГУ / Власність** → **2. Власність (Власність > Власник):** *Κοκκινοςκουφίτσα* – Червона Шапочка (1: 914) – ім. для дівчини, яка одягнена в червоний колір.

– Подібність / метафора: другий крок деривації – **МТР 1. Такий АРТЕФАКТ** → **2. ПРИ-**

ЧИНА АГРЕСІЇ: *κόκκινο πανί* (1: 914) – *ім.* те, що викликає сильну реакцію (гнів, агресію); те, що драгує.

– У метафоричній номінації назва предметної сутності виду *κόκκινος X*, яка належить до предметного домену АРТЕФАКТ, є метафоричним корелятом, що формує одночленний метафоричний спектр:

– АРТЕФАКТ → референт: ПРИЧИНА АГРЕСІЇ (1).

Відповідно, метафоричний потенціал має поняття зі складу корелятивного домену АРТЕФАКТ (одна мовна одиниця, одночленний метафоричний спектр). Референтний домен ПРИЧИНА АГРЕСІЇ представлений одним прикладом.

Символьною ознакою червоного кольору, наявною в новогрецьких композитах, є «революційний». Це значення утворене шляхом метафоричного зсуву від квалітативної онтологічної характеристики «кольору крові», яка є корелятом метафор:

– **1. X: кольору крові** → **2. Y: РЕВОЛЮЦІЙНИЙ [3]:** *Κόκκινος Στρατός* (1: 914) – *ім.* Червона Армія – радянська армія, створена після Жовтневої Революції; *Ερυθρός Στρατός* (1: 674) – *ім.* Червона Армія (*букв.*); *ερυθροφρουρός* (1: 674) – *ім.* член молодіжної комуністичної організації в Китаї (*φρουρός* – караульний, конвоїр).

Отже, червоний колір у складі трьох новогрецьких композитів має одне символічне значення, утворене від однієї квалітативної онтологічної характеристики.

На основі описаного вище I етапу процедури лінгвокогнітивного аналізу композитів новогрецької мови з кольороназвою *κόκκινος, ερυθρός* / червоний нами було проаналізовано композити новогрецької мови з кожною базовою кольороназвою: *ασπρος, λευκος* / білий; *μαυρος, μελας, μελανος* / чорний; *πρασινος, χλωρος* / зелений; *κιτρινος, ξανθος* / жовтий; *μπλε, γαλαζιος, γαλανος* / синій, блакитний, голубий; *γκριζος, γκρι* / сірий; *ροζ* / рожевий [11, с. 155–177].

Результати II етапу лінгвокогнітивного аналізу композитів новогрецької мови з кольороназвами [11, с. 177–179] викладено також у висновках статті.

Висновки і пропозиції. Аналізовані 175 композитів новогрецької мови мають ад'єктивні елементи: *ασπρος, λευκος* / білий (51 – 29,1 %); *μαυρος, μελας, μελανος* / чорний (53 – 30,3 %); *κόκκινος, ερυθρος* / червоний (25 – 14,3 %); *πρασινος, χλωρος* / зелений / (16 – 9,1 %); *κιτρινος,*

ξανθος / жовтий (19 – 10,9 %); *μπλε, γαλαζιος, γαλανος* / синій, блакитний, голубий (5 – 2,9 %); *γκριζος, γκρι* / сірий (5 – 2,9 %); *ροζ* / рожевий (1 – 0,5 %). Найбільшу кількість у дослідженому корпусі даних мають композити новогрецької мови з ад'єктивним елементом *μαυρος, μελας, μελανος* (чорний). 148 композитів є іменниками, 24 – прикметниками і 3 – дієсловами. 207 одиниць (81,7 %) позначають онтологічну ознаку предмета, 32 одиниці (18,3 %) – символічну ознаку кольору.

Онтологічні ознаки предмета позначаються основами: *ασπρος, λευκος* (білий); *μαυρος, μελας, μελανος* (чорний); *κόκκινος, ερυθρος* (червоний); *πρασινος, χλωρος* (зелений); *κιτρινος, ξανθος* (жовтий); *μπλε, γαλαζιος, γαλανος* (синій, блакитний, голубий); *γκριζος, γκρι* (сірий). Прикметникова основа *ροζ* (рожевий) у складі композитів новогрецької мови позначає лише символічну ознаку кольору. Поняття про предмети, наділені онтологічними ознаками, конституують вісім концептуальних ознакових доменів, які, зважаючи на номінативну щільність відповідних композитів, мають такий ступінь номінативної промінантності:

– центральні – **ЛЮДИНА:** 49 – 28 %; **АРТЕФАКТ:** 29 – 16,6 %;

– периферія-1 – **ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ:** 20 – 11,4 %; **ОДЯГ:** 18 – 10,3 %; **ТВАРИНА:** 11 – 6,3 %;

– периферія-2 – **ЇЖА:** 8 – 4,6 %; **РОСЛИНА:** 7 – 4 %; **МІСЦЕ, ТЕРИТОРІЯ:** 1 – 0,5 %.

Основою внутрішньої форми композитів, співвіднесених із зазначеними предметними доменами, є квалітативна пропозиціональна схема «ЩОСЬ (X) є ТАКЕ-колір», вживана в прямих номінаціях і їхніх подальших номінативних зсувах.

Прямі номінації виду *ασπρος X, λευκος X; μαυρος X, μελας X, μελανος X; κόκκινος X, ερυθρος X; πρασινος X, χλωρος X; κιτρινος X, ξανθος X; μπλε X, γαλαζιος X, γαλανος X* (63 одиниці – 36 %) утворюються на першому кроці деривації.

Прямі позначення беруть участь у номінативних зсувах: метонімічних / МТН (69 – 39,4 %), метафоричних / МТР (41 – 23,4 %), метонімічних + метафоричних / МТН + МТР (2 – 1,2 %). Метонімічні номінативні зсуви відбуваються на підставі базисних пропозиціональних схем: паритивності (42 вживання), власності (13 вживань), каузації (10 вживань), інклюзивності (5 вживань), контактної дії (3 вживання), локативності (2 вживання). Метафоричні номінативні зсуви відбуваються на підставі пропозиціональної схеми подібності / метафори (43 вживання). Зазначені схеми

застосовуються у творенні композитів на другому та третьому кроках деривації (106 та 6 одиниць відповідно).

У метафоричних номінаціях назви предметних сутностей виду *ασπρος X, λευκος X; μαυρος X, μελας X, μελανος X; κοκκινος X, ερυθρος X; πρασινος X, χλωρος X; κιτρινος X, ξανθος X*, які належать до різних предметних доменів, є метафоричними корелятами, що формують такі метафоричні спектри концептуальних референтів:

– АРТЕФАКТ (3) → референти: ЛЮДИНА (1), ПРИЧИНА АГРЕСІЇ (1), СОЦІАЛЬНА ПОДІЯ (1);

– ТВАРИНА (3) → референти: НІСЕНІТНИЦЯ (1), ЛЮДИНА (2);

– ЛЮДИНА (1) → референт: ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ (1);

– ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ (1) → референт: ФІНАНСОВИЙ СТАН (1);

– ОДЯГ (1) → референт: ТВАРИНА (1).

Отже, більший метафоричний потенціал мають поняття зі складу корелятивного домену АРТЕФАКТ (три мовні одиниці, тричленний метафоричний спектр). Серед референтних доменів більший ступінь метафоризації має домен ЛЮДИНА, представлений трьома прикладами.

Символьні ознаки чорного (12 одиниць), білого (9 одиниць), сірого (4 одиниці), червоного (3 одиниці), жовтого (3 одиниці) та рожевого (1 одиниця) кольорів, наявні в новогрецьких компози-

тах, утворюються шляхом метафоричного зсуву від квалітативних онтологічних характеристик, які стають корелятами метафор.

У складі проаналізованих новогрецьких композитів із колоративом найбільшу кількість символічних значень (6) утворює білий колір. Чорний колір утворює 4, сірий колір – 3 символічні значення, жовтий колір – 2 символічні значення. Червоний і рожевий кольори утворюють по одному символічному значенню кожний. Зелений і синій, блакитний, голубий кольори в досліджених новогрецьких композитах символічних значень не утворюють.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаються у можливості застосування вищевикладеної методики лінгвокогнітивного аналізу композитів новогрецької мови, які мають у своєму складі колоративний компонент, і під час аналізу номінативних одиниць складної структури з кольоронайменуваннями на матеріалі різних мов. Зокрема, проведене дослідження уможливить здійснення порівняльного аналізу лінгвокогнітивних засад утворення композитів із основними кольороназвами у різних досліджуваних мовах, що дасть змогу виявити універсальні та ідіоетнічні особливості в «колірних» концептуальних картинах світу носіїв цих мов, а також спільні та відмінні ознаки у номінативних процесах, які зумовили появу таких композитів на різних кроках концептуальної та формальної деривації.

Список літератури:

1. Бровченко И. В. Концептуальная метафора в клише англоязычного научного текста : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». Черкасы, 2011. 368 с.
2. Жаботинская С. А. Генеративизм, когнитивизм и семантика лингвальных сетей. *Doctrina multiplex, veritas una. Учень багато, істина одна: зб. праць до ювілею Ізабелли Рафаїлівни Буніятової*. Київ : Київський університет ім. Б. Грінченка, 2018. С. 9–141.
3. Жаботинская С. А. Концептуальная метафора: конгруэнтное и неконгруэнтное картирование во множественных данных. *Функциональная лингвистика* : сб. науч. работ / ред. А. Н. Рудяков. Симферополь : Крымский респ. ин-т последипломного пед. образования, 2013. № 5. С. 104–106.
4. Жаботинская С. А. Концептуальная метафора: процедура анализа для множественных данных. *Актуальні проблеми металінгвістики* : мат-ли VII Міжнар. наук. конф. Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, м. Черкаси, 28–29 квітня 2011 р. Черкаси : Ант, 2011. С. 3–6.
5. Жаботинская С. А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2010. Вип. 928. С. 6–20.
6. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход. *Когнитивные исследования языка. Типы знаний и проблемы их классификации* : сб. науч. трудов / ред. Е. С. Кубрякова, Н. Н. Болдырев. Москва; Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2008. Вып. III. С. 61–74.
7. Жаботинская С. А. Ономазиологические модели и событийные схемы. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2009. № 837. С. 3–14.
8. Жаботинская С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии. *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького* : зб. наук. пр. Чернівці : Книги ХХІ, 2008. С. 357–368.
9. Леушина Л. Т., Ёркина А. Б. Адъективные ν -основы в современном греческом языке. *Язык и культура*. 2008. С. 19–24.

10. Філатова К. О. Зіставний ономазіологічний аналіз колоративної композити на матеріалі англійської, української та новогрецької мов. *Нова філологія* : зб. наук. пр. Запорізького національного ун-ту. 2012. Вип. 51. С. 221–224.
11. Філатова К. О. Кольороконцепти в номінативних моделях англійських, українських і новогрецьких композитів: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 – «Загальне мовознавство». Київ, 2018. 356 с.
12. Філатова К. О. Кольороконцепти в номінативних моделях англійських композитів: лінгвокогнітивний аналіз. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного ун-ту ім. Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)* : зб. наук. праць. 2018. № 10. С. 145–149.
13. Філатова К. О. Лінгвокогнітивний аналіз композитів із кольороназвами в українській мові. *Науковий журнал ДВНЗ «Ужгородський національний університет» «Закарпатські філологічні студії»*. Серія : Філологічні науки : зб. наук. пр. 2019. Вип. 12. С. 180–186.
14. Філатова К. О. Методика порівняльно-типологічного аналізу колоративних композитів на матеріалі англійської, української та новогрецької мов. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)* : зб. наук. пр. / ред. Н. Л. Іванницька. 2015. Вип. 21. С. 396–399.
15. Філатова К. О. Ономазіологічний аналіз колоративної композити на матеріалі англійської, української та новогрецької мов. *Наукові записки Луганського національного ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія : Філологічні науки. Дискурсологія: мова, культура, суспільство* : зб. наук. пр. 2013. № 2 (38). С. 115–124.
16. Хориков И. П., Малев М. Г. Новогреческо-русский словарь / под. ред. П. Пердикиса, Т. Пападопулоса. Москва : Русский язык, 1980. 856 с.
17. Berlin B., Kay P. Basic colour terms: their universality and evolution. Berkeley : Reed, 1969. 178 p.
18. Basic colour terms in Modern Greek. Twelve terms including two blues / Anna Androulaki, Natalia Gómez-Pestaña, Christos Mitsakis, Julio Lillo Jover, Kenneth Coventry and Ian Davies // *Journal of Greek Linguistics. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company*. 2006. № 7. P. 3–47.
19. Maxwell-Stuart P. G. *Studies in Greek Color Terminology*. Leiden : E. J. Brill, 1981. Vol. 1. 254 p.
20. Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας / Γ. Μπαμπινιώτης. Αθήνα : ΕΠΕ «Κέντρο Λεξικολογίας», 1998. 2064 σ.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. ΛΝΕΓ – Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας / Γ. Μπαμπινιώτης. Αθήνα : ΕΠΕ «Κέντρο Λεξικολογίας», 1998. 2064 σ.
2. НРС – Хориков И. П., Малев М. Г. Новогреческо-русский словарь / под. ред. П. Пердикиса, Т. Пападопулоса. Москва : Русский язык, 1980. 856 с.

Filatova K. O. COGNITIVE LINGUISTIC FOUNDATIONS FOR COINING MODERN GREEK COMPOUNDS WITH COLOR-TERMS

The article offers a research of cognitive linguistic foundations for coining Modern Greek compounds with color-terms. The paper presents the methodology of cognitive linguistic analysis of Modern Greek compounds with color-terms. The aforementioned analysis has two stages: the first one provides the analysis of Modern Greek compounds with each basic color-term in turn; the second one, comparative, performs the study of Modern Greek compounds with all basic color-terms, namely, ασπρος, λευκος / white; μαυρος, μελας, μελανος / black; κοκκινος, ερυθρος / red; πρασινος, χλωρος / green; κιτρινος, ξανθος / yellow; μπλε, γαλαζιος, γαλανος / blue; γκριζος, γκρι / grey; ροζ / pink.

The study particularly describes the first stage of cognitive linguistic analysis of Modern Greek compounds with basic color-term and illustrates it by cognitive linguistic analysis of Modern Greek compounds with κοκκινος / ερυθρος color-term. In particular, the paper describes the steps to be taken within the first stage of cognitive linguistic analysis of Modern Greek compounds with basic color-term, such as: a sample of Modern Greek compounds with basic color-term from Greek dictionaries; a distribution of Modern Greek compounds with color-term into two groups: first one with color-term as ontological property of objects and second one with color-term associated with symbolic property; a sort of first group compounds with ontological domains; an analysis of Modern Greek compounds with basic color-term coined by direct and figurative nomination; an analysis of Modern Greek compounds with basic color-term formed indirect meaning by metaphoric nomination; a study of Modern Greek compounds with color-term having symbolic meaning; an analysis of data obtained.

The article also resumes the results of the second stage of cognitive linguistic analysis of Modern Greek compounds with basic color-terms: ασπρος, λευκος / white; μαυρος, μελας, μελανος / black; κοκκινος, ερυθρος / red; πρασινος, χλωρος / green; κιτρινος, ξανθος / yellow; μπλε, γαλαζιος, γαλανος / blue; γκριζος, γκρι / grey; ροζ / pink.

Key words: *nominative unit, basic color-terms, cognitive linguistic analysis, nominative models, conceptual domains, basic propositional schemas, inner form of a compound.*

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.112'373.159.9

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/38>

Кійко С. В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Малейка А. І.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ «НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ»

У статті проаналізовано особливості укладання «Німецько-українського словника психологічної термінології» на основі широкого корпусу текстів та програм синтезу парадигм. Укладання словника передбачає чотири етапи: аналіз наявних словників, дослідження потреб адресата, визначення вимог і майбутніх характеристик словника, розробка його макроструктури; збір лексичного матеріалу; розробка мікроструктури словника, оформлення словникових статей, підбір перекладних еквівалентів і дефініцій, впорядкування словника загалом відповідно до розробленої структури; уточнення, редагування, перевірка відповідності отриманого продукту поставленим цілям. Автори пропонують найбільш продуктивний та оптимальний шлях укладання словника за допомогою програми генерування корпусів текстів BootCat та синтезу парадигм Morphu, що дозволило у найкоротші терміни виокремити 16 000 термінів фахової мови психології та відшукати їх українські відповідники. Пошук текстів здійснено на основі методики С. Шароффа, що передбачає генерування корпусу текстів за допомогою щоразу нових випадково скомбінованих чотирьох базових термінів. Це забезпечує організацію однорідної вибірки тематично пов'язаних текстів з Інтернету (наукових статей, газетних повідомлень, рефератів і анотацій статей, інструкцій тощо).

Словник розрахований на широке коло читачів німецької наукової літератури, насамперед для студентів і аспірантів вищих навчальних закладів. Дидактична спрямованість словника зумовила пріоритетне включення в словник термінів, знання яких не тільки розширює понятійно-термінологічний апарат студента, але й попереджає інтерференційний вплив рідної мови у разі активного вживання німецьких термінів. Таким чином, у руках користувача словника виявляється певна лінгвістична модель німецької фахової мови психології в її еквівалентному відтворенні українською мовою. Наявність такої вихідної моделі дозволить користувачу адекватно сприймати наукові тексти і тим самим успішно розширювати в подальшому свій науково-понятійний апарат.

Ключові слова: словник, термін, німецька фахова мова психології, лексикографія, синтез парадигм.

Постановка проблеми. Німецька фахова мова психології (далі – НФМП) перебуває на цей час в активному періоді розвитку і характеризується однією з найбільш динамічних терміносистем, що постійно удосконалюється, збагачуючись новими термінами. Розвиток НФМП на сучасному етапі є відбиттям суспільно-соціального прогресу, спеціалізації науки, інформатизації суспільства, глобального обміну знаннями, науковими ідеями, відкриттями чи гіпотезами у цій фаховій сфері. Це створює потребу в зна-

чній кількості термінів для позначення нових об'єктів.

Попередній аналіз наявних тлумачних і перекладних словників показав, що в Україні відсутні перекладні німецько-українські термінологічні словники з психології, що частково зумовлено використанням у цій царині англійської мови. Фахівці з психології користуються зазвичай загальнопедагогічними словниками або довідниками. Проте бурхливий інформаційно-технологічний розвиток суспільства, а також посилення

наукових зв'язків України з Німеччиною зумовлює потребу в укладанні перекладних словників різних галузей науки. Вивчення спеціалізованої термінології, процесів наукової номінації у галузі психології, відтворення наукових досягнень власними словотвірними ресурсами, безумовно, сприятиме розвитку психологічних досліджень. З огляду на це пропонуємо алгоритм укладання «Німецько-українського словника психологічної термінології» великого обсягу (більше 16 тисяч термінів і терміносполук) з використанням комп'ютерних програм і здобутків корпусної лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Німецька психологічна термінологія досі не підлягала системному лінгвістичному аналізу. Є окремі розробки теми у вигляді статей, в яких представлені тезаурусний опис окремих німецьких термінів психології (С.Є. Нікітіна), семантичний аналіз термінологічних одиниць НФМП (Л.Г. Еукова, І.В. Теляникова), особливості словотвору психологічних термінів (Г.М. Хайбуліна), результати перекладу психологічних термінів з німецької мови російською (Є.В. Нікошкова) тощо. Автори розуміють під психологічними термінами «слова, які позначають наукові поняття з наявними дефініціями, доповнені поясненням і включені до системи мови психологічної науки» [3, с. 150]. Проаналізований авторами матеріал свідчить про те, що значна частина психологічних термінів є наслідком процесу ретермінологізації, тобто утворена в результаті переходу термінів з медичної (*акме, аутизм, аутизм ранній дитячий*), біологічної (*вища нервова діяльність, антропогенез, безумовний рефлекс*), педагогічної (*самовиховання, самоосвіта*) та інших областей знань як з повним, так і з частковим переосмисленням [4, с. 167–168]. Така взаємодія різних термінологічних систем сприяє розширенню термінологічного апарату психологічної науки. Проте досі відсутні праці, в яких були б висвітлені питання лексикографічної обробки психологічної термінології, зокрема, перекладу термінології НФМП українською мовою.

Постановка завдання. Укладання німецько-українського термінологічного словника передбачає, що він повинен слугувати перекладним та довідковим посібником у конкретній галузі, відображати систему її понять та містити всі терміни, необхідні для наукової і практичної роботи фахівців. Словник повинен відобразити в термінах нові поняття, які виникають у зв'язку з останніми досягненнями науки і техніки та дати визна-

чення цим поняттям, що дозволить фахівцям правильно використовувати терміни на позначення нових понять [1, с. 292]. Найбільш вагомим фактором для створення німецько-українського перекладного термінологічного словника з психології є вирішення низки питань, а саме:

- 1) реєстру та категорій реєстрових слів-термінів;
- 2) оптимальної кількості реєстрових слів-термінів;
- 3) структури та змісту словникової статті.

Як відомо, до лексичного матеріалу перекладного термінологічного словника висувається низка вимог: словник має охоплювати адекватний обсяг спеціальної лексики обраної предметної галузі; у словнику має бути наявна вся необхідна інформація про спеціальні лексичні одиниці; словник не повинен містити непотрібної інформації, яка збільшує його обсяг та ускладнює пошук того чи іншого слова. З огляду на це **метою статті** є розробка принципів укладання «Німецько-українського словника психологічної термінології» на основі здобутків корпусної лінгвістики та з широким використанням комп'ютерних технологій.

Виклад основного матеріалу. Перекладні словники належать до найпоширенішого типу, які представляють термінологічні одиниці відповідної галузі, формують мовну компетенцію фахівців, зумовлюють оновлення галузевих термінологій, а також надають доступ до наукових інформаційних джерел, сприяють комунікації між носіям різних мов та поглибленому вивченню використаних у словнику мов. Розробка двомовного термінологічного словника НФМП має певні особливості і передбачає такі етапи: 1) аналіз наявних словників, дослідження потреб адресата, визначення вимог і майбутніх характеристик, розробка макроструктури словника; 2) збір лексичного матеріалу; 3) розробка мікроструктури словника, оформлення словникових статей, підбір перекладних еквівалентів і дефініцій, впорядкування словника загалом відповідно до розробленої структури; 4) уточнення, редагування, перевірка відповідності отриманого продукту поставленим цілям. Зазвичай не завжди можливо чітко розмежувати етапи роботи. Згідно з думкою більшості науковців етапи розробки словника не можуть бути лінійними і послідовними, навпаки, вони перетинаються та є неперервними, циклічними [11, с. 99]. Проте перший етап зазвичай полягає у визначенні адресата словника.

«Німецько-український словник психологічної термінології» [2] є першим перекладним словником цієї галузі в Україні. Він покликаний якомога повно репрезентувати склад термінів і терміносполук

німецької фахової мови психології, впливати на мовну компетенцію фахівців, а також робити доступними наукові джерела інформації, сприяючи порозумінню між носіям німецької й української мов та поглибленому вивченню німецької мови. З огляду на це адресатом німецько-українського словника психологічної термінології є насамперед фахівці у цій галузі, педагогічні працівники, перекладачі наукової літератури, викладачі та студенти гуманітарних факультетів вузів. Загалом слов-

ник має на меті допомогти користувачеві в роботі з фаховою літературою в галузі психології.

Укладання німецько-українського словника психологічних термінів почато з відбору термінів з різних джерел (монографій, посібників, довідників, статей відомих вчених та фахівців-практиків, підручників для вищих навчальних закладів, що містять чіткі визначення понять і стандартизовані терміни, галузевих енциклопедій, вторинних документів – рефератів, анотацій, описів

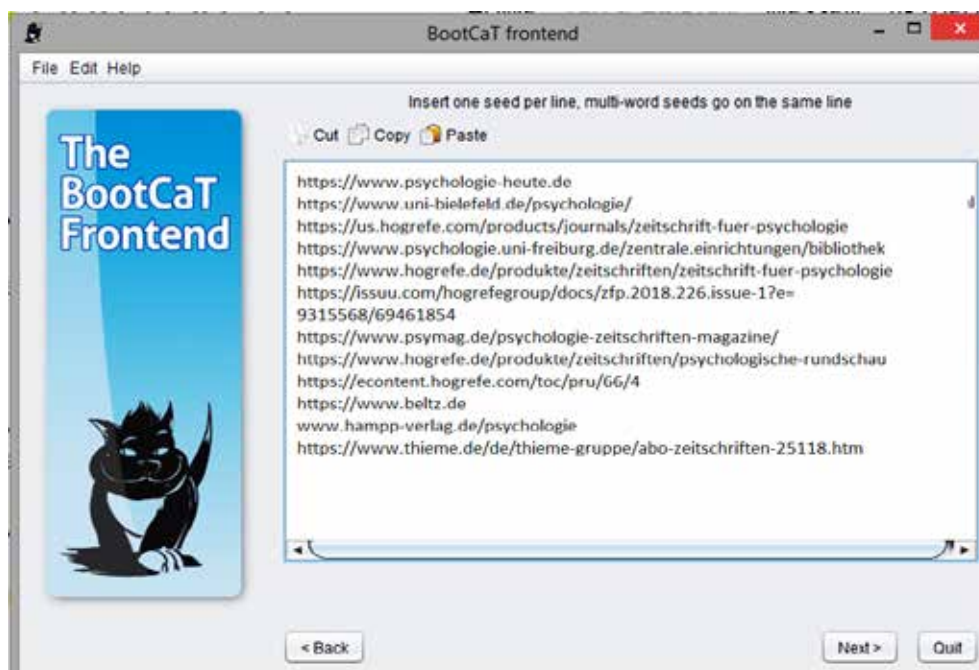

Рис. 1. Генерування корпусу текстів з психології

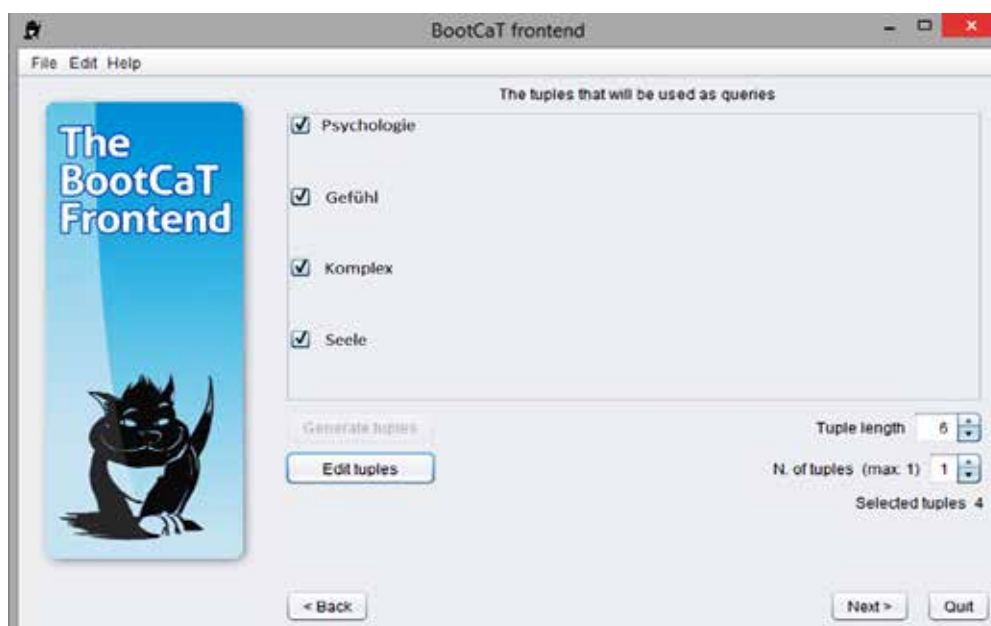

Рис. 2. Застосування методики С. Шароффа [2006]

психологічних експериментів). Спочатку відібрано близько 300 базових термінів німецької фахової мови психології. На основі цих термінів за допомогою програми BootCat (<https://bootcat.dipintra.it>) згенеровано корпус текстів обсягом близько 15 мільйонів слововживань на основі методики С. Шароффа [2006] (див. рис. 1).

Ця методика передбачає пошук текстів на основі щоразу нових випадково скомбінованих чотирьох базових термінів, що забезпечує організацію вибірки тематично пов'язаних текстів з Інтернету (наукових статей, газетних повідомлень, рефератів, анотацій, інструкцій тощо). Кількість запитів, за С. Шароффом, повинна складати не менше 1 000, що забезпечить повноцінну вибірку фахових текстів певної галузі (див. рис. 2).

Отримані тексти оброблено за допомогою програми синтезу парадигм *Morphy* на основі створеної в Інституті обробки мови при Штутгартському університеті графічної лексикографічної системи, реєстр якої сягає близько 50 600 лексем [8]. Ця програма автоматично приписує кожному слову в реченні всі можливі граматичні категорії і після синтаксичного аналізу встановлює однозначні граматичні категорії слів для певного речення (див. рис. 3, де зображено три етапи автоматизованого синтаксичного аналізу).

Для кожної із словоформ списку проставлено відповідні їй граматичні коди, тобто позначення словозмінних частиномовних характеристик слів (див. рис. 4).

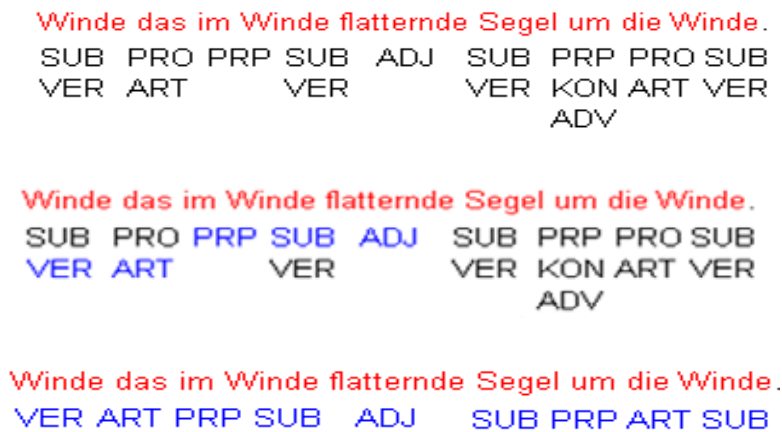

Рис. 3. Обробка корпусу текстів за допомогою програми *Morphy*

```
<form>Abhängigkeit</form>
<lemma wkl=SUB kas=NOM num=SIN gen=FEM> Abhängigkeit </lemma>
<lemma wkl=SUB kas=GEN num=SIN gen=FEM> Abhängigkeit </lemma>
<lemma wkl=SUB kas=DAT num=SIN gen=FEM> Abhängigkeit </lemma>
<lemma wkl=SUB kas=AKK num=SIN gen=FEM> Abhängigkeit </lemma>
<lemma wkl=VER pers=2 num=PLU modtemp=PRÄ konj=NON
gebrauch=NEB>(ab)-hängen</lemma>
```

Рис. 4. Фрагмент лемми, обробленої програмою синтезу парадигм *Morphy*

Таблица 1

Фрагмент списку словоформ

Лексема	Словотвірна модель	Словоформа	Частина мови
Abhängigkeit	SUB NOM SIN FEM	die Abhängigkeit	іменник жі. роду
	SUB DAT SIN FEM	der Abhängigkeit	іменник жі. роду
	SUB DAT SIN FEM	der Abhängigkeit	іменник жі. роду
	SUB AKK SIN FEM	die Abhängigkeit	іменник жі. роду
	VER 1 SG IMP	abhängen	слабке дієслово

Список словоформ, одержаний за допомогою програми синтезу парадигм *Morphu*, розглядаємо як вихідний текст з морфологічним маркуванням його одиниць (див. табл. 1).

З цього списку ми вилучили дублети, розмовно марковану лексику, архаїзми, історизми і власні назви. Після відбору термінів укладено словниковий реєстр термінологічного словника, тобто реєстр лексичних одиниць (слів, словосполучень, скорочень, символів). Серед виокремлених нами термінів трапилися як прості, так і складні терміни, а також терміносполуки та аббревіатури. Усі терміни безпосередньо стосуються галузі психології та позначають назви психічних процесів, явищ, станів та інше. Отриманий список містив близько 15 000 термінів.

Після отримання першого списку термінів здійснено перевірку його повноти на основі підручників, посібників та довідників. Важливими для систематизації та уніфікації термінології НФМП є підручники й посібники з психології [5; 6; 7; 9; 10 та інші]. Насамперед зіставлено індекси, щоб включити відсутні терміни до основного списку. Укомплектований таким чином список містить загалом близько 16 000 термінів. Після отримання остаточного списку термінів розроблено структуру словникової статті. Основним завданням на цьому етапі укладання словника є наведення рівнозначних слів-відповідників у мові перекладу, спроможних якнайточніше передати семантику реєстрового слова, а також забезпечити ідентичне визначення однакових категорій понять та термінів на їх позначення.

Отже, корпус словника складається із сегментів, кожен з яких містить певну реєстрову одиницю й відповідну словникову статтю. Реєстрова одиниця – це лексична одиниця, яку виділено напівжирним шрифтом. Відразу після реєстрового слова курсивом наведено граматичну ремарку: указівку на рід іменника та його число (за потреби). Кожна реєстрова одиниця має український відповідник. Корпус словника організовано послідовно в алфавітному порядку. Алфавітний покажчик розташований посередині й виділено напівжирним шрифтом для оптимізації пошуку слів.

Німецькі заголовні слова розміщені в алфавітному порядку. Літера **B** прирівнюється до **ss**, літери **ä, ö, ü** – до відповідних голосних без пом'якшення. Слово з маленької літери подається раніше, ніж слово із заголовної. Терміносполуки з однаковим спільним компонентом об'єднані у гнізда, якщо вони стоять поряд за алфавітом.

Перший компонент терміносполуки наводиться повністю, а в подальших словах замінюється знаком тильда (~):

Reaktionszeit *f* час реакції; *assoziative* ~ час реакції асоціативної; *einfache* ~ час простої реакції; *disjunktive* ~ час реакції диз'юнктивної; *mittlere* ~ середній час реакції; *verbale* ~ час словесної реакції

Іменники наведено із зазначенням роду (*m, f, n*): **Muskelbewegungstest** *m* міокінетичний тест Мира – Лопеца; **Muskelermüdung** *f* м'язове стомлення; **Muskelgefühl** *n* м'язове почуття. Іменники, що вживаються лише в множині, мають позначку *pl*: **Neofreudisten** *m pl* неофрейдисти; **Paraphreniken** *m pl* парафреники; **Personalien** *pl* анкетні дані.

Заголовне німецьке слово наведено з найчастотнішим українським перекладом. Близькі за значенням українські відповідники німецького слова відокремлюються комою, як-от: **Geschmackstäuschung** *f* смакова галюцинація, обман смаку, алотріогевзія; **Katalepsie** *f* каталепсія, стан воскової гнучкості; **oneiroid** онейроїдний, сноподібний. Крапка з комою відокремлює лексико-семантичні варіанти, як-от: **Resignation** *f* 1. покірність долі, смирення, покірливість; розчарованість; песимізм; 2. відмова від особистого щастя; зречення. Крім того, крапка з комою відокремлює у терміносполуках групи значень:

Retardierung *f* 1. затримка в розвитку, відсталість, уповільнення; 2. збереження в пам'яті; *geistige* ~ затримка в розумовому розвитку; *körperliche* ~ затримка у фізичному розвитку; *partielle* ~ часткова затримка; *sprachliche* ~ затримка в мовному розвитку.

У словнику немає прямих вказівок на особливості вживання наведених одиниць. Ці особливості читач отримує з тексту, який він перекладає за допомогою словника. Таким чином, словник виконує функцію засобу ідентифікації одиниць в німецькому тексті і встановлення їх еквівалентів в українській мові.

На останньому етапі укладання німецько-українського термінологічного словника фахової мови психології здійснено уточнення, редагування й перевірку відповідності отриманого продукту поставленим цілям.

Висновки і пропозиції. Укладений нами відповідно до поставленого завдання словник охоплює близько 16 000 одиниць спеціальної лексики в галузі психології. Словник розрахований на широке коло читачів німецької наукової літератури, але насамперед він призначений для сту-

дентів і аспірантів вищих навчальних закладів. Дидактична спрямованість словника зумовила пріоритетне включення в словник термінів, знання яких не тільки розширює понятійно-термінологічний апарат студента, але й попереджає інтерференційний вплив рідної мови у разі активного вживання німецьких термінів. Таким чином, у руках користувача словника виявляється певна лінгвістична модель німецької фахової мови психології в її еквівалентному відтворенні укра-

їнською мовою. Наявність такої вихідної моделі дозволить користувачу адекватно сприймати наукові тексти і тим самим успішно розширювати в подальшому свій науково-понятійний апарат.

Перспективним вважаємо дослідження НФМП на основі суцільної вибірки з укладеного нами словника, що дозволить становити семантичні, словотвірні і когнітивні особливості психологічної термінології на широкому фактичному матеріалі.

Список літератури:

1. Герд А. С. Научно-техническая лексикография. *Прикладное языкознание*. Санкт-Петербург : СПУ, 1996. С. 287–307.
2. Кійко С. В., Малейка А. І. Німецько-український словник психологічних термінів. Чернівці : ЧНУ, 2019. 480 с.
3. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий. Москва : Наука, 1984. 176 с.
4. Телятникова И. В. Особенности семантики, деривации и функционирования психологических терминов. *Вестник Ставропольского государственного университета*. 2007. № 49. С. 167–171.
5. Becker-Carus Ch., Wendt M. *Allgemeine Psychologie. Eine Einführung*. 2. Aufl. Berlin: Springer, 2017. 601 S.
6. Gerrig R., Dörfler T., Roos J. *Psychologie*. 21. Aufl. Hallbergmoos : Pearson, 2018. 834 S.
7. Hogen H. *Der Brockhaus Psychologie: Fühlen, Denken und Verhalten verstehen*. 2. Aufl. Mannheim : Brockhaus, 2009. 703 S.
8. Lezius W. Morphy – German Morphology, Part-of-Speech Tagging and Applications. In: Heid, Ulrich (eds.) : *Proceedings of the 9th EURALEX International Congress*. Stuttgart : Universitätsverlag, 2000. Pp. 619–623.
9. Müsseler J., Rieger M. *Allgemeine Psychologie*. Berlin: Springer, 2016. 720 S.
10. *Psychologie. Schulen und Praxen*. Hrsg. von Ariane Brensell, Klaus Weber. Hamburg: Argument Verlag, 2017. 202 S.
11. Roberts R. P. Methods of Bilingual Dictionary-making: the Canadian experience. *Proceedings of the Fifth International Symposium on Lexicography*. May 3-5, 1990. Tubingen: Niemeyer, 1992. P. 91–115.
12. Sharoff S. Creating General-Purpose Corpora Using Automated Search Engine Queries. In: Baroni, Marco / Bernardini, Silvia (eds.): *WaCky! Working papers on the Web as Corpus*. Gedit: Bologna, 2006. Pp. 63–98. URL: <http://wackybook.sslmit.unibo.it/pdfs/sharoff.pdf>.

Kiyko S. V., Maleika A. I. THE PECULIARITIES OF COMPILING THE “GERMAN-UKRAINIAN DICTIONARY OF PSYCHOLOGICAL TERMINOLOGY”

The article analyzes the peculiarities of compiling the “German-Ukrainian Dictionary of Psychological Terminology” based on a wide range of texts and programs for the synthesis of paradigms. Compilation of the dictionary involves four stages: analysis of existing dictionaries, research of the needs of the addressee, determination of requirements and future characteristics of the dictionary, development of its macrostructure; a collection of lexical material; development of the microstructure of the dictionary, design of dictionary articles, selection of translation equivalents and definitions, general ordering of the dictionary in accordance with the developed structure; clarification, editing, checking the compliance of the received product with the set goals.

The authors offer the most productive and optimal way of compiling a dictionary with the help of BootCat text body generation program and synthesis of Morphy paradigms, which allowed to single out 16,000 terms of the professional language of psychology in the shortest possible time and find their Ukrainian equivalents. The search for texts is carried out based on S. Sharoff’s method, which provides for the generation of a body of texts with the help of new randomly combined four basic terms. This ensures the organization of a homogeneous selection of thematically related texts from the Internet (scientific articles, newspaper reports, abstracts and annotations of articles, instructions, etc.).

The dictionary is designed for a wide range of readers of German scientific literature, mainly for students and graduate students. The didactic orientation of the dictionary caused the priority inclusion in the dictionary of terms, the knowledge of which not only expands the conceptual and terminological apparatus of the student but also prevents the interference of the native language with the active use of German terms.

Consequently, in the hands of the user of the dictionary, there is a certain linguistic model of the German professional language of psychology in its equivalent reproduction in the Ukrainian language. The presence of such an initial model will allow the user to adequately perceive scientific texts and, thus, successfully expand their scientific and conceptual apparatus in the future.

Key words: *dictionary, term, German professional language of psychology, lexicography, synthesis of paradigms.*

Шкарбан І. В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МАПУВАННЯ ЯК ЛІНГВОКОГНІТИВНА СТРАТЕГІЯ КАТЕГОРИЗАЦІЇ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ

У статті окреслено теоретичне підґрунтя лінгвокогнітивної стратегії концептуального мапування в аспекті здійснення категоризації номінативних одиниць англомовного математичного дискурсу. З'ясовано, що базові положення ономасіології й теорії номінації становлять основу узагальнених лінгвокогнітивних методологій дослідження концептуальної структури номінативних процесів лексики. Різномірні знаково-логічні функціональні структури англомовного математичного дискурсу візуально представлені переважно концептуальними мапами радіальної структури, організованими за ієрархічним принципом суб- чи суперпідпорядкування концептів. Доведено, що образ-схематична візуальна доступність результатів категоризації методом концептуального мапування пояснюється холічністю логічного та ейдичного аспектів, де логічний аспект упорядковує мережеву архітектоніку, ейдичний – фокусується на сутнісній природі категорії. Уточнено поняття концептуальної мапи та обґрунтовано необхідність застосування стратегії концептуального мапування як наочного кластерного механізму категоризації номінативних одиниць через метарозмітку корпусу англомовних текстів із математики. Проаналізовано, що формування самоорганізованої концептуальної матриці здійснюється через профілювання, яке наочно демонструє кон'юнктивний чи рекурсивний взаємозв'язок ядра та периферійних структур, утворюючи когнітивний фон осмислення концептуальної цілісності. Окреслено й систематизовано окремі принципи концептуального мапування фахових англомовних текстів із математики. Зокрема, виокремлено комбіновані модусні (інтерпретуючі) категорії, що здійснюють перехід від когнітивно-номінативної до когнітивно-дискурсивної функції мовних одиниць внаслідок створення функціонально-семантичного поля аксіологічності (оцінності), апроксимації, рефлексивності.

Ключові слова: концептуальне мапування, категоризація інформаційної структури, теорія номінації, метарозмітка корпусу тексту, профілювання, кореляція.

Постановка проблеми. Когнітивний аспект досліджень теорії номінації сприяє продуктивному розширенню методологічного апарату наукових розвідок, оскільки мова вивчається як пізнавальна діяльність, а мовні явища – як такі, що, відповідно, організовані когнітивними механізмами та структурами людської свідомості. Концептуальне мапування визначається в дослідженні в широкому смислі як структура репрезентації знань, ідеалізованих когнітивних моделей, що окреслюють узагальнені принципи категоризації інформаційної структури мовними засобами. Алгоритмічність організації, кластеризація, наочність і візуальна доступність є перевагами використання «гіперболічних самоорганізованих мап» [2, с. 180]. У прикладному аспекті йдеться про те, що актуалізація термінів у науковому тексті здійснюється на основі встановлення мережевих концептуальних зв'язків організованої терміносистеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне поняття ономасіологічної структури

є інтегрованим результатом наукових поглядів, що висвітлюють вчення про внутрішню форму (В. фон Гумбольдт, О. Ф. Лосєв, О. О. Потєбня, О. С. Снитко); досліджують когнітивну вмотивованість мовних засобів, які виконують номінативну функцію, фіксуєючи фрагменти знань (С. А. Жаботинська, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова); обґрунтовують концепцію ономасіологічних структур теоретичними положеннями когнітивної граматики (Р. Ленекер) та теорії концептуальної інтеграції (Ж. Фоконьє, М. Тернер). Наукові розвідки, зосереджені на вивченні семасіологічного плану концептуальної структури як цілісного значення мовної одиниці, водночас визнають ономасіологічну сутність предмета досліджень, оскільки об'єктивація фрагмента ономасіологічної структури у власне мовній одиниці та вербалізація у матеріальній формі знака є сферою досліджень ономасіології [5, с. 29–74]. Теорія номінації є, відповідно, межею перетину семасіології та ономасіології. Згідно з ономасіологічною структурою йдеться про її

трикомпонентність: базис (формуюча частина, що є основою найменування), предикат (експлікований або імплікований у структурі слова) та ознака (референційна частина, що визначає чи уточнює зміст позначуваного поняття) [3, с. 10].

Категоризація в широкому сенсі визначається як об'єднання об'єктів на основі спільного концепту, тобто об'єднання одиниць, що виявляють подібність або характеризуються як тотожні, у більші розряди [1, с. 34]. Відповідно, категоризація як вид класифікаційної діяльності ґрунтується на концептуалізації, тобто осмисленні дійсності засобом виділення мінімальних одиниць людського досвіду. На відміну від класичного підходу до категоризації, висновок про нейрокогнітивну природу категоризаційних процесів людської свідомості (Е. Рош, Р. Браун, Б. Берлін, П. Кей), зокрема дія принципу когнітивної економії, тобто надання максимальної кількості інформації за мінімальної кількості когнітивних зусиль, приводить до виокремлення прототипного підходу тлумачення процесів категоризації [5, с. 29]. Дж. Лакофф доводить, що тип категоризації визначається однією з чотирьох можливих когнітивних моделей: пропозиційною (propositional), образ-схемною (image-schematic), метафоричною (metaphor) або метонімічною (metonymic) [9, с. 41–86]. Пропозиційні моделі ґрунтуються на ПРОПОЗИЦІЇ, що містить АРГУМЕНТИ і базовий ПРЕДИКАТ, який зв'язує визначені аргументи і надає їм семантичні ролі АГЕНСА, ПАЦІЕНСА та інші. Образ-схемні моделі окреслюють обриси, форми, розміри за допомогою ОБРАЗ-СХЕМ типу КОНТЕЙНЕР, ЧАСТИНА-ЦІЛЕ, ВЕРХ-НИЗ, ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ та інші. Метафоричні й метонімічні моделі забезпечують перехід від пропозиційних або образ-схемних моделей однієї царини (ДОМЕНУ) до корельованих структур іншої через концептуальний зв'язок КАНАЛ. Суттєвою відмінністю метонімічних моделей є здійснення переходу за схемою ЧАСТИНА-ЦІЛЕ із зазначенням функції частини стосовно цілого, тобто ЦІЛЕ набуває ознаки сприйняття через субкатегорію, що входить до його складу як ЧАСТИНА. Зауважимо, що логічні, таксономічні, аналогові категорії науково-теоретичного знання переважно організовуються за інваріантно-варіантним логічним принципом і формують ієрархічні структури субчи суперпідпорядкованих категорій за прототипними схемами КОНТЕЙНЕР, ЧАСТИНА-ЦІЛЕ, ВЕРХ-НИЗ. Зазвичай ядром категоризації є концепт, позначений словом із найбільш загальним значенням, що слугує назвою категорії, її інварі-

антом й ідентифікатором стосовно інших варіантних членів категорії з конкретним значенням, що обов'язково виявляють категоріальні ознаки інваріанта і водночас мають додаткові диференційні ознаки, що їх специфікують.

Серед властивостей радіальних прототипних категорій, виокремлених у дослідженнях Дж. Лакоффа, О. С. Кубрякової, В. З. Дем'янкава суттєвими є: 1) наявність кластера моделей, кожен з яких організовує субкатегорію навколо конвенціалізованого (загальноприйнятого) центру; 2) різний ступінь відхилення від еталона, притаманний субкатегорійним концептам, тобто сукупність номінативних одиниць із різними наборами ознак і частково нетотожними характеристиками; 3) градуйованість кластера як центрального поняття категоризації, що зумовлено розмитістю його меж [5, с. 29–35].

В аспекті дослідження продуктивним кроком є виокремлення комбінованих модусних (інтерпретуючих) категорій, що здійснюють перехід від когнітивно-номінативної до когнітивно-дискурсивної функції мовних одиниць і мови загалом, зокрема, внаслідок створення функціонально-семантичного поля аксіологічності (оцінності), апроксимації, експресивності, тощо [1, с. 27–38].

Постановка завдання. Об'єктом дослідження є концептуальна структура фахових англійських текстів із математики. **Метою** розвідки є окреслення теоретичного підґрунтя лінгвокогнітивної стратегії концептуального мапування в аспекті здійснення категоризації номінативних одиниць англійського математичного дискурсу. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) окреслити основні положення ономазіології й теорії номінації, що становлять основу узагальнених лінгвокогнітивних методологій дослідження концептуальної структури номінативних процесів лексики математики; 2) уточнити поняття концептуальної мапи та обґрунтувати необхідність застосування стратегії концептуального мапування як наочного кластерного механізму здійснення категоризації номінативних одиниць через метарозмітку корпусу англійських текстів із математики; 3) проаналізувати й систематизувати окремі принципи концептуального мапування фахових англійських текстів із математики.

Актуальність дослідження зумовлена спрямованістю на пояснення узагальнених принципів концептуалізації інформаційної структури мовними засобами в лінгвокогнітивному аспекті досліджень когнітивної ономазіології і теорії

номінації, що є перспективним напрямом сучасних мовознавчих студій.

Виклад основного матеріалу. Концептуальне мапування як лінгвокогнітивна стратегія дослідження категоризації номінативних одиниць є плідним методом експериментального підходу. Методики концептуального моделювання охоплюють низку процедур ономазіологічного аналізу задля виявлення різнорівневих мовних засобів функціонування концепту, семасіологічного, що окреслює процедурну ієрархію компонентного й дефінітивного аналізу лексикографічних джерел і знаходження семантично близьких одиниць у дефініціях мовних форм ідентифікаторів. Образ-схематична візуальна доступність результатів категоризації методом концептуального мапування пояснюється холичністю логічного та ейдичного аспектів. Логічний аспект висвітлює закономірності архітектоніки організації категорії, елементів і моделювання зв'язків між ними. Ейдетичний аспект переважно фокусується на сутнісній природі категорії [3, с. 5–15; 2, с. 179].

Сучасний англomовний математичний дискурс представлений цілісною архітектонікою різнорівневих знаково-логічних функціональних структур науково-формалізованої природної мови та математичних знакових символів. Діалектична пов'язаність знака і поняття виявляється у відповідності одного знака термінологічної номінації одному поняттю, регламентованому науковою дефініцією. Основою кожної наукової теорії є система понять, якою вона оперує. Особливістю математичних понять є те, що вони стосуються просторових форм і кількісних відношень об'єктивної реальності, відображених у мисленні на основі змістово-теоретичних дій абстрагування та узагальнення. Тобто поняття є відкритим для дефініції, оскільки воно ґрунтується на раціональному знанні (розумінні), тоді як концепт є творчою здатністю розуму відтворювати смисли [5, с. 38–74].

С. П. Семенець у «Методиці формування математичних понять (розвивальний підхід)» обґрунтовує положення про те, що найпоширеніший спосіб означення понять у математиці здійснюється через найближчий рід і видува ознаку:

$\forall x \in X \ A(x) \Leftrightarrow B(x)$: найближчий рід \Rightarrow термін \Leftrightarrow видува ознака,

причому логічна природа означень може бути кон'юнктивною, диз'юнктивною, ґрунтуватися на операції заперечення. У конструктивних і рекурсивних означеннях характерні властивості об'єктів розкриваються через операції, на основі яких ці

об'єкти конструюються. Особливістю рекурсивних означень є те, що спочатку вказуються деякі базові об'єкти класу та задаються операції, що дозволяють одержати нові об'єкти цього ж класу. Заперечувані означення формулюються тоді, коли клас розбитий на множини й об'єктам множини присвоєно термін, але водночас є об'єкти, що не мають визначених властивостей. Неявне означення первісних понять розкривається через систему аксіом, у яких висвітлюються їхні змістові ознаки [4, с. 69].

Проаналізуємо визначення алгебричної геометрії: *Algebraic geometry* (КОНЦЕПТ) *is a branch of mathematics* (КАТЕГОРІЯ: кореляція ЧАСТИНА-ЦІЛЕ здійснюється засобом лексеми *a branch of* задля формування ієрархічного зв'язку підпорядкування), *classically studying zeros of multivariate polynomials* (ПРЕДМЕТ). *Modern algebraic geometry* (ВАРІАНТ) *is based on the use of abstract algebraic techniques* (ІНСТРУМЕНТ), *mainly from commutative algebra* (СФЕРА-ДЖЕРЕЛО), *for solving geometrical problems* (ДІЯ СПРЯМОВАНА НА) *about these sets of zeros. The fundamental objects of study in algebraic geometry are algebraic varieties* (ОБ'ЄКТ), *which are geometric manifestations of solution of systems of polynomial equations* (ОЗНАКА). *Examples of the most studied classes of algebraic varieties are: plane algebraic curves, which include lines, circles, parabolas, ellipses, hyperbolas, cubic curves like elliptic curves, and quartic curves like lemniscates and Cassini ovals* (ВАРІАНТИ ОБ'ЄКТІВ). *Algebraic geometry occupies a central place* (ЛОКУС ПРОФІЛЬ) *in modern mathematics and has multiple conceptual connections* (ВІДНОШЕННЯ) *with such diverse fields as complex analysis, topology and number theory* (МЕРЕЖА). *Initially a study of systems of polynomial equations in several variables, the subject of algebraic geometry starts where equation solving leaves off, and it becomes even more important to understand the intrinsic properties of the totality of solutions of a system of equations, than to find a specific solution* (КОН'ЮНКТИВНІСТЬ); *this leads into some of the deepest areas in all of mathematics, both conceptually and in terms of technique* (РЕКУРСИВНІСТЬ) [12].

Отже, метарозмітка корпусу англomовного тексту з математики є наочним кластерним механізмом здійснення категоризації номінативних одиниць у терміносистемі за інваріантно-варіантним принципом із формуванням ієрархічних структур суб- чи суперпідпорядкованих концептів за прототипними схемами КОНТЕЙНЕР, ЧАСТИНА-

ЦІЛЕ, ВЕРХ-НИЗ. Перехід від пропозиціональних або образ-схемних моделей однієї царини (ДОМЕНУ) до корельованих структур іншої здійснено через концептуальний зв'язок КАНАЛ. Водночас явище профілювання концептів реалізується засобом конструктивних і рекурсивних визначень характерних ознак субконцептів. Перехід від пропозиціональних або образ-схемних моделей одного ДОМЕНУ до корельованих структур іншого забезпечують метафоричні й метонімічні моделі.

Прикладом мережевої концептуальної мапи може слугувати **Рис. 1. Теорія чисел (Number Theory)** [13], що чітко виявляє ознаки радіальної структури «ядро-периферія», водночас напрямок стрілок встановлює тип корелятивного зв'язку КОНТЕЙНЕР (*Number theory*) – ВМІСТ (*Ergodic Theory, Homological Algebra, Commutative Algebra, Lie groups, Classical Analysis, Commutative harmonic analysis*). Концепти, розміщені в мапі ліворуч, демонструють взаємозв'язок ядра та периферійних структур, оскільки йдеться про формування МАТРИЦІ ДОМЕНУ як структури знань, що становить безпосередній когнітивний фон, стосовно якого профілюється певний концепт на фоні іншого домену, без чого неможливе осмислення концепту як цілісної сутності. У термінах Р. Ленекера співвідношення між концептом і доменом описується за допомогою образ-схематичної пари «ПРОФІЛЬ-БАЗА» [10, с. 231].

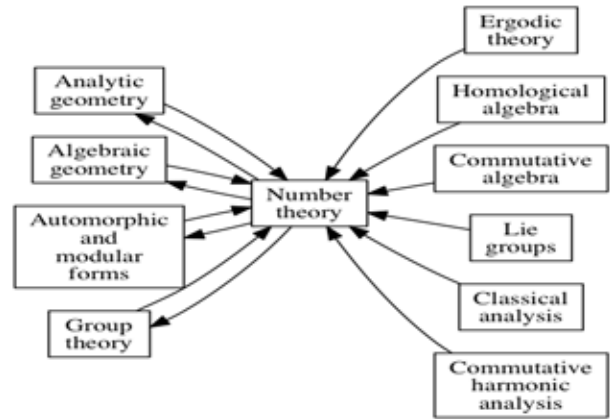

Рис. 1. Теорія чисел (Number Theory)

Рис. 2 Концептуальна мапа математичних понять (Mathematical Knowledge Map) [13] відображає холичність концептуалізації через кольорове виділення профільованих ділянок. Причому концептуальна мапа містить фокалізовані ядерні структури (*calculus, real analysis, probability, geometry, algebra, abstract algebra, group theory, number theory, linear algebra, combinatorics*), взаємопов'язані складною мережею зв'язків за зразком гіперболічних самоорганізованих систем. Представлена до аналізу концептуальна мапа цікава виокремленням комбінованих модусних (інтерпретуючих) субконцептів функціонально-семантичного поля аксіологічності. Йдеться про профілювання в мапі змістової процесуальності

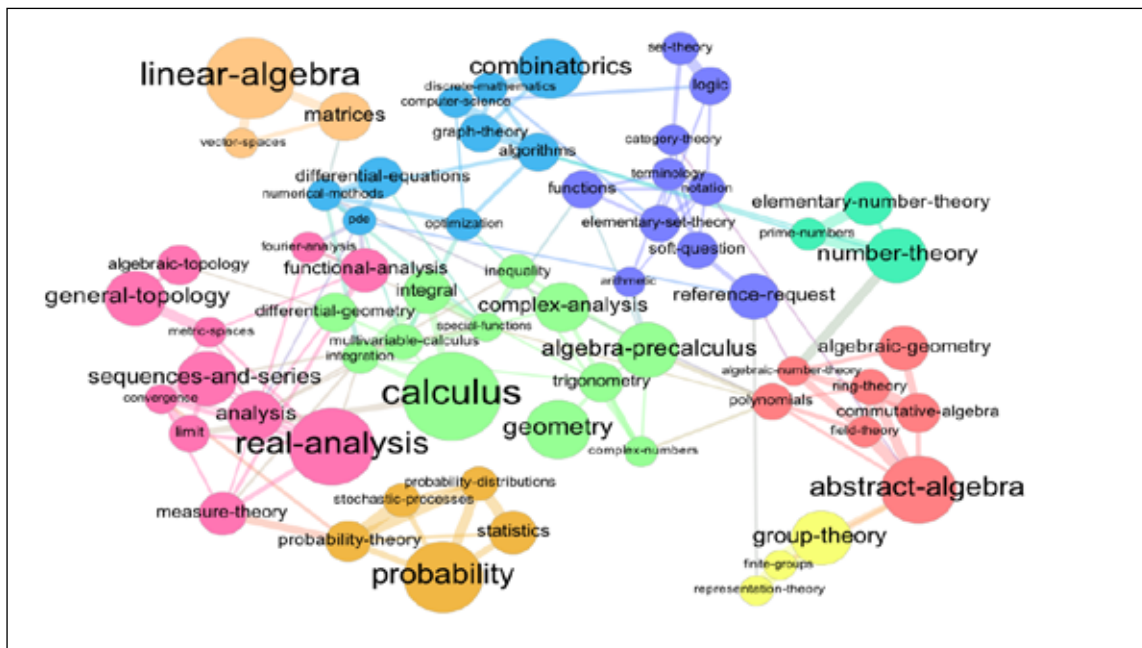

Рис. 2 Концептуальна мапа математичних понять (Mathematical Knowledge Map)

узагальненого засвоєння математичного знання згідно з логікою сходження від конкретного до абстрактного, а саме: постановки, складання та розв'язування системи частинних завдань на застосування введеного поняття (*set theory, logic, category theory, terminology, notation, self question reference-request, optimization*). Змістовий, процесуальний, референтний і ціннісний складники процесу засвоєння математичних знань, відображені на мапі як реалізація варіативності та альтернативності стосовно означення математичних понять, загалом, є свідченням градуїзованості кластера та категоризації, розмитості меж.

Рис. 3. Загальні поняття та прийоми прикладної математики (General Concepts and Applied Math's tools) [13] найкраще візуально демонструє трьохкомпонентність концептуальної структури мапування. Йдеться про те, що базис експліковано предикатом, що, власне, і здійснює корелюючий кон'юнктивний зв'язок між субконцептами навколо ядерного концепту, формуючи його периферію (*Numbers: understanding, organized into, relating to, involved in*). Іншим суттєвим спостереженням є організація алгоритмічності концептуальної мережі, що передбачає діяльнісний підхід до осмислення: *Problem Solving: Performing Computations, Drawing Comparisons, 'Think About' Process and Develop*. Незначено-особові форми дієслова, з одного боку, виявляють загальну ознаку мовного представлення знеособленості будь-якого формалізованого математичного змісту, з іншого – окреслюють модус виділення референційних ознак субкатегорій (*traditionally, generally, various, determining*).

Аналізуючи концептуальне підґрунтя математичного дискурсу, К. Аккурсо, М. Гебгард, С. Б. Пурінгтон у розвідці спираються на положення системно-функціональної лінгвістики М. Голлідея, наполягаючи на гнучкості, високій адаптивності та контекстуальній чутливості математичного дискурсу як динамічної системи знакових ресурсів осмислення математичної діяльності зі створення когерентного математичного змісту під час конструювання усних чи письмових варіативно модальних текстів [7, с. 87].

Обґрунтована методика формування математичних понять С. П. Семенця впливає з формування поняття математичної моделі та навчання методу математичного моделювання; навчання способів дій у процесі формулювання різних означень математичних понять; формулювання логічної дії, що розкриває зміст і структуру означення математичних об'єктів; реалізації стильового підходу, рефлексії, самоаналізу, самооцінки, самоконтролю [4, с. 71].

Висновки і пропозиції. Різномірні функціональні структури англomовного математичного дискурсу, що є цілісною системою науково-формалізованої природної мови та математичних символічних знакових позначень, візуально представлені переважно концептуальними мапами радіальної структури, організованими за ієрархічним принципом суб- чи суперпідпорядкування концептів прототипно-схематично ЦІЛЕ-ЧАСТИНА, КОНТЕЙНЕР-ВМІСТ, ВЕРХ-НИЗ, що пояснюється холичністю логічного та ейдичного аспектів категоризації. Математичні концепти організуються за інваріантно-варіативним

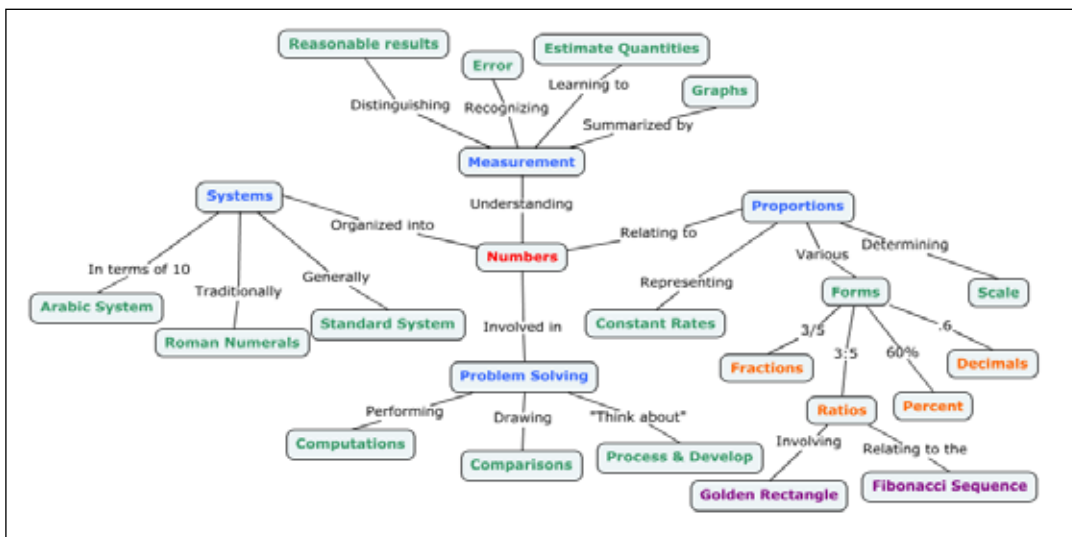

Рис. 3 Загальні поняття та прийоми прикладної математики (General Concepts and Applied Math's Tools)

принципом, оскільки найпоширеніший спосіб означення математичних понять – через рід і видову ознаку. Водночас стратегія концептуального мапування в англomовному математичному дискурсі виявляє фокалізовані ядерні структури через профільоване висвітлення мережових субконцептів за зразком гіперболічних самоорганізованих систем, що сприяє виділенню в ономасіологічній структурі ономасіологічного базису та ономасіологічної ознаки з урахуванням експліцитно чи імпліцитно вираженого предиката-зв'язки (ПРОФІЛЬ-БАЗА). Виокремлення комбінованих модусних (інтерпре-

туючих) субконцептів функціонально-семантичного поля аксіологічності пов'язане з гнучкістю, високим ступенем адаптивності й контекстуальною чутливістю математичного дискурсу як динамічної системи знакових ресурсів осмислення математичної діяльності зі створення когерентного математичного змісту. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні цілісної методології та прикладній імплікації гіперболізованих самоорганізованих концептуальних мап щодо номінативних процесів категоризації математичних понять в англomовному дискурсі.

Список літератури:

1. Болдырев Н. Н. Процессы концептуализации и категоризации в языке и роль в них имен абстрактной семантики. *Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: сб. в честь Е. С. Кубряковой*. Москва : Языки славянских культур, 2009. С. 27–38.
2. Жаботинская С. А. Когнитивное картирование как лингвoseмиотический фактор. *Функциональная лингвистика : сб. научн. работ / Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования; науч. ред. А. Н. Рудяков*. 2012. № 3. С. 179–182.
3. Кубрякова Е. С. О современном понимании термина «концепт» в лингвистике и культурологии. *Реальность, язык и сознание*. Тамбов : Изд-во ТГУ, 2002. Вып. 2. С. 5–15.
4. Семенец С. П. Методика формування математичних понять (розвивальний підхід). *Didactics of Mathematics: Problems and Investigations*. 2012. Is. 37. С. 68–73
5. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.
6. Шклярєвський В. Г. Етапи метарозмітки корпусу англomовних текстів з лінгвокогнітології. *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. 2015. Т. 18. № 1. С. 165–171.
7. Accurso K., Gephard M., Purington S. B. Analyzing Diverse Learners' Writing in Mathematics: Systematic Functional Linguistics in Secondary Pre-Service Teacher Education. *International Journal for Mathematics Teaching and Learning*. 2017. Vol. 18.1. P. 84–108.
8. Kinchin I. M., Möllits A., Reiska P. Uncovering Types of Knowledge in Concept Maps. *Educ. Sci.* 2019. № 9. P. 131. DOI: 10.3390/educsci9020131.
9. Lakoff G. What is a conceptual system? *The nature and ontogenesis of meaning / ed. Willis F. Overton, David S. Palermo*. New Jersey Hove : Lawrence Erlbaum Associates, 1994. P. 41–86.
10. Langacker R. W. Grammar and conceptualization. Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2000. 427 p.
11. Novak J. D., Canãs A. J. The origins of the concept mapping tool and the continuing evolution of the tool. *Information Visualization*. 2006. № 5(3). P. 75–84. DOI: 10.1057/palgrave.ivs.9500126.
12. Algebraic geometry. Wikipedia: The Free Encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Algebraic_geometry (дата звернення: 28.04.2020).
13. Quora: Mathematics. Mindmapping Forum. 2020. URL: <https://www.quora.com/Has-anyone-made-a-concept-map-or-a-mindmap-of-all-known-mathematical-knowledge> (дата звернення: 26.04.2020).

Shkarban I. V. CONCEPT MAPPING AS A LINGUOCOGNITIVE STRATEGY FOR NOMINATIVE UNITS CATEGORIZING

The article focuses on theoretical basis of the concept mapping as a linguocognitive strategy for nominative units categorizing in the English mathematical discourse. The principles of onomasiology and theory of naming are stated to form the basis of generalized linguocognitive methodology for the nominative lexical processes study. The multilevel sign-logical functional structures of the English mathematical discourse are visually represented mainly by concept maps of radial structure, organized on the hierarchical principle of sub- or super-subordination. The image-schematic visual accessibility of the results of categorization by the method of concept mapping is explained by the holistic nature of the logical and eidic aspects, where the logical aspect regulates the network architecture, eidetic focuses on the essential nature of the category. The notion of concept map structure has been deeply analyzed and concept mapping strategy as a clear cluster mechanism for categorizing nominative units through meta-marking of the corpus of English texts in mathematics has been grounded. The formation of a self-organized conceptual matrix is highlighted through profiling, which clearly

demonstrates conjunctive or recursive interconnection between the nucleus and peripheral structures, forming a cognitive background for understanding conceptual integrity of English mathematical discourse. Concept mapping principles of professional English texts in mathematics are outlined and systematized. In particular, the combined modus (interpretive) categories carrying out the transition from the cognitive-nominative to the cognitive-discursive function of linguistic units due to the creation of a functional-semantic field of axiology (evaluation), approximation, reflexivity are singled out.

Key words: *concept mapping, categorization of information structure, theory of naming, text corpus meta-marking, profiling, correlation.*

Відомості про авторів

Андрієвська В. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри романських мов та інтерлінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Артемова Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Архипенко Л. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Бабій Ю. Б. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загальної та прикладної лінгвістики Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Бовсунівська А. Ю. – студентка IV курсу спеціальності «Романські мови та літератури (переклад включно), перша – іспанська» Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Борисов В. А. – кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Громко Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Гуня Л. М. – старший викладач кафедри іноземних мов Львівського національного аграрного університету

Джура М. З. – старший викладач кафедри іноземних мов Львівського національного аграрного університету

Дутка О. Я. – аспірантка кафедри української мови Ужгородського національного університету

Емірамзаєва С. С. – старший лаборант кафедри тюркології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Емірамзаєва А. С. – асистент кафедри тюркології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Іваницька Н. Л. – доктор філологічних наук, професор кафедри методики філологічних дисциплін і стилістики української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Калимон Ю. О. – викладач кафедри української та іноземних мов Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Кійко С. В. – доктор філологічних наук, професор кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства факультету іноземних мов Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Косович О. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри романо-германської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Костусяк Н. М. – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Лаухіна І. С. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Лефтерова О. М. – доцент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Малейка А. І. – магістр кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства факультету іноземних мов Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Ментинська І. Б. – старший викладач кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»

Оверчук О. Б. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ

Остапчук Я. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Острецова І. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу та іноземних мов Національної металургійної академії України

Паладьєва А. Ф. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Попова Н. М. – доктор філологічних наук, доцент, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Романченко А. П. – доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Рудь О. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Садова Г. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та літератури Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Сазонова В. С. – викладач кафедри іноземних мов Хіміко-технологічного університету

Семенова О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри французької та іспанської мов Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

Середницька А. Я. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка»

Скрипник Н. І. – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри української філології Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Слухай Н. В. – доктор філологічних наук, професор кафедри російської філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стратулат Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри юридичного документознавства навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

Строкаль О. М. – асистент кафедри української мови та прикладної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Тараненко К. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарної підготовки, філософії та митної ідентифікації культурних цінностей Університету митної справи та фінансів

Тележкіна О. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки, педагогіки і психології Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

Тиха Л. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та іноземної лінгвістики Луцького національного технічного університету

Філатова К. О. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Ходоренко Г. В. – доктор філологічних наук, професор кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Холявко І. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Царьова І. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Чистяк Д. О. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри романської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Шень Ліін – магістр, старший викладач Інституту західних мов Аньхойський університет іноземних мов

Шкарбан І. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка

Яслик В. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Соціальні комунікації

Том 31 (70) № 2 2020

Частина 1

Коректура • *Н. Пирог*

Комп'ютерна верстка • *Н. Кузнецова*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 25,69. Ум.-друк. арк. 28,83. Зам. № 0720/182

Підписано до друку 09.06.2020. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

03150, м. Київ, вул. Велика Васильківська 74, оф. 7

Телефон +38 (048) 709 38 69,

+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.